

Misztagógia
A bizánci liturgia kommentárjai

COLLECTANEA ATHANASIANA

I. Studia

II. Textus/Fontes

III. Manualia

IV. Institutiones

V. Varia

VI. Ars Sacra Byzantino-Carpathiensis

Sorozatszerkesztők

Szabó Péter – Véghseő Tamás

Misztagógia

A bizánci liturgia kommentárjai

Szerkesztette:

BAÁN ISTVÁN

Nyíregyháza

2023

COLLECTANEA ATHANASIANA

II. Textus/Fontes

vol. 16.

Misztagógia
A bizánci liturgia kommentárjai

Kiadja a

Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza

Felelős kiadó:
Odrobina László mb. rektor

H-4400 Nyíregyháza, Bethlen G. u. 13–19.
Tel. +36/42/597–600
www.szentatanaz.hu
www.byzantinohungarica.com
e-mail: szentatanaz@szentatanaz.hu

Fordították:
Baán István, Frazer-Imregh Monika, Orosz Atanáz, † Vanyó László

Szerkesztette: *Baán István*

A bevezetést írta és a szerkesztő munkatársa: *Dobos András*

© a fordítók, 2023

Borítóterv:
Gál Edina

A borítón:
Krisztus, a Nagy Főpap
Grigorie Popescu falképe az ózdi gör. kat. templomban
Fotó: Bakos Zoltán

ISSN 2063-0433
ISBN 978-615-6201-29-4

Tartalom

ELŐSZÓ	7
BEVEZETÉS	II
RÖVIDÍTÉSEK	33
1. JERUZSÁLEMI SZENT CIRILL MŰSZTAGOGIKUS KATEKÉZISEI	35
2. ÁL-AREOPAGITA SZENT DÉNES Az egyházi hierarchia. 3. fejezet	43
3. HITVALLÓ SZENT MAXIMOSZ Műsztagógia	57
4. GERMANOSZ KONSTANTINÁPOLYI ÉRSEK Egyháztörténet és misztikus szemlélődés	89
5. ANDIDAI MIKLÓS Az Isteni Liturgiában szereplő szimbólumok és misztériumok átfogó áttekintése (Protheória)	107
6. SÍNAI SZENT GERGELY Fejezetek a hierarchiákról (8–13. fejezet)	135
7. KABASZILASZ SZENT MIKLÓS Az isteni Liturgia magyarázata	140
8. THESSZALONIKÉI SZENT SIMEON Magyarázat az isteni templomról	237
A Szent Liturgiáról	279
9. IÓSZÉPH BRÜENNIOSZ A szent liturgiáról	327
FÜGGELÉK Aranyszájú Szent János Liturgiája	329

Előszó

Igen sokszor előfordul, hogy a templomba belépve és a Szent Liturgiába bekapcsolódva – még ha ismerjük is a menetét és mindazt, ami ott elhangzik – mégis kívülállónak érezzük magunkat, vagy legalábbis értetlenül állunk az ott tapasztalható jelenségek előtt. Feltételezzük, hogy magyarázatra lenne szükségünk, de hogyan juthatnánk hozzá? Megszoktuk, hogy világunkban szinte mindenhez, ami kicsit is bonyolultabbnak tűnik, használati utasítást mellékelnek, nehogy hibát kövessünk el, vagy bajt okozzunk az adott dologgal kapcsolatban. Vajon így van-e ez a Szent Liturgiával is? Vagy csupán azért gondoljuk ezt, mert egy régebbi korban még mindenki számára érthető és kézenfekvő volt, mára azonban idegen közegben már nehezen megközelíthető?

Mindaz, ami a hittel kapcsolatos, egyúttal titokzatos is. Nem abban az értelemben, hogy még nem értjük, de majd fellebbentjük a titokról a fátylat, s akkor minden egyszeriben világos, érthető és maradéktalanul befogadható lesz. A hittel kapcsolatos „titok” – misztérium, nem „valami”, hanem Isten megnyilatkozása, amelybe Ő maga vezet be bennünket: beavat. Több, mint ismeret – életadó ajándék. Abba az életbe vezet be, avat be, amelyet Jézus (következésképp a Szentírás és a teológia) nyelvén „üdvösségnek” hívunk. Az üdvösség – az Istenben való élet – misztériuma beavatás – *misztagógia* (*μυσταγωγία*) – révén válik számunkra megközelíthetővé, megragadhatóvá, átélhetővé és egész lényünket átalakítóvá. Egzisztenciális ereje kiváltképpen az emberi léttel szoros kapcsolatban álló szóbeli megnyilatkozásokban és gesztusokban nyilvánul meg, amelyekkel a liturgikus cselekményekben találkozunk.

E kötet nem véletlenül viseli a *Misztagógia* címet. Az Egyház kezdetől fogva tudatában volt, hogy liturgiája nem nyitott mindenki számára, hanem csak a beavatottaknak, a megkeresztelteknek, akik a keresztség révén váltak alkalmasakká az üdvösség titkának befogadására, vagyis „belsőleg” látják és értelmezik a liturgiát. Márpedig amint a Szentírás magyarázata több rétegben tárja fel Isten szavának értelmét, mert a szó szerinti jelentés mögött ott rejlik a lelki-szellemi (allegórikus), úgy a liturgikus cselekményeknek (szimbólumoknak, tárgyakkal, gesztusoknak) is van lelki jelentésük. A szimbólikus jelentés ismerete nem a kiváltságosok számára van fenntartva, éppúgy fontos a művelt, mint az egyszerű híveknek.

Az évszázadok során a Szent Liturgia egyre gazdagodott olyan elemekkel, amelyek misztikus jelentést hordoztak. A szimbólumok egyszerre irányították az emlékezést egy elmúlt, üdvtörténeti esemény felé, és nyújtották egy jelenlevő, természetfölötti valóság képét, ugyanakkor előre hirdették a jelzett valóság eljövendő beteljesülését is. A misztagógikus felfogás igyekezett kifejtetni a liturgia egyes részleteinek mélyebb jelentését, hogy a hívó tökéletes résztvevője lehessen Isten üdvözítő titkának, amelyet az Egyház írott és íratlan misztériumai, vagyis a Szentírás és a liturgia hordoznak. Személyesen illeszkedhet bele Isten Országának kitárulkozásába e világi keretek között. „Minden térdhajtásnál és felállásnál a cselekmény arra mutat rá, hogy a bűn lehúz minket a földre, meghívásunk azonban a mennybe szól Teremtőnk emberszeretete által” – írja Nagy Szent Vazul.¹ Ha mai kifejezéssel szeretnénk élni, akkor a misztagógia „interaktív”: a beavatandók számára olyan magyarázatot nyújt a misztériumról, amelynek segítségével a megismerésen túl „gyakorolhatják az isteni titok iránti vágyból fakadó hajlamokat. Ezáltal a szertartások mindent beragyogó sugara – melyet képességük mértékében megértenek –, ismerős lesz a számukra, és magához láncolja őket” – vallja Hitvalló Szent Maximosz.²

Egyúttal felmerülhet az a gondolat is, hogy vajon miért fejlődött abba az irányba a bizánci liturgia, hogy épp dramatikus elemekkel is gazdagodott? Az ókori kultúrában jelentős szerepet játszó színház idővel alacsonyabb szintre süllyedt, az egyháziatyák korában pedig egyre jobban kiszorult a társadalmi életből. Érdekes jelenség, hogy amikor a 6. századtól egyre nagyobb teret nyer a liturgiában a zene, ezzel párhuzamosan gazdagodik dramatikus elemekkel a liturgia, betöltve azt az űrt, amelyet a hajdani színházi élmény eltűnése hagyott maga után.

Kötetünk tartalmazza a bizánci liturgia magyarázatait, amelyek a Bizánci Birodalom egy évezredes fennállása alatt születtek. Olvasóik feltehetőleg elsősorban szerzetesek és papok voltak, de nem kizárólag: hatásuk érvényesült az ige hirdetésben. Igyekeztek beleszólni azokat a problémákat, kérdéseket, amelyek a Szent Liturgiával kapcsolatban korukban születtek, és a műfaj keretein belül választ is adni rájuk. Természetesen az írások az adott kor kultúráját is tükrözik, valamint azokat az elemeket is, amelyeket a császári protokollból kölcsönöztek. Kötetünkben külön érdekességet jelentenek a későbizánci „kisebbségi” liturgia-kommentárok: Sínai Szent Gergelyé és Iószéph Brüennioszé, amelyek „sűrítőményei” a korábbi századok „nagyobb”, részletesebb és terjedelmesebb magyarázatainak. Vélhetőleg mind az egyszerűbb hívek, mind pedig a kevesebb képzettséggel vagy műveltséggel rendelkező papság számára íródtak.

1 *A Szentlélekről*, 66. Vanyó László ford. (ÓÍ 6,148.)

2 ld. lejjebb 59. o.

Az elmúlt évszázad során a liturgiatudományt először olyan kérdések izgatták, amelyek a magyarázatok születésével voltak kapcsolatban: kik és mikor írták, milyen hatást gyakoroltak egymásra a kommentárok. Emellett becses tanúi voltak a liturgikus fejlődés egyes állomásainak. Csak az elmúlt néhány évtizedben fordult az érdeklődés a liturgia teológiája felé.

Ne gondoljuk azonban, hogy Bizánc bukásával megszűntek volna a liturgia-kommentárok. Bár szinte gyökeresen megváltozott az a kulturális közeg, amelyben az egyes – bizánci hagyományt követő – egyházak élnek, körükben is születtek és születnek liturgia-magyarázatok mind Keleten, mind pedig Nyugaton. Jó példákat találhatunk rá a 19. században Oroszországban Gogolnál,³ a 20. században Görögországban Vasziliosz⁴ és Emiliánosz⁵ archimandritáknál, Nyugaton pedig Alexander Schmemmann,⁶ Hans-Joachim Schulz és Robert F. Taft⁷ műveiben, hogy csak a magyar nyelven megjelent, legfontosabb műveket említsük.

Kötetünk szövegei egyúttal azt is szeretnék érzékeltetni, mennyire biblikus ihletésűek, ezért a szószerinti idézetek dőlt betűkkel vannak szedve. A szentírási idézetek igyekeznek követni az eredeti szövegben szereplő citációkat, sokszor nem azonosak egyetlen magyar bibliafordítással sem. A rövid bevezetők természetesen nem elégíthetik ki azok érdeklődését, akik tudományos igénnyel közelítenek ezekhez a kommentár-fordításokhoz, de a szakirodalomra való utalások irányt mutatnak a további tájékozódáshoz.⁸ A szerkesztő nem egységesítette a szövegeket, tiszteletben tartva az egyes fordítók által nyújtott megoldásokat. Az egyes nevek többféle alakban is használatosak mind a magyar nyelvű patrisztikus szakirodalomban, mind pedig a különféle liturgikus fordításokban (pl. Baszileiosz – Bazil – Vazul).

Függelékben közöltük Aranyszájú Szent János Isteni Liturgiáját, mivel a kommentárok erre vonatkoznak, így segítve azoknak az olvasóknak, akik nem járatosak a bizánci liturgiában. A közölt fordítás nem azonos a hazai –

-
- 3 Gogol, N.V., *Elmélkedések az isteni liturgiáról*. Ford. Korzenszky Richárd OSB. Bencés Kiadó, Pannonhalma 1993.
 - 4 Vazul archimandrita (Vasziliosz Gondikákisz), az Áthosz-hegyi Ivíron monostor előljárója, *A bemenet himnusza. Az egység misztériumának liturgikus tapasztalata az Ortodox Egyházban*. Nacsinák Gergely András ford. In Hans-Joachim Schulz, *A bizánci liturgia*. 461–586.
 - 5 Emiliánosz archimandrita, Két homília az Isteni Liturgiáról. in Nacsinák Gergely András. „Adj áldást, atya!” *Találkozások huszadik századi görög ortodox atyákkal*. Szent Maurícius Monostor – Bakonybél, L’Harmattan – Budapest 2007, 56-75.
 - 6 Alexander Schmemmann, *Az Eucharisztia. Isten Országának szentsége*. Jeviczki Ferenc ford. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2017.
 - 7 *A bizánci liturgia*. Jeviczki Ferenc, Kiss Etele ford. (Varia byzantina – Bizánc világa X.) Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest 2005.
 - 8 vö. Robert F. Taft – Hans-Joachim Schulz, *A bizánci liturgia*. Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest 2005.

akár ortodox, akár görögkatolikus – liturgikus gyakorlatban használt szöveggel, inkább filológiai pontosságra törekszik, nem pedig istentiszteleti használatra. Csak a legszükségesebb rubrikális utalásokat tartalmazza, mert ezek az évszázadok folyamán változtak-változnak adott helyek és hagyományok függvényében, valamint nem jelöli, mely imák hangzanak el fennhangon, illetve mondja csendesen a pap. Ezekről az egyes kommentárok tesznek említést.

Baán István

Bevezetés

A bizánci liturgiama­gyar­áza­tok előzményei, kialakulásuk és kiteljesedésük

Hogyan lett a magától értetődőből magyarázatra szoruló?

A *liturgiama­gyar­áza­ta*, a *liturgiako­m­men­ta­r* kifejezés hallatán manapság nem lepődik meg senki, legfeljebb nem érti a jelentését. Az összetett szó két tagja közül minden bizonnyal az első tag, a „*liturgia*” az, amely az átlagembereknek kevésbé érthető. A gyakorló keresztények számára talán első hallásra nincs ebben az összetett szóban semmi rendkívüli. A liturgia kifejezés azonban – ami kis kezdőbetűvel írva az istentisztelet­ek összességét, nagybetűvel kezdve az istentisztelet­ek csúcsát, az eucharisztikus ünneplést jelenti – még nekik is magyarázatra szorul. Különösen igaz ez, ha a bizánci rítus rendkívül bonyolult szertartásrendszerére gondolunk.

Napjainkkal ellentétben az első keresztény nemzedékek számára éppen a *Liturgia* szó nem szorult magyarázatra, magától értetődő volt. Évszázadokig pontosan ezért nem is születtek kommentárok a liturgikus cselekményekhez. Ha valakinek magyarázni kellett a Liturgiát, azok nem a keresztények voltak, hanem a pogányok, akik között különféle rágal­mak terjedtek el, amelyekkel a keresztény össze­jöveteleket illették.¹

Az eucharisztikus ünneplésről szóló első beszámoló megírását egyfajta önvédelmi igény készítette. A 2. századi apolo­géták közül Jusztinosz († 165) a legismertebb, aki a legelső részletesebb leírással szolgál azzal kapcsolatban, mi is megy végbe a keresztények gyülekezeteiben. A pár soros közlés rendkívül egyszerű, de magában foglalja a Szent Liturgia minden lényeges elemét. Fel­olvasás a szent iratokból, homília, könyörgések, békecsók, az adományok – a kenyér és a bor – előkészítése, az előljáró imája az adományok felett, amelyet a közösség Ámenje zár, és az adományok kiosztása.² A szerző azt sem titkolja,

1 Az apolo­géták tanúsága szerint a legsúlyosabb vád az volt, hogy a keresztények thüeszté­si lakomákon vesznek részt, vagyis gyermekeket áldoznak föl és fogyasztanak. Vö. Athé­nagorasz, *Kérvény a keresztények ügyében* 3,1, in Vanyó László (szerk.), *A II. századi görög apolo­géták* (Ókeresztény Írók 8), Budapest 1984, 364; Antióchiai Theophilosz, *Három könyv Autolükoszhoz* 3,15, in Uo., 508; Euszebiosz, *Egyháztörténet* V,1,14, in Baán István (ford.), *Euszebiosz egyháztörténete* (Ókeresztény Írók 4), Budapest 1983, 191.

2 Jusztinosz kétszer is ismerteti a Liturgia menetét. Először a kereszteléshez kapcsolódót (amelyet ekkor még minden bizonnyal nem kizárólag Húsvét vagy más nagy ünnep napján végeztek), majd a vasárnapit. A két leírás közötti különbség csupán annyi, hogy

hogy ők ezt a táplálékot nem úgy veszik, „mint közönséges kenyeret vagy közönséges italt, hanem mint a megtestesült Jézus Krisztus, Megváltónk, az Isten Igéje testét és véréét.”³ Jusztinosz művét nem a keresztényeknek szánta, hanem a pogányoknak. A Liturgiáról szóló rövid tanúság az ő számukra készült. Nem nevezhető kommentárnak, sem műfaja, sem tömörsége miatt. Elbeszéléséből ugyanakkor annyi kiderül, hogy az akkoriban még inkább egyszerű eucharisztikus ünneplés aligha szorult magyarázatra a keresztények körében. Amit az előljáró magyarázott, azok a próféták és „az apostolok emlékiratai” – vagyis az evangéliumok – voltak, nem a liturgikus ünneplés maga.

A korábban általánosan elfogadott nézet szerint a keresztényüldözések korából már csak azért sem maradtak fenn az istentiszteletről szóló művek, mert a Krisztusban hívőket kötötte a titoktartási fejelem, az úgynevezett *disciplina arcani*. Pogányok vagy zsidók előtt egy megkeresztelt nem beszélhetett arról, mi történik közös alkalmakon. Nos, éppen az imént idézett *apologetikus* irat a példa arra, hogy ez a feltevés megkérdőjelezhető. Jusztinosz a Liturgia minden lényeges részét feltárja a hitbe nem beavatottak számára, nem másért, mint azért, hogy cáfolja az esztelen és rosszindulatú vádakot. Az első századok keresztény gondolkodásmódja szerint nem maga a rítus ismerte az, amit nem szabad felfedni, hanem a rítusban való részvétel az, ami csak a „megvilágosítottak” számára van fenntartva.

Ezt a táplálékot mi Eucharisztianak nevezzük. Senki kívülálló nem részesülhet belőle, csak aki igaznak fogadja el a tőlünk kapott tanítást, és lemosdott a bűnök bocsánatára az újjászületés fürdőjében, és úgy él, ahogy Krisztus meghagyta.⁴

A konstantini fordulat gyökeresen megváltoztatta a keresztények életét. Az üldözött szektából szabad vallás lett, elég hamar privilégiumokkal is felruházták, majd 380-ban Nagy Theodosius birodalmi vallássá tette. Ez utóbbi természetesen nem azt jelentette, hogy összes alattvalója megkeresztelkedett. Az átmeneti időben a kereszténységnek számos kihívással kellett szembenéznie. Hosszú ideig rivalizált még a pogány kultuszokkal és a misztériumvallásokkal. Előbbi a pompás áldozatbemutatókkal és körmenetekkel, utóbbi a titokzatos szertartásokkal vonzotta követőit. A keresztények istentisztelete ehhez képest a külső szemlélő számára igencsak szegényesnek bizonyult. Az Atyák, hogy felvegyék a versenyt és vonzóvá tegyék a keresztény hitet, nem idegenkedtek attól, hogy átemeljének olyan vonzó elemeket az idegen kultuszokból,

a békecsókot csak a beavatásnál említi. Vö. Jusztinosz, *I. apológia* 65-67, in Vanyó László (szerk.), *A II. századi görög apologeták* (Ókeresztény Írók 8), Budapest 1984, 116–118.

3 Jusztinosz, i.m., 117.

4 Jusztinosz, i.m., 117.

Hogyan lett a magától értetődőből magyarázatra szoruló?

amelyek nem ellenkeznek a krisztusi tanítással. A keresztény istentisztelet tehát a 4. századtól kezdve egyrészt egyre gazdagabb, látványosabb és mozgalmasabb lett, másrészt didaktikai célból egyfajta titokzatossággal is körbevették, ahogy az a misztériumvallásoknál volt szokásban. A titoktartás, a *disciplina arcani*, amelyre az Egyházba már „beavatottak” kötelezve voltak, ezt a vonzerőt volt hívatott erősíteni.⁵ Érthető tendencia ez. Amíg az első három század keresztényei társadalmi státuszukat, esetenként életüket is kockáztatták az Egyházhoz való csatlakozással, a beavató szentségek belső motivációjukat fejezték ki. Amikor az Egyház felszabadult, a hitjelöltek szándéka korántsem volt minden esetben őszintének mondható. A rítusokat ekkor úgy formálták és gazdagították, hogy segítsék a megtérést, hogy a drámai elemek, a megkapó gesztusok a keresztséget kérő jelöltben az őszinte hitnek legalább a csíráit kiváltásák.⁶

Ebből az időből származnak az első részletes *liturgikus homiliák*. Jeruzsálemi Cirill, Milánói Ambrus, Nüsszai Szent Gergely, Aranyszájú János és Mopszvesztiai Theodorosz ránk maradt művei, a *misztagógikus katekézisek*, ennek a sikeres pedagógiának az emlékei. A Liturgia ebben a koncepcióban magyarázatra szorul, a magyarázat pedig a liturgikus cselekményben, a beavatásban való részvétel után következik. Ennek az utólagos magyarázatnak a misztikum fenntartását célzó, már említett szándékon túl teológiai oka is van, mégpedig az, hogy a jelölt a beavatás, vagyis a Szentlélek általi megvilágosodás előtt értelme híján van. Hogy mi történik a szent cselekményekben, azt csak akkor értheti meg valaki, ha már beavatták azokba.

Amikor a liturgia „fénykorának” nevezett 4-5. század püspökei – akik közül fentebb már említettünk néhányat – a „misztériumok”, nyugati terminológiával élve a szentségek, vagyis általában a szent cselekmények működési elvét magyarázzák, tudatuk mélyén ott rejlik a kor divatos filozófiai áramlata, a Platónhoz kapcsolódó neoplatonikus gondolkodás, amelyet ők tanulmányaik során szívtak magukba.⁷

Ennek a filozófiai rendszernek a jelen vonatkozásban két sarkalatos pontja az ideatan és a lépcsőzetes gondolkodás. Alapjai megtalálhatók Platón téziseiben, aki tömör összefoglalását adja azoknak a „barlanghasonlatban”.⁸

5 Vö. John F. Baldovin, „The Empire Baptized”, in Geoffrey Wainwright – Karen B. Westerfield Tucker, *The Oxford History of Christian Worship*, Oxford 2006, 86-99. A *disciplina arcani* témájához lásd még: Daniel L. Schwartz, „Keeping Secrets and Making Christians: Catechesis and the Revelation of the Christian Mysteries”, in Philippa Townsend Moulie – Vidas (ed.), *Revelation, Literature, and Community in Late Antiquity* (Texts and Studies in Ancient Judaism), Tübingen 2011, 132–151.

6 Vö. Paul Bradshaw, *The Search for the Origins of Christian Worship: Sources and Methods for the Study of Early Liturgy*, London 2002², 211–230.

7 Vö. Robert Hotz, *Sakramente im Wechselspiel zwischen Ost und West*, Zürich–Köln, 1979, 30-47; Alexander Gerken, *Theologie der Eucharistie*, München 1973, 61–95.

8 *Az állam*, VII, 514a-516a (ford. Jánosz István), Platón összes művei, Budapest, Európa 1984, II,455–458.

Bevezetés

Ennek lényegét úgy foglalhatnánk össze, hogy minden, ami a világunkban tapasztalható, az egy magasabb rendű valóságnak a képe. Mindannak, amit az érzékelhető világban tapasztalunk, van egy ideája, ősképe, az ideák birodalmában. Az ember célja pedig nem más, mint az, hogy minél magasabb szintre emelkedjen ebben a lépcsőzetesen rendeződött világban. A legmagasabb szint a jó, a jóságnak az ideája.

Az újplatonizmus alapelvei olykor szóról szóra tetten érhetők az egyes Atyák *misztériumokról szóló katekéziseiben*. Maga a „misztérium” szó alkalmazása is részben ennek a gondolkodásnak, az ókeresztény kor képi teológiájának tulajdonítható. A képteológia vagy a képi teológia elnevezés arra utal, hogy a liturgikus ünnepléseket, főként a keresztény beavatást és az Eucharisziát, az Atyák a Krisztus-események képmásainak, szimbólumainak tekintették. A szimbólum szó hallatán a nyugati teológiához szokott fülek rendszerint meghökkennek. Hasznos felidézni Adolf Harnack evangélikus teológus fogalomtisztázását, aki szerint

Mi szimbólum alatt egy olyan dolgot értünk, ami nem az, amit jelent. Akkoriban [a 4-5. században] szimbólum alatt egy olyan dolgot értettek, ami bizonyos értelemben tényleg az, amit jelent.⁹

Az ikon, a szimbólum, vagy az Atyák által előszeretettel használt *tüposz* – *antitüposz*, illetve *tüposz* – *prototüposz* fogalompárok mind arra utalnak, hogy a szentségi cselekmények a magasabb rendű valóságoknak a képmásai. Ezek a magasabb rendű valóságok Jézus Krisztus üdvtörténetének mozzanatai, amelyekbe mi ezen képmások által kapcsolódhatunk be. A képmás tehát nem valami elszegényedésre utaló fogalom, hanem éppen ellenkezőleg. Ha nem lenne a képmás, akkor a megváltásunkat előidéző események térben és időben elszigeteltek maradnának. Így azonban, a szimbólumok révén, hatással vannak minden kor minden keresztényére.

Fontos megjegyezni, hogy a misztériumok által Jézus több szinten válik jelenvalóvá Egyházában. Hogy ezt megértsük, lássunk egy példát magából a Szent Liturgiából. Az áldozás előtt a pap csöndesen így imádkozik:

Figyelmezz reánk, Úr Jézus Krisztus, mi Istenünk, a te szent lakodból s országod dicsőségének trónjáról! Jöjj el, szentelj meg bennünket, ki a magasságban az Atyával együtt ülsz, és velünk itten láthatatlanul jelen vagy! Hatalmas kezeddel méltóztassál nekünk átadni legtisztább testedet és drága véredet, s általunk az egész népnek!¹⁰

9 Adolph Harnack, *Dogmengeschichte*, I, Tübingen 1909⁴, 476.

10 *Aranyaszájú Szent János atya Szent és Isteni Liturgiája*, Debrecen 1882, 39.

Hogyan lett a magától értetődőből magyarázatra szoruló?

A skolasztikus teológia térhódítása óta Jézus jelenlétét Nyugaton szinte kizárólag az eucharisztikus kenyérhez és borhoz kötik. A Liturgia rövid imájából kiviláglik, hogy a jelenléte az első századokban sokrétűként gondolták el. Krisztus jelen van először is, mert mint az Atya jobbján ülő isteni személy mindenütt jelenvaló. Jelen van az ünneplésre egybegyűlt közösségben, hiszen az Egyház az ő teste. A Szent Liturgia egyes részeiben szintén megelevenednek életének jelenetei. Végül egészen sajátos módon, szomatikusan, megjelenik az adományokban.

Amikor az Atyák a szentségekről szólnak, ezt a teológiai nyelvezetet használják. Nagy Szent Bazil († 379) így ír a keresztségről:

A tökéletes élethez Krisztus utánzása szükséges, nemcsak azokban a példákban, melyeket életében megmutatott, a szelídségben, alázatosságban, türelemben, hanem magában a halálban is, mint ezt Pál, Krisztus, utánzója mondja: „Így hozzá hasonulok a halálban, hogy ezáltal eljussak a halálból a feltámadásra is.” Hogyan leszünk halálának hasonlatossága? Úgy, hogy eltemetkezünk vele a keresztségben. [...] Hogyan történik az alvilágba való alászállás? Úgy, hogy Krisztus eltemetését utánozzuk a keresztségben. A keresztelendők teste valamilyen képpen eltemetődik a vízben. A keresztség szimbolikusan a testi cselekedetek levetését jelenti az apostol szerint, aki ezt mondja: „Benne vagytok körülmetélve, nem kézzel, hanem az érzékies test levetésével, a krisztusi körülmetéléssel, benne temetkeztetek el a keresztségben [...] Az életünket irányító Úr ezért a keresztség szövetségét állította nekünk: ez olyan halálnak a képe, mely magában foglalja az életet; a halál képének szerepét a víz tölti be, a Lélek pedig az élet zálogát adja meg [...] Ha valaki tehát meghatározásként azt mondaná nekem, hogy a keresztség a feltámadásból származó élet előképe, úgy tűnik nekem, a lényegre tapintana.¹¹

Az erkölcsi értelemben vett Krisztus-követésen túl tehát szükséges valami más módon is hasonulni az Üdvözítőhöz, ez a mód pedig nem más, mint a misztériumokban való részesülés. Hangsúlyozandó, hogy a fenti szöveg értelmében nem a keresztség egyes elemei azok, amelyek megfelelnek valamely képi valóságnak, hanem az egész rítus mint egység egyetlen szimbólumot képez.

Legalább annyira fontos szem előtt tartanunk, hogy a liturgikus cselekmények nem statikus valóságoknak, hanem történéseknek a képmásai. Szent Bazil liturgiája *antitüposznak* is nevezi az oltárra helyezett kenyeret és bort, csakis azért, mert azok Krisztus eleven testének a képmásai. Itt tehát a keresztény képteológia valamelyest meghaladja a platonista felfogást, mert túllép annak statikus valóságot jelentő ősképein. A szimbólum az egész liturgikus

11 *A Szentlélekről* 15,35, Vanyó László ford. (ÓÍ 6,109–111).

ünneplésre vonatkozik, kimondott és meghallgatott szövegekre, gesztusokra, az istentiszteletben szükséges tárgyi dolgokra, egyszóval ezek egészére.

A platóni ideatanban a világ érzékelhető dolgai az ősképekre utalnak, amelyek mintegy állóképekként léteznek. Amikor Szent Bazil a keresztségről azt állítja, hogy az Jézus halálának és feltámadásának a képmása, akkor ezek értelemszerűen történések. És ha a történesnek mint ősképeknek van *antitüpo*-sza a jelenben, miért is ne lehetne a múltban. Így lehet képmás a Vörös-tengeren való átkelés, Noé megmenekülése a vízözönben, vagy a szíriai Námán megtisztulása a Jordán folyóban. Akik az ószövetségi eseményekben mint előképekben részesültek, valamiképpen éppúgy részeseivé váltak az előttük álló Krisztus eseményeknek, mint mi, akiket ezektől az eseményektől az időben évszázadok a térben pedig kilométerek ezrei választanak el.

*Közvetítő szimbólumból szemlélnivaló kép –
Az első görögnyelvű liturgiakommentár*

A képekben való gondolkodás végigkíséri a bizánci teológiát. Az Atyák misztagógikus beszédei és a liturgiakommentárok között ez a teológia biztosítja a folytonosságot. Amint látni fogjuk, a két műfaj között mégis felmutathatók nem jelentéktelen különbségek, amelyek a megváltozott körülményekkel magyarázhatók.

A 4–5. század Atyáinak különböző problémákra kellett választ adniuk. Először, amint fentebb szó volt róla, fel kellett venniük a versenyt a pogányság és a misztériumvallások kultuszaival. Ahogy nőtt a kereszténység elfogadottsága és presztízse, úgy mutatkozott egyre nagyobb igény arra, hogy a keresztény ünneplés is konvencionálisabb legyen, a szó általános értelmében „ünneplés”. Másodsor, egyre komolyabban kellett venniük a veszélyt, hogy az Egyházhoz való tartozás mindinkább névlegessé válhat azáltal, hogy a már szabadságban megkereszteltek egyfajta formális keresztény életnél nem óhajtanak többet. A kor egyházi vezetői ezért – mentve, ami menthető – hangsúlyozzák, hogy az isteni szolgálatokban, elsősorban az Eucharishtiában történő részvétel feltételekhez kötött. Ezek a feltételek nem jelentenek többletet ahhoz képest, mint ami magához a keresztség elnyeréséhez szükségeltetett, de ez így is sokak számára teljesíthetetlennek látszott, jobban mondva nem is szándékoztak a megkívánt morális normáknak a megtartására. A „méltó” részvétel gyakran visszatérő témája a prédikációknak, melyek el is érik hatásukat. Az áldozástól való távolmaradás egyre kevésbé kirívó jelenség, nem csak az Atyák szigorának tudható be. Az érdekből megtérők egyre nagyobb töme-

ge, ha el is megy a Liturgiára, amolyan szórakozásnak tekinti azt.¹² A beszédre még kíváncsiak, de annak végeztével el is távoznak a templomokból. Arany-szájú János és más szerzők is gyakran felpanaszolják az istentiszteleteken való méltatlan viselkedést. A Krisztus istenségéről folyó ariánus viták során tett kijelentések is elriaszthattak egyeseket attól, hogy részesüljenek az eucharisztikus kenyérben és kehelyben. A Liturgián testével és vérével megjelenő Jézus egyre félelmetesebbnek hatott. Lanyhaság és félelem tehát egyformán kiváltó okaiként tűntek föl annak, hogy a keresztények fokozatosan elmaradnak a szent adományokban való részesüléstől, és ezzel együtt más liturgikus cselekményektől is.

Felelőtlenség és durva anakronizmus lenne bármilyen ítéletet is kinyilvánítani azokkal a megoldási kísérletekkel kapcsolatban, amelyekkel a szabad-dá lett, sőt privilegizált helyzetbe került Egyház vezetői éltek. Tény viszont, hogy az istentisztelet ettől kezdve inkább egyfajta „rendezvény”, mint közös tevékenység. Konstantinápolyban, Antióchiában és Rómában a Liturgia a tömegek számára nyitott esemény. Persze, szükséges a keresztség a belépéshez, de rövid idő, és az egész társadalom kereszténnyé válik. Ezzel együtt a Liturgia, amelybe korábban minden keresztény bekapcsolódott, mindenki közös műve volt, valami olyanná válik, amit valakik valakiknek celebrálnak.¹³ Elhalványul a tudatosság, hogy a Liturgia közös ünneplés, amelyben minden jelenlévő részvétele egyaránt fontos. Az istentiszteletek olyan rítusokká váltak, amelyeket egyesek – a klérus – visznek végbe – „celebrálnak” – mások számára, másokért vagy mások, vagyis a nép, a laikusok helyett. Mai szóhasználatnál élve a tudatos részvétel az, ami ebben az új felfogásban súlytalanná válik. Megmarad az öskép–képmás, vagyis a Krisztus-események és a liturgikus cselekmények közötti kapcsolat. Ami változik, az a képmás és a szemlélő, a keresztény hívő kapcsolata. A „szemlélés” a régi gondolkodásban maga a részvétel. Mármost, ha az eucharisztikus ünneplésből éppen az áldozás az, ami elmarad – merthogy a 4. század végétől kezdve már sok helyütt ez évi egy alkalomra csökkent¹⁴ – kérdés, hogy mennyiben képes a képmás bekapcsolni

12 Néhány anekdotával szolgál a következő tanulmány: Robert F. Taft, „A keleti liturgiák hozzájárulása a keresztény kultusz megértéséhez”, in Uő.–Hans-Joachim Schulz, *A bizánci liturgia* (Varia byzantina – Bizánc világa 10), Budapest 2005, 19-21.

13 Vö. Robert F. Taft, „Ex Oriente Lux? Some reflections on Eucharistic concelebration”, in Uő., *Beyond East and West: Problems in Liturgical Understanding*, Washington DC 1984, 92-94.

14 Ambrus, Milánó püspöke valamikor a 4. század utolsó harmadából származó katekizisében utal arra, hogy bizonyos körökben már csak évente egyszer szokás áldozni: „Ha mindennapi a kenyér, miért csak egy év múlva veszed, mint ahogy keleten a görögök szokták?” Vö. Szent Ambrus, *A Szentségekről* 4,25, in Kühár Flóris–Rochlitz Bernadett (ford.), *A szentségekről. A misztériumokról* (Ókeresztény Örökségünk 8), Budapest 2004, 106.

szemléljét a valóságba. Későbbi korok teológiája ugyan megkülönböztet az Eucharishtiában „lakoma” jelleget és „áldozat” jelleget, de bármelyik aspektusból is szemléljük, az oltárról való részesedés a jelenlévők számára evidencia kellene, hogy legyen.

Ha pedig a „tömegek” elmaradnak az áldozástól, az megannyi egyéb változást von maga után. A nem áldozók számára értelmét veszti a békecsók, amely korábban az eucharisztikus Liturgiában való részvétel előfeltételének számított, mint a szívből fakadó kiengesztelődés jele.¹⁵ A felajánlott kenyér és bor mennyisége is jelképes a korábban szükségeshez képest. Marad a hívek pénzbeli adománya mint a felajánlás halvány emléke. S minthogy az eucharisztikus ünneplés szíve, az anafora, legfőbb kérése arra vonatkozik, hogy a megszentelt adományok szenteljék meg az abban részesülőket, ha egyszer alig van már részesülni vágyó, miért is hangozzék el ez az imádság hangosan? Már a 6. századból van adatunk arra, hogy elterjed az eucharisztikus ima halk recitálása.¹⁶

Idővel az anomália normává válhat. Így történt ez a szentségi életben is. Idővel a legbuzgóbb keresztények mentalitása is a korszellem szerint alakult. Hogy a Liturgia megmaradt az egység és az Egyházhoz tartozás biztosítékaként, abban nagy szerepet töltöttek be a *liturgiakommentárok*. Ezek szerzőinek sorát a magát Areopagita Dénesként¹⁷ bemutató titokzatos alak nyitja meg, akinek írásai hallatlan népszerűsége tettek szert Keleten és Nyugaton egyaránt. Ma már nyilvánvaló, hogy személyében nem a Pál apostol hatására Athénban megtérő férfiről van szó, hanem egy 5-6. századi, talán Szíria vidékéről származó, görög nyelvű íróról. Nemcsak abban a tekintetben úttörő, hogy *Az egyházi hierarchia* című művében elsőként ad felsorolást a misztériumokról,¹⁸ hanem abban is, hogy elsőként írja le a Liturgiát úgy, mint egy szemlélődésre szánt esemény sorozatot. Önmagában ő is platóni alapokra építi egész teológiai rendszerét. Az újplatonizmus teljesen áthatja gondolkodását. Ennek jele hierarchikus szemlélete. Mindent szintekbe osztályozva értelmez, a láthatatlan, angyali világot éppúgy, mint a földi Egyházat. A korábbi liturgiaszemlélethez képest nála a Liturgia a képeknek olyan rendszere,

15 Vö. Robert F. Taft–Stefano Parenti, *Il grande ingresso*, Grottaferrata 2014, 634–635.

16 Az első erre vonatkozó adat egy tilalom, mégpedig Jusztiniánosz császártól, aki kirtandó abúzusnak tekintette az anafora csöndben történő mondását. Vö. *Novellae* 137. A forráshoz és egyéb, a halk recitálás kialakulására vonatkozó elméletekhez lásd Stefano Parenti, *L'anafora di Crisostomo. Testo e contesti* (Jerusalem Theologisches Forum 36), Münster 2020, 537–541.

17 A szerzőt a pseudonímia okán Pszeudoareopagita Dénes vagy Ál-Areopagita néven is emlegetik.

18 Figyelemre méltó, hogy szentségeknek ő egy hatos csoportját állítja fel: keresztség (megvilágosodás), Eucharisztia, müröszentelés, püspök-, pap és diakónusszentelés, szerzetesi szentelés, temetés.

Közvetítő szimbólumból szemlélnivaló kép

amelyet lehet kontemplálni teljes részvétel nélkül is. Természetesen elmarasztalja azokat, akik nem részesülnek a szent titkokból,¹⁹ de az egész leírásban a hangsúly az őskép és a képmás közötti kapcsolaton van. A hívő ember és a képmás közötti kapcsolat a szemlélődés felé tolódik el.

Segíthet megérteni gondolkodását egy, a művéből való konkrét példa. Amikor a Pszeudoareopagita elkészíti kommentárját, a Liturgia – vagy, ahogy ő nevezi, *sinaxis* vagy *koinonia* – még nem a mai szerkezetét mutatja föl. Az általa leírt ünneplés fő részei mindenesetre megfelelnek a mai Eucharisztiónak. Elmélgését azzal kezdi, hogy a főpap, a püspök kilép a szentélyből, és körbetömjénezi a templomot.²⁰

Szemeinket az első képmás értelmére kell szegezelnünk, felfedvén annak isteni szépségét, s ihletett látással szemügyre kell vennünk a szertartás vezetőjének útját a szent oltártól a templom távolabbi részeibe, miközben tömjénillatot áraszt, s vissza az oltárhoz, ahol megáll, hogy ott a szertartást elvégezze. A mindent felülmúló isteni boldogság ugyanis, még ha isteni jószágában el is jön a benne részesedő szentek közösségébe, mindazáltal nem távozik lényege szerint mozdulatlan helyéről és helyzetéből, hanem mindenki, aki Istenhez hasonlatos, hasonló módon benne tükröződik úgy, hogy valójában önmaga körül van, és saját valójából nem mozdul el teljesen. Ugyanígy az összejövetel szent beavatása is, jóllehet egyedülálló, egyszerű és egységes kezdetű, emberszeretéből fakadóan a szimbólumok szent sokféleségévé gyarapodik, méghozzá az egész hierarchikus ikonográfia területén. Majd ezekből ismét egyszerűen a saját egységébe húzódik vissza, és egyesíti azokat, akik hozzá igazán felemelkednek.

E bonyolult kozmikus gondolatmenetben azonnal érezhető a platóni hatás. Az a liturgikus cselekmény, hogy a püspök a Szent Liturgia elején a szentélyből kilépve körbetömjénezi a templomot, és a hívek közé megy, Pszeudoareopagitánál annak a jele, hogy Isten kilép önmagából, a saját boldog létéből, és értünk végbeviszi az üdvöngözés művét, kezdve a teremtéstől. Ahogy Isten kilép önmagából és mégsem változik meg, úgy az isteni szertartások a maguk tarka sokszínűségével is visszavezetnek bennünket a lényeghez, Istenhez.

Az első bizánci liturgiakommentár

Pszeudoareopagita Dénes írását tekinthetjük az első liturgiakommentárnak. A műfajnak számos követője akadt a rákövetkező mintegy ezer évben. Hitvalló Szent Maximosz (580–662), akitől az első, kifejezetten a konstan-

19 EH III,15. (lásd alább 47. o.)

20 Ma a diakónus teszi ugyanezt a Szent Liturgia elején.

tinápolyi liturgikus hagyományt leíró magyarázat maradt ránk, gyakran hivatkozik *Az egyházi hierarchiára* és annak szerzőjére. Szokás azt mondani, hogy Maximosz művében a „kozmosz Liturgiát” mutatja be.²¹ A Liturgia, amelyet itt a földön emberek visznek végbe, nála kozmosz ünneplésként jelenik meg. Már nemcsak halandó emberek egybegyülekezése, amelyen jelen van a halhatatlan Krisztus, hanem a halandók együtt ünnepelnek a mennyei angyalok egész seregeivel, sőt, az egész világegyetemmel. A földi Liturgia nem más, mint bekapcsolódás egy egyetemes ünneplésbe, a mennyei Liturgiába. Maximosz ennek a teológiának a fényében magyarázza magát a templomépületet is.

Az Isten egyháza az egész, látható és láthatatlan lényegekből álló világnak hasonmása és képe, mert ugyanazt az egyesülést és különbözőséget teszi lehetővé, mint Isten. Ugyanis az egyház mint épület egyetlen ház, formájának sajátos szerkezete révén azonban különbséget tartalmaz, mert két részre oszlik: az egyik csak papok és liturgikus szolgálattevők számára van fenntartva – ezt szentélynek nevezzük; a másikba szabadon léphet be az egész hívő nép – ezt hajónak nevezzük. Viszont egy a lényeg szerint, mivel részei következtében a részek egymástól való különbsége miatt nem válik ketté [...] Így a létezők egész világa is, melyet Isten hozott létre a teremtés által, és amely két részre oszlik: a szellemire, melyet a szellemi és testtelen lények népesítenek be, és erre az érzékelhető és testi világra, mely csodálatos módon sok alakból és természetből áll, valamiképp nem más, mint egy nem kézzel alkotott Egyház, amelyet ez a mi kézzel épített egyházunk másol le bölcsen: szentélye a fenti világ, mely a felső erőknek van fenntartva, és hajója a lenti világ, mely azokhoz tartozik, akiknek az érzéki élet jutott osztályrészül.

Ebből a gondolatmenetből következik aztán, hogy amikor a keresztény közösség „idelent” ünnepel a templomban, akkor azzal párhuzamosan, pontosabban azzal együtt zajlik a mennyi istentisztelet.

Pseudoareopagita kommentárjához képest Maximosz műve részletesebben magyarázza a Liturgia történéseit. Ez a tendencia a továbbiakban csak erősödni fog. Minden apró, korábban gyakorlati funkcióval bíró cselekmény is mélyebb értelmet nyer a liturgikus ünneplésben. Ezzel párhuzamos fejlődési folyamat eredménye, hogy az egyes képmások megfeleltetése mindinkább krisztológiai kulccsal értelmezendő, tehát a szerzők Krisztus földi életének egyes állomásait fogják keresni a Liturgia különböző cselekményeiben. Ha ismét csak a Liturgia kezdetét vesszük szemügyre, Maximosznál ez a következőt jelenti:

21 Maximosz kommentárjáról részletesebben Hans-Joachim Schultz, „A bizánci liturgia. Hitbeli tanúbizonyság és szimbolikus forma”, in Robert F. Taft – Uő., *A bizánci liturgia* (Varia byzantina – Bizánc világa 10), Budapest 2005, 396–401.

Amikor a főpap a szent összejövétel alkalmával először lép be a szent egyházba, akkor ez annak az ábrázolása és képe, hogy Krisztus, az Isten Fia és a mi Üdvözítőnk először testben jött el ebbe a világba.

A krisztológiai értelmezés egyáltalán nem újdonság, hiszen az Atyák is éltek vele misztagógikus katekéziseikben. Mopszvesztiai Theodórosz († 428) az első, aki a Liturgia bizonyos mozzanataiban már Krisztus életének eseményeit látja.²² Ez a historizáló szemlélet a képrombolás korától majd egyre erősebb lesz, amint látni fogjuk.

Maximosz szeme előtt korának bizánci szokása áll, amelynek megfelelően – nem úgy, mint Rómában – a nép megvárta a püspököt és a papságot, és csak őket követően vonult a templomba.

Amikor a nép a főpappal együtt bevonul az egyházba, ez a hitetleneknek a tudatlanságból és a tévelyből az Isten megismerése felé való fordulását, és a híveknek a gonoszságból és oktalanságból az erényre és a tudásra való áttérését jelenti.

Hitvalló Maximosz tehát ennek a belépésnek is kozmikus jelentőséget ad. Pszeudoareopagita is valami hasonló nyitánnyal kezdi kommentárját, de ő általában az Isten önmagából való kilépéséről szól, míg Maximosz konkrétan Jézus Krisztus üdvözítő eljövételéről.

Ettől a kortól kezdve érdekes kölcsönhatásnak lehetünk tanúi, amely maga a Liturgia, az azt bemutató kommentárok és az egyházművészet, elsősorban a templomépítészet között alakult ki. Van úgy, hogy egy új építészeti megoldás eredményez változást a liturgikus életben vagy a liturgiamagyarázatban, de van példa a fordítottjára is. Maximosz felfogása a kozmikus Liturgiáról például megjelenik a liturgikus szövegekben is. A templomba való belépéskor az ünneplést vezető püspök vagy pap imádságot mond. Arany-szájú János idejéből erre vonatkozó tanúságunk még nincs, de a rákövetkező században már valószínűleg ismert lehetett az alábbi formula:

Jótevő és az egész teremtés Alkotója, fogadd a hozzád jövő Egyházat. Vidd végbe azt, ami hasznos valamennyiünknek, vezess mindnyájunkat a tökéletességre, és tégy méltókká, hogy eljussunk országodba.²³

22 „Amikor tehát a szent edényekben, a diszkoszon és a kehelyben a bemutatásra szánt áldozatot előhozzák, arra kell gondolnod, hogy a mi Urunk Krisztus jön elő úgy, amint szenvedésre vezetik”. Mopszvesztiai Theodórosz itt a nagybemenetről elmélkedik.

23 Az Arany-szájú-Liturgia legrégebbi ránk maradt kéziratában, a Codex Barberini 336-ban ez a formula szerepel a bemenet imájaként. Vö. Juan Mateos–Stewen Hawkess-Teeples, *The Liturgy of the Word, History of the Liturgy of St. John Chrysostom*, Fairfax 2016, 164.

Bevezetés

Ez a régi imádság ekkleziológiai ihletésű. Középpontban az ünneplésre egybegyűlt közösség áll, amelynek a templomépület otthont ad.

A bizánci rítusban ma használt könyvek ezen a helyen egy másik imát említenek. A templomba való bemenetel már csak szimbolikusan történik, hiszen a papság már jóval a nép érkezete előtt bent van a szentélyben. Ennek a régi, ünnepi menetnek ugyanakkor megmaradt egy csökevényes formája, amelyet ma „kisbemenet” néven ismerünk. Az evangéliumos könyvet hordozó diakónus és a pap kilép a szentélyből, egy kisebb kört tesznek a templomban, majd visszatérnek a szentélybe az ikonosztázion úgynevezett királyi ajtaján át. Ezt a szentélybe történő belépést ma a következő ima előzi meg:

Uralkodó Úristenünk, ki a mennyekben az angyalok s arkangyalok rendjeit és seregeit dicsőséged szolgálatára rendelted, add, hogy a mi bemenetelünk legyen a szent angyaloké is, akik velünk együtt neked szolgálnak, és dicsőítik a te jószágodat.²⁴

Ezen felfogás szerint már nem a hívő nép összegyülekezése áll a központban, hanem a gondolat, hogy a hívek a papság vezetése alatt voltaképpen csak mintegy bekapcsolódnak valamibe, ami öröktől fogva folyik, a mennyei Liturgiába. A kozmikus liturgiaszemléletet minden bizonnyal az építészet is ihlette.²⁵ Ha felidézzük a konstantinápolyi „Nagy Egyház”, a Hagia Szophia fenséges és méreteivel lenyűgöző képét, akkor könnyebben elképzelhető számunkra, hogy aki ebbe a pompás épületbe belépett, úgy érezhette, valami földöntúli ünneplésbe csöppent.

Az ikonoklasmus feletti győzelem hatása a liturgiaszemléletre

Már szó volt arról, hogy egyfajta historizáló irány Mopszvesztiai Theodórosznál is megjelenik. Hogy ez a vonal hogyan válik uralkodóvá, arra magyarázatul az ikonrombolás elleni küzdelem és annak következményei adnak választ.

Az ikonoklasmus alapvetése szerint Krisztust nem szabad ábrázolni semmilyen módon, mert ebben a világban csupán egyetlen képmása létezik, ami nem más, mint az eucharisztikus kenyér és bor. Érdekes logikai váltásnak lehetünk itt tanúi. Az történik ugyanis, hogy a szimbólum, amit korábban a szerzők teológiai értelemben használtak, átkerül a művészetbe, illetve az arról szóló vitába. Márpedig a szimbólum mást jelent az istentiszteletben és mást

24 *Aranyszájú Szent János atya Szent és Isteni Liturgiája*, Debrecen 1882, 18.

25 Vö. Robert Taft, A bizánci rítus rövid története, in Uő.–Hans-Joachim Schulz, *A bizánci liturgia* (Varia byzantina – Bizánc világa 10), Budapest 2005, 70–74.

a művészetben.²⁶ Utóbbi szövegekörnyezetben a szimbólum fogalom használata félrevezető lehet. Az ikontisztelők úgy vélték, aki Jézus személyét a művészetben szimbólumok által akarja megragadni – mondjuk bárányként vagy pelikánként ábrázolva –, az máris megcsorbította azt a dogmát, miszerint Jézus valóságos ember lett. A Trulloszi zsinat (692) be is tiltja az ókeresztény kor kedvelt ábrázolásait,²⁷ úgy mint a bárányt vagy a halat. Jézus Krisztust ettől fogva csak emberi valóságában lehet ábrázolni. Az ikontisztelők győzelmével ez a historizáló-realista szempont uralkodóvá válik. Az ikonok tisztelete mellett kiállók pedig az ikonoklasmus végső bukása után mindent megtesznek, hogy meggyőződésüket mindenütt érvényre juttassák.

Míg a képrombolók úgy tartották, hogy Krisztus egyetlen képmása a világban az Eucharisztia,²⁸ az ikontisztelők ezt cáfolták, mondván, hogy az nem ikon, hanem valóság. Hasonló gondolati válság üti fel a fejét valamivel később a középkori Nyugaton is. Ott már egyáltalán nem értik az Atyák képteológiáját. Nagy Szent Bazil és kortársai számára az eucharisztikus kenyér szimbólum volt, ha nem az lett volna, nem is lett volna képes közvetíteni Krisztus testét. Az ikonrombolás korában a szimbólum, a képmás, a hasonlatosság terminusokban veszélyforrást láttak. Az Eucharisztia kapcsán már „valóságos” testről beszélnek.²⁹ Bizonyos értelemben a szóban forgó vita kapcsán tehát éppen az ikonoklaszták voltak azok, akik őrizték az archaikusabb teológiát, amikor Krisztus ikonjának nevezték az eucharisztikus testet és vért.

Visszatérve a liturgiagyagyarázatokhoz, az ikontisztelet diadala itt különösen is érezte hatását. A képi ábrázolás fontosságát ugyanis nem csak az anyagi valóságra vonatkoztatták, hanem többek között a liturgikus életre is. Az a típusú magyarázat, amelyet elsőként Mopszvesztiai Theodorosznál láthattunk a 4. század végén, általánossá válik.

Germanosz pátriárka, akinek éppen az első ikonoklaszta császár miatt kellett elhagynia trónját, elsőként írt olyan kommentárt,³⁰ amelyben a Liturgiának szinte minden részét meg tudta feleltetni Jézus földi életének fontosabb eseményeivel. Íme, miként magyarázza a Liturgia már említett kisbeamenetét, amely a szentélyből indul és oda is tér vissza, az evangéliumot vivő diakónussal és pappal. Megjegyzendő, hogy Germanosz a püspöki Liturgiát

26 Vö. Robert F. Taft, „The Liturgy of the Great Church: An Initial Synthesis of Structure and Interpretation on the Eve of Iconoclasm”, in *Dumbarton Oaks Papers* 34–35 (1980), 72.

27 A Trulloszi zsinat három kánonja is foglalkozik a képeken való ábrázolással. Vö. Leonid Uspenszkij, *Az ikon teológiája*, Budapest 2003, 50–59.

28 John Meyendorff, *A bizánci teológia* (Varia byzantina – Bizánc világa 11), Budapest 2006, 71–72.

29 Uo. 307–308.

30 Germanosz *Egyháztörténet* címet viselő kommentárjának alaposabb elemzéséhez lásd Schulz, *A bizánci liturgia*, 411–416.

Bevezetés

veszi alapul, amelyben a püspök eddig a pillanatig a szentélyen kívül ül, és a kihozott Evangéliummal vonul be a szentélybe.

Az evangélium bemenete Isten Fiának eljövételét és evilágba való bevonulását nyilatkoztatja ki, amint az apostol mondja: Amikor bevezeti (vagyis az Isten és Atya) az elsőszülöttet a világba, így szól: „Imádja őt Isten minden angyala”. A főpap öltözetével ekkor Krisztus testének vörös és véres öltözetét ábrázolja, amelyet az anyagtalan Isten az Istenszülő Szűz szeplőtelen vérével festett bíbor-köntösként (vett magára), a jó pásztor pedig vállára vette az elveszett bárányt.³¹

Germanosz még a papi ruhákban is megpróbálja Jézus életének misztériumait szemlélni.³² Ez a törekvés leginkább a nagybemenet leírásában érhető tetten.

A kerubének az utat előkészítő diakónusok és a *ripidion*ok szeráfábrázolásai révén minden szent és igaz bevonulását jelképezi, akik a kerubi hatalmakat megelőzve és az angyali seregek előtt vonulnak be, akik viszont maguk láthatatlanul Krisztus, a misztikus áldozatra vonuló nagy Király előtt jönnek sietve, akit testi lények hordoznak kezeikben.³³

Ez eddig nem is lenne újdonság, hiszen a kozmikus Liturgiára utaló hasonló gondolatot olvastunk Maximosznál is. Germanosz viszont itt nem áll meg:

Ez azonban Krisztus sírba tételének utánzásaképp is történik úgy, ahogy József a testet levette a keresztről, tiszta sírlepelbe göngyölte, miután illatszerekkel és kenettel megkente, Nikodémussal együtt elvitte, és egy új, sziklából kivájt sírba temette. Az oltártér a Szentsír képmása, a pihenőhely pedig, melyre a szeplőtelen szentséges testet helyezték, az isteni asztal.³⁴

A történelmi látásmód már nemcsak a liturgikus cselekményeket mutatja be új köntösben, hanem magát a templomépületet is.

Fölmerül a kérdés, hogy ha a nagybemenet – amely kronológiailag a Liturgiának még csak a közepe – már Krisztus sírbatételi menetét jelképezi, milyen értelmet nyerhetnek a hátralévő részek? Az anaforára szerzőnk nem fordít különösebb gondot, hiszen az ekkor már régóta csöndben történik. Általában elmondható, hogy az eucharisztikus imát, amelyről Mopszvesztiai

31 Germanosz (lásd alább 95. o.)

32 Vö. Germanosz 14–19. (lásd alább 92–93. o.)

33 lásd alább 99. o.

34 lásd alább 100. o.

Theodorosz még csodálatos tanítást adott,³⁵ Pseudodionüsziosz óta érdektelenség övezi. Nem véletlen, hiszen az eucharisztikus ima szervesen kapcsolódik az áldozáshoz. Azok imáját viszi Isten elé a szolgálatot vezető püspök vagy pap, akik majd a megszentelt adományokban részesülnek. Az ima fő kérése ugyanis nem más, mint az áldozók megszentelődése. A Szentlélek leesése az adományokra abból a célból hangzik el, hogy a megszentelt adományok legyenek az azokban részesülők megszentelésére. Képi értelemben az olyan hosszú formula, mint az anafora, egyébként is alig megragadható. Gondolhatnánk persze azt is, hogy Germanosz Krisztus kereszthalálát köti ehhez a központi pillanathoz. Ez azonban anakronizmus lenne, hiszen Krisztus temetési menete már megjelent a nagybemenetben. Ha ez így van, szükséges, hogy valamely mozzanat kifejezze az ő halálát is. Nos, ezt a szerepet nem más fogja betölteni, mint az a rítus, amely éppen Germanosz idejében fejlődik ki, mégpedig a már említett historizáló-képi gondolkodásmód hatására. Ez a rítus a *prothészisz*, más szóval a *proszkomídia*.³⁶ Mindkét görög szó felajánlást jelent, és a Liturgia elejére helyezett, a nép részvétele nélkül történő cselekményt jelöli. Magja az a nagyon egyszerű, funkcionális tevékenység, melynek során a Liturgiához szükséges kenyeret és bort kiválasztották és előkészítették az adományok közül. Az 5-6. században minden ceremónia nélkül megy végbe mindez, nem is a templomokban, hanem – legalábbis Konstantinápolyban – egy e célra épített, sekrestyeszerű helyen, a *szkeuophülakion*ban.³⁷ Az ikonrombolás korában a *prothészisz* rítusa teljes képi ábrázolásává válik Krisztus halálának. Germanosz pátriárka így írja le a kenyér előkészítését.

A lándzsával való felszelés azt jelenti, hogy mint a bárányt vitték leölésre, és mint a juh nyírója előtt elnémul [...] Ezek után a pap átveszi a kosárban lévő adományt (proszforát) a diakónustól vagy a hüpodiakónustól, fogja a lándzsát és megtisztítja, majd kereszt alakban bemetszve mondja: mint a bárányt leölésre vitték, és mint a juh nyírója előtt elnémul. Ezt folytatólagosan mondva a szent diszkoszra helyezi ugyanazt a proszforát, és rámutatva mondja: „Nem nyitja ki

35 Mopszvesztiai Theodorosz úgynevezett kateketikus homíliái csak szír nyelven maradtak fenn. Az anaforáról az Eucharisztiairól szóló második homíliában értekezik. Vö. Theodor von Mopsuestia, *Katechetische Homilien*, II, hrsg. Peter Bruns (Fontes Christiani 17/1-2), Freiburg 1994, 421–436.

36 A rítus kialakulásához lásd: Thomas Pott, *Byzantine Liturgical Reform: A Study of Liturgical Change in the Byzantine Tradition*, Crestwood (New York) 2010, 205–214.

37 Ezt a templomtól kezdetben különálló épületet Konstantinápolyban szkeuophülakionnak nevezték. Vö. Alessandro Taddei, „The Skeuophylakion of the Hagia Sophia in Constantinople: Events of the Fourth to Sixth Centuries CE”, *East and West* 60 (2020), 123–140; Robert Taft, „Quaestiones disputatae: The skeuophylakion of Hagia Sophia and the Entrances of the Liturgy Revisited. Part I: Liturgy”, *Oriens Christianus* 82 (1998), 53–87; Neil K. Moran, „The Skeuophylakion of the Hagia Sophia”, *Cahiers Archéologiques* 34 (1986), 29–32.

Bevezetés

száját, megaláztatásában megszűnt. Az ő nemzedékét ki fogja elbeszélni? Mivel kiemeltetik a földről az ő élete.” Miután ezeket elmondta, fogja a szent kelyhet, a diakónus pedig bort és vizet önt bele. Ezután ezt mondja a diakónus: „Oldalából vér és víz jött ki, és aki ezt látta, tanúságot tesz róla, és tanúságtétele igaz.”³⁸

Ami az előkészületi asztalon végbemegy, annak minden egyes gesztusa megfelel Jézus szenvedéstörténete egy-egy részletének. De itt már nemcsak a kommentár az, amely átvitt értelmet tulajdonít a liturgikus ténykedéseknek, hanem ezen gesztusok is már ennek a historizáló-képi teológiának az eredményeképpen jöttek létre, vagyis többségében olyan elemekről van szó, amelyek eleve a képi ábrázolás kedvéért kerültek a Liturgiába. Erre utalnak az Izaiás prófétának a Szervedő Szolgáról szóló jövendölései,³⁹ amelyekkel a szolgálattevők kísérik a rítust. Bort és vizet nyilvánvalóan kezdettől fogva bele kellett önteni a kehelybe. A báránynak nevezett kenyérdarab aprólékos előkészítése és a többi kenyérrészecske elhelyezése a diszkoszon ugyanakkor már olyan elemek, amelyeknek sosem volt gyakorlati funkciójuk.

Sztudita Szent Tivadar (759–826), nemcsak a bizánci szerzetesség, hanem a liturgikus élet nagy reformalakjának is számít.⁴⁰ A szent cselekmények allegorikus szemlélete az ikonoklasztákkal való harc során oly mértékben meggyökeresedett, hogy az elkövetkező évszázadokban ez fogja majd befolyásolni a liturgikus szövegek és az egyházművészet fejlődési irányát.

Nem véled úgy, hogy az isteni mürót Krisztus toposzának kell tekinteni, az isteni oltárasztalt pedig az ő életadó sírjaként, a kendőt miként azt, amibe begöngyölve eltemették, a papi lándzsa annak képmása, amellyel isteni oldalát átszúrták, a szivacs pedig ahhoz hasonlítható, amellyel ecettel itatták? [...] Vedd el mindezeket, s marad-e még valami abból, amellyel az isteni titkok megjeleníthetőek!⁴¹

Tivadar számára Liturgia már elképzelhetetlen a Krisztus életére vonatkoztatott allegóriák nélkül. Így az istentiszteletek elmélkedésre szánt allegorikus cselekmények sorozatává válik.

A későbbiekben, azaz a következő évszázadok szerzőinél, nem történik más, mint ezeknek az allegorikus magyarázatoknak a kibővítése, még részletesebb kibontása.

38 lásd alább 95. o.

39 Iz 53,7-8

40 A sztudita szerzetesi reformhoz bővebben lásd Pott, *Liturgical Reform*, 115–151; Uő. „Réforme monastique et évolution liturgique. Le réformisme stoudite”, in Hans-Jürgen Feulner–Elena Velkovska–R. F. Taft, *Crossroad of Cultures: Studies in Liturgy and Patristics in Honor of Gabriele Winkler*, Roma 2000, 557–589.

41 A Sztudita Szent Tivadartól vett idézethez lásd Taft, A bizánci rítus rövid története, in *A bizánci liturgia*, 96.

Az ikonoklasmus feletti győzelem hatása a liturgiaszemléletre

A 10–11. században élt Andidai Miklós olyan szerzőnk, akinek személyével kapcsolatban jóformán csak találgatni tudunk. A szerzői név alatt fennmaradt *Protheória* című mű mégis fontos állomás. A mű – bizonyos pontokon eltérve a korábbi felfogástól is – elsőként kísérletet tesz arra, hogy Jézus életének egészét megfeleltesse a Liturgia elemeinek. Kommentárjában csodálkozva jegyzi meg, hogy a korábbi szerzők hogyan hagyhatták figyelmen kívül ezt a szempontot, tudniillik, hogy a „feláldozásra kerülő test tökéletes”⁴², éppen ezért lehetetlen, hogy a Liturgiában valaki meg ne lássa az üdvöngözés teljes történetét. Tehát, már nem csak egyes, ünnepélyes részek, mint a kis- vagy a nagybemenet az, amely kárpótolja a Liturgia elemeinek hiányát, hanem a fogantatástól kezdve egészen a mennybemenetelig a Liturgiában meg lehet és meg is kell találni minden történet megfelelőjét. Ha tehát például a Jézus születésének örömhírét vivő angyal szerepe korántsem mellékes, kell, hogy a Liturgiában is megjelenjen az alakja. Nem véletlen hát, hogy a *proszkomidia* során az előkészületi asztalnál ott áll a diakónus a pap mellett. S minthogy az ember élete a fogantatással kezdődik, a *proszkomidia* rejtett szertartása nem annyira Krisztus szenvedését jeleníti meg, hanem a Jézusnak a nyilvános fellépéséig terjedő, a tömegek előtt rejtve maradt életét. Andidai Miklós felfogása értelmében

Az Úr testét kivágják a proszfora kenyereből, mint a Szűz testéből [...] Úgy marad tehát az isteni test az előkészületi oltáron, mint Betlehemben, ahol Krisztus megszületett, ugyanakkor úgy is, mint Názáretben. Összegezve azt mondhatjuk, hogy a keresztelést megelőző életének harminc éves időszakát teljes egészében az előkészületi asztal ábrázolja.⁴³

Andidai Miklós nem félt revideálni kommentátor-elődeinek rendszerét sem. Ő ugyanis mindent szigorú kronológiai rendben akar látni. Így lesz számára a nagybemenet – amelyben eddig Krisztus temetési menetét szemlélték – Jézus ünnepélyes bevonulása Jeruzsálembe.

Említettük, hogy a kommentárok liturgiaszemlélete visszahatott magára a Liturgiára, alakította a liturgikus tér és a liturgikus tárgyak fejlődését is. Ékes példája ez utóbbinak a csillag néven ismert eszköz. A *proszkomidia* végén a pap takarókat helyez a szent edényekre. Arra, hogy ezek a takarók ne bolygassák meg a diszkoszra pontos rangsorban elhelyezett kenyérdarabok rendjét, egy két fémpántból összeillesztett eszköz szolgál. Ezt kezdték el idővel csillagnak nevezni, utalva a mágusokat a betlehemi jászolig elvezető égi jelenségre. Az már csak a további fejlődés eredménye, hogy a kezdetben csak két, kereszt alakban összekapcsolt, hajlított fémdarabot egy, a metszéspont-

42 Lásd alább 108. o.

43 Lásd alább 114. o.

Bevezetés

ból alácsüngő, valóságos csillag alakú fémllemezzel is ellátták, hogy így még szemléletesebb legyen a képi megjelenítés.

Thesszalonikai Simeon († 1429) liturgikus kommentárjai⁴⁴ az előbbiekhöz képest nem mutatnak föl újdonságot, hacsak nem azt, hogy rendszerező műveiben jól megfér egymás mellett a különböző szimbolika. Simeon, aki maga is a bizánci birodalom utolsó évtizedeiben élt, nagy összegzését adja az eddigi műveknek. Nem önálló rendszer kidolgozására törekszik, hanem arra, hogy az eddigi hagyományból mindent megőrizzen. Valóban, semmit nem hagy megvilágosító magyarázat nélkül. A liturgikus ruhákra, a templom részeire, az áldozati kenyérré és nemcsak a Szent Liturgia, hanem az egyéb istentiszteletek minden apró részletére is kiterjed a figyelme. S minthogy egyik célja éppen a rendszeralkotás, nem zavarja, hogy egy-egy cselekmény vagy eszköz többféle síkon szolgáljon a kontempláció tárgyául. Ennek illusztrálásaként álljon itt néhány sor az eredetileg külön műként megírt *proskomídia*-magyarázatából.

A diszkosz tehát a mennyet ábrázolja, és ezért köralakú, és a menny Urát fogadja magába. Az úgynevezett csillag pedig a csillagokat, és azt mutatja, amely Krisztus születésekor jelent meg, amint a takarók is az égboltot, a pólyákat meg a sírleplet és a halotti takarókat. Együtt jelképezik ugyanis a megtestesülés és a halál eseményeit, mert azért testesült meg, hogy érettünk leölessék. De az előkészületi hely is jelzi a barlangot meg a jászlat.⁴⁵

A Liturgia és a szakrális művészet fejlődése is azt mutatja, hogy a különféle magyarázatok jól megfértek egymás mellett. Az előkészületi asztal fölött éppúgy helyet kaphat a születés ikonja, mint a Getszemáni kertben halálára készülő Krisztus képe, vagy akár a keresztről történő levétel ábrázolása.⁴⁶

A nagybemenetet előkészítő, kísérő és követő szövegek is eltérő szimbolika szerint szaporodnak, egészen a 15. századig. Ezeket a csöndben, általában csak a pap vagy a diakónus által recitált szövegeket, zsoltárverseket vagy himnikus költeményekből vett rövid idézeteket hol az egyik, hol a másik allegória vonta maga után. Jó részük Krisztus temetési menetére utalnak, mint „Az istenfélő József” nagyszombati *tropár* vagy más, a Krisztus síri nyugalmára

44 Életművéhez bővebben lásd Schulz, i.m., 304–319.

45 Lásd alább 288. o.

46 A vérről verejtékező Jézus ábrázolása viszonylag kései. Vö. Dimitrij Kuligin, *Проскомидия, ее чинопоследование и идейное содержание*, Почаев 2005. A történeti Munkácsi Egyházmegye régi templomaiban a születés ábrázolása nem volt szokásban. Valóban megfigyelhető, hogy a keresztről való levétel ikonográfiáját a 19. századtól kezdve felváltja a getszemáni kerti jelenet. Vö. Dobos András, *Prassi e teologia circa l'eucaristia nella Storica Eparchia di Mukacevo - Dall'unione di Uzhorod (1646) fino alla meta del XX secolo*, Münster 2021, 350–352.

A kommentárok szerepe a szentségi életben

vonatkozó szöveg. Bizonyos kéziratokban megjelenik a 117. zsoltár 26. verse is, amelyet Jézus Jeruzsálembé való bevonulásakor vett ajkára az ünneplő tömeg („Áldott, aki az Úr nevében jön...”). Megint más rövid formulák pedig Jézus második eljövetelét idézik föl, így például az „...emlékezzék meg az Úr az ő országában...” szavakkal záródó megemlékezések.

A kommentárok sorában utolsóként szokták emlegetni Nikolaosz Kabaszilaszt († 1392). Életéről nem sok biztos ismerettel rendelkezünk.⁴⁷ A szent misztériumokról szóló írása⁴⁸ mégis mintegy megkoronázásai a liturgiakommentárok sorának. Igaz ez nemcsak azért, mert időben az utolsó eredeti gondolatokat tartalmazó művek egyike, hanem mert a legkiegyensúlyozottabb mind között. Kabaszilas minden esetben figyelembe veszi a liturgikus ténykedések eredeti funkcióját – nyilván amennyire korának liturgiatörténeti ismeretei ezt lehetővé tették –, ugyanakkor azt is ismerteti, hogy melyek azok a további valóságok, amelyeket azok megjelenítenek. Éppen, ahogy a 4. századi atyák misztagógiájában láthatjuk, Kabaszilas többféle szinten szemléli Jézus Krisztus jelenlétét a szent misztériumokban. Azt sem hallgatja el, hogy a Liturgia a szent testben és vérben való részesülés által válik teljessé. Ebben a meggyőződésben olyan szilárd, hogy hiszi, nemcsak az élőknek, hanem az elhunyt igazaknak is ez a legfőbb boldogságuk. Kommentárját áthatják az ekkleziológiai utalások, amelyeket a kozmikus liturgiaszemlélet inkább mellőzött. Életműve azért is kiemelkedő, mert a *bészüchazmus* pártfogójaként tartják számon, ugyanakkor éppen a szentségekről szóló elmékedései terelték mederbe a *bészüchazmus*nak azokat a szélsőséges megnyilvánulásait, miszerint a szív imájában a tökéletesre eljutott léleknek már nincs is szüksége istentiszteletekre.

A kommentárok szerepe a szentségi életben

A 20. századi liturgiatörténészek némi kritikával tekintenek a liturgiakommentárok évszázados hagyományára. Alexander Schmemmann *Eucharisztia* című művét például azzal a kritikával indítja, miszerint a szimbolikus értelmezés dominanciájában a „keresztény istentisztelet eredeti és alapvető felfogásának” eltorzulása mutatkozik meg.⁴⁹

Mindazonáltal látnunk kell, hogy a liturgiakommentárok műfaja egyfajta kísérletként indult, és célja abban állt, hogy a híveket megtartsa a Liturgi-

47 Liturgiamagyarázata magyarul már korábban megjelent egy, a szerző személyét is ismertető bevezetővel. Vö. Orosz László (szerk.), *Nikolaosz Kabaszilas Liturgia-magyarázata*, Nyíregyháza 1996.

48 Kabaszilasznak nem csak a liturgiamagyarázata maradt ránk. Legismertebb műve a „Krisztusban való élet”, amelyben a szentségek teológiáját fekteti le, tudniillik, hogy mi módon vonják be a szent misztériumok az embert a Krisztussal való egységbe.

49 Alexander Schmemmann, *Az Eucharisztia*, Nyíregyháza 2017, 41.

ában. Ha nem lett volna ez a szemlélődő megközelítés, a keresztények utolsó kapcsolata és részvételi lehetősége is elveszett volna a Liturgiával.

Ne feledjük, hogy a keresztény Nyugaton a Szentmise a papságnak szinte magánügyévé vált. A Tridenti zsinaton rögzített tanítás szerint egészen a II. Vatikáni zsinatig a Szentmise rendes formája a magánmise. A népet volta-képpen mindennemű részvétel alól fölszabadították, az évi egyszeri áldozást kivéve, meg persze a fizikális jelenléte. De hogy a pap csöndesen végzett áldozatbemutatása alatt a hívő nép mit imádkozott és mivel foglalkozott, az a magánügy kategóriájába tartozott. Hogy a bizánci rítusú Liturgia a magánmiséig nem jutott el, nyilván nem önmagán a kommentárok meglétének múlt. Az allegorikus misemagyarázat ismert és népszerű műfajnak számított a középkori latin irodalomban is,⁵⁰ de a fent vázolt folyamatot a keresztény Nyugaton nem tudta meggátolni. A különböző fejlődési irányok okai sokfélék, és bizonyára befolyásolta az a tény is, hogy a bizánci liturgia mozgalmassabb, könnyebben leköti az imádkozó figyelmét, és bonyolult cselekményei révén több lehetőséget kínál a szemlélődésre is

De éppen ez utóbbi téren is fontos szerepet játszottak a kommentárok. Ha a bizánci Liturgia ma – nem szubjektív alapon, hanem pusztán a liturgikus ténykedések, gesztusok és énekek gazdagsága alapján – a legünnepélyesebb az összes más keresztény rítus között, az részben szintén a kommentárokból tükröződő mentalitásnak köszönhető. Tevékenységek, amelyek elveszítik eredeti funkciójukat, egyszerűen ki is halhatnak. Így történt ez például Nyugaton a hívek felajánlási menetével.⁵¹ Mivel az áldozás rendszerint magára a papra szorított, nem volt szükség arra, hogy a hívek otthonról hozzák magukkal a kenyeret és a bort, ennél fogva idővel elhagyták, vagy csak nagyon ritka alkalmakra korlátozták az adományok oltárra helyezését szolgáló ünnepélyes menetet is.

A bizánci rítusú helyi egyházakban az áldozás éppúgy rendkívülivé vált, mint Nyugaton. A nagybemenet gyakorlati jelentősége elveszett, annál is inkább, mert a *proszkomidiának* már nem emeltek külön épületet, hanem a szentély északi részén elhelyezkedő asztalon készítették elő az adományokat. Hogy a nagybemenet mégsem tűnt el a Liturgiából, vagyis hogy az adományokat – pragmatikus szempontokat teljesen figyelmen kívül hagyva – körmenetben kiviszik a szentélyből, hogy oda újra beviessék, jórészt annak tudható be, hogy a bizánci egyházban ezt a menetet nem is tudják elképzelni csupán gyakorlati célt szolgáló cselekményként, lecsupaszítva minden szimbolikától. És jellemző, hogy a Liturgiának éppen azon részei nyerték a legnagyobb ünnepélyességet,

50 Vö. Uwe Michael Lang, *The Roman Mass: from Early Christian Origins to Tridentine Reform*, Cambridge 2022, 241–246.

51 A felajánlási menethez lásd Josef Anderas Jungmann, *Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*, 2, Wien 1962⁵, 3–34; Uwe, i.m., 192–194.

amelyeket gazdag szimbolikus többletjelentéssel ruháztak föl.⁵²

Mindez igaz nemcsak a gesztusokra, hanem a szövegekre is. Ahol ma bizánci rítusban végzik a Liturgiát, a békecsókra való felhívás és a hitvallás között felhangzik a diakónusi felszólítás: „Az ajtókat, az ajtókat! Bölcsességben figyelmezzünk!”⁵³ Ha ennek a mondatnak nem lenne másodlagos értelme, valóban csupán liturgikus régiségkedvelésből maradna a helyén, ha ugyan megmaradna. Ma már senki nem őrzi a templom kapuit, bárki ki- és bejárhat. Hogy ez jó-e, s nem lenne-e helyes visszavezetni valamiféle fegyelmet ezen a téren, az most nem tartozik a tárgyhoz. Tény, hogy az ajtók emlegetésének semmiféle gyakorlati jelentősége nincsen, s még zavaró is lehet, ha nem vesszük figyelembe, hogy – amint a kommentárok tanítanak – „a lélek bezárja az érzékeket, mint az ajtókat, és megtisztítja őket a bűnös képektől”⁵⁴ „Ezért szólít fel a pap, hogy [...] a bölcsességnek nyissunk meg minden ajtót, szájunkat és fülünket.”⁵⁵

Szemléltethetnénk még egyéb liturgikus elemek bemutatásával a fentebb elmondottakat, hiszen a változások éppúgy érvényesek a kisbemenetre vagy az áldozást követő menetre is, amely során a szent edényeket visszaviszik az előkészületi asztalhoz. Mindezek a ténykedések el is tűnhettek volna a Liturgiából, de a mélyebb jelentéstartalom megőrizte azokat. Mindez persze önmagában csak a Liturgia gazdagságát szolgálná. De hogy a keresztyének Liturgiában való részvételét a Liturgia allegorikus szemlélete nemcsak pótolta, hanem bizonyos módon erősítette is, arra a legjobb példa a *proszkomidia*. Ez az előkészületi rítus, mint mondtuk, nagyrészt eleve olyan gesztusokból áll, amelyeknek gyakorlati céljuk nem volt, hacsak nem teológiai. Arról is szó volt, hogy az áldozási buzgalom már a 4. század végétől hanyatlani kezd. Nos, éppen a *proszkomidia* ritusa révén ugyanakkor a keresztyének mégiscsak résztvevői maradtak az Eucharisziának. A *proszkomidia* lehetőséget nyújtott ugyanis arra, hogy az áldozásra szánt kenyérdarab, a Bárány mellé elhelyezzenek megemlékező kenyérdarab-részecskéket. Ezeket a hívek önmagukért vagy szeretteikért, élőkért és holtakért ajánlották föl, akár azáltal, hogy

52 Érdekes megfigyelni, hogy a Liturgia mely pontjait tartják magyarázatra érdemlegesnek az egyes szerzők. Bizonyos gesztusokat, cselekményeket, amelyekre Maximosz még oly nagy gondot fordít, Thesszalonikai Simeon már meg sem említi. A 6. század még viszonylag egyszerű Liturgiájában egy olyan gesztus is, mint hogy püspök feláll a trónjáról, nagy jelentőségű volt, míg a sok látványos elemmel gazdagodott 15. századi Liturgiában már észre sem vették. És ez igaz a templom részeire is. Maximosz még a templom ajtajáról ír, amelynek teljes szimbolikája ezer évvel később áttevődik a királyi ajtóra. Andidai Miklós hangsúlyosan ír a baldachinról, amelynek jelentősége a későbbi időkben megkopik, míg az ikonosztázion egyre terjedelmesebb és díszesebb lesz.

53 *Aranyszájú Szent János atya Szent és Isteni Liturgiája*, Debrecen 1882, 30.

54 Lásd alább 81. o. Maximosz

55 Lásd alább 181. o., Kabaszilas

maguk hozták a kenyeret – ahogy ez sok helyen még hazai parókiáinkon is történt a 18. század végéig –, akár azzal, hogy pénzbeli adományainkkal mintegy megváltották ezt a kenyéradományt.

Mindez óvatosságra int bennünket, ha ítélnénk a Liturgia kommentároiban élő szemléletéről. Ki tudja, milyen puritán lenne ma a bizánci Liturgia e szemlélet nélkül, s ki tudja, mennyire maradt volna meg a részvétel tudatossága akárcsak a jelenlegivel is hasonlóan a hívekben? Bizánci rítusú keresztények nemzedékeinek sora nőtt fel ezeken a kommentárokon, amelyek értelmezési kulcsként szolgáltak a Liturgiához.

Azt se feledjük el, hogy bár a keleti egyházaktól sokáig idegen volt a „liturgikus” vagy „szent nyelv” fogalma, ma a legnépesebb ortodox egyházak tagjai is holt nyelven végzik istentiszteleteiket, a magyar görögkatolikusok pedig hosszú ideig arra kényszerültek, hogy a számukra teljesen érthetetlen nyelveket hallva vegyenek részt a Liturgián. A liturgiamaғыarázatok, illetve az azokból született népszerűsítő írások, prédikációk némi támpontot adhattak az egyszerű híveknek is.

Az egyre jobban magába forduló Nyikolaj Vasziljevics Gogol (1809–1852) számára rövid élete vége felé az istentiszteleteken való részvétel nyújtott némi vigaszt. *Az isteni Liturgiáról* című művét halála előtt néhány hónappal fejezte be. Talán az utolsó képviselője a klasszikus liturgiakommentárok műfajának. Zárásként álljon itt Gogol vallomástétele a Liturgiáról és arról, hogy milyen cél vezette a könyv megírásában. Aligha tudnánk szabatosabban megfogalmazni azt a lelkületet, amely általában a kommentárok szerzőit ösztönözte.

Akiben él a vágy, hogy előre haladjon, és mindig jobb legyen, amilyen gyakran csak tud, kell, hogy részt vegyen a szent Liturgián, és figyelemmel legyen azon jelen. Észrevétlenül építi és formálja ez az embert. Ha a közösség még nem esett szét egészen, ha az emberek nem táplálnak egymás iránt nagy, kiengesztelhetetlen gyűlöletet, az isteni Liturgia az a titkos forrás, amely az embert testvérei iránt mennyei szeretetre buzdítja. Aki tehát meg akar erősödni a szeretetben, amilyen gyakran csak teheti, félelemmel, hittel és szeretettel vegyen részt a szeretet szent lakomáján. Ha pedig méltatlannak érzi magát arra, hogy Istent, aki maga a Szeretet, ajkával fogadja, legalább nézőként figyelje mások áldozását, hogy észrevétlenül, anélkül, hogy érezni lehetne, egyik hétről a másikra eljusson a tökéletességre.⁵⁶

Dobos András

56 Nyikolaj Vasziljevics Gogol, *Az isteni liturgiáról*, Pannonhalma 1993, 112.

Rövidítések

- Az isteni és emberi természetről* = *Az isteni és emberi természetről. Görög egyházatyák I-II*, Atlantisz, Budapest 1994
- Baán = Palamasz Szent Gergely, *A szentül élő hészüchaszták védelmében*. Baán István ford. [Collectanea Athanasiana II/14/1.] Nyíregyháza 2016.
- CD I = Corpus Dionysiacum I, *Pseudo-Dionysius Areopagita de divinis nominibus*, hrsg. Beate Regina Suchla, Walter de Gruyter, Berlin – New York 1990
- CD II = Corpus Dionysiacum II, *Pseudo-Dionysius Areopagita de coelesti hierarchia, de ecclesiastica hierarchia, de mystica theologia, epistulae*, hrsg. Günter Heil u. Adolf Martin Ritter, Walter de Gruyter, Berlin – New York 1991
- CH = *Pseudo-Dionüsziosz Areopagitész (Ál-Dénes), De coelesti hierarchia* (A mennyei hierarchia) (CPG 6600), in CD II
- DN = *Pseudo-Dionüsziosz Areopagitész (Ál-Dénes), De divinis nominibus* (*Az isteni nevekről*) (CPG 6602), in CD I
- EH = *Pseudo-Dionüsziosz Areopagitész (Ál-Dénes), De ecclesiastica hierarchia* (*Az egyházi hierarchia*) (CPG 6601) in CD II
- L = Thesszalonikéi Simeon: *A szent liturgiáról*
- LXX = az Ószövetség „Hetvenes” (Septuaginta) görög fordítása
- PG = Migne, J.-P. (accurante) *Patrologiae cursus completus...Series graeca*, Párizs 1857-1866
- ÓÍ = Vanyó László (szerk.), *Ókeresztény írók, 1-20*. Szent István Társulat, Budapest 1980-2009
- SC = Sources Chrétiennes, Paris 1942 –
- T = Thesszalonikéi Simeon: *Magyarázat a templomról*
- Tr = *Triászok* (*A szentül élő hészüchaszták védelmében*)

I. JERUZSÁLEMI SZENT CIRILL MŰSZTAGOGIKUS KATEKÉZISEI

Jeruzsálemi Szent Cirill (Kürillosz) (313–384) 348 vagy 350 nagyböjtjében tartotta hittanító beszédeit a keresztségre készülőknek. A keresztény alapigazságokat tárgyaló prokatekézisből és tizennyolc kateketikus beszédből álló sorozathoz kapcsolódik az öt műsztagogikus katekézis. Minthogy a keresztelendők beavatásuk előtt nem vehettek részt az eucharisztikus liturgián, a keresztség után ebben az öt beszédben ismertette a püspök a beavató szentségeket.

Vanyó László fordítása a *Fontes Christiani* 7. (Cyrill von Jerusalem: *Mystagogicae Catecheses - Mystagogische Katechesen*, Herder 1992) 134–165 alapján történt. Magyarul: Ókeresztény Írók 19,342–343. 347–349

* * *

Negyedik műsztagogikus katekézis¹

Krisztus testéről és vérééről

Felolvasás Pálnak a korintusiakhoz írt leveléből: *Mert magam is az Úrtól kaptam, amit átadtam nektek, és a többi.*²

1. Maga Szent Pál tanítása elegendő ahhoz, hogy biztossá tegyen benneteket arról, hogy milyen isteni misztériumok azok, amelyekre méltókká váltatok, amelyek által Krisztussal egy test és egy vér lettetek. Ő kiáltott így az imént: *Az Úr Jézus azon az éjszakán, amelyen elárulták, vette a kenyeret és hálát adott, megtörte és tanítványainak adta, mondván: „Vegyétek, egyétek, ez az én testem.” És vette a kelyhet és hálát adott, mondván: „Vegyétek, igyatok ebből mindnyájan, ez az én vérem.”* Ő maga jelentette ki és mondta a kenyérről: „Ez az én testem”, ki merészeli kétségbe vonni? Ő maga biztosított felőle és így szólt: „Ez az én vérem”, ki fog még tétováználni, és azt állítani, hogy nem az ő vére?

1 ÓÍ 19,342–343

2 1Kor 11,23–32

Jeruzsálemi Szent Cirill
Ötödik műsztagogikus katekézis³

Vessetek le tehát minden gonoszszágot, minden álnokságot, képmutatást, irigységet és minden rágalmat. Kíváncsozatosok a szellemi, hamisítatlan tej után, akár az újszülött kisdedek, hogy általa növekedjete az üdvösségre, hiszen már tapasztaltátok, hogy jó az Úr. Ha hozzá, az eleven kőhöz járultok, melyet az emberek ugyan elvetettek, de Isten kiválasztott és megtisztelt, eleven kövek módjára ti is lelki templommá, szent papsággá épültök, hogy Jézus Krisztus által Istennek kedves lelki áldozatokat mutassatok be. Ezért mondja az Írás: „Íme, választott, becses szegletkövet rakok le Sionban, és aki benne bíz, azt szegyen nem éri.”⁴ Számotokra, hívők számára tehát érté; a hitetlenek számára azonban ez a kő, melyet az építők elvetettek, szegletkövé lett, s egyben a botlás kövévé és a botrány sziklájává. Ezek, mivel nem hisznek az igének, elbotlanak, ami már meg is történt velük. Ti azonban választott nemzetiség, királyi papság, szent nemzet, tulajdonul lefoglalt nép vagytok, hogy annak dicsőségét hirdesétek, aki a sötétségből csodálatos világosságára hívott titeket. Ti, akik azelőtt nem voltatok nép, most Isten népe vagytok, akik azelőtt nem nyertetek irgalmat, most irgalomra találtatok.⁵

1. Az előző összejöveteleken, Isten kegyelméből, kielégítő oktatást nyertetek a keresztségről, a kenetről⁶ és Krisztus testének és vérének vételéről. Most viszont át kell térnünk a folytatásra, hasznotokra fel kell tenni a koszorút szellemi épületekire.
2. Láttátok, hogy a diakónus vizet tartott oda a papnak és azoknak a presbitereknek, akik körülveszik az oltárt. Ez nem a testi szenny miatt volt. Mert az nincsen. Már akkor sem volt rajtunk testi piszok, amikor kezéskor a templomba jöttünk. Jelképesen viszont meg kell tisztítanunk magunkat minden bűntől és törvényteleniségtől. A kezek a cselekedeteket jelentik, megtisztítjuk őket, amivel a cselekedetek szeplőtelenységére és tisztaságára céloztunk. Nem hallottad, hogy a boldog Dávid ebbe a misztériumba avat be, amikor így szól: *Ártatlanságomban mosom kezeimet, és körülveszem oltárodat, Uram*⁷ A kézmosás tehát azt jelenti: mentes vagyok a bűntől.
3. Utána a diakónus hangosan mondja: „Öleljétek meg egymást, és váltsatok békecsókot!” Ne gondold azt, hogy ez olyan szokványos csók, amit a téren találkozó meghitt barátok váltanak egymással! Egyáltalán nem. Ez a csók összeköti a lelkeket, és biztosítja egyik a másikat arról, hogy

3 ÓÍ 19,346–354

4 Iz 28,26

5 1Pt 2,1–10

6 A műronnal való megkenés, hazai kifejezéssel a bérmlás.

7 Zsolt 25,6

utána nincs semmi fenntartása már. Ez a csók tehát a lelkek egységének jele, és annak kifejezése, hogy ezután száműznek minden megbántottságot. Ezért mondta Krisztus: *Ha ajándékozt az oltárra hozod, és eszedbe jut, hogy testvérednek van valami kifogása ellened, hagyd ott ajándékozt az oltáron, és előbb menj, békülj ki testvéreddel, és utána jöjj felajánlani adományodat.*⁸ A csók tehát megbékélés, és ezért szent, mint a boldog Pál kiáltja egy helyen: *Köszönsétek egymást szent csókkal!*⁹ és Péter is: *Köszönsétek egymást a szeretet csókjával.*¹⁰

4. Utána a pap kiáltja: „Emeljétek fel szíveteket!” Mert valóban, ebben az órában, amelybe beleremegünk, fel kell emelni szívünket Istenhez, és nem hagyhatjuk itt lent a földön és a földies dolgok közepette. Hatalommal parancsolja tehát a pap abban az órában, hogy tegyünk félre minden földi gondot, a házunkkal való törődést, és legyen szívünk a mennyben az emberszerető Istennél.
5. Erre válaszoljátok: „Fölemeltük az Úrhoz!” Ezzel elismeritek, hogy egyetértetek ővele. Egyetlen egy se legyen jelen olyan, hogy csak szájával mondja: „Fölemeltük az Úrhoz!”, gondolatai és gondoljai azonban a mindennapos dolgok körül forognak. Mert mindig Istenre kell gondolkodni. Ha pedig ez az emberi gyöngeség miatt nem lehetséges, akkor legalább arra az egy órára tartsuk tiszteletben.
6. A pap mondja tovább: „Adjunk hálát az Úrnak!” Mert valóban hálát kell adnunk, hogy miközben méltatlanok vagyunk, mégis ekkora kegyelemre hívott meg minket, hogy kibékült velünk, akik ellenségei voltunk, hogy a fogadott fiúság lelkére méltatott minket.¹¹ Erre válaszoljátok: „Méltó és igazságos!” Mert méltó és igazságos dolgot teszünk, amikor hálát adunk. Mert ő nem csak azt tette meg, ami jogos, hanem még annál többet is, jótékony volt irántunk, és ekkora javakra méltatott minket.
7. Ez után megemlékezünk az égről és a földről, és a tengerről, a Napról és a Holdról, a csillagokról, az egész értelmes és nem értelmes teremtésről, a láthatóról és a láthatatlanról, az angyalokról, főangyalokról, hatalmakról, uralmakról, erőkről, hatalmaságokról, trónusokról, a sokarcú kerubokról, és Dávid szavával hatalommal mondjuk: *Magasztaljátok az Urat velem együtt.*¹² Megemlékezünk a szeráfokról, amelyeket Izajás úgy látott a Szent Lélekben, hogy körülállják Isten trónját, és két szárnyukkal elfedik arcukat, kettővel lábukat, és kettővel lebegnek, és mondják:

8 Mt 5,23–24

9 Róm 16,16; 1Kor 16,20

10 1Pt 5,14

11 Róm 5,10; 8,15

12 Zsolt 33,4

*Szent, Szent, Szent a seregek Ura!*¹³ Mi azért mondjuk ezt a szeráfoktól ránk hagyományozott dicsőítést, hogy a világfölötti seregek dicsőítésének is részesei legyünk.

8. Majd, miután e szellemi himnuszok által megszentelődöttünk, kérjük az emberszerető Istent, hogy küldje el Szent Lelkét az előttünk levő adományokra, tegye a kenyeret Krisztus testévé, a bort pedig Krisztus vérévé, mert mindaz, amit a Szent Lélek érint, megszentelődik és átváltozik.
9. Majd miután bemutattuk a szellemi áldozatot, a vértelen hódolatot, az engesztelés ezen áldozatában kérleljük Istent az Egyház egyetemes békéjéért, a világ jólétéért, az uralkodókért, a hadseregért és a szövetségeseinkért, a betegekért és szenvedőkért, és egyáltalán minden segítségre szorulóért, mi könyörgünk és felajánljuk ezt az áldozatot.
10. Utána megemlékezünk az elhunytakról, először a pátriárkákról, prófétákról, apostolokról, vértanúkról, hogy az Isten az ő imádságaikra és esedezéseikre fogadja el a mi könyörgéseinket. Majd elhunyt szent atyáinkért és püspökeinkért könyörgünk, és egyáltalán minden előttünk elhunytért, mert hisszük, hogy a jelenlegi, félelmetes és szent áldozat közben mondott ima a leghasznosabb a lelkek számára, amelyekért könyörgünk.
11. Példával is szeretnék meggyőzni benneteket. Mert tudom, sokan csak legyintenek, mondván: Ugyan, mi szükségük van erre a lelkeknek, miután már bűnnel vagy bűn nélkül elhagyták ezt a világot, hogy áldozatbemutatás közben rájuk emlékezzünk! Mégis: ha a király az őt megsértőket számúzi, és hozzátartozóik neki a megbüntetett személyekért maguk fonta koszorút ajánlanak fel, nemde elengedi a megbüntetettek büntetését? Így vagyunk mi is, akik a megholtakért esedezéseinket ajánljuk fel; noha bűnösök voltak, nem koszorút fonunk, hanem a bűneinkért feláldozott Krisztust ajánljuk fel, amivel magunkért és értük is megengeszteljük az emberszerető Istent.
12. Utána mondd azt az imádságot, amelyet az Üdvözítő hagyományozott saját tanítványainak. Tiszta lelkiismerettel Atyádnak tulajdonítva Istent, és mondván: *Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy.*¹⁴ Ó, Isten mérhetetlen emberszeretete! Az őt elhagyóknak és a végső romlásba jutottaknak gonoszásaik ekkora mérvű eltörlését és kegyelme részességét ajándékozta, hogy még Atyjuknak is szólíthatják! *Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy.* A mennyek lehetnek azok is, akik hordozzák a mennyei képét, akikben Isten lakást vesz, és közöttük jár-¹⁵

13 Iz 6,2–3

14 Mt 6,9–13

15 1Kor 15,49; Lev 26,12

13. *Szenteltessék meg a te neved.* Isten neve természeténél fogva szent, akár mondjuk, akár nem mondjuk. Mivel azonban azokban, akik bűnösök, megszenteltségtelenítődik annak értelmében, hogy *miattatok káromolják nevemet a nemzetek között*,¹⁶ hát kérjük, hogy szenteltessék meg Isten neve. Nem úgy, mintha még nem lenne az, csak most kezdene szent lenni, hanem hogy bennünk, megszenteltekben legyen szent, és a megszentelődéshez méltóképpen is cselekedjünk.
14. *Jöjjön el a te országod.* A tiszta lélek dolga, hogy mondja: *Jöjjön el a te országod.* Hallod, amit Pál mondott: *Ne uralkodjék a bűn balandó testeitekben*,¹⁷ hanem tisztuljon meg cselekedetében, gondolatában, szavában, s mondja Istennek: *Jöjjön el a te országod.*
15. *Legyen meg a te akaratod, amint a mennyben, úgy a földön is.* Isten isteni és szent angyalai teljesítik Isten akaratát, ahogyan Dávid zsoltározva mondja: *Aldjátok az Urat, összes angyalai, ti erőben hatalmasok, akik teljesítitek szavát.*¹⁸ Hatalommal imádkozva mondod tehát ezt: Ahogyan az angyalokban megvan akaratod, úgy legyen meg bennem, a földön, Uram!
16. *A lényegi kenyeret add meg nekünk ma.* A közösleges kenyér nem a lényegi kenyér, ez a szent kenyér a lényegi, amely ezzel ellentétben a lélek lényegéhez rendelődik. Ez a kenyér nem a gyomrot tölti meg, és nem kerül a szemébe.¹⁹ Ez egész való meg határozására rendelt, tested és lelked javára. A „mát” a „naponta” helyett mondod, ahogyan Pál is mondta: *Amíg „má”-t mondanak.*²⁰
17. *És bocsásd meg a mi vétkeinket, amint mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek.* Sok bűnünk van. Vétünk szóval és cselekedettel, és gondolatlanul, és sok elítélést érdemlőt művelünk. *És ha azt mondjuk, hogy nincs bűnünk, hazudunk*,²¹ amint János mondja. Istennel kötünk szerződést, kérjük, ő bocsássa meg nekünk vétkeinket, ahogyan mi megbocsátunk felebarátainknak. Ha meggondoljuk, miért mit kapunk, ne halogassuk a megbocsátást egymásnak. Mert az ellenünk elkövetett vétkek csekélységek és apróságok, könnyen megbocsáthatók, de súlyosak azok, amiket mi Isten ellen elkövetünk, csak az ő emberszeretete segít rajtunk. Vigyázz hát, nehogy az ellened elkövetett apró-cseprő vétségek miatt zárkózz el az elől, hogy Istentől nyerj bocsánatot igazán súlyos bűneidre.

16 Iz 52,5; Róm 2,24

17 Róm 6,12

18 Zsolt 102,20

19 vö. Mt 15,17

20 Zsid 3,13

21 1Jn 1,8

18. *És ne vígy minket a kísértésbe*, Uram. Talán arra tanít ezzel az Úr, hogy azt kérjük, egyáltalán ne kerüljünk próbatételre? És miért mondja akkor máshol: *Nem kipróbált ember, aki nem volt megkísértve?*²² És ismét: *Tartsátok teljes örömmel azt, testvérek, amikor mindenféle kísértésekbe juttok.*²³ A „kísértésbe jutni” csak nem azt jelenti, hogy „belemerülni a kísértésbe”? Mert a kísértés olyan, mint nehezen átszelhető sebes áradat. Akik nem süllyednek el a kísértésekben, azok kiváló úszók, és ezért nem húzza le őket. Akik azonban nem ilyenek, és nekivágnak, azok elmerülnek. Példa rá Júdás, aki belement a kapzsiság kísértésébe, de nem tudott átevicckélni rajta, hanem testileg és lelkileg is elmerült, belefulladt. Péter is belement a tagadás kísértésébe, de belemenve nem süllyedt el benne, hanem derekasan átúszta, és megerősödve került ki a kísértésből. Hallgasd meg ismét máshonnan a szentek teljes karát, amely hálát ad a kísértésből való megszabadulásért. *Megvizsgáltál, Uram, tűzön próbára tettél, amint tűzön próbálják ki az ezüstöt. Lépre vittél minket, szorongatást raktál a nyakunkra. Embereket erőltettél a fejünkre. Átkeltünk tűzön és vízen, és kivezettél minket a fellélegzésre.*²⁴ Látod, micsoda bizalom tölti el őket, hogy átmentek, és nem estek csapdába? *És kivezettél minket a fellélegzésre.* Az, hogy a „fellélegzésre”, annyit jelent, mint kiragadni a kísértésből.
19. *De szabadíts meg a gonosztól.* Ha a „ne vígy minket a kísértésbe” ugyanazt jelentette volna, mint egyáltalán próbatételre sem kerülni, akkor nem mondta volna: „De szabadíts meg a gonosztól”. Ám gonosz az ellenséges démon, könyörgünk azért, hogy megszabadítson tőle. Majd az ima befejeztével mondod: *Amen.* Az „Ámen” annyit jelent, mint „úgy legyen”, amivel megpecsételed az Isten által tanított imádságot.
20. Ezek után mondja a pap (püspök): „A szent a szenteknek”. A szent a felajánlott adományokat jelenti, amely magába foglalta a Szent Lélek leszállását. Mi is szentek vagyunk, mert a Szent Lélekre méltattunk. A szent dolgok tehát megfelelnek a szent egyéneknek. Majd mondjátok ti: „Egy a Szent, egy az Úr, Jézus Krisztus”. Mert valóban egy a Szent, az, aki természeténél fogva szent. Mert mi, ha szentek is vagyunk, nem természetünk-nél fogva, hanem a részesedés által, az aszkézis révén, az ima segítségével.
21. Utána halljátok, hogy a zoltározó isteni dallammal hív titeket a szent misztériumokban való részvételre, és így szól: *Ízleljétek és lássátok, mily édes az Úr!*²⁵ Ne a testi ínyetekkel ítéljétek, hanem a megingathatatlan hittel. Mert amikor ízleltek, nem kenyeret és bort ízleltek, hanem Krisz-

22 Sir 34,10

23 Jak 1,2

24 Zsolt 65,10–12

25 Zsolt 33,9

tus testének és vérének képmását.²⁶

22. Amikor odajárulsz, ne kinyitott tenyérrel és szétfeszített ujjakkal jöjj, hanem bal tenyered legyen jobb tenyered trónja, így fogadja az eljövendő Királyt, és tenyered hajlatába fogadd, vedd Krisztus testét, rámondva az „Ámen”-t. Elővigyázattal szenteld meg a szent test hozzáérintésével szemedet, ügyelj rá, nehogy valamennyi is elmorzsolódjon belőle. Mert ha valamennyit is elmorzszálsz belőle, az olyan, mintha saját testrészedet károsítanád meg. Mondd meg nekem: ha valaki aranyport adna neked, nem tartanád-e igen óvatosan, nehogy valami is elveszen belőle, és megkárosodj? Hát akkor nem fogsz-e még jobban vigyázni, hogy még egy szemernyi se essen le belőle, ami aragnál és drágaköveknél is értékesebb?
23. Miután részesültél Krisztus testében, járulj vérének kelyhéhez. Kezedet ne nyújtsd magasba, ellenkezőleg, hajolj meg, és hódolattal, térdet hajtva mondd az „Ámen”-t, szenteld meg magadat, amikor Krisztus vérét veszed. Amíg ajkaid nedvesek, ujjaddal érintsd meg vele szemedet, homlokodat és többi érzékszervedet. Ezután várd meg az imát, és adj hálát Istennek, aki ily nagy misztériumokra méltatott téged.
24. Hamisítatlanul őrizzétek meg ezeket a hagyományokat, és őrizzétek meg magatokat úgy, hogy el ne szakadjatok tőlük. Ne szakítsátok ki magatokat a részességből.²⁷ A bűn szennye miatt meg ne fossátok magatokat ezektől a szent és szellemi misztériumoktól.

*A békesség Istene szenteljen meg titeket teljesen, egészen, őrződjék egész testetek és lelketek és szellemeitek Urunk, Jézus Krisztus eljövetelére.*²⁸ Neki legyen dicsőség mindörökkön örökké. Ámen.

26 ἀντιτύπου σώματος και αίματος Χριστού

27 τής κοινωνίας

28 1 Tessz 5,23

2. ÁL-AREOPAGITA SZENT DÉNES

Az egyházi hierarchia. 3. fejezet

Ál-Areopagita Dénes személyének azonosítása mindmáig viták keresztüzében áll. A nevéhez fűződő írásokban úgy mutatkozik be, mint Szent Hierotheosz tanítványa, aki – szerinte – Szent Pál követője és Athén első püspöke volt. Márpedig az ApCsel 17,34 tanúsága szerint Dénes volt a Nemzetek Apostolának első követője, és nincs nyoma annak, hogy bármit is írt volna. Az Areopagita neve alatt olvasható írások az 5-6. században keletkezettek, és felmérhetetlen hatást gyakoroltak nemcsak a görög (és szír) nyelvű patrisztikus teológiára, hanem latin fordításban a középkori Nyugatra is. A dénesi korpusz nagyobb értekezései (*Az isteni nevekről*,² *A mennyei hierarchiáról*,³ *Az egyházi hierarchiáról* és *A misztikus teológiáról*⁴) platonikus tendenciájúak, többek között kulcsszerepet játszik bennük a „hierarchia” fogalma. Ál-Dénes liturgiakommentárja *Az egyházi hierarchiáról* c. művének 3. fejezete.⁵

Frazer-Imregh Monika fordítása és jegyzetei az alábbi kiadás alapján készültek: *Corpus Dionysiacum II: Pseudo-Dionysius Areopagita: De coelesti hierarchia – De ecclesiastica hierarchia – De mystica theologia – Epistulae*. Szerk. G. Heil – A. M. Ritter. Berlin – New York, Walter de Gruyter. (Patristische Texte und Studien, Bd. 36.), 1991, 79–94. Megjelent az *Antik Tanulmányok*ban: LXIII (2019) 261–273. Kötetünkben kissé módosítva közöljük.

* * *

1 Az Eucharisziáról.

2 Vassányi Miklós, *Pseudo-Dionüsziosz Areopagitész: Isten nevei I-II*. in Magyar filozófiai szemle 57. évf. 2. szám/2013; *III*. in Sapientiana 11 (2018/2), 59–73

3 Erdő Péter ford. In: *Az isteni és emberi természetről. Görög egyházatyák II*, Atlantisz, Budapest 1994, 213–258.

4 Erdő Péter ford. uo. 259–265.

5 vö. Hans-Joachim Schulz, *A bizánci liturgia. Hitbeli tanúbizonyság és szimbolikus forma. II. B*. In Robert F. Taft – Hans-Joachim Schulz, *A bizánci liturgia. Bizantinológiai Intézeti Alapítvány*, Budapest 2005, 172–175.

Hanem miután ezt⁶ nagyon helyesen megemlítettük, nem szabad emellett elmennem, s helyette a hierarchia valamely más elemét dicsérnem. Ez ugyanis a mi dicső tanítónk⁷ szerint a beavatások beavatása, és hogy a többi dolog előtt, a szent dolgok leírásához méltóan, a kinyilatkoztatások és a hierarchikus tudás alapján Istentől ihletetten adhassam elő, a magasztos Isteni Lélek⁸ révén kell ennek szent szemléléséhez felemelkednem.

Először is, szemléljük meg átszellemülten, ami a többi hierarchikus beavatásban is közös, de a többi mellett különösen ennek tulajdonítható, s ami miatt így nevezik: közösség és gyülekezet⁹, mivel minden egyes papi cselekedet elkülönült létezésünket egy egylényegű átistenülésben gyűjti össze. S a különlevők Istenhez való hasonlósága révén forrasztja össze¹⁰ az Egyben való részesedésünket¹¹ és ajándékozta egyesülésünket. Ám állítom,¹² hogy a többi hierarchikus jelképben való részesedés révén elért beteljesedés ennek¹³ a magasztos Istentől származó és tökéletessé tevő adományai által válik lehetővé. Hiszen aligha lehetséges bárki hierarchikus beavatását elvégezni (egyszóval a beavatandókét egyenként), hacsak nem a legszentebb hálaadás¹⁴ teljesíti be a beavatottnak az Eggyel való közösségét, és ez a beavatási misztériumok istenadta ajándéka révén teljesíti be az ő Istennel való közösségét. Nos tehát [ha ez nem történik meg], a hierarchikus beavatások közül egy sem teljes az Eggyel való közösségünket és összejövetelünket illetően, s így azt sem fogják teljesíteni, hogy beavatások legyenek, amiatt, hogy enélkül¹⁵ nem teljesek. Márpedig az az egész beavatás célja és lényege, hogy a beavatandót az isteni misztériumokhoz hozzásegítse. A hierarchikus tanítás méltán talált ki ennek egy igaz nevet, amely tükrözi, hogy valójában mi is történik. Az Istenben való szent újjászületés¹⁶ beavatását is hasonlóképpen – mivel [ebben] az elsődleges

6 ταύτης – a 2. fejezet utolsó szavára utal vissza: κοινωνίας. Ez a kifejezés áll a fejezet középpontjában, a szövegösszefüggés alapján bizonyos előfordulásaiban „közösségnek”, máshol „részesedésnek” adja vissza a fordító. A teljes jelentéstartomány: Κοινωνία – 1. közösködés, részesedés valamiben; 2. közösség, köze vmihez, közös tulajdonság; 3. viszony, érintkezés, társaság; 4. bizalmas kapcsolat, szerelmi viszony; 5. részvét, szeretetadomány. 6. Eucharisztia.

7 Hierotheosz, Szent Pál tanítványa, Athén állítólagos első püspöke, Dénes által kitalált személy.

8 τῷ θεαρχικῷ πνεύματι

9 κοινωνία τε καὶ σύναξις – összehozás, összejövetel, gyülekezet, eucharisztia (úrvacsora). A fordítás igyekszik előfordulásait az eredeti értelmükben visszaadni, hogy az eucharisztia jelentése ezáltal is világosabbá válhassék.

10 συμπύξει – tekerцseli össze, mint egy tekerцset.

11 Vagy: az Eggyel való közösségünket.

12 Az előző fejezetben.

13 A κοινωνία-ra utal.

14 εὐχαριστία.

15 ἀφηρημένη – megfosztva, elkülönítve. A hálaadásra (az eucharisztia) utal.

16 θεογενεσία – isteni születés, újjászületés. A keresztelésre utal.

Az egyházi hierarchia

fényből adnak át, s ez a kezdete minden isteni megvilágosodásnak – a beavatandó igazi „világra jöttének”¹⁷ elnevezésével ünnepeljük. Habár minden hierarchikus [tevékenységben] közös az isteni fény átadása a beavatandóknak, mégis ez ajándékozott meg engem az elsődleges látással, s ennek a legelső fénye vezetett a többi isteni dolog látásához. Miután ezeket elmondtuk, vizsgáljuk meg és tekintsük végig hierarchikus módon a legszentebb beavatás szent cselekményét és elméletét szép sorjában.

*Az összejövetel vagy közösség misztériuma*¹⁸

A hierarcha tehát miután befejezte az Istennek szentelt áldozati oltárnál a szent imádságot, onnan tömjént gyújtva elindul, és körbejárja a szent tér egészét. Majd a szent oltárhoz visszatérve első áldozatként a zsoltárok szent dalmát ajánlja fel, miközben az egész egyházi rend vele együtt énekel. Azután a szolgálatot végzők a Szentírás lapjait érthetően¹⁹ felolvassák, ezt követően pedig az új tanítványok és velük együtt a gyakorlók²⁰ és a bűnbánók kivonulnak a szent körletből, s csak a szentségek látására s a közösségre méltóak maradnak. A szolgálatot végzők közül pedig egyesek a templom bezárt kapuinál állnak, mások a nekik kijelölt feladatokat végzik el, a szolgálattelvők rendjének kiválasztottjai pedig a papokkal együtt a szent oltárra helyezik a szent kenyeret és *az áldás kelyhét*,²¹ miközben a gyülekezet teljes létszáma azt a himnuszt éneкли, amelyben előzőleg megegyeztek. Színük előtt a hierarcha szent imádságot mond, és szent békét közvetít mindenkinek, s miután mind szeretettel üdvözölték egymást,²² megtörténik a szent idézetek²³ misztikus kihirdetése. S miután a hierarcha és a papok vízzel kezet mostak, a hierarcha az oltár közepéhez áll, s csak a szolgálatra kiválasztottak állják körül a papokkal. S a hierarcha, miután himnuszban magasztalta Isten munkáját, elvégzi a leg-

17 φωτίσματος – megvilágosodásának, tehát „világosságra/fényre jövetelének”. A keresztesítésre utal. vö. 2Kor 4,4; Zsid 6,4; 10,32

18 Mindkét kifejezés az Eucharisziára vonatkozik.

19 ἀκολουθως – a megfelelő módon, követhetően.

20 ἐνεργούμενοι – a szellemi-spirituális hatás elszenvedői; ez a hatás lehet pozitív értelmű, ez esetben az Isteni Lélek kezdett el munkálkodni bennük, tehát a spirituális életben ők a ‘gyakorlók’, akik már nem teljesen kezdők, mint az új tanítványok, de még távol állnak a beavatandók és beavatottak lelki tisztaságától. Negatív értelemben: a szenvedélyek rabjai, akik még nem uraik a saját cselekvéseiknek. Bár a későbbiekben ezen negatív értelemről is szó esik, azonban érdemesebb itt a fokozatokat érzékeltető „gyakorlók” kifejezést használni, mert a „szenvedélyek rabjai” kifejezés nem érzékelteti, hogy ezek a tanítványok már elindultak a spirituális fejlődés útján.

21 1Kor 10,16.

22 ἀσπασαμένων ἀλλήλους – megölelve, melegen üdvözölve egymást.

23 δελτών – táblák.

Ál-Areopagita Szent Dénes

szentebb rítust, és láthatóvá teszi²⁴ az előtte szertartásosan elhelyezett²⁵ szimbólumok révén magasztalt dolgokat, és miután Isten munkáinak ajándékait megmutatta, ő maga ezek szent közösségébe lép, s a többieket is erre biztatja. Miután részesedett az isteni közösségben és közvetítette azt, szent hálaadást végez, miközben a sokaság egyedül a szent szimbólumokra tekint, ő maga pedig mindvégig az Isteni Lélek révén a végzett rítus szent kezdeteihez emelkedik fel boldog és gondolati látomásokban, az áldozatot végzőhöz méltón²⁶ az Istenhez hasonló állapot tisztaságában.

Elmélkedés

1. Ide figyelj tehát, derék ifjú, az archetípusoknak a szertartásban egymásra következő képeken túli, Istenhez hasonlatos igazságára! Hogy a beavatás előtt állóknak tökéletes útmutatást adjak, elmondom azt, hogy ezáltal a szimbólumok nehezen érthető és szent elrendezése se legyen hiábavaló, melyet eddig csak külsőleg láttunk. A legszentebb kinyilatkoztatásokból²⁷ vett énekek és felolvasások ugyanis az erényes életre való tanítást mutatják meg nekik, s ennél is inkább a romláshoz vezető hitványságtól való teljes megtisztulást. Az egy és ugyanazon kenyéren és kelyhen való közös és békés osztozás nekik, akik együtt esznek, mintegy törvényül szabja, hogy közösen táplálkozzanak az isteni eledelből is, és a szertartásban résztvevők emlékezetébe idézi a szenteséges vacsorát, mely a legmélyebb szimbóluma mindennek. Ezen maga a szimbólumok tanítója igazságot szolgáltat annak, aki nem tiszta szándékkal van iránta, s nem hasonló hozzá,²⁸ s így világosít fel, hogy a szent eledel közös elfogyasztása csak tisztán és Istenhez méltóan lehetséges; úgyhogy a szent dolgokhoz az életmód²⁹ révén való őszinte közeledés adja meg a csatlakozóknak a hozzájuk való hasonlóságban rejlő közösséget.

2. Mindezeket (amiket, mint említettem, a szentély előcsarnokában [láttható] ábrázolások az avatatlanok számára jól bemutatják) immár hátrahagyva haladjunk az önmagában elegendő szemlélés felé – az okozatoktól az okok felé – a mi szent összejövetelünket illetően, s Jézus világossága által megpillanthatjuk a felfogható dolgok elméletét, mely az archetípusok³⁰ boldog szépségét sugározza. Hanem te, legistenibb és szent beavatás, lebbentsd fel a

24 ὑπ' ὄψιν ἄξει – „látás alá hozza”, felmutatja.

25 προκειμένων – előtte fekvő.

26 ἱεραρχικῶς – hierarcha, azaz az áldozatot vagy szertartást végző módjára.

27 λογίων – tanításokból, a Szentírásból.

28 Utalás Júdásra az utolsó vacsorán. Jn 13,21–30.

29 καθ' ἔξιν – magatartás, életmód.

30 ἀρχέτυπον – valaminek az eredetije, mintája, modellje. (A fazekasságból vett műszó.)

szimbólumok talányai révén téged leplező fátylat, fedd fel és mutasd meg magad nekünk jól láthatóan, és szellemi látásunkat az egyetlen közvetlen fénnel töltsd el!

3. Most tehát (mivel úgy vélem, be kell hatolnunk a szentségek mélyére) szemeinket az első képmás értelmére kell szegeznünk, felfedvén annak isteni szépségét, s ihletett látással szemügyre kell vennünk a szertartás vezetőjének útját a szent oltártól a templom távolabbi részeibe, miközben tömjénillatot áraszt, s vissza az oltárhoz, ahol megáll, hogy ott a szertartást elvégezze. A mindent felülmúló isteni boldogság ugyanis, mégha isteni jóságában el is jön a benne részesedő szentek közösségébe, mindazáltal nem távozik lényege szerint mozdulatlan³¹ helyéről és helyzetéből, hanem mindenkiben, aki Istenhez hasonlatos, hasonló módon benne tükröződik úgy, hogy valójában önmaga körül van, és saját valójából nem mozdul el teljesen. Ugyanígy az összejövetel szent beavatása is, jóllehet egyedülálló, egyszerű és egységes kezdetű, emberszeretetéből fakadóan a szimbólumok szent sokféleségévé gyarapodik, még hozzá az egész hierarchikus ikonográfia területén. Majd ezekből ismét egy-szerűen a saját egységébe húzódik vissza, és egyesíti azokat, akik hozzá igazán felemelkednek. Ugyanezen a szent módon az isteni hierarchia, noha hierarchikus tudását számos szent talánnyal³² élve jóságosan átadja azoknak, akik alatta állnak, azután újra mint szabad és a gyengébbek által vissza nem tartható [létező] a saját eredeti állapotába tér vissza, erejéből mit sem veszítve. S miután lelkében az Egyhez eljutott, tiszta tekintettel szemléli a szertartás történéseinek egy lényegű értelmét, miközben az emberiség szeretetétől vezetve a másodlagos dolgokhoz kitér, s végighalad a széleken, s onnan visszatér szentebb kiinduló pontjához, az elsődleges dolgokhoz.

4. A zsolttárok szent nyelvezete pedig, mely lényegi része szinte minden hierarchikus szertartásnak,³³ nem hiányozhat a mind közül a legszentebb szertartásból. Ezek összessége és a Szentírás lapjai mutatták meg ugyanis akár, hogy a létezők Istentől nyerték el valóságos létezésüket és világrendjüket,³⁴ akár a törvények szent rendjét és az államot,³⁵ akár az Isten népének földosztásait és birtokbavételeit,³⁶ akár a szent bírák,³⁷ bölcs királyok vagy ihletett papok tudományát,³⁸ akár a hajdaniak minden körülmények között rendíthetetlen önuralmán alapuló filozófiáját,³⁹ akár a teendőkkal kapcsolatos bölcs

31 ἀκίνητος – mozdulatlan, megingathatatlan.

32 τῶν ἱερῶν αἰνιγματῶν

33 τοῖς μυστηρίοις

34 Teremtés könyve

35 Kivonulás és Levitikus könyve

36 József könyve

37 Bírák könyve

38 Sámuel és Királyok könyvei

39 Példabeszédek és Prédikátor könyvei

tanácsokat,⁴⁰ akár a szent szerelmek énekeit és az ihletett képeket,⁴¹ akár a jövőre vonatkozó próféciaikat,⁴² akár Jézus, az ember isteni munkáit,⁴³ akár tanítványainak istenadta és Istenhez hasonlatos közösségeit és szent tanításait,⁴⁴ akár a tanítványok közül a szeretett és ihletett [tanítvány] titkos és misztikus látomásait,⁴⁵ akár Jézus túlvilági beszédét az isteni természetről azok számára, akik alkalmasak arra, hogy Istenhez hasonlóvá váljanak.⁴⁶ Mindezek tehát [a zsoltáréneklés révén] a lélek Istenhez hasonlóvá váló szent felemelkedésében a szertartások szilárd részévé váltak. A szent énekek leírásainak pedig az a célja, hogy Isten természetét és minden munkáját ünnepelje, s az isteni férfiak szent szavait és tetteit dicsérje. [Ez a gyakorlat] általánossá teszi a maga számára a szent dolgok megéneklését és felidézését, s befogadásukat és átadásukat az egész hierarchikus szertartás javára saját tapasztalattá teszi azok számára, akik Istentől ihletetten mondják el.

5. Amikor a minden szentséget tartalmazó himnusz lélekben tökéletesen felkészített bennünket a szertartás kicsivel később következő szent cselekményére, és a szent énekek összhangja révén mintegy a szent emberek egyetlen és egyetértő kórusában⁴⁷ egyetértést szül az isteni dolgokra, saját magunkra és másokra vonatkozóan, a zsoltárok mégoly homályos értelmű részleteket is beszéljenek el, bőszesebb és világosabb képek és kinyilatkoztatások tágítják ki azokat a Szentírás könyveinek szent felolvasása révén. Aki ezekre áhítattal tekint, az meglátja az egylényegű és egyetlen Lélek [ihlető] beáramlását, melyet az egy Isteni Lélek⁴⁸ indít el. Amiért is ésszerű, hogy a régebbi tanítás után az Újszövetség prédikálása következzen. S ez a sorrend, úgy vélem, arra utal, hogy az egyik megjöendőlte Jézus szent munkáit, a másik pedig elvégezte azokat, és így az előbbi képekben⁴⁹ ábrázolta az igazságot, az utóbbi pedig a jelenlétét tanította. Ugyanis az Ószövetség kinyilatkoztatásainak az Újszövetségben való megvalósulása tette bizonyossá az igazságot, Isten szavainak pedig Isten munkái az összefoglalása.

40 Bölcsesség és Jézus, Sirák fiának könyvei

41 *Énekek éneke.*

42 Izajás és a többi próféták könyvei

43 A négy evangélium.

44 Az Apostolok cselekedetei és az apostoli levelek.

45 János Jelenéseinek könyve.

46 A János evangéliumának első négy mondata.

47 χορεία – kartancában.

48 τοῦ θεαρχικοῦ πνεύματος

49 ἐν εἰκόσι

6. Akik mindezekre teljesen érzéketlenek,⁵⁰ azok a szertartások képeit sem látják át; szemérmetlenül tagadják az isteni újjászületés⁵¹ üdvözítő beavatását, s beszédeikben pusztító módon visszhangozzák: *Nem akarom ismerni a te útjaidat.*⁵² Az új tanítványoknak, a gyakorlóknak⁵³ és a bűnbánóknak a szent hierarchia törvénye megengedi ugyan, hogy megértsék a zsolnárok szent szavait és a Szentírás ihletett felolvasását, az utána következő szent cselekményekre és elmélkedésekre viszont nem invitálja őket, hanem csak a tökéletesek értő tekintetét hívja meg. Az Istenhez hasonlatos hierarchia ugyanis telve van a szent igazságossággal, és ezt mindenki számára érdeme szerint, üdvözítő módon adja meg. Hiszen minden egyes szentségben való tökéletes részese-
sedést arányosan és megfelelően, a kellő pillanatban adományozza [amikor már felkészültek és megérttek rá].⁵⁴ A legalacsonyabb fokon az új tanítványok rendje áll, ugyanis nincsenek beavatva az egész hierarchikus hálaadásba, s így nem részesülnek benne. S az isteni születés révén sem bírnak Istentől ihletett, valóságos létezéssel, hanem még az atyai írások bábáskodnak fölöttük: életet adó képek formálják őket arra a boldog méltóságra, mely isteni újjászületésük nyomán új életük és a [bennük levő] fény kezdete lesz. Miként a hús-vér magzatok is, amelyek túl korán, kifejeletlenül és tökéletlenül jönnek a világra, mielőtt a bábaasszony segíthetné a rendes időben való megszületésüket, mint halvaszületett és elvetélt magzatok, meg nem születve, az élettől és a fénytől megfosztva szerencsétlen sorsra jutnak, és pusztán a látszat alapján senki sem mondhatja jóindulattal, hogy ők a világra [vagyis a fényre] jönnek, amikor a méh homályából előkerülnek. Hiszen a testeket illetően a legnagyobb tekintélynek örvendő orvostudomány szerint a fény működéséhez a fényt befogadására alkalmas szervek szükségesek. Hasonlóképpen a szentségek bölcs tudománya az új tanítványok felett kezdetben formáló és életadó beszédek bevezető táplálékával bábáskodik, s miután az Istenben való újjászületéshez a valóságos lét gyümölcsét beérlelte, azután adja meg számukra üdvözítő módon, szép rendben a megvilágosító és tökéletessé tevő közösséget.⁵⁵ Azonban amíg avatatlanok, addig nem engedi őket a beteljesedéshez, részint a szentségek rendjét őrizvén, részint az új tanítványoknak a szertartások isteni rendjében való neveléséről és életéről gondoskodván.

7. Habár a gyakorlók [akikben már dolgozik az Isteni Lélek] sokasága maga sincs még felszentelve, mindazáltal az új tanítványok után a második

50 οἱ ἀπεριστάμπικτοι – a trombitaharsogással körül nem vettek: azok, akiket még a kürt hangja sem képes felébreszteni.

51 θεογενείας – a keresztesítés.

52 Jób 21,14 (LXX).

53 ἐνεργούμενοι – a szellemi-spirituális hatás alanyai. Lásd fentebb, 20. jegyzet.

54 ἐν συμμετρίας καὶ ἀναλογίας κατὰ καιρὸν ἱερῶς δωρουμένη.

55 κοινωνίαν – az Eucharisziáról van szó.

helyet foglalják el felfelé [a ranglétrán]. Ugyanis, úgy vélem, nem egyenlő a teljesen avatatlanul, és a szentségekből teljesen kizárt személlyel az, aki valamennyire részt vehet a legszentebb hálaáldozatokban, noha még nem szabadult meg az ezzel ellentétes bűnöletektől és lelki zavaroktól. Am előttük sem nyílnak meg a legszentebb isteni dolgok és a velük való közösség, aminek megvan a nyomós oka. Ha ugyanis valóra válik az, hogy a teljesen isteni férfi, aki méltó lévén az isteni dolgokra, részesül azokban, aki felemelkedvén az általa elérhető Istenhez hasonlónak válás legmagasabb fokára, nem törődik többé a világi dolgokkal a természettől fogva megszükségesebb dolgokon kívül, s azokkal is csak mellékesen foglalkozik, akkor ő maga a legmagasabb átistenülésben az Isteni Lélek templomává⁵⁶ és kísérelőjévé válik, a hasonlót a hasonlóban építvén fel. Az ilyen természetre ugyanis nem hatnak a vele ellentétes képzetek vagy félelmek, hanem csak nevet ezeken, ha megtámadják, és legyűri őket. S inkább számúzi magából és fellép ellenük, mint hogy hagyja, hogy eluralkodjanak rajta,⁵⁷ hisz sértetlen s rendületlen marad saját lelki állapotában, sőt az ilyen befolyások ellen mások orvosa lesz. Ezért úgy hiszem, sőt inkább nagyon is jól tudom, hogy ezek miatt a hierarchia tagjai erről az átkos befolyásoltságról messziről felismerik a szenvedélyek rabjait,⁵⁸ akik az Istenhez hasonló élettől eltávolodván a szerencsétlen démonokéhoz hasonló gondolatokat és érzéseket táplálnak, s hasonló szokásokat vesznek fel. A valóban létező dolgoktól, a halhatatlan kincsektől⁵⁹ és az örökkévaló örömöktől végső és végzetes ostobaságukban elfordulnak, miközben értelmük az anyagiakkal törődvén sok hatásnak kitéve megzavarodik, önpusztító és romláshoz vezető gyönyöröknek adják át magukat, s [az Isteni Lélek tisztaságától] idegen emberek között ingatag, nem valós, hanem vélt boldogságra vágynak, és ilyen életet élnek. A szolgálatot végző kiáltására elsőként és a leginkább nekik kell elhagyniuk a szentélyt. A törvények ugyanis nem engedik meg, hogy ők részt vegyenek más szentségekben, mint a beszédek tanításában, melyek jobb belátásra bírhatják, és észhez téríthetik őket. Ha ugyanis az isteni dolgok nem evilági, szent cselekedete rejtve marad a bűnbánóktól, akik pedig már korábban hozzájutottak, nem engedvén közel magukhoz azt, ami nem teljes mértékben a legszentebb, és a legtisztábbban kiáltja oda azt, hogy „és azok, akik valamiben is tökéletlenül, gyenge lábakon állnak az Istenhez való hasonlóság magaslatát illetően, nem láthatnak engem és nem részesülhetnek bennem” (a minden tekintetben legtisztább hang ugyanis távoltartja azokat is, akik nem képesek kapcsolódni a legistenibb dolgokban méltón részesülőkhöz), nos ak-

56 vö. 1Kor 3,16; 6,19

57 *μᾶλλον ἢ πείσεται* – inkább, minthogy meggyőzzék.

58 *ἐνεργούμενοι* – a szellemi-spirituális hatás alanyai, itt negatív értelemben. Lásd fentebb, 20. jegyzet.

59 *κτῆτά* – szerzeményeket.

kor a szenvedélyeknek kitett gyakorlók sokasága⁶⁰ sokkal kevésbé szent, és a szentségek látásától és a bennük való részesedéstől sokkal inkább idegen.

Ezután pedig Isten templomából és a később sorra kerülő szertartásról távoznak azok, akik nincsenek beavatva a szentségekbe, mert nem készek rá.⁶¹ Mellettük azok is, akik elhagyták a szent életet,⁶² azoktól kísérve, akik⁶³ gyengeségükben fogékonyak az ellenséges félelmekre és képzetekre, mint akik az isteni dolgokkal összhangban levő, rendületlen egyezés révén még nem jutottak el az Istenhez hasonlatos lelkület szilárdságához és tetterejéhez. Azután rajtuk kívül azok is távoznak, akik ugyan eltávolodtak a tisztátalan élettől,⁶⁴ de annak képzeteitől még nem szabadultak meg isteni és tiszta lelkületben és szeretetben. Őutánuk azok is, akik még nem minden körülmények között egylényegűek,⁶⁵ és még nem lehet róluk joggal elmondani, hogy teljesen *feddhetetlenek*,⁶⁶ és hogy semmiért nem lehet hibáztatni őket. Akkor a szent cselekmények szent papjai és a legszentebb beavatás látványában gyönyörködők, akik a szentek szentjére illően figyelnek, mindannyian közös himnuszban dicsérik a jótevő és jót adó kezdetet, mely megmutatta számunkra az üdvözítő beavatási szertartásokat, melynek során az avatandók szent átistenülése megy végbe. Ezt a himnuszt pedig némelyek hitvallásnak nevezik, mások a vallásos tisztelet jelképének, megint mások pedig hierarchikus hálaadásnak, s úgy vélem, ez áll a legközelebb a szentségéhez, minthogy az Istentől nyert szent adományainkat foglalja magába. Számomra úgy tűnik, hogy mindabból, amit ez a himnusz megénekel, Isten munkái válnak számunkra világossá: az, hogy nekünk jóságosan alap gyanánt létet és életet adott, s azt szépséges mintákra Istenhez hasonlóvá formálta számunkra, s isteni lelkületűvé és az elvont gondolkodás részesévé tett minket. Jól tudván, hogy hanyagságunk miatt es-tünk el isteni adományainktól, javainkat helyreállítva térít vissza minket régi állapotunkba, s jótéteményeként természetünket teljes mértékben magához emelve saját természetét tökéletesen átadja nekünk, s ezáltal közösséget adományoz nekünk Istennel és az isteni dolgokkal.

60 ἡ τῶν ἐμπαθῶς ἐνεργουμένων πληθὺς – a szellemi-spirituális hatás alanyai, itt negatív értelemben. Lásd fentebb.

61 Az új tanítványokra utal.

62 A bűnbánókról beszél.

63 A fenti hármas tagolás helyett (új tanítványok, gyakorlók, bűnbánók) itt további csoportosítás jelenik meg: a gyakorlókat lelki tisztaságuk fokozatai szerint további három csoportra osztja: 1. akik a megtisztulás kezdetén járnak; 2. akik tetteikben már tiszták, gondolataikban még nem; 3. akik már gondolataikban is javarészt tiszták, de még nem teljes mértékben.

64 τῆς ἐναντίας ζωῆς – a [szenttel] ellentétes élettől.

65 ἐνοειδεῖς – hasonlóak az Egyhez.

66 vö. Zsolt 118,1; Fil 2,15

8. Így hát miután az isteni emberszeretetet himnuszban dicsértük, kiteszik a letakart szent kenyeret és az *áldás kelyhét*. Megtörténik a legszentebb üdvözlés szent cselekménye és a Szentírás lapjainak misztikus és transzcendentális kihirdetése. Nem lehetséges ugyanis az Egygel összkapcsolódni és az Egy békés egyesülésében részesülni azoknak, akik egymás között megosztottak. Mindazáltal, ha az Egy szemlélésétől és tudásától megvilágosodva az Egyhez hasonló és isteni közösségben eggyé váltunk, felemelkedvén nem zuhanunk vissza többé az önös⁶⁷ vágyakba, amikből a hasonló természetűek⁶⁸ között az anyagi és indulatos ellenségeskedések keletkeznek. Ezért a béke szent munkálkodása az ilyen, az Egyhez hasonlatos és önzetlen életet⁶⁹ törvényül szabja számunkra, a hasonlót a hasonlóba⁷⁰ helyezvén, a még önző módon gondolkodóktól pedig megvonja az isteni és Egy-lényegű dolgok szemlélését.

9. A Szentírás békétől áthatott kihirdetése pedig felidéri számunkra azokat, akik Istennek tetsző módon éltek, s erényes életük révén elérték a múlhatatlan tökéletességet. Minket pedig arra biztat és vezet, hogy váljunk hozzájuk hasonlóvá, s így jussunk a legnagyobb boldogság állapotába, s nyerjünk isteni sorsot. Úgy beszél róluk, mint akik még élnek – s ahogy Isten ígéje mondja, nem haltak meg, hanem a halálból a legistenibb életnek adattak át.⁷¹ S fontold meg, hogy nem azért kerültek a szent megemlékezésekbe, merthogy az isteni emlékezetnek, mint az embereknek, emlékeztetőre lenne szüksége, hanem (ahogy valaki Istenhez méltón mondaná) annak következtében, hogy az Istenhez hasonlóvá vált tökéletesek hírneve becses és múlhatatlan Istenben. Ahogy az Írás mondja: *Ismeri az Úr az övéit,*⁷² és *Drágának tekinti az Úr híveinek halálát.*⁷³ (A hívek halálán itt a jámborságban való tökéletessé válást érti.) S fontold meg tisztelettel azt is, hogy közvetlenül azután, hogy Isten oltárára helyezték a szent szimbólumokat, melyek Krisztust jelzik nekünk, s melyek által benne részesülünk, megtörténik a szentek felsorolása, ami a vele való szent és természetfeletti egyesülésük révén összetartozásukat tükrözi, mely szét nem választható.

10. Miután pedig ezek a szent cselekedetek az előírás szerinti módon lezajlottak, a hierarcha a legszentebb jelképek előtt állva vízzel kezét mos a papok magasztos rendjével együtt. Ami pedig, ahogy az Írás mondja: aki

67 μεριστὰς ἐπιθυμίας – megosztott, részleges vágyakba.

68 πρὸς τὸ κατὰ φύσιν ὁμοειδές – a természetükre nézve azonos fajhoz tartozók között.

69 (τὴν ἐνοσιδῆ καὶ ἀδιαίρετον ζώην – (az Egyhez hasonlatos és) nem megosztott életet.

70 Azaz az Istenhez hasonlóvá, azaz Eggyé vált embert az Egybe, azaz Istenbe.

71 vö. Bölcs 5,15; Jn 3,15; 5,24, 11,25; 1Kor 15,52; 1Jn 3,14

72 2Tim 2,19, innen Szám 16,5. A fordító pontos idézeteknél a 2014-es kiadású *Biblia. Revidált új fordítást* használja, melyet a Magyar Bibliatársulat a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadójánál adott ki. Dénes nem szöveghű idézeteit a saját fordításában hozza.

73 Zsolt 115,6

megfürdött, annak csak arra van szüksége, hogy a fejét vagy a végtagjait megmossa.⁷⁴ E végső megtisztulás révén az Istenhez hasonló tiszta lelkületben a másodlagos feladatokra is jóságosan kitérve feltartóztathatatlan⁷⁵ és szabad lesz, mintegy teljesen az Egyhez hasonló. Majd ismét egyedül az Egyhez visszafordulva makulátlanul⁷⁶ tisztává válik, az odafordulást pedig úgy tartja meg tisztán, hogy Istenhez való hasonlóságát hiánytalanul és tökéletesen őrzi meg.⁷⁷ A szent fürdő, mint mondtam, része volt a törvény hierarchiájának, s a hierarcha és a papok kézmosása erre utal vissza.⁷⁸ Azoknak ugyanis, akik a legszentebb szertartásra mennek, meg kell tisztítaniuk lelküket még az utolsó képzeteiktől is, s [szentségével] a lehető legnagyobb mértékben azonosulva kell hozzá közeledniük. Így ugyanis Isten sugárzóbb fénye fogja őket fényárjával beborítani, azáltal, hogy a természetfeletti ragyogás ösztönzi őket, hogy saját fényüket a hasonló természetű tükrök egyetemesebb és ragyogóbb szépségébe bocsássák. A hierarcha és a papok fő- vagy kézmosása a legszentebb szimbólumok előtt zajlik, mintegy Krisztus előtt, aki látja minden gondolatunkat, még a legtitkosabbakat is, s mintha a tökéletes megtisztulást az ő mindent felderítő alapos vizsgálódása, valamint igazságos és megvesztegethetetlen ítéletei írják elő.

A hierarcha ily módon eggyé válik az isteni valósággal, s miután himnuszban dicsérte Isten munkáját, elvégzi a legszentebb szertartást, majd felmutatja a himnuszban dicsért dolgokat.

11. Most pedig, hogy miféleképpen Isten munkái irányunkban, ezt kell szép sorjában, részletesen előadnom, erőim szerint. Hisz nem tudom mindet himnuszban dicsérni, és nem is ismerem világosan mindet, s másokat sem tudok ezek misztériumába beavatni. Mindazt azonban, amit az ihletett hierarchák beszédeikben megfelelően magasztalnak, s a szertartás során elvégeznek, amennyire számunkra lehetséges, elmondjuk, a hierarchákat támogató ihletet segítségül hívván.

Az emberi természet kezdettől fogva balgán elesett az istenadta javaktól, s a sok szenvedéssel járó élet és a pusztító halál jutott neki osztályrészül. Mivel ugyanis a valóságos jóról végzetes módon lemondott, és az Édenkertben adott törvényt megszegte, így a Teremtő igája ellen lázadva a [Jóval] szembenálló kísértésének és rosszindulatú ármánykodásának [engedve] magát az isteni javakkal ellenkező dolgoknak, saját kilengéseinek adta át. Ennek foly-

74 vö. Jn 13,10.

75 ἄσχετος ebből: ἔχω – visszatart, fékez, feltartóztat (az α fosztóképző).

76 ἄχραντον – folttalanul tisztává.

77 Neoplatonikus kép, Plótinoszhoz az értelemről szóló értekezéseit juttatja eszünkbe; lásd Perczel István cikke: A „szerelmes értelem” és az „egy létező”. Egy elfelejtett plótinuszi tanítás. *Századvég*, 1994/1, 82–102.

78 Kiv 30,19–21.

tán az örökkévalóságot a halandóságra cserélte, a saját eredetét pedig pusztító okokban ragadván meg, méltán került az eredet átellenes szélére. Sőt az isteni és felfelé vezető élettől szabad választásából elesvén az ellenkező végletbe: a sok szenvedéssel járó zavarodottság állapotába jutott. Mivel pedig elfordulván letévedt az egyenes útról,⁷⁹ mely a valóban létező Istenhez vezet, engedett a pusztító és ártalmas dolgok tömegének, megfélemlített [eredeti isteni állapotáról], és sem istennel, sem barátokkal nem törődött, hanem az ellenséget szolgálta. Míg azok saját könyörtelen természetük szerint kíméletlenül kihasználták, nyomorultul a jelentéktelenség nemlétébe⁸⁰ és a romlás veszélyébe keveredett.⁸¹ Az isteni jószág végtelen emberszeretete azonban nem tagadta meg tőlünk a törődő gondviselést,⁸² hanem hibáinkat kivéve minden tulajdonságunkban valóságosan részesedett,⁸³ eggyé vált szerény mivoltunkkal, miközben a saját keveretlen és sértetlen természetét teljesen megőrizte, s a vele való közösséget nekünk ajándékozta, mint az ugyanahhoz a családhoz tartozóknak fenntartott [ajándékot].⁸⁴ Saját szépségeinek részeseivé tett bennünket, a lázadók seregének felettünk gyakorolt hatalmát pedig, ahogy a titkos hagyomány tartja, megdöntötte. Nem erőben múlta azokat felül, hanem a nekünk misztikus módon átadott, az ítéletben és igazságosságban [megnyilvánuló] tanítás révén,⁸⁵ s gondolkodásunkat jótékonyan és teljes mértékben átformálta.⁸⁶ Elménk homályát ugyanis boldog és isteni fénytel töltötte el, alaktalanságát pedig Istenhez hasonlatos szépségekkel ékesítette fel. Lelkünk szobáját,⁸⁷ mivel létünket a bukás fenyegette, teljes megváltásban szabadította meg az átkozott szenvedélyektől és a romlás szennyétől. Megmutatta a transzcendentális felemelkedés [útját] és az ihletett életet, mely abban áll, hogy hozzá [az isteni természethez] a tőlünk telhető módon hasonlónak váljunk.

12. Mi más módon válhatnánk márpedig Istenhez hasonlatossá, ha nem azáltal, hogy a szentbeszéd és a rítusok révén folyton emlékeztünkbe idézzük Isten szent munkáit? Ezt tesszük azért, hogy az isteni természetre emlékezzünk, ahogy a Szentírás mondja.⁸⁸ Ezért a szent hierarcha a szent oltárnál állva magasztalja Jézus [általunk] említett munkáit, melyek Isten irántunk való gondviseléséből fakadnak, s melyeket a Szentírás szerint a szentséges

79 vö. Tit 3,3.

80 ἀνυπαρξίας – jelentéktelenség, senkiség, nemlét.

81 Róm 5,12; 8,2; Ef 2,1; Jak 1,14 kk

82 vö. Tit 3,4.

83 vö. Zsid 2,17; 4,15

84 vö. ApCsel 17,28; Róm 8,14kk

85 Iz 42,1–4.

86 vö. Iz 9,6

87 vö. Mt 12,44; Lk 11,24kk

88 1Kor 11,24; Lk 22,19.

Atya jóakaratóból⁸⁹ az emberi nem megváltásáért vitt véghez Szent Lélekben.⁹⁰ Dicséri e munkák tiszteletre méltó voltát, s lelki szemeivel szemlélvén ezek szellemi látványát végül elérkezik szimbolikus rítusukhoz [imitációjukhoz], úgy, ahogy az Istentől való szent hagyomány elrendeli. Emiatt védekezik szertartásosan és jámborul a szent munkák magasztalása után a szertartásos cselekedetek védelmében, mielőtt elvégzi azokat, s kiált fel előbb Jézushoz tisztelettel: „Te mondad: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.*”⁹¹ Ezután könyörög, hogy méltóvá válhassék ezen Istent utánzó szent cselekedetekre, s hogy magához Krisztushoz hasonlóan elvégezhesse az isteni dolgokat, a benne részesülők pedig a szentséghez méltóan részesülhessenek benne, majd szentül végrehajtja a legistenibb (átváltoztatást),⁹² és a magasztalt dolgokat az előtte fekvő szent szimbólumok révén mutatja meg. A letakart és osztatlan kenyeret felfedi és sok részre osztja, s az egyetlen kelyhet mindenki között elosztja, így az egységet⁹³ szimbolikusan megsokszorozza, és a legszentségesebb egyetértést hozza létre, míg a szertartást ezek révén elvégzi. Hiszen Jézusnak, Isten Igéjének isteni és rejtett egysége jóságából és emberszeretetéből fakadóan lett összetett és látható, s vállalta értünk az emberi formában való megtestesülést. Így jótékonyan létrehozta a vele való egyesítő közösségünket,⁹⁴ alázatos valónkat egységbe foglalta magas isteni természetével. Azonban nekünk is úgy kell hozzá kapcsolódnunk, mint ahogy a test részei illeszkednek,⁹⁵ méghozzá hibátlan és isteni életünk azonos természeté révén. Nem válhatunk összeférhetetlenné a pusztító szenvedélyektől eltompultan, s nem szakadhatunk el az isteni és épségben levő testrészekről, s nem is élhetünk nélkülük. Ha vágyunk a vele való közösségre, akkor meg kell vizsgálnunk az ő testben töltött, magasztos életét, és jámbor ártatlanságához hasonlóvá válván vissza kell térnünk isteni és feddhetetlen természetünkhöz. Így lesz ugyanis a jutalmunk a hasonlóval való tökéletes közösség.

13. Ezeket szemlélteti tehát a hierarchia a szent cselekedetek révén, amikor a letakart ajándékokat felfedi, és egységüket sok részre osztja, s a szétszotott szentségeknek a részesülők természetével való magasztos eggyé válása révén a részesülőket a közösségben társakká teszi. Érzékelhető módon, mintegy képekben mutatja be szellemi életünket úgy, hogy Jézus Krisztust teszi láthatóvá, aki emberszeretettől vezérelve rejtett isteni természetéből teljességgel és hamisítatlanul emberré lett közöttünk. Romolhatatlan természetét meg-

89 vö. Ef 1,5

90 Mt 3,17; Mk 1,11; Lk 3,22.

91 1Kor 11,24; Lk 22,19.

92 *ἱερούργει τὰ θεϊότατα*

93 *τὴν ἐνότητα* – egységet, egyetértést

94 vö. 1Kor 1,9; 10,16kk

95 vö. Rm 12,4; 1Kor 12,27; Ef 5,30

őrizve megosztott létünket felvállalta, s hozzánk hasonló lett, és a természete szerinti egységből előjött. S ugyanezen jótékony emberszeretetéből fakadóan hívta az emberi nemet, hogy részesedjen benne és javaiban. Csak épp váljunk vele eggyé a legistenibb életben azáltal, hogy erőnk szerint váljunk hozzá hasonlóvá, s ezáltal valósággal fogunk osztozni Isten és az isteni dolgok közösségében.

14. Miután [a hierarcha] részesült az isteni közösségben és továbbadta azt, szent hálaadással fejezi be az egész gyülekezet teljes létszámával egyetemben. Először ő maga részesedik benne, és azután adja tovább, ahogy a szentségekben⁹⁶ is ő részesül először, s utána osztja szét. Ugyanis ez az isteni dolgok egyetemes rendje és szabálya: először a szent vezető részesedik és telik el azzal, amit Isten általa a többieknek ajándékozni szándékozik, s így adja tovább másoknak. Ezért mindazok, akik az ihletett tanításba merészelnek fogni, még mielőtt saját életmódjukban és természetükben megtisztultak volna, istentelenek és teljesen idegenek az isteni törvénytől. Miként a ragyogó napfényt is először a legfinomabb és legtisztább anyagok fogadják be és telnek el a beáradó ragyogással, s az őket teljesen elárasztó fényt a naphoz hasonlóan ontják az utánuk következőknek, úgy az isteni dolgokban se merészeljen másokat vezetni az, aki még nem vált egész jellemében Istenhez hasonlatossá, és akit az isteni sugallat és választás vezetővé nem avatott.⁹⁷

15. Tehát miután a hívők sora mind szertartásosan egyesült ezekben, és a legszentebb dolgok részesévé lett, szent hálaadással fejezik be: illő módon ismerik el és magasztalják Isten munkáinak jótéteményeit. Úgyhogy akik nem részesültek a szentségekben, sőt nem is ismerik azokat, nem juthatnak el a hálaadáshoz még akkor sem, ha az isteni adományok saját természetük révén méltóak is a hálaadásra. Ámbár, mint mondtam, azok, akik a hitványságra való hajlamuk miatt akarattal hálátlanok az isteni munkák végtelen jótéteményeiért, azok meg sem láthatják Isten adományait. *Ízleljétek meg, és lássátok!* – mondja az Írás.⁹⁸ A szentségekbe való beavatás révén ugyanis a beavatottak megismerik azok bőkezű jótéteményeit, és részesedésük révén jámborul szemlélik azok szentséges emelkedettségét és nagyságát, s hálásan magasztalják az istenség mennyei jótetteit.

96 τῶν μυστηρίων

97 vö. ApCsel 1,24

98 Zsolt 34,9.

3. HITVALLÓ SZENT MAXIMOSZ: MÜSZTAGÓGIA

580 körül született Palesztinában, nem monofizita görög nyelvű családban. Korán csatlakozik egy Jeruzsálem környéki monostorhoz, és Szófronioszt (560–638), a Szent Város későbbi patriarcháját választja mesterének. A perza vagy a korai nomád arab betörések elől a 610-es évek elején Egyiptomba menekül, majd onnan tovább Africa provinciába. Számos műve itt születik, ebben az időben, 628 és 630 között írhatta a „Müsztagógiá”-t. 633-tól szakadatlanul támadja a monotheléta eretnokséget. 649-ben részt vesz Rómában a lateráni zsinaton, amely leszögezi a Krisztusban levő két, isteni és emberi akaratot. A császári rendőrség 653-ban letartóztatja, Konstantinápolyba hurcolja, az elítélt álláspontot támogató II. Kónstans császár pedig felségsértési pert indít ellene és Márton pápa ellen. Kétszer is száműzik, majd 662-ben megcsonkításra ítélik: nyelvét és jobb kezét levágják. Nem sokkal később, a Kaukázus környéki Lazikában augusztus 13-án belehal sérüléseibe.

A *Müsztagógia* kritikai kiadása: *Maximi Confessoris Opera. Mystagogia una cum latina interpretatione Anastasii Bibliothecarii edita a Christian Boudignon.* (Corpus Christianorum Series Graeca 69.) Turnhout, Brepols Publishers 2011. Baán István magyar fordítása *Az isteni és emberi természet-ről. Görög egyházatyák II* (Atlantisz, Budapest 1994) 267–311. oldalain olvasható.¹

* * *

Beavatás a szent titkokba²
Mit jelképeznek a szent egyházban az összejövetel folyamán
végbemenő titkok?

Theocharisztosz úrnak az alázatos Maximosz szerzetes

Miképp lesz a bölcs még bölcsőbb, ha tanácsot kap, és az igaz hogyan gyarapítja tudását, ha tanul – amint az isteni Példabeszédek mondja³ –, ezt te magad mutattad meg világosan a példáddal. Te, akit mindenkinél jobban tisztellek, tetteiddel tanítottad azt, amire az isteni ige bölcsen int bennünket. Hallottad

1 vö. Hans-Joachim Schulz, *A bizánci liturgia*, 199–208; 396–401.

2 Περὶ ἐκκλησιαστικῆς μυσταγωγίας

3 Péld 9,9

ugyanis, amikor egyszer futólag és – amennyire lehetséges volt – röviden beszéltem arról, amit egy másik, a nagy és az isteni dolgok tekintetében valóban bölcs aggastyán⁴ a szent templomról és a benne lejátszódó szent összejöveteletről szépen, lelki értelemben és a lehető legtanulságosabban elmagyarázott. Azon nyomban sürgetve kértél, hogy foglaljam neked írásba az erről szóló beszámolót, hogy az irat „gyógyszer legyen a feledés ellen”,⁵ és segítse az emlékezetet, mert – úgymond – az idő, természetéből kifolyólag legyőzi az emlékezetet, és képes rá, hogy a feledés által észrevétlenül elrabolja és teljesen kitörölje a benne lévő szép dolgok nyomait és képeit; éppen ezért feltétlenül szüksége van arra a megújító módszerre, melynek segítségével az értelem képes minden időben ereje teljében sértetlenül és csorbítatlanul megőrizni az emlékezetet. Azt, hogy a mondottak pusztá meghallgatásánál mennyivel bölcsőbb a hallottak eltörölhetetlen megtartására törekedni, mindenképpen tudja mindenki, aki csak egy kicsit is igyekszik elérni az értelmi nemességet, és nem egészen idegen számára az értelemmel való baráti kapcsolat.

Kezdetben ugyan vonakodtam (az igazat megvallva)⁶, elhárítva ezt a témát. Nem azért, mintha nem akartam volna nektek, szeretteim, mindenféleképpen, erőmtől telhetőleg teljesíteni a kívánságotok, hanem mert sem abban a kegyelemben nem részesedtem, mely ebbe bevezeti az arra méltókat, sem a beszédkésztség és gyakorlottság terén nincs tapasztalatom, mivel képzettség híján nőttem fel, és egyáltalán nem vagyok beavatva a beszéd művészetébe, mely pusztán elhangzásával bűvöl el. Márpedig sokan éppen ebben lelik kedvüket, mert csak a hallásra korlátozzák az élvezetet, még ha gyakran semmi mély és értékes tanítást nem kapnak is. És, hogy a lényegesebb és igazabb okot említsem, attól féltem, hogy beszédünk egyszerűségével tönkreteszem annak a boldog férfinak az isteni dologról szóló magasztos magyarázatát és gondolatait. Aztán mégis engedtem a szeretet kényszerének, mely mindennél erősebb, és önként elvállaltam a feladatot. Inkább azt választottam, hogy engedelmességem következtében ne vessenek ki túlzott önbizalmam és műveletlenségem miatt az akadémikuskodók, semhogy azt gondoljátok rólam vonakodásom miatt, hogy nem akarok minden szép dologban hozzátok csatlakozni; Istenre *bízva annak a gondját*,⁷ hogy miként mondjam el, Istenre, ki egyedül művel csodát, *az ismeretre tanítja az embert*⁸ és *ékesszólóvá teszi*

4 Areopagita Dénes

5 Alexandriai Kelemen, *Sztrómateisz* I, I. fej. 11,2; *Szöttések*, Tóth Vencel ford. Budapest 2021, JEL Kiadó (Ókeresztény Örökségünk 23/1.), 65.

6 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek* 43,2; Vanyó László ford. Budapest 2001, ÓÍ 18,338.

7 1Pt 5,7

8 Zsolt 93,10

a dadogók nyelvét,⁹ aki kiutat talál a kiúttalanok számára,¹⁰ aki fölemeli a földről a szegényt, és kiemeli a szemétből a nyomorultat,¹¹ vagyis a testies gondolkodásból és a szenvedélyek búzló sarából azt, aki lélekben szegény,¹² vagyis nélkülözi a rosszat és híján van a gonosz magatartásnak; vagy épp ellenkezőleg: azt, akit még a test törvényei és szenvedélyei tartanak fogva, és ezért nélkülözi az erény és a tudás állapotát, és híján van a kegyelemnek.

Mivel azonban a legszentebb és Istent kinyilatkoztató Areopagita Dénes *Az egyházi hierarchiáról* írt művében magasztos szelleméhez méltó módon megtárgyalta a szent összejövetel fennkölt ünnepsége során előforduló jelképeket is,¹³ ezért tudnotok kell, hogy most nem ugyanazokról lesz szó, és nem ugyanazokon a nyomokon haladok, mint ő. Vakmerő, szemtelen és az esztelenséggel határos cselekedet lenne ugyanis Dénes gondolataival foglalkozni annak, aki őt felfogni vagy megérteni sem képes, és a sajátjaként feltüntetnie azokat a titkos tanításokat, melyeket isteni módon egyedül neki tárt fel a Lélek. Beszélni fogok viszont arról, amit mások számára hátra hagyott ember-szerető módon és Isten szándéka szerint mint megragadható dolgokat, hogy megmagyarázzák, és hogy az isteni titok iránti vágyból fakadó hajlamokat gyakorolhassák. Ezáltal a szertartások mindent beragyogó sugara¹⁴ – melyet képességük mértékében megértenek –, ismerős lesz a számukra, és magához láncolja őket, mert ég bennük a vágy, hogy ők, a később születettek se legyenek teljesen tétlenek¹⁵ a földi életidő minden napján azért, mert nem hallották a hívó szót, amely felfogad ama isteni szőlőművelésre¹⁶, és a lelki szőlőskert lelki megmunkálásáért megadja azt az isteni és legkirályibb képpel ellátott lelki dénárt, melyet kezdetben a gonosz a parancs áthágására csábítva ellopott.

Nem ígérem azonban, hogy sorjában mondok el mindent, amit a boldog aggastyán titokzatos módon szemlélt, és nem is úgy mondok el, amint ő elgondolta és megfogalmazta. Ő ugyanis azon felül, hogy filozófus volt és minden tudománynak a mestere, túlradó erényessége, az isteni ismeretekért való igen hosszas és tudós fáradozás folytán felszabadította magát az anyag bilincseiből és képzelgéseiből, elméjét bizonyára az isteni fénysugarak világtították meg, ezért közvetlenül tudta szemlélni azt, amit a közönséges emberek nem látnak, beszéde pedig a legpontosabb tolmácsa volt gondolatainak, s folttalan tükörként, semmiféle tökéletlenségtől nem gátolva képes volt hiánytalanul

9 Iz 35,6

10 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek* 42,5

11 Zsolt 112,7

12 Mt 5,16

13 EH 3; CD II,79–94 (lásd fentebb 43–56. o.)

14 Ál-Areopagita Dénes, *Levélek* 10; CD II,209

15 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek* 45,12; ÓI 6,429

16 vö. Mt 20,1–16

visszaadni és szavakba foglalni azt, amit mások még elgondolni sem tudnak, úgy, hogy e hallgatóinak szeme előtt állt a beszéde által hordozott teljes értelem, s a teljes értelem révén megvilágosodott minden gondolat, és ami a beszéd közvetítésével eljutott hozzájuk, azt hallgatói be is tudták fogadni. Én azonban csak homályosan tudom elgondolni, és még homályosabban tudom elgondolni, amire ebből emlékszem, még ha istenfélő módon és a homályban lévőket megvilágosító Isten kegyelmével teszem is ezt. Véleményem szerint ugyanis nem szabad azt hinni – ha helyesen ítélték –, hogy másképp is gondolkozhatnék vagy beszélhetnék, mint ahogy elgondolni és beszélni tudok, és ahogy azt a fentről jövő kegyelem megadja, a hozzám illő, gondviselés adta képességemnek megfelelően, bár az, aki adja, és aki tanít, a legfőbbé sebb. Hiszen ha valaki olyan emberektől, akik erény és tudás szempontjából nem egyformák, egyforma teljesítményt vár, az számomra olyan, mint aki azt bizonygatja, hogy a Hold éppúgy világít, mint a Nap, és azt állítja, hogy egymással nem teljesen azonos dolgok mindenben tökéletesen megegyezhetnek; márpedig ez értelmetlenség és lehetetlenség.

Vezérelje hát Isten szavaimat és gondolataimat, Ő, aki egyedüli Gondolat a gondolkozókban és a gondolatokban, az egyedüli Szó a beszélőkben és a mondottakban, az egyedüli Élet az élőkben és a megéltékben, aki *Minden mindenben*;¹⁷ a Létező és Létrejövő a létezők és létrejövők révén; létezők és létrejövők körébe tartozó viszont semmiképpen sincs egy sem, amelyik önmagától létező vagy létrejövő, mivel Isten természete szerint egyetlenegy létezővel nem áll azonos szinten: azért, minthogy lét fölötti, találób állításként jobban illik rá a nem-lét. Ha pedig csakugyan meg kell határoznunk az Isten és a teremtmények között fennálló különbséget, akkor a létfölötti állításának a létezők tagadását kell jelentenie, a létezők állításának pedig a létfölötti tagadását. Mindkét kijelentésnek tulajdonképpen értelmében érvényesnek kell lennie rá, és tulajdonképpen értelemben egyik sem lehet érvényes, vagyis a lét és a nem-lét. Egyrészt mindkettő tulajdonképpen értelemben rá vonatkozik, amennyiben az egyik kijelentés azt állítja, hogy Isten okságilag a létezők léte, viszont a másik kijelentés tagadja, hogy Ő – mivel mindent felülmúl – a létezők létének az oka legyen. Másrészt egyik sem vonatkozik rá tulajdonképpen értelemben, amennyiben egyik sem állítja, hogy mi is saját lényege és természete szerint a kutatott lény. Amihez ugyanis természete szerint egyáltalán semmi sem kapcsolható okságilag, sem a lét, sem a nem-lét, ahhoz sem a létezők és a kimondhatók, sem a nem-létezők és a ki-nem-mondhatók egyike sincs valójában közel. Egyszerű, ismeretlen és mindenki számára megközelíthetetlen létezés birtokol, mely teljesen kifürkészhetetlen, és túl van minden állításon és tagadáson is. Ennyit tehát erről. Most pedig térjünk rá művünk tárgyára!

17 vö. 1Kor 9,22

1. *Hogyan és milyen módon Isten képe és hasonmása¹⁸ a szent egyház?*

A szent egyház tehát az első szemléleti mód szerint Isten hasonmását és képét nyújtja – mondta az a boldog aggastyán –, mivel utánzás és hasonulás folytán ugyanazt a tevékenységet birtokolja, mint Ő. Isten ugyanis, miután végtelen hatalmával megalkotta és a létbe vezette, mindent magába foglal, egymáshoz vezet és körülhatárol, és gondviselése által egymáshoz is és önmagához is kapcsol: a szellemieket is és az érzékieket is. És amikor mindent egybefog önmagában, mint okban, eredetben és célban, az egymástól természet szerint különbözőket a hozzá mint eredethez való viszonyulás ereje folytán összeköti egymással. Ennek az erőnek a következtében minden dolog a mozgás és a létezés romolhatatlan és keveredetlen azonosságához jut, miközben eredetileg egyetlen létező sem kerül ellentétbe a másikkal, és nem válik külön természetének vagy mozgásának különbsége miatt, hanem minden mindennel keveredés nélkül összekapcsolódik az egyetlen eredetnek és oknak egyetlen, eltéphetetlen viszonylatában és őrizetében, mely fölfüggeszti és elfedi az összes és mindenben az egyes létező természete szerint szemlélt egyedi viszonyokat. Nem úgy, hogy megrontja, megsemmisíti és nem-létezővé teszi, hanem úgy, hogy felülkerekedik és túlragyogja őket, és úgy jelenik meg, mint a részek teljessége vagy magának a teljességnek az oka. Ezzel (az okkal) kapcsolatban maga a teljesség és a teljesség részei is természetüknél fogva úgy jelennek meg és úgy léteznek, mint amik magukba foglalják saját maguknak az őket túlragyogó okát; és amint a Nap túlragyogja a csillagok természetét és erejét, úgy rejti el nekik is mint okozatoknak létezését az ok. Az a helyzet ugyanis, hogy amiként a részek az egésztől, úgy az okozatok is tulajdonképpen az októl kapják a létüket és megismerhetőségüket, és egyedi sajátosságuk nem érvényesül, amikor az okhoz való vonatkozás szerint értelmezve kizárólag és egyedül az okhoz való viszony ereje szerint nyerik el alakjukat. Istent ugyanis, aki minden mindenben, és határtalan mértékben felülmúl mindent, kizárólag csak *a tisztalelkűek látják majd meg*,¹⁹ amikor a szellem a szemlélődésben a létezők tartalmait összegyűjtve magában Istenben pihen majd meg mint a minden-ség létrejöttének és keletkezésének okában, eredetében és céljában, és mint a világmindenség osztatlan alapjában.

Meg fogjuk látni, hogy Isten szent egyháza is ugyanilyen módon, ugyanazt teszi velünk kapcsolatban, mint amit Isten az Egyház ősképeként²⁰ tesz. Sok és szinte végtelen számú férfi, nő és gyermek van, akik elkülönülnek egymástól, és nagyon is különböznek származás és külső, nemzet és nyelv, élet-

18 εἰκὼν καὶ τύπος

19 vö. Mt 5,8

20 ἀρχετύπω

vitel, életkor, meggyőződés és szakma, viselkedés, erkölcs és szokás, tudás és cím, sors, jellemző vonások és magatartás szempontjából. Amint belépnek az egyházba, általa léleklében újjászületnek és újjáalkottatnak. Az Egyház mindenkinek egyformán isteni nevet ad és ajándékozik: azt, hogy Krisztustól van és az ő nevét viseli; és egyetlen, egyszerű és osztatlan hitbeli viszonyt teremt, mely nem teszi többé lehetővé, hogy felismerhető legyen az egyes tagok közt fennálló sok és kifejezhetetlen különbség, sőt még az sem, hogy egyáltalán létezik ilyen, mert mindenki az Ő egyetemességéhez viszonyul és hozzá gyülekezik. Ennek következtében senki sem különül el önmagától a köztől, hanem mindenki kölcsönösen összekapcsolódik és egyesül a hit egyetlen, egyszerű és osztatlan kegyelme és ereje által. *Mindenkinek egy volt szíve-lelke* – mondja az Írás²¹ –, úgy, hogy különféle tagokból egy test jön létre és jelenik meg, amely valóban méltó magához Krisztushoz, a mi igazi fejünkhöz.²² *Benne – mondja az isteni apostol – nincs férfi, sem nő, sem zsidó, sem görög sem körülmetélt, sem körülmetéletlen, sem barbár, sem szkíta, sem rabszolga, sem szabad, hanem minden Ő, és Ő van mindenben*²³, aki jóságának egyetlen, egyszerű és bölcs ereje folytán mindent önmagába foglal, mint egy középpont a belőle kiinduló egyeneseket, aki az egyetlen egyszerű és egyesítő ok és erő által nem engedi, hogy a létezők eredete és végcélja elszakadjon egymástól, hanem eltávolodásukat körrel írja körül, és önmagához vezeti vissza az általa alkotott létezők különállását, nehogy az egy Isten teremtményei és alkotásai egymás számára teljesen idegenek és ellenségek legyenek, mivel nem tudják, miért és hogyan mutassák meg egymásnak vágyódásukat, békéjükét és azonosságukat, és nehogy abba a veszélybe kerüljenek, hogy maga a létük változik nem-létté, amint elszakad Istentől. Isten képe tehát, mint mondtuk, a szent egyház, mivel a hívek tekintetében ugyanazt az egységet hozza létre, mint Isten; bár akiknek sajátágaik különbözők, és különböző vidékről és szokások közül származnak az egyházban, a hit által egyesülnek. A létezők lényege tekintetében ezt a keveredetlen egységet maga az Isten hozta létre természete szerint úgy, hogy önmagával, mint okkal, eredettel és céllal kapcsolatba hozza és egyesíti.

2. *Milyen vonatkozásban, hogyan és mi módon képe a látható és láthatatlan lényegekből álló világnak Isten szent egyháza?*

A második szemléleti mód szerint az egész, látható és láthatatlan lényegekből álló világnak hasonmása és képe az Isten egyháza – mondta –, mert ugyanazt az egyesülést és különbözőségeket teszi lehetővé, mint Isten. Ugyanis az egy-

21 ApCsel 4,32

22 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek* 2,3; (ÓÍ 17,13)

23 Gal 3,28; Kol 3,11

ház mint épület egyetlen ház, formájának sajátos szerkezete révén azonban különbséget tartalmaz, mert két részre oszlik: az egyik csak papok és liturgikus szolgálattevők számára van fenntartva – ezt szentélynek²⁴ nevezzük; a másikba szabadon léphet be az egész hívő nép – ezt hajónak²⁵ nevezzük. Viszont egy a lényeg szerint, mivel részei következtében a részek egymástól való különbsége miatt nem válik ketté, hanem a maga egységéhez való viszonyítással magukat a részeket is feloldja az elnevezésben rejlő különbség alól, és megmutatja, hogy mindketten azonosak egymással, és fenntartja, hogy az egyik a másik számára kölcsönösen az, ami mindegyik önmaga számára. A hajó ugyanis lehetőség szerint szentély, mivel a beavató tevékenységnek a célhoz fűződő tevékenysége felszenteli; a szentély viszont megvalósulás szerint hajó, mivel saját beavató tevékenységének a hajó a kiinduláspontja; az egyház mindkettő által egy és ugyanaz marad. Így a létezők egész világa is, melyet Isten hozott létre a teremtés által, és amely két részre oszlik: a szellemi-re,²⁶ melyet a szellemi²⁷ és testtelen lények népesítenek be, és erre az érzékelhető és testi világra, mely csodálatos módon sok alakból és természetből áll, valamiképp nem más, mint egy nem kézzel alkotott Egyház, amelyet ez a mi kézzel épített egyházunk másol le bölcsen: szentélye a fenti világ, mely a felső erőknél van fenntartva, és hajója a lenti világ, mely azokhoz tartozik, akiknek az érzéki élet jutott osztályrészül.

Másfelől a világ egy, mert részei nem osztják meg; ellenkezőleg, maguknak a részeknek a természetes sajátágaiból fakadó különbségét is körülhatárolja, önmaga egységéhez és oszthatatlanságához fűződő viszonyuk által. Megmutatja, hogy a részek keveredés nélkül azonosak vele magával és kölcsönösen egymással; hogy egyik a másikban, mint egész az egészben benne van; hogy a két rész teszi teljessé magát az egy egészet, és maga mint egész által lesznek egyformák és tökéletesek a részek. Az egész szellemi világ ugyanis titokzatosan formált jelképes alakzatok révén megmutatkozik a látni tudók számára az egész érzéki világban, és az egész érzéki világ, a szellem²⁸ által értelmileg leegyszerűsítve, benne van az egész szellemiben. A szellemi világban az érzéki az értelmiben van jelen, a szellemi világ pedig az érzékiben a hasonmások által, de mindkettőjük műve egy, mintha *egyik kerék a másikban lenne*, amint Ezekiel, a nagyszerűségek csodálatos szemlélője mondja,²⁹ mert – úgy vélem – a két világról beszél. Továbbá: *Mert ami benne láthatatlan, azt a világ teremtése*

24 ἱερατεῖον

25 ναόν

26 νοητὸν

27 νοερῶν

28 κατὰ νοῦν

29 Ez 1,16

*óta műveiben értelmileg szemlélhetjük*³⁰ – mondja az isteni apostol. Ha pedig a megnyilvánuló dolgokon keresztül szemlélhetjük azt, ami nem nyilvánul meg, akkor – amint meg van írva – mennyivel inkább fogják fel értelmileg a meg-nem-nyilvánuló dolgokon keresztül a megnyilvánulókat azok, akik a lelki szemlélődésig nőnek fel. A szellemi dolgoknak a láthatókon keresztül történő jelképes szemlése nem más, mint a látható dolgoknak a láthatatlankon keresztül történő lelki megismerése és megértése. Hiszen szükségszerű, hogy az egymást kölcsönösen kinyilvánító dolgok teljes igazságukban és tisztaságukban tükrözzék egymást, és megfelelésük hiánytalan legyen.

3. Az érzéki világnak is képe Isten szent egyháza

Aztán azt mondta a bölcs aggastyán, hogy az önmagában vett érzéki világnak is jelképe Isten szent egyháza; amennyiben a menny az isteni szentély, a föld pedig a hajó szép alakja. Éppígy a világ is egyház: a szentélyhez hasonlít a menny, a hajóhoz pedig a föld ékessége.

4. Hogyan és mi módon jelképezi az embert Isten szent egyháza, és az egyházat, mint embert, hogyan jelképezi az ember?

Továbbá azt mondta az a bölcs aggastyán, hogy egy másik szemléleti mód szerint Isten szent egyháza ember, lelke a szentély, szelleme az isteni oltár,³¹ teste pedig a hajó, s így mintegy képe és hasonlatossága *az Isten képére és hasonlatosságára*³² formált embernek. A hajó mint test által az erkölcsre irányuló bölcselkedést tárja föl, a szentély mint lélek által a természetnek megfelelő szemlélődést³³ mutatja meg szellemi módon, az isteni oltár mint szellem által pedig a misztikus teológiát állítja elénk. Másfelől titokzatos templom az ember, aki a test mint hajó által a lélek gyakorlati képességét a parancsok teljesítésével az erkölcsre irányuló bölcselkedésnek megfelelően erényekkel díszíti fel; a lélek mint szentély által az érzékelésen alapuló gondolatokat, szellemében megtisztítva az anyagtól, a természetnek megfelelő szemlélődés szerint értelme által Istennek ajánlja fel; a szellem mint oltár által pedig az Istenség elrejtett és megismerhetetlen hangjának nagyszerű csendjét³⁴ idézi fel egy másik, beszédes és sokhangú csend segítségével, és – már amennyire az ember számára lehetséges –, a misztikus teológia révén kapcsolatba kerül az Isten-

30 Róm 1,20

31 θυσιαστήριον

32 Ter 1,26

33 τὴν φυσικὴν θεωρίαν: Isten felfedezése mindenben, és minden felfedezése Istenben. Úgy tekint az egész teremtett természetet, mint Isten könyvét.

34 DN IV,22; CD I,170,4–5

séggel, és olyanná válik, amilyennek lennie kell annak, akit Isten arra méltatott, hogy benne lakjon, és akit mindent beragyogó sugaraival kitüntetett.

5. *Hogyan és mi módon képe és hasonmása az önmagában vett léleknek Isten szent egyháza?*

Azt is tanította, hogy nemcsak az egész, tehát a lélekből és testből összetett embernek lehet képe a szent egyház, hanem egyedül magának a léleknek is. Azt mondta ugyanis, hogy a lélek teljesen szellemi³⁵ és éltető képességből áll. A szellemi képesség szabadon, akarata szerint mozog, míg az éltető képesség, természetének megfelelően, akaratlanul nem rendelkezve, megmarad úgy, amint van. Továbbá: az szellemi képességhez tartozik a szemlélődési és a cselekvési képesség. A szemlélődési képességet – mondta – szellemnek³⁶ nevezik, a cselekvési képességet pedig értelemnek.³⁷ A szellem a szellemi képesség mozgatója, az értelem pedig az éltető képességnek viseli gondját. Az előbbi, tudniillik a szellemet bölcsességnek is nevezik (és az is), mikor teljesen változatlanul megőrzi saját, Isten felé irányuló mozgását; az értelmet pedig okosságának nevezik, és az is, amikor a gondjára bízott éltető képességet okosan hozzákapcsolja működéseibe, és kimutatja, hogy az a szellemmel azonos, attól el nem térő és egyenlő jegyét hordozza az isteninek az erény révén. Erről az ismertetőjegyről azt mondta, hogy a szellem is és az értelem is természet szerint osztoznak benne, amennyiben a lélek olyannak mutatkozik, ami elsődlegesen inkább a szellemből és az értelemből áll össze, vagyis a szellemi és az értelmi képességből, miközben az éltető képesség mindkettőben, azaz a szellemben és az értelemben egyformán megnyilvánul. Mert nem szabad azt gondolni, hogy bármelyikük híján van az életnek, hiszen az éltető képesség mindkettő közt megoszlik. Általa a szellem, amelyről mondtuk, hogy bölcsességnek is nevezik, a szemlélődő készségével titokzatos hallgatásban és ismeretben kibontakozva a feledhetetlen és el-nem-múló ismeret segítségével az igazság felé törekszik; az értelem pedig, amit okosságának is neveztünk, a cselekvési készségével testileg az erénynek megfelelően, a hit révén a jóra jut. Ebből a kettőből tevődik össze az isteni és az emberi dolgok igazi tudása, a valóban csalhatatlan ismeret, a keresztények egész, legistenibb filozófiájának csúcspontja.

Világosabban beszélve erről: a léleknek – mint mondta – van egyrészt úgynevezett szemlélődő képessége, másrészt cselekvési képessége. A szemlélődő képességet szellemnek nevezte, a cselekvésit pedig értelemnek mint

35 νοερός

36 νοῦν

37 λόγον

a lélek első képességeit, és aztán a szellemet bölcsességnek, az értelmet pedig okosságnak mint első működéseket. Ezután részletezve kifejtette, hogy a lélekhez tartozik a szellemi képességnek megfelelően a szellem, a bölcsesség, a szemlélődés, az ismeret és a feledhetetlen ismeret: mindezek tökéletessége pedig az igazság; az értelmi képességnek megfelelően pedig a lélekhez tartozik az értelem, az okosság, a cselekvés, az erény és a hit: mindezek tökéletessége a jó. Az igazság és a jó Istent nyilatkoztatja ki – mondta. Az igazság akkor teszi ezt, ha úgy tűnik, hogy lényegéből kifolyólag az isteni mutatkozik meg benne, hiszen az igazság egyszerű, egyedüli, egy, ugyanaz, osztatlan, mozdulatlan és változatlan dolog, elrejthetetlen és egészen kiterjedés nélküli; és a jóról akkor mondható ez, ha működéséből mutatkozik meg az Isteni. A jó ugyanis jótévője, gondviselője és felügyelője mindannak, ami tőle származik; a szóelemzők véleménye szerint a „nagyon” és a „lenni” vagy „megszilárdultnak lenni”, „sietni” szavakból ered a neve, és az összes dolgot megajándékozza a léttel, az állandósággal és a mozgással. Azt mondta, hogy a lélekből elgondolt öt páros megtalálható abban az egy párosban, ami Istent jelenti. Párosnak nevezem most a szellemet és az értelmet, a bölcsességet és az okosságot, a szemlélődést és a cselekvést, az ismeretet és az erényt, a feledhetetlen ismeretet és a hitet; az istenit jelentő párosnak pedig az igazságot és a jót. Amikor a lélek ezekben előre halad, a mindenség Istenével egyesül, és az Ő lényének és működésének változatlanságát és jótékonyágát utánozza a szépben való szilárd, változatlan és szabad elhatározásból fakadó kitartása révén. És hogy ezekhez egy csekély, de hasznos megjegyzést fűzök: itt bizonyára a lélek szellemi hárfájának³⁸ tíz isteni húrjáról van szó. Ez a tíz húr egy másik boldog tízesség, a parancsok csoportja által összhangba hozza az értelmet a lélekkel, és szellemileg zengi azokat a tökéletes, harmonikus és dallamos hangzatokat, melyek Istent dicsérik, hogy megtudjam, mi az éneklő és a megénekelt tízesség értelme, és az egyik tízesség titokzatosan egyesülve és összekapcsolódva a másikkal hogyan idézi föl Jézust, az én Istenemet és Megváltómat, akit én, a megváltott egészítünk ki; Őt, aki mindig teljesen egész és sohasem tud kilépni önmagából, engem pedig, az embert csodálatos módon helyreállít önmagam számára, sőt inkább Isten számára, akitől a létezését kapom és aki felé törekszem, régóta vágyakozván a boldogság elnyerésére. Aki ezt a mondottak átélése alapján képes megérteni, az immár, tapasztalatból világosan ismerve saját méltóságát, feltétlenül tudni fogja, hogyan kapja meg a kép a képiséget, milyen tisztelet jár az ősképeknek, mi az ereje üdvösségünk titkának, kiért halt meg Krisztus, és aztán hogy miképp *maradhatunk meg benne és Ő mibennünk*, amint mond-

38 vö. Zsolt 143,9

ta,³⁹ és miként van, hogy *az Úr szava igaz, minden tette bűségét tükrözi.*⁴⁰ Vegyük fel azonban újból a beszéd fonalát, és erről elégedjünk meg ennyivel.

Azt mondta tehát az a bölcs aggastyán, hogy a szellemet a bölcsesség mozgatja, és így jut el a szemlélődésre, a szemlélődés által az ismerethez, az ismeret által a feledhetetlen ismerethez,⁴¹ a feledhetetlen ismeret által pedig az igazsághoz. Benne találja meg a szellem mozgásának határát, mert lényege és képessége, készsége és működése véget ér.

Azt mondta ugyanis, hogy a szellem képessége a bölcsesség, és maga a szellem képességileg bölcsesség; a szemlélődés – készség; az ismeret – működés; a feledhetetlen ismeret pedig, mely bölcsesség, szemlélődés, ismeret, vagyis képesség, készség és működés gyümölcse, képességileg nem más, mint a minden ismeretet felülmúló ismeret körül keringő el-nem-múló és készségbeli örök mozgás, amelynek határa az igazság, mint elrejtethetetlen ismeret-tárgy. Csodálatra méltó dolog ez: miként lehet ez, hogy a feledhetetlen határoltként véget ért? Vagy épp azért, mert Isten, az Igazságot határolja? Hiszen Isten az Igazság, aki körül szüntelenül és feledés nélkül kering a szellem, és sohasem hagyhatja félbe a mozgást, mivel nem ütközik határba ott, ahol nincs kiterjedés. Az isteni végtelenség csodálatos nagysága ugyanis nem mennyiség: osztatlan és egészen kiterjedés nélküli, és semmiféle felfogóképesség sem ér el odáig, hogy megismerje, mi is lényege szerint. Aminek ugyanis nincs kiterjedése vagy semmiképp sem fogható fel, az áthatolhatatlan.

Éppígy az értelem az okosság által jut el a cselekvéshez, a cselekvés által az erényhez, az erény által a hithez, az isteni dolgokba vetett valóban szilárd és megdönthetetlen meggyőződéshez, amelyet először képességileg birtokol az okosság következtében az értelem, aztán működés közben nyilvánul meg az erényben, amikor tettekben válik kézzelfoghatóvá, hiszen *a tettek nélküli hit halott,*⁴² amint írva van. Ami pedig halott és működésképtelen, arról egyetlen józan gondolkodású ember sem merészné azt mondani, hogy a jó dolgok közé tartozik. Az értelem a hit által a jóban, ahol megtalálja célját, felhagy működéseivel, mivel képessége, készsége és működése véget ér.

Azt mondta, hogy az értelem képessége az okosság, és maga az értelem képességileg – okosság; és a cselekvés – készség; az erény – működés; a hit pedig az okosság, cselekvés és erény (vagyis képesség, készség és működés) benső és változatlan szilárdsága, amelynek végső határa a jó, ahol az értelem felhagy a mozgással és megnyugszik. Isten ugyanis az a Jó, amiben minden képesség és minden értelem képessége természet szerint eléri határát. Annak taglalása és elmondása, hogy ezeknek mindegyike hogyan és mi módon valósul meg

39 Jn 15,4

40 Zsolt 32,4

41 DN IV,35; CD I,179,6.12

42 Jak 2,26

és lép működésbe, és hogy mindegyiket mi gátolja vagy segíti, és milyen mértékben, nem feladata ennek a műnek, kivéve azt, hogy megismerjük, minden lélek, amikor a Szentlélek kegyelme és saját fáradozása és buzgósága által sikerül ezeket egymással összekapcsolnia és egybeszönie (vagyis az értelmet a szellemmel, az okosságot a bölcsességgel, a cselekvést a szemlélődéssel, az erényt az ismerettel, a hitet a feledhetetlen ismerettel, úgy hogy egyik sem marad le a másik mögött vagy előzi meg a másikat, és távol marad tőlük minden túlzás vagy hiány), hogy összefoglalva mondjam: amikor a lélek eggyé alakítja saját tisztségét, akkor maga is egyesül az igaz és jó, egy és egyetlen Istennel; szép-pé, nagyszerűvé – és amennyire lehetséges – Hozzá hasonlóvá válik, a négy általános erény teljesítésével, melyek egyrészt megvilágosítják az lélekben lévő isteni tisztséget, másrészt pedig magukba foglalják a parancsok másik, szent tisztességét. Hiszen a négyesség képesség szerint tisztség, ha a számokat az egységből kiindulva sorban összeadjuk. Másfelől ugyanez a négyesség egység, mivel összetétele szerint egységként tartalmazza a jót, és megmutatja az isteni működés egyszerűségét és osztatlanságát, mely önmagában osztatlanul megosztott. E négy erény által a lélek egyfelől megőrizte sértetlenül azt, ami a sajátja, másfelől férfiasan eltaszította (mint gonoszt) azt, ami tőle idegen, minthogy értelmes, okos bölcsességgel, cselekvő szemlélődéssel, erényes ismerettel és mindezekon felül hittel és szilárd, feledhetetlen ismerettel rendelkezi, és a képességekkel bölcsen összekapcsolva a működéseket, mint az okkal az okozatokat, ezeket Istennek ajánlja fel, és ezekért cserébe megkapja az egyszerűséget megvalósító átistenülést.

A szellemnek az értelem oly módon működése és megnyilvánulása, mint az oknak az okozat; a bölcsességnek pedig az okosság, a szemlélődésnek a cselekvés, az ismeretnek az erény, és a feledhetetlen ismeretnek a hit. Belőlük alakul ki az igazsághoz és a jóhoz, vagyis az Istenhez fűződő belső viszony. Ezt nevezte a bölcs aggastyán isteni tudománynak, hibátlan ismeretnek, szeretetnek és békének; bennük és általuk valósul meg az átistenülés. A tudomány mindannak az ismeretnek a beteljesedése, amit csak az ember Istenről és az isteni dolgokról szerezhet; továbbá az erénynek hibátlan foglalata. Az ismeret őszintén halad az igazság felé, és kielégítő tapasztalatot nyújt az Isteniről; a szeretet egész vonzódásával Istenen csüggve részesedik az Ő egész édességéből; a béke pedig ugyanazt éli meg, mint Isten, és azokat, akik méltónak találtattak a békére, felkészíti ezeknek az átélésére. Ha ugyanis az Isteni teljesen mozdulatlan, mivel semmi sincs, ami megzavarná – mi is érhetne fel őrhelyéig? –, akkor a béke megrendíthetetlen és mozdulatlan szilárdság, azon kívül pedig zavartalan öröm is. Vajon nem éli-e át az isteni dolgokat minden olyan lélek is, amely méltónak találtatott arra, hogy elnyerje az isteni békét? Mert a lélek nem csak a rossznak és tudatlanságnak, a hazugságnak és a gonoszságnak, vagyis az erénnyel és ismerettel, az igazsággal és a jóval ellentétes rossz dolgoknak, melyek a lélek természetellenes mozgásaiból születnek, ha-

nem magának az általunk megismerhető erénynek és tudásnak, igazságnak és jóságnak a határait is túlszárnyalja, ha egyáltalán szabad ezt mondanom, és Isten minden igazságot és jóságot felülmúló fekvőhelyén – amint csalhatatlanul megígérte – kimondhatatlan és megismerhetetlen módon tér nyugovóra, mert semmi sem ér el Istenben való elrejtettségéig, ami megzavarhatná. Azon a boldog és legszentebb nyughelyen teljesedik be az egyesülésnek a szellemet és értelmet felülmúló, félelmetes titka, mely által Isten az Egyházzal, vagyis a lélekkel, és a lélek az Istennel, *egy test, egy lélek*⁴³ lesz. Ó, mennyire csodállak téged, Krisztus, jóságodért, hiszen dicsőíteni nem merészellek, mivel még ahhoz sem érzek megfelelő erőt magamban, hogy méltóan csodáljalak! *Ketten egy testté lesznek. Nagy titok ez, és pedig Krisztusra és az egyházra nézve mondom*⁴⁴ – mondja az isteni apostol. Majd pedig így szól: *Aki az Úrral egyesül, egy lélek vele.*⁴⁵

Miután tehát a lélek így egységessé vált,⁴⁶ és egyesült önmagával és Istennel, nem létezik többé az értelem, mely elvileg több részre osztja őt, kinek fejét az első, egyetlen és egy Értelem és Isten koronázta meg. Benne mint a létezők teremtőjében és alkotójában egyetlen felfoghatatlan egyszerűségben egységesen léteznek és állnak fenn a létező dolgok összes lényegei. Ha őrá szögezi a lélek tekintetét, nem mint rajta kívülállóra, hanem mint aki egészen benne van a lélek egészében, akkor maga is egyetlen pillantással megérti a létező dolgok lényegeit és okait. Ezek miatt az Értelemmel és Istennel való násza előtt a gondolkodás felosztásos módszerére kényszerült, most pedig általuk üdvözítő és harmonikus úton eljut Ahhoz, aki minden lényegét és minden okot önmagában hordoz és létrehoz.

Mivel tehát a lélek olyan, hogy – mint mondtuk – egyrészt szellemét tekintve képességileg birtokolja a bölcsességet, a bölcsesség folytán a szemlélődést, a szemlélődés folytán az ismeretet, az ismeret folytán pedig a feledhetetlen ismeretet, mely által eljut az igazsághoz, mint a szellemi javak határához és céljához; ezekből jön létre az isteni dolgok tudománya, amikor egymással kölcsönösen egyesülve összekapcsolódnak. Mindennek nyilvánvalóan megfelel Isten szent egyháza, midőn a szemlélődésnek megfelelően a lélekhez hasonlítjuk. Az egyház jelenti a szentély révén mindazt, ami a szellemhez tartozik és a szellemből származónak mutatkozik, ami pedig az értelemhez tartozik és kiterjedés útján az értelemből eredőnek bizonyul, azt a hajóval jelzi, és mindent egybegyűjt az isteni oltáron beteljesedő titokban. Aki képes volt rá, hogy az egyházban végbemenő szertartások által értelmes és bölcs módon beavatást nyerjen ebbe a titokba, az Isten valódi egyházává és istenivé alakította lelkét,

43 1Kor 6,16–17

44 Ef 5,31–32

45 1Kor 6,17

46 DN IV,9; CD II,153,13–14

és talán általa adatott nekünk a magasabbrendűhöz vezető kalauzul a kézzel épített egyház, mely a benne történő isteni titkok sokfélesége folytán bölcsen jelképes mintája is az ilyen léleknek.

6. Hogyan és mi módon nevezik embernek a Szentírást is?

Amint a felfelé vezető szemlélődésnek megfelelően azt mondta az aggastyán, hogy az egyház lelki ember, az ember pedig titokzatos egyház, úgy azt is mondta, hogy az egészében vett Szentírás ember; teste az Ószövetség, lelke, szelleme és értelme pedig az Új. Aztán pedig az egész Szentírásnak, vagyis az Ó- és Újszövetségnek a lejegyzéséhez használt betűje a test, a leírtak szelleme és a cél, amire szelleme törekszik, a lélek. Amikor ezt meghallottam, különösen a hasonlat pontosságán csodálkoztam, és erőm szerint dicsőítettem azt, aki mindenkinek megérdemelt mértéke szerint osztja az adományait. Amint ugyanis a földi ember látható részében halandó, nem látható részében viszont halhatatlan, úgy a Szentírásnak is van látható betűje, ami elmúlik, és van a betűben elrejtett szelleme, ami sosem szűnik meg létezni, tehát eképp igazolja, hogy helyes az ilyen szemlélési mód. És amint ez a földi ember a filozófia segítségével uralkodik szenvedélyes vágyain és ösztönén, és ezáltal elsorvasztja a testét, úgy a szellemi értelemben vett Szentírás is lenyesi önmaga betűjét. Hiszen az isteni apostol azt mondja: *Amennyire romlásnak indul bennünk a külső ember, annyira újul meg napról napra a belső.*⁴⁷ Ezt kell gondolnunk és mondanunk a Szentírásról is, amikor képletesen embernek gondoljuk. Amilyen mértékben ugyanis eltűnik a betűje, olyan mértékben jut előtérbe a szelleme, és amilyen mértékben elmúlnak az időhöz kötött, átmeneti istentisztelet árnyai, olyan mértékben köszönt be a hit egészen fénylő, teljesen ragyogó és árnyéknélküli igazsága.⁴⁸ Elsősorban e hit alapján és miatt létezik, ezért írták le és nevezik Írásnak; ez szellemi kegyelem révén bevésődik a szellembé⁴⁹ – éppúgy a földi ember elsősorban az értelmes és szellemi lélek miatt ember, és ezért is nevezik annak. A lélek alapján és okából *képe és hasonlatossága*⁵⁰ Istennek, Alkotójának, és emiatt különül el természetszerűleg a többi élőlénytől, mivel a hozzájuk hasonló magatartásra való készségnek semmiféle jele nincs meg benne.

47 2Kor 4,16

48 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek* 38,2; ÓÍ 17,231–232

49 τῷ νῷ

50 Tér 1,26

7. Hogyan nevezik embernek a világot, és miként mondják világnak az embert is?

Majd könnyen megjegyezhető módon, ugyanezen kép alapján a bölcs aggasztán hozzátette, hogy a látható és láthatatlan dolgokból álló világ ember, a lélekből és testből álló ember pedig világ, mert – mondta – a lélek szerepét a szellemi dolgok töltik be, amint a lélek is a szellemi dolgokét, és a test jellegzettségével rendelkeznek az érzéki dolgok, amint a test is az érzéki dolgokéval. És egyfelől az érzéki dolgok lelke analóg viszonyban áll a szellemi dolgokkal, hasonlóképpen a szellemi dolgok teste az érzéki dolgokkal. És amint a lélek a testben van, hasonlóképpen van az érzéki világban a szellemi, és amint az érzéki világ a szellemihez kapcsolódik, úgy kapcsolódik a test is a lélekhez. A kettőből egy világ lesz, amint a lélekből és a testből egy ember, és az egyesülésben egymással eggyé vált két rész közül egyik sem tagadja meg és utasítja el a másikat, mert ezt a törvényt hozta az, aki összekötötte őket. E törvény szerint magukban hordják az egyesítő erőnek elvét, amely nem engedi, hogy természetes másságuk következtében eltűnjön az egyesülésre való alapvető azonosságuk, miként azt sem engedi, hogy a mindegyiküket önmagával körülhatároló egység ne legyen szakadásra és megosztásra vezető módon erősebb, mint a titokzatosan, az egyesülésnek megfelelően beléjük oltott szerető rokonság. Ennek a szerető rokonságnak megfelelően, a létezőket egybetartó oknak az egészekben való láthatatlan és megismerhetetlen jelenléti módja, mely általános és egyetlen, és változatos módon mindenben benne van, önmaguknak megfelelően is és egymásban is, keveretlennek és osztatlanak tartja meg az egészeket, és az egyesítő viszonynak megfelelően olyanokká teszi őket, hogy inkább egymás számára létezzenek, mint önmaguknak, mindaddig, amíg az, aki összekapcsolja őket, egyszer csak úgy látja jónak, hogy egy nagyobb és titokzatosabb üdvöngöztetés kedvéért, eloldja őket⁵¹ egymástól, amikor majd eljön a remélt egyetemes beteljesedés. Akkor a látható dolgok világa éppúgy meghal majd, mint az ember, és újból ifjúként fog feltámadni az elaggyottból, az egyidejűleg várt feltámadásnak megfelelően. Akkor a földi ember is fel fog támadni a világgal együtt, mint rész az egészszel és kicsi a naggyal, miután elnyerte azt a képességet, hogy többé ne tudjon megromlani. Akkor a lélekhez hasonlít majd a test, és a szellemi dolgokhoz hasonlítanak majd az érzékiek, szépségesek és dicsőségesek lesznek, amikor minden dolog számára, mindegyik mértéknek megfelelően, látható és tevékeny jelenlétként felragyog az egy, az isteni erő, és önmaga hatalmával végtelen időkre megőrzi az egyesülés feloldhatatlan kötelékét.

51 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek* 32,8; ÓÍ 17,231–232

Ha tehát valaki Istennek kedves és tetsző életre és értelemre vágyik, annak ebben a három emberben, tudniillik a világban, a Szentírásban és a földi emberben, a magasabb rendűvel és értékesebbel kell törődnie. Teljes erejével gondoskodjon lelkéről, mely halhatatlan és isteni, amelyet az erények segítségével Istennek kell tennie! Vesse meg testét, mely romlásnak és halálnak van alávetve, és képes rá, hogy bemocskolja a lélek elhanyagolt méltóságát. *Mert a romlandó test – mondja az Írás – gátolja a lelket, és a földi sátor ránebezedik a sokat tűnődő elmére,*⁵² majd azt mondja: *A test a lélek ellen tusakodik, a lélek meg a test ellen,*⁵³ továbbá: *Aki testébe vet, testéből is arat majd romlást.*⁵⁴ A testnélküli és értelmi hatalmakkal versengjen szellemileg gondolkodása révén, és hagyja a jelenlegi és látható dolgokat! *Mert a látható dolgok mulandók – mondja az Írás –, a láthatatlanok azonban örökkévalók,*⁵⁵ hiszen ezekben nyugszik Isten, mivel bennük teljes a béke állapota. És a Szentírás értelmes tanulmányozás által, a betű szerinti értelmén felülemelkedve, bölcsen szárnyaljon a Szentlélek felé, kiben minden jó teljes mértékig megvan, és *binnen rejlik a tudás és a bölcsesség kincstára,*⁵⁶ melyben, ha egyszer valaki méltó lesz, hogy oda belépjen, magát Istent találja meg, akit a Lélek kegyelme vésett rá a szív lapjaira, és miután levette a betű fátylát, *födetlen arccal tükrözi vissza Isten dicsőségét.*⁵⁷

8. Minek a jelképe a szent összejövetel első bevonulása és az utána történő események?

Miután összefoglalva előadtuk azokat a szemlélési módokat, amelyeket a boldog aggastyán a szent templomról mondott, a továbbiakban lehetőség szerint még rövidebben szólunk az egyház szent összejövetelének magyarázatáról. Azt tanította, hogy amikor a főpap a szent összejövetel alkalmával először lép be a szent egyházba, akkor ez annak az ábrázolása és képe, hogy Krisztus, az Isten Fia és a mi Üdvözítőnk először testben jött el ebbe a világba, és eljövetele által az emberi természet – mely a romlás szolgátságába volt vetve, és saját hibájából a bűn által a halálnak volt kiszolgáltatva, és amely fölött az ördög zsarnoki uralmat gyakorolt – felszabadította és megváltotta, és Ő, akit nem terheltek vétkek és büntetlen volt, úgy rótt le az érte fizetendő váltságdíjat, mintha vétkes lett volna, és úgy vezette el az Ország eredeti kegyelméhez,

52 Bölcs 9,15

53 Gal 5,17

54 Gal 6,8

55 2Kor 4,18

56 Kol 2,3

57 Kiv 34,34; 2Kor 3,16.18

Műsztagógia

hogy önmagát adta váltságul és ellenértékül.⁵⁸ Pusztító szenvedélyeinkért cserébe saját, életető szenvedését adta, az egész világ gyógyszerét és üdvösségét. Eme eljövétel utáni mennybemenetelét és a mennyfeletti trón elfoglalását, és a mindenség helyreállítását ábrázolja jelképesen az, amikor a főpap bevonul a szentélybe, és a papi trónra ül.

9. Mit jelent a nép bevonulása a szent egyházba?

A bölcs öreg azt mondta, hogy amikor a nép a főpappal együtt bevonul az egyházba, ez a hitetleneknek a tudatlanságból és a tévelyből az Isten megismerése felé való fordulását, és a híveknek a gonoszságból és oktalanságból az erényre és a tudásra való áttérését jelenti. Hiszen nem csak azt jelenti az egyházba való bevonulás, hogy a hitetlenek *az egyetlen és igaz Isten*⁵⁹ felé fordulnak, hanem azt is, hogy mindegyikünk, aki hisz ugyan, de kicsapongó és szégyenteljes életmódjával mégis megszegi az Úr parancsait, megjavul a bűnbánat által. Minden emberről ugyanis, legyen akár gyilkos, akár házasságtörő, akár tolvaj, *akár kevély, akár kérkedő, akár erőszakos*,⁶⁰ akár törtető, akár pénzsóvár, akár rágalmazó, akár bosszúvágyó, akár könnyen felinduló vagy haragra gerjedő, akár gyalázkodó, akár vádaskodó, akár árulkodó, akár könnyen irigykedő, akár részeges, vagyis – nehogy a gonoszság összes fajtájának felsorolásával szaporítsam a szót – egyszerűen bárkiről, aki bármilyen bűnbánatban él, de azután fölhagy azzal, hogy törekvéseiben önként így éljen és szándékosan cselekedjék, és jobbra változtatja életét úgy, hogy a gonoszság helyett az erényt választja, valóban és igazán azt kell gondolni és mondani, hogy Krisztussal, az Istennel és Főpappal együtt vonul be az erénybe, amit az egyház jelképez.

10. Minek a jelképei a szent olvasmányok?

A mester azt mondta, hogy a legszentebb könyvekből választott isteni olvasmányok a szentséges Isten isteni és boldog kívánságát és akaratát jelentik. Ezekből merítjük az útmutatókat cselekedeteinkhez,⁶¹ mindegyikünk a benne lévő képesség mértékének megfelelően; ezekből tanuljuk meg az isteni és boldog küzdelmek szabályait, és ha azok értelmében, *szabályszerűen versenyzünk*,⁶² méltókká leszünk Krisztus Országának a győzteseket megillető koszorúira.

58 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek* 1,5

59 Jn 17,3

60 Róm 1,30

61 vö. EH III,4; CD II,83,18 (lásd feljebb 47–48. o.)

62 2Tim 2,5

11. Minek a jelképei az isteni énekek?

Azt mondta, hogy az isteni énekek lelki édessége az isteni javakat kifejező gyönyört jelenti; ez a lelkeket egyrészt Isten tiszta és boldog szeretetéhez emeli fel, másrészt viszont arra ösztönzi őket, hogy még inkább gyűlöljék a bűnt.

12. Mit jelentenek a békességre történő felhívások?

A bölcs kijelentette, hogy a békességre történő felhívások, melyek a szentély belsejéből a főpap utasítására minden egyes olvasmány alkalmával felhangznak, azt a szent angyalok által közvetített isteni jóváhagyást jelentik, amellyel Isten véget vet azok küzdelmének, akik szabályszerűen harcolnak az igazságért az ellenséges erőkkel szemben, megszünteti a láthatatlan birkózást, békességet ad a bűn *testének lerombolása*⁶³ által, és az erény érdekében kifejtett erőfeszítésért jutalmul a szenvedélymentesség kegyelmét adja a szenteknek, hogy felhagyva a harccal, lelkük erőit a lelki földművelésre, vagyis az erények művelésére fordítsák, hiszen ezen erények által zúzták szét a gonosz szellemek sűrű hadrendjét, az Isten-Ige vezérlete alatt, aki meghíúsította az ördög veszélyes és nehezen kikerülhető fortélyait.

13. Minek a jelképe – különösen az egyes hívőre vonatkoztatva – a Szent Evangélium felolvasása és az utána következő titokzatos események?

Ezért a szent Egyház szent rendelkezése azt iktatta törvénybe, hogy rögtön a békességre való felhívás után hangozzék fel a Szent Evangélium isteni felolvasása. Ez az egyes hívőkre vonatkoztatva a buzgóknak az Ige érdekében magukra vállalt fáradozását mutatja meg, melynek nyomán a szemlélődő ismeret Igéje mint mennyből leszállt bennünk lakó Főpap *a testies gondolkodást*⁶⁴ mint valami érzéki világot korlátozza, és a még föld felé süllyedő gondolatainkat eltávolítva, majd az ajtók bezárásával és a szent titkok bevonulásával, a szellemi tanítások és cselekmények látványához vezetve, megtanítja őket az elmondhatatlan titkokra: miután érzékeiket kioltották és a testen és a világon kívülre kerültek,⁶⁵ a békecsókkal egyesültek egymással és vele, és az értük végzett sok jótettért cserébe csupán az üdvösségükért hálát adó hitvallást nyújtják neki őszinte szívvel, amit a hit isteni megvallása jelképez. Aztán a *Háromszorszent* éneklése által az angyalok közé sorolja őket, és a megszentelő teológiának ugyanazt a tudományát ajándékozza nekik, mint az angyaloknak, ezáltal pedig elvezeti őket az Atyaistenhez, mivel a Lélek fogadott gyermekek-

63 Róm 6,6

64 Róm 8,6

65 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek* 2,7; (ÓÍ 17,15)

ké tette őket az imádság által, melyben méltónak találtattak rá, hogy Istent Atyjuknak szólítsák. Ezután pedig mint olyanokat, akik tudásban már túlelmelkedtek a létezőkben lévő összes lényegen, az *Egy a Szent...* kezdetű imával fölfoghatatlanul a fölfoghatatlan egységhez vezet, miután a kegyelem által eggyé váltak, és abban részesedve oszthatatlan azonosságban hozzá hasonultak, már amennyire ez lehetséges.

14. *Minek a jelképe általános értelemben véve is a Szent Evangélium isteni felolvasása?*

Általános értelemben ennek a világnak a beteljesedését jelképezi. A Szent Evangélium felolvasása után ugyanis a főpap leszáll a trónról és a diakónusok elbocsátják és kiküldik a hitjelölteket és a többieket, akik méltatlanok rá, hogy a most megmutatkozó titkok isteni látványában részesüljenek. Ez az elbocsátás önmagában jelzi, és előre megjeleníti azt az igazságot, amelynek képe és hasonmása, és ezekben a cselekményekben mintegy fennhangon hirdeti, hogy *akkor jön majd el a vég – amint írva van –, amikor már az egész földkerekségen hirdették az Ország evangéliumát bizonyásgúl minden nemzetnek,*⁶⁶ és akkor nagy dicsőséggel *eljön* másodszor, természetesen *a mennyekből, a mi nagy Istenünk és Üdvözítőnk, Jézus Krisztus.*⁶⁷ *Hiszen maga az Úr száll le az égből az arkangyal szavára és az isten harsonazengésére – mondja az apostol –,*⁶⁸ *és megbünteti ellenségeit.* Szent angyalainak közreműködésével elválasztja a hívőket a hitetlenektől, az igazakat a gonoszoktól, a szenteket a vétkektől,⁶⁹ vagyis, hogy összefoglalóan mondjam: egyszerűen azokat, akik Isten Lelkével jártak, azoktól, akik testüket követték, és végtelen, soha véget nem érő örökkévalóságon át – mint az isteni ígék igazsága mondja – mindenkinek igazságosan megfizet aszerint, ahogy élt.⁷⁰

15. *Mit jelképez, hogy a Szent Evangélium felolvasása után bezárják a szent templom ajtajait?*

Az, hogy a Szentséges Evangélium szent felolvasása és a hitjelöltek után bezárják Isten szent templomának ajtóit, azt jelenti, hogy elmúlnak az anyagi dolgok, és ezután a rettenetes szétválasztás és még rettenetesebb ítélet után az arra méltók be fognak lépni a szellemi világba, vagyis Krisztus menyegzős szobájába, és teljesen megszabadulnak az érzékekben működő félrevezető erőttől.

66 Mt 24,14

67 Tit 2,13

68 1Tessz 4,15

69 Areopagita Dénes, *Levelek* 10; CD II,208,7–8

70 vö. Gal 5,25; 2Pt 2,10

16. Mit jelent a szent titok bevonulása?

A szent és tiszteletre méltó titkok bevonulása – amint azt a nagy öreg mondta –, az Istennek irántunk végbevitt üdvöngöztetéséről szóló új tanításnak kezdete és bevezetése, amelyet majd a mennyben kapunk meg, és az isteni elrejtettség mélységében lévő üdvösségünk titkának a kinyilatkoztatása. *Mostantól – szólt tanítványaihoz az Isten-Ige – nem iszom a szőlő terméséből addig, amíg majd az újat nem iszom veletek Atyám országában.*⁷¹

17. Minek a jelképe az isteni csók?

A mindenkire intézett lelki csók mindenkinek hitben és szeretetben megvalósuló kölcsönös egyetértését, összhangját és lelki azonosságát ábrázolja és írja le előre, amely majd bekövetkezik, amikor feltárul az eljövendő kimondhatatlan boldogság, és a méltók ezen azonosság révén kapják meg az Isten-Igével való bizalmas viszonyt. A száj ugyanis a szó jelképe, s mindenki, akinek értelmes lényként része van a szó adományában, ennek révén lép kapcsolatba mindennel, az első és egyetlen Igével is, aki minden szó és értelem oka.

18. Mit jelent az isteni hitvallás?

Az isteni hitnek mindenki által elmondott összefoglaló megvallása előre jelképezi azt az eljövendő világban felhangzó titokzatos hálaadást, amelyet Isten ránk irányuló legbölcsebb gondviselésének üdvösségünket adó csodálatos elveiért és módjaiért zengünk majd. A méltók ezzel mutatják be hálájukat az isteni jótéteményért, mivel ezen kívül semmi mást nem tudnak cserébe adni azért a végtelen sok, isteni ajándékért, ami rájuk áradt.

19. Mit jelent a Háromszorszent dicsőítő ima?

A megszentelő istendicséretnek az egész hívő nép által zengett háromszoros éneke a test nélküli és szellemi erőkkkel való egyesülést és egyenrangúságot jelenti, mely a jövőben nyilvánul majd meg, és ennek folytán az emberi természet megtanulja majd, hogy a mennyei erőkkkel összhangban – mivel egyformán Isten körül mozognak örökké, rendíthetetlenül –, hármassal dicsőítéssel zengje és áldja a háromszemélyű egy Istenséget.

71 Mt 26,29

20. *Minek a jelképe a Miatyánk szent imája?*

A nagy és boldog Atyaisten legszentebb és tiszteletreméltó megszólítása annak a lényegi és valós örökbefogadásnak a jelképe, amelyben a Szentlélek ajándékából és kegyelméből részesülünk majd. Ennek következtében, amikor a kegyelem beköszöntével minden emberi sajátosság háttérbe szorul és eltűnik, Isten fiának számít és az is lesz minden szent, mindazok, akik az erények által már a földi életben fényesen és dicsőségesen felékesítették magukat a jószág isteni szépségével.

21. *Mit jelent a titokzatos, szent cselekmény során felhangzó énekek befejezése: Egy a Szent és a rákövetkezők?*

Amikor a titokzatos szent cselekmény végén az egész nép száján felhangzik a hitvallás: „Egy a Szent...”, ez azt jelenti, hogy az Isten titkaiba titokzatosan és bölcsen beavatottak a szellemi lények romlást nem ismerő világában értelmet és gondolatot meghaladó módon találkoznak majd, és egyesülnek az isteni egyszerűségben lévő titokzatos Eggyel; ennek révén megpillantva a láthatatlan, és még a kimondhatatlant is felülmúló dicsőség fényét, a magasságbeli erőkkel együtt ők is befogadják a boldog tisztaságot. Ezután – mint mindennek a vége – a misztérium átadása következik; ez önmaga képére átformálja, és kegyelem és részesedés révén az önmagától való jóhoz teszi hasonlóvá azokat, akik méltó módon veszik magukhoz. Az ilyenek – amennyire ember számára elérhető és lehetséges – *semmiben sem kisebbek nála*,⁷² s így állapotukat tekintve, a kegyelem révén ők maguk is istenek lehetnek, és annak neveztetethetnek, mivel az egész Isten egészen betölti őket, és nem marad bennük semmi, amire jelenléte ki ne terjedne.

22. *Hogyan és mi módon kell szemlélni az egyes, önmagában vett léleknek az egyes emberre vonatkozóan sajátos átistenítő és tökéletesítő állapotát az elmondott cselekmények segítségével?*

Sorban-rendben ugyanazokon végigmenve vegyük szemügyre újból ugyanazeket a cselekményeket az Isten ismeretére törekvő lélekre vonatkozóan is! Hagyjuk – ha úgy tetszik –, hogy vágyakozó és készséges szellemünk Isten vezetésével az értelemmel együtt valamennyire – amennyire képes –, áhítattal fölemelkedjék egy magasabb szemlélethez, megvizsgálja és fölfogja, hogy a szent Egyház isteni szertartásai hogyan vezetik a lelket az igaz és hatékony ismereten át saját tökéletessége felé.

23. A szent összejövetel első bevonulása a lelki erényeket jelképezi

Lássad tehát szellemed szemével, ha Krisztus boldog bölcsességének valódi rajongója vagy, hogy a szent összejövetel első bevonulásának megfelelően a lélek ott hagyja a külső, anyagi dolgok tévelyét és zűrzavarát⁷³ – amint írva van: *Szórakozásból jövő asszonyok, gyertek!*⁷⁴ –, otthagyja a forma-alak világában való, vagyis az érzéki dolgok megpillantásakor fellépő tévelygést. Véleményem szerint ugyanis az érzéki dolgokból adódó látszatot nem helyes rendszeres ismeretnek nevezni, amint azt a görögök bölcsnek nevezett férfiai közül az ostobák mondták – hiszen sosem nevezhetnénk mi bölcseknek azokat, akik nem tudták vagy nem akarták felismerni Istent művein keresztül. A külső látszat következtében az érzéki dolgok között szüntelen harc folyik, mely valamennyinek kölcsönös pusztulását okozza,⁷⁵ mert mind egymást pusztítja, és egymásban elpusztul. Az érzéki dolgoknak csak egyetlen állandó tulajdonsága van, hogy változnak és pusztulnak és sosem képesek harc és viszály nélküli nyugalmi állapotra jutni egymással. Ezt otthagyja tehát a lélek, és futva menekül a Lélekben feltáruló természetes szemlélődésbe mint templomba, és a békesség sérthetetlen szentélyébe, mely békés és minden zavartól mentes. Az Igével együtt, és a mi nagy és igaz Istenünk és Főpapunk, az Ige vezetésével lép be ide, és mintegy az isteni olvasmányok jelképein keresztül megtanulja a létezők lényegeit és az isteni gondviselésnek a törvényben és a prófétákban megnyilvánuló, csodálatos és nagy titkát. Az ebben való derék előrehaladás jutalmaként pedig a lélek a szent hatalmak közvetítésével, akikkel szellem-módon elméjében társalog, megkapta Istentől a békességet nyújtó jelzéseket, az Isten iránti tüzes vágy bátorító és megőrző örömeivel együtt, melyet az isteni himnuszoknak misztikus és szellemi módon benne visszhangzó gyönyörűsége kelt. Ezekből ismét tovább lép a lélek, és eljut az egyedüli és egyetlen csúcsra, amely egyesítve összefogja ezeket a tanításokat: ez a Szent Evangélium, mert ebben a gondviselés és a létezők összes lényege egyetlen átfogó erő szerint egyformán eleve benne foglaltatik. Ezután az Istent szeretők szellemük félelem nélküli szemével isteni érzékelés szerint ismét láthatják, hogy maga az Isten-Ige a mennyből alászáll a lélekhez, amint ezt a főpapnak a szentély trónjáról való leszállása mutatja, és véglegesen elkülöníti tőle, mint a hitjelölteket, azokat a gondolatokat, melyek még az érzékeléssel és az érzéki megosztottsággal foglalkoznak. Aztán a lelket, amely már kívül van az érzéki világon – amint ezt az Isten szent temploma ajtóinak bezárása értésünkre adja –, elvezeti a szellemi dolgok anyagtalan, egyszerű, változatlan,

73 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek* 27,3

74 Iz 27,11

75 vö. Nazianzoszi Gergely, *Beszédek* 27,6

isteni formájú, minden formától és alaktól mentes tudományához, amelyet a kimondhatatlan titkok vonulása jelképez. Ennek a tudománynak a következményeképpen pedig a lélek a saját erőit önmagában gyűjti össze, önmaga viszont eljut az Igéhez, a szellemi csókkal egyesíti az üdvösségére vonatkozó kimondhatatlan szavakat és módokat, s ezután az Isten-Ige megtanítja arra, hogy a hitvallással megvallja háláját.

Ezek után, mivel a tanulás révén lehetőség szerint már egyszerű és osztatlan a lélek, ismeretben átfogja az érzéki és a szellemi létezők okait; ekkor miután túljutott mindenben, az Ige elvezeti őt a ragyogó teológia ismeretére, és az angyalokéval egyenlő belátást ad neki ajándékba, már amennyire az számára lehetséges. És bölcsen kioktatja őt, hogy ismerje az egy Istent: egy lényeket, három személyt; a lényeg háromszemélyű Egységét és a személyek egylényegű Háromságát; Egységet a Háromságban és Háromságot az Egységben;⁷⁶ nem egyiket és másikat, sem egyiket a másik mellett, sem egyiket a másikon keresztül, sem egyiket a másiban, sem egyiket a másikból; hanem ugyanazt, amely önmagában, önmaga által és önmagánál önmagával azonos; Egység is, és Háromság is, aki keveretlenül birtokolja a keveredés nélküli egyesülést, és a feloszthatatlan és részekre nem bontó megkülönböztetést; aki Egység a lényeg, vagyis a létezés szempontjából, de nem összetétel, feloldás vagy bármiféle keveredés szerint; viszont a Háromság létének és fennállásának mikéntje szempontjából, de nem felosztás, elidegenedés vagy bármiféle szétdarabolás szerint. Hiszen nem darabolódik szét személyekre az Egység, és nem is viszonyként létezik és szemlélhető bennük; és nem személyek tevődnek össze Egységgé, sem nem összegződésükkel töltik ki azt, hanem mint önmagával azonosat, ugyanazt, bár más és más módon. Hiszen a személyek szent háromsága, lényege és a benne lévő egyszerű alapelv szempontjából keveredetlen egység; a szent egység pedig a személyek és a létezés módja szempontjából háromság. Különböző módon ugyanaz az egész az egyik és a másik is, amikor – mint mondják – más és más szempontból gondoljuk el: egy és egyetlen, oszthatatlan és keveredetlen, egyszerű, nem fogyatkozó és változatlan Istenség, amely teljességében Egység a lényege szerint, és ugyanő teljességében Háromság a személyek szerint; a hármassfényű egy világosságnak egy sugarát egyetlen formában sugározza. Ezért a lélek is, midőn ugyanúgy, mint a szent angyalok, befogadja az Istenségre vonatkozó és a teremtés számára elérhető kinyilatkoztatásokat, és megtanulja, hogy velük összhangban, el nem hallgató énekkel háromszorosan dicsőítse az egy Istenséget, eljut a közeli hasonlóság által a kegyelmi istenfiúság állapotára. Ennek az istenfiúságnak a következtében, imáiban az Istent kegyelemből titokzatos és egyetlen Atyjának

76 vö. *Justinianus edictuma az igaz hitről*, in Baán István, *Justinianus császár teológiája*, Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest 1997, 169–198.

tekintve, mindentől elszakad, és egyesül az ő elrejtettségének Egyével. Annál jobban átéli, illetve megismeri az isteni dolgokat,⁷⁷ minél kevésbé akar önmagáé lenni, vagy tud önmaga erejéből önmaga vagy más számára ismertté válni, hanem mindezt egyedül a teljes Istentől akarja, aki jóságosan, teljes egészében felemelte őt, aki Istenhez illő módon, teljesen jelen van az egész lélekben, és szenvedélymentesen neki ajándékozza önmagát, és a teljes lelket Istenné teszi, hogy – amint a legszentebb Areopagita Dénes mondja – „a láthatatlan fénynek képe és hasonlatossága legyen, sértetlen, áttetsző, teljes, tiszta, szeplőtelen tükör, mely – ha szabad ezt mondani – befogadja a jó mintájának egész szépségét, és isteni és csorbíthatatlan módon sugározza, önmagában ragyogtatja – már amennyire ez lehetséges – a legbelső szentélyben lévő csend jóságát.”⁷⁸

24. Milyen titkokat valósít meg és okoz a Szentlélek tartós kegyelme a szent összejövetel cselekményei által a hívőkben és hívő lélekkel összejűltekbén?

A boldog aggastyán szükségesnek tartotta tehát, és szüntelenül buzdított is minden keresztényt, hogy gyakran látogassák Isten szent egyházát, és sose mulasszák el az ottani szent összejövetelt, mert a szent angyalok jelen vannak ott, és feljegyzik, valahányszor valaki belép oda, jelentik Istennek és könyörögnek érte. Azért se hanyagolják el az egyház látogatását, mert a Szentlélek kegyelme láthatatlanul mindig jelen van ott, sajátosan leginkább a szent összejövetel idején, és a résztvevők mindegyikét átalakítja, átformálja, önmaga mértéke szerint valóban istenibbé gyűrja át, és a végbemenő titkok által elvezeti arra, amit ezek jelentenek – még ha a hívő maga ezt nem is érzi, mivel még a *Krisztusban lévő „kisdetek”*⁷⁹ közé tartozik, és képtelen rá, hogy belezzen a lejátszódó titkok mélységébe –, és megvalósítja benne az üdvösségnek azt a kegyelmét, amelyet mindegyik lejátszódó isteni jelkép jelent, és így sorrendben elvezeti őt a felszíni jelenségektől az összes jelenség céljáig.

Az első bemenet

Az első bevonulás értelme szerint a Szentlélek kegyelme megadja a hitelenség elvetését, a hit növekedését, a gonoszság csökkenését, az erény gyarapodását, a tudatlanság eltűnését, az ismeret nagyobbodását;

Az olvasmányok

az isteni ígék meghallgatása által pedig az említetteknek, vagyis a hitnek, az erénynek és a tudásnak szilárd és rendíthetetlen birtoklását és állapotát;

Az énekek

az utánuk következő himnuszok éneklése által a lélek önkéntes beleegyezését az erényekbe, és az ezek nyomán fellépő szellemi gyönyört és örömet;

77 vö. DN II,9; CD I,134, 1.2

78 DN IV,22; CD I,169,22–170,5

79 1Kor 3,1

Műstagógia

A szent evangélium

a Szentséges Evangélium felolvasása által a földi gondolkozásnak, mint az érzéki világnak bevezetését;

Az ajtók bezárása

az ajtók ezután következő bezárása által a lélek állapotbeli átlépését és átkerülését ebből a romlandó világból a szellemi világba, ami által a lélek bezárja az érzékeket, mint az ajtókat, és megtisztítja őket a bűnös képektől;

A szent (titkok) bevonulása

a szent titkok bevonulása által az Isten irántunk tanúsított üdvöngöztetésére vonatkozó tökéletesebb, titkosabb és új tanítást és ismeretet;

A csók

az isteni csók által mindenkinek mindenkivel szembeni, kinek-kinek önmagával szembeni, de még előbb Istennel szembeni egyetértésének, összhangjának és szeretetének az azonosságát;

A hitvallás

a hit megvallása által az illő hálaadást üdvözítésünk csodálatos módjaiért;

A Háromszorszent

a *Háromszorszent* éneklése által a szent angyalokkal való egyesülést és egyenrangúságot, valamint Isten megszentelő dicsőítésének szüntelen, összhangzó, gyönyörű dallamát;

A Miatyánk

az imádság által – amelynek révén méltók vagyunk rá, hogy Istent Atyánknak nevezjük – a Szentlélek kegyelmében történő legigazibb örökbefogadást;

Az Egy a szent és a többi

az *Egy a Szent* éneklése által a magával Istennel egyesítő kegyelmet és bizalmas viszonyt;

Az áldozás

a szeplőtelen és éltető titkok magunkba vétele által azt a Vele való közösséget és azonosságot, amely részesedés révén hasonlóság által lehetséges számunkra, és amely által az ember méltó lesz arra, hogy emberből Istenné legyen.

Mert hisszük, hogy a Szentléleknek azokat az ajándékait, amelyekben itt, a mostani életben részesedünk a hitbeli kegyelem által, az eljövendő korszakban igazán, valójában és önmaguk valóságában fogjuk megkapni, amint hitünk csalhatatlanul reméli, és az ígéretet tevő Isten szilárdan és sérthetetlenül megígérte, amennyiben erőnk szerint megtartjuk a parancsokat; úgy kapjuk majd meg, hogy a hitbeli kegyelemből eljutunk a látás kegyelméhez, midőn Istenünk és Üdvözítőnk Jézus Krisztus önmagába alakít át minket romlásunk jegyeinek az eltörlésével, és nekünk ajándékozza azokat az ősképi titkokat, amelyeket az itteni, érzéki jelképek valamennyire megmutattak.

Összefoglalás

Azért, hogy jól emlékezetünkbe vessük a mondottak velejét, röviden összefoglalva így adhatjuk vissza:⁸⁰

A szent egyház – mint mondtuk – Isten hasonmása és képe, mert ahogy Ő végtelen ereje és bölcsessége által keveredetlen egységbe foglalja össze a létezők különböző lényégeit, és mint teremtő a legszorosabban önmagához kapcsolja őket, úgy az egyház is egyformán kapcsolja össze a hit egy kegyelme és meghívása által egymással a hívőket; azokat akik a gyakorlati és erényes életnek szentelték magukat, ezen kívül még az elszakíthatatlan és megoszthatatlan egyetértés által is.

A szent templom aztán a szellemi és az érzéki világ hasonmása, amennyiben a szellemi világ jelképe a szentély, az érzékié pedig a hajó.

Továbbá az ember képe, amennyiben a lelket a szentély ábrázolja, a testet viszont a hajó jeleníti meg. De az önmagában vett léleknek is képe és hasonmása, amennyiben a szemlélődő képesség kitűnőségét a szentély mutatja be, míg a cselekvőképesség ékességét a hajó ábrázolja.

A templomban lejátszódó szent összejövétel során az első bevonulás általános értelemben Istenünk első eljövetelét jelenti, az egyes hívőre vonatkoztatva pedig azt, hogy akiket a hitelenségből a hit felé, a gonoszságból az erény felé, és a tudatlanságból a tudás felé vezet, általa és vele megtérnek.

Az ezután következő olvasmányok általános értelemben azokat az isteni elhatározásokat és parancsokat jelentik, amelyeknek megfelelően kell mindenkinek nevelkednie és élnie; az egyénre vonatkoztatva pedig a hívőnek a hitben való oktatását s előhaladását, s azt, hogy a cselekvő életet élők szilárdan kirtanak az erényben, s ezáltal a parancsok isteni törvényét követve férfisan és rendíthetetlenül *állják az ördög támadásait*,⁸¹ és megmenekülnek az ellenséges erőktől, a megismerésre törekvők pedig állandó szemlélődésbe merülnek, melynek következtében lehetőségeik szerint összegyűjtik az érzéki dolgoknak és a rájuk irányuló gondviselésnek szellemi eszméit, s így tévelygés nélkül jutnak el az igazsághoz.

Az énekek isteni dallamai mindenkinek a lélekben feltámadó isteni gyönyört és örömet jelentik, mely által titokzatosan megerősítve, egyrészt elfelejtik az erény érdekében kifejtett múltbéli erőfeszítéseiket, másrészt újult erővel törekszenek a még hátralévő, isteni és tiszta javak megszerzésére.

A Szent Evangélium általános értelemben ennek a világnak a végét jelképezi, az egyes hívőre vonatkoztatva pedig azt jelenti, hogy a hívők teljesen megszabadulnak a régi tévelygtől: a cselekvő életet élők esetében jelenti a tes-

80 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek* 30,1

81 Ef 6,11

ties törvény és gondolkodásmód elhalását és végét, a megismerésre törekvők esetében pedig a sok és különböző eszmének a legátfogóbb eszmébe való összegyűjtését és visszavezetését, amikor számukra véget ér és befejeződik az inkább részletekre irányuló és sokrétű természeti szemlélődés.

A főpapnak a trónról való leszállása és a hitjelöltek elküldése általános értelemben a mi *nagy Istenünk és Üdvöztőnk, Jézus Krisztus*⁸² mennyből való második eljövételét, a bűnösöknek a szentektől való elválasztását, és azt az igazságos jutalmat jelenti, amit mindenki érdeme szerint megkap majd; az egyénre vonatkoztatva pedig a hívőknek a hitben való teljes bizonyosságát, melyet a láthatatlanul jelen lévő Isten-Ige művel. Ennek következtében minden olyan vélekedés, amely a hitet illetően bármiben tökéletlen – akár csak a hitjelöltek –, eltávozik tőlünk. Azt jelképezi, hogy a cselekvő életet élők elnyerik a tökéletes szenvedélymentességet, melynek következtében minden szenvedélyes és sötét gondolat távol kerül a lélektől; a megismerésre törekvők pedig megkapják a megismert dolgokat átfogó tudást, és ez az anyagi dolgok összes képét kiűzi a lélekből.

Az ajtók bezárása, a szent titkok bevonulása, az isteni csók és a hitvallás elmondása általános értelemben az érzéki dolgok eltűnését és a szellemi dolgok megjelenését, a ránk vonatkozó isteni titkokról adott új tanítást, és az egyetértésnek, egyet akarásnak és szeretetnek azt az azonosságát jelenti, mely mindenkinek önmagához és Istenhez fűződő viszonyában valósul meg, valamint a hálaadást az üdvösségünket adó módszerekért; az egyénre vonatkoztatva viszont azt jelenti, hogy a hívők az egyszerű hittől eljutnak a hit tanaira vonatkozó oktatásig és beavatásig, az ezekkel való egyetértésig és a jámborságig. Ezek közül az elsőt az ajtók bezárása jelenti, a másodikat a szent adományok bevonulása, a harmadikat a csók, a negyediket pedig a hitvallás elmondása. A cselekvő életet élők esetében azt jelentik, hogy azok, akik bezárták érzékeiket, és így testen és világon kívülivé⁸³ váltak, az érzéki működések elvetésének következményeképp eljutottak a cselekvéstől a szemlélődésig, a parancsok formájától felemelkedtek azok lényegéig, és, hogy maguk a parancsok saját lényegüknek megfelelően szoros kapcsolatban állnak és egyesülnek a lélek képességeivel, és jelentik a hívők készségét a teológiai hálaadásra. A megismerésre törekvők esetében azt jelentik, hogy áttértek a természeti szemlélődésről a szellemi dolgok egyszerű belátására, melynek következtében semmiképp sem érzékelés vagy valamiféle külső jelenség alapján ragadják meg az isteni és kimondhatatlan eszmét, valamint azt, hogy a lélek képességei egyesülnek magával a lélekkel, és azt az egyszerűséget mutatja meg, ami értelmileg egybefogja a gondviselés lényegét.

82 Tit 2,13

83 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek*, 2,7

A *Háromszorszent* megszentelő dicsőítése, melyet szüntelenül zengenek a szent angyalok, általános értelemben jelenti a mennyei és a földi erők azonos viselkedését és magatartását, amelyre együtt és egyformán kerül sor az eljövendő világban, mikor is az emberek teste, a feltámadás révén halhatatlanná lesz, semmiképp sem terheli meg a lelket a romlással, és őt sem sújtja majd a romlás, hanem romolhatatlanná válva erőt és képességet kap Isten jelenlétének a befogadására. Az egyes hívőre vonatkoztatva viszont az jelenti, hogy a hívők istenes versenyre kelnek a hitben az angyalokkal; a cselekvő életet élők esetében az angyalokéhoz hasonló fénylő életet – már amennyire ez ember számára lehetséges –, és az istendicséret érdekében kifejtett szép erőfeszítést, a megismerésre törekvők esetében pedig az Istenséggel – emberi lehetőség szerint – az angyalokkal egy szinten foglalkozó gondolatokat, dicsőítéseket és az Istenség körüli örök mozgásokat.

A nagy Atyaistennek boldog megszólítása, az *Egy a Szent* felkiáltás és a szent és éltető titkok magunkhoz vétele azt a fiúvá fogadtatást, egyesülést, szoros kapcsolódást, isteni hasonlóságot és átistenülést jelenti, amelyben minden dolog befejeződésekor az összes arra méltók Isten jósága folytán részesednek, és ezáltal az üdvözültek számára maga *Isten* lesz *minden mindenkben*,⁸⁴ ugyanúgy, ahogy az ősképi szépség okságilag megjelenik azokban, akik erény és tudás által a kegyelem révén vele egyképp ragyognak. Hívőknek, erényeseknek és megismerésre törekvőknek nevezte a kezdőket, a haladókat és a tökéleteseket, avagy szolgálknak, béreseknak és fiaknak az üdvözültek három rendjét.⁸⁵ Szolgák ugyanis azok a hívők, akik fenyegetésektől való félelemből teljesítik az Úr parancsait, és készségesen megteszik, amit rájuk bízta. Béresek azok, akik az ígért javak után vágyódva türelemmel viselik a nap terhét és hevét,⁸⁶ vagyis az ezzel az étellel összekapcsolt szorongattatást, ami az ősszülők büntetéséből ered, és azokat a kísértéseket, amelyeket benne az erényért kell eltűrni, azok tehát, akik szabad akaratból bölcsen étellel váltják meg az életet: a mostanival a jövődőt. Fiak pedig azok, akik nem a fenyegetésektől való félelemből, nem is az ígért javak utáni vágy miatt, hanem lelküknek a jóra való önkéntes hajlamából és készségéből fakadó magatartása és alkata miatt nem távolodnak el soha Istentől, mint az a fiú, akihez így szólt az atyja: *Fiam, te mindig velem vagy, és mindenem a tiéd*,⁸⁷ és ezek a kegyelmi örökbefogadás révén – már amennyire ez lehetséges – olyanok, mint amilyen Isten a természet és ok szerint, és mint amilyennek hisszük.

Ne maradjunk el tehát Isten szent egyházától, hiszen a benne végbenemő isteni jelképek szent rendszerében üdvösségünknek oly nagy titkait

84 1Kor 15,28

85 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek*, 40,13 (ÓI 17,280)

86 vö. Mt 20,12

87 Lk 15,31

foglalja magában! Midőn ezek által az egyház Krisztus képére formál mind-egyikünket, kivált az erényes életet élőket – kit-kit adottságai szerint –, ezzel kinyilvánítja, hogy az örökbefogadásnak a szent keresztséggel a Szentlélekben adott ajándéka nem más, mint a Krisztus szerinti élet. Teljes erőnkkel és igyekezetünkkel tegyük méltóvá magunkat az isteni ajándékokra, jó cselekedetekkel nyervén el Isten tetszését,⁸⁸ nem olyan életet folytatva, *mint a pogányok, akik nem ismerik az Istent: szenvedélyes érzékiségben,*⁸⁹ hanem – mint a szent apostol mondja – *fojtsuk el tagjainkban, ami földies: az erkölcstelenséget, tisztátalanságot, az érzéki vágyakat, a bűnös kívánságokat és a kapzsiságot, ami nem más, mint bálványimádás. Ezek miatt sújtja Isten haragja a hitetlenség fiait. Hagyjuk el mindent: a haragot, a gyűlölködést, az ocsmány beszédet és a hazudozást,*⁹⁰ *egyszóval a régi embert, akit a megtévesztő kívánság romlásba dönt,*⁹¹ *vessük le a régi embert szokásaival és vágyaival együtt,*⁹² *és éljünk méltóan ahhoz az Istenhez, aki meghívott minket dicsőséges országába.*⁹³ *Öltsük magunkra az irgalmasságot, a jóságot, a szelidséget és a türelmet. Viseljük el egymást és bocsássunk meg egymásnak, ha valakinek panasza van a másik ellen, amint az Úr is megbocsátott nekünk. Legfőként pedig szeressük egymást, mert ez a tökéletesség köteleke, és éljünk békében, hiszen erre vagyunk hivatva egy testben.*⁹⁴ És, hogy összefoglaljam: *Öltsük fel az új embert, aki állandóan megújul Teremtőjének képéért a teljes megismerésig.*⁹⁵ Ha így élünk, jó reménnyel érhetjük el az isteni ígéretek célját, teljesen megismerve akaratát, miközben bölcsességgel és lelki megértéssel gyümölcsöt hozunk, és az Isten ismeretében gyarapodunk. *Dicsőséges hatalmában nagy erővel megszilárdít minket, hogy mindvégig épüljünk és állhatatosak legyünk, és örömmel adunk hálát az Atyának, aki arra méltatott minket, hogy részünk legyen a szentek örökségében, a világozóságban.*⁹⁶

Ennek a kegyelemnek a világos bizonyítéka az embertársainkkal szembeni önkéntes jóindulatú érzület. Ebből fakad az a cselekvés, hogy éppúgy, mint Istent, erőnk szerint megnyerjük magunknak, a bármiben segítségünkre szoruló; nem hagyjuk őt törődés és gondoskodás nélkül, hanem illően igyekszünk cselekvéssel megmutatni az Isten és a felebarát iránti bennünk élő érzelmet. Az érzelem bizonyítéka ugyanis a cselekedet.⁹⁷ Valójában semmi

88 vö. Róm 12,1

89 1Tessz 4,5

90 Kol 3,5–6; 8–9

91 Ef 4,22

92 Kol 3,9

93 1Tessz 2,12

94 Kol 3,12–15

95 Kol 3,10

96 Kol 1,9–12

97 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek*, 30,6

sem segít olyan könnyen a megigazuláshoz, s nem tesz alkalmasabbá – hogy úgy mondjam – az átistenülésre és az Istenhez való közelkerülésre, mint az irgalom, melyet a lélek örömmel és vidáman ajánl fel a rászorulóknak. Ha ugyanis az Ige megmutatta, hogy Isten rászorul a jó cselekedetre, mert azt mondta: *Amit e legkisebbek közül eggyel is tettetek, velem tettetek,*⁹⁸ akkor Isten, aki ezt mondta, annál inkább megmutatja, hogy aki képes rá, hogy jót tegyen és meg is teszi, az valóban kegyelem és részesedés szerint – Isten, mivel helyes utánzással magáévá tette Isten jótékonyágának működését és sajátosságát. És ha Isten szegény, mert Isten hozzánk történt leereszkedésében szegénnyé tette magát,⁹⁹ mindegyikünk szenvedéseit együttérzőleg magára vette, és mindegyikünk szenvedésének arányában jóságából kifolyólag titokzatos módon egészen a világ végéig örökké szenved, akkor természetes, hogy még jogosabban lesz Isten az, aki Istent utánozva, emberszeretetből, Istenhez illő módon maga gyógyítja meg a szenvedők szenvedéseit, és megmutatja, hogy érzelmét illetően az üdvözítő gondviselés aránya szerint, ugyanolyan hatalma van, mint Istennek.

Ki lehet hát oly tunya és rábíratatlan az erény gyakorlására, hogy lemond az isteni létről, noha az ilyen olcsón, nehézség nélkül és könnyen megszerezhető? Van ezeknek a kincseknek egy biztonságos, kibonthatatlan őrzőhelye, egy kényelmes út az üdvösséghez: ezen kívül, gondolom, semmi sem védi meg sértetlenül a tulajdonos javait; ez pedig a cselekvésben való függetlenség vagy önállóság. Ez megtanít, hogy arra ügyeljünk és figyeljünk, ami egyedül minket illet, és így megszabadulunk attól, hogy mások miatt feleslegesen kárt szenvedjünk. Ha ugyanis megtanuljuk, hogy csak magunkat ügyeljünk és vizsgáljuk, akkor sosem avatkozunk bele mások ügyeibe, bármilyenek legyenek is azok, mert tudjuk, hogy csak egy bölcs és igazságos bíró van: az Isten, aki bölcsen és igazságosan ítéli meg az összes eseményeket annak értelme szerint, ahogy történtek, és nem azon külső megjelenési mód szerint, ahogy látszanak. Ezt azok az emberek is megítélhetnék, akik vakon a látszatot nézik, de egyáltalán nem ebben rejtőzik az igazság, sem pedig az események értelme. Isten azonban látja a lélek észrevehetetlen mozgását, láthatatlan vágyát, magát a szándékot, amely a lélek vágyát felkeltette, és a szándék célját, vagyis az egész cselekmény előre megfontolt végcélját, és ezért ítéli meg igazságosan – mint mondtam – az emberek összes cselekedeteit. Ha ezt igyekszünk megvalósítani, akkor tartjuk magunkat a bennünket körülvevő határokhoz, nem avatkozunk bele abba, ami rajtunk kívül történik, és nem engedjük meg, hogy szemünk, fülünk vagy nyelvünk olyat lásson, halljon vagy beszéljen, ami másra vonatkozik; ha csak lehet, egyáltalán nem, ha pedig ez nem megy,

98 Mt 25,40

99 vö. 2Kor 8,9

akkor inkább együttérzéssel avatkozzunk be, mint szenvedélyesen, és igyekezzünk a magunk hasznára fordítani a látást, a hallást és a beszédet; és csak annyira avatkozzunk be, amennyire az ezeket irányító isteni értelem jónak látja. Hiszen semmi sem hajlik olyan könnyen a bűnre, mint ezek a szervek, ha az értelem nem fegyelmezi őket, de semmi sem alkalmasabb náluk az üdvösségre, ha az értelem rendezi, összhangba hozza és odavezeti őket, ahová kell és akarja. Ne mulasszuk el tehát, hogy isteni és üdvös parancsainak teljesítése által erőnk szerint engedelmeskedjünk Istennek, aki örök életre és boldog célra hív minket, hogy irgalmat nyerjünk és kegyelmet találjunk, amikor segítségre szorulunk.¹⁰⁰ *Kegyelem legyen mindazokkal, akik nem lankadó szeretettel szeretik Urunkat, Jézus Krisztust*¹⁰¹ – mondja ugyanis az isteni apostol –, vagyis azokkal, akik nem lankadó erényességgel és életmódjuk tiszta és tettetés nélküli szentségével szeretik az Urat úgy, hogy teljesítik akaratát és isteni rendelkezéseiből egyet sem engednek elveszni.

Ezeket mondtam el erről a tárgyról, engedelmességem jutalmának reményében, erőm szerint úgy, amint megtanultam, de nem volt merszem rá, hogy a titokzatosabb és magasztosabb igazságokat érintsem. Ha a tudni vágyók közül bárki meg akarja ismerni ezeket, olvassa el szent Areopagita Dénesnek ezzel foglalkozó Istentől ihletett munkáit, és meg fogja találni a valóban kimondhatatlan titkok kinyilatkoztatását, melyet az Ő isteni értelmének és nyelvének közvetítésével ajándékozott Isten az emberi nemnek *azok miatt, akik majd öröklik az üdvösséget*.¹⁰² Ha többé-kevésbé eleget tettem kívánságoknak, legyen hála érte Krisztusnak, minden jó adományozójának, és nektek, akik kikényszerítettétek ezek elmondását. Ha viszont munkám mélyen alatta maradt várakozásoknak, mit tegyek,¹⁰³ ha egyszer gyenge a beszéd-készségem? Hiszen a gyengeségnek meg kell bocsátani, nem pedig büntetni miatta,¹⁰⁴ és inkább dicsérni kell a lehetőség és képesség szerinti teljesítményt, mint kifogásolni, különösen nektek, akik mindent Isten miatt akartok szeretni. Istennek is kedves mindaz, ami erőnk szerint őszintén a lélekből fakad,¹⁰⁵ még ha a nagy dolgokkal összehasonlítva csekélynek tűnik is; Ő nem taszította el magától az özvegyasszonyt sem, aki két fillért adott.¹⁰⁶ Vajon ki ez az özvegyasszony és mi a két fillér? Talán a lélek, ami özvegyasszonyként megszabadult a rossztól, és bár mint férje elvesztette a régi törvényt, de még nem méltó az Isten-Igéhez fűződő bensőséges kapcsolatra, mégis foglalónak,

100 vö. Zsid 4,16

101 Ef 6,24

102 Zsid 1,14

103 vö. Nazianzoszi Gergely, *Beszédek*, 43,82 (ÓÍ 17,414)

104 DN IV,35; CD I,179,14

105 vö. vö. Nazianzoszi Gergely, *Beszédek*, 43,82 (ÓÍ 17,414)

106 vö. Mk 12,4; Lk 21,1

mint a filléreket, felajánlja neki az eddigi helyes gondolkodását és életét, vagy hitét és jó lelkiismeretét,¹⁰⁷ vagy a jóra való készséget és tevékenységet, vagy az erre vezető szemlélődését és cselekvését, vagy a rá vonatkozó ismeretét és erényességét, vagy azt, ami ezeket kissé felülmúlja: tudniillik a természetes és az írott törvényben lévő lényegeket. Ezeket ajánlja fel a lélek, ha a birtokukban van, úgy, hogy kilép belőlük – miként az egész életből és létezésből, és elhagyja őket, mert csak az Isten-Igével akar kapcsolatba kerülni, és szívesen elviseli, hogy úgy haljanak meg számára a természet és a törvény kényszerű formái, rendeletei és szokásai, mint a férj az özvegy számára. Vagy talán valami más, ennél lelkibb jelentésre utal az Írás az özvegy történetében leírt eseménnyel, amit csak a tiszta lelkűek érthetnek meg. Hiszen minden, ami az emberek között az erény szempontjából nagy dolognak tűnik, az istenismeretbe beavatott értelemmel összehasonlítva kicsinek bizonyul. De még ha kicsi is és köznapi, nem nagyon értékes anyagból készült, mint azok az értékesebb anyagból, aranyból vert pénzek, amelyeket a gazdagabbak ajánlanak fel, sőt talán még többet tartalmaz a felajánlónak belső odaadásából.

Én is ezt az özvegyet utánoztam, amikor, mint fillért, felajánlottam Istennek és nektek, szereteim, ezeket az apró és szegényes gondolatokat és szavakat, melyekre felkértetek s amelyek silány és szegényes értelmemből és nyelvenemtől erednek. Először is arra kérem áldott és szent lelketeket: ne kérjétek még írásos lejegyzését annak, amit mondtam, mégpedig két okból: az egyik az, hogy még nem értem el a szent és állandó istenfélelemhez,¹⁰⁸ sem az erény szilárd készségéhez, és az igazi igazságosságban való biztos és rendíthetetlen megszilárduláshoz, márpedig ezek igazolják leginkább a szavak hitelét; a másik pedig az, hogy mivel a szenvedélyek hullámai még úgy körülcsapkodnak, mint a vad tenger, nagyon távol vagyok az isteni szenvedélymentesség kikötőjétől, és bizonytalan kimenetelű az életem, ezért nem akarom, hogy tettem mellett még leírt művem is vádoljon. Ezért ha engedelmességemet erre méltónak vélitek, ajánljatok engem imáitok által Krisztusnak, lelkeink nagy és egyetlen Istenének és Üdvözítőjének, *akié a dicsőség és a hatalom az Atyával és a Szentlélekkel együtt örökkön-örökké, mindörökké. Ámen.*¹⁰⁹

107 vö. 1Tim 1,19

108 vö. Zsolt 18,10

109 Jel 1,6

4. GERMANOSZ KONSTANTINÁPOLYI ÉRSEK

Egyháztörténet és misztikus szemlélődés

Az „Egyháztörténet és misztikus szemlélődés” címet viselő liturgiakommentár szerzőjének a szakemberek a 733-ban elhunyt I. (Szent) Germanosz konstantinápolyi (715–730) patriarchát tartják, aki évtizedekkel korábban tevékenyen részt vett a a monothelétizmust elutasító VI. egyetemes zsinaton (680–681). Említett műve liturgikus térként a császárváros Hagia Szophia székesegyházát tartja szem előtt, egyúttal tanúja a bizánci liturgiában zajló fejlődésnek (kialakul a proskomídia). Germanoszt a képrombolás kezdete-
kor távolította el trónjáról III. Leó császár, mivel nyíltan fellépett a képek érdekében.¹

Kritikai kiadása: *On the Divine Liturgy. St Germanus of Constantinople.* The Greek text with translation, introduction and commentary by Paul Meyendorff, St Vladimir’s Seminary Press, Crestwood, New York, 1984, 57–107. Magyarra fordította és jegyzetekkel ellátta: Baán István.

* * *

1. Az Egyház Isten temploma, szent hely, az imádság háza, a nép összejövetele, Krisztus Teste. Krisztus menyasszonyának nevezik. Az ő keresztiségének vize tisztította meg; az ő vére hintette meg, öltöztette menyasszonyi ruhába, és a Szent Lélek kenete pecsételte meg, amint a próféta mondja: *neved kiöntött olaj² és keneted illata után futunk³, mert olyan az, mint a kenet a fejen, amely lecsordul a szakállra, Áron szakállára.*⁴ A templom⁵ a menny a földön, ahol a mennyek fölötti Isten lakozik és tartózkodik. Krisztus halálát, sírbatételét és feltámadását ábrázolja.⁶ A Mózes-féle bizonyosság sátoránál magasztosabb, ahol a könyörület trónja és a Szentek Szentje található.⁷ Előképeit⁸ a pátriárkákbán, előhirdeté-

1 vö. Hans-Joachim Schulz, *A bizánci liturgia.* 235-247; 411-416.

2 Én 1,3

3 Én 1,4

4 Zsolt 132,2 LXX

5 ἐκκλησία

6 ἀντιτυπούσα

7 vö. Zsid 9,3–5

8 προτυπωθεῖσα

sét a prófétákban, alapjait az apostolokban, díszeit a főpapokban, beteljesedését pedig a vértanúknak találjuk meg.

2. A szimandron⁹ az angyalok harsonáira céloz, és a bajnokokat a láthatatlan ellenségekkel vívandó küzdelemre bátorítja.
3. Az apszis¹⁰ megfelel a betlehemi barlangnak felel meg, amelyben Krisztus megszületett, és a barlangnak, ahova eltemették őt, ahogy Márk evangélista mondja: *volt egy sziklába vágott sír, ahová Jézust helyezték.*¹¹
4. A szent asztal¹² annak a felületnek felel meg, ahová a temetéskor Krisztust helyezték. Ezen fekszik az igazi és mennyei kenyér, a titokzatos¹³ és vértelen áldozat. A testét és véréét feláldozó Krisztus örök életre szóló eledeleként ajánlja a híveknek.

A szent asztal Isten trónusa is egyben, amelyen a kerubok által hordozott Isten megtestesülve is pihent. Ennél az asztalnál ült titkos vacsoráján is tanítványai között, és kenyeret és bort véve így szólt tanítványaihoz és apostolaihoz: *Vegyétek, egyétek és igyatok ebből: ez az én testem és az én vérem.*¹⁴ Előképe az ószövetségi asztal, ahol az égből leszállott manna, vagyis Krisztus volt.

5. A baldachin¹⁵ itt azt a helyet jelképezi, ahol Krisztust keresztre feszítették: mert közel volt a hely és kimagaslott, ahová eltemették, de azért helyezték a templomba, hogy összesűrítve jelenítse meg Krisztus keresztre feszítését, eltemetését és föltámadását.

A baldachin egyúttal az Úr szövetségének ládáját is jelképezi, amelyen az olvasható: „Szentek Szentje és az Ő megszentelése”. E mellé Isten parancsa mindkét oldalról karddal ellátott kerubot rendelt:¹⁶ mert a ’KIB’ a frigyszekrény, az ’URIN’ pedig Isten ragyogása avagy Isten fénye.¹⁷

6. Az oltár Krisztus szent sírját ábrázolja. Krisztus erre helyezte önmagát áldozatul az Istennek és Atyának testének felajánlása által: mint áldozati bárány leöletik, mint főpap és Emberfia pedig felajánlja és felajánlottként önmagát nyújtja titokzatos és vér nélküli áldozatként és értelem szerinti

9 σήμαντρον: hosszú, fémdarab vagy deszka, amelyet egy kalapáccsal ütögetve adnak jelt az istentisztelet kezdésére

10 κόγχη

11 vö. Mk 15,46

12 τράπεζα (az oltár – a ford.)

13 μυστική

14 vö. Mt 26,26–28. Az idézet inkább Jn 19,41–42.

15 κιβώριον: az oltár fölött négy oszlopon álló mennyezet. A Hagia Szofiában ezüstből készült.

16 vö. Kiv 25,18

17 *Etymologicum Graecae linguae Gudianum et alia grammaticorum scripta e codicibus manuscriptis nunc primum edita*, Ed. Sturz, F.W. Leipzig: Weigel, 1818 (Repr. 1973), 321.

imádásként,¹⁸ amikor a hívők számára elvégzi a szent áldozatot, amely által az örök és halhatatlan élet részeseivé váltunk. Ezt a bárányt jelezte előre estefelé Mózes Egyiptomban, annak vére pedig visszafordította a pusztítót, nehogy elpusztítsa a népet.¹⁹ Az „estefelé” azt jelzi, hogy az igazi bárányt estefelé ölték le, aki keresztyén elveszi a világ bűnét, hiszen *Krisztus, a mi Pászkánk, érettünk áldoztatott fel.*²⁰

Oltárnak a mennyei és értelmi oltár alapján nevezik – amint az is –, amelyen az anyagtalan és fenti erők értelmi, liturgikus és hierarchikus erőit képviselik²¹ a földi és anyagi papok, folyamatosan szolgálva az Úrnak és imádván Őt, mert olyanoknak is kell lenniük, mint a lángoló tűz. Hiszen a mennyeiek szolgálatát meg a földiekét is Isten Fia, a mindenek Bírója rendelte el és tette törvénnyé.

7. A béma kiemelt hely és trónus, ahol Krisztus, a mindenek Királya ül apostolaival, amint mondja is nekik: *Tizenkét trónon fogtok ülni, és ítélni fogjátok Izrael tizenkét törzsét,*²² és a második eljövételre utal, amikor megjelenik a dicsőség trónusán ülve, hogy megítélje a világot, ahogy a próféta mondja: *ott vannak az ítélszékek, Dávid házának székei.*²³
8. A koronapárkányzat a (mózesi) törvénynek megfelelő és szent díszítés, mely Isten keresztre feszített Krisztusának díszes képét egy kereszt által ábrázolja.
9. A szentélyrekesztő²⁴ az imádság helyét mutatja: jelzi, hogy kívülről meddig jöhet be a nép, belül pedig a Szentek Szentje van, ahová csak a papok léphetnek be. A bronzból készült korlátok hasonlóak a Szent Sírt körülvevőkkel, nehogy bárki véletlenül is belépjen.
10. Az ambón a Szent Sír kövének alakját jelöli (amelyen az angyal, miután elhengerítette, leült, és a bejárat közelében) nagy hangon hirdette az Úr feltámadását a kenetvivő asszonyoknak.²⁵ Erre utal a próféta szava is: *[Adjatok jelet a kopár hegyről²⁶], magas (hegyre) menj föl, aki jó hírt viszel, és emeld fel erősen hangodat.*²⁷ Hegy ugyanis (az ambón), mely kopár és lapos helyen fekszik.
11. A keleti irányba végzett imádság a szent apostoloktól örökölt hagyomány, mint ahogy a többi is. Ez azért van, mert az igazságosság értelmi

18 λογικὴν λατρείαν, Róm 12,1. Másutt

19 vö. Kiv 12,7–13

20 vö. 1 Kor 5,7

21 ἀντιτυποῦσι

22 Mt 19,28

23 Zsolt 121,5

24 κάγκελλα

25 vö. Mt 28, 2–7

26 Iz 13,2

27 Iz 40,9

napja, Krisztus Istenünk, a keleti vidékeken jelent meg a földön, ahol az érzékelhető Nap felkel, amint a próféta is mondja: *Kelet az ő neve;*²⁸ és *boruljon le az egész föld az Úr előtt, aki keleten emelkedett fel az eget egeibe;*²⁹ és ismét: *boruljunk le ama helyen, ahol az Ő lábai álltak;*³⁰ és ismét: *az Úr lábával az Olajfák hegyére áll, ami keletre van.*³¹ A próféták azért is mondják ezt, mert úgy vélik, hogy újból visszakapjuk a Keleten plántált paradicsomi Édent, mint ahogy Keletről ragyog majd fel nekünk Krisztus és Istenünk második eljövételének fénye.

12. Vasárnap nem térdelünk annak jeléül, hogy Krisztus harmadnapi feltámadásával orvosolta bukásunkat.
13. Pünkösdig sem térdelünk, mert a húsvét utáni hétszer hét napot tartjuk; hétszer hét negyvenkilencel egyenlő, a vasárnap(pal) pedig ötven. A pap fején lévő a hajnyírásból eredő kettős koszorú Péter főapostol tiszteletreméltó fejét jelképezi, amelyet azután, hogy elküldetett az Úr tanításának hirdetésére, fejét kigúnyolásképpen leborotváltak azok, akik nem hittek szavainak. A tanító Krisztus megáldotta ezt a fejet, átváltoztatva a megbecstelenítést tiszteletté, a gúnyolódást dicsőséggé. *Koronát helyezett rá, mely nem drágakövekből készült,*³² hanem ragyogóbb az aranynál, a topáznál és a drágaköveknél: a hit követőit és sziklájától tündöklük. Péter ugyanis a tizenkét kőből, vagyis az apostolokból álló korona csúcsa és szépsége, Krisztus legszentebb főpapja.
14. A pap öltözete Áron lábakig érő ruházatának felel meg, a tűz kinézetét viseli, amint a próféta mondja: *Angyalait szélvésszé teszi, és szolgálóit égető tűzzé,*³³ és ismét: *Ki ez, aki Edomból jön,* mert Edom földszínt, kiválasztott és vöröset jelent egyben, melyhez hozzá is teszi: *vérvörös ruhákban Boszrából. Miért vörös az öltözeted, és ruháid miért olyanok, mint a szőlőprésben taposóé?*³⁴ Ez alatt a próféta Krisztus testének a kereszten vérbe mártott ruháját érti, amelyet a kereszten tisztaságos vére festett be. Vagy más szempontból: miután Krisztus szenvedésekor vörös színű köpenyt viselt, azt mutatja, hogy milyen főpap szolgálja a főpapok.
15. Az pedig, hogy a papok olyan felónionban járnak, amely nincs övvel összekötve, arra mutat rá, hogy a keresztre feszítésre menő Krisztus is így hordozta keresztjét.

28 Zak 6,12

29 vö. Zsolt 67,34

30 Zsolt 131,7

31 Zak 14,4

32 vö. Zsolt 20,3

33 Zsolt 103,4

34 Iz 63,1–2.

16. A mennyei szolgálattevők és hierarchiák magasságbeli ragyogásában huszonnégy presbiter és hét diakónus jelenik meg. A papok a szeráfi hatalmakat ábrázolják, ahogy ruháik szárnyakként borítják őket, további két szárnyal – mégpedig ajkaikkal – a himnuszt zengik, miközben Krisztust, az isteni és lelki szent kezükkel mint fogóval tartva az oltárhoz viszik. A diakónusok viszont az angyali hatalmak képmásai, akik a vászonból készült orácionnal, miként finom szárnyakkal, szolgálatra rendelt szolgáló szellemek gyanánt mindenütt rendelkezésre állnak.
17. A szticháron zsinórfai (Krisztus kézbilincseit ábrázolják: mert azt mondja az Írás, hogy megkötözve vezették őt Kaifás főpaphoz és Pilátushoz.) A szticháron oldalain levő zsinórok olyanok, mint a Krisztus oldalából csorgó vér.
18. Az epitrahélion az a hurok, melyet a főpap tett Krisztusra, és ennél fogva vonszolták megkötözve, a nyakánál fogva a szenvedésre.
19. Az omofórion Áron öltözetéhez hasonló, mely hosszú kendőt az Ószövetség főpapjai is viseltek, bal vállukon keresztülvetve. (A püspök omofórionja pamutból és nem lenből készül, mert az elveszett bárány bőrét jelzi, amelyet az Úr megtalált és vállára emelt.)
A szerzetesi szchíma³⁵ a pusztában élő Keresztelő János utánzására készült, mivel *teveszőr ruhát és a derekán bőrövet viselt*.³⁶ Ez azért is van így, mert akik a magányos életmódra vállalkoztak, azoknak gyászos, komor, szomorú, fáradságos, egyszerű és alázatos és egyszerű módon kell élniük. A gyászolók ugyanis mind fekete ruhát viselnek, ügyelve rá, hogy majd elnyerjék a dicsőség és öröm fehér és isteni ruháját a mi Urunk Jézus Krisztusban.
A teljes megnyiratkozás hagyománya Isten testvérét, Szent Jakab apostolt, illetve Pál apostolt és a többieket utánozza.
A köpenyek³⁷ az isteni apostolok által viselt köpenyek képmásai.
A csuklyáról³⁸ azt mondja az apostol szavaival: *a világ keresztre van feszítve számomra, és én is a világ számára*.³⁹ Ezért bíbor és fehér szalagok meg keresztet díszítik az Úr oldalából együttesen kiömlő vér és víz miatt, míg a lazán nyitott köpeny a szárnyas angyalokat idézi. Ezért hívják angyali szchímának.
A vállruha⁴⁰ azt jelképezi, aki felvette a keresztet, és a hittel felékesítve igyekszik *fogni a hit pajzsát, amellyel kiolthatja a gonosz minden tüzes*

35 σχήμα

36 Mk 1,6

37 τὰ ἀναβόλαια

38 τὰ κουκούλλια

39 Gal 6,14

40 ἀνάλαβος

*nyilat, felveheti az üdvösség sisakját, és a lélek kardját, azaz Isten szavát.*⁴¹

Az öv azt jelenti, hogy aki a testét a mérséklettel sanyargatja, az igazság erejével övezi fel derekát.⁴²

A saruk felöltése pedig azt mutatja, hogy rálépett az üdvösség útjára, úgyhogy ellenfelei számára félelmetessé és ellenségei számára legyőzhetlenné válik, mert *lába szilárd a béke evangéliumában.*⁴³

20. Az előkészület kenyere, vagyis amelyet mint tisztát félre tettek, a mi Istenünk jóságának túlaradó gazdagságát jelképezi, mert Isten Fia emberré lett, és önmagát adta áldozatként és adományként a világ életéért és üdvösségéért váltságdíjúl és engesztelésül. Az emberi természet teljes gyúradékát⁴⁴ magára vette a bűn kivételével. Az emberi gyúradékért zsengeként és dicséretes egészen eléggő áldozatként ajánlotta fel magát az Istennek és Atyának, ahogy írva van: *Én vagyok az élő kenyér, mely a mennyből szállt alá, és ha valaki ebből a kenyérből eszik, élni fog örökké.*⁴⁵ Erről mondja Jeremiás próféta: *Jertek, és tegyünk fát a kenyérébe,*⁴⁶ a kereszt fájára utalva, melyre testét szegezték.

21. A lándzsával való felszelés azt jelenti, hogy *mint a báránnyt vitték leölésre, és mint a juh nyírója előtt elnémul.*⁴⁷

22. A bor és a víz (az a vér és víz, amely oldalából előfakadt, amint) a próféta mondja: *kenyeret adnak neki, és vizet italul.*⁴⁸ A lándzsa helyét, amely a keresztben Krisztust átszúrta, ez a lándzsa veszi át.

A kenyér és a kehely azonban ténylegesen annak a titkos vacsorának utánzásául van, amelynek során Krisztus vette a kenyeret és a bort, és ezt mondta: *Vegyétek, egyetek és igyatok mindnyájan, ez az én testem és vérem,* és ezzel megmutatta, hogy részeltetni akar minket halálából, föltámadásából és dicsőségéből.

Ezek után a pap átveszi a kosárban lévő proszforát a diakónustól vagy a hüpodiakónustól, fogja a lándzsát és megtisztítja, majd kereszt alakban bemetszve mondja: *mint a báránnyt leölésre vitték, és mint a juh nyírója előtt elnémul.* Ezt folytatólagosan mondva a szent diszkoszra helyezi ugyanazt a proszforát, és rámutatva mondja: *nem nyitja ki száját, aláztatosságával oldatott fel az ő ítélete. Az ő nemzedékét ki fogja elbeszélni?*

41 vö. Ef 6,16–17

42 vö. Ef 6,14

43 Ef 6,15

44 φύραμα: a test-lélek-szellemből álló, szerves egységet alkotó emberi természet.

45 Jn 6,51

46 Jer 11,19 LXX

47 vö. Iz 53,7

48 vö. Iz 33,16

*Mivel kiemeltetik a földről az ő élete.*⁴⁹ Miután ezeket elmondta, fogja a szent kelyhet, a diakónus pedig bort és vizet önt bele. Ezután ezt mondja a diakónus: *oldalából vér és víz jött ki, és aki ezt látta, tanúságot tesz róla, és tanúságtétele igaz.*⁵⁰ Ezután a szent kelyhet az isteni asztalra helyezi, majd a kenyér által a feláldozott báránynya, és a bor által a kiömlött vére mutatva mondja: *Hárman tanúskodnak: a Lélek, a víz és a vér, és ez a három egy (hármuk tanúsága egy),*⁵¹ most és mindenkor és mindörökké. Majd megfogja a tömjénezőt, és tömjénezés közben mondja a felajánlás imáját.

23. A liturgia antifónái a próféták jövendölései, melyek előre hirdették Isten Fia eljövetelét, kiáltva: *Istenünk megjelent a földön, és az emberek között élt,*⁵² valamint *ékességbe öltözött,*⁵³ vagyis a megtestesülését bizonyítják, amit az Ige szolgáitól és szemtanúitól elfogadva és megértve fennhangon hirdetünk.
24. Az evangélium bemenete Isten Fiának eljövetelét és evilágba való bevonulását nyilatkoztatja ki, amint az apostol mondja: *Amikor bevezeti (vagyis az Isten és Atya) az elsőszülöttet a világba, így szól: „Imádjá őt Isten minden angyala”.*⁵⁴ A főpap öltözetével ekkor Krisztus testének vörös és véres öltözetét ábrázolja, amelyet az anyagtalan és Isten az Isten-szülő Szűz szeplőtelen vérével festett bíborköntösként (vett magára), a jó pásztor pedig vállára vette az elveszett bárányt, miközben pólyába takarták és (jászolba) helyezték – nem az értelem nélküli állatok vályújába, hanem az értelmes emberek értelmes oltárára. Őt angyali seregek dicsérik himnuszban mondva: *Dicsőség a magasságban Istennek, és a földön békeesség, az emberekben jóakarát,*⁵⁵ és az egész föld imádjon téged⁵⁶, és mindenki hallja: *Jertek, imádjuk, és boruljunk le előtte.*⁵⁷ Mi pedig hirdetjük eljövetelét, mely Jézus Krisztus kegyelmében vált nyilvánvalóvá számunkra.
25. A Háromszorszent himnusz így szól: ott az angyalok mondták, hogy *dicsőség a magasságban Istennek*, itt pedig mint a bölcsek ajándékokat hozva Krisztusnak – hitet, reményt, szeretetet mint aranyat, tömjént és mirhát –, hittel kiáltjuk az énekek énekét: „Szent Isten”, vagyis az Atya, „Szent Erős”, vagyis a Fiú és Ige, mivel az ördögöt megkötözve a kereszt

49 Iz 53,7–8

50 Jn 19,34–35

51 1 Jn 5,8

52 Bar 3,38

53 Zsolt 92,1

54 Zsid 1,6

55 Lk 2,14

56 Zsolt 65,4

57 vö. Zsolt 94,6

által megsemmisítette azt, akinek hatalma volt a halálón, és életet adott nekünk, hogy letiporjuk (az ördögöt); „Szent Halhatatlan”, az életadó Szent Lélek, aki által minden teremtmény életre kel és kiáltja: „könyörülj rajtunk”.

Akkor az ambónon lévő zoltárénekesek egyike az oltár felé fordulva arra készül, hogy a Háromszorszent háromszori ismétlése után dicsőítést zengjen, és mondja: többes számban: „Áldjátok meg, urak, a Dicsőséget”, vagy egyes számban: „Áldd meg, uram, a Dicsőséget”. A (többes szám) jelzi, hogy a háromszemélyű egy istenséghez fohászkodik mintegy az egész Egyház nevében, hogy áldja meg, amennyire lehetséges, hogy ember létére arra legyen méltatva, hogy a testnélküli isteni erővel együtt zengje a kerubok által énekelt és háromszorszent himnuszt magának a Szent Háromságnak, ugyanis azáltal, hogy „áldjátok”-at mond, az Atya, Fiú és Szent Lélek három személyére utalt, azzal pedig, hogy hozzátette: „Ur(am)”, az istenség egy természetét magyarázta.

26. A főpap, amikor felmegy a szünthronoszra, és megáldja a népet, azt jeleníti meg, hogy miután az Isten Fia bevégezte üdv gondozást, kezét fel-emelve megáldotta szent tanítványait mondván: *Békét hagyok rátok*,⁵⁸ mutatva, hogy Krisztus ugyanezt a békét és áldást adta apostolai által a világnak.

A nép válasza: „és a te lelkednek” azt mutatja, hogy te, Uram, kölcsönös egyetértésben megnyilvánuló békét hagytaál ránk; adj nekünk a hozzád megbonthatatlan egységben megnyilvánuló békét, hogy abban a Lelkedben békességben élve, akit teremtésünk kezdetén helyeztél belénk, sose szakadjunk el szeretetedtől.⁵⁹

27. A trónon való helyfoglalás jelenti azt, hogy Isten Fia a testet, amelyet felöltött magára, és a bárányt, melyet vállára vett (azaz Ádám nemzetségét, melyet az omofórion jelképez), a mennyei hatalmak, azaz minden fejedelemség, erő és uralom fölé emelte, és elvitte Istenhez, az Atyához. (Mint-hogy az egyik átistenítette, a másik meg átistenült, mármint a felvett, mégpedig a felajánló méltósága és a felajánlott tisztasága miatt), elfogadta az Isten és Atya az emberi nemért hozott áldozatul és kedvesen fogadott felajánlásul, kihez is így szólt: (*Mondta az Úr az én Uramnak, vagyis az Atya a Fiúnak*), „*Ülj a jobbmra*”.⁶⁰ *Ő helyet foglalt a Fenség jobbján a magasságban*.⁶¹ (Ez a Názáreti Jézus, az *eljövendő javak főpapja*.)⁶²

58 Jn 14,27

59 Hitvalló Maximosz, *Kérdések és nehézségek*, 2892: 002. “*Maximi confessoris quaestiones et dubia*”, Ed. Declerck, J.H., Turnhout: Brepols, 1982; *Corpus Christianorum. Series Graeca* 10. Section 1,69

60 Zsolt 109,1

61 Zsid 1,3

62 Zsid 9,11

28. A prokimen szintén a prófétáknak a Krisztus eljövételéről szóló kinyilatkoztatását és figyelmeztetését jelzi, mint amikor masírozó katonák csatakiáltást hallatnak: *Aki a kerubok fölött ülsz, jelenj meg, és jöjj el, hogy megszabadíts minket!*⁶³ (*Isten az ő szent trónusán ül.*)⁶⁴
Krisztus szemtanúja, szolgálja és apostola az Ő Országát hirdeti, mondván: *Krisztus mint a jövendő javak főpapja jelent meg,*⁶⁵ *és mivel nagy főpapunk van, aki áthatolt az egeken, ragaszkodjunk megvallani.*⁶⁶ Vele együtt Keresztelő János is kiáltja: *Aki utánam jön, az Isten Báránya, aki elveszi a világ bűnét; ő az, aki Szentlélekkel és tűzzel keresztel meg titeket, és közöttetek áll.*⁶⁷
29. (Dávid alleluját zeng és így szól: *A mi Istenünk nyíltan jő, tűz gyúl ki színe előtt.*⁶⁸ *Örömhírvivőinek villámai beragyogták a földkerekséget.*⁶⁹) Az alleluja héber nyelven van, és az AL arra utal, hogy Ő eljön; az EL' az Isten, az 'OUIA' meg, hogy dicsőítsétek, himnuszokban zengjétek az élő Istent.
30. A tömjénező Krisztus emberségét, a tűz az ő istenségét ábrázolja, a jóillatú tömjénfüst az előtte haladó Szent Lélek jó illatát, mert a tömjénező magyarázata: legédesebb öröm.
Vagy pedig a tömjénező belseje alatt a szent Szűz és Istenszüdő megszentelt méhét érthetjük, aki az isteni parazsat, Krisztust hordozta magában, *akiben az istenség egész teljessége lakik testileg,*⁷⁰ ezért árasztja a jó illatot a mindenségre. Avagy a tömjénező belseje a szent keresztség medencéjét ábrázolja, ahogy az isteni tűzzel átjárt szénen keresztül a jóillatú, a Szent Lélek által létrehozott, kegyelemmel teli istenfiúságot a hit által magába veszi, és magából illatot áraszt.
31. Az Evangélium Isten eljövele hozzánk, amikor is láthatóvá lett számunkra, miközben már nem felhőben és talányokban beszélt hozzánk, mint hajdan Mózeshez mennydörgés, villámlás, harsonazengés közepette, hang útján, homályban és tűzben a hegyen,⁷¹ vagy a prófétákhoz álomban, hanem nyíltan, valóságos emberként jelent meg. Úgy szemlélhetjük Őt, mint szelíd és békés királyt, aki oly csendesen ereszkedett alá, mint hajdan (a harmat) a gyapjúra;⁷² *és láttuk dicsőségét: az Egyszü-*

63 Zsolt 79,1–2

64 Zsolt 46,8

65 Zsid 9,11

66 Zsid 4,14

67 Jn 1,29.26

68 Zsolt 49,3

69 Zsolt 96,3

70 Kol 2,9

71 Kiv 19,16–19

72 vö. Bír 6,36–40

lott dicsőségét, akit kegyelem és igazság tölt be.⁷³ Általa az Isten és Atya szemtől szembe és nem rejtélyekben szólt hozzánk. Az Atya az egekből tesz tanúságot róla, és mondja: *ez az én szeretett fiam*.⁷⁴ Bölcsesség, Ige és Erő, akit a próféták előre hirdettek, az evangéliumokban pedig kinyilatkoztatta magát, hogy *mindazoknak, akik befogadták és binni fognak az ő nevében, hatalmat kapjanak, hogy Isten fiaivá legyenek*.⁷⁵ Hallottuk és saját szemünkkel láttuk, hogy Ő valóban Isten Bölcsessége és Igéje, és ezért kiáltjuk mindnyájan: „dicsőség néked, Uram”. A Szent Lélek pedig, aki eddig fényes felhőben árnyékolt be, most egy ember által kiált: figyeljetelek, Őt hallgassátok⁷⁶.

32. Négy evangélium van, mivel az égnek négy széliránya van a négyformájú élőlényeknek megfelelően, melyeken a mindenek Istene nyugszik.⁷⁷ A mindenséget egybetartóként kinyilatkozva ajándékozta nekünk a négyformájú evangéliumot, amelyet egy Lélek fűz egységbe. Négy arcuk van, és ezek Isten Fiának tevékenységét nyilvánítják ki: az első, amely az oroszánra hasonlít, cselekvésére, kormányzó és uralkodói tekintélyére utal; a második, amely az ökörre hasonlít, üdvöngöző és papi tevékenységét jelképezi. A harmadik, amely egy emberre hasonlít, nyilván azt ábrázolja, hogy emberként jelent meg, míg a negyedik, amely egy repülő sasra hasonlít, a Szent Lélek adományozására utal. Az evangéliumok tehát ezekkel azonos formájúak, amelyeken Krisztus nyugszik. A János szerinti evangélium kifejti vezetői, atyai és dicsőséges születését az Atyától. A papi jellemvonást hordozó Lukács szerinti evangélium azzal kezdődik, hogy Zakariás pap tömjénáldozatot mutat be a templomban. Máténál emberként való születését fejti ki a „nemzetségtábla”, tehát ez az evangélium emberformájú. Márk pedig a magasságból az emberekhez leszálló prófétai Lélekkel kezdi, mondva: *Jézus Krisztus evangéliumának kezdete, amint meg van írva a prófétáknál: Íme, elküldöm küldöttemet*.⁷⁸ Erre utal az evangélium szárnyal való ábrázolása.
33. A főpapnak a népre adott áldása azt mutatja, hogy Krisztus 6500 esztendő elteltével jön majd el, amint az ujjai ,ϡϣ’ számjegyet képeznek.⁷⁹
34. Az iliton⁸⁰ azt a finom vászontakarót jelképezi, amelybe Krisztus testét csavarták, miután levették a keresztről, és sírba helyezték.

73 vö. Jn 1,14

74 Mt 3,17

75 vö. Jn 1,12

76 vö. Mt 17,5

77 vö. Jel 4,7–8; Iz 6,2–3

78 Mk 1,1–2

79 A görög abc betűi egyúttal számértéket is jelöltek.

80 ειλητόν

35. A hitjelölteket kivezetik, mert még nem lettek beavatva az isteni kereszt-ségbe és Krisztus Titkaiba. Róluk mondja az Úr: *más jubaim is vannak; azokat is vezetnem kell, és hallgatni fognak a hangomra; (és egy nyáj lesz és egy pásztor).*⁸¹
36. Az adományok előkészítése,⁸² amely az oltártéren⁸³ belül vagy a sekres-tyében⁸⁴ zajlik, a Koponya-hegyet jelképezi, ahol Jézust megfeszítették. Úgy tartják, hogy Ádám ősatyánk koponyája nyugszik itt, és az mutatja, hogy *közel volt a sír* (ahhoz a helyhez), *ahol keresztre feszítették.*⁸⁵ Ez a ko-ponya előképként Ábrahámnál szerepelt, amikor Isten parancsára e he-gyek egyikén kövekből oltárt készített, fát gyűjtött, ráhelyezte fiát, majd helyette egy kost ajánlott fel égőáldozatként.⁸⁶ A kezdetnélküli Isten és Atya, a napok öregje (Ősöreg) (úgy látta jónak), hogy kezdetnélküli Fia a végső időkben megtestesüljön a tisztaságos Istenszülő Szűztől, aki az ígéret szerint annak az (Ábrahámnak) az ágyékából származott, akinek (Isten) önmagára tett esküt, (a Fiú) pedig emberként testében szenvedett, de istenségében szenvedéstől mentes maradt. Krisztus ugyanis a ke-resztre feszítésre haladva hordozta keresztjét, és kos helyett a szeplőtelen teste áldoztatott fel, báránként ölték meg, lándzsával átszúrták az olda-lát. Főpapként felajánlja önmagát és felajánlottá lett, hogy sokak bűnét magára vállalja. Meghalt mint ember, és feltámadt mint Istent, miért is övé lett a dicsőség, amely már akkor az övé volt az Atyánál és nemzőjénél, mielőtt még a világ lett.⁸⁷
37. A kerubének az utat előkészítő diakónusok és a ripidionok szeráf-ábrázolásai révén minden szent és igaz bevonulását jelképezi, akik a ke-rubi hatalmakat megelőzve és az angyali seregek előtt vonulnak be, akik viszont maguk láthatatlanul Krisztus, a misztikus áldozatra vonuló nagy Király előtt jönnek sietve, akit testi lények hordoznak kezeikben.⁸⁸ Velük együtt vonul a Szentlélek is a vértelen, lelki áldozatban, akit szellemi mó-don a tűzben, a tömjénben, a füstben és az illatban pillanthatunk meg, ahol a tűz istenségét, a finom illat viszont jelenlétét jelöli, mivel látha-tatlanul leereszkedik, és jó illattal tölt el a misztikus, áldozati és vértelen szolgálat és egészen eléggő áldozat révén. A szellemi hatalmak és az angya-lok karai is, akik Krisztus keresztje és halála által beteljesedett üdvgondo-

81 vö. Jn 10,16

82 προσκομιδή

83 θυσιαστήριον

84 σκευοφυλάκιον: a templomi kegyszereket tároló helység.

85 vö. Jn 19, 41–42

86 Ter 22,1–14

87 vö. Jn 17,5

88 Ezt a leírást, úgy tűnik, a Σιγησάτω („Hallgasson most minden emberi test...”) himnusz inspirálta, amely ma már csupán nagyszombaton hangzik el a nagybemenet során.

zást, a halál feletti győzelmet, az alvilágba való leszállást és a harmadnap
feltámadást látják, velünk együtt éneklük az Alleluját.

Ez azonban Krisztus sírba tételének utánzásaképp is történik úgy, ahogy
József a tetet levette a keresztről, tiszta sírlepelbe göngyölte, miután il-
latszerekkel és kenettel megkenete, Nikodémussal együtt elvitte, és egy
új, sziklából kivájt sírba temette. Az oltártér (ekkor) a Szentsír képmása,
az isteni (oltár)asztal pedig a pihenőhely, melyre a szeplőtelen szentséges
tetet helyezték.

38. A diszkosz a Krisztust eltemető József és Nikodémus kezeit jelképezik.
A diszkosz, melyen Krisztust viszik, a mennyboltként is magyarázható,
amely lekicsinyítve mutatja nekünk a lelki Napot, Krisztust, aki a ke-
nyérben van⁸⁹ és látható.
39. A kehely pedig annak az edénynek felel meg, amely Krisztus vérző, tisz-
taságos oldalából, kezeiből és lábaiból ömlő kenetet⁹⁰ felfogta. Más meg-
közelítésben a kehely olyan, mint az az edény, amelyről az Úr, vagyis a
Bölcsesség írja,⁹¹ hogy az Isten Fia elegyítette vérét ama bor helyett, és a
szent asztalra eléjük téve mindenkihez így szól: „Igyátok a bűnök bocsá-
natára és az örök életre nektek elegyített véretem.”
40. A diszkosztagaró annak a szemfedőnek felel meg, amelyet Krisztus fejére
helyeztek, hogy a sírban betakarja az arcát.
41. A függöny,⁹² vagy más elnevezéssel *aér*, azt a követ helyettesíti, amellyel
József lezárta a sírt, Pilátus őrsége pedig lepecsételt.
Függönynek mondják, mert az apostol azt mondja: *Jézus Krisztus vére
által bátor bizalommal léphetünk a szentélybe azon az új és élő úton, ame-
lyet ő nyitott meg előttünk a függöny, azaz teste által, és mivel ilyen nagy
papunk van Isten háza felett.*⁹³
Nézd, keresztre feszítették Krisztust, eltemették az életet, bezárták a sírt,
lepecsételték a követ. Odalép a pap, az angyali hatalmakkal együtt jön;
immár nem olyan, mint aki földi helyen áll, hanem mintegy a mennyei
oltárnál, Isten trónja előtt, és Krisztus nagy, kimondhatatlan és kifür-
készhetetlen titkát szemléli, megvallja a kegyelmet, hirdeti a feltámadást,
és megpecsételi a Szentháromságba vetett hitet.⁹⁴ Akkor a fehérruhás an-
gyal a sírkövhöz lép, elhengeríti, a diakónus képében megmutatkozik, és
hangosan annak hangján kiált fel, hírül adva a harmadnap feltámadást,

89 *χωρών*

90 *ἀπομόρισμα*

91 vö. Péld 9,2

92 *καταπέτασμα*: a baldachin oszlopain függő, az oltárt eltakaró függöny.

93 Zsid 10,19–21

94 Nyilván a hitvallásra gondol.

miközben a takarót felemeli,⁹⁵ és azt mondja: „Álljunk illően”: íme, ez az első nap; „Álljunk félelemmel”: íme, ez a második nap; „hogy békében ajánljuk fel (az áldozatot)”: íme a harmadik nap. A nép hangoztatja Krisztus feltámadásának kegyelmét: „A békesség irgalmát, a dicséret áldozatát”. A pap a népnek a háromságos Isten ismeretét tanítja, melyet a kegyelem által nyertünk el: „A szent és egylényegű Háromság kegyelme legyen mindnyájatokkal!” A nép vele együtt vallja, együtt imádkozik és mondja: „és a te lelkeddel”. Aztán a pap mindenkit a mennyei Jeruzsálemhez, az ő szent hegyére felvezetve kiáltja: „Nézzétek, emeljük föl szívünket”. Ekkor mindannyian tanúságot téve mondják: „Felemeltük az Úrhoz”. A pap: „Adjunk hálát az Úrnak”. (A nép megerősíti: „Méltó és igazságos” hálaadó himnuszokat zengve a Szentháromságnak, hogy a lélek szemét felfelé irányítva a mennyei Jeruzsálem lakóhelyét keressük.) Aztán a pap bizalommal járul Isten kegyelmének trónusához járul, igaz szívvel a hit bizonyosságában szól Istenhez. Már nem felhő által társalog vele, mint egykor Mózes a Bizonyosság Sátrában, hanem fedetlen arccal szemléli az Úr dicsőségét. Beavatást nyert a Szent Háromság istenismeretébe és hitébe, és szemtől-szembe szól Istenhez, titokban hirdetve az örök idők és nemzedékek óta elrejtett titkokat, amelyek most megnyilvánultak nekünk Isten Fiának megjelenése által,⁹⁶ mivel *kifejtette* nekünk *az egyszülött Fiú, aki az Atya keblén van.*⁹⁷ Amint Isten láthatatlanul beszélt Mózeshez és Mózes Istenhez, úgy a pap is a szentélyben két kerub között állva, és az istenség elviselhetetlen és szemmel be nem fogadható dicsősége és világossága előtt meghajolva értelmileg szemléli a mennyei szolgálatot és nyer beavatást az életadó Háromság ragyogásába: (Az Isten és Atya kezdet nélküli és nem-született; a Fiú és Ige vele együtt kezdet nélküli, egylényegű és született); a Szent Lélek vele együtt örökkévaló, egytermészetű és származott. A Szent Háromság a hüposztaszizmok, vagyis a személyi valóságok örökkévalósága szerint összekeveredetlen, a természetének egysége szerint oszthatatlan és elkülöníthetetlen istenség, királyság és dicsőség. A pap értelmileg szemléli és hangoztatja a szeráfi erők és a négyformájú élőlények háromszorszent dicsőítését, miközben beárnyékolják a kerubok, és harsogják a szeráfok, akikkel együtt kiáltja: „Győzelmi éneket énekelvén, kiáltván, harsogván és mondván”, majd „szent, szent, szent az Úr Szabaóth”, vagyis seregek háromszorszent és egyetlen Istene, „hosszanna a magasságban, áldott, aki az Úr nevében jó”.

95 Az itt említett szertartások sírba tételi és feltámadási szimbolikája különösen is képszerűvé válik, amikor az aéron a sírba tételt ábrázolják.

96 vö. Kol 1,26

97 vö. Jn 1,18

A „hosszanna” azt jelenti: „ments meg, aki világosságként érkezel az Úr nevében.”

„A mindenkire intezett lelki csók mindenkinek hitben és szeretetben megvalósuló kölcsönös egyetértését, összhangját és lelki azonosságát ábrázolja és írja le előre, amely majd bekövetkezik, amikor feltárul az eljövendő kimondhatatlan boldogság, és a méltók ezen azonosság révén kapják meg az Isten-Igével való bizalmas viszonyt. A száj ugyanis a szó jelképe, s mindenki, akinek értelmes lényként része van a szó adományában, ennek révén lép kapcsolatba mindennel, az első és egyetlen Igével is, aki minden szó és értelem oka.”⁹⁸

„Isten szent temploma ajtajainak bezárása azt jelenti, hogy elmúlnak az anyagi dolgok, és ezután a rettenetes szétválasztás és még rettenetesebb ítélet után az arra méltók be fognak lépni a szellemi világba, vagyis Krisztus menyegzős szobájába, és teljesen megszabadulnak az érzékekben működő félrevezető erőtől.”⁹⁹

„Az isteni hitnek mindenki által elmondott összefoglaló megvallása előre jelképezi azt az eljövendő világban felhangzó titokzatos hálaadást, amelyet Isten ránk irányuló legbölcsebb gondviselésének üdvösségünket adó csodálatos elveiért és módjaiért zengünk majd. A méltók ezzel mutatják be hálájukat az isteni jótéteményért, mivel ezen kívül semmi más nem tudnak cserébe adni azért a végtelen sok, isteni ajándékért, ami rájuk áradt.”¹⁰⁰

A rípidionok és a diakónusok a hatszárnyú szeráfokat és a sokszemű kerubokat teszik láthatóvá, mert a földi dolgok is így utánozzák a mennyei, világlelvi és valóban értelmi rendet. A négyalakú állatok egymásnak viszontfelelnek: az első, amely oroszlánhoz hasonlít, azt kiáltja: SZENT, a második, amely ökörhöz, azt kiáltja: SZENT; a harmadik, amely emberhez, azt kiáltja: SZENT, és a negyedik, amelyik sashoz, azt kiáltja: AZ ÚR SZABAÓTH. A három felkiáltásban egy uralmat, hatalmat és istenséget értenek, ahogyan Izajás próféta szemlélte, mikor megpillantotta az Urat magas és kiemelkedő trónján, amint a szeráfi erők körbe vették, és a hangtól betelt a ház füsttel.¹⁰¹ Az a tény, hogy az egyik szeráf elküldetett, kezeiben szentet tartva, amelyet egy fogóval vett el az oltárról,¹⁰² azt jelenti, hogy a pap a lelki szentet, Krisztust, kezeinek fogójában tartja az oltárnál, s megszenteli és megtisztítja azokat, akik fogadják és áldoznak.

98 Maximosz, Müsztagógia 17 (lásd feljebb 76. o.)

99 uo. 15 (lásd feljebb 75. o.)

100 uo. 18

101 vö. Iz 6,1–4

102 Iz 6,6

Mert Krisztus mennyei és nem emberkéz alkotta szentélybe lépett be¹⁰³, és dicsőségesen Isten színe elé lépett értünk,¹⁰⁴ mivel nagy főpapunk van, aki áthatolt az egeken;¹⁰⁵ ő szószólónk az Atyánál, és engesztelő áldozat a bűneinkért.¹⁰⁶ Nekünk alkotta szent és örök testét váltságdíjúl mindnyájunkért, amint maga mondja: Atyám, szenteld meg őket a nevedben, akiket nekem adtál, hogy megszentelődjenek,¹⁰⁷ és „azt akarom, hogy ott legyenek, ahol én vagyok, és lássák dicsőségemet, mert szeretted engem már a világ teremtése előtt.”¹⁰⁸

A pap ekkor újból felemlíti az Istennek és Atyának Krisztus emberré levésének titkait, azaz a Szent Szűz és Istenszülő Máriától való kifejezhetetlen és dicsőséges születését, a világban való tartózkodását és életét, a keresztet, a halált, a lebilincselte lelkek kiszabadítását, a halottak közül való harmadnapi és szent feltámadását, mennybemenetelét, az Atya jobbán való ülését, második és jövőbeli dicsőséges újraeljövételét hozzánk. A pap kifejti a hajnalcsillagot megelőző méh titkát, aki a nem született Isten, vagyis az Isten és Atya, aki az örök idők előtt nemzette az Istent, amint mondja: *méhemből a hajnalcsillag előtt nemzettek téged.*¹⁰⁹ Ez után újból könyörög (az Atyához), hogy fejezze be Fia titkát, hogy legyen, vagyis változzon át a kenyér és a bor Krisztus és Isten testévé és vérévé, és teljesedjék be az, hogy *Én ma szültelek téged.*¹¹⁰ Ekkor az Atya jóindulatából és akaratából a láthatatlanul jelen lévő Szent Lélek kinyilvánítja az isteni működést, és a pap keze által tanúskodik, megpecsételi és teszi a (az oltáron fekvő) szent adományokat az Úr Jézus Krisztus testévé és vérévé, aki azt mondta: *értük szentelem magam, hogy ők is megszentelődjenek,*¹¹¹ és *aki eszi az én testemet, és issza az én véretem, az bennem marad, és én őbenne.*¹¹²

Mínthogy Isten titkainak szemtanúivá, a halhatatlan élet részeseivé váltunk, és az isteni természetben részesedtünk, dicsőítsük Krisztus Isten üdvöngöztetésének hatalmas, felfoghatatlan és kikutathatatlan titkát, és dicsőítve Őt, kiáltjuk: „Téged dicsérünk” – az Istent és Atyát –, „Téged áldunk” – a Fiút és Igét –, „Neked adunk hálát” – a Szent Léleknek –, „Urunk Istenünk”: mert az egylényegű és oszthatatlan, egységben lévő

103 vö. Zsid 9,24

104 vö. Zsid 9,24

105 vö. Zsid 4,14

106 1Jn 2,1–2

107 vö. Jn 17,11.17.19

108 vö. Jn 17,24

109 Zsolt 109,3

110 Zsolt 2,7

111 Jn 17,19

112 Jn 6,56

Háromság csodálatosan birtokolja mind a személyek különbözőségét, mind az egy természet és istenség egységét. A pap azzal, hogy mélyen meghajolva teljesíti az isteni Titkot, kinyilvánítja, hogy láthatatlanul az egyedüli Istennel beszél. Mivel látja az isteni fényt, és Isten arca dicsőségének sugárzása beragyogja őt, ezért összegörnyed a félelemtől és tiszteletből, mint Mózes, aki, amikor a hegyen tűz alakjában látta az Istent, remegni kezdett, elfordult és betakarta arcát, mivel – mondja az Írás – óvakodott attól, nehogy rátekintszen Isten arcának dicsőségére.¹¹³

Aztán az azokról való megemlékezés következik, akik a lelkek és minden test Istenéhez szenderültek el, aki minden elhunyt és élő Ura, és aki a mennyben, a földön és az alsóbb régiókban levőkön uralkodik. Mert Krisztus, a Király, jelen van, és a Szent Lélek minden élőt és elköltözöttet az egységre és a megnyugvásra hív a mi Istenünk, Urunk és Üdvözítőnk Jézus Krisztus megjelenéséig, hogy gyülekezzenek össze és járuljanak eléje; mert a Hadészben levő összes lelket bilincseikből feloldozta Krisztus halála és feltámadása. Ő föltámadt halottaiból, és az elhunytak zsongéja és elsőszülöttje lett.¹¹⁴ Mindenki számára utat nyitott a halálból való föltámadáshoz, és halhatatlan, boldog életben való megnyugvást ajándékozott azoknak, kik az ő föltámadásának reményében hunytak el. A keresztények lelkeit egybegyűjtik, hogy csatlakozzanak a prófétákhoz, apostolokhoz és főpapokhoz, és Ábrahámmal, Izsákkal és Jákobbal együtt foglaljanak helyet Krisztus Országának titkos asztalánál.

Eljutván így a hit egységére és a Lélek közösségére annak üdvöngözése folytán, aki meghalt értünk, és az Atya jobbján foglal helyet, már nem a földön tartózkodunk, hanem Isten királyi trónusa mellett állunk, a mennyben, ahol Krisztus van, amint Ő maga mondja: Igazságos Atya, szenteld meg azokat a te nevedben, akiket nekem adtál, hogy ahol én vagyok, Ők is velem legyenek.¹¹⁵ Tehát mivel elnyertük a fogadott fiúságot,¹¹⁶ és Krisztus társörököseivé¹¹⁷ váltunk kegyelme által, nem pedig cselekedetekből,¹¹⁸ miénk Isten Fiának lelke, akinek működését és kegyelmét szemlélve, a pap felkiált és mondja: „Abba, mennyei Atya, tégy méltókká minket, hogy elítélés nélkül, bizalommal bátorkodjunk mondani”:

113 vö. Kiv 3,1–6

114 vö. 1 Kor 15,20

115 vö. Jn 17,24

116 vö. Gal 4,5

117 vö. Róm 8,17

118 vö. Róm 11,6

A MI ATYÁNK MAGYARÁZATA

42. MI ATYÁNK, AKI A MENNYEKBEN VAGY, SZENTELTESSÉK MEG A TE NEVED: a név Isten Fiának neve.

Amikor azt mondja: ATYA, arra mutat rá, hogy milyen javakra lettél méltóvá, mivel Isten fiává lettél. A MENNYEKBEN szó HAZÁDAT és Atyád házát mutatta: ha azt szeretnéd, hogy Isten legyen az apád, a mennyre tekints, ne a földre! Nem azt mondd, hogy ATYÁM, hanem azt, hogy MI ATYÁNK, ahogy számodra mindenki egy Atyától való testvéred.

SZENTELTESSÉK MEG A TE NEVED, vagyis tégy minket szentté, hogy Téged dicsőítsenek miattunk. Amint ugyanis miattam káromolhatják Istent, úgy dicsőíthetik is miattam.

JÖJJÖN EL A TE ORSZÁGOD, vagyis a második eljövétel. Akinek ugyanis jó a lelkiismerete, bizalommal imádkozik, hogy jöjjön el a föltámadás és az ítélet.

LEGYEN MEG A TE AKARATOD, AMINT A MENNYBEN, ÚGY A FÖLDÖN IS azt mondja, hogy amint az angyalok megteszik akarodat, add, hogy mi is úgy tegyük meg.

MINDENNAPI KENYÉRÜNKET ADD MEG NEKÜNK MA. A „mindennapi” azt jelenti, amely létünkhöz és fenntartásunkhoz elegendő, és elutasítja, hogy a holnapért aggódjunk. Krisztus Teste a mindennapi kenyér, és azért imádkozunk, hogy elítélés nélkül vegyük magunkhoz.

ÉS BOCSÁSD MEG VÉTKEINKET, MIKÉPPEN MI IS MEGBOCSÁTUNK AZ ELLENÜNK VÉTKEZŐKNEK, mert keresztségünk óta is követünk el bűnöket, azért könyörgünk, hogy engedje el adósságainkat, hacsak nem tartunk haragot, mert engem vesz Isten például, hogy amit másnak teszek, azt tegye velem.

ÉS NE VÍGY MINKET KÍSÉRTÉSBE: mi, emberek, gyengék vagyunk, ezért nem szabad kísértésbe essnünk, hanem azért kell imádkozni, nehogy elnyeljen a kísértés. Mert akit elnyelt és legyőzött a kísértés, az a kísértés gödrébe került, de ha már behullott, le tudja-e győzni?

DE SZABADÍTS MEG A GONOSZTÓL: nem azt mondja, hogy „a gonosz emberektől”, mert ők nem ártanak nekünk, hanem A GONOSZTÓL.

„A nagy és boldog Atyaisten legszentebb és tiszteletreméltó megszólítása annak a lényegi és valós örökbefogadásnak a jelképe, amelyben a Szentlélek ajándékából és kegyelméből részesülünk majd. Ennek következtében, amikor a kegyelem beköszöntével minden emberi sajátosság háttérbe szorul és eltűnik, Isten fiának számít és az is lesz minden szent, mindazok, akik az erények által már a földi életben fényesen és dicsőségesen

felékesítették magukat a jóság isteni szépségével.”¹¹⁹

43. A pap ekkor felkiált mindenkinek mondva: én is a szenvedélyeknek kített ember vagyok, hozzátok hasonlóan, és nem ismerem mindegyikőtök vétkeit. „Nézzétek, lássátok, íme az Istent! Isten az, aki Szent, és a szentekben nyugszik.” A nép megvallja és mondja: „Egy a szent, egy az Urunk, Jézus Krisztus”, az Istennel és Atyával és a Szent Lélekkel. Mert Mózes kecskéké és a borjak vérét hintette a népre, mondván: „Ez Isten szövetségének a vére”.¹²⁰ Krisztus Isten saját testét adta, és saját vérét ontotta és vegyítette, amely az új szövetségé, mondván: „Ez az én testem és az én vérem, mely megtöretik és széthintetik a bűnök bocsánatára”. Ettől fogva azzal a tudattal úgy esszük a kenyeret és isszuk a kelyhet, mint Isten Testét és Vérét, megvallva az Úr Jézus Krisztus halálát és feltámadását, akié a dicsőség örökké. Ámen.

„Amikor a titokzatos szent cselekmény végén az egész nép száján felhangzik a hitvallás: „Egy a Szent...”, ez azt jelenti, hogy az Isten titkaiba titokzatosan és bölcsen beavatottak a szellemi lények romlást nem ismerő világában értelmet és gondolatot meghaladó módon találkoznak majd és egyesülnek az isteni egyszerűségben lévő titokzatos Eggyel; ennek révén megpillantva a láthatatlan, és még a kimondhatatlant is felülmúló dicsőség fényét, a magasságbeli erőkkkel együtt ők is befogadják a boldog tisztaságot. Ezután – mint mindennek a vége – a misztérium átadása következik; ez önmaga képére átformálja, és kegyelem és részesedés révén az önmagától való jóhoz teszi hasonlóvá azokat, akik méltó módon veszik magukhoz. Az ilyenek – amennyire ember számára elérhető és lehetséges – semmiben sem kisebbek nála, s így állapotukat tekintve, a kegyelem révén ők maguk is istenek lehetnek, és annak neveztetethetnek, mivel az egész Isten egészen betölti őket, és nem marad bennük semmi, amire jelenléte ki ne terjedne.”¹²¹

Az isteni Titkokban való részesülést közösségnek hívjuk, mert a Krisztussal való egységet és az Országot adományozza nekünk.¹²²

119 Maximosz Hitvalló, *Müsztagógia* 20. (lásd fentebb)

120 vö. Zsid 9,19

121 uo. 21

122 *Iohannis Zonarae lexicon ex tribus codicibus manuscriptis*, 2 vols., Ed. Tittmann, J.A.H. Leipzig: Crusius, 1808, (Repr. 1967.), p. 1235, 13

5. ANDIDAI MIKLÓS

Az Isteni Liturgiában szereplő szimbólumok és misztériumok átfogó áttekintése (Protheória)

A kisázsiai Pamphilia tartományban fekvő Andida (vagy Szandida) püspöke, Miklós írta valószínűleg a 1055 és 1063 között „Az Isteni Liturgiában szereplő szimbólumok és misztériumok átfogó áttekintése” (Προθεωρία κεφαλαιώδης περὶ τῶν ἐν τῇ θεῖα λειτουργίᾳ γινομένων συμβόλων καὶ μυστηρίων) című művét. Korábban ugyane város Theodórosz nevű püspökének tulajdonították, mert egyes kéziratokban ez a név szerepelt, és a cím ilyen formában került bele a Migne-féle Patrologia Graeca 140. kötetébe. Mára azonban tisztázódott, hogy a mű eredetileg Miklós szerzeménye, amelyet közeli utóda, Theodórosz kissé átdolgozott, miután az eredeti mű címzettje, Vazul phüteiai püspök már meghalt. Magáról Miklósról csupán annyit tudunk, hogy 1099 táján Rhodoszon találkozott a keresztesekkel – erről abból az értekezéséből értesülünk, amelyet a latinok ellen írt, „akik kovásztalan kenyereket ajánlanak fel az isteni Liturgián”.

A Patrologia Graeca 140. kötete 417–468. oldalain olvasható, több helyen helyesírási hibákkal tarkított műnek máig nincs kritikai kiadása. Mikhaél Pszellosznak tulajdonított verses parafrázisa: “Poema 56: In Liturgiam,” in L.G. Westerink (ed.), Michael Psellus, *Poemata* (Leipzig 1992) 399–406, XXVIII–XXIX.¹

A jelen kötetben olvasható Andidai Miklós művének Baán István által készített és jegyzetekkel ellátott fordítása.²

* * *

Miklós³ andidai püspöknek „Az Isteni Liturgiában szereplő szimbólumok és misztériumok átfogó áttekintése” című műve,⁴ amely főtisztelendő Baszileiosz phüteiai püspök biztatására és felkérésére készült.

1 Roland Betancourt, A Byzantine Liturgical Commentary in Verse: Introduction and Translation. *Orientalia Christiana Periodica* 81 (2015) 433–472

2 vö. Hans-Joachim Schulz, *A bizánci liturgia*. 266–281; 416–419.

3 Mára tisztázódott, hogy a mű eredetileg Miklós szerzeménye, a Theodórosz név Migne Patrologia Graecájának 140. kötetében szerepel a címben.

4 Προθεωρία κεφαλαιώδης περὶ τῶν ἐν τῇ θεῖα λειτουργίᾳ γινομένων συμβόλων καὶ μυστηρίων: PG 140, 417–468

1. Sokan azok közül, akik a papi tisztségre méltónak találtattak, tudják és megvallják, hogy az, ami az Isteni Liturgiában történik, Krisztus, a mi Istenünk üdvözítő szenvedésének, eltemetetésének és feltámadásának a képmása.⁵ Azonban az, hogy mindazt jelöli egymás után, ami az ő köztünk testben való lakozását és üdv gondoskodását kísérte kezdettől fogva: fogantatását, születését, életét harminc éven keresztül, Előhírnökének tevékenységét, nyilvános megjelenését megkeresztelése során, az apostolok kiválasztását, és csodáit három éven keresztül, amelyek irigységhez és keresztre feszítéséhez vezettek – mindez miért maradt rejtve sokuk előtt, mint ahogy gondolom, bizony nem tudnám megmondani. Aligha szoktak azonban bármit is testnek nevezni, ami csak fejből áll, miközben lábai, kezei és más tagjai hiányoznak. Márpedig a feláldozásra kerülő Test tökéletes, halld meg magától Krisztustól, aki ezt mondja: *Vegyétek és egyétek, ez az én testem.*⁶ Azonban nem az életét és tetteit vázolná a szó szerinti értelemben vett történet,⁷ ha nem mutatná meg sorjában kezdettől fogva a születés eseményeit, majd azokat, amik később történtek, és végül a befejezést. Ha tehát így kapcsolódnak egymáshoz az embereknel az események, hogy teljesen összefüggenek és egységet alkotnak, hogy mondhatná bárki is, hogy hiányos képet nyújtanak azok, amiket az isteni Lélek rajzol és magyaráz? Tehát ennek az életadó és isteni testnek valóság-hű képe csak akkor nem csonka, ha egyetlen tagja sem hiányzik. Mivel azonban az isteni Lélek igéi be vannak burkolva, és sokszor rövid szavakban és alakokban a gondolatok hatalmas és nehezen felismerhető gazdagságát tartalmazzák, akkor ez homálynak tűnik a hozzám hasonlók számára, akiknek értelme nem tisztult meg, és azt sugallja, hogy tökéletlen az, ami tökéletes.
2. Ennek folytán világos, hogy az itt felhozott érvek mellett jelentős példák szolgáltatnak megdönthetetlen bizonyítékot, mégpedig az isteni evangélisták festői szava – amint maga Krisztus Istenünk utalt rá – tökéletesen ábrázolta az eseményeket kezdve a fogantatástól – a hang és a szó, a barát és a vőlegény,⁸ a lámpás és a nap⁹ képeit alkalmazva – egészen Krisztus végső mennybemeneteléig, és majd onnan történő második eljövételéig, nem elszórtan, nem is külön-külön, hanem mindent eggyé alakítva. Erre pedig még bölcsebben figyeltek azok, akik először lettek méltókká a főpapság ajándékára, és az utánuk következő isteni atyák addig az időig, amikor Isten Egyházának nagy világítói és mesterei támadtak, vagyis

5 τόν τύπον

6 Mt 26,27

7 ἡ λογικὴ ἱστορία

8 vö. Jn 3,29 (Keresztelő Jánosról)

9 vö. Jn 5,35 (Keresztelő Jánosról)

Vazul¹⁰ és Aranyszájú János,¹¹ akik az első főpaprak ezekkel kapcsolatos parancsait az isteni Lélek irányításával kiegészítették. Melyek tehát ezek a parancsok? Sok más is van, elsősorban amelyek megtisztulásunkra és mintegy az élet megújítására vonatkoznak. *Vegyétek, egyétek* – mondja –, *ez az én testem.*¹² Nincs tehát akadálya, hogy a szükségesekhez kissé később ezt is hozzáfűzzék: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.*¹³ Úgy igyekeztek tehát a boldogok teljesíteni az ő emlékezetét, hogy a Testet is az isteni jelképek által teljessé és illővé tették, értelemmel és lélekkel¹⁴ felruházottá azáltal, hogy kovászt tettek a tésztaiba, és istenséggel lényege szerint betöltötté, hogy a benne méltán részesülők megszentelést és kegyelmet nyerjenek, és nagy szenvedélyeik¹⁵ meggyógyuljanak.

3. Egy harmadik dolog is megerősíti az előbb mondottakat, amit Isten egyháza az isteni szent cselekménnyel együtt helyesen és istenfélően hagyományként kaptak. Melyik is ez? Az, amit a szentképek színekkel fejeznek ki. Bennük a hívő Krisztus Istenünk emberré létének valamennyi misztériumát megpillantja, Gábrriel arkangyalnak a Szűznél tett látogatásától kezdve az Úr mennybemenetelig és második eljövételéig. Van egy másik kifogástalan tanú is, aki arra indít, hogy az isteni titkokat az egész testtel való egységük és összekapcsolódásuk szerint szemléljük, vagyis a híres Teológus Gergely, aki a Krisztus születéséről szóló beszédében¹⁶ nem csak a születéssel kapcsolatos eseményeket követi nyomon, hanem az egész üdvöngöztetés sorrendjét állította össze. Emellett a húsvétról és a feltámadásról mondott beszédében sem változtatta meg, amit a születésről szóló beszédében mondott. Azért, hogy erre még világosabban rámutasson, „ilyennek mondja a született születésnapját és a szenvedő halotti torát”.¹⁷ Ezért hát elsősorban a nyilvánvaló okból kifolyólag most is minden hívőnek tudnia kell, hogy az isteni Liturgia egész ünnepe a

10 Nagy Szent Vazul, kaiszareiai érsek (329/330–379), a bizánci egyház által használt liturgia hosszabb anaforájának szerzője

11 Aranyszájú Szent János, konstantinápolyi érsek (+407) a bizánci egyház által használt liturgia rövidebb anaforájának szerzője

12 Mt 26,26; Mk 14,22; Lk 22,19; 1Kor 11,24

13 Lk 22,19; 1Kor 11,24

14 ἔννοον καὶ ἐμψυχον. Az apollinarista eretnecség (4. sz.) tagadta, hogy a megtestesült Fiúnak volna emberi értelme, ennek helyét foglalta el az isteni Logosz. Az eucharisztikus áldozatra készített kenyérben a kovász jelképezi az emberi lelket (ψυχή), a só pedig az értelmet (σοῦς).

15 παθῶν.

16 38. beszéd, *Teofánia ünnepére*. Magyarul: *Nazianzoszi Szent Gergely beszédei*. Vanyó László ford. (Ókeresztény Írók, 17. Szent István Társulat, Budapest 2001, 231–248.)

17 45. beszéd, 21. Magyarul: *Az egyházatyák beszédei Krisztus ünnepekre. II. Húsvéti ünnepkör*. Vanyó László ford. (Ókeresztény Örökségünk, JEL Kiadó, Budapest 1996, 131.)

mi igaz Istenünk és Üdvözítőnk Jézus Krisztus értünk történt üdvhozó leereszkedésének teljes oikonomiáját nyilatkoztatja ki jelképesen¹⁸ a benne végbemenő misztériumokon keresztül, még ha nehéz is elkülöníteni a szimbólumokban, hogy egy és ugyanazon cselekedet az Úr melyik tetteire vonatkozik, illetve melyik eseményre, amit a zsidók tettek vele. Sokszor előfordul ugyanis, hogy az isteni liturgia egy-egy részlete kettő, sőt három korábbi eseményre is vonatkozik és arra érthető, mint ahogy a továbbiakból világosabban látható.

4. Például az isteni és szent asztalt az étkezésre berendezett emeleti teremre¹⁹ is magyarázzák, jászolnak is nevezik, meg Krisztus Istenünk sírjának is hívják. Ezek az elnevezések, ha istenfélő szándékkal gondoljuk és értjük, nem sértik az igaz hit tanítását, különösen akkor, amikor az adott szó keresi a sajátos és az adott pillanatnak megfelelő értelmet. Ugyanígy a többi esetben is. Egyáltalán ne döbbenjen meg, aki ezt az értekezést végigolvassa úgy találja, hogy van, amit valaki másképp nevez, és nem fogadja el a mi értelmezésünket, hacsak nem ellenkezik az igaz hit tanításával. Hiszen az akkori időkben is sok csodálatos dolog történt, és ugyanígy a szent és isteni apostolok meg az istenhordozó atyák is úgy látták jónak, hogy – amint korábban már mondtuk – a most említett kifejezések egyikét több akkori eseményre vonatkoztassák; avagy szükségesnek ítélték, hogy üdvözítésünk kiemelkedő és összefoglaló eseményeit beillesszék az isteni misztagógiába, mint ahogy ez az isteni evangélistáknál is megfigyelhető. Ezekre ugyanis a legnyilvánvalóbb példát és törekvést nem más nyújtja világosan, mint az, hogy a Szentlélektől és örökszűz, Istenszülő Máriától fogant és született az örökkévalóságot megelőző Atya egylényegű Fia és Igéje. Ezután megkeresztelkedésekor az életadó és vele egylényegű Lélek tanúskodik mellette; majd a zsidók megirigylük azt, aki három éven keresztül csodákat művel, tanítványa pedig elárulta, kigúnyolták és keresztre feszítették. Ezután feltámadt, felvétetett a mennybe, és várják, hogy újból eljöjjön bíróként. Mindezeket az isteni szertartás is világosan bemutatja azokkal a cselekedetekkel, amelyeket az Úr hagyományából és az egyes parancsokból kifolyólag a szertartásban végzünk.
5. Ezeket azonban az eljövendők vázlatként²⁰ mutatja az a magyarázat, amelyet sorjában nyújtunk azokról, amiket Isten kegyelme rendelt; mivel pedig gyengébb a felfogásunk, mind ez ideig úgy véltük, hogy nem bocsátkozhatunk a jelképek magyarázatába. Nem ébredt ugyanis elménkben vágy arra, hogy újfent arra merészkedjünk, hogy mindenhez elmé-

18 *συμβολικώς*

19 vö. Mk 14,15

20 *σκιαγραφία*

leti magyarázatot nyújtunk. Azonban szavunkkal is elnézést kérünk az olvasóktól, akik tudják, hogy engedelmességből teszünk eleget a parancsnak, még inkább engedve annak az Istennek mindenben kedvében járó férfinak, aki erre biztatott, hogy vágjunk csak bele az erőnket meghaladó feladatba. Nem dicsekszünk azonban azzal, hogy ismerjük azokat a dolgokat, ahová tudásunk még nem ért el. Ha pedig értekezésünk elkerülte, hogy szóljon a főpapi öltözetekről és más, a templomban használatos dolgokról, nem ok nélkül tette. Hiszen ezekkel kapcsolatban is létezik a nagy Vazul neve alatt ismert írásos magyarázat,²¹ ezért nem gondoltuk, hogy beszélnünk kellene róluk. Ha viszont ezekről is kellett volna szólnunk, találhattunk volna olyan magyarázatot vagy felvilágosítást a minket megelőző atyák tollából, amelyet elküldünk az illető főpapnak, aki erre sarkallt minket. De inkább azt választottuk, hogy nem tesszük és csendben maradunk. Isten emberszeretetében bízva és annak imáival támogatva, aki biztatott, most belekezdünk témánk kifejtésébe.

6. A legtitokzatosabb szavaknak és a legistenibb jelképeknek azt a kezdetét mutatja a lelki értelem,²² amelyet az emberi természet az egész emberi gyúradékból²³ mintegy áldozati ajándékként ajánlott fel Urunknak Istenünknek. Az isteni Lélek prófétai kegyelme pedig számos és sokféle névvel sejtette, megerősítve a titok szolgálatának megfelelő elnevezésekkel, miután a titok képmásokban és jelképekben már előre látható volt. Mivel az isteni hírnök apostoloknak és szent atyáknak gondjuk volt rá, hogy megőrizték a misztérium során teljesített jelképeknek megfelelő és hozzájuk kapcsolódó neveit, az üdv gondozásban ezért kenyérnek, eulogiának,²⁴ proszforának, zsenyének nevezték: kenyérnek mint a mennyei kenyeret,²⁵ Őt, vagyis Krisztust, akit a saját véréből sült kenyéreként testileg a tisztaságos Istenszülő érzékelhetően; áldásnak mint az elsőnek teremtett embereket sújtó átok megsemmisítését; felajánlásnak mint ami az egész emberi gyúradékból Istennek és a Teremtőnek nyújtott bőkezű ajándék, amit a Szentek Szentjében ajánlottak fel; és zsenyének, amely szentebb és szentségesebb, mint az Istennek felajánlott összes zsengeáldozat. Tehát ezt az áldást és felajánlást, valamint a többi néven nevezett kifejezést a legdicsőítettebb Istenszülő képmásaként hittel fogadjuk és dicsőítjük.

21 Brightman F.E., *The Historica Mystagogica and Other Greek Commentaries on the Byzantine Liturgy*, *The Journal of Theological Studies* 9 (1908), 248–267; 387–397.

22 πνευματικός λόγος

23 φύραμα: a test-lélek-szellemből álló, szerves egységet alkotó emberi természet.

24 εὐλογία: áldás

25 vö. Jn 6,41

7. A mi egyházainkban végzett protheszisz ugyanolyan erővel rendelkezik, mint a zsidóknak a Szentek Szentjében végzett árnyszerű istentisztelete, sőt még annál is nagyobb; ugyanis az az isteni oltár, amelyen feláldoztatik a Bárány, aki elveszi a világ bűnét, összehasonlíthatatlanul fenségebb annál a régi oltárnál, amelyhez megszentelődés és a vétkek bocsánata végett hittelt és tiszta lelkiismerettel járultak. Mégpedig nem a hozzá felhasznált anyag miatt, hiszen az arannyal volt díszítve. Hanem a zsidóknak Isten elrendelte, hogy csak egy oltárunk legyen, és a törvény előírta, hogy egyetlen, meghatározott helyen álljon, másutt pedig tilos volt oltárt állítani.²⁶ Hát nem nyilvánvaló ismertetőjele ez is annak, hogy ezt az oltárt meg a rajta végzett áldozatokat a megfelelő időben teljesen el fogja törölni? A régi időkben ugyanis a falánk és nehéz felfogású zsidók lelkületéhez leereszkedve – akik pogány módon akartak élni – megengedte, hogy maga az Isten jóságának csupán a nevében áldozzák ezeket az áldozatokat, hogy aztán az istengyilkosság²⁷ idején onnan kiűzve semmilyen más helyen ne tehessék meg ezt, mert a saját törvényük tiltja. Ezért is lett az ilyen istentiszteletnek még az emléke is eltörölve. Ha ugyanis nem azért írta elő Isten az áldozatokat, mert leereszkedett²⁸ a zsidók gyengeségéhez, akkor hogyan jelentette volna ki, hogy terjesszék el az egész földön, mint ahogy a szent apostolok igehirdetése Isten parancsából felsorolta azokat az áldozatokat, amelyeket a napnak, a levegőnek és a többi általános gyönyörnek mutatnak be?²⁹ Ámde – amint már mondtuk – leereszkedés miatt lettek engedélyezve a zsidók áldozatai. Ha ugyanis még abban az időben, amikor folytak ezek az áldozatok, az isteni Lélek a próféták által számtalanszor megcáfolta azokat, mint ahogy Izajás által mondja: *Ha ételáldozatot hoztok nekem, hiábavaló, a tömjénfüst utálat számomra. Ki kérte ezeket kezetekből?*³⁰ Dávid által pedig: *Vajon a tulkok húását eszem, vagy a bakok vérét iszom?*³¹ És másutt: *Áldozatot és ajándékot nem akartál, hanem testet készítetted nekem.*³² Azt mondja, hogy Krisztus Istenünk megtestesülésének titka már az ősi nemzedékek előtt készen állt. Hogy mondhatná tehát bárki, aki épeszű, hogy az új kegyelem megjelenése után még érvényben maradtak a régi áldozatok? De legyen ennyi elég a törvény szerinti áldozatok megszűnéséről, vagy elvetéséről és tilalmáról.

26 vö. 2Krón 32,12

27 t.i. Krisztus kereszthalála

28 συγκαταβαίνων

29 vö. ApCsel 17

30 Iz 1,13

31 Zsolt 49,13

32 Zsolt 39,7

8. Azonban hasonlóképp mondhatná valaki ellenvetésül: Ti milyen prófétai bizonyítékokból vettétek, hogy az általatok felajánlott kenyeret és bort Krisztus Testének és Vérének tüposzaként ajánljátok fel? Első érvként azt mondjuk tehát, hogy senki sem tagadhatja, hogy maga az Igazság, Krisztus Isten cselekedte ezt és hagyományozta, mondván: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.*³³ Ha pedig az ezzel kapcsolatos prófétai jövendöléseket kutatod, hallgass arra, aki mind prófétaként, mind pedig királyként hitelre méltó; de még inkább a mennyei Atyára, aki így szól ahhoz, aki tőle a hajnalcsillag előtt elmondhatatlanul és szenvedélyt nem ismerő módon született:³⁴ *Megesküdött az Úr, és nem bánja meg; te pap vagy mindörökké Melkizedek rendje szerint.*³⁵ És mit ajánl fel Istennek? Kenyeret és bort, amiket Ábrahám kapott istenes módon azután, hogy győzelmet aratott. Ha tehát más törzsből származott Melkizedek, aki Krisztus előképének számít és annak is hiszünk, akkor elvettetik a levitai papság is. Lehetetlen ugyanis, hogy Isten hazudjon, és esküvel ígérje meg, hogy test szerint Dávid magjából fog támadni a főpap, aki egyúttal a korszakok előtt létező Isten. Minthogy elvettetett tehát mindaz, ami a levita törzsből származott – amint fentebb írtuk –, a régi törvénynek és istentiszteletnek is ki kellett cserélődnie, ahogy valahol a nagy Pál is mondja: A törvény úgy rendelkezett, hogy a zsidók istentiszteletének egész gyakorlatát és parancsát a leviták és törzsbelijeik végezzék. Ezek megszűntével pedig a törvény is megszűnik.³⁶ Azonban egy másik próféta is előre jelzi a mi tömjénezésünkről és istentiszteletünkről: *Íme tömjént ajánlanak fel nekem az egész földön.*³⁷ Ez egyrészt a zsidó áldozatok és szokások eltörlésére vonatkozik, másrészt a mi istentiszteletünk megbecsülésére, amelyet az egész földön végzünk a vértelen áldozat által.
9. Azonban térjünk vissza oda, ahol abbahagytuk. Ha ugyanis mindezt kitérésül mondtuk, azért tettük, hogy megcáfoljuk a Krisztus-gyilkosokat. Így aztán a mondottak szerint is a proszfora, a kenyér, az eulogia meg a zsenge is az örökké szűz Istenszülő képmására vonatkozik. Ő ugyanis az Atya tetszéséből meg az Atya Fiának és Igéjének akaratából és a Szentlélek lejövetele következtében a Szentháromság egyikét, az Isten Fiát és Igéjét magába fogadva tökéletes Istent és tökéletes embert hozott a világra. Amint a lényegfeletti Isten, aki belőle testet vett fel, egy személyben tökéletes ember is volt, mindenben hasonló hozzánk a bűnt kivéve, úgy az Úr testét is, mint amely a Szűz testéből, vagyis méhéből és véréből vált

33 Lk 22,19; 1Kor 11,24–25

34 vö. Zsolt 109,3

35 Zsolt 109,4

36 vö. Zsid 7,11

37 vö. Mal 1,11

ki, kivágja (a Nagy Templom³⁸ gyakorlata alapján) a diakónus az eulogia és a proszfora mintegy egész kenyeréből, egy fémeszköz segítségével, amit lándzsának neveznek, bár még nem jött el igazán ennek (a lándzsának) az ideje, és így áldozzák fel a proszfora közepéből kivágott részt magában. És a diakónus, aki ezt végzi,³⁹ ugyanakkor előkészíti a később a szenvedés idején az Úrnak az életadó Lélek leszállása révén megszentelendő vérért, majd otthagyja ezeket az előkészületi asztalon, miközben a pap az ehhez tartozó imát mondja.

10. Az isteni Testet az eulogiából kivágó diakónus az angyalt utánozza, aki így szólította meg a Szület: *Örvendezz!*⁴⁰ Bár a papok is kivágják ezt, azonban hajdan a Nagy Egyházban így végezték, és a diakónusok is felvágta a proszforát. Az a diakónus tehát, aki annak mintájára jár el, amint hajdan a Nagy Egyházban végezték, és ezzel egyúttal azt is előkészíti, hogy majd a szenvedés megfelelő idején az Úr vére is jelenlévővé válik az életadó Lélek lejövetele folytán, a kivágott kenyeret az előkészületi asztalon hagyja, mert a felajánlás imáját a pap mondja. Úgy marad tehát az isteni Test az előkészületi oltáron, mint Betlehemben, ahol megszületett Krisztus, *akinek származása az ősidőkre, a régmúlt időkre nyúlik vissza.*⁴¹ Ugyanakkor úgy is, mint Názáretben, valamint kafarnaumi tartózkodása idején, az előkészületi asztal tölti be a hely szerepét. Emiatt említettük az előszóban, hogy a most végzett egyik cselekedet az akkori két vagy három esemény képmása. Összegezve azt mondhatjuk, hogy a keresztelést megelőző életének harminc éves időszakát teljes egészében az előkészületi asztal ábrázolja.

Ekkor a főpap jelzi az első papnak, aki végezni fogja az isteni misztagógiát, hogy ideje elkezdni. Ezt az időt ábrázolja az Izajás próféta által megjövendölt idő: a próféta és Előhírnök János születésének és Krisztus hozzánk való eljövételének ideje. Mindkettőt: a születés idejét és Krisztus köztünk tartózkodásának idejét az Istenről szóló többi férfival együtt világosan megjövendölte Izajás, amikor azt mondta: *Íme elküldöm előtted angyalomat, aki előkészíti előttem utadat,*⁴² és a többi, amit róla előre hirdetett, Krisztusról pedig: *Íme a Szűz méhében fogam,*⁴³ és mindazt, amit a szenvedésről, az eltemettetésről és a feltámadásról előre megmondott. Ebben az időben ugyanis a rejtett is feltárul, mert a világ teremtése óta elrejtett titok megnyilvánulása befejeződött.

38 A konstantinápolyi Hagia Szophia.

39 Az ezredfordulón még a diakónus végezte az előkészületet.

40 Lk 1,28; Zsolt 92,1

41 Mik 5,2

42 Iz 40,3

43 Iz 7,14

11. Az a pap azonban, aki a liturgia kezdetét végzi, az előhírnök és Keresztelő János képmásának tekinthető, aki elkezdte az igehirdetést, mondván: *Térjetek meg, mert elközelgett a mennyek országa,*⁴⁴ és a hozzá jövőket mind megkeresztelte. Amikor ilyen módon elkezdődött a liturgia, az első kérő ima után sorban jönnek a prófétáktól vett versek, amit antifónáknak nevezünk,⁴⁵ egyrészt azért, mert előre hirdették Azt, Aki korábban tűnt fel,⁴⁶ másrészt azért, mert ő, aki az utolsó napokban született, megelőzte az Ószövetséget. Tudvalevő, hogy minden hajnali és alkonyati szolgálat elején először az ószövetségi zsoltárokat éneklük, azután az új kegyelem énekeit, hogy mindenki tudhassa: egy és ugyanaz az Úr a Krisztus, aki ezeket is meg azokat is szerezte. Tehát – amint mondtuk – az első könyörgés után antifónákat énekelnek. Először azokat, amelyek arra sarkallnak, hogy milyen jó dicséretet mondani az Úrnak,⁴⁷ aki az emberi nem üdvözítéséért megszületett; másodjára harsogva hirdetni, hogy *az Úr uralkodik,*⁴⁸ vagyis hogy most még fölségesebb módon uralkodik a korszakokat megelőző király és Úr, mert magára öltötte ezt az alacsonyrendű testet, amelyet erőnek is neveztek, mint ahogy a kereszten megnyilvánuló dicsőségnek nevezett az Üdvözítő,⁴⁹ bár sokak számára szégyennek tűnik. Amint ugyanis egy királynak, aki önmagában mindig birtokolja a hatalmat és az erőt, nem kell használnia ezeket arra, hogy megvédje magát az alattvalói fölött zsarnokoskodó ellenségektől; amikor pedig később bosszút akar állni rajtuk, csak egy kis fegyvert ragadva saját súlyával zúzza szét az ellenfeleket, és a kárhozat szakadékába taszítja őket. A zsarnokságtól megszabadítottak mindnyájan ezt zengik: „Most uralkodik a mi Uralkodónk, most öltözött erőbe”, mert a bosszúállás szándékát és akarását uralomnak és erőnek nevezik. Így a próféta is előre látva az Isten Ige testben való jelenlétének idejét és az emberi nem megbosszulását, hogy megsemmisíti az ellenséget és a vele levő gonosz szellemeket, azután megöli a halált, és felszabadítja a halál rabságában sínylődőket, hangos szóval hirdette, hogy „Most uralkodik”, vagyis Krisztus születésében már ott van a barlang, és „Most öltözött erőbe”; nem mint ha korábban nem birtokolta volna, hanem mivel mindig is jelen volt benne, ezért meghatározza feltűnésének pontos idejét. Az isteni Lélek kegyelme ugyanis a jövendőket úgy szokta közhírré tenni, mint amelyek már bekövetkeztek és megtörténtek.

44 Mt 3,1

45 előhang

46 προαναφάνεντα

47 vö. Zsolt 91,1

48 Zsolt 92,1

49 vö. Jn 12,32

12. Az első antifóna végéhez kapcsolódik refrénként az „Istenszülő könyörgei által üdvözíts minket”. Miért is? Kétségkívül azért, hogy megerősítse az Örökszűz tüposzáról az imént mondottakat, hogy ő mutatja az utat ehhez a szolgálathoz és az igazi üdvöngödozáshoz. A második antifóna refrénje pedig így szól: „Szenteidnek könyörgei által”; mivel a lelkek üdvösségéért és a vétkek elengedéséért végezzük ezt az isteni misztagógiát, és nyilvánvaló, hogy az Istenszülő fölötte áll az összes szentnek, sőt maguknak a mennyfeletti erőknél is, ezért fohászunk azokhoz is, akik kedvesek az ő Fia előtt. Ha ugyanis az előző szöveg is az összes szentekre vonatkozik, de a Tisztaságost is belefoglalja közvetítőként a főpap, amikor azt mondja: „Felajánljuk még neked ezt a szellemi szolgálatot”, azonban azt mondják, hogy más szempontból magyarázzák ezt az atyák, amit majd akkor ismertetünk, amikor a liturgiának ehhez a helyéhez érünk.⁵⁰ Most viszont folytassuk sorjában, mert már a harmadik antifónához érkezünk. A második antifóna végén elhangzó tropárium: „Istennek egyszülött Fia és Igéje” a boldog emlékű Jusztinianosz császár szerzeménye, ugyanis egészen összhangban van a Krisztus születésével kapcsolatos hittvallásokkal is. Azt mondja, hogy ez a szülött a minden idők előtt létező Atyának egyszülött Fia és Igéje, aki a mi üdvösségünkért a szent Istenszülőtől megtestesülni kegyeskedett, közben pedig istensége változatlan maradt és nem vegyült össze (az emberi természettel), a Szentháromság egyik (személye) lévén emberré lett és keresztre feszítettetni kegyeskedett, az Atya keblétől el nem válva és el nem távolodva alászállott és testté lett. Őt az értelmi és mennyfeletti erők is a háromszorszent himnusszal dicsőítik, tehát Ő üdvözít minket.
13. Így hozzák összhangba az atyák a háromszorszent éneket is, hogy az, akit a tropárium a Szentháromság egyikeként magasztal, egylényegű az Atyával és a Szentlélekkel, velük egytermészetű és tőlük elválaszthatatlan. A „Szent Isten”-t az Atyára vonatkoztatják azok, akik megkülönböztetik a személyi tulajdonságokat; a „Szent Erős”-t a Fiú és Ige személyének sajátosságára jelölik ki; a „Szent Halhatatlan”-t az életteremtő és egylényegű Lélek személyének szentelik. Az egy istenség három személye mindegyikének megfelel az itt említett három „szent”, ugyanis mindegyikük szent is meg erős is meg halhatatlan is. Tehát a háromszorszent himnusz is csatlakozik a tropáriumhoz, hogy megmutassa, hogy a Fiú éppúgy egytermészetű és egylényegű, mint a másik két személy. Ugyanis a háromnak egy a természete és a lényege, „közös neve pedig egy, mégpedig az istenség”,⁵¹ még ha a három személy mindegyikét tökéletes Istennek is

50 lásd alább 127. o.

51 vö. Nazianzoszi Gergely, *Beszédek* 40,45; (ÓI 17,314)

nevezik. Ezekben a rövid szavakban helyesen fejeződik ki, amit a nagy Teológus is ilyenképpen mondott: „Mert megkülönböztetjük anélkül, hogy elszakítanánk, és hogy úgy mondjam, megkülönböztetve összekapcsoljuk.”⁵² Másutt pedig ugyanő mondja: „Még el sem értem a három megkülönböztetéséhez, máris ott vagyok az egynél.”⁵³ Azonban senki se gondolja, amikor ezeket a háromszorszentről szóló tanúságokat hallja, hogy elsőként szól Krisztusnak és Istenünknek emberré lételéről, hiszen azt a Lélek sugallatára már régen megjövendölték titokzatosan az Istenről beszélő próféták. Ennek az előképéről és elhatározásáról szólva Dávid székszavúan kijelenti: *Szomjúhozik lelkem az erős, élő Istenhez,*⁵⁴ máshol így: *Az Úr igéje erősítette meg az egeket, és szájának lebelete azok minden erejét,*⁵⁵ ismét másutt pedig: *A te világosságodban látjuk meg a világosságot.*⁵⁶ Az Izajás által hangoztatott szeráfi himnusz⁵⁷ és az egy uralkodásba és istenségbe összevont „három szent” miben különbözik az általunk énekelt háromszorszenttől? Tehát azért kapcsolódik a tropárium mondása a háromszorszenthhez, mert ezek az istenségre vonatkoznak, miközben a kettő között bevonul a főpap.

14. Szóljunk hát erről a bevonulásról úgy, ahogy Isten képességünkhöz mértén megadja. Úgy tűnik, hogy Krisztusunknak és Istenünknek a Jordánnál történt megjelenésére és kinyilvánítására utal a főpap bevonulása. Ebből következik – úgy látszik –, hogy folyóknak nevezik a Nagy Templom padlóján levő keskeny, fekete márványcsíkokat, amelyeket szabályos távolság választ el egymástól. A bevonulásig ugyanis, még ha jelen is van a főpap, ez (a jelentés) nem mindenki számára nyilvánvaló és ismerős. Ha viszont középre állt, a természetfölötti és szokatlan jelentést is megvilágítja. Az a pap pedig, aki a liturgia kezdetét végzi, a főpap bevonulása előtt az oltár közepén állva olyan, mint a bűnbánat keresztségét végző Előhírnök, amikor azonban látja, hogy bevonul a főpap, félreáll. Csak csendben mondja, amit János is mondott: *Neki növekednie kell, nekem pedig kisebbé kell lennem,*⁵⁸ és rögtön átadja helyét a főpapnak, hogy a jelentősebb cselekedeteket végezze. A zsoltárenekések azt éneklik: *„Jertek, örvendezzünk az Úrnak”,*⁵⁹ ez pedig az apostoloknak a keresztség után mondott szavaira vonatkozik, amelyeket Krisztusról mondtak.

52 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek* 39,11; (ÓI 17,258)

53 Nazianzoszi Gergely, *Beszédek* 40,41; (ÓI 17,310)

54 Zsolt 41,3

55 Zsolt 32,5

56 Zsolt 35,10

57 vö. Iz 6,3

58 Jn 3,30

59 Zsolt 94,1

Mielőtt még megkapták volna a meghívást, egyesek azt mondták: *Jertek, megtaláltuk, aki után vágyakozunk,*⁶⁰ mások: *Jöjj és lásd,*⁶¹ ismét mások pedig *elmentek és meglátták, hol lakik, és aznap nála maradtak,*⁶² meg egyszerűen mindazt, ami a keresetséggel kapcsolatos, amit közös meghívásuk előtt mondtak a tanítványok. *A Siessünk színe elé bűnvallással*⁶³ azt jelenti: Minthogy aki most megjelent, az örökkévalóságot megelőzőleg létező Isten, a mennynek és földnek és a tengernek Teremtője, aki most emberré lett értünk, az emberi természet összes tulajdonságát magáévá tette, egyedül a bűn kivételével. Ő az utolsó időkben újból eljön majd, saját személyével és személyi valóságával, hogy ítéljen élőket és holtakat, azonban nem ugyanilyen testtel, de nem is testetlenül. Jertek, imádjuk Őt, mert hiszünk benne mint Istenben, és boruljunk le előtte vétkeink miatt. Járuljunk hozzá és orcája elé bűnvallással és szívtöredelemmel, hogy ezért irgalmas bírónak találjuk, hiszen az alvilágban már nincs bűnvallás: ezért kell most eléje járulni.

15. Tehát rögtön a bemenet és a háromszorszent befejezése után a magas trónhoz járul, ami a földről az égbe való felemelkedést jelenti, mégpedig a zsidók földhözragadt életéből meg a Törvényből és az ószövetségből, amelyet Isten kegyeskedett nyújtani nekik. Ebből tehát nyilvánvaló, hogy a keresetség megjelenése után veszi kezdetét az isteni kegyelem. Rögtön ezután következik az úgynevezett prokeimenon, amely onnan nyeri nevét, hogy megelőzi az új kegyelem összes jelképét, hiszen utána jön az apostolok meghívása is, és a Cselekedeteikből vagy a levelekből derülnek ki tetteik is, sőt az a kegyelem, amely az általuk írt isteni evangéliumokból árad. Az áldás, amelyet a főpap a háromszorszent végén szokott bent adni, a Krisztusról megjövendőlt prófétai ígék beteljesedését és megpecsételését jelenti, mert testi eljövetele megpecsételte, hogy igaz mindaz, amit ezek előre megmondtak; az áldás az isteni tettek meg az emberi nem újjáformálásának kezdetén is helyet foglal. Ez annak a Békességnek a pecsétje is, amely az akkori megosztó hatalmakat megsemmisítette, és a távoli nemzeteknek békét szerzett.⁶⁴ Ezért a főpap, amikor fennhangon mondja, hogy „Békesség mindenkinek!”, arra céloz, hogy Krisztus, a békesség Atyja egységre vezette a földieket és a mennyieiket.
16. Nehogy megbotránkozzék bárki is ezt hallva, és azt mondja: „Hogy lehet, hogy te azt, ami az apostolokkal a feltámadás után történt, a szenvedést megelőző jelképek elejére tetted?” Azonban tudja meg, aki így

60 Vö. Jn 1,45

61 Jn 1,46

62 Jn 1,39

63 Zsolt 94,2

64 vö. Ef 2,16–17

beszél, hogy sem rejtély, sem jelkép, sem példázat nem képes pontosan egybeesni mindazokkal, amiket utánoz; nemhogy hasonlítani nem képes a személyhez, az időhöz és az egymás után következő sorrendhez, hát még hogy azonosuljon vele! Ha így öltenek is alakot, csak a képét viselik a prótotípusznak, azonban lehetetlen, hogy teljesen azonosak legyenek vele. Mondjuk tehát azt, hogy az Apostolok Cselekedeteinek és leveleiknek felolvasása válogatást nyújt Krisztusunk és Istenünk ígéreteiből és azok beteljesüléséből, ezekből pedig bebizonyosodik az ő hatalma és az igazság tévedhetetlen volta. Azt mondta ugyanis nekik: *Jertek utánam, és emberhalászokká teszlek titeket.*⁶⁵ Látod tehát, hogyan keltették életre az egész világot a tévely szakadékból a halászok és a műveletlenek? Napkelettől napnyugatig hirdetik tanításukat, és az összes többi törvényt és isteni jövendöléseiket tartalmazzák a hagyományok. Sőt, ami még ennél is csodálatosabb, mesterségük hatása nem csak addig érvényesül, amíg itteni életüket töltötték, mint a többi halászoknál is, hanem haláluk után is. Ezenfelül jóllehet csak egy-egy magot vetettek el az összes nemzetekbe, az általuk szórt mag mégis rengeteg halászt ejtett foglyul, meg vadászokat, katonákat, kereskedőket és földműveseket, akik bőséges termést hoztak az Uralkodónak és Teremtőnek. Ez máig is látható és e korszak végéig, hogy sokan járulnak a hitetlenek közül az isteni keresztséghez, akiket e halászok hálója kerített be. Ezt fűzzük hozzá az Apostolok Cselekedeteinek és isteni leveleiknek felolvasásához.

17. A tiszteletreméltó és isteni evangéliumok felolvasása magának Krisztusnak, a mi Istenünknek szavait nyilvánítja ki, azokat a parancsokat, törvényeket, amelyeket ránk hagyott, a szenvedéseit, eltemettetését, feltámadását és mennybemenetelét. Az evangélisták ugyanis csak keveset beszéltek a csodákról, egyetlen mondattal jelezve a végtelenül sok csodát. Mivel az, akit himnuszokban dicsérünk, egyszerre Isten és ember, a boldog Atyák is úgy rendelkeztek, hogy a hozzá intézett himnuszok is kapcsolatban legyenek egymással, és amint a háromszorszent himnuszt, úgy az alleluját is angyalok éneklék, ekképp isteni mivolta az angyali himnuszokból ismerhető fel, emberi mivolta viszont az általunk zengett énekekből. A tömjénfüst, amely az alleluja alatt a tömjénezőből száll fel, a Szentlélek kegyelmét tárja fel, amely a tanítványoknak adatott, amikor elküldte őket, hogy gyógyítsanak meg minden betegséget és minden gyengeséget Izraelben. Az isteni evangéliumok felolvasását egészen a kerubénekkig követő imák és kérések Krisztus Istenünknek három éven át tartó tanítását mutatják és a keresztségre készülők oktatását, amire az isteni ígéret ereje és a csodák működése készítette őket. Ekkor kiküldik a

katekumeneket és azokat, akik nem találtattak méltónak Krisztus misztériumaira. Eközben pedig maga a főpap imádkozik értük, a katekumenekért és a hívőkért, az isteni ihletettséggű Atyák ugyanis megértették, hogy milyen lélekkel és kezekkel kell rendelkeznie annak, aki érinteni fogja Krisztus Istenünk tisztaságos testét: a napsugaraknál tisztábbnak kell lennie, ezért rendelték úgy, hogy könyörögjön az Isten emberszeretetéhez a vétkek elengedéséért.

18. A szent adományoknak, azaz az Úr Teste és Vére jeleinek átvitele az előkészületi asztról és bemenetük az oltárhoz, mialatt a kerubéneket éneklük, az Úr Betániából Jeruzsálembe való bevonulását tárja fel, ugyanis nagy tömeg és a zsidók gyermekei énekeltek himnuszt érzékelhető módon, mint királynak és a halál legyőzőjének. Szellemileg azonban az angyalok és a kerubok a háromszoros éneket együtt énekeltek velük. Jogarokat és kardokat is visznek magukkal a diakónusok ősi szokás szerint a királyi méltóság jelzéséül, és ripidionoknak nevezett legyezőket is a kerubok utánzására. A kerubének azonban, ami eközben elhangzik, mindenkit arra szólít fel, hogy ettől fogva a liturgia végéig figyelemmel teli értelemmel tartson ki, és minden földi gondot hagyjon el, mint akinek az a célja, hogy az áldozásban a nagy Királyt fogadhassa. A szent jelek elhelyezése a szent oltárra ugyanis utánozza az étkezésre berendezett emeleti termet, majd nemsokára magát a keresztre való felemeltetést is, végül pedig az eltemettetést és a feltámadást ábrázolja, és az azt követő mennybemenetelt. A boldog Atyák azért, hogy ne külön-külön határozzák meg az akkori egyes események időpontját, idejét és helyét, és az átvitekhez más és más oltárt kelljen használniuk, ezzel pedig mintegy ócsárolják az üdvöngöztetés misztériumát, úgy utánozták az isteni teremtés módját, mint ahogy egy ember utánozhatja és feldolgozhatja az isteni dolgokat. Ezért aztán a mennynek feleltették meg a szent asztal felett kifeszített tetőt, mint ahogy az egész földet jelöli a cibórium négy oszlop által határolt vagy körbekerített szent alapja. Ezzel teljesedik be a prófétai ige is: *Isten szabadulást szerzett a föld közepette*,⁶⁶ ugyanis mindenki vallja, hogy Jeruzsálemben van a föld kellős közepe, és itt szenvedte el az Úr az összes szenvedést, az elárultatást, az elítéltetést, amik a kereszt előtt és azután történtek. Mivel pedig a szent asztal a menny és a föld határán van – ahogy bebizonyosodott –, és az oszlopok meg a körbehordozott legyezők közepette áll, ezért nyilvánvaló, hogy a mennyben van – történjék ez akár Indiában, akár a brit szigeteken –, a rajta végzendő cselekmények által mutatja, hogy a föld kellős közepén történik az üdvösség munkálása. Ha valaki azt mondja, hogy nem minden templomban van cibórium,

66 Zsolt 73,12

oltártalapat és oszlopok, legyen annyi elég, hogy azt írja elő a törvény, hogy minden templomban a béma félkör alakú legyen, félkupolája pedig a mennyei félgömböt ábrázolja, közepén átellenben a szent asztallal.

19. A szent adományok elhelyezését követően a püspök önmagáért és a népért könyörög azt kérve, hogy az Atyaistennek tetszésére legyen az önmagát feláldozó egyszülött Fiának bemutatott áldozata. Hiszen Ő, aki feláldoztatik az Atya tiszteletére, önmagát adja áldozatul, mégpedig akkor, amikor az Atya nem kérte; az Atya tiszteletére kiontott vér pedig az egész emberiség szabadulásáért hozott fizetséggé lett, mintegy váltságdíjjá. Ezután a diakónus fennhangon mondja: „Szeressük egymást”, hogy az érzékelhető csók szellemileg vésődjön a szívbe, és minden haragot kiűzön belőle. A diakónus még hangosabban kiáltja: „Az ajtókat, az ajtókat! Bölcsességben figyelmezzünk!”, vagyis ne ostobán és meggondolatlanul merészeljünk viszonyulni ezekhez a szent cselekményekhez, és nehogy hétköznapi megszokásból tekintve a cselekményük és hatásuk változhatatlanságára olybá tűnjünk, hogy kegyesen fogadott áldozatot ajánlunk fel Istennek, hanem mivel világosan felismerjük, hogy az egyes mostani cselekmények melyik mintaképnek és hogyan felelnek meg, szükségképpen és kölcsönösen. Tehát e cselekmények beavatottjainak és beavatóinak, azaz a papoknak, főpapoknak és összes szolgálattevőinek tudniuk kell, hogy mi a cselekmények értelme, és melyik mire vonatkozik. Mert ez illik az értelmes természethez, mint ahogy a „Bölcsességben figyelmezzünk!” is előírja. Rögton ezt követi az „Álljunk illően, álljunk félelemmel! Figyeljünk a szent felajánlásra!” Mi is a felajánlás?⁶⁷ Természetesen az elvégzendő szimbólumok mintaképeire vetett pillantás. Hiszen rámutató és hasonlatszerű jellege van az 'anafa' elnevezésnek. Ezért állunk remegve és sírva abban a meggyőződésben, hogy az Istenembert magát látjuk, ahogy szenved értünk. Ezért állunk éberén és szilárdan, hogy békében és anélkül, hogy valami alacsonyabb rendű gondolat révén elterelődne a figyelmünk, e felajánlás vagy odaajánlás révén arra méltatassunk, hogy megpillanthassuk isteni feltámadását, és eltelhessünk az ebből fakadó örömmel, leginkább azok, akik a hely szentségéhez méltó módon részesülnek Testéből, mivel ezek együtt is szenvednek vele, és vele együtt eltemetve vele együtt fel is támadnak.
20. Ehhez kapcsolódva a főpap arra buzdít, hogy emeljük fel szívünket és egész értelmünket. A hívők pedig e szavak hallatán megígérik, hogy először irgalmat, utána pedig békeséget ajánlanak fel áldozatul. Megvallják, hogy szívük is úgy figyel az Úrra, amint az elő van írva. Ezután az ortodox hit isteni megvallása következik, hogy mindenki számára ebből világo-

67 *ἀνάφορα*

san felismerhető legyen, hogy a Háromság egyike a kezdet nélküli Atya egyszülött Fia és Igéje, aki üdvösségünkért emberré lett, megtestesült a szent Szűztől, keresztre feszítettet, eltemetkezett és feltámadt. Az ő isteni parancsainak megfelelően végezzük ezeket a cselekményeket, hogy ne csak szóval, hanem tettekkel is örökre munkálva üdvösségünket kitűnjék, hogy nemcsak élünk, hanem úgy is viselkedünk. Valljuk, hogy a szenvedélyek a testben figyelmeztetnek erre, de ettől még szenvedélytől mentesnek marad az istenség. Egyúttal azért is, hogy az isteni hitvallás hangos megvallásával a tudatlanok és a műveletlenek is a recitálást hallva megismerjék a hit titkának kifejezéseit, amelyeket a sokaság fülének is meg szabad hallania.

21. Az ajtók bezárása és a fölérősített függöny letekerése azonban, ahogy azt a monostorokban szokták végezni, valamint az isteni adományok befedése az úgy nevezett Ἀήρ-rel azt az éjszakát jelzi szerintem, amelyben a tanítvány árulására sor került, majd Krisztust elvezették Kaifáshoz, azután Annás elé, hamis tanúságokat hoztak elő, kigúnyolták, megpofozták, és mindazt, ami ezután történt. Hiszen miért is nevezik ezt a takarót aérnek, ha nem azért, mivel az arra az említett éjszakára boruló homályt⁶⁸ ábrázolja? Hiszen akkor a nagy Pétert is, aki az ajtón kívül állt, annak a tanítványnak kérésére, aki a főpap ismerőse volt, beengedték az udvarra; a szolgálóleány pedig felismerte, és a tűz mellett állók is bizonygatták. Az ezt követő események arra sarkallták, hogy a tagadás szakadékába zuhanjon, hogy aki megengedte magának, hogy gőgösködjék vagy dicsekedjék, most elbukjon. Azzal viszont, hogy az aér elveszik, a függönnyt összetekerik, és az ajtókat kinyitják, azt a reggelt ábrázolják, amikor Krisztust elvezették, és átadták Poncius Pilátus helytartónak. Az isteni atyák úgy rendelkeztek, hogy miközben kinyitják az ajtókat és a függönnyt, a hüpodiakónusok kint álljanak az isteni hajó szintjén, mintegy a tiszteletreméltó szentély udvarában, hogy eltávolítsák onnan, ami megbotráncoztató, és akik a szolgálólányhoz hasonlóan viselkednek, elküldjék, és megfékezzék az arcátlanokat, akik az egyszerű hívek botráncozására szégyentelenül ide-oda járkálnak. Akik pedig azt hangoztatják, hogy „Hívók mindnyájan”, megerősítik a jelenlevőket, hogy a főpápostol bukására ebben az órában titokzatosan emlékeztetve egyiküknek a szívét se borítsák lángba félelemtől vagy cseltől félrevezetve az örök büntetés tüzeiben álló démonok, leginkább a magasztosabb erkölcsűkét, meg ne botoljon gondolatuk, amikor nemcsak azt hallják, hogy leköpdösték és kigúnyolták az Istent, hanem vérét is ontották, szenvedett és meghalt.

68 Az „aér” görögül levegőt jelent, itt az eredeti szövegben „homály” helyett „sötét levegő” áll.

- Nehogy félrevezetve ostoba módon azt gondolva, hogy Istent védik,⁶⁹ úgy véljék, hogy teljesen érzéketlen a fájdalom iránt. Így aztán a fantasztikusok⁷⁰ eretnokségének szakadékába zuhannak, és Krisztus teljes üdvöngöztetését tagadva úgy látják, hogy az az ész⁷¹ titkos műhelyében zajlott.
22. Fontold meg, hogyan hagyományozták ránk itt az isteni Atyák a nagy Péterrel kapcsolatos eseményeket ábrázolását, hogy gondoljuk meg: ha az Egyház alapja, akire majd ez épül, a gondviselés folytán híjával volt az isteni püspökségnek, és hatalmas bukásával megkockáztatta, hogy elkárhozik, hogy lehet, hogy ma egyesek, akik nem rendelkeznek a megfelelő püspökséggel és buzgósággal, ne zuhanjanak a mély szakadékba? Vannak, akik azt mondják, hogy a hüpodiakónusok képviselik az ószövetségi botot, amelyet a kezükben tartottak, akik a hajdani húsvéti lakomát fogyasztották, ezért a hüpodiakónusok kívül állva kérik a hívőktől, hogy őrizzék meg nyugalmukat, miközben a papok (a szentélyen) belül nyugodtan részesednek az isteni Titkokban.
23. Mit is mondhatunk az isteni ripidionokról, amelyeket közben a diakónusok kezeikben tartanak, és a szent adományok felett mintegy megrendülve ide-oda mozgatnak, amíg be nem fejeződik az Istentől ihletett ima: „Küldd le Szentlelkedet reánk és ezekre az előttünk fekvő adományokra”. Vakmerőség tehát, ha többet beszélünk még ezekről. Mivel azonban egyszer már engedtünk a felszólító parancsnak, hadd szóljunk ezekről is, Isten segítségével; ha pedig mások is elfogadják, hála legyen érte Istennek. Hiszen jól tudom, nem teljesen kifogásolható, nem is tér el a keresztény hit tanaitól. Azt mondjuk tehát, hogy mindig szüntelenül jelen voltak az Úr Jézus mellett a mennyei erők is, kiváltképpen azon az éjszakán, amikor elárultatott. Ezek tehát látva, hogy elvezették Kaifáshoz, aztán Annás elé állították, hamis tanúkat hoztak ellene, arcul ütötték, leköpdösték, verték, a zsidók kigúnyolták, a katonák vörös köpenybe öltöztették, tövisből koronát tettek a fejére, térdet hajtva kinevették, és amit csak elbeszélnek az evangéliumok, és mindazt, amit ugyanakkor az események sokasága miatt mellőztek, minden egyes esemény láttán zavarba estek, megdöbbenek az Úr végtelen türelmét látva, szemüket eltakarták és borzalommal eltele szánalmukban elfordultak. Ezt tették mindaddig, amíg fel nem emelték a kereszten, ugyanis a test szenvedéseinek és a megszügyenyülésnek e keresztté lett a célja, amely inkább dicsőség, mint szégyen, mert ez az istenség működéseinek és erejének a kezdete. Ezért rendült meg a föld, és borult három órán át sötétség az egész föld-

69 vö. Nagy Szent Vazul, *Beszédek* 45,19; (ÓÍ 6,436)

70 Vsz. bogumilok

71 τῆς διανοίας

kerekségre, szakadt ketté a függöny, repedtek meg a sziklák, és nyíltak meg a sírok, sőt a holtak is feltámadtak, és történt mindaz, amit az Üdvözítő az alvilágba leszállva tett.

24. És ezért amikor Krisztus a keresztre feszítés helyén volt, az isteni erők már nem rémüldöztek és nem csodálkoztak. Őket utánozva, amint mondják, forgatják a diakónusok az isteni ripidionokat. Ebből nyilvánvaló, hogy mindaz a gyalázat, ami a kereszttel történt, a gúnyból adott tisztelgés és a nevetségessé tétel jobban érintették a szenvedőt, mint a szellemi és isteni hatalmakat. Mivel tehát az, aki ezeket elszenvedte, tökéletes ember volt, ugyanakkor tökéletes Isten is, egyetlen személyben hordozva a két természetet keveredés nélkül, változatlanul és változhatatlanul, az emberi természet viselte el a szenvedéseket, miközben az istenség szenvedés nélküli maradt. Ezért akik be lettek avatva üdvösségünk titkába és akik beavatták őket, hol a szenvedés révén megvalósult üdvöngöztetést és a végtelen türelmet zengik, hol pedig Istenhez méltó és tiszta dicsőítést ajánlanak fel a lényegfeletti természetnek, mint ahogy ezt a kerubok és a szeráfok teszik. Ehhez vezet el bennünket a győzelmi éneket harsogó fennhang. Térjünk hát vissza oda, ahol félbeszakítottuk.
25. A papi fennhang⁷² után a háromszoros himnusz következik, majd amikor ezt elénekelték, legtöbbször a nagy Vazul, avagy az Istennel eltelt Aranyszájú imája jön, mely az isteni természetből indul ki, és a megtestesülésig ereszkedik alá. És amikor az egész üdvöngöztetést kifejtették, a pap hangosan felszólít bennünket: „*Vegyétek, egyétek*”. Felvetődhet az a kérdés, miért hiányzik a „mindnyájan” a „*Vegyétek, egyétek*” mellől, amikor ugyanez megjelenik az „*Igyatok ebből*” mellett. Azt mondjuk erre, hogy a „mindnyájan” szónak kétféle, mind történeti, mind lelki értelme van: történeti az áruló alattomosága miatt, ami ezeknél a misztériumoknál esett meg, lelki azonban az Istent látó apostolok és a szent atyák részére. Mondjuk el tehát a lelkibb értelmét: amikor az apostolok mind kezükbe vették Krisztus Istentől az isteni kenyeret, és hittel és isteni félelemmel részesültek belőle, egyedül Júdás volt az, aki fogta, elrejtette, megmutatta a zsidóknak, és így adta ki nekik a misztériumot. Ebből az okból fűzzük hozzá „a Te titkos vacsorádnak” imához ezeket a szavakat: „nem mondom el ellenségeidnek a titkot”.⁷³ Az isteni Vért mindazonáltal, me-

72 τὴν ἐκφώνησιν

73 Ez az ima, amelyet mind a liturgiát végző klérus, mind pedig a hívek elmondanak az áldozás előtt, a következőképp hangzik: „A te titkos vacsorádnak részesévé fogadj ma engem, Istennek Fia, mert nem mondom el ellenségeidnek a titkot, sem csókot nem adok neked, mint Júdás, hanem mint ama lator vallom Tenéked: Emlékezz meg rólam, Uram, a Te országodban.” Ugyane szavakat éneklük nagycsütörtökön a nagybemenetnél a kerubének helyett.

lyet egy kehelyből mindannyian ajkaikkal és szájukkal fogadtak, az áruló sem tudta elrejteti, hanem megitta, miként a többiek. Mindezt, mielőtt még megtörtént volna, előre tudva az Úr, hagyta ki a „mindnyájan” szót a kenyérenél, s tette azt hozzá a kehelynél, mivel Júdás is részesült belőle. Ennyit erről.

26. Egyébként azt is el kell mondanunk, hogy ezután mit gondolnak a beavatottak, ami mindenki hasznára és épülésére szolgál. A „Vegyétek, egyétek” tanításként és buzdításként egyszerűen minden emberhez szól, az isteni atyák pedig atyailag bátorítják őket, hogy a hitetlenek jussanak el a hitre, nem kényszerből vagy erőszak hatására, hanem elvi meggyőződésből, ami a vallás és a hit törvénye. Amikor pedig eljutottunk oda, és az isteni keresztség által engedélyt kaptunk rá, méltókká lettünk a tanítás szilárd eledelének befogadására. A nagy Vazul ugyanis azt mondja azoknak, akik még nem jutottak el az isteni keresztség által a beavatásra: „Miképp érzékeltethetném a méz édességét azokkal, akik nem ismerik? *Ízleljétek és lássátok, hogy édes az Úr!*”⁷⁴ Akik pedig már hívők, és részesei az ortodox közösségnek, nem egyszerűen úgy fogadják, mint akik nem vizsgálták meg magukat, hiszen így szól az Apostol: *Mindenki vizsgálja meg önmagát, és úgy egyék a kenyérből, és úgy igyék a kehelyből.*⁷⁵ A „mindenki” itt a hívőre vonatkozik. Aki tehát belátta, hogy méltatlan e kenyérből és kehelyből való részesedésre, ne merjen se venni, se inni belőle. Ezért maradt el a „vegyétek” után a „mindnyájan”, vagyis „Vegyétek, akik megvizsgáltátok lelkiismereteket”. Az „Igyatok mindnyájan” pedig parancsként írja elő, hogy akik részesültek az isteni Testből, azokat buzdítsa: Akik arra lettek méltók, hogy részesüljenek az isteni Testből, ne mondják magukban, hogy nem kell inniuk a Vérből is, hanem mindnyájan, akik részesültetek a Testből, igyatok az isteni Vér kelyhéből is, hogy ezzel is megerősítsétek, hogy Krisztus Istenünknek két természete van egy személyben. És ezt a világ szabadságáért önként kiontott váltságdíjként fogadva ti is egészen szabadokká lettetek. Azt kaptuk hagyományként, hogy ezt tegyük mindig az ő emlékezetére. Azok a szavak azonban, hogy „*Valahányszor eszitek e Kenyeret és isztok ebből a Kehelyből,*”⁷⁶ arra utalnak, hogy azok, akik tehetik, mindennap tegyék meg, és dicsőítsék és zengjék az értünk viselt szenvedéseit egészen a második és dicsőséges eljövételéig.
27. Az ima elmondása után a főpap rámutat a szent (adományokra) e szavakkal: „És tedd ezt a kenyeret a mi Urunk, Istenünk és Üdvözítőnk Jézus

74 *Buzdítás a szent keresztségre 2;* (ÓÍ 6,166); Zsolt 33,9

75 1Kor 11,28

76 1Kor 11,26

Krisztus drága Testévé, ami pedig e kehelyben van, Krisztusod drága vérévé, mely kiontatott a világ életéért, átváltoztatván a te Szentlelkeddel”. Mint ahogy tudjuk és hisszük, átváltozik, amint az epiklézis mondja. A nagy Vazul azonban az „Átváltoztatván a te Szentlelkeddel” helyébe a „Mely kiontatott a világ életéért”-et tette. Ezek azonban nem ellentétesek egymással: az Aranyszájú ugyanis az életteremtő Lélek tulajdonságát mutatva írta ezt, a mennyei dolgok kinyilatkoztatója, Vazul pedig azt bizonyítja, hogy a Háromságnak nemcsak a lényege és a működése, hanem az akarata és az ereje is azonos, amikor az Atyának tulajdonítja az átváltoztatásban való együttműködést. Ezért aztán mindketten bizonyítják, hogy „amit az Atya tesz, azt a Fiú és a Szentlélek is teszi; és amit a Fiú, azt az Atya és a Vigasztaló is; amit pedig ez, azt az Atya és az Egyszülött is.” Ezért aztán az isteni adományok kinyilvánítása után mondott ima a nagy Vazul és a mindenkinél tiszteletreméltóbb Aranyszájú János felfogása szerint kettős jelentést hordoz, amely bebizonyul az azt kutatók számára. Az isteni Vazul ugyanis ezekkel a szavakkal vezeti be a szentekről való megemlékezést: „Hogy irgalmat és kegyelmet találjunk az összes szentekkel: atyákkal, ősatyákkal és az utánuk élt minden szenttel”, az Aranyszájú pedig, amint ott le van írva, jogosnak tartja, hogy értük is felajánljuk az áldozatot. És joggal, hiszen nem csak a bűnösökért ontotta véré a jó Pásztor, és mutatta be magát engesztelő áldozatul az Atyának, hanem az igazakért is. Hiszen nincs ember, aki él és ne vétkeznék, még ha csak egy napig tart is az élete; mivel pedig mindenki felelős, ezért mindenkiért meghalt. Mert mindnyájan, akik még a kereszt előtt éltek, az elsőnek alkotott ember törvényszegése s az azt követő többi gonoszság miatt váltak felelőssé, és a halál rabjaivá. Mózes törvénye azonban egyiküket sem tette tökéletessé. Ezért tehát egyvalaki akkor meghalt mindenkiért. Mi pedig azt valljuk, hogy a misztériumok által épp ezt a halált és a feltámadást szemléljük. Hiszen nyilvánvaló, hogy most is azok révén, akik méltó módon bemutatják az áldozatot, beteljesedik az, ami akkor lezajlott.

28. Ne mondja hát senki: hogyan járhatnak közre a püspökök olyan szentekért? Kétségkívül azért, mert nem lehetetlen ez a méltóknak, mivel a nagy főpap ábrázatát viselik.⁷⁷ Általában a püspökök – bár az emberek közül való főpapok – az isteni liturgia során sok olyat tesznek és mondanak, ami az emberi lehetőségek határait természet szerint túllépi, így pl. amikor a kerubi avagy a szeráfi himnuszokat éneklük. Ezért hangsúlyozza ki a nagy Dénes is, hogy a mi isteni liturgiánk a mennyei hatal-

⁷⁷ Kabaszilas az *προσφέρειν ὑπὲρ τῶν ἁγίων* illetén magyarázatát keményen visszautasítja (lásd alább 216–225. o.), Thesszalonikéi Simeon azonban még szélsőségesebb formában fogja majd előadni. (lásd alább 265. o.)

mak utánzására és rendjei alapján megy végbe, akiket a liturgiát végzők testesítenek meg, rendjük és rangjuk szerint. Ennek megfelelően nevezi a diakónust „megtisztítónak”, a papot „megvilágítónak” és a püspököt „beteljesítőnek”.⁷⁸ Amikor azt hallod, hogy „Felajánljuk még neked ezt a szellemi szolgálatot”, és a főpap csendesen említi a többi szenteket, majd hangosan folytatja: „Kiváltképpen legszentebb, legtisztább, legáldottabb Nagyszűzanyunkért, az Istenszüllőért”, mit gondolsz, milyen az, aki ezt mondja? Úgy vélem, hogy ezt az Úr nevében mondja, hiszen egy másik imában így szól: „Mert te vagy a felajánló és a felajánlott, az elfogadó és a kiosztandó”, azért, hogy látsszék, hogy egyedül Ő, az Istenember Úr bűnnélküli, és egyszerűen mindenkiért adta önmagát, és mindaz, amit akkor cselekedett, a szenvedés, az eltemetetés és a feltámadás, a jelképek révén most is valóra válik a hívők számára. És ugyanígy rendelték az isteni beszédű atyák és tanítók, hogy ezt végezzék.

29. Az egyszerű értelemhez vezet el bennünket annak az imának a befejező fennhangja, amelyet ugyanúgy mond mind a nagy Vazul, mind pedig az Aranyszájú. Hogyan egyezhet egymással a „Hogy irgalmat és kegyelmet találjunk” és a „Kiváltképpen legszentebb, legtisztább”, amit majdnem egészen jelez az isteni dolgok kinyilatkoztatója is? Mivel az összes igazak a Bíró jobbán fognak állni, közéjük tartozik az is, aki az Istenember Urat szülte, és mindegyiknek különböző a rendje és a helye; bár egy oldalon áll mindenki, azt kéri, hogy méltasson bennünket helyünkre, vagyis akik feddhetetlenül kedvében jártunk, ne pedig a bal oldalán levő, ítélet alatt állókéra. Még inkább így kell gondolnunk, mert Krisztus mondja és teszi, mert a Fiú és Ige leöletés nélkül áldoztatik fel, és ugyanő a bárány, az áldozat és a főpap mindörökké. Tehát Ő ajánlja fel magát értünk Atyjának. Az, hogy a pap azt mondja: „Vegyétek, egyétek, ez az én testem”, vajon nem olyan, mintha maga Krisztus mondaná? Ezért háromféleképp gondolható, amit a főpap az isteni misztagógia során mond: van olyan, amelyet ő az emberek közül való közvetítőként és az Atyának felszenteltként mond; van olyan, amit a mennyei hatalmakat utánozva mond, és olyan is van, amelyet mintegy ő általa Krisztus, a mi Istenünk mond. Miért kapcsolták össze az ószövetségi szenteket az újszövetségiéikkel? Először is azért, amit az imént mondtunk; aztán azért, hogy megmutassák, hogy mindkét csoportnak egy az Istene, aki ezt a misztériumot már a korszakokat megelőzőleg kegyeskedett bemutatni, és hogy mindnyájan az ő sebe által gyógyultunk meg, és mindenkiért omlott a vére.
30. Azután, miközben a diakónus halkán sorolja az elhunytak diptücháit, a főpap újból kezd megemlékezni az újszövetségi szentekről, kezdve az

előhírnök Jánossal, mint ahogy az evangélisták is órára emlékeztek meg az Üdvözítő eljövetele előtt, mint aki elsőként hirdette az ő eljövetelét, és megerősítik Krisztus szavát, hogy *Nem született nála nagyobb az aszszonyok szülöttei között.*⁷⁹ Majd megemlíti az apostolokat és a szenteket, akiknek emlékét tartjuk. Miért mondjuk ezt szövetségnek? Mert a Mózesnek adott törvénykezés volt az előképe, és a bizonyág sátra előre vázolta azt, amit a törvényhozó szövetségnek nevezett. Ha tehát az előkép szövetség, mennyivel inkább az a megnyilvánult igazság. Az isteni Pál szerint tehát ennek az első sátnak is volt istentiszteleti rendje meg más dolgok, amelyek tanúskodtak a csodálatos titkokról.⁸⁰ Birtokában voltak Isten parancsai, rendelkezései és azoknak szóló ígéretei, akik megtartják (szövetségét). Ezekről a törvényhozó úgy rendelkezett, hogy hallgassanak rá és az adott rendeletekre, *amíg el nem jön, akinek félre van téve,* amint Jákob mondja.⁸¹ Maga Mózes pedig szó szerint ezt mondja: *Prófétát támaszt nektek az Úr úgy, mint engem, rá hallgassatok mindenben, amit csak mond nektek.*⁸²

31. Tehát akit megjövendöltek, mármint Jákob és Mózes, valamint az utánuk következő Isten-ihlette próféták, amikor eljött és beteljesítette, ami hiányzott a régi törvényből, amint Ő maga mondta: *Nem azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem a törvényt, hanem azért, hogy beteljesítsem,*⁸³ úgy teljesítette be, hogy elvágta a bűnök gyökereit és eredeteit. Ha megmaradtak volna, soha senkinek sem sikerült volna véget vetni a bűnnek. A régi törvény ugyanis azt mondja: „Ne ölj”, Krisztus pedig, a régi és az új szerzője hozzátette: „Ne tarts haragot”. A régi így szólt: „Ne törj házasságot”, Krisztus pedig: „Ne vágyakozz”,⁸⁴ és a többi, amit az isteni atyáktól lehet hallani. A korábbi szövetség vérrel kötött, az új szövetséget viszont a hibátlan Bárány erősítette meg, vérével mint vörös tintával saját kezével lepecsételve a magasságból, ezért elpusztíthatatlan és csálhatatlan marad az Egyház. Bár sokszor támadták ellenségek, de az alvilág kapuinál is hatalmasabbnak bizonyult annak az erőnek folytán, amelyet a hívek lelkébe vésett. A próféta által ugyanis így szól: *Íme jönnek napok, és szövetséget kötök veletek, nem olyat, amelyet atyáitokkal kötöttem, hanem törvényeimet a szívébe adom, és mindnyájan ismerni fognak engem a legkisebbtől a legnagyobbig, és mindnyájan Istentől tanítottak lesznek.*⁸⁵

79 Mt 11,11

80 vö. Zsid 9,1–5

81 Ter 49,10

82 MTörv 18,15

83 Mt 5,17

84 vö. Mt 5,21–30

85 vö. Jer 31,31–34

Ezért semmit sem hagyott hátra írásban Krisztus, hanem szóban rendelte el számunkra törvényként tanításait és parancsait, a misztériumot pedig gyakorlati hagyomány által. Ehhez pedig bizonyítékként hozzátette: *Amikor eljön a Vigasztaló, akit én küldök majd nektek az Atyától, ő tanít meg majd titeket,⁸⁶ és eszetekbe juttat mindent, amit mondtam nektek.⁸⁷ És hirdeti a többi, amit most nem tudtok elviselni.⁸⁸* Meg is történt, amit kijelentett, amikor eljött a Vigasztaló.

32. Akkor bizony az apostolok főpapokká lettek, amikor tüzes nyelvek alakjában beléjük költözött az isteni Lélek, megtanítva őket mindarra, amire csak szükségük volt, és mindegyiküket kijelölte egy-egy nemzethez. Megtanította őket az adott nemzet nyelvére, és a Titkok isteni imáit és szolgálatait a nemzet lelki erejének megfelelően végezték mind a veszélyek idején, mind pedig az üldözők kicselezésére. Az imákban és fennhangokban szintén különböztek egymástól, a Titkok hagyományának előképe az volt, ahogyan Urunk Jézus Krisztus ránk hagyta. Az isteni ihlettségű apostolok után egyes szent atyák külön-külön imákat és fennhangokat szereztek összeállítva a szent cselekmény szertartását, mint a szentek között kitűnő Epiphanosz,⁸⁹ a nagy Vazul, és az isteni Aranyszájú. Mindnyájan egyaránt a Vigasztaló életet árasztó forrásának hullámaiból merítették a tanokat, amelyeket az ortodox Egyház szóban és tettel magától Krisztustól kapott. Most is a többi szertartás előtt a nagy Vazul és az isteni Aranyszájú liturgiája van érvényben, ráadásul az előre megszentelt áldozatok liturgiája, amelyről egyesek azt mondják, hogy az Úr testvérenek nevezett Jakab szerzeménye, mások azt, hogy Péter apostolé, a főapostolé, ismét mások pedig azt, hogy másoké.
33. Az említett apostolok és szentek említése után következik az elhunytak listája és azoké, akikért a proszforákat felajánlották, majd pedig a papoké, a császároké és együttesen mindenkié. Azok pedig, akik arra törekszenek, hogy Istenhez hasonló legyen a főpap, azt óhajtják, hogy az ellenségekért is imádkozzanak; ilyennek kell lennie ugyanis a főpapnak, közvetítőnek Isten és az emberek között.⁹⁰ Majd következik a fennhang: „Az első között emlékezzél meg, Urunk, érsekünkről”,⁹¹ amiből kiderül, hogy melyik felettesnek az alárendeltje, és hogy az említett főpappal van hitbeli közösségben az, aki felajánl, és ő a Titkok hagyományának utódja,

86 Jn 15,26

87 Jn 14,26

88 Jn 4,25

89 A ciprusi Szalamisz püspöke (kb. 315–403).

90 vö 1Tim 2,5

91 Ezen a helyen az „érsek” helyett állhat „püspök” vagy „metropolita” is, attól függően, éppen ki az elöljáró főpap.

de nem újonnan beavatott vagy olyan, aki kitalálta az általa felajánlott jelképeket. Az ilyen fennhangok után következik az élők diptüchája: a főpapoké, császároké és a többié; ezt a diakónus mondja hangosan, a főpap pedig békességért könyörög az összes egyház számára, és kéri vétkeik bocsánatát. Rögtön következik egy másik ima érte magáért és a népért, majd pedig a fennhang után az egész nép hangosan mondja azt az imát, amelyre Istenünk tanított meg minket: *Miatyánk, aki a mennyekben vagy.*

34. Ekkor kell ezt az imát meg sok más, fontos fohászt mondani, amelyeket csak azok ismernek, akik képesek Isten titkait felfedni. Az jut erről eszünkbe, hogy azért van így, mert a Miatyánk úgy kapcsolódik a döntőbb istentisztelethez,⁹² mint ami mindent átfog. És azért, nehogy alkalmuk legyen egyeseknek, hogy azt mondják: csak ezt az imát parancsolta meg Krisztus, hogy mondjuk, mást pedig nem, mint ahogy az úgynevezett euchita eretnekek mondják, akiket messzaliánusoknak és phundaitáknak neveznek.⁹³ Ők ugyanis leszögezik, hogy ha tízezerszer is mondtuk, akkor is ugyanezt kell mondanunk, és semmit sem szabad hozzáfűznünk, mert esztelen módon fecsegésnek tartják a többi himnuszt és dicséretet. Krisztus Istenünk ugyanis – mint ahogy az összes többiben – az imában is a kérések mintáját és módszerét mutatja meg és tanítja: hogyan kell imádkozni azért, amire szükségünk van, és ennek az imádságnak a szavain keresztül lebeszél arról, hogy romlandó és időleges javakért könyörögjünk, a mindennapi kenyeret kivéve, mivel az a test lényegét erősíti és fenntartja (magában foglalja), nehogy egyrészt a teljes éhségtől elpusztuljon, másrészt kísértésbe essen, ezért megengedi, hogy kérjük. Úgy rendelkezett, hogy az összes többi szellemi javakat, és amik az eljövendő korszakhoz illenek, ennek az Istenszerezte imának a képe és jellege alapján kérje mindenki.
35. Maguk az átkozott euchiták, akik az egész világ hatalmát és kezdetét esztelenül a gonosznak tulajdonítják – ó, micsoda dőreség! –, minden imádkozó egész imádságát egyedül ezekben a szavakban írják körül. Az Istenről szóló apostolok kórusa és az utánuk következő szent atyák sora viszont azt tanítva, hogy hasonló szavakkal könyörögjenek az imádkozók, és ugyanilyen jellegű, illő kifejezésekkel, bővebben kifejtett és különféle dicsőítésekkel engeszteljék a jóságos Uralkodót, sok és más imát is fűztek a Miatyánkhoz. Mit is? Mivel Krisztusnak az volt a véleménye, hogy ne siránkozzunk és sóhajtozzunk ezen imádság közben,⁹⁴ eszerint meg is tiltotta? Akkor milyen módon szabadulhatott meg a házasságtörés

92 t.i. az anaforához

93 vö. 21. fej. fentebb 122. o.

94 ἄδωρ θερμότητων, vagyis a zeont

és a gyilkosság vádjától Dávid, a nagy próféta és király? Nemde minden éjjel könnyekkel öntözte ágyát és fekhelyét?⁹⁵ Hogyan hűsítette harmat a három ifjút a tűz kellős közepén? Nemde azt mondták: „Vétkeztünk, megszegtük törvényeidet”? „Most pedig képtelenek vagyunk kinyitni szánkat. Szégyent és gyalázatot hoztunk szolgálóidra és tisztelőidre”,⁹⁶ és amit még ehhez fűztek. Azután hogy ezek még nem voltak elég nekik, az egész teremtetést a Teremtő iránti hálára és dicsőítésre szólították fel. Vajon ez is fecsegés, óh, az Antikrisztus tanítványai, akik az ő eljövetelét készítitek elő? Nem állhatom meg, hogy ne nevezzelek titeket az ő előfutárainak. Ezek a szentek által megfogalmazott imák tehát még inkább kiengesztelik az Istent, és együttérzésre bírják.

36. Úgy véltük, hogy beszédünk során ide érve a főhajtási ima fennhangja után következő cselekedeteket adjuk elő az egyházi hagyományt követve. Az előkészület elején már mondtuk, hogy a diakónus az isteni Testtel együtt előkészíti az Úr Vérének is, mégpedig úgy, hogy egy kis vizet is tölt a kehelybe. Ezek így maradnak, a Szentlélek által megszentelve és átváltozva mindaddig, amíg sor nem kerül Krisztus Istenünk drága Testének felemelésére. Ekkor egy kis edényt hoznak elő forró vízzel, s ebből öntenek a szent oltáron álló kelyhekbe vagy keverőedényekbe, hogy vér és víz melegen fakadjon, miként az isteni oldal életadó forrásából. A forró víz így, az áldozás vétele során tökéletesen azonossá teszi a képmást, így amikor az áldozók a kehely széléhez érnek, mintha az életadó oldalhoz érnének. De térjünk vissza a beszéd sorrendjéhez.
37. A főhajtási ima fennhangja és a főpap meghajlása után következik Krisztus Istenünk drága Testének felemelése, amint tanúsítja ezt a pap, egyedül mondván, ahogy sok nemzedékkel ezelőtt a próféták így szóltak: „Magasztaljátok Urunkat, Istenünket, és boruljatok le lábának számolya előtt, mert ő szent.”⁹⁷ Íme az említett szent Úr felmagasztaltatik. Aki tehát szent, közeledjék!⁹⁸ A szent dolgok ugyanis a szenteket illetik.” Akik hallják, az emberi természet gyengeségét latolgatva így szólnak: „Csak egy a szent, Jézus Krisztus Úr, aki tökéletesen mentes a bűntől.” Azonnal nekifognak az isteni Test felosztásának. Noha részekre osztják, mégis feloszthatatlan marad, és osztatlanul benne marad minden egyes felosztott részben a teljes Istenember. És bár Ő ki volt téve a szenvedésnek és a halálnak, teste mégsem látott romlást az alvilágban. A drága Test felemelése jelképezi a keresztre való felemeltetést, a kereszthalált és a feltámadást. Jelenti a kenyér kiosztását a titkos Vacsoránál a szenvedése előtt, és a kö-

95 vö. Zsolt 6,7

96 vö. Dán 3,29kk

97 Zsolt 98,5

98 vö. *Didaché* 10,6; (ÓI 3,98)

zős kelyhet, amelyről Üdvözítőnk azt mondta: *Nem iszom ebből addig, amíg majd újat nem iszom Atyám országában:*⁹⁹ amit feltámadása után tényleg szokatlan és csodálatos módon tett meg, nem mintha a testnek élelemre lett volna szüksége akkor, hanem azért, hogy meggyőzze tanítványait feltámadásáról.

38. Aztán következik a hálaadás imája és a megmaradt isteni étel elvétele, ami a mi Urunk és Istenünk mennybemenetelét jelenti. Ekkor azt mondja a pap: *Emelkedjél föl az eget fölé, Isten, és a te dicsőséged az egész földön!*¹⁰⁰ Amikor ugyanis mennybemenetelekor felemelkedett, azt mondták az angyalok az apostoloknak: „Ez, aki fölvitetett tőletek a mennybe, úgy jön el, mint bíró.”¹⁰¹ Akkor majd minden térd meghajlik előtte, a menyeeiké és a földieké, és az egész földön lesz a dicsősége. Ha ugyanis most is vannak olyanok, akik nem vallják meg Őt, de akkor senki sem mond ellent neki. „Csak akkor hisznek – mondja Teológus Gergely –, amikor látják a mennybe felmenni.”¹⁰² De ha még akkor sem, legalább akkor higgyenek, amikor látják a mennyből eljönni,¹⁰³ és bíróként ítéletet ülni.¹⁰⁴¹⁰⁵ A befejező tömjénezés a Szentlélek kegyelmét jelenti, amelyet feltámadása után adott az apostoloknak, amikor rájuk lehelt.¹⁰⁶ Az ambón mögötti ima pedig mintegy pecsétje az összes kérésnek és rendszerező összefoglalása, amely megfelel az első és legtiszteltebb epilógusoknak, mert az egész szent áldozat elsősorban azokért lett végezve, akik felajánlották és akikért felajánlották, majd pedig az összes többiért is, egyetlen imával összefoglalva. Mivel pedig az oltáron kívül állók közül egyesek sokszor bizonytalankodva megváltoztatják a véleményüket, és azt mondják: „Mi a célja, értelme és hatása a főpap által halkán mondott imáknak”, ezekről is szeretnének tudomást szerezni. Ezért aztán az isteni atyák az imákban kifejezett összes kérés összefoglalására ezt a formát alkották, arra tanítva a kérdezőket, hogy „a szélből ismerjék meg a szöveget”.¹⁰⁷ Ugyan mi más a maradék, mint a Szűzből származott test képmása, az eulogia és a proszfora kiosztása? Megtöretik ugyanis a kenyér, megosztatik mint a kimondhatatlan áldásban való részesedés a belőle hittél részesülők számára, és (a maradék) mint proszfora kerül vissza a felajánlókhoz, és így az Istenszülőtől született Krisztus Istenünk tisz-

99 Mt 26,29

100 Zsolt 56,6

101 vö. ApCsel 1,11

102 vö. Jn 6,62

103 vö. 1Tessz 4,16

104 vö. Mt 25,31

105 *Beszédek* 38,2; (ÓI 17,232)

106 vö. Jn 20,22

107 Közmondás („madarat tolláról”)

taságos Testéből és drága Véreből részesülve jut megszentelés és áldás a hívekre.

39. Végül még egy kiegészítést tennék mondandómhoz. Mivel vannak olyan papok, akik akár azzal az ürüggyel, hogy szegények, akár telhetetlen kapzsiságból nem állnak két liturgiát végezni, hanem vakmerő módon keresztre feszítik Krisztust, mégpedig újból és újból sokszor keresztre feszítik, ráadásul egy és ugyanazon oltáron, ezzel iszonytató félelmetes dolgot tesznek. Sokszor előfordul az is, hogy egy váratlan esemény következtében vagy nemtörődomségből bevégtetlenül otthagyják az adományokat, és aztán három vagy még több nap elteltével átnedvesednek és átjárja őket a füst, ezért aztán már nem lehet elfogyasztani őket, hanem el kell égetni, és a megmaradt hamut egy kijelölt helyre kell összegyűjteni. Így égették el az ószövetségi bárány megmaradt csontjait is, a pap pedig, aki otthagya, mentes lesz a kánonjog által kiszabott büntetésektől, mert a mi Bárányunk nem kemény és csontos, mivel enhüposztatikus Ige, az Ige pedig beköltözik minden lélekbe, amely méltó módon felkészült befogadására, és azt mondta, hogy nem csupán Ő, hanem vele együtt az Atya és a Szentlélek is eljön, és lakást vesznek benne.¹⁰⁸
40. Ezt rögtönöztük gyenge képességünkben, mert igen becsljük azt a férfit, aki kitartóan kérte bennünket. Aki mindezt olvassa, ne gondolja, hogy a tiszteletreméltó Titkok teljes magyarázatát kapja, hanem vélje úgy, hogy ahhoz az emberhez hasonlít, aki arra vágyva, hogy egy város természetfölötti és még nem látott szépségét meglássa, útikalauzra lel, akinek kezét fogva egy ablakon keresztül megpillanthatja a belülről áradó sugarak csillogását és ragyogását, de nem a benne felhalmozott javak természetét. „Titkaim ugyanis – mondja az Úr – az enyéim és az enyéimké.”¹⁰⁹ Hogyan lehetnék méltó azok megértésére vagy elmondására én, aki nemcsak eltávolodtam tőle, hanem a hozzá közeledőktől is elkülönültem? Azonban mégis teljesítem lehetőségem szerint, amennyiben az, amit megfontoltam, nem nagyon tér el az ő tanításaitól és parancsaitól. Ha pedig valaki hasznosat talál a leírtakban, könyörögjön Istenhez értem, aki fáradtam, hogy bocsássa meg tévedéseimet. Majd adjon hálát, amiért felülről, az örök hegyekről megvilágosítja azokat, akiket szellemi látásra méltatott. Mert Őt illet minden dicsőség, tisztelet és imádás, az Atyát és a Fiút és Szentlelket most és mindenkor és örökkön örökké. Ámen.

108 vö. Jn 14,23

109 Agrafton, a LXX-ban nincs, a Vulgátában Iz 24,16b. Küroszi Theodóréosz tulajdonítja Izajásnak: *In Psalmos* 24 (25), 14 (PG 80,1041).

6. SÍNAI SZENT GERGELY

A hészüchazmus előhírnöke 1275-ben született. Fiatalon török fogságba esett, kiszabadulása után Cipruson szerzetessé lett, majd először a Sínai-hegyére, utána pedig Krétára ment, ahol egy Arszeniosz nevű szerzetes beavatta a Jézus-ima („Uram, Jézus Krisztus, Isten Fia, könyörülj rajtam!”) gyakorlásába. Egyre többen szegődtek mellé, előbb Áthoszon, majd 1331 táján a thrákiai Paroriában telepedett le tanítványaival, akiket a Jézus-ima gyakorlásába vezetett be. Ezzel kapcsolatos számos műve. 1346-ban hunyt el.

Az Areopagita által ihletett *Fejezetek a hierarchiákról* című rövid művét életének utolsó szakaszában (1331–1346) írta Paroriában, ennek 8–11. fejezeteiben tárgyal a szerzetesi öltözetről, a 12–13.-ban pedig a papi öltözetről és a kegyeszerekről.

Kritikai kiadása: Antonio Rigo, *Il monaco, la Chiesa e la liturgia. I Capitoli sulle Gerarchie di Gregorio il Sinaita*. Firenze, Edizioni del Galluzzo per la Fondazione Ezio Franceschini, 2005. A 8–13. fejezeteket Baán István fordította és jegyzetekkel ellátta.

* * *

Fejezetek a hierarchiákról (8–13. fejezet)

8. Milyen az öltözete annak, aki szerzetesi életmódot folytat, és igazából mit jelentenek az egyes jelképek?

A hajnyírás jelzi, hogy (a szerzetes) távolítsa el az összes gondolatot és az élet gondjait, hogy tiszta értelemmel és nyitott ésszel imádja Istent, és szüntelenül rá figyeljen. A világ megtagadása és a tőle való menekülés azt jelzi, hogy (a szerzetes) merüljön fel a mélyből vagy emelkedjen a földről a mennybe mint üdvösségünk kikötőjébe vagy egy második, földi mennyországba, mert megtalálta a monostort. A fejfedő¹ háromféleképp mutatja az üdvösség sisakját,² az értelem fátylát és a lelki harcban viselendő sisakot.

1 καμελαύχιον

2 vö. Ef 6,17

9. Magyarázat

Az üdvösség sisakja az előljáró iránt tanúsított engedelmességből fakadó isteni oltalom, és a kegyelemből származó fény által az értelemben nyújtott fátyol. Az értelem fátyla pedig a szenvedélyekből eredő sötétség, amelynek jelképe a láthatóan fekete fejedő. A sisak a katonák által vívott harc jelképe, amely megvédi a fejet a nyilaktól.³ A fátyol,⁴ amelyet egyesek köpenynek⁵ neveznek vagy halotti szemfedőnek, a halál jelképe. Más (magyarázat szerint) az angyalok szárnyait utánozza. A köpeny⁶ a hit pajzsa,⁷ a csuklya⁸ az ártatlanság és a gyermeki állapot jele, mégpedig nem csak annyiban, hogy alig kapta meg a második keresztséget, máris kisgyermekként viselkedik, hanem úgy is, hogy törekszik rá, hogy az erények révén bolonddá váljon az Isten iránti elragadtatásában, amint az isteni Apostol mondja.⁹ A ruha a királyi és angyali koszorút jelzi, és azt, hogy kettős köpenyként a fény megigazulását ölti magára. Az öv azt jelenti, hogy az önmérséklet által megölte a vágyat. A kereszt azt jelzi, hogy minden (szenvedélyt) kiirtott, és a testi sóvárgásokat ellehetetlenítette, az Isten szeretete pedig keresztre feszítette, mint ahogy az Apostol őszintén mondta: *A világ számomra keresztre van feszítve, és én is a világ számára.*¹⁰

10. Milyen a szerzetesi életmód szerinti hierarchia, és hogyan valósítható meg az erény révén?

Attól kezdve tehát, hogy a szimbolikus hierarchia csak a jelképek felett örökösödik, legtöbbször csak rájuk figyelnek, még ha az igazság titokzatosan magától is működik az istenfélelem miatt. Nagyon kevesen vannak ugyanis azok, akik a jelképekkel együtt az igazságra figyelnek, és az értelmi hierarchiát utánóztatva részesülnek a fény javaiból, és át is adják azokat. Az erényes szerzetesi életmód amint részesedett a jelképekből, az öltözet igazságát is mindig elnyeri hozzá, hogy a javakra felügyelőtől hierarchikusan megkapja az igazságban való részesedést. Azt, hogy a hierarchia magától teljeseedik be, már máshol elmondtuk, amikor Isten szóhoz engedett jutni.

3 vö. Ef 6,16

4 μαφόριον

5 μανδύον

6 παλλίον

7 vö. Ef 6,16

8 κουκούλιον

9 vö. 1 Kor 1,25.27

10 Gal 6,14

11. A szerzetesi öltözet formájának első jellegzetessége

A szerzetesek fekete öltözetének sokféle jelképes jelentése van. Egy szorongatott, bűnbánó, silány, megalázott lélek öltözetét, aki Istentől megözvegyült, egy olyan testét, aki feketébe öltözött, mintha lelki társa meghalt volna, és a szenvedélyek ruháját viseli. Királyi öltöny és az erények jelképe a szerzetesek teljes öltözete.

12. Melyek az egyházi és a hierarchiai állapot jelképei?

Minthogy mindkettőnek rendjei jelképesek, tekintsük át mindkettőt, hogy lássuk és tanuljuk meg, mi a jelképek célja, és mi az az igazság, amelyre a jelképek vonatkoznak. Az isteni törvények ugyanis nem találomra vagy véletlenül rendelték el használatukat, hanem azzal a céllal, hogy a jelképek és tüposzok révén eljussunk az ősképek igazságához, és a jelképek bizonyítékai a lélekben levő misztikus állapot emlékének és tényének, nehogy – mint a próféta mondja¹¹ – az utolsó napokban olyanok legyenek a papok, mint a nép, a szerzetesek pedig olyanok, mint a világiak, akik csak öltözetükkel dicsekszenek. A szerzetesi állapotról már beszéltünk, az egyházi hierarchiáról azt mondjuk, hogy a hierarchiai állapottal járó phelónész¹² a tiszta, egyszerű, szenvedélyektől mentes és fénylő lélek jelképe. A keresztekkel díszített omofóron a kegyelem kettős palástja: jelzi a dicsőséget és a szenvedélyeknek való meghalást, megőrzi az angyali formát, hogy fény, és a fényben tartózkodik, képes megvilágosodni és világitani. Egy másik értelemben a felónion az elkőborolt bárányt jelenti, amelyet megtalálása után a Jó Pásztor a vállára vett,¹³ megtisztította, megvilágosította és megszentelte,¹⁴ és a kereszt által áldozatul vitte az Atyához, megajándékozta a mindentől való meghalással és dicsőséggel, és elvászthatatlanul eggyé lett ővele. Az epitrachélión történeti szempontból nézve az a kötél, amellyel a gonosztevők a keresztre feszítéshez vonszolták az Urat;¹⁵ jelképes szempontból pedig a királyi és angyali diadém. A szticháron a test tisztaságát és fénylő szépségét jelenti. A kézelők csak a rend és a féken tartás végett lettek kitalálva. Hasonlóképpen azok is, amik a templom jelképeiként magyarázhatók, amikről ezután beszélünk, azt mondják, hogy a hajó

11 vö. Iz 24,2

12 φελώνης

13 vö. Lk 15,5

14 Utalás a keresztséget követő lemosási szertartásra: „Megkereszteltetted, megvilágosultál, megbérmáltattál, megszenteltetted, megmosdottál az Atya és Fiú és Szentléleknek nevében. Ámen.”

15 vö. Jn 19,23-24

ez a világ, a szentély az a titokzatos¹⁶ hely, ahol az áldozat beteljesedik. Az oltárasztal Jeruzsálem, ahol az Úr uralkodik, és mint trónon ül az érettünk leölt.¹⁷ Az előkészületi asztal Betlehem, ahol megszületett. A proszforának hármass jelentése van: első értelemben a báránnyt jelöli, aki azért jött, hogy érettünk leöljék;¹⁸ második értelemben a felajánlásunkat, ismét pedig általános értelemben az Istenszülőt jelenti, akitől Isten Báránnya született. Az előkészület pedig egyszerre két ünnepet jelez: a születést és a leöletést, mivel együttesen jeleníti meg a misztérium kezdetét és végét. Ezekkel együtt a lándzsa és a szivacs is a szenvedés jelképe; a csillag az az égiteg, amely a bölcseknek mutatta a nagy világosságot; a takarók olyanok, mint a kisedet pólyái és az erények jelképei. A zeon a Lélek buzgóssága és lejövetele; a kenyér felemelése a menyebemenetel. Az előkészületi asztalhoz való visszatérés a Betlehembe való visszatérés, hogy onnan kezdődjék újból Krisztus titkainak szent szolgálata, ahol ő született. Becsesek az antimenzion, a kelyhek, diszkoszok és mindazon edények, amelyekkel az isteni szolgálatokat végzik. Pontos értelmezés szerint ugyanúgy jelzik a gondviselést, az isteni gyönyörűséget és a szentek uralmát.

13. Elmélkedő meghatározások

Kehely a halál véres fájdalmai; kehely a halál, a fájdalommal teljes elválás. Vagy még a léleknek a testtől való fájdalmas elszakadása. Halál a léleknek a testtől való fájdalmas eloldozódása. A lélek eloldozódása nem más, mint a testtől isteni hatalom által megvalósuló elválás. Kehely az, ha úgy alakul, hogy valaki ellen alkalom adtán¹⁹ felhevül a gonosz harag, vagy kehely még a tartós bukás, a haragot követő csüggedtség. Ismét kehely a Léleknek az isteni gyönyörtől a szemlélésre történő extatikus elragadtatása, vagy ismét az átistenülés kelyhe az, amikor a természetes ész örömeiben elragadtatásba esik.

16 Esetleg: láthatatlan.

17 Jel 22,3

18 vö. Iz 53,7; Jel 8,32

19 κατ' οἰκονομίαν

7. KABASZILASZ SZENT MIKLÓS

Kabaszasz Szent Miklós (Nikólaosz Kabaszasz Khamaetosz, 1322/23 – 1391 után) Thesszalonikében született nemes földbirtokos családból. 1335-től Konstantinápolyban folytathatta a szülővárosában megkezdett tanulmányait. Igen sokféle tudománnyal foglalkozott, amelyek között nemcsak az asztronómia, a jog és a filozófia, hanem a teológia is fontos helyet foglalt el. Közele barátságba került Kantakuzénosz Jánossal, a későbbi VI. János császárral. Fontos közéleti személyiségként vett részt például az áthoszi szerzetesek és Palamasz Szent Gergely követőinek védelmében a teológiai vitákban is. 1353-ban egyszerű laikusként ő is az egyik jelölt volt a konstantinápolyi patriarchai trónra. Később valószínűleg szerzetes lett, misztikájában az imádságra helyezte a hangsúlyt. 1982-ben a Konstantinápolyi Egyetemes Patriarchátus a szentek sorába iktatta.

Életének utolsó éveit teológiai és filozófiai művek írásának szentelte, melyek közül a leghíresebb *Az Isteni Liturgia magyarázata* és *A Krisztusban való élet*. Külön-külön fejezeteket szentelt ebben a keresztelésnek, a bérmlásnak és az eucharisztianak, amelyek szervesen kiegészítik a liturgia-magyarázatát.¹

A szent papi öltözetek magyarázata nem a liturgia-magyarázatnak egy későbbi összegzése, hiszen éppen azokról a részletkérdésekről szól, amelyek az utóbbiban elő sem kerülnek. A mindössze három oldalas rövid magyarázatban a diakónus, a pap és a püspök legfontosabb liturgikus ruhadarabjai kerülnek sorra, főként az öltözködés közbeni imaként előírt zoltárszövegek alapján. Jelképrendszerük szinte teljesen erkölcsi jellegű, s ebben is emlékeztet Kabaszasz többi művének stílusára. A Krisztus megváltó művére való utalás itt sokkal ritkább, mint a hosszú liturgiamagyarázatban. Ez a kis írás inkább az *Élet Krisztusban* című műve VII. kötetének távlataiban a kegyelemközlés szempontjaira utal, amelyeket az embernek a hétköznapi életében is kifejezésre kell juttatnia.

Kritikai kiadása: *Nicolas Cabasilas, Explication de la Divine Liturgie*. Traduction et notes de Séverien Salaville, a.a. 2e édition munie du texte grec, revue et augmentée par René Bornert o.s.b., Jean Gouillard, Pierre Périchon, s.j. (Sources Chrétiennes 4bis) Paris, Cerf 1967

1 vö. Hans-Joachim Schulz, *A bizánci liturgia*. 319–329; 419–427

Kabaszilas Szent Miklós

Fordította és jegyzetekkel ellátta Orosz Atanáz. Magyar kiadása *Nikolaosz Kabaszilas liturgia-magyarázata*. Szent Atanáz Gör. Kat. Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 1996. Kötetünkben ennek a szövegnek kissé módosított változata olvasható.

* * *

Az isteni Liturgia magyarázata

TARTALOM

1. Mi az értelme egészében véve a Szent Liturgiának?
2. Miért nem kerülnek az adományok eleve az oltárra?
3. Emberi életünk első áldozataiként ajánljuk ezt Istennek
4. Miért kell az adományoknak az emberi élet első zsengeinek lenniük?
5. Miért nem az egész kenyeret ajánljuk föl, hanem csak annak egy részét?
6. Miért jelzi a pap a kenyéren Krisztus szenvedését?
7. Miből áll a megemlékezés az Úrról?
8. Mi történik a kenyérral?
9. Miért parancsolta az Úr, hogy ezt az ő emlékére tegyük?
10. Mi követi még a megemlékezést az előkészületkor, és hogyan lehet az adományok felajánlása egyszerre hálaadó és kérő jellegű?
11. Miért takarják be az adományokat, és mit mondanak közben?
[A KEZDŐ DICSŐÍTÉS]
12. A könyörgések kezdete: Miért éppen a békességet kérjük először?
13. Mit jelent minden könyörgés után az irgalom kérése?
14. Önmagunk felajánlása
15. Az antifónák és a közben végzett imák
16. A Szent Liturgia jelentésének összefoglalása
17. Az első antifóna magyarázata
18. Mit jelentenek a Liturgia elején énekelt prófétai szavak?
19. A harmadik antifóna magyarázata
20. Az evangélium felmutatása és a háromszorszent ének
21. A háromszorszent ének közben mondott papi ima és az azt követő szent felszólítások
22. A szentírási olvasmányok rendje és jelentése
23. Az evangélium utáni könyörgések
[A HÍVŐK LITURGIÁJA]
24. A tiszteletre méltó aiándékok bevitele az oltárhoz
25. Papi imák és intelmek a néphez a bevonulás után
26. A hitvallás. A pap buzdításai és kérései a hívekhez, s a hívek válaszai
27. Az adományok megszentelése és az ezt megelőző hálaadás
28. Milyen bizonyossággal hiszünk a szentségben?

Az isteni Liturgia magyarázata

29. Némely latinok vádja és a mi védekezésünk, illetve a megoldás ezzel szemben
 30. A latin egyházban ezt a szentséget ugyanilyen módon végzik, mint nálunk
 31. Miért nem a Fiút, hanem az Atyát kéri a pap a megszentelésre?
 32. Mi az áldozatbemutatás tárgya és mire vonatkozik maga az áldozatbemutatás?
- [AZ ÁLDOZATBEMUTATÁS UTÁNI IMÁK]
33. Miért emlékezik meg a pap az áldozatbemutatás után a szentekről, kiváltképpen a legszentebb Istenszülről?
 34. Mit imádkozik a pap magáért és a szent adományokért, s milyen imádságra szólítja föl a híveket?
 35. Az Úr imádsága, a főhajtás, majd a hálaadás és könyörgés Istenhez, s végül a dicsőítés
 36. Miről szól a szentséget fölemelő pap a néphez, és a hívek mit felelnek arra?
 37. Mit jelent a szentségbe öntött meleg víz?
 38. Milyen értelemben jelölheti az Egyházat a szentség?
 39. Hogyan hívja a pap áldozni a híveket, s hogyan válaszolnak ők a szent ajándékok láttán?
 40. A pap imádsága a hívekért az áldozás után
 41. A mindezeket követő hálaadás és végső dicsőítés
- [A SZENTSÉG TEOLÓGIÁJA]
42. Megszentelődhetnek-e az elhunytak is az élőkkel együtt az oltáron lévő adományok révén?
 43. A megszentelés a szentséghez járulónak elsősorban a lelkében valósul meg
 44. Krisztus közvetítő szerepéről
 45. A megszentelődés az elhunytak esetében tökéletesebb
 46. Miért lehetnek ezek az adományok mindig kedvesen fogadottak Isten részéről?
 47. Mennyire kedvesen fogadottak ezek az adományok?
 48. Milyen alapon tiszteljük meg a szenteket is ezekkel a följánlott adományokkal?
 49. Azok ellen, akik szerint a pap a Liturgiában a szenteket megemlítve még érdekükben intéz könyörgést Istenhez
 50. Hányféle módon végeznek a Szent Liturgiában megemlékezést a szentekről, s mi a különbség ezek között?
 51. Miért nevezi a pap az áldozatot szellemi szolgálatnak?
 52. Miért csak hálaadás (és nem pedig könyörgés) a neve az eucharisztikus Liturgiának?
 53. Az áldozás utáni hálaadás és a Liturgia befejező imái

1. *Mi az értelme egészében véve a Szent Liturgiának?*

1. A szent titkok elvégzésének² eredménye az adományoknak az isteni testté s vérré változása,³ célja pedig a hívők megszentelése, akik ezek által bűneik bocsánátát, a mennyország elnyerését és más hasonlókat érnek el.⁴
2. Az előkészületet és az ehhez az eredményhez és célhoz vezető eszközöket az imádságok, zsoltárok és szentírási olvasmányok jelentik, egyszerűen mindaz, amit az adományok megszentelése előtt és a megszentelés után szent áhítattal tesznek és mondanak. Igaz ugyan, hogy Isten mindent ingyen ad, ami szent dolog, és semmit sem nyújthatunk neki ezekért cserébe, hanem mindez szó szerint tiszta kegyelem. Azt azért mégis elvárja tőlünk az Úr, hogy alkalmasak legyünk ezek befogadására és megőrzésére. Nem is adná át olyanoknak a megszentelődést, aki nem így készült föl arra. Így is keresztesz, így ken föl a bérmáláskor, így táplál és enged részesülni félelmetes⁵ asztalának javaiból.
3. A magvetőről szóló példabeszédben is ezt fejezte ki: *Kiment a magvető* – mondja az Úr –, nem azért, hogy fölszántsa a földet, hanem *hogyan vessen*, tehát a szántást és minden további előkészítést nekünk kell már előbb elvégeznünk.⁶
4. Mivel tehát szükség van arra, hogy a Titkok vételéhez jó lelki állapotban és felkészülten lépjünk, ennek is bele kellett kerülnie az egész szertartás rendjébe; s benne is van. Éppen erre tehetnek képessé ugyanis az imádságok, zsoltárok és mindaz, amit áhítattal végeznek és mondanak a Szent Liturgia során. Ezek megszentelnek és átalakítanak bennünket, egyrészt azért, hogy helyesen fogadjuk, másrészt hogy megőrizzük a megszentelődést, és továbbra is megmaradjunk ennek birtokában.
5. Kétféleképp szentelnek meg. A megszentelődés egyik módja éppen ez, amikor az imádságokból, zsoltározásból és az olvasmányokból merítünk kegyelmet. Az imák ugyanis Isten felé fordítanak, s a bűnök bocsánátát eszközlik ki, a zsoltárok pedig hasonlóképpen engesztelik őt, hogy irgalmasan forduljon felénk. Hiszen így hangzik a zsoltár parancsa: *Áldozd Istennek a dicséret áldozatát, én megmentelek, és dicsőíteni fogsz engem!*⁷ A szentírási olvasmányok pedig Isten jóságát és emberszeretetét,

2 τῆς ἁγίας τελετῆς τῶν ἱερῶν μυστηρίων

3 ἡ μεταβολή

4 Nem véletlen, hogy már az első mondat ilyen pontosan meghatározza az áldozatbemutatás lényegét és legfőbb hatásait. Ehhez még szorosan kapcsolódnak később a 26–28. és főként a 32. fejezet részletes magyarázatai.

5 A görög szöveg φρικτῆς szava azt az istenfélelmet fejezi ki, amellyel a görög atyák a legszentebb valóságokhoz közeledtek. De ezt mai nyelven már *főnségesnek* is lehetne fordítani, amely hasonló tiszteletet éreztet.

6 vö. Mt 13,3

7 Zsolt 49,14

s ugyanakkor igazságát és ítéletét hirdetik, s egyúttal lelkünket az istenfélelemre hangolják. S mivel szeretetre gyújtanak iránta, így parancsainak megtartására is igen készségessé tesznek. Ezek tehát mind a papnak, mind pedig a népnek szebbé és Istenhez közelebbé teszik a lelkét. Alkalmassá tesznek a drága ajándékok vételére és megőrzésére: márpedig a Szent Liturgiának⁸ éppen ez a célja. Különösen is a papot készítik elő az áldozat méltó elvégzéséhez, ami az imént elmondottak értelmében ennek az összes szent cselekménynek a tárgya és eredménye. Sok helyen megtalálható ez az imádságokban, s a pap imádkozik azért is, hogy ne bizonyuljon méltatlannak arra, ami előtte áll, hanem tiszta kézzel, lélekkel és nyelvvel szolgálhassa a titkot. Így már magából az elolvasott és elénekelt szavak erejéből is segítséget kapunk a Liturgia elvégzésére.

6. A Szent Liturgia során elvégzett szertartások összességéből még egy másik módon is megszentelődünk, hiszen ezekben Krisztus ábrázolását⁹ szemléljük, s mindazt, amit ő érettünk végbevitt és elszenvedett. Tudniillik a zsoltárokban és olvasmányokban s még mindabban, amit a papok végeznek az istentisztelet során, a Megváltó üdvöngözése¹⁰ jelenik meg. A megváltás első eseményeit a Szent Liturgia első része mutatja be, a következőket a következők, a legvégsőket pedig az ezek után következő részek. Így akik ezeket látják, minden eseményt szemük előtt tarthatnak. Az adományok megszentelése, vagyis maga az áldozatbemutatás, az ő *halálát hirdeti*,¹¹ valamint föltámadását és mennybemenetelét. A fölládozás ugyanis a drága adományokat az Úr testévé változtatja, amellyel mindez megtörtént: tehát amely megfeszítettet, föltámadott, s fölment a mennybe. A fölládozás előtti részek pedig az ő halálát megelőző eseményeket mutatják be: közénk érkezését, föllépését, és a tökéletes megjelenését. Végül az áldozatbemutatás utáni dolgok az *Atya ígérését*¹² jelentik meg, ahogyan Ő maga is elmondta azokat: a Szentlélek eljövételét, leszállását az apostolokra, a pogányoknak az ő jóvoltukból megvalósult megtérését és közösségét.¹³

8 τῆς ἱεραουργίας

9 τὸν Χριστὸν τυπούμενον

10 ἡ οἰκονομία

11 1Kor 11,26

12 Lk 24,49; ApCsel 1,4

13 κοινωνίαν. Ez a mély értelmű kifejezés Szent János magyarázatát idézi föl, aki szerint Jézusnak „nemcsak a népért kellett meghalnia, hanem hogy Isten szétszórt fiait összegyűjtse” (Jn 11,52). Kabaszilasznak az *Élet Krisztusban* című másik könyve szerint a szentáldozás során a Szentlélek egyik legfontosabb műve ez az egyetemes egybegyűjtés, amit Dávid nyomán úgy jelöl szent Pál, hogy „a nemzetek egy testbe forrnak az Üdvözítővel” (Ef 3,6).

7. Az egész misztagógia szinte egyetlen ikonként ábrázolja az Üdvözítő életének egészét, és szép egymás utáni sorrendben a szemünk elé vetíti annak minden részét, elejétől kezdve egészen a végéig.
8. Így a kezdéskor énekelt zsoltárok, valamint ezek előtt mindaz, amit az adományok előkészítésekor¹⁴ tesz és mond a pap, Krisztus üdvözítő működésének első időszakát jelölik. A zsoltárok utáni részek, a szentírási olvasmányok és a továbbiak pedig a soron következő időszakot.
9. Igaz, azt is mondtuk, hogy a felolvasások és zsoltárok haszna valami más: tudniillik azért kerültek ide, hogy minket erényességre ösztönözzenek, s hogy Istent irgalomra indítsák. De semmi akadályja annak, hogy egyiket is, másikat is megvalósíthassák: tehát egyrészt a hívőket az erényre vezethetik, másrészt Krisztus megváltói működését is jelölhetik. Mert amint a ruhák egyrészt az öltözködés szükségletét elégítik ki, és betakarják a testet, másrészt viszont ilyen vagy olyan sajátosságaikkal jelölhetik a felöltözködőnek foglalkozását, életmódját és méltóságát is, pontosan így történik ez itt is. Mivel ugyanis a Szentírás sugalmazott szavakat és isteni himnuszokat tartalmaz, ezenkívül pedig erényre is buzdít, ezért akik felolvassák vagy éneklük, azokat meg is szenteli. Másrészt viszont mivel épp bizonyos részek sajátos sorrendben lettek kiválasztva és elrendezve, ezért más célt is elérhetnek: tudniillik alkalmasak Krisztus földi működésének és életének jelölésére. Sőt nem is csak az énekelt és felolvasott szövegekkel ez a helyzet, hanem az elvégzett szertartásokkal is. Mert mindegyik részre szükség van valami okból, de mindegyik jelöl is valamit Krisztus tetteiből, műveiből vagy szenvedéséből. Ilyen például a Szent Evangéliumnak, majd pedig a Tisztas Adományoknak bevitele az oltárhoz.¹⁵ Mindkettőre szükség is van: egyikre azért, hogy az evangéliumot felolvassák, a másikra pedig, hogy az áldozat végbemehessen. De mindkettő jelöli az Üdvözítő megjelenését és nyilvános föllépését is: az első azt, amikor még alig láthatóan és nem tökéletesen nyilvánult meg közöttünk, az utóbbi pedig a legtökéletesebb és végső föllépését ábrázolja. A szertartás során aztán végeznek néhány olyan cselekedetet is, amelyik nem valamilyen szükségletnek felel meg; hanem csupán valaminek a jelzésére történik. Ilyen például a kenyér átszúrása és rajta a kereszt jelölése; vagy magának a kenyeret átszűrő késnek lándzsa alakja, s végül pedig a meleg víznek a szentséghez öntése.¹⁶

14 ἐν τῇ προθέσει

15 Az evangéliumos könyv oltárhoz vitelét – *a kishemenetet* – majd a 20. fejezet ismerteti. Az adományok átvitelének – *a nagybemenetnek* részletes kommentárja a 24. fejezetben következik.

16 Ennek a sajátosan bizánci szertartásnak – amelyet a görögök *zeonnak* neveznek – Kabaszasz később egy egész fejezetet szentel: a 37. fejezet szerint ez a jelképes cselekvés a Szentlélek eljövételét jelzi.

10. Más szentségek esetében is található sok ilyen dolog: például a keresztelekor a keresztelkedni készülőnek le kell oldania saruját, le kell vetkőznie, s nyugat felé kitérve karjait bele kell fűjnia a levegőbe.¹⁷ Mindezekben ott az nyilvánul meg, hogy mennyire gyűlölnünk kell a gonoszt, s hogyan kell tőle elfordulnia annak, aki igazi keresztény akar lenni. De ha bármi más ehhez hasonló jelkép szerepel a szentségek kiszolgáltatásánál, annak is megvan a jelentése.
11. Amit viszont az adományok feláldozása során végeznek, az mind az Üdvözítő megváltói működésére vonatkozik, mégpedig azért, hogy ennek a szemünk előtt lezajló gondviselésnek a szemlélése megszentelje lelkünket, s így alkalmassá legyünk a szent ajándékok befogadására. Amint ugyanis annak idején ez a gondviselés a világmindenséget fölemelte, úgy azóta is, amikor csak szemléli azt valaki, ez mindig csak szebbé és istenibbé alakítja a szemlélő lelkét. S tulajdonképpen már annak idején se sokat használt volna, hogyha nem szemlélték volna, s nem hittek volna benne. Ezért is hirdették meg ezt a megváltó művet, s ezért használt oly számtalan eszközt Isten, hogy higgyenek benne, hiszen Ő is aligha tudta volna végbevinni a művét és üdvözíteni az embereket, ha elrejtőzött volna azok elől, akik általa nyerhettek üdvösséget. Így viszont, amikor hajdan a megváltás művét hirdetni kezdték, a tudatlanok lelkében ez egyszerre Krisztus iránti tiszteletet, hitet és forró szeretetet ébresztett. Manapság viszont már hívő emberek szemlélik őt áhítattal, úgyhogy a Liturgia nemcsak frissen kelt bennük ilyen nemes érzelmeket, hanem már meglevőket őriz meg, újít és növel. Ezáltal szilárdabbakká teszi a hívőket a hitben, s még buzgóbbakká az istenfélelemben és a szeretetben. Amit ugyanis a nemlétből létre tudott hozni, azt most sokkal könnyebben meg tudja őrizni, sőt működésben tartani és megújítani. Azok az érzések, amelyeknek a szent dolgokhoz járulóknak mindenképpen meg kell lenniük, s amelyek nélkül a szent Titkokra még egy pillantást vetni is egészen szentségtörő volna, a következők: a vallásos áhítat, hit és buzgó istenszeretet.
12. Azért kellett tehát a Szent Liturgia keretében¹⁸ is helyet adni az ilyen érzéseket kiváltó szemlélődésnek,¹⁹ hogy ne csak az eszünk foglalkozzon ilyen gondolatokkal, hanem valamiképpen a szemünkkel is lássuk a gazdag Istennek iszonyú szegénységét, a mindenütt jelenlévőnek közénk érkezését, az Áldottnak kijutó gyalázatot, a szenvedélytől mentesnek

17 A keresztelezés szertartásában a saruk és ruhák levetésének gyakorlati jelentősége volt. A karok nyugat felé való kiterjesztése és a Sátánnal való szembefújás jelképesen fejezte ki azt, hogy a keresztelkedő ellenszegül a Sátánnak. A liturgia-magyarázat 4. fejezetében Kabaszilas az háromszori alámerítést is hasonlóképpen megmagyarázza.

18 ἐν τῇ συντάξει τῆς ἱεραουργίας

19 τὴν θεωρίαν

szenvedését. Saját szemünkkel szemléljük, hogy ekkora gyűlöletet elszenvedve is mennyire szeretett; hogy hatalmas létére is mennyire megalázta magát; s hogy mennyi szenvedés és küszködés árán készítette elő ezt az asztalt nekünk. Ha így megcsodálhatjuk az üdvösség új valóságát, s megdöbbenhetünk irgalmának sokasága láttán, igen tisztelnünk kell azt, aki így könyörült meg rajtunk, s ekkora áron váltott meg bennünket. Bízunk hát rá a lelkünket, ajánljuk föl neki életünket,²⁰ hadd hevüljön szívünk az ő szeretetének tüzeiben. Hogyha aztán tényleg ilyenekké válunk, akkor már magabiztosan és otthonosan fogadhatjuk a titokzatos tüzet.

13. Ahhoz viszont, hogy ide eljuthassunk, nem elég egyszer megtanulnunk a Krisztusra vonatkozó dolgokat, és tudni azokat. Hogyha valóban erre a megszentelődésre akarjuk az említettek szerint alkalmassá tenni lelkünket, ehhez az is szükséges még, hogy az értelmünk²¹ tekintete egészen erre irányuljon, s minden más gondolatot²² teljesen kivette szemlélje ezeket. Mert ha tudunk ugyan valamit a vallásosságról – úgyhogy ha megkérdeznek, akkor helyesen tudunk válaszolni –, viszont amikor a Titokba kellene beavatást nyernünk, nem szemlélünk helyesen mindent, hanem értelmünk mással foglalkozik, akkor bizony semmi hasznunk nincs ebből a tudásból, hiszen ez az imént említett érzések közül egyiket sem képes belénk oltani. Ilyenkor ugyanis még a bennünket lekötő gondolatokhoz ragaszkodunk, s épp olyan érzelmek uralkodnak rajtunk, amilyeneket ezek a gondolatok tudnak létrehozni.
14. Ezért is találták ki az ilyenfajta ábrázolást,²³ mely egyrészt nemcsak szavakkal jelez, hanem szemünk láttára is végigvezet mindent; másrészt a lelkekre is könnyebben hathat, mert nemcsak pusztán szemléletet, hanem érzéseket is kelt bennünk, hiszen szemünk jóvoltából még a képzeletünk is mélyebb benyomást kap. Ugyanis ilyenkor már nincs helye a feledésnek, s ez a szemlélődés a gondolatot sem engedi másfelé fordulni addig, míg ehhez a titkos asztalhoz el nem juttatja. Végül tehát ilyen gondolatokkal telve és az emlékezést teljesen fölfrissítve részesülhetünk a Szent Titkokban, a korábbi megszentelődést újabb megszentelődéssel gyarápítva, tudniillik a szemlélődést a Titkokban való részesülés által beteljesítve; és így *dicsőségről dicsőségre* alakulunk át,²⁴ tudniillik a kisebbről a mindennél nagyobb dicsőségre.

20 Utalás a nagy ekténia végén és majd minden ekténia végén lévő felajánlásra, amelynek értelmét majd a 14. fejezet fejti ki egészen részletesen.

21 τῆς διανοίας

22 λογισμὸν

23 ὁ τύπος

24 2Kor 3,18

15. Így lehet tehát összefoglalni az egész Liturgia értelmét, ezután pedig most részleteiben is sorra végig kell néznünk, hogy mi a jelentése. Először az előkészítő imákat, a szent áldásokat, a szent énekeket és olvasmányokat; azután majd magát a szent eseményt, az áldozatot; utána pedig a megszentelődést, azt, ahogy épp az áldozat révén szentelődik meg az élő és elhunyt keresztények lelke. Közben végignézzük a népnek és a papnak Istenhez intézett imáit és énekeit, amennyiben ezek közül valamelyik még további vizsgálatot és alaposabb megfontolást igényel. De mindezekelőtt és majd minden részletben is figyelembe kell vennünk az Üdvözítőnek az egész szertartás során ábrázolt üdv gondozását, hogy ebből minek a jelét találjuk meg a Szent Liturgia egy-egy részében.

2. Miért nem kerülnek az adományok eleve az oltárra?

1. Először nézzük meg azt, hogy mi történik és mi hangzik el az előkészület szertartásában, mégpedig az ajándékok előterjesztésekor és felajánlása-kor!
2. Vajon mi az oka annak, hogy az adományokat nem viszik rögtön az oltár-hoz, és nem áldozzák fel azonnal, hanem először csak szent ajándékként ajánlják fel Istennek?
3. Az ószövetségi nép tagjai egyrészt leölt állatokból származó véres áldo-zatot, másrészt pedig adományokat ajánlottak fel, például arany és ezüst eszközöket.
4. Krisztus teste viszont nyilvánvalóan mindkettőt képviseli. Áldozattá ugyan csak később lett, amikor az Atya dicsőségéért elszenvetde a leö-letést; de kezdettől fogva drága ajándékként volt Istennek szentelve. Hi-szen Isten, emberi nemünk első zsenge terméseként fogadta el őt, más-részt pedig szüleinek a törvény szerint is elsőszülöttje volt.
5. Éppen ezért azok az adományok, amelyek ezt a testet jelölik, szintén nem rögtön kerülnek föláldozásra, hanem csak később, mivel még előbb drá-ga ajándékként ajánljuk Istennek ezeket, s ajándékoknak vagy adomá-nyoknak is nevezzük.
6. Így tett maga Krisztus is. Amikor a kenyeret és a bort kezébe vette, be-mutatta azt Istennek, az ő Atyjának: ajándékként terjesztette elé, és neki ajánlva mutatta föl azt. S vajon miből nyilvánvaló ez? Abból, hogy az Egyház is ugyanezt cselekedve ajándékoknak nevezi ezeket. Nem ten-né ezt akkor, ha nem tudná, hogy Krisztus is így cselekedett. Hallotta ugyanis az ő parancsát: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!*²⁵ Nyilván-való, hogyha másképpen cselekedne, nem is az ő követője lenne.

3. Ezeket az adományokat emberi életünk első áldozataiként ajánljuk ezt Istennek

1. Vajon miért éppen ilyen formájúak az adományok, amilyenek?
2. Hajdan az Ószövetségben élők a gyümölcsből, juhnyájból, marhacsordából vagy másfajta javaikból ajánlották fel a legelső, a zsenge áldozatot. Mi saját életünk zsengeiként szenteljük Istennek ezeket az adományokat, hiszen emberi táplálékok ezek, amelyek testi életünknek is alkotórészei. Sőt a táplálék nem csupán alkotórésze, hanem jele is az életnek. *Együtt ettünk és ittunk vele*²⁶ – mondták az apostolok a föltámasztott Krisztusról, s ezzel igazolták, hogy Őt életben látták. S az Úr is, amikor valamilyen halottat föltámasztott, azt parancsolta, hogy enni adjanak neki, mert így az étkezéssel bizonyíthatja az életet, hiszen aki elkezdett étkezni, arról nyilvánvalóan látszik az is, hogy élni kezdett.²⁷
3. Közbevetethetné azonban valaki: Amit az ószövetségi Istennek ajánlottak, azok közül is majdnem mind alkalmas volt az ember táplálására: voltak köztük gyümölcsök, amelyekért a földművesek fáradoztak, és étkezésre alkalmas állatok. Mi történt akkor? Hát nem az ember élet zsengeje volt az is?
4. Semmi esetre sem: hiszen ezek közül egyik sem sajátosan emberi eledel, hanem mind a többi élőlény közös eledele is. A gyümölcs ugyanis a madarak és növényevők eledele is, a hús pedig a vadállatoké. Kifejezetten „emberi táplálék”-nak csak azt nevezhetjük, amit kizárólag az ember használ. Arra pedig tényleg csak az embernek van igénye, hogy kenyeret készítsen az étkezéshez, és bort az iváshoz.
5. A felajánlott adományoknak a formája tehát ezért ilyen.²⁸

4. Miért kell az adományoknak az emberi élet első zsengeinek lenniük?

1. Mi lehet az oka és értelme annak, hogy ezeket az adományokat életünk zsengeiből kell fölajánlanunk Istennek?
2. Az, hogy Isten ezekért az adományokért életet ad cserébe. Az pedig illő, hogy az ajándék ne térjen el teljesen a viszonzástól, hanem némileg hasonlítsanak is egymásra. Mivel tehát itt Isten részéről a viszonzás élet, ezért valamiképpen az előbbinek is életnek kell lennie, annál is inkább, mert az adomány törvényhozója és a viszonzás megadója ugyanaz a sze-

26 ApCsel 10,41

27 vö. Jairus leányának föltámasztása (Lk 8,55).

28 Az eucharisztia alapanyagának az emberi élet zsengeiként való bemutatása ugyanebben a korban a latin teológiában is igen gyakori volt.

mély, aki igazságosan ítél, és *mindent mércére és mérlegre tesz*.²⁹ Ő maga parancsolta, hogy kenyeret és bort ajánljunk föl, s Ő maga ad ezekért élő kenyeret és az örök élet kelyhét. Hiszen az apostoloknak is halászat helyett egy másik halászatot, a halak kifogása helyett az emberhalászatot ajánlotta fel. Aztán a mennyországot kereső gazdagnak a földi gazdagság helyett a mennyei gazdagságot ígérte. Ugyanígy akiknek örök életet szánt – vagyis akiknek az ő testét és elevenítő véréit ajánlotta föl –, azoknak is elrendelte e mulandó élet alapanyagainak felajánlását, hogy életért kapjunk cserébe életet, mégpedig mulandóért örökkévalót, s így a kegyelem viszonzásnak is látsszék. Így az irántunk tanúsított mérhetetlen irgalom valamelyest igazságosságon is alapulhat, és beteljesedhet az a mondás, hogy *irgalmasságomat mérlegre helyezem*.³⁰

3. De nemcsak erre a szentségre érvényes ez, hanem a keresztségben is ugyanígy történik.³¹ Ott is életet cserélünk életért: az egyiket átadjuk, s helyette kapjuk a másikat. Persze az élet átadása itt csak képletes értelemben halál, az újjáéledés viszont valóságos élet. Hiszen amikor az Üdvözítő meghalt és feltámadt, azt akarta, hogy ebből az új életből mi is részesüljünk. Ezért parancsolta, hogy ezért a hatalmas ajándékért valamit mi is ajánljunk föl neki. És vajon mi ez? Hogy követjük a halálában. S milyen módon? Úgy, hogy testünket vízben rejtjük el, mint valami sírboltban, és ezt háromszor megismételjük, hogy ha már halálának és sírjának részeivé lettünk, méltasson bennünket az új életre is.
4. Ez tehát a kérdéshez fűzhető magyarázat.

5. Miért nem az egész kenyeret ajánljuk föl, hanem csak annak egy részét?

1. Egy másik dolgot is meg kell most magyarázni: hogy a pap miért nem adja oda ajándékol és ajánlja fel Istennek a (hívők által) előhozott kenyerek egészét, hanem csak egy belőlük kivágott részt? S miért csak ez lesz Istennek felajánlott „áldozati ajándékká”, és viszi föl ezt az oltárra, hogy ott megszentelje?
2. Ez szintén Krisztus áldozatbemutatásának sajátossága. Hajdan ugyanis minden másfajta adományt a tulajdonosaik különítettek el az ugyanolyan természetű dolgoktól. A templomba vitték, s a papok kezébe helyezték, majd a papok átvették és felajánlották vagy áldozatra vitték, aszerint

29 vö. Iz 28,17; 40,12; Bölcs 11,20–21

30 vö. Jer 9,24; Bölcs 11,20–24

31 A keresztséggel való összehasonlítás itt inkább csak a háromszori alámerítés jelképes értelmezésére vonatkozik, amennyiben ott is „az élet cseréje” valósul meg Isten és az újjászülető ember között. Vö. a keresztelés szertartásában fölolvastott Róm 6,3–4 apostoli szakasz és Kabaszilas részletes magyarázata ehhez az *Élet Krisztusban* II. kötetében.

- hogy melyik adománnyal mit kellett tenni.³²
3. Az Úr testét viszont maga Krisztus mint pap különítette el az ugyanolyan természetű dolgoktól, ugyanő hozta el, vette át, ajánlotta föl Istennek és áldozta föl legvégül. Hiszen maga Isten Fia választotta ki magának, elkülönítve a mi emberi nemünk gyúradékából, majd ugyanő ajánlotta föl Istennek, adományként az Atya keblére téve, ahonnan Ő sohasem vált el, hanem itt alkotta meg ezt a testet és öltötte magára, úgyhogy amikor ezt megformálta, már egyúttal Istennek is szentelte. Végül aztán testét a keresztre vitte föl, és ott feláldozta.³³
 4. Ezért is vágja ki a pap az azonos alapanyagúak közül azt a kenyeret, amely majd ezzé a testté fog változni, és fölajánlja ezt Istennek a szent tányérkára téve, hogy majd később az oltárhoz vihesse, s ott feláldozhassa.

6. Miért jelzi a pap a kenyéren Krisztus szenvedését?³⁴

1. Amíg a kivágott kenyér az előkészületi asztalon van elhelyezve, csupán egyszerű kenyér. Mindössze annyi történik vele, hogy Istennek ajánljuk és ajándékká válik, s így Krisztust jelzi abban az életkorban, amikor ajándék lett. Azt viszont már említettük, hogy Ő egészen a születésétől fogva ez volt, hiszen elsőszülöttsége révén a törvény szerint már a születésére nézve is ajándéknak számított.
2. Azokat a szenvedéseket, amelyeket Ő később viselt el ebben a testben üdvösségünkért, tudniillik a keresztet és a halált, már korábban ószövetségi előképek is ábrázolták. Ezért még mielőtt a pap a kenyeret fölvenné az oltárra, hogy föláldozza, igyekszik előbb ezeket az előképeket bemutatni rajta. Milyen módon? Úgy, hogy ezt az egész kenyérből kivágva fölajánlotta adománnyá teszi, s Krisztus szenvedését és halálát jegyzi föl rá, akár egy táblára. Utána pedig már bármit tesz – akár szükségből, akár csak a jelképek miatt –, mindent erre a jelentésre vezet vissza. Így hát ami ekkor történik, az mind Krisztus szenvedéseinek és halálának képes elbeszélése.³⁵
3. Régi szokás volt ez, hogy néha tettekkel mondtak el történeteket, cselekedetekkel buzdítottak és jövendöltek. A próféta is, amikor meg akarta

32 vö. Lev 22,17–30

33 vö. Zsid 10,5–10

34 Ettől a fejezettől kezdve a 11. fejezetig elemzi a szerző azt az előkészületi szertartást, amelyet ő itt *protheszisznek* nevez. Ez a később *proszkomidia* néven elterjedt szertartás éppen akkoriban, a 13–14. században nyerte el végleges formáját, úgyhogy Kabasziásznak szinte még újdonságként kellett mindezt megmagyaráznia. Ebből érthető, hogy hosszú terjedelmet szentel ennek a résznek.

35 *πρακτικὴ διήγησις*

mutatni a zsidók fogságát, megkötözte önmagát.³⁶ S később Agábusz is ugyanezt tette, előre jelezve Pál bilincseit.³⁷ Az egyik isteni ihletésű atyáról is mondogatják, hogy amikor megkérdezték tőle azt, ki a szerzetes, semmit sem felelt, csak ruháját levetve megtaposta azt.³⁸

4. Magát az Úr halálát is, sőt egész működését az ószövetségek nemcsak szavakkal, hanem tettekkel is megjövendölték, hiszen Isten így ismertette meg ezeket velük. Ilyen volt a tenger kettéválasztása bottal, a tűzben el nem égő csipkebokor,³⁹ az apja által áldozatra vitt Izsák,⁴⁰ és még sok más olyan dolog, ami kezdettől fogva ezt a nagy titkot jelölte.
5. Láthatjuk, hogy a pap pontosan azt hajtja végre, amit erről az áldozatról tud: szavaival elbeszélve és tetteivel bemutatva, már amennyire ilyen anyagban mindezt meg lehet mutatni. Mintha csak azt mondaná: „Lám, így jött szenvedni az Úr, így halt meg, így szúrták át az oldalát, így folyt ki átszúrt oldalából a vér és a víz”.
6. Ezekkel azt akarja megmutatni, hogy e valóságos tetteket korábban bizonyos előképek és szövegek előzték meg, amelyek mindezt előre jelezték az embereknek, amint ő maga is, mielőtt még felvinné a kenyeret az oltárra és feláldozná, az áldozat jelképeit rajzolja rá. Így válik aztán nyilvánvalóvá, hogy ennek a kenyérnek kell majd átváltoznia azzá az igazi kenyérré, mely maga a megfeszített és föláldozott Krisztus. Egyébként pedig pontosan ezéért végzi el szóban is és tettekben is mindezeket a pap, hogy ha már *az Úr halálát kell hirdetniünk*,⁴¹ akkor már a meghirdetésnek és elbeszélésnek semmiféle módja el ne maradjon, hiszen ehhez amúgy is tízezer szájra lenne szükségünk.

7. Miből áll a megemlékezés az Úrról?

1. A pap tehát először azt a kenyeret veszi elő, amelyből a megszentelésre szánt kenyeret kell kivágni, s így szól: „A mi Urunk, Istenünk és Üdvözítőnk, Jézus Krisztus emlékezetére”.⁴² Az ő rendelkezése szerint mondja

36 vö. Ez 3,25; 4,8

37 vö. ApCsel 21,10

38 vö. Zakariás abba, 3: Zakariás levette fejéről a kukuliont, lábai elé tette, és megtaposta, ezekkel a szavakkal: „Ha egy ember nem így morzsolódik szét, nem lehet szerzetes”. (Baán István ford., *Szent öregek könyve*, Budapest 2001, 245). A görög szöveg a bizánci szokás szerint „Isten-hordozó”-nak nevezi ezt az itt meg nem nevezett szerzetest, aki nyilván az önmegtágadás fontosságát akarta érzékeltetni ezzel a szokatlan gesztussal.

39 Kiv 14,16–22 és 3,2

40 vö. Ter 22. fejezet.

41 vö. 1Kor 11,26

42 A Szent Liturgiát előkészítő pap elsőként ezeket a szavakat mondja el, amikor kezébe veszi az áldozatra szánt *proszforát*, hogy abból kivágja a *Báránynak* nevezett középső,

ezt, hiszen Ő hagyta meg a tanítványainak, hogy *ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*.⁴³

2. Persze nem csupán erről a kenyérről beszél így, hanem az egész szertartásról, hiszen ezzel kezdi a Szent Liturgia végzését. Maga az Úr a szent titok elvégzésekor mondta el ezeket a szavait: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!*
3. De mi is ez az emlékezés? Hogyan emlékezünk az Úrra az istentiszteleten: mit kell tennünk és hogyan kell viselkednünk *az ő emlékezetére*? Vagyis mi az, amit az ő emlékére kell föllevenítenünk és felsorolnunk? Vajon azt, hogy halottakat támasztott fel, vakoknak adta vissza látásukat, szeleket csillapított le, és hogy néhány kenyérből lakatott jól ezreket, vagyis amivel megmutatta istenségét és mindenható erejét? Dehogy! Éppen arra kell emlékeznünk az ő parancsa szerint, amik inkább a gyöngeség jelének látszanak: a keresztre, szenvedésre és halálra. Honnan tudhatjuk meg ezt? Abból, hogy így vélekedett Pál, aki pedig az ő rendelkezéseit igen jól ismerte.
4. Mert amikor a korintusiaknak írt erről a titokzatos szentségről, miután elmondta az Úr szavát: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!*, akkor ezt tette hozzá: *Amikor ugyanis ezt a kenyeret eszitek és isztok a kehelyből, az ő halálát hirdetik.*⁴⁴ Maga az Úr is megmondta ezt a szentség átadásakor. Hiszen amikor így szólt: *Ez az én testem, ez az én vérem*, nem csodáit emlegette, hogy *halottakat támasztottam fel, leprásokat tisztítottam meg*. Hanem mit? Csakis szenvedését és a halálát: *...amely érettetek megtöretik, amely értetek kiontatik.*⁴⁵
5. Mi tehát a magyarázata annak, hogy nem a csodákra, hanem a szenvedéseire emlékezünk? Hogy ezek szükségesebbek azoknál, hiszen szenvedésével szerzett üdvösséget nekünk, s e nélkül az ember nem támadhatott volna fel – mármint kínszenvedése nélkül –, míg amazok inkább csak a meggyőzésre szolgálnak. A csodák ugyanis azért történtek, hogy megerősítsék azt a hitet, hogy az Úr valóban a mi Üdvözítőnk.⁴⁶

kocka alakú részt.

43 vö. Lk 22,19 és 1Kor 11,24–25

44 1Kor 11,26

45 Lk 22,19.20; 1Kor 11,24.25

46 Ez a fejezet kritizálja azt az akkoriban divatos, allegorizáló szemléletet (amelyet An-didai Miklós is képviselt), hogy a liturgikus cselekmények Krisztus összes földi tettét ábrázolják.

8. *Mi történik a kenyérral?*

1. Mivel tehát ily módon kell az Úrra emlékezni, ezért amikor a pap ezt mondja: „Az Úr emlékezetére”, nyomban el is végzi a kereszthalált jelképező dolgokat. Amikor a kenyeret kivágja, föleleveníti az ószövetségi jövendölést a Megváltó szenvedéséről: *Mint a juhót, leöletésre vitték.*⁴⁷ És tovább is szóban és tettel egyaránt elmondja ezt, amennyire lehet. A kenyér elvágására azért van szükség, hogy kivehesse a fölajánlásra szánt ajándékot. Ugyanakkor ezt jelképesen is teszi: így jelzi ugyanis az Úrnak e világból való eltávozását és a halálon át az Atyához vezető útját, melynek során a halált hatalma alá vetette. Előzőleg Ő maga is megmondta: *Elhagyom a világot, és Atyámhoz megyek.*⁴⁸
2. A pap többször is beleszúrja a lándzsát a kenyérbe, míg végül kivágja a megfelelő részt. Ugyanígy több részre osztja fel a prófétai mondást is, és a szent szöveg részleteit a vágás egyes részeivel összhangban mondja el. Így mutatja meg, hogy a cselekedet a szavak kifejezésére szolgál. Hiszen amint ezt a kenyérrészt a pap kivette az ugyanolyan természetű⁴⁹ egész kenyérből, hogy felajánlja Istennek és föláldozza, az Úr is úgy vált ki azok köréből, akikkel emberszeretete folytán közös természetű lett. *Mint a juhót, leöletésre vitték*, s így élete el lett véve a földről.⁵⁰
3. Miután a pap a jövendölés többi részét is fölelevenítette, a kenyeret pedig a szent tányékkára helyezte, azt végzi és mondja el, ami már magát az áldozatot és az Úr halálát hirdeti: „Föláldoztatik Isten Báránya, ki elveszi a világ bűneit”. Ezekkel a szavakkal és tettekkel jelképezi a halál módját. Keresztet vés ugyanis a kenyérbe, s így jelzi azt, hogyan történt az áldozat, vagyis hogy a kereszt volt az eszköze. Ezután pedig, amikor jobb oldalán beleszúr a kenyérbe, a kenyér átszúrásával az ő oldalának átdöfését mutatja be. Ezért is hívják az átszúró vasat lándzsának. Sőt lándzsa alakúra is készítik, hogy emlékeztessen arra a hajdani lándzsára. Amikor mindent tettekkel már elmondta a pap, akkor a történet szavait is felolvassa: *Egy a vitézek közül lándzsával megnyitotta az ő oldalát.*⁵¹ Aztán ugyanígy az onnan kifolyó vért és vizet is mind szavakkal, mind pedig tettben megmutatja. Bort és vizet tölt a szent kehelybe, és közben el is mondja a Szentírásnak azokat a szavait, hogy *nyomban vér és víz folyt ki.*⁵² Ez tehát „az Úr emlékének” és halála történetének fölidézése.

47 Iz 53,7-8 LXX.

48 Jn 16,28

49 τοῦ ὁμοφυοῦς

50 Iz 53,7-8 LXX

51 Jn 19,28

52 Jn 19,34. Ezt az evangéliumi idézetet mondja el a pap akkor, amikor a *Bárány*nak nevezett középső részt kiemeli a *proszforából*.

9. Miért parancsolta az Úr, hogy ezt az ő emlékére tegyük?

1. Vajon miért parancsolta, mi célból kérte tőlünk az Üdvözítő ezt a megemlékezést? Hogy ne legyünk hálátlanok! Akik ugyanis valami jóban részesülnek, azok valamelyest viszonzhatják ezt, hogyha megemlékeznek jótevőjükről és az őket ért jótéteményekről. Ilyen megemlékezésnek már sokféle módjára gondoltak az emberek: síremlékek, szobrok, oszlopok, ünnepek, fényes összejövetelek s versenyek formájában. Ezeknek egyaránt az az egyetlen rendeltetése, hogy az emberek jótettei ne merüljenek feledésbe.
2. Hasonló módon intézkedett az Üdvözítő is: Mindenki más- és másféle gyógyírt keres a feledés ellen, hogy megőrizze jótevőinek emlékét, ti viszont *ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*.⁵³ Amint egyes városok a hőseik emlékére állított oszlopokra jegyzik fel azoknak szabadulást hozó győzelmeit vagy ami jótéteményt vittek végbe, úgy ezekre az ajándékokra mi is feljegyezzük az Úr halálát, amely által a gonosszal szembeni teljes győzelmünk megvalósult. A városok az ilyen szobrok révén csupán jótevőik testi formáját örökíthetik meg, mi viszont a felajánlás révén nemcsak ábrázoljuk fővezérünk testét, hanem nálunk megvan maga az ő teste is.
3. Isten a régiek számára törvényként rendelte el, hogy annak előképeit végezzék, aminek elvégzését most nekünk az Üdvözítő az igaz valóságában parancsolta meg. Ilyen volt a Pászka és a húsvéti bárány megölése. Mindenkinek emlékezetébe idézték a bárány megölését, amelynek vére a zsidók elsőszülötteit megmentette Egyiptomban.⁵⁴
4. Ennyit tehát a megemlékezésről.

10. Mi követi még a megemlékezést az előkészületkor, s hogyan lehet az adományok felajánlása egyszerre hálaadó és kérő jellegű?

1. A pap még a fölajánlást végzi, s a fölajánlott kenyerek mindegyikéből elkülönít egy részt,⁵⁵ hogy szent adománnyá tegye, közben viszont már nem ugyanazt mondja és teszi, amit a kezdéskor, tehát amivel az Úr halálát hirdette. Hiszen mindaz, ami egyszer elhangzik, már az egész szer-

53 Lk 22,19

54 vö. Kiv 11,4–6

55 A bizánci Liturgia előkészületéhez fölhasznált kenyerek, *proszforák* száma koronként és egyházanként különböző volt, jelenleg kerek, zsemle alakú kovászos kenyér. Erre már megsütése előtt rápecsételtek egy görög keresztet, annak szárjai mellett pedig a görög IC XC NIKA betűket (ami Krisztus monogramja után az ő diadalát jelzi: „Jézus Krisztus győz”). Mindenesetre a 15. századi görög liturgikus könyvek már 5–6 kenyér használatát írják elő, amelyekhez az oroszok egy századdal később még egy hetediket is hozzátettek (az elhunytak emlékére).

tartásra vonatkozik. Az adományok följánlása teljesen az Úr emlékére történik, s közben mindvégig az ő haláláról van szó.

2. Mit is mond tehát a pap?
3. „A legszentebb Istenanya⁵⁶ tiszteletére s emlékére”, ennek vagy annak a „szentnek a tiszteletére”, az élők és elhunytak „lelkének bűnei bocsánatára”.⁵⁷
4. Mi is a céljuk ezeknek az említéseknek? Mindez hálaadás Isten felé és könyörgés, hiszen épp ezek adnak indokot az adományok följánlására.
5. Mert az a helyzet, hogy semmilyen ajándékot nem szokás ok nélkül adni, sem akkor, ha Istennek hódolunk, sem akkor, ha embereket akarunk megörvendeztetni valamilyen adománnyal. Csak valami jóért vagy valami jónak a reményében szoktak adni valamit. Mi vagy viszonzásként ajándékozunk a jótévőnek valamit mindazért, amit tőle kaptunk, vagy tiszteletünk jeléül ajándékozunk meg valakit, aki képes olyasmit megadni, amit még nem kaptunk meg, de meg szeretnénk szerezni.
6. Nyilvánvalóan az itt levő ajándékokat mind a két ok miatt ajánljuk föl Istennek: azért is, amit megkaptunk, s azért is, amit meg szeretnénk kapni. Ezért hálát adunk Istennek, s könyörgünk hozzá. Hálát adunk a jótéteményekért, amiket érettünk végbevitt, s könyörgünk, hogy ilyeneket kapjunk továbbra is. Így ugyanazok az ajándékok egyszerre hálaadásunkat és könyörgésünket is kifejezik.
7. Vajon mik azok a javak, melyeket már megkaptunk? S vajon miket keresünk még? Ugyanazt, amit elnyertünk: a bűnök bocsánatát és Isten Országának elérését. Ő maga is ennek kérését parancsolta meg mindenekelőtt. Ezeket kapta már meg az Egyház, s ugyanezekért könyörög még. Milyen szempontból részesült már ezekben a javakban? S milyen szempontból nem részesült még, hogy imádkoznia kell még Istenhez ezek elnyeréséért?
8. Először is elnyerte már mindkettőt abban az értelemben, hogy képességet kapott erre. Hiszen hatalmat kapott, hogy tagjai „Isten gyermekei”⁵⁸ legyenek, és ez egyetemes ajándék minden kereszténynek az Üdvözítő értünk vállalt halála folytán. Ez tulajdonképp a szent keresztység és a többi szentesség, melynek révén Istenbe oltódunk, és a mennyország örökösei leszünk.

56 Szűz Máriát a bizánci szövegek sokszor csak egyszerűen a Legszenetebbként (ἡ Παναγία) említik, míg a Szentlelket a szó semlegesnemű alakjában (τὸ Πανάγιον), és így egymásra rímel a két kifejezés, ezzel is kiemelve a kettejük közti kapcsolatot a Fiú megtestesülésében.

57 Kabaszilas itt csak néhány sort elevenít föl a hosszú följánlási szertartásból, amelyet az Istenszülő Szűz Mária és a szentek emlékére, illetve az élők egészségéért és üdvösségéért (főként az Egyház tagjaiért) mond el a pap.

58 vö. Jn 1,12

9. Mert az Egyház már ténylegesen is elnyerte ezt az Országot számtalan olyan tagja révén, akiket előreküldött saját első képviselőiként a mennybe, s akiket Szent Pál *a mennyekben számontartott elsőszülöttek egyházának*⁵⁹ nevezett. Ily módon részesült tehát az Egyház ezekben a mérhetetlen javakban.
10. Azok szempontjából viszont még nem kapta meg ezeket a javakat, akik a gyermekei közül még csak futnak a pályadíjért,⁶⁰ és akik még itt élnek, de bizonytalan sorssal, illetve akik már elköltöztek ugyan ebből az életből, de nem teljesen jó és biztos reménnyel. Ezek érdekében emlékezik Egyházunk az Úr halálára. Megemlékezik a már elköltözött szentekről is, de megemlékezik azokról is, akik még nem jutottak el a tökéletességre.⁶¹ Amazokért hálát ad, ezekért pedig könyörög.
11. Éppen ezért a felajánlás első része – sőt még a második is – hálaadó jellegű, az utána következők pedig esedezések: az Úr emlékére, az ő boldogságos anyjának dicsőségére, a szentek tiszteletére.
12. Hálát adunk néked – hangoztatja az Egyház –, hogy haláloddal az élet kapuit megnyitottad nekünk, hogy anyát választottál magadnak közülünk, hogy ekkora dicsőségnek lehet részese az ember, aztán hogy velünk egy természetű közbenjáróink vannak, és hogy a velünk azonos eredetűeket ilyen bizalmas kapcsolatban részesítetted.
13. Amikor ugyanis azt mondja a pap: „az ő tiszteletére”, ez azt jelenti: „az ő tiszteletéért, dicsőségéért”. Ugyanígy „a bűnök bocsánatára” azt jelenti: „a bűnök bocsánatáért”. Ezeknek az „ért” végű szavaknak ugyanis kettsős jelentésük van: vagy a már megkapott, vagy a még csupán remélt dolgokra vonatkoznak. Amikor a Boldogságos Szűz dicsőségéről és a szentek tiszteletéről és emlékezetéről van szó, ki ne tudná, hogy már meglévő javakról beszélünk? Amikor pedig ajándékokat ajánlunk fel ilyesfajta már meglévő javakért, ez nyilvánvalóan hálaadás. Amit az előbbieken mondtunk, az megvilágította „az Úr emlékezetére” kifejezést is: viszonzásként fölajánlott ajándékot jelölhet ez, amit hálaadásul mutatunk be az Úr haláláért. Azért is mondjuk az adományok bemutatásakor mindenekelőtt ezeket a szavakat, mert az ő halála számunkra minden jónak a forrása lehet.
14. Legutoljára a pap könyörgést végez, kérve a bűnök bocsánatát, a lelkek megnyugvását és ehhez hasonlókat. A józan belátás is ezt javasolja, hogy mi, akik Istenhez fordulunk, ne rögtön a szükségleteinket mondjuk el,

59 Zsid 12,23

60 vö. 1Kor 9,24.27; Fil 3,14

61 A bizánci szemlélet szerint ez a kifejezés mind az élőkre, mind a még örök boldogságot nem élvező, további engesztelésre váró elhunytakra is vonatkozhat (vö. a 33. fejezet hosszú magyarázatát erről az engesztelésről).

s ne a hiányzó dolgokat keressük. Először inkább a már megkapottakra emlékezzünk, adjunk hálát, dicsőítsük Istent értük, s így a legfontosabb dolgainknál is előbbre valónak tartsuk Isten dicsőségének magasztalását.

11. Miért takarják be az adományokat, és mit mondanak közben?

1. Mivel a kenyér fölött mondott és végzett dolgok, melyek az Úr halálát jelölték, csupán előképként ábrázolhatták a kereszthalált, ezért a kenyér megmaradt továbbra is kenyérnek. Csak annyi történt vele, hogy Istennek szánt ajándékká vált, s ezáltal az Úr testét ábrázolja,⁶² mégpedig az ő első életéveit. Hiszen Ő is kezdettől fogva ajándék volt, mint már előbb elmondtuk. S éppen azért a pap most végigveszi és elmondja a kenyér fölött a vele mint újszülöttnel és még pólyában fekvővel történt csodákat. Az úgynevezett csillagot⁶³ felteszi rá, s ezt mondja: és eljutván oda a csillag, megállt a hely fölött, ahol a gyermek volt.⁶⁴ Aztán megismétli azokat az Istenre illő szavakat, amiket a próféták mondtak jóval korábban: *Az Úr Igéje alapította meg az egeket;*⁶⁵ *Az Úr országol, ékességbe öltözött; Dicsősége elborítja az egeket, s bölcsességével teljes a föld,*⁶⁶ nehogy az emberek a test és a látszat miatt alacsony rendű és istenségéhez méltatlan dolgokat gondoljanak róla.
2. Ezeket elmondva befödi az adományokat – tudniillik a kenyeret és a kelyhet – drága leplekkel, majd pedig ezt mindenfelől megtömjénezi. Hiszen annak idején a megtestesült Ige ereje is rejtve volt, egészen a csodák és a mennyből jövő tanúságtétel idejéig. De akik el tudták mondani róla, hogy *az Úr országol, ékességbe öltözött* és a többi Istenre vonatkozó jóvendölést, azok „fölsmerték és Istenként hódoltak neki, s hajlékot találtak nála”. Erre utal a pap akkor, mikor a betakart ajándékok fölött mondja: *Födözz be minket szárnyaid árnyékával,*⁶⁷ és minden oldalról megtömjénezi azokat.

62 τύπον φέρει

63 A görög *aszteriszkosz* szó itt két keresztben egymásra illesztett nemesfém lemezre utal (egyresze helyeken ezek középen egybefogva egy kis fém-csillagocskát tartanak). A fémlemezeket eredetileg azért helyezték a diszkoszon lévő takaró alá, hogy az ne érhesen hozzá a megszentelésre kijelölt kenyérhez. Az itt következő magyarázat szerint viszont már ez a betlehemi csillagot jelképezi. Ez a jelképrendszer Filotheosz patriarcha korabeli *Diataxiszába* is hasonlóképpen bekerült. A patriarcha az adományok megtömjénezése után még az egész templom megtömjénezését is előírta, ami mindmáig szokásban maradt.

64 Mt 2,9

65 Zsolt 32(33),6. Az idézetben az Úr Igéjét a Szentháromság második személyére értették. A jelenlegi szertartásból ez kimaradt.

66 Zsolt 92(93),1 és Hab 3,3. Ezt a verset is Krisztusra értették.

67 Zsolt 16(17),8

3. Ezek elmondása és elvégzése után a pap azért imádkozik, hogy a Szent Liturgián minden a célnak megfelelően történjék. Aztán az oltárhoz megy, és a szent oltárasztal előtt megállva elkezd a Szent Liturgiát.

[A KEZDŐ DICSŐÍTÉS]⁶⁸

1. Maga a Szent Liturgia ezzel a dicsőítéssel kezdődik: „Áldott az Atya és Fiú és Szentléleknek országa”.
2. Istennel szóba állni hálaadás, dicsőítés, bűnbánat és könyörgés formájában lehet.
3. Mindezek közül legelső a dicsőítés, annál is inkább, mert az Urukhoz járuló hálára kötelezett szolgáknak nem illik eleve önmagukat középpontba állítani, hanem inkább csak azt kell előre helyezniük, ami tisztán az Úr. S pontosan ilyen a dicsőítés.
4. Aki könyörög, azzal a szándékkal kér valamit, hogy a saját ügyeit szépen előbbre vigye. Aki bűnvallomást tesz, az – mivel a maga gonoszságaitól igyekszik szabadulni – szintén önmagát helyezi előtérbe. Aki hálát ad, az nyilván az őt ért jótéteményeknek örvend, s ezért ad hálát. Aki viszont dicsőítést mond, az szinte megfedkezik önmagáról és minden egyéni gondjáról. Csak magát az Urat dicsőíti, meg az ő hatalmát és dicsőségét, mégpedig csak magáért az Úrért.
5. Egyébként maga a természet és maga a dolgok rendje is először a dicsőítést követeli meg. Amikor Istenhez közelítünk, rögtön megközelíthetetlen dicsőségét, hatalmát és nagyságát vesszük észre, s ezt ámulat, elragadtatás és más hasonló érzelmek követik, amit a dicsőítés fejez ki.
6. Tovább haladva már észre vesszük jóságát és emberszeretetét is, amelyre hálával felelünk.
7. Aztán pedig szemlélni kezdjük túlaradó jóságát és emberszeretetének gazdagságát. Ennek a bőségnek és gazdagságnak első és elégséges bizonyítéka számunkra a magunk gonoszsága, hogy Ő mindezek ellenére sem szűnt meg jótéteményeivel elárasztani bennünket. Ez az a minden mást megelőző jel, mely megtanít arra, hogy milyen emberszerető az Isten, mert egészen közel van hozzánk, hiszen bennünk él, szemünk előtt tartózkodik. Amikor aztán saját gonoszságainkról emlékezünk meg Isten előtt, ezt nevezik bűnbánatnak.
8. Így a könyörgés a negyedik marad a sorban. Mert ilyen gondolatok után, melyekkel megismerjük Isten irántunk tanúsított jóságát és emberszeretetét, már egészen bizonyosak lehetünk abban, hogy Istentől megkap-

68 A szerző itt tér rá a Liturgia nyilvános részeinek taglalására, amely a Szentháromság dicsőítésével kezdődik.

juk mindazt, amire szükségünk van, ha kérjük tőle azokat. Aki még a rosszakhoz is jó volt, hogyan lenne más azokhoz, akik már megtértek? Hiszen az ilyenek már megigazultak bűneik megvallása által, amint a próféta mondotta: *Valld be először bűneidet, hogy megigazulj!*⁶⁹

9. Így az Istenhez intézett imák közül első a dicsőítés. Ezért dicsőíti később is minden imádság és áldás előtt a pap Istent.
10. Vajon miért a Háromságot említi a pap, miért nem csak az egy Istent? Hiszen itt nem arról beszél, hogy „áldott az Isten”⁷⁰ vagy hogy „áldott az ő Országá”, hanem a személyeket megkülönböztetve nevezi áldottnak azt: „Áldott az Atya és Fiú és Szentléleknek országa.” Azért kezdi itt így a dicsőítést, mivel az emberek épp akkor tudták meg azt, hogy Isten három személy, amikor az Úr emberré lett. S mindaz, ami most ezen a szertartáson történik, éppen az Úr megtestesülésének titkába vezet be, tehát ezért kell már a kezdéskor fölragyogtatni és meghirdetni a Szentháromságot.

*12. A könyörgések kezdete: Miért éppen a békességet kérjük először?*⁷¹

1. A dicsőítés után elkezdődik az első könyörgés: „Békességben könyörögjünk az Úrhoz!”
2. Mivel mi még azt sem tudjuk, hogyan kell helyesen imádkoznunk,⁷² hogy ne szaporítsuk a szót,⁷³ (az Egyház) megtanít arra, hogy mit kell tennünk az imádkozáskor. Mindenekelőtt az ima módjára tanít meg, hogy „békességben” kell imádkoznunk.
3. Vajon miért rendelkezett egyházunk úgy, hogy a dicsőítés után nyomban könyörögjünk, ahelyett, hogy előbb bűnvallomást tennénk vagy hálát adnánk Istennek? Mert ha a „békesség” szót alaposabban megvizsgáljuk, azokat is fölfedezzük benne. Hiszen aki nem elégedett az életben vele történetekkel, abban nem lehet béke. Békesség csak abban lehet, aki nemes lelkületű, és Szent Pál szavai szerint *mindenben hálát ad.*⁷⁴ Abban sem lehet béke, akinek a lelkiismerete nem tiszta: márpedig tiszta lelkiismeret

69 Talán utalás az 50. zsolttárra, amelynek 6. verse szerint *egyedül ellened vétettem, és gonoszt elöttem cselekedtem, hogy igaznak bizonyulj igéidben.*

70 A bizánci zsolozsma többi szertartása – sőt a már említett előkészületi szertartás is – ezzel kezdődik: „Áldott a mi Istenünk”. Itt tehát jogosan vetődött föl a kérdés, hogy miért éppen a Szent Liturgia kezdete tér el ettől a szokástól.

71 Ezzel a fejezettel kezdődik el a nagy könyörgéssorozat magyarázata, amelyet nemcsak nagy ekténiának, hanem görög kezdő szava alapján *irinikának* (vagy *békességes ekténiának*) is hívják. Ennek különböző szándékokra végzett könyörgéseit tárgyalja majd a következő (13.), és végső felajánlását a 14. fejezet.

72 Róm 8,26

73 Mt 6,7

74 1Tessz 5,18

bűnbánat nélkül elképzelhetetlen. Úgyhogy aki békességgel könyörög, annak eleve hálaadó és bűnbánó lelkületűnek kell lennie.

4. Egyébként akik így könyörögnek, azoknál maga a könyörgés is mutatja, hogy már hálát adtak, s bűneiket megvallották. Hiszen mit kérnek? Irgalmat.⁷⁵ Ez pedig azoknak az elítélteknek kérése, akik miután minden védőbeszédüket elmondták, s már semmi más mentségük nem maradt, azt az utolsó szó jogán kiáltják a bíró felé, mivel már nem jog szerint, hanem csak az ő emberszeretetéből remélhetik annak elérését, amire szükségük van. Akik kegyelmet kérnek, azok egyszerre tanúskodnak ezzel a bíró igen nagy jószívúságáról, s a maguk gonoszságáról: tehát akkor ez egyrészt bűnvallomás, másfelől pedig a hálaadás hangja.
5. Kezdetől fogva a pap az, aki a népet az imára buzdítja, jóllehet ő maga az imádságra rendelt személy, aki épp ezért van közvetítőként a nép elé állítva. Ő a nép közbenjárója, úgyhogy könyörgése igen hatásos, amint Jakab apostol is megmondta.⁷⁶ De az igaznak buzgó könyörgése akkor igazán hatékony, hogyha akikért közbenjárt, azok a maguk részéről is hozzátesznek ehhez mindent: jó erkölcsöt, imádságot, szerénységet és mindazt, amivel tudvalevőleg öröme deríthetik Istent.
6. Miért is könyörögnek ezután? „A mennyei békéért és lelkünk üdvösségéért”.
7. Az Úr az előbb az imádkozás módjára tanított meg, most pedig arra is, hogy mit kell először kérnünk: *mindenekelőtt Isten országát és annak igazságosságát.*⁷⁷ Az „Országot” itt a „lelkünk üdvössége” jelenti, az „Isten igazságosságát” pedig a „mennyei béke”. Erről mondta Szent Pál: *Isten békéje, mely fölülmúl minden értelmet.*⁷⁸ Ezt a békét adta át az Úr az apostoloknak, amikor Atyjához ment: *Békességet hagyok rátok, az én békémet adom nektek.*⁷⁹ Amint az „igazságosság” szó az evangéliumban nemcsak egyenlő elosztást jelent, hanem az erény minden fajtájának tömör megfogalmazása, úgy az itt szereplő „béke” is egyetemes valóság jelöl: az összes jónak és minden bölcsességnek együttes gyümölcsét. Hiszen nem tudja megszerezni a tökéletes békét az, aki még valamilyen erénynek híjával van, mert aki a békességet akarja elérni, annak az összes erényre el kell jutnia.
8. Először is arra kell törekednünk, hogy az emberileg lehetséges békét elérjük, s aztán kell kérnünk Istentől az ő békéjét. Így van ez minden más

75 A nép minden egyes könyörgésre ezt feleli: „Uram, irgalmazz!” Az *eleison* görög szó egyszerre utal a megkegyelmezésre is.

76 Jak 5,16

77 vö. Mt 6,33

78 Fil 4,7

79 Jn 14,27

erénnyel is: Van ugyanis olyan mértékletesség, mely a gyakorlás révén alakul ki, és létezik a lélek számára Istentől megadott tisztaság. Aztán van ugyanilyen szeretet, imádság, bölcsesség, és sok más erény is, hasonló módon. Ezért is beszél először a pap arról a békéről, mely rajtunk múlik, melyet nekünk kell megvalósítanunk, még mielőtt elkezdenénk az Isten felé irányuló könyörgéseket; aztán pedig felszólít annak a békének kérésére is, melyet Isten ad meg: „A mennyei békéért könyörögjünk az Úrhoz”.

9. „Békét” említ, s nemcsak az egymás közöttit – vagyis hogy egymásra ne nehezteljünk –, hanem az önmagunkkal való kibékülést is, hogy ez az erény meglegyen bennünk, hiszen a háborgó lélek nem fér össze Istennel, épp a háborgás természete miatt.⁸⁰ Amint a béke a sokaságot egységben levőnek nyilvánítja, úgy a háborgás az egyből sokaságot csinál. Hogyan is tudna az ilyen az egy és egyszerű Istenhez alkalmazkodni? Hiszen még imádkozni sem tud jól, még az imádságból sincs haszna annak, aki békesség nélkül imádkozik. Akár harag háborgatja az embert, akár a neheztelés vetette ki a lélekből a békét, még bűneire sem kaphat bocsánatot az imádság során, nemhogy másféle kegyelmet kapna. Ha pedig más bűnök miatt furdalja a lelkiismerete és vádolja a szíve, akkor is hasonló háborgás nyugtalanítja, és meg van fosztva az Isten előtti szólásjogtól, úgyhogy a régi mondás szerint amikor imádkozik, „bizalom nélküli”, azaz „hit nélküli”.⁸¹ Aki pedig hit nélkül imádkozik, hiába imádkozik, és semmit sem ér el azzal.
10. Ezért kapjuk a kettős felszólítást, hogy „békességben könyörögjünk az Úrhoz”, és mindenekelőtt a felülről származó „mennyei békét” kérjük tőle.
11. Ezután már jó lélekkel mondhatjuk el könyörgéseinket másokért is: nemcsak az Egyházért, az országért és azok vezetőiért, aztán a veszélyben, bajban levőkért és a csapásoktól sújtottakért, hanem tulajdonképpen az egész földkerekség minden lakójáért.
12. „Az egész világ békességéért”⁸² könyörög a pap, főleg pedig azért, hogy mindnyájan elismerjék a mindenség közös Urát saját Uruknek: így tudatosítsák magukban, hogy a Teremtőnek gondja van minden alkotására. Ezért ha valaki megfelelőképpen gondoskodik a Teremtő teremtményeiről, akkor már ezzel is inkább megtiszteli őt, mintha áldozatot mutatna be neki.⁸³

80 vö. Kasszianosz Szent János közismert szavai az Istennek lakóhelyeül szolgáló szelíd lélekről, amellyel szemben „a háborgó lélek a Sátán katedrása”.

81 Ezt az idézetet igen nehéz azonosítani: talán Ef 3,12-re utal.

82 Az ekténia itt szereplő könyörgésének görög szövegében az egész *kozmosz* békéjéről van szó, s ennek megfelelően szól a kommentár következő mondata is az egész természet védelme iránti felelősségről.

83 A természetéről való gondoskodás teológiai igazolását Mt 9,13 és 12,7 versei adják, amelyekben maga Jézus idézi Ozeás prófétát (6,6).

13. Végső soron Szent Pál szavai szerint azért van szükségünk a világ békéjére, hogy *az ő nyugalmukban mi is békés és nyugodt életet éljünk, istenfélelmeben és tisztességben.*⁸⁴
14. Nem csupán a lelket érintő dolgokért imádkozunk, hanem a szükséges testi javakért is: „a levegő kedvező mérsékletéért, a föld terményeinek bőségéért”. Így elismerjük Istent mint mindennek az okát és megadóját, s egyedül csak feléje tekintünk, hiszen Krisztus parancsa szerint még a mindennapi kenyeret is tőle kell kérnünk, minden mással együtt.

13. Mit jelent minden könyörgés után az irgalom kérése?

1. Vajon mi az oka annak, hogy míg a pap sok különböző dologért végeztet könyörgést, a templomban álló hívők egyedül csak az irgalomért imádkoznak,⁸⁵ és mindenre ugyanazt válaszolva fordulnak Isten felé?
2. Elsősorban az az oka ennek, hogy ebben a szóban, amint már említettük, megvan a hálaadás és a bűnbánat is. Hiszen amikor az irgalmat kérjük Istentől, akkor ezzel az ő Országát kérjük. Krisztus viszont megígérte, hogy akik ezt kérik, azoknak megadja; sőt hozzáteszi még mindazt, amire szükségünk van. Így aztán elegendő ez az egy kérés, mely így mindenre vonatkozik.
3. S honnan lehet azt megtudni, hogy Isten irgalma az ő Országát jelenti?
4. Abból, hogy amikor Krisztus az irgalmasok jutalmát mondja el, és azt a viszonzást is említi nekik, melyet az ő jóságából kapnak, egyszer arról beszél, hogy ők is irgalmasságban részesülnek, máshol pedig arról, hogy elnyerik az ő Országát. Így tehát ugyanazt jelenti az ő irgalmának befogadása és a mennyország öröklése. Hiszen Ő ezt mondja: *Boldogok az irgalmasok, mert ők majd irgalomban részesülnek.*⁸⁶
5. Aztán máshol, mintegy önmagát értelmezve elmondja, hogy mit jelent irgalomban részesülni: A király *azt mondja a jobbán állóknak* (s ezalatt az irgalmasokat érti): *Jöjjetek, Atyám áldottai, s vegyétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített Országot!*⁸⁷
6. Egyébként pedig ha valaki az irgalmas emberek cselekvéséből kiindulva szeretne eljutni az isteni irgalom eredményére, újra rájöhet, hogy ez egyedül az ő Országá lehet. Mert mit csinálnak az irgalmasok? Éheztem, és ennem adtatok, szomjaztam és megittattatok – mondja az Úr.⁸⁸ Így hát

84 1Tim 2,2

85 Ezekre a könyörgésekre valóban mindig a hagyományos „Uram, irgalmazz!” formulával válaszol a nép..

86 Mt 5,7

87 Mt 25,34

88 Mt 25,35

akiknek Ő irgalmaz, azokat saját asztaltársaságában részesíti. Mi is ez az asztal? *Hogy egyetlen és igyatok asztalomnál az én országomban*⁸⁹ – mondja Krisztus. S hogy megtudd, milyen ragyogó ez az asztal, és hogy nem szolgálaké, hanem királyoké, nézd csak meg, ki szolgál körülötte: maga a mindenség Uralkodója! *Felövezi magát, asztalhoz ülteti őket, és megy, hogy kiszolgálja őket*⁹⁰ – mondja Ő maga.

7. Fel is öltözteti azt, akinek irgalmaz, hogyha még meztelen.⁹¹ Nemde királyi öltözéket ad rá? A saját vagyónából, saját holmijával öltözteti fel őt. Hiszen nála, a királynál nincs semmi szolgálai, amint nálunk nincs saját holmijaink között királyi, mivel csak szolgálak vagyunk. Akik ezt a menyegzős ruhát viselik, azoknak is királyiaknak kell lenniük, s akkor a királynak semmit sem kell majd a szemükre hánynia, s nem kell majd kidobnia őket a menyegzős házból.
8. Aztán mit tesz még? Megnyitja nekik saját házát, s bevezeti oda őket, hogy ott nyugalmat találjanak. *Mert jövevény voltam, s befogadtatok.*⁹² Akiket pedig Ő ilyen kegyelemre méltatott, azok már nem szolgálak, hanem fiak. *Mert a szolga nem marad a házban örökre, de a fiú mindig ott marad.*⁹³ A fiak viszont nem is egyszerűen csak a mennyország örökösei, hanem annak is, aki magáénak vallhatja ezt az Országot. *Istennek örökösei, Krisztusnak társörökösei.*⁹⁴
9. Így amikor Isten irgalmaért könyörgünk, ezzel már az ő országának elnyerését is kérjük.

14. Önmagunk felajánlása

1. Miután már mindenkiért imádkoztunk, a pap felszólít, hogy magunkat is ajánljuk föl Istennek: „Legszentebb, legtisztább, legáldottabb dicső Nagyasszonyunkat, az Istenszülő és mindenkorszűz Máriát minden szentekkel együtt említvén, önmagunkat, egymást és egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk!”
2. Nem jellemző mindenkire ez, hogy önmagát Istennek ajánlja. Hiszen nem elegendő ezt elmondani, hanem Isten beleegyezése is kell hozzá. Ehhez viszont mindenképpen szükséges az őszinte kapcsolat. Az őszin-

89 Lk 22,30

90 Lk 12,37

91 vö. Mt 25,36

92 Mt 25,35

93 Jn 8,35. Az irgalom kérésének az evangéliumi boldogságokkal való ilyesfajta összekapcsolása arra is utalhat, hogy a szerző itt a vasárnaponként 3. *antifónaként* énekelt *Boldogságokra* is gondolt. (vö. az *antifónák* kommentárja a 15. és 17–18. fejezetben.)

94 Róm 8,17

teséget a tiszta lelkiismeret hozza létre, amikor a szívünk nem vádol bennünket, s amikor a vele kapcsolatos dolgokkal törődünk, úgyhogy ennél még saját ügyeinket sem értékeljük többre. Ebben az esetben már valóban eltávolodunk azoktól a gondoktól, melyek önmagunkkal kapcsolatosak, s határozottan Istennek ajánlunk fel mindent. Erősen hiszünk abban, hogy Ő elfogadja és meg is őrzi mindazt, amit leraktunk eléje. Mivel pedig ennek megtételéhez igen bölcs megfontolásra és buzgó törekvésre van szükség, ezért ez alkalommal a legszentebb Istenszülőt és a szentek egész seregét hívjuk segítségül, s így ajánljuk föl magunkat – hiszen ezt jelenti ez a „megemlékezés”, említés és segítségül hívás. Más alkalommal pedig „a hitnek egységét, s a Szentlélek közösségét” kérjük először, és csak azután ajánljuk föl „önmagunkat, egymást és egész életünket” Istennek.⁹⁵

3. Mi is a „hitnek egysége”? *A lelkében megosztott ember állhatatlan minden útjában,*⁹⁶ hangoztatja az Írás, és lelkileg megosztottnak itt azt nevezi, aki kétfelé hajlik, és sehol sem áll meg szilárdan. Az ilyen mindenféle elhajló ember ugyanis sehol sem jár biztosan. Ennek ellentétét fejezi ki az „egység”: a szilárd, biztos, állhatatos embert. Hiszen aki megingathatatlanul hisz, valamit tud a dologról: vagy azt, hogy van, vagy azt, hogy nem létezik. A kételkedő ember viszont mindkét oldalra billeg, és már elnevezése alapján is világosan fölismerhető.
4. A „hitnek egysége” ezt a rendíthetetlenséget jelenti, amely mentes minden kételkedéstől.
5. A „Szentlélek közössége” pedig a Lélek kegyelmét jelöli. Közösségnek nevezzük ezt, hiszen miután az Úr keresztségével lerombolta a bennünket Istentől *elválasztó falat,*⁹⁷ akkor az addig szétvált és semmilyen közös ponton nem érintkező részek egybehangolása és közösségbe hozása maradt még hátra. Éppen ezt valósítja meg az apostolokra leszálló Szentlélek. Hiszen így megnyílt az emberek felé a szent keresztség és az isteni kegyelmek összes forrása, és Szent Péter szavaival *az isteni természetnek lettünk részeseivé.*⁹⁸
6. Mindenesetre aki helyesen akarja Istennek ajánlani, önmagát, az szilárd hittel és a Szentlélektől származó segítséggel tegye meg ezt.
7. Nem is csak önmagát kell följánlania mindenkinek, hanem adjuk át egymást is! Hiszen nem csupán saját érdekünkkel kell foglalkoznunk, hanem a többiekével is, a szeretet törvénye szerint.

95 Ezeket a szavakat az *anafóra* utáni könyörgések („Minden szentekről” *ekténia*) végén, közvetlenül a *Miatyánk* bevezetése előtt mondja a diakónus vagy a pap.

96 Jak 1,8

97 Ef 2,14

98 2Pt 1,4

15. Az antifónák és a közben végzett imák

1. Amennyiben diakónus végzi a könyörgéseket, és a nép áhítattal imádkozik, a pap közben csöndes imát végez önmagáért, a jelenlévőkért, s „a szent hajlékért”, hogy „gazdagon” áradjon rájuk Isten „kegyelme és irgalma”. Aztán hozzát teszi az indokot is, aminek alapján ezt kéri, és amiért Isten meg is adja a jogos viszonzást: Nem azért, mert méltók vagyunk rá, vagy mert jog szerint megérdemeljük a kért dolgokat, hanem „mert Téged illet minden dicsőség, tisztelet és imádás”.⁹⁹ Mintha csak ezt mondaná: „A te dicsőségedért kérek erre”. Hiszen hogyha ekkora emberszeretet tanúsíthatunk irántuk, akik méltatlanok vagyunk, ez a te dicsőségedre szolgál. Ilyen megdicsőülés illik Hozzád a boldogságos Dávid szavai szerint: *Ne nekünk, Uram, ne nekünk, hanem a te nevednek adj dicsőséget!*¹⁰⁰
2. Ezért a pap az imádság befejezésekor azt az indoklást, mely egyszerre befejező rész és dicsőítés, mindenkinek füle hallatára elolvassa, hogy így mindenkit bevonjon az ünnepi himnusz közösségébe, és Isten dicséretét az egész Egyház zengje.¹⁰¹ Akik tehát hallják, részesei lesznek vele együtt az ünnepi éneknek. Amikor pedig a pap már elmondta a dicsőítést, a hívők mindnyájan „Ámen”-nel felelnek, s ezzel az egyetlen szóval is magukévá teszik a pap minden szavát.
3. Ezután a pap megkezdí a szent zsolnárok éneklését, a jelenlévők pedig végigéneklí a teljes zsolnárt, a szent próféta isteni ihletésű szavait énekelve: *Jó az Urat dicsérni, és éneket mondani a te nevednek, ó Fölséges!*¹⁰² Kezdesnek már rögtön megfelel ez a szó, hiszen magáról az éneklésről mondja, hogy „jó”. Márpedig pontosan ezt kell minden éneklés előtt belátni, mert a próféta a „dicséret”-en itt az Istennek zengett hálaadást, a dicsőítő éneket érti.¹⁰³
4. Amikor aztán ezt és a sorban következőket már elénekeltek, a diakónus imádságra buzdítja a híveket, s felhívja őket olyan dolgok kérésére, ame-

99 Az 1. *antifóna* előtti csöndes imádságnak ezeket a befejező szavait hangosan éneklí a pap.

100 Itt a fohász végén a 115. zsolnárt 1. verse a héber változat szerint szerepel.

101 Noha a bizánci egyházban többnyire diakónus végzi a hangos könyörgéseket, Kabaszi-lasz itt azt a diakónus nélküli Liturgiát tartja szem előtt, amelyben a pap maga kénytelen elmondani minden *ekténiát*. (Ebben az esetben az imént idézett csöndes imáját az utolsó „Uram, irgalmazz!” éneklése közben kell elmondania.)

102 Zsolt 91(92),1. Ez az első *antifóna* kezdete, amely aztán folytatódik a 91(92). zsolnárt többi versével. A válaszként éneklert refrén pedig mindig ugyanaz marad.

103 A bizánci Liturgiának ezek az *antifónái* a latin szentmisében nagyjából a *Graduálének* és az *Alleluja* éneklésének felelnek meg. Maga az *antifóna* görög szó, a „felváltva éneklés” módjára utal. Kabaszi-lasz egyébként itt ismét egy olyan éneklési módról számol be, amely közben a bizánci egyházból is eltűnt: tudniillik hogy az *antifóna* éneklését maga a pap kezdi meg (intonálja).

- lyeket már az előbb is kértek.¹⁰⁴
5. Amíg a zsoltárt eléneklük és a hívek befejezik imájukat, a pap a szentélyben imádkozik „az Egyház teljességéért” Istenhez, s külön is az ő szent hajlékát megszentelőkért – akik mindenfelől ékesnek szeretnék ezt mutatni –, hogy őket is dicsőítse meg Isten. Ehhez az imához a legmegfelelőbb indoklást kapcsolja: „Mert tiéd a hatalom, tiéd az ország”. Mintha ezt mondaná: A királyoknak van meg a dicsőségük, s nekik van hatalmuk ékessé tenni azt, akit akarnak. Te pedig örökkévaló Király vagy, s „tiéd a hatalom, tiéd az ország”.¹⁰⁵
 6. Miután ezt az indoklást mint dicsőítést minden hívő füle hallatára elzengte, és befogadott minket az Istenhez szóló himnusz közösségébe, az előbbihez hasonlóan rögtön elkezd a zsoltározást, a hívők pedig folytatják, aztán bizonyos kéréseket intéznek Istenhez a diakónus vezetésével, amint ezt már korábban is elmondtuk.
 7. Ezután a pap ismét könyörgést végez minden vele együtt imádkozó hívőért, hogy amit kérnek maguknak – amennyiben ez „hasznukra szolgál” –, adja meg Isten, s „a jövőben pedig ajándékozzon örök életet”.¹⁰⁶ Aztán pedig hozzáteszi az indoklást, hogy az ő jósága és emberszeretete alapján kéri ezt. S mivel ez a befejező rész, ezt már mindenki számára hallhatóan¹⁰⁷ mondja,
 8. majd pedig megkezd a harmadik zsoltár éneklését.
 9. Amíg a nép ezt énekl, behozzák az Evangéliumot gyertyák és tömjénező kíséretében. A körmenetben az oltárnál szolgálók mindannyian részt vesznek, magát az Evangéliumot pedig a diakónus hozza, vagy ha esetleg nincs diakónus, akkor a pap.
 10. Az ajtó elé érve, a szentélybe lépés előtt a pap megáll, s míg a zsoltárt befejezik, imádkozik Istenhez, hogy amikor belép majd a szentélybe, vele együtt az angyalok is vonuljanak be; kapcsolódjanak be a szent cselekmény végzésébe, s vegyenek részt Isten dicsőítésében.¹⁰⁸ Az ima után hozzáteszi a megokolást is, mert Őt illeti minden dicsőítés és imádás mind az emberek s mind angyalok részéről. Hiszen ezt jelenti a befejezés,

104 A három *antifóna* között két *kis ekténiát* végez el a diakónus.

105 A második *antifóna* csöndes imájának a parafrázisát zárja le itt ez a rövid idézet, amely aztán még „az erő és a dicsőség” szavakkal és a Szentháromság dicsőítésével zárul.

106 Ez már a harmadik *antifóna* papi csöndes imájának befejező mondata.

107 A pap fennhangon mondott szavainak görög neve, az *ekfonészis* szerepel itt és a következő erre utaló helyeken.

108 A *kisbemenet* az 5. századtól egyre ünnepélyesebbé vált bizánci főpapi bevonulások mintájára alakult ki. A város templomai között *antifónákat* éneklő nép a körmenetek végén a papsággal együtt vonult be a székesegyházba. A körmenet végére előírt papi ima az angyalok szolgálatának mintájára kéri a földi liturgikus szolgálat tökéletességét. (A latin szertartásban ehhez legközelebb az *Introitus* áll.)

hogy „Téged illet minden dicsőség, tisztelet és imádás” mindazok részéről, akik Istent dicsőíteni, tisztelni és imádni tudják.

11. Miután ezt így elimádkozta, bemegy a szentélybe, s a szent oltárasztalra helyezi az Evangéliumot.

*16. A Szent Liturgia jelentésének összefoglalása*¹⁰⁹

1. A zsoltárok szövegét előlről kezdve részletesen meg kellene vizsgálni.
2. Előbb azonban azt kell tisztázni, hogy Krisztus üdvözítő művének titkát egyrészt maga az áldozat jeleníti meg, másrészt pedig még mindaz, amit az áldozatbemutatás előtt és után végeznek és mondanak.¹¹⁰
3. Az áldozat az ő halálát, föltámadását és mennybemenetelét hirdeti azzal, hogy a drága adomány magának az Úrnak föltámadott és mennybe került testévé változik.
4. Az áldozatbemutatás előtti részek a halálát megelőző eseményeket jelentik meg: közénk érkezését, első bemutatkozását és tökéletesen nyilvános megjelenését. Az áldozatbemutatás utáni részek pedig az *Atya ígését*¹¹¹ jelölik, amint Ő maga mondta: a Szentlélek leszállását az apostolokra, s a pogány népeknek általuk megvalósult megtérését és közösségbe gyülekezését.¹¹²
5. Ez az egész bevezetés a misztériumba¹¹³ szinte a történelem megtestesítője, hiszen kezdettől végig megtartja az összhangot és teljességet, úgyhogy minden elvégzett vagy végigmondott rész valamiképp kiegészíti a teljes összképet. Eszerint a zsoltárok – ahogyan azokat a Szent Liturgia kezdetén eléneklik – Krisztus megváltói működésének első időszakát jelenítik meg. Aztán amik ezek után következnek – a szentírási olvasmányok és a továbbiak –, a következő időszakot elevenítik föl.
6. A Szentírás és a zsoltárok felolvasásának egy másik okára is utaltunk már: tudniillik arra, hogy ezek megtisztítanak és felkészítenek a szent Titkok vételére. De azért semmi akadálya sincs annak, hogy erre is képesek legyenek, vagyis, hogy ugyanazok a dolgok egyrészt megszenteljék a híveket, másrészt pedig jelenvalóvá tegyék az üdv gondozást. Hiszen amint a ruhák is egyrészt betöltik az öltözködés szükségletét – vagyis befödik a testet –, de azért a minőségükkel a ruhát fölvevőnek a foglalkozását, életmódját és méltóságát is jelölik, ugyanez a helyzet ezekkel is. A felol-

109 Ez a fejezet tömören az 1. fejezet tartalmát ismétli meg. (vö. az ottani megjegyzés.)

110 A világosság kedvéért „áldozatbemutatás”-nak fordítjuk azt, amit Kabaszilas mindig egyszerűen csak „áldozat”-nak nevez, ami a kenyér és a bor megszentelődése.

111 vö. ApCsel 1,4

112 vö. az 1. fejezet megjegyzései.

113 A görög szövegben a *μυσταγωγία* szó fejezi ki a misztériumba való bevezetést.

vasott Szentírás és az elénekelt szent szövegek megszentelik az olvasókat és éneklőket, de a sorrend alapján, amely szerint ki lettek válogatva, még másvalamit is megvalósíthatnak: alkalmasak Krisztus eljövételének és működésének jelzésére is. S nemcsak az elénekelt vagy elmondott szavaknak, hanem az itt elvégzett cselekedeteknek is ez a sajátosságuk. Mindegyik esetben valamiért szükség is van rájuk, de egyúttal föllevenítenek valamit Krisztus műveiből, tetteiből vagy szenvedéséből is. Ilyen például az evangéliumos könyv és a drága Adományok bevitele az oltárhoz.

7. S persze ide tartozna még mindaz, amit már írásunk elején részletesen felsoroltunk: de most ne vesztegensük ezek fölsorolására a szót!
8. Hogyha tehát ez a helyzet, vegyük most szemügyre az egész Szent Liturgiát, hogy mennyiben lehet az Üdvözítő megváltói működésének képe! Először is nézzük meg a zsoltárokat!

17. Az első antifóna magyarázata

1. A legelső zsoltár a dicsőítésre buzdít, ami nagyon is megfelelő épp akkor, amikor az éneklést kezdik: *Jó az Urat dicsérni!*¹¹⁴ Az Atyaistenhez intézett dicshimnusz ez, mégpedig az ő egyszülött Fiáról: *Jó az Urat dicsérni és éneket mondani a te nevednek, Fölséges.* „Fölségesnek” itt az Atyát hívjuk, „Úrnak” pedig az Egyszülött Fiút nevezzük. Tehát: Jó a Fiút magasztalni, és Téged mint Atyát. És itt mit jelent ez? A szöveg következő részéhez szolgál bevezetésül, ugyanis ott már mindkettőjük közös magasztalása hangzik el. Mégpedig hogyan? Úgy, hogy a Fiú művei kerülnek szóba, amelyek által az Atya is megdicsőült.
2. Mert mi is a témája ennek a dicshimnusznak? A Fiú kiüresedése és szegénysége, a testben végbevitt művei és szenvedései: hiszen ezt jelenti az ő „irgalmassága és igazsága”.¹¹⁵ „Irgalmassága”, mert bennünket – akik legnyomorultabb állapotunkban még ellenségei és támadói voltunk – bősz jósága és emberszeretete folytán nem vetett meg, és nem is csak részvétet mutatott szerencsétlenségünk iránt, hanem ezeknek a bajoknak részese is lett: velünk közösen vállalta a pusztulást és a halált.¹¹⁶
3. Ő nemcsak hogy föltámasztott minket ebből a súlyos elesettségből, hanem még egyúttal mennyországára és a legnagyobb javakra is méltatott. Szent Pál is éppen erről szól: Amikor *megjelent Üdvözítő Istenünk jósága*

114 Az egész fejezet a mai bizánci Liturgiákban hétköznapokon *1. antifónaként* énekelt 91(92). zsoltárt idézi, amely sokáig vasárnap is használatban lehetett.

115 vö. Zsolt 91(92),2: *Hogy reggel hirdettessék irgalmasságod és igazvoltod éjjel!*

116 Kabaszasz szerint tehát a dicséret elsődleges témája és tárgya ez a tömören bemutatott végtelen megalázkodás.

és emberszeretete,¹¹⁷ akkor nyilvánult meg először, hogy mekkora nagy az. Az Úr pedig ezt mondta: Úgy szerette Isten a világot.¹¹⁸ Ő a szeretetének túláradását nyilvánította ki ezekkel a szavakkal.

4. Ezért nevezi tehát a zsoltár a megváltói művet „irgalomnak”.
5. „Igazságnak” pedig azért, mert ennek szinte csak árnyéka és előképe minden ószövetségi dolog. Éppen erről mondja a próféta: *Igazat esküdött az Úr Dávidnak*. Mi is a tárgya ennek az eskünek? Az Úr test szerinti eljövetele és földi élete. *A te nemzetségedből származót teszek a trónodra* – mondja a zsoltár,¹¹⁹ magát az Üdvözítőt jelezve ezzel. S miből derül ki ez? Gábrriel fejtette ki, amikor a kimondhatatlan szülést adta tudtára a Szűznek, és elmondta, hogy milyen hatalmas lesz a születendő gyermek: *Neki adja az Úristen atyjának, Dávidnak trónját, és uralkodni fog Jákob házában örökké, és országának nem lesz vége.*¹²⁰
6. Maga az igazság „ítéletet” és „igazságosságot” is jelent. Vajon miért? Mert amikor az Üdvözítő az igazsággal kiűzte a bűnt, és megsemmisítette az ördögöt, nem erejének túláradásában vagy győzedelmes hatalmában tette ezt, hanem ítéletben és igazságosságban, hiszen az Írás szerint: *Igazságosságban és ítéletben készül el trónod.*¹²¹ Épp így mi is a bíróságokon a bírák ítéletével győzzük le ellenségeinket. Ezért mondja az Üdvözítő: *Most van ítélet a világ fölött, most vetik ki e világ fejedelmét.*¹²²
7. Ennek tudatában mondja a boldog Dénes,¹²³ hogy „az isteni jóság végtelen emberszeretete a lázadók seregének – tudniillik a démonoknak – felettünk gyakorolt hatalmát megdöntötte. Nem erőben múlta azokat felül, hanem a nekünk misztikus módon átadott, az ítéletben és igazságosságban [megnyilvánuló] tanítás révén.”¹²⁴
8. Mivel tehát az, amit magasztalunk, nem csupán „irgalom és igazság”, hanem „igazságosság és ítélet” is, ezért hozzátette a zsoltáros: *Mert igaz a mi Urunk, Istenünk, és igazságtalanság nincs Őbenne.*¹²⁵

117 Tit 3,4

118 Jn 3,16

119 Zsolt 131(132),11. Az *antifóna* magyarázatában Kabaszilas az annak a 131(132). zsoltárnak a 11. versét idézi, amely sok ünnepen hangzik el *antifónaként*.

120 Lk 1,32

121 Zsolt 88,15

122 Jn 12,31

123 Areopagita Dénes *Az egyházi hierarchia* című művének III. kötetére utal Kabaszilas, aki a híres újplatonikus mű szerzőjét természetesen még Szent Pál athéni tanítványával azonosítja.

124 G. Heil – A. M. Ritter (hrsg.), *Corpus Dionysiacum* II,91,8–9.14–17 (Imregh-Frazer Mónika ford. lásd fentebb 54. o.)

125 Zsolt 91(92), 16

9. *Így szól a zsolttáros: Jó hirdetni kora reggel a te irgalmasságodat és igazságodat éjjel.*¹²⁶ Éjjel-nappal kell tehát Istent magasztalni. Hiszen ezt jelenti a „korán” és az „éjjel”. Amint máshol is mondja a zsolttáros: *minden időben.*¹²⁷
10. Ez tehát az első antifóna.

18. *Mit jelentenek a Liturgia elején énekelt prófétai szavak?*

1. A második *antifóna* magát Isten Fiának országát, ékességét és hatalmát magasztalja, amely az ő kiüresedését és szegénységét követte.¹²⁸
2. De mi szükség van itt ezekre a prófétai szövegekre, és mit jelölnek a Megváltó üdvözítő művéből?
3. Eljövételének kezdeti időszakát jelölik, amikor közénk jött már, de még nem vált ismertté a legtöbb ember előtt, úgyhogy *a világban volt, de a világ Őt nem ismerte fel.*¹²⁹ A János előtti időszakot jelentik, amikor még nem lobbant lángra a lámpás világ,¹³⁰ mert akkor még szükség volt a próféták szavaira. Aztán megjelent maga a Megjövendőlt, és már nem volt szükség prófétákra, hanem Keresztelő János, illetve őt megelőzően pedig az Atya mutatott rá a megjelenőre.¹³¹ Ezért mondja az evangélista: *A próféták mindnyájan Jánosig jövedöltek.*¹³² Ezt a (Keresztelő) János előtti időszakot a prófétai énekek jellemzik, valamint az, hogy a Krisztust jelölő drága ajándékokat sem viszik még középre, hanem saját helyükön letakarva hagyják.¹³³
4. Hogyha tehát ez a helyzet, nézzük végig most a zsolttár szövegét!
5. *Az Úr országol, ékességbe öltözött.*¹³⁴ „Országlásnak”, uralomnak nevezte a zsolttár azt a fölismerést, mellyel az Úrra ráismertek az emberek, és alávetették magukat neki, mert főségesnek, ékesnek és hatalmasnak ismerték meg Őt, ahogy illik is Őt elismerni. Erre utalt az Üdvözítő is utolsó

126 Zsolt 91(92),3. Kabaszilas ezt a verset a szokásostól eltérően értelmezi: még a zsolttár kezdő szavától („jó”) teszi függővé azt, míg a liturgikus használatban lévő szöveg egészen más értelmű: *Hogy reggel hirdettessék irgalmasságod, és igazvoltod éjjel.*

127 Zsolt 34,2

128 A második *antifóna* a 92. (a héber szerint a 93.) zsolttár verseiből és a refrénként minden zsolttárvers után változatlanul ismételt „Üdvözíts minket” fohászból áll.

129 Jn 1,10

130 Ez a mondat egyértelműen Keresztelő Szent Jánosra utal, aki égő és világító fény volt (vö. Jn 5,35).

131 vö. Jn 1,29–34; Mt 3,13–17

132 Mt 11,13

133 Az előkészített adományokkal kapcsolatban a szerző már többször megjegyezte, hogy a kenyér és bor itt még csak jelképezi Krisztust (vö. 4–5. fejezet).

134 Zsolt 34,2

szavaival: *Nekem adatott minden hatalom a mennyben és a földön,*¹³⁵ mivel a mennyeiekkel együtt a földiek is elismerték Őt igazi Úruknak. S ha valaki sorban végignézi a zsoltár további részét, ugyanezt találja benne.

6. Az uralkodásnak és hatalomnak a módját így fejtette ki a próféta: *Mert Ő erősítette meg a föld kerekességét, mely ingani nem fog,*¹³⁶ a hit megerősítésére utalva. Hiszen szilárd alapra állította Ő a tévely hullámain hanyó-dókat, amikor magához kötötte mindnyájukat. Tudniillik aki tévelyeg, az sehol sem tud megállni. Az Úr viszont ezt mondja: *Menjetelek, tegyetek tanítványommá minden népet, s kereszteljétek meg őket az Atyának és Fiának és Szentléleknek nevében,*¹³⁷ ez pedig a hit tanítását jelenti.
7. Ez a hit azonban még nem elég az „Országhoz”, s nem is igen hódolnának meg tökéletesen a népek ezen a módon. Ehhez még a parancsolatok megtartását is hozzá kell tenni. Így is folytatja a próféta: *Bizonyásgtételeid igen hitelesek lettek.*¹³⁸ Az Úr pedig a keresztelezésről szólva szintén említi a parancsolatok megtartását: *Tanítsátok meg őket mindannak megtartására, amit parancsoltam nektek!*¹³⁹ Amit az Üdvözítő parancsoknak hív, azt a próféta „bizonyásgtételeknek” nevezi. S a Szentírásban mindig így találjuk, hogy Isten törvényeit bizonyásgnak hívja.
8. A zsoltáros így folytatja: *A te házadat szentség*¹⁴⁰ *illeti, Uram.* Szentségnek nevezi itt az áldozatokat, az ajándékokat, s az Istennek kijáró minden hódolatot. Amikor pedig azt mondja, hogy Isten házát mindezek megilletik, kinyilvánítja, hogy az ő hajléka nem üres és istentelen, hanem Ő maga az Ura. Mert ha Istentől elhagyatott volna, nem illelné meg olyasmival, ami csak Istennek jár ki. Maga az Úr is megerősítette ezt saját szavaival, amikor megígérte, hogy mindenkor Egyházával lesz. Ezt az Egyházat pedig Pál az élő Isten Egyházának hívja: *Tudd meg, hogyan kell viselkedned Isten házában, amely az élő Isten Egyháza.*¹⁴¹ Ime én veletek vagyok – ígérte meg az Úr. Amit a zsoltáros így mondott: örök időkre, azt Ő így fejezte ki: *mindennap a világ végéig.*¹⁴²
9. Ez a zsoltár tehát pontos jövendölés arról, amit az Üdvözítő a keresztye és halála által valósított meg.

135 Mt 28,18

136 Zsolt 92(93),2. Ennek a görög zsoltáridézetnek a magyarázatánál a szerző felfogása közel áll az eredeti héber szövegéhez, amely szerint „szilárdan áll a világ, s nem inog”.

137 Mt 28,19

138 Zsolt 92(93),5

139 Mt 28,20

140 *ἁγιασμα*

141 1Tim 3,15

142 Mt 28,20

19. A harmadik antifóna magyarázata

1. A következő *antifóna* a már közénk érkező és nálunk megjelenő Úr fogadása, ezért ezt a zsoltárt éppen akkor éneklük, amikor a papság a Krisztust jelképező evangéliummal bevonul és azt felmutatja. Hogy a próféta e zsoltár eléneklésekor Krisztus megjelenését tartotta szeméi előtt, az főként a benne rejlő örömről és vidámságról ismerhető fel. Őt magát ez nyilvánvalóan örömmel töltötte el, s ezért a többieket is részesíteni akarja ebben: *Jertek, örvendezzünk az Úrnak!*¹⁴³ Krisztus eljövetele előtt még nem örvendezhetett igazán az ember, hiszen az örömet egyedül Krisztus hozta el nekünk. Ha tehát valaki az ő eljövetele előtt örvendezett, akkor csakis az ő titkaiba beavatva örvendezhetett. Ábrahám azért örült – mondja az Úr –, *mert láthatta napomat. Láta és örvendezett.*¹⁴⁴ Maga Dávid is erről szól: *Add vissza nekem üdvözítésed örömet!*¹⁴⁵ Mert azt az örömet, amellyel vétkezése előtt az ember Krisztusban örülhetett, bűne által elveszítette, s épp ennek a visszanyeréséért könyörgött Istenhez.
2. Nyilván ha azt mondta volna: „Jertek, világosodjunk meg”, akkor a világosság eljövételéről tett volna tanúságot. Most pedig ezekkel a szavaival: *Jertek, örvendezzünk az Úrnak!* – ugyanígy azt teszi nyilvánvalóvá, hogy megjelent az örömet elhozó Úr.
3. A zsoltáros még Üdvözítőnek is nevezi ezt az Urat. Megváltónak, Szabadítónak és Üdvösségnek viszont épp Krisztust nevezi az Írás. Az isteni személyek közül ugyanis egyedül a Fiú lett üdvösségünk szerzője, aki egy magában vitt végbe mindent, amint Pál is mondta, hogy *magában tisztított meg bűneinktől.*¹⁴⁶ Ezt Ő maga is nyilvánvalóan kifejezte a jó pásztor példájával, aki nem másokat küldött el az elveszett bárány megkeresésére, hanem maga kereste azt meg, és amikor megtalálta, fölemelte és vállain hozta vissza.¹⁴⁷ Ezért is fogadta el azt a nevet, mely ezt fejezte ki: tudniillik „Jézus”-nak, vagyis „Szabadító”-nak hívták Őt.
4. *Járuljunk orcája elé hálaadással!*¹⁴⁸ „Orcájának” itt az ő megjelenését nevezzük. Tehát ne várjuk meg otthon ülve azt, hogy Ő lépjen be házunkba, hanem menjünk eléje hálaadással, vagyis dicsőítéssel. És zsoltárokból énekeljünk neki! Istent megillető tiszteletet adjunk neki. Ő elfogadta

143 Zsolt 94(95),1. Ezt a zsoltárt Kabaszilas tanúságtétele szerint akkoriban még szintén végigénekeltek, s a zsoltárversek után következhetett a *tropáron*. Az elég nehezen érthető, hogy a szerző a második *antifóna* után miért nem tett utalást a már 535 óta mindig énekelte *Istennek Egyszülött Fia* kezdetű himnuszra.

144 Jn 8,56

145 Zsolt 50(51),15

146 Zsid 1,3

147 vö. Lk 15,4–6; Mt 18,12.13

148 Zsolt 94 (95),2, majd pedig a következő versek.

azt, hogy szolgálai alakban jelenjék meg,¹⁴⁹ mi viszont ismerjük fel benne mindezek ellenére is az Urat! Ne botránkozzunk meg azon, hogy testben élt. Ne vezessen félre minket a látszat, nehogy aztán a Fölségesről alávaló dolgokat gondoljunk! *Mert nagy Isten az Úr, és nagy Király az egész földön* – tudniillik aki ebben a testben rejtőzik. Aztán még mindehhez sorra hozzászerzi a próféta a többi Istenhez illő dicséretet.¹⁵⁰

5. Ezek tehát a próféta szövegek, és így válik nyilvánvalóvá, hogy igenis megfelelő azok éneklése.

20. Az evangélium felmutatása és a háromszorszent ének

1. Miután már mindezt végigénekeltek, a pap középen az oltárral szemben megállva magasba emeli az Evangéliumot és fölmutatja. Ezzel jeleníti meg az Úr nyilvános fellépését, vagyis azt az időszakot, amikor már kezdett sokak előtt is bemutatkozni. Az Evangélium ugyanis Krisztust képviseli, ahogyan a próféta könyveket is egyszerűen „Prófétáknak” nevezik – amint például a Biblia egészére utaló Ábrahám mondja a dúsgazdagnak: *Van Mózesük és vannak Prófétáik.*¹⁵¹
2. Most, miután megjelent és bemutatkozott az, akit a próféták jövendöltek meg, már senki tartja kötelességének, hogy még a próféták szavaira figyeljen. Ezért azzal, hogy az evangéliumot fölmutatta a pap, befejeződnek a próféta énekek. Most már inkább olyasmit éneklünk, ami az Újszövetséggel kapcsolatos. Vagy a Úr legszentebb Anyját vagy más szenteket magasztalunk, vagy magát Krisztust dicsőítjük eljöveteleért és mindazért, amit köztünk járva szenvedett vagy tett. Ezeket egyébként az Egyház külön is megünnepli.
3. Ezek után magát Istent dicsőítjük, mégpedig mint Háromságot: ahogy az Üdvözítő tanította ezt nekünk eljövetelekor. Az ekkor elhangzó dicsőítő himnuszt egyrészt az angyaloktól, másrészt a próféta (Dávid) szent zsoltárainak könyvéből vettük át.¹⁵² A két részt Krisztus egyháza kapcsolta össze, s így ajánlja fel a Szentháromságnak. A háromszor énekel „szent” az angyalok szava; az pedig, hogy „Isten és Erős és Halhatatlan”, a boldog Dávidtól származik, aki ezt mondja: *Szomjazott a lelkem az erős, élő Isten*

149 Vö. Fil 2,7

150 Eszerint tehát akkoriban még mind a három *antifónában* végigénekeltek a zsoltárokat. Később ez helyenként változott.

151 Lk 16,29

152 A görög szövegben *Triszagionnak* (τρισαγιον) nevezett *háromszorszent* himnuszlól van szó. Damaszkuszi Szent János azt jegyezte fel erről *Az igaz hitről* írt könyvében (III,10; PG 94,1020AB), hogy ezt angyalok nyilatkoztatták ki Konstantinápolyban. De a kommentár következő mondataiban Izajásnak a szeráfok kórusával kapcsolatos látomásával (6,3) is hitelesíti a szerző ezt a hagyományt.

után.¹⁵³ Mindezek átvétele és összekapcsolása, végül pedig az „irgalmaz nekünk” könyörgés hozzátétele már az Egyház műve, amely a Háromságban létező egy Istent elismerő és hirdető emberek gyülekezete. Azt akarja mindezzel kifejezésre juttatni az Egyház, hogy egyrészt az Újszövetség összhangban áll az Ószövetséggel; másrészt pedig az angyalok és emberek egyetlen Egyházat és egy közös kórust képeznek, a mennyei és földi Krisztus megjelenése révén. Ezért az Evangélium felmutatása és bevétele után ezt a himnuszt énekeljük, csaknem kiáltva azt, hogy a köztünk járt Úr az angyalok közé állított és azoknak karába iktatott be minket.¹⁵⁴ Erről tehát ennyit.

21. *A háromszent ének közben mondott papi ima és az azt követő szent felszólítások*

1. Még a *háromszent ének* előtt a pap arra kéri Istent, hogy fogadja el ezt a dicshimnuszt, és magasztalóira küldje le kegyelmét. Milyen kegyelmet? Az éneknek megfelelőt, tehát hogy az Úr „szentelje meg” az itt lévők „lelkét és testét”, s adja meg a bűnbocsánatot, hogy „szentségben szolgálhassunk neki mindennap”. Végül az indoklást is hozzáteszi: „Mert szent vagy Te, és a szentekben nyugszol”.¹⁵⁵ Hiszen az igazán Szentnek tulajdonsága az, hogy örül a szenteknek, és megszenteli őket. Ahogy a pap ezt elmondta és befejezte a dicsőítéssel, ezzel már a megszentelődő nép számára is jelet adott a *háromszent ének*léására. A nép a dicsőítésre szokás szerint „Ámen”-t válaszol, s így kezdi el a himnuszt.
2. *A háromszent ének* után aztán a pap felszólít mindenkit, hogy ne hanyagul, hanem rendesen álljanak, s csak az itt végbemenő dolgokra és énekekre összpontosítsák lelküket. Ezt jelenti a „Figyelmezzünk!” felszólítás. Aztán békét kíván mindenkinek, és „a bölcsességre” hívja fel a figyelmet, hiszen ezzel kell a Titkokra figyelni. Mit jelent ez a „bölcsesség”? Az istentisztelethez illő gondolatokat, amilyenekkel szemlélni és hallgatni kell azt, ami itt végbemegy vagy elhangzik. Legyenek csak ezek a gondolatok hittel tele, és semmi emberi dologgal ne keveredjenek! Ez a keresztények bölcsessége, és ezt jelenti a „bölcsesség”, amelyet a Szent Liturgia során a pap többször is hangoztat a hívők felé. Ezekre a bölcs gondolatokra emlékeztet ilyenkor. Így szokás emlékeztetni egymást gyakran

153 Zsolt 41(42),3

154 Az angyalokat és embereket közös kórusba gyűjtő Egyház eszményképe az 5. századi Dénestől és a 7. századi Szent Maximosz Hitvallótól kezdve vezérmotívumként vonul végig a bizánci és szír liturgia-magyarázatokon.

155 A mai Liturgiában szereplő „és Téged dicsőítünk” folytatás helyett Kabasziász itt a reggeli istentisztelet közepén használatos formulát idézi.

egy szóval is egy egész gondolatra, ha föl akarjuk eleveníteni azt a minket hallgatók lelkében.

3. Mi szükség van az ilyen felelevenítésre? Igen nagy a feledés hatalma, semmilyen emberi szenvedély sem forgathatja ki magából az embert olyan gyakran és könnyen, mint éppen ez. A szertartáson ezért odaillő gondolatokkal kell megállnunk és részt vennünk, mindent figyelmesen hallgatva és szemlélve – föltéve, ha nem hiába akarunk részt venni azon, és nem fölösleges időtöltéssé akarjuk tenni azt. Figyelni azonban nem könnyű. Éppen ezért szükséges egyrészt magunkra éberен vigyázni, másrészt pedig szükségünk van a külső figyelmeztetésre is, hogy a feledéstől folyton kifosztott eszünket és hiábalóságra hajlamos elménket megszabadíthassuk gondjaitól.
4. S pontosan ez a célja annak az éneknek is, amelyet majd a tiszteletre méltó ajándékok oltárhoz vitelekor mondunk: „Tegyünk félre mostan minden földi gondot”.¹⁵⁶ Ez ugyanazt jelenti, mint az iménti bölcsességre figyelmeztető felszólítás.
5. Egyébként az egyenesen állásra vonatkozó fölszólítás¹⁵⁷ úgyszintén ilyen fölhívást jelent. Milyen fölhívás ez? Arra szólít fel, hogy amikor Istennel és a szentséggel kapcsolatba kerültünk, akkor a viadalban ne legyünk restek, hanem buzgón és szent félelemmel töltjük ezt az együttlétet, akár látni, akár mondani, akár hallani lehet valamit a szertartásból. Ennek a buzgóságnak és istenfélelemnek első jele pedig a test egyenes tartása, hogy nem ülve, hanem egyenesen állva végezzük ezeket. Mert ez a könyörgőknek, a szolgálknak a testtartása, akik szolgálatra készen teljesen uruk intéseire figyelnek, hogy mihelyt parancsot kapnak, rögtön szaladhassanak. Mi viszont egyszerre könyörgünk is az Úrhoz, a legnagyobb dolgokért, és a szolgálat minden fajtájában szolgálunk is vagyunk.
6. Ez tehát az értelme ezeknek a szövegeknek.

22. A szentírási olvasmányok rendje és jelentése

1. *A háromszorszent ének* után az apostolos könyv¹⁵⁸ szakaszát olvassák, aztán pedig az evangéliumot; előtte viszont még az Egyház himnuszt éne-

156 Figyelemreméltó ez az utalás a *nagybemenet* alatti úgynevezett *kerub-énekre*, amelyet a szerző nem fog ismét idézni a 24. fejezetben, noha annak éppen „A drága ajándékok bevétele” a címe, és eközben egész biztosan a *kerub-himnuszt* énekelték már akkori-ban is (vö. a 24. fejezet 1. megjegyzésével).

157 ὀρθοί (fordítása körülírással: „Emelkedjete fel!”)

158 A görög egyházban ezt a könyvet és olvasmányt manapság egyszerűen *Apostolnak* nevezik, ez egyszerre utal a benne lévő levelek tartalmára és szerzőjére.

kel Istennek.¹⁵⁹

2. Miért is magasztaljuk Istent a Szentírás felolvasása előtt? Mert minden alkalommal ezt kell tennünk, amikor Ő valamit nekünk ajándékoz, főként pedig olyankor, ha valami nagy jót kapunk tőle. S pontosan ilyen például az isteni ihletésű szövegek meghallgatása. Az Apostol előtt azonban a *háromszorszent ének* még könyörgő jellegű, hiszen hozzátesszük azt, hogy „irgalmazz”. Az evangélium előtti imádságunk is ezzel a kéréssel együtt hangzik el, hogy fölismerhessük, hogyan jeleníti meg Krisztust az evangélium. Akik viszont már rátaláltak, azok már mindazt elnyerték, amit csak kérhetnek. Körükben már ott van a Völegény, s nem kell már könyörögniük hozzá semmiért, mivel mindenük megvan. S a Völegény barátainak nem is kell böjtölniük, *míg velük van a völegény*,¹⁶⁰ hanem csak annyi a dolguk, hogy tiszteljék és magasztalják Őt. Az angyalok éneke is, ahogy ezt a próféták tanítják, pontosan emiatt nem tartalmazhat már könyörgést, hanem csak tiszta magasztalás lehet.
3. Vajon mi a jelentése annak hogy a szentírási szakaszokat ekkor olvassák fel?
4. Ha valaki ennek a célját akarja megtudni, ezt már elmondtuk egyszer: előkészít bennünket, és megtisztít még a szent Titkok nagy megszentelődése előtt. Ha azonban nemcsak a céljára, hanem a jelentésére kíváncsi valaki: ezek az Úr nyilvános föllépését jelentik, vagyis az első bemutatkozása utáni nyilvános működését. Először még ugyanis az evangéliumot bezárva mutatta fel a pap, s ezzel Krisztus megjelenését jelezte, amint az Atya mutatta be, míg Ő maga csendben volt. Mivel akkor még szinte egy árva hangot sem hallatott, ezért szüksége volt az Előhírnök hangjára.¹⁶¹ Az evangélium fölolvása viszont már az ő tökéletesebb megnyilvánulásának jele, amikor már nyilvánosan szólt mindenkire. Ilyen módon már nemcsak azzal mutatkozott be, amit maga mondott, hanem azokkal az üzeneteivel is, amiknek elmondását az apostolokra bízta, amikor elküldte őket *Izrael házának elveszett juhaihoz*.¹⁶² Tehát az előbb említett okból olvassák fel ekkor az apostoli leveleket, aztán meg az evangéliumot.¹⁶³
5. Miért nem először az evangéliumot olvassák fel? Mert az Úr saját mondatai már tökéletesebb megnyilvánulást jelölnek, mint az apostolokéi.

159 Ez lehet még a *Triságion* (vagyis a *háromszorszent ének*) vagy pedig az *Alleluja*, amely egy-egy zsoltár verseivel együtt hangzik el az evangélium felolvasása előtt.

160 vö. Mt 9,15

161 vö. Mt 3,14–17 és Jn 1,29–34 szakaszokban Keresztelő Szent Jánosnak illetve a menyeyei Atyának a tanúságtételét a Jordánnál megjelent Krisztusról.

162 Mt 10,6

163 Kabasziász itt már említést sem tesz azokról az ószövetségi olvasmányokról, amelyek még fél évezreddel azelőtt szervesen hozzátartoztak minden Liturgiához.

Mivel pedig az Úr nem egyszerre nyilatkoztatta ki az embereknek hatalmas erejét és jóságát – hiszen mindez csak második eljövetelekor nyilvánul majd meg tökéletes formában –, hanem végigjárta az utat a rejtett kinyilatkoztatástól a nyilvánvaló megjelenésig, ezért akik az ő fokozatosan megvalósult bemutatkozását akarják ábrázolni, azoknak az apostoli szakaszt az evangélium előtt kell felolvasniuk. Ezért aztán az ő tökéletes megjelenését kifejező jeleket a hátralévő részekre tartogatjuk, amint az majd a következőkből látható lesz.¹⁶⁴

23. *Az evangélium utáni könyörgések*

1. Az evangélium felolvasása után a diakónus imádságra szólítja fel a népet. Közben csöndben a pap is imádkozik a szentélyben azért, hogy fohász-kodásaikat elfogadja Isten. Aztán fennhangon dicsőíti Istent hogy így a népet is bekapcsolja a dicsőítésbe.
2. Melyik is az a mindenki ajkáról felcsendülő imádság, amely leginkább odaillik az evangélium utáni részhez? Az, amelyiket az evangélium tanításának megtartóiért és az evangélium által bemutatott Krisztus emberszeretetének követőiért végeznek. Kik is ők? Az Egyház elöljárói, a népek pásztorai és akik a társadalmi életet irányítják. Hogyha hűségek ígéretükhöz, akkor az evangéliumban leírtakat helyesen tartják meg és tanítják, s így az Apostol szavai szerint *kiegészítik azt, ami Krisztus szenvedéseiből hiányzik*,¹⁶⁵ az ő lelkületével gondozva tovább az ő nyáját. Ezenkívül idetartoznak még a szent hajlékok¹⁶⁶ alapítói és fenntartói, továbbá az erény tanítói és akik az Egyház és a szentek közösségének egyaránt hasznára vannak. Ők mind méltók arra, hogy a közös könyörgések sorában legyenek.
3. Így lassan közeledik már az áldozatbemutatás, amelyen tovább nem lehetnek jelen azok, akik még nincsenek megkeresztelve. „Katekumének”-nek nevezzük őket, hiszen még csak hallomásból ismerik, és csupán a tanítás szintjén fogadták el a kereszténységet. Ezeket most kiküldi a pap a hívő keresztények köréből, de előbb egy imádságot olvas fel értük. Azért imádkozik, hogy alkalmas időben méltassa őket Isten a keresztiségre; a kérés indoklása pedig Isten dicsősége: „hogy ők is velünk együtt dicsőíthessék legtisztesebb és fölséges nevedet.”

164 Ez az utalás nemcsak az adományok ünnepélyes átvitelét kísérlő szövegekre, hanem a *Szent, szent, szent* végén énekelt „Hozsannára”, sőt az utolsó vacsora ezután következő elbeszélésére is vonatkozhat.

165 vö. Kol 1,24

166 Ez egyaránt jelölheti a templomokat és a monastorokat.

[A HÍVŐK LITURGIÁJA]

1. Miután a pap hangosan dicsőítette Istent, s így a hívő tömeget is bekapcsolta az ő dicsőítésébe, egy másik imát mond.¹⁶⁷ Ebben először hálát ad Istennek, aki méltatta őt erre, hogy egyáltalán a színe előtt állhasson, és kezét fölemelve hozzá fohászokodhasson önmagáért és a többiekért, aztán pedig azért könyörög, hogy mindig méltó legyen ezt tiszta lelkiismerettel megtenni. Ennek az imádságnak végső indoka újra csak Isten dicsősége: „mert Téged illet minden dicsőség”. Majd miután a pap szokás szerint a néppel együtt dicsőítette Istent, ismét magában imádkozik önmagáért és a népért, hogy ő maga elítéltetés nélkül állhasson a szent asztalhoz, „minden testi és szellemi fertőzéstől mentesen”,¹⁶⁸ a vele együtt imádkozó hívők pedig méltóvá legyenek „a szent Titkokban való részesülésre, bűn és elítélés nélkül”, s aztán majd a mennyországban is örökösei lehessenek. Az imádság indoka ismét Isten dicsőítése, amire Szent Pál szólított fel ezekkel a szavakkal: *Mindent Isten dicsőségére tegyetek!*¹⁶⁹ Mintha csak azt mondaná: Nektek mindig az legyen a célotok, hogy Isten megdicsőítsetek! A földművelők célja a gyümölcsstermés: hiszen ennek reményében fáradoznak. A kereskedők célja a haszonszerzés; aztán másoké ismét más valami. Ti azonban bármit szettek, mindenben Isten dicsőségét kerestek! Mert szolgálak vagyunk, s Urunknak tartozunk ezzel a szolgálattal. Ő ugyanis eleve erre a szolgálatra alkotott, s később is ezért váltott meg. Emiatt állapíthatjuk meg azt, hogy az Egyház mindenben Isten dicsőségére gondol.¹⁷⁰ Ezt a szót zengi mindenfelé, ezt magasztalja minden lehetséges módon, ez is vezeti őt mindenben, s tulajdonképp ezért végez mindent: imádságait, könyörgéseit, beavató szentségeit, buzdításait és mindent, ami szent.
2. Erről tehát ennyit.

24. A tiszteletre méltó ajándékok bevitele az oltárhoz

1. A pap az Istenhez intézett dicsőítő szavai után az adományokhoz megy, s igen nagy tisztelettel, fejmagasságba emelve azokat, kilép a szentélyből.

167 Nyilvánvalóan a *hívők imájáról* van szó. Aztán a következő csöndes ima a görög Liturgiában a *hívők fölötti ima* nevet kapta.

168 2Kor 7,1 szavait idézi a pap a hívekért végzett második csöndes imájában.

169 1Kor 10,31

170 Ez a szempont valóban állandóan visszatérő gondolat a bizánci Liturgia szerzőinél. Nagy Szent Vazul (Baszileiosz, Bazil) a 4. morális regulától kezdve ezt tette meg az *Élet-szabályok* alapmotívumának. Aranyszájú Szent János nemcsak a Liturgiában, hanem utolsó szavaival is ezt hagyta örökségül az utókorra: „Mindenért Istené a dicsőség!”

Így viszi magával ezeket, s miután méltóságteljes ünnepélyességgel körbehordozta a templomon, belép az oltárhoz. Közben a hívek áhítattal és tisztelettel, éneket zengve leborulnak előtte. Azt kéri, hogy emlékezzen meg róluk az adományok felajánlásakor. Őt magát gyertyák és tömjénfüst kíséri, s így vonul be a szentélybe.

2. Mindez gyakorlatilag is szükséges: hiszen be kell vinni és az oltárra kell tenni az áldozatra szánt adományokat, s ezt nyilván a lehető legnagyobb ünnepélyességgel és ékességgel kell végeznünk. Ilyen módon hozták ugyanis mindig az adományokat Isten elé. Amikor királyoknak kellett ajándékot felajánlaniuk Istennek, azok sem bízták rá másokra ezt a cselekedetet, hanem koronával a fejükön, személyesen hozták be azokat.
3. Az adományok átvitele jelenvalóvá teszi Krisztus végső megjelenését is, amellyel Ő a leginkább magára haragította a zsidókat. Akkor volt ez, amikor végigjárta a hazájából Jeruzsálembé vezető utat, mert ott kellett föláldoznia magát. Amikor ugyanis számárháton bevonult a szent városba, akkor is sokan követték és magasztalták Őt.
4. Ilyenkor a pap előtt le kell borulni és őt kell kérni arra, hogy imáiban emlékezzen meg rólunk. Mert a könyörgésnek semmilyen más módja nem hat ilyen nagy mértékben és nem nyújt ilyen szilárd reményt, mint ez a főséges áldozat, amely megtisztulást ajándékozott a világnak a vallástalanságból és a törvényszegésektől.
5. Hogyha viszont a papnak az adományokkal való bevonulásakor valaki úgy borul le, hogy a bevitt adományokban már Krisztus testét és vérének tisztelt, akkor ezt a hívőt megtévesztette az előre megszentelt adományok bevitele, és nem ismerte fel a különbséget a kettő között.¹⁷¹ Hiszen az ebben a bemenetben szereplő adományok még nem feláldozottak és még nem tökéletesek; míg az *Előre megszenteltek Liturgiájában* már tökéletesek és megszenteltek, vagyis Krisztus teste és vére.
6. Ennyit ezekről.¹⁷²

171 *Az Előre megszentelt áldozatok Liturgiáját* nagybőjtben végzik: a vasárnap félretett szentséggel ünnepélyes vecsernye keretében áldoztatják meg a böjtölő híveket szerdán és pénteken esténként. Ilyenkor valóban a szentséget viszi be a pap az oltárhoz a *nagybemenet* során. Az adományok átvitelekor tanúsított félreértésekkel szemben már fél évezreddel korábban más liturgia-magyarázóknak is föl kellett lépniük.

172 Sajnálatos módon kimaradt a Liturgia kommentárjából a *nagybemenet* közben ünnepélyesen énekelt *kerub-ének* magyarázata, amelynek befejezésére már a 21. fejezetben is találhatunk utalásokat: „Tegyünk félre mostan minden földi gondot, mert a mindennek Királyát fogadjuk, kit láthatatlanul hordoznak az angyali rendek”.

25. Papi imák és intelmek a néphez a bevonulás után

1. A pap elhelyezi az adományokat az oltárasztalon, s mivel már a legszen-
tebb szertartáshoz, a magasztos áldozat bemutatásához közeledik, még
egyszer fölkészül erre. Imádságaival megtisztítja magát, és a szent áldozat
bemutatására is előkészül. S nemcsak önmagát, hanem a jelenlevő né-
pet is rendbe szedi és alkalmassá teszi a kegyelem befogadására, imádság
és kölcsönös szeretet révén, majd pedig a hitvallás által. Ezek alkotják a
teljes előkészületet, amire maga az Úr szólított fel így: *Legyetek készen!*¹⁷³
Ezért itt már egyszerre megvan a hit és a cselekedetek: a hit a hitvallás
formájában, a cselekedetek pedig a szeretetben, hiszen a szeretet minden
jöttnek eredménye és az összes erény koronája.
2. Erről majd még egy kicsit később lesz szó. Előbb azonban még a jelen-
levő híveket imádságra szólítja föl a pap, hogy imádkozzanak mindazért,
amiért kell: „A följánlott adományokért könyörögjünk az Úrhoz!”
Azért könyörgünk Istenhez, hogy szentelje meg az eléje tett ajándékokat,
vagyis hogy elérje célját az, amit kezdetben felajánlottunk. Aztán még
hozzáteszi ehhez mindazt, amiért könyörögni kell Istenhez, végül pedig
felszólít, hogy „önmagunkat, egymást, egész életünket” adjuk át az Úr-
nak. Amikor aztán már elvégezte az önmagáért mondott befejező imát
is, mindenki számára hallhatóan, szokás szerint fennhangon dicsőíti Isten-
t, magukat a hívőket is bekapcsolva a dicsőítés közösségébe. Ezután
pedig kölcsönös békességért imádkozik, s erre buzdít mindenkit. Mert
miután ezt mondja: „Békesség mindnyájatoknak!”, hozzáteszi: „Szeres-
sük egymást!” Mivel pedig az apostoloktól kapott parancs szerint imád-
koznunk kell egymásért, ezért a nép is viszontkívánja neki ugyanezt a
békességet: „És a te lelkednek!” Mivelhogy egymás iránti szeretetünket
az Isten iránti szeretet is követi, az istenszeretettel viszont az Isten iránti
tökéletes és élő hit is együtt jár, ezért miután a pap a szeretetet említette
és egymás szeretetére buzdított, azon nyomban bevezeti a hitvallást is:
„hogy egyetértőleg valljuk”. A hívők pedig hangosan kiegészítik ezt: „azt
az Istent, akit meg kell vallani”, vagyis „a Szentháromságot”.

26. A hitvallás. A pap buzdításai és kérései a hívekhez, s a hívek válaszai.

1. Ezek után a pap felszólít mindenkit annak elmondására, amit Istenről
tudnak és hisznek. Mondják el most az igazi bölcsességet, melyről így
beszél az Apostol: *Bölcsességet hirdetünk a tökéletesek között.*¹⁷⁴ Arról a

173 Mt 24,44

174 1Kor 2,6

bölcsességről van szó, melyet a világ nem ismert föl – tudniillik e világ bölcsei és azok, akik az érzéki ismeretnél nagyobbbat és magasztosabbat sohasem ismertek, s ilyeneknek még a létezésében se hittek. Ezért szólít fel a pap, hogy ennek a bölcsességnek nyissunk meg minden ajtót, szájunkat és fülünket.¹⁷⁵

[AZ ANAFORA]

1. Ezzel a bölcsességgel nyíljatok meg – mondja –, ezt kell szüntelenül hangoztatnotok és hallgatnotok, mégpedig nem hanyagul, hanem buzgón és figyelmesen. A hívők pedig elmondják az egész *hitvallást*. Aztán a pap így folytatja: „Álljunk illően, álljunk félelemmel!” Azt mondja, hogy álljunk meg szilárdan ennél a hitvallásnál, s ne ingasson meg bennünket semmilyen tévtanítók rábeszélése. „Álljunk félelemmel”, mert sok veszély között élnek azok, akik ezzel a hittel kapcsolatban valami kételkedést fogadnak lelkükbe. Így viszont a hitben szilárdan megállva annak rendje-módja szerint történhet az adományok felajánlása Istennek. Mit is jelent ez? Azt, hogy „békességben” végezzük. A pap erre hívja fel a figyelmet: „hogy a szent áldozatot békességben ajánljuk föl”. Emlékeztet mindenkit az Úr szavaira: *Hogyha ajándékot akarsz az oltáron felajánlani, s ott eszedbe jut, hogy valakinek valami panasza van ellened, menj, békülj ki előbb, s csak aztán térj vissza és ajánld fel ajándékodat!*¹⁷⁶ Erre a hívők így válaszolnak: „Fölajánljuk”, de nem is csak „békességben”, hanem magát a „békességet” is fölajánljuk adományként és második áldozatul. Továbbá még „irgalmat” is ajánlunk föl annak, aki így szólt: *Irgalmasságot akarok, és nem áldozatot.*¹⁷⁷ Az irgalom pedig a már megszilárdult és tiszta békének a szülöttje. Mert ha a lelket semmiféle szenvedély nem zavarja, akkor semmi akadályja annak, hogy irgalmassággal teljék meg. Legvégül fölajánljuk aztán magát „a dicséret áldozatát”.
2. Miután ez elhangzott, a pap azért imádkozik, ami igazán isteni és mindennél fontosabb: „A mi Urunk Jézus Krisztus kegyelme, az Atyaisten szeretete és a Szentlélek közössége legyen mindnyájatokkal!”¹⁷⁸ A hívek pedig viszont kívánják a papnak ugyanezt: „És a te lelkeddel!” – válaszolnak újra csak az apostoli parancsnak megfelelően, amely szerint imád-

175 Eredetileg az ajtók bezárására való felszólítás jelentése nem jelképes volt, hanem nagyon is gyakorlati: hogy az avatatlanok ne léphessenek be, nehogy meghallják a hitvallást, és jelen legyenek az eucharisztia ünneplésén.

176 Mt 5,23

177 Mt 9,13

178 2Kor 13,13

- koznunk kell egymásért.¹⁷⁹
3. Ez az áldás egyébként a boldog Pál apostol leveleiben található meg. Közvetíti ez számunkra a Szentháromságtól származó javakat, mégpedig *minden tökéletes ajándékot*,¹⁸⁰ és az egyes isteni személyek ajándékait is saját néven nevezi: a Fiútól kegyelmet, az Atyától szeretetet, a Szentlélektől pedig közösséget kér. Hiszen a Fiú önmagát adta Üdvözítőként nekünk, akik semmivel sem járultunk hozzá ehhez, hanem igazság szerint még tartoztunk és adósai voltunk: *Amikor még bűnösök voltunk, meghalt értünk*¹⁸¹ – így a rólunk való gondoskodása ingyenes ajándék, kegyelem. Az Atya viszont Fiának szenvedései révén kiengesztelődött az emberi nemmel, és szeretettel árasztotta el ellenségeit is, épp ezért nevezük az irántunk tanúsított jóindulatát egyszerűen szeretetnek. Miután pedig azoknak, akik ellenségekből lettek barátokká, szükségük volt arra, hogy *az irgalomban gazdag Isten*¹⁸² részesítse őket saját javaiban, ezt az apostolokra szálló Szentlélek végzi el. Ezért az ő emberek iránti jóságát közösségnek nevezzük.¹⁸³
 4. Erre azt mondhatná valaki: ha az Üdvözítő közöttünk élve ezeket a javakat mind megadta az embereknek, akkor mi szükség van még arra, hogy még egyszer kérjük azt, amit már egyszer úgyis megkaptunk? Nyilván azért kell ezt tennünk, hogy azt el ne veszítsük, hanem mindvégig megtartsuk. Ezért nem azt mondta a pap, hogy „adassék mindnyájatoknak!”, hanem mivel már megadatott: „Legyen mindnyájatokkal!” Vagyis azt érti ezen a pap, „hogy ne szűnjön meg bennetek a kapott kegyelem”.
 5. Miután tehát Isten erre az imádságra méltatott bennünket, és ilyen módon fölemelte lelkünket a földről, felemeli gondolatainkat. A pap ezt mondja: „Emeljük föl szívünket!” Vagyis: *Ami ott fönt van, arra legyen gondotok, ne a földiekre!*¹⁸⁴ A hívők pedig egyetértenek ezzel, mintha azt mondanák, hogy szívünk már *ott van, ahol a kincsünk van*,¹⁸⁵ vagyis ahol Krisztus ül az Atyának jobbán: „Fölemeltük az Úrhoz!”

27. Az adományok megszentelése és az ezt megelőző hálaadás

1. Miután a hívek ilyen szépen és szent módon előkészültek, mi más marad hátra, mint hogy hálaadással forduljanak a minden jót megadó Is-

179 A 25. fejezet végén már elhangzott (Jak 5,16 buzdítására való) utalás ismétlése.

180 Jak 1,17

181 Róm 5,6

182 Ef 2,4

183 A *κοινωνία* görög szó egyszerre fejezi ki a kegyelemközlést és a közösséget.

184 Kol 3,2

185 Mt 6,21

ten felé? Egyébként akik ezt teszik, azok éppen az első Papot követik, aki az áldozás szentségének átadása előtt hálát adott Istennek és Atyjának. Maga a pap is a legfőbb imádság előtt, mellyel megszenteli a szentséget,¹⁸⁶ ezzel a hálaadással fordul Istenhez és Urunk Jézus Krisztusnak Atyjához: „Adjunk hálát az Úrnak!” Amikor pedig mindenki egyetértve ezzel a „Méltó és igazságos”-t éneкли, magában szintén hálát ad Istennek. Dicsőíti Őt az angyalok éneklő karával együtt, majd pedig hálát ad minden jóért, melyet Ő öröktől fogva megadott nekünk. Végül megemlékezik az Üdvözítő kimondhatatlan és értelmünket fölülmúló művéről, melyet megváltásunkért végzett. Ezek után megszenteli a drága ajándékokat, és ezzel az áldozatbemutatás egészen megvalósul. Milyen módon? A félelmetes vacsorának¹⁸⁷ a történetét mondja el a pap: Miképp is bízta rá Jézus szenvedése előtt tanítványaira ezt a szentséget. Hogyan is fogta meg a kelyhet, s miképpen vette elő a kenyeret, amit hálát adva megszentelt, aztán hogyan mondta el a titkot nyilvánvalóvá tevő szavakat. Miután maga a pap is elmondta ugyanezeket a szavakat, leborul, imádkozik és könyörög, hogy az egyszülött Fiúnak, Üdvözítőnknek isteni szavai vonatkozzanak¹⁸⁸ ezekre a fölajánlott ajándékokra is, s hogy az ő legszentebb és mindenható Lelke változtassa¹⁸⁹ a kenyeret az ő drága és szent testévé, a bort pedig az ő tiszta, szent vérévé. Miután ezt elimádkozta és végigmondta, a szent szertartás már „beteljesült és el lett végezve”,¹⁹⁰ az adományok megszentelődtek, a feláldozás megtörtént, és a világ üdvösségéért leöletett áldozat ott látható a szent oltárasztalra téve. A kenyér ekkor már nem csupán jelképe¹⁹¹ az Úr testének, nem is adomány csupán, ami az igazi ajándékot legföljebb képviselné vagy táblaként magára írva viselné a megváltó szenvedések följegyzését.¹⁹² Ez a kenyér magává a valóban föláldozott adománnyá lett: az Úr legszentebb testévé, amely a gyalázatot, bántalmazást, megsebzést valóban magára vette; amelyet keresztre feszítettek, megöltek; amely Poncius Pilátus előtt tanúságot tett az igaz hitvallás mellett;¹⁹³ amely elviselte a pofonokat, a megkínzást, a

186 *ἱερουργεῖ τὰ ἅγια*

187 *Az anaforának* vagyis az eucharisztikus imának az összefoglalása azért lehet ilyen rövid, mert a korabeli papság már csöndben mondta ezt, s a hívek úgysem hallhatták ennek legnagyobb részét.

188 *ἐφαρμόσαι*

189 *μεταβληθῆναι*

190 Ezek a szavak így Szent Vazul Liturgiája záró imájának kezdetén szerepelnek, de Kabaszilas szerint már ide is jól illenek.

191 *τύπος*

192 Ezek ugyanis az előkészületkor jellemezték a kenyeret, amikor a pap fölajánlott adománnyá tette, „s Krisztus szenvedését és halálát jegyezte föl rá” (vö. 6. fejezet).

193 vö. 1 Tím 6,13

leköpködést, s amely megízlelte az epét. Hasonlóképpen a bor is valóban az a vér már, amely kiömlött a megölt testből. Ez maga az a test és az a vér, amelyet a Szentlélek egyesített, amely a szent Szűztől született, amelyet eltemettek, amely föltámadott a harmadik napon, s amely fölment a mennyekbe, és ül az Atyának jobbján.¹⁹⁴

28. Milyen bizonyossággal hiszünk a szentségben?

1. Mi is ez a hit?
2. Ő maga mondta: *Ez az én testem, ez az én vérem*; s Ő maga parancsolta meg az apostoloknak és általuk az egész Egyháznak is, hogy ezt tegyék: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!*¹⁹⁵ Nyilván nem parancsolta volna meg ennek végzését, hogyha nem állt volna szándékában erőt is adni ahhoz, hogy képesek legyünk ezt megtenni. De mi is ez az erő? Maga a Szentlélek, aki a magasságból megerősítette az apostolokat, amint maga az Úr megmondta nekik: *Maradjatok Jeruzsálem városában, amíg erő nem tölt el a magasságból titeket!*¹⁹⁶ Ez tehát az eredménye az ő leszállásának. Hiszen miután egyszer eljött, már nem hagyott magunkra minket, hanem velünk van, és velünk is lesz mindörökre. Ezért küldte el ugyanis Szentlelket az Üdvözítő, hogy maradjon velünk mindörökre. *Ő az Igazságnak Lelke, akit a világ nem kaphat meg, mert nem látja és nem ismeri Őt, ti azonban ismeritek, mert veletek van és bennetek marad.*¹⁹⁷ Ő az, aki a papok keze és nyelve által végrehajtja ezeket a szent Titkokat.
3. De nemcsak a Szentlelket küldte el hozzánk az Úr, hogy velünk maradjon, hanem Ő maga is megígérte, hogy velünk marad a világ végéig. A Vigasztaló láthatatlanul van jelen, mivel ő testet nem viselt; az Úr viszont látható és megérinthető a félelmetes szent Titkok révén, hiszen Ő egykor magára vette és azóta is örökre magán viseli a mi természetünket.
4. Ekkora tehát az ereje az ő papságának, s ilyen hatalmas Ő maga, a Pap. Miután egyszer fölajánlotta és föláldozta magát, egyáltalán nem szűnt meg a papsága, hanem érettünk folytonosan végzi ezt a szent szolgálatot, aminek alapján védelmezőnk is lett Isten előtt örökre. Ezért is mondja róla a zoltáros: *Té pap vagy mindörökké.*¹⁹⁸
5. Ezért nincs a hívőknek az adományok megszentelődésével kapcsolatban semmi kétségük. A többi szertartással kapcsolatban sincs kétségünk,

194 Az eucharisziára vonatkozó igaz hit dogmatikus megfogalmazása olvasható ezekben a sorokban.

195 Lk 22,19

196 Lk 24,49

197 Jn 14,17

198 Zsolt 109(110),4

amennyiben azok valóban a megszabott rendben és a papok imáival mennek végbe.

6. Ennyit erről a témáról.

29. Némely latinok vádja és a mi védekezésünk, illetve a megoldás ezzel szemben

1. A latinok közül egyesek támadnak bennünket ezzel kapcsolatban. Azt állítják, hogy az Úrnak a *Vegyétek, egyétek* kezdetű mondata után már semmilyen imádság nem szükséges az adományok megszentelődéséhez, minthogy ez már az Úr szavára megvalósul. Tehát szerintük akik ezen szavak elmondása után még kenyérről és borról beszélnek, és ezeknek a megszentelődéséért úgy imádkoznak, mint még meg nem szentelt adományokért, azok azontúl, hogy hitetlenek, még ráadásul hiábavaló és fölösleges dolgot is művelnek. S hogy az adományokat épp ez a mondat szenteli meg, erről szerintük maga a boldog emlékű Aranyszájú (János) tanúskodik, aki így érvel: „Amint a teremtő szót, hogy *növekedjetek és sokasodjatok*, egyszer mondta el Isten, s mégis örökre működik, úgy ez a mondat is, melyet egyszer mondott el az Üdvözítő, örökre működik”.¹⁹⁹ Így hát szerintük akik ezek után még jobban bíznak saját imádságukban, mint az Úr szavában, először is tehetetlenséggel vádolják ezt az ígét, másrészt ki is mutatják azt, hogy önmagukban bíznak, harmadsorban pedig az emberi imádság bizonytalan mivoltától tennék függővé ezt a hatalmas misztériumot, kétségesnek tekintve azt, amit a legszilárdabban kell hinni. Mert az nem törvényszerű, hogy Isten is meghallgassa az imádkozót, még ha Pálhoz hasonló erényei vannak is.
2. Mínderre azonban nem nehéz cáfolatot találni.
3. Kezdjük el ezt mindenekelőtt azokkal a szavakkal, amire ők annyira támaszkodnak; a boldog emlékű (Aranyszájú) János mondásával. Hogyha a krisztusi szó ugyanarra képes, amire a teremtő szó, vizsgáljuk meg azt!
4. Ezt mondta az Úr: *Növekedjetek és sokasodjatok!*²⁰⁰ Mi is tehát a helyzet? E szavak elmondása után már tényleg nincs is szükségünk a szaporodáshoz semmi másra? Nem kell már se házasság, se egyesülés, se további gondoskodás? Fennállhat-e és elterjedhet-e ezek nélkül az emberi nem? Ugye, a gyermeknemzéshez szükségesnek tartjuk a házasságot, s a házasság után ismét imádkozunk érte, s ettől még egyáltalán nem gondoljuk azt, hogy tiszteletlenséget követünk el a teremtő szóval szemben? Hiszen tudjuk,

199 Ez az elég pontatlan utalás Aranyszájú Szent Jánosnak *Júdás árulásáról* szóló beszédére vonatkozik, amelyben természetesen a Teremtő szava után az élet továbbadásával kapcsolatos emberi közreműködés is szóba jön (1,6; PG 49,380).

200 Ter 1,28; 8,17; 9,7

hogy a létrejövétel oka a teremtő szó, csak épp ilyen módon, a házasság, a szoptatás és a többi révén! Ugyanígy itt a Liturgiában is hisszük, hogy maga az Úr szava hozza létre a szentséget; csak épp ilyen módon, a pap által, az ő közbenjárása és imádsága folytán. Mert ez a szó sem működik egyszerűen vagy csak akármilyen módon, hanem sok mindenre van még szükség, amik nélkül nem végzi el a reá jellemző cselekvést. Ki ne tudná például, hogy Krisztus halála az egyedüli, ami a bűnök bocsánatát hozta el a világba? De azt is tudjuk, hogy ez után a halál után még részünkről szükség van azért hitre, megtérésre, a bűnbánatra és a papok imáira is, és az ember nem szabadulhat meg addig a bűnöktől, amíg ezek meg nem történtek. Mi a helyzet itt? Lebecsüljük talán a halálát, vagy tehetetlennek tekintjük akkor, hogyha véleményünk szerint ez még mindig nem elegendő, amíg a magunk részéről is hozzá nem járulunk valamivel? Semmi esetre sem!

5. Így hát nem jogos a vád azok ellen sem, akik az adományok megszenteléséért imádkoznak. Mert akik az imádságra bízzák ezt, azok nem önmagukban bíznak, hanem Istenben, aki megígérte, hogy mindezt megadja majd. Sőt épp ennek ellenkezője következethető ki az imádság alapján. Hiszen az imádság éppen azt fejezi ki az imádkozók részéről, hogy a kért dolgokkal kapcsolatban ne önmagunkban bízzunk, hanem higgyük, hogy csakis Istennél találjuk meg azokat. Ezt kiáltja az imádkozó, amikor önmagát hátrahagyva Istenhez menekül, mert mintegy felismerte önmaga képtelenségét, s ezért teljesen Istenre hagyatkozik. „Nem az én művem ez – mondja –, s nem is az én erőmön múlik, hanem rajtad, s az egészemet rád bízom.”
6. Különösen is így van ez akkor, amikor olyasmit kérünk, ami természetfölötti és minden értelmet felülmúl: például a szentségek esetében. Ekkor ugyanis az imádkozóknak tényleg egyedül Istenre kell hagyatkoznuk. Hiszen egy ember sem képes még ezek elgondolására sem, ha Isten nem tanította volna meg erre; és senki sem vágyakozhatna erre, ha Ő nem ajánlotta volna. Bizony még reményünk sem lehetne ennek elnyerésére, ha reményt nem nyújtana az, aki mentes minden hazugságtól. Úgyhogy még imádkozni sem merészelt volna senki ezekért, ha Ő maga nem mutatta volna meg minden kétséget kizáróan: igenis elvárja, hogy kérjük ezt, és kész is megadni azoknak, akik kérik tőle. Ezért nem kétséges itt az imádság, és a teljesítése sem bizonytalan, hiszen megvalósítja azt az Úr, aki már annyiféle módon megmutatta, hogy igenis akarja ezt.
7. Ezért hisszük, hogy a szentség megszentelődése a pap imádsága folytán történik. Nem valamilyen emberi imádságban bizakodunk ilyenkor, hanem Isten erejében. Nem azért hisszük, mert egy ember imádkozott; hanem mert Isten meghallgatja. Nem azért, mert ő könyörgött, hanem mert maga az Igazság ígérte meg, hogy majd megadja ezt.

8. Azt pedig már mondanunk sem kell, hogy Krisztus nyilvánvalóvá tette: Ő mindig meg akarja adni nekünk ezt a kegyelmet. Hiszen ezért jött el a földre, ezért áldozta föl magát és halt meg. Ezért vannak az oltárok és a papok, minden megtisztulás és minden parancs, a tanítások és buzdítások: hogy ezt az asztalt készítse el nekünk! Ezért mondta azt is, hogy vágyódik erre a pászkára, mert ezt az igazi Pászkát akarta annyira átadni tanítványainak. Ezért is rendelte el: *Ezt tegyétek az én emlékezetemre!* Hiszen azt akarja, hogy ez mindig újra megvalósuljon körünkben.
9. Milyen kétségük lehetne még az imádkozóknak a kért dologgal kapcsolatban, ha egyrészt az ígéret szerint megkapják azt, amiért könyörögnek, másrészt pedig aki meg tudja adni, az szeretné is megadni?
10. Így tehát akik az adományok megszentelését az imádságra bízák, azok bizony az Úr szavait nem becsülik le, nem is önmagukban bíznak, s nem is az emberi imádságnak kétséges voltától teszik függővé a szentséget. Ezzel tehát a latinok alaptalanul vádolnak bennünket.
11. Hiszen az a legszentebb olajkenet²⁰¹ is, amelyet a boldog emlékű Dénes a szentáldozással egy sorban emleget,²⁰² imádság által jön létre és szentelődik meg; mégis létrejöttével és megszentelődésével kapcsolatban a híveknek semmiféle kétségük nincsen.
12. Aztán a pap és a püspök²⁰³ fölszentelése is ugyanígy imádság által megy végbe, hiszen ezt mondja a szentelő püspök a kézrátétel után a néphez: „Imádkozzunk érte, hogy szálljon rá a Szentlélek kegyelme!” Ugyanis a latinok egyházában végzett papszenteléskor is a szentelendő fejének megkenése után²⁰⁴ a szentelő püspök imádkozik azért, hogy a Szentlélek kegyelme bőségesen szálljon rá.
13. A bűnbánók is a papok imádsága révén részesülnek a bűnbocsánatban;
14. s ugyanígy a papok imádsága teljesíti be annak a fönséges kenetnek a szentségét²⁰⁵ is, ami a testi betegség gyógyítását és a bűnbocsánatot képes elérni a felvevőnél, amint az apostoli hagyomány vallja: *Beteg valaki közületek? Hivassa el az egyház papjait, és imádkozzanak fölötte, s kenjék meg őt olajjal az Úr nevében. A hitből fakadó imádság üdvére lesz a betegnek, és az Úr megkönnyebbíti őt. Ha pedig bűnököt követett el, bocsánatot nyer.*²⁰⁶

201 τὸ μύρον (t.i. bérmálás)

202 vö. Areopagita Dénes: *Az egyházi hierarchiáról* IV,1; CD II,95,1–7

203 A görög eredetiben „főpap” szerepel.

204 Kabaszilasz általános gyakorlatnak tartja a latin pappá szentelés előtt az olajjal való megkenést, noha az viszonylag kései eredetű, és nem sok középkori *Sacramentarium-ban* szerepel.

205 vö. „betegek kenete”

206 Jak 5,14

15. Ugyan mit mondanak erre azok, akik elvetik a szentségeknél az imát?
16. Ha ugyanis bizonytalan az, ami az imádságtól történik, ahogy ők állítják, bizonytalan az is, hogy vajon pap-e az valóban, akit így neveznek, s kétséges az is, hogy az olaj képes-e megszentelésre, s így már persze nem is valósulhat meg a szent eucharisztia sem, amikor már sem pap, sem oltár nincs valójában. Hiszen azt azért már ők maguk sem állítanák, hogy az Úr szavának valamilyen magánember ajkán szentségi hatása lehetne, vagy hogy az oltár nélkül történhetne mindez.²⁰⁷
17. Tulajdonképpen az oltárt, melyre a kenyeret tenni kell, műróval szentelik fel: ez a műró pedig maga is imádságok által lett megszentelve.
18. Aztán a bűnbocsánatot ki adja meg nekünk biztosan, ha már a papság és imádsága is kétséges?
19. Bizony, nem marad más, minthogy az egész kereszténységet felforgassák azok, akik ezeket az újdonságokat követik. Úgy látszik, hogy akik így gondolkodnak, azok teljesen kétségbe vonják az erényt, s óriási veszélyt okoznak ezzel, mert az atyák hagyományától és az ebben levő bizonyosságoktól idegen dolgokat találnak ki.
20. Azt, hogy Isten elfogadja a hozzá intézett imádságokat, hogy megadja a Szentlelket a tőle kérőknek, és hogy semmi sem lehetetlen a hozzá hittel könyörgőknek – ezt maga Isten mondta meg, és semmilyen mesterkedéssel nem intézhető el, hogy ez ne legyen igaz. Arról azonban, hogy az ezeket a szavakat egyszerűen elmondókkal is történik valami hasonló, sehol sincs szó.
21. Az a hagyomány, hogy a szentségeket imádsággal végzik, az atyáktól származik, akik az apostolok és követőik hagyományát vették át. A szent eucharisziát pedig sok más atya után Nagy Vazul és Aranyszájú János, az Egyház nagy tanítói hagyták ránk. Akik tehát nekik is ellentmondanak, azokat még feleletre se méltassa az istenfélő élethez ragaszkodó hívő.
22. Azt pedig, hogy az adományok megszenteléséhez elegendő lenne az Úr-nak a szentségek létesítésekor elmondott szavának elbeszélése, egyetlen apostol vagy egyháztanító írásaiban sem találjuk meg. Azt, hogy miután az Úr egyszer kimondta ezt, ennél fogva már a teremtő szó módjára mindig működik, ezt valóban a boldog Aranyszájú János mondja. De olyasmit, hogy amit most a pap mond, az csak azért, mert a pap elmondta, már képes is ennek megvalósítására, senkinél sem olvashatunk. Hiszen a teremtő szó sem azáltal működik, hogy akármikor akármilyen ember kiejti a száján, hanem csak azáltal, hogy egyszer már maga Isten kimondta.

207 Az évezred elején elmérgesedett latin-görög vita kicsengése érezhető ebben a mondatban.

30. *A latin egyházban ezt a szentséget ugyanilyen módon végzik, mint nálunk*

1. Ami leginkább elnémitja az ilyen támadóinkat, az az a tény, hogy a latin egyház, melyre hivatkozni próbálnak, szintén nem utasítja el az Úr szavai után az adományokért végzett imádságot. Az kerüli el a figyelmüket, hogy ott nem rögtön az alapítási szavak után imádkoznak, és nem nyíltan kérik a megszentelődést és az Úr testévé való átváltozást, hanem más elnevezést használnak ennek elérésére, de ugyanezzel a hatással.
2. Melyik is ez az imádságuk? „Viteds föl ezeket az adományokat angyalod kezében mennyei oltárodra!”²⁰⁸
3. Mondják meg tehát az ilyenek, hogy mit is jelenthet ez: „Viteds föl ezeket az adományokat?”
4. Valami helyváltoztatásért imádkoznak-e ekkor, innen a földről és a lenti helyekről a mennyekbe; vagy pedig a méltóságnak a fölemeléséért, egy alacsonyabb állapotból a magasabbra való átváltoztatásért?
5. Ha az előzőért, akkor ugyan mit ér ez a könyörgés, hogy vegye át tőlünk ezt a szentséget, ami imádságaink és hitünk szerint már nálunk van és köztünk is marad, hiszen pontosan ezt jelenti az, hogy Krisztus *velünk marad a világ végéig?*²⁰⁹ S hogyha ebben Krisztus testét ismerjük föl, miért nem hisszük, hogy ez egyszerre köztünk és a mennyekben is van, és oly módon helyezkedik el az Atya jobbján, amit csak maga ismer? Hogyan lehetne már Krisztus mennyei teste az, ami még nem is mennyei? Viszont hogy viszi fel kezében angyal azt, akinek a neve minden kezdet és hatalmasság, minden erő és név fölött áll?
6. Ha azonban valami magasabb méltóságért, minőségi átváltoztatásért imádkoznak ők, nem is tudom, létezne-e ennél nagyobb istenkáromlás, mintha fölismerik ebben magát az Úr Krisztus testét, és mégis azt hínék, hogy ez majd valami jobb és szentebb dologgá lesz még.
7. Tehát nyilvánvalóan ők maguk is tudják, hogy kenyér és bor ez, mely még nem részesült a megszentelődésben; és ezért imádkoznak értük, mint amiknek még imádságra van szükségük. Imádkoznak ezek fölvitetéséért, hogy ott áldozattá legyenek, mivel még lent vannak és még nem

208 A római kánonban az elhunytak említése előtt szereplő „Supplices te rogamus” imáról van itt szó, amely így folytatódik: „omnipotens Deus, jube haec perferri per manus angeli tui in sublime altare tuum in conspectu divinae majestatis tuae, ut quotquot ex hac altaris participatione sacrosanctum filii tui corpus et sanguinem sumpserimus, omni benedictione coelesti et gratia repleamur”. (Esedezve kérünk téged, mindenható Isten, viteds ezeket szent angyalod keze által magasságbeli oltárodra, isteni fölséged színe elé, hogy valahányan, akik erről az oltárról részesedvén Fiadnak szentséges testét és vérét magunkhoz vesszük, minden mennyei áldás és kegyelem bőségével elteljünk.) Lásd *Anaforák. A keleti egyházak eucharisztikus imádságai*. Nyíregyháza 2022. 253.

209 Mt 28,20

váltak áldozattá az oltáron. Szükség van még az angyal kezére is, ahogyan a nagy Dénes is mondja, hogy a második, az emberi hierarchiának az angyalok első hierarchiája siessen segítségére.²¹⁰

8. Ennek az imádságnak tehát az a hatása, hogy az adományok az Úr testévé és vérévé változnak. A mennyei oltárról pedig ne gondoljuk azt, hogy valami Istennek elkülönített helyen van az egek fölött, ahol az áldozatot kell bemutatni. Ebben az esetben ugyanis nem sokban különböznénk azoktól, akik szerint Jeruzsálemben vagy akik szerint Szamaria hegyén van az a hely, ahol imádni kell Istent.²¹¹ Mivel Szent Pál szavai szerint „*egy az Isten és egy a közvetítő Isten és ember között, Jézus Krisztus,*”²¹² így minden közvetítésnek és a mi megszentelésünknek a hatalmával is egyedül Ő rendelkezik, mert egyedül Ő a mi megváltónk. Kik tehát azok, akik erre a közvetítésre tőle hatalmat kapnak, és a megszentelésre képessé válnak? – A papok, az áldozat és az oltár, hiszen az oltár is megszenteli az áldozatra hozott dolgot, ahogy az Úr mondta: *Az oltár megszenteli az ajándékot.*²¹³
9. Mivel tehát Ő az egyedüli megszentelő, csakis Ő lehet a pap, az áldozat és az oltár.
10. Hogy Ő a pap és az áldozat, ezt Ő maga mondta: *Értük szentelem magamat.*²¹⁴
11. Hogy pedig Ő az oltár is, erről Dénes tanúskodik a müró-olajkenetről írt könyvében: „Ha pedig a mi legistenibb oltárunk Jézus, a mennyei lelkek isteni megszentelése, akiben az Írás szerint megszentelődve és titokzatosan feláldozva nekünk is szabad utunk van az Atyához, akkor szemléljük hát egészen szellemi szemekkel ezt a legistenibb oltárt!”²¹⁵
12. Ezért imádkozik tehát a pap, hogy az angyal erre a mennyei oltárra vigye föl az ajándékokat, és ott szentelje meg Isten és alakítsa át azokat magának az Úrnak testévé; nem pedig azért, hogy az helyet változtatva a földről a mennybe kerüljön, hiszen még az imádság után is ugyanúgy itt látjuk ezeket.
13. Minthogy tehát az oltár megszenteli a rátett adományokat, ezért ha az ajándékok megszenteléséért vagy az oltárra tételéért imádkozunk, ugyanazt kérjük.
14. S mi a megszentelés, amit az oltár ad? A rátett adomány, amellyel az isteni Főpap megszentelte önmagát, hogy Istennek följánlott áldozat legyen.²¹⁶

210 *Az egyházi hierarchiáról* V,2; CD II,104, 3–107,12

211 vö. Jn 4,20 skk.

212 1Tim 2,5

213 Mt 23,19

214 Jn 17,19

215 *Az egyházi hierarchiáról* IV,12; CD II,102,23–104,2

216 Utalás a főpapi ima Jn 17,19-ben olvasható szövegére: *Értük szentelem magam.*

15. Hiszen ugyanaz a pap, az oltár és az áldozat. Ugyanazt jelenti az, hogy maga a pap megszentel és hogy az adomány megszenteltté lesz, s erre a mennyei oltárra fölkerül. Ezért ha a három közül bármelyiknek az elnyeréséért imádkozol, amit kérsz, azt megkapod, s az áldozatot megvalósítod.
16. Amikor tehát a ti papjaitok Krisztusra mint áldozatra tekintve azért imádkoznak, hogy a fölajánlott adományok már Őbenne legyenek, akkor ámbár tőlünk eltérő szavakkal, de pontosan ugyanazért könyörögnek, mint mi. Éppen ezért a mi papjaink, miután imádkoztak ezeknek az adományoknak az isteni testté és vérré változásáért, s megemlékeztek a mennyei oltárról, már nem imádkoznak újra azért, hogy az angyal oda vigye föl az adományokat; hanem mivel azoknak odakerüléséről és ottani elfogadásáról már tudnak, a Szentlélek ajándékának és kegyelmének leküldéséért könyörögnek: „A megszentelt ajándékokért könyörödjünk az Úrhoz!”²¹⁷ Talán azért, hogy még ezután megszentelődjenek? Semmi esetre sem, hiszen a megszentelődés már megtörtént. Hanem azért, hogy minket megszenteljenek. Vagyis hogy Isten, aki azokat megszentelte, bennünket is megszenteljen általuk.
17. Az tehát nyilvánvaló, hogy az Úr ígéje után a fölajánlott ajándékokért való könyörgést általában véve a latin egyház sem veti meg, hanem csak újabban némelyek, akik más tekintetben is csak kárt okoztak, mert semmi mással nem törődnek, „mint újdonságok elmondásával vagy meghallgatásával”.²¹⁸
18. Ennyit tehát az (eucharisztikus) imádságról.

31. Miért nem a Fiút, hanem az Atyát kéri a pap a megszentelésre?

1. Miért van az, hogy a pap az adományok megszentelésére nem a Fiút kéri, aki az említettek szerint Főpap és Megszentelő, hanem az Atyát?²¹⁹

217 Ez az idézet már az *epiklézist* követő *ekténiából* való, amely valóban az imént idézett latin imával is párhuzamba állítható, hiszen a könyörgés folytatásában a diakónus úgy említi ezeket az adományokat, „hogy a mi kegyelmes Istenünk, aki kedves lelki illat gyanánt elfogadván azokat szent, mennyei és szellemi oltárára, küldje le nekünk isteni kegyelmét és a Szentlélek ajándékát”.

218 ApCsel 17,21

219 A fejezet témáját megadó kérdés itt nem egy külön könyörgésre vonatkozik, hanem az egész *anaforára* (az eucharisztikus imádságra), amely elejétől végig az Atyához szól. Aranyszájú Szent János *anaforájának* kezdő mondata egyébként négy olyan fosztóképzős jelzővel kezdi Isten megszólítását, amely az ókori görög irodalomban semelyik más szerzőnél nem szerepelt így egymás mellett: „Te vagy a kifejezhetetlen, elgondolhatatlan, láthatatlan, felfoghatatlan, örökké létező és változhatatlan Isten, Te s a te egyszülött Fiad és Szentleked”. Ezek a jelzők tehát az ariánusokkal szemben Isten lé-

2. Hogy tudomásodra hozza azt, hogy az Üdvözítő nem mint ember képes a megszentelésre, hanem mint Isten és az isteni ereje által, amelyet viszont az Atyával közösen birtokol.
3. Ezt akarta maga az Úr is kinyilvánítani, amikor a szentséget létesítve tekintetét az égre emelte, és az Atyának fölmutatta a kenyeret. Amikor csodáinak egy részét az Istenhez való imádkozás formájában végezte, ezzel ugyanezt akarta megmutatni. Azt, hogy nem az emberi természet sajátosságai ezek, mint amelynek alapján például földi anyja is volt neki, hanem istenségének jellegzetességei, amely szerint Isten volt az Atyja. Mielőtt a keresztre jutott, akkor is meg akarta mutatni két akarátát, az istenit és emberit. Ezért saját istenségének akarátát az Atyának tulajdonította, s emberségének akarátát nevezte saját akarátának: *Ne úgy, ahogyan én akarom, hanem ahogy te!*²²⁰ Máshol pedig így fogalmazta ezt meg: *De ne az én akaratom teljesedjék, hanem a tiéd.*²²¹ Hogy Ő maga is ugyanazt az akaratot akarta teljesíteni, mint amit az Atya elhatározott, az még ezekből a szavakból is nyilvánvaló volt, amelyekben látszólag megkülönböztette saját akarátát az Atya akarátától. Azt ugyanis, hogy *ne az én akaratom teljesedjen, hanem a tiéd*, csak olyasvalaki mondhatta Atyjának, aki már egyetértett vele, és ugyanazt akarta. Nyilvánvaló lett ez már akkor, amikor megdorgálta Pétert, aki vissza akarta tartani őt a kereszttől és a haláltól; aztán pedig mikor ezt mondta: *Vágyva vágytam rá, hogy ezt a Pászkát elköltsem veletek, mielőtt szenvedek.*²²² A szenvedéshez vezető Pászkára vágyott tehát, mintha csak azt mondta volna: „Vágyva vágytam rá, hogy a szenvedésem előkészületeit megláthassam”.
4. Nos, ennyi elég is lesz ezekről.

32. *Mi az áldozatbemutatás tárgya, és mire vonatkozik maga az áldozatbemutatás?*

1. Magával az áldozattal kapcsolatban van még egy kérdés, amelyre szintén érdemes választ keresni.
2. Mivel itt nem az áldozat előképe vagy a vérnek valamilyen ábrázolása, hanem valóban megöletés és áldozat valósul meg, ezért kérdezzük csak

nyegének megismerhetetlenségét védelmező konstantinápolyi püspök szerzőségéről is tanúskodnak.

220 Mt 26,39

221 Lk 22,42. Ezeknek az idézeteknek Nazianzoszi Szent Gergelytől kezdve jónéhány egyházatyja még ettől erősen eltérő értelmet tulajdonított. Hitvalló Szent Maximosz dolgozta ki a 7. sz. közepén ezt a két akaratra vonatkozó értelmezést, amelyet aztán a VI. Egyetemes Zsinat határozata szentesített 681-ben Konstantinápolyban.

222 Lk 22,15

meg: Mi is az, amit feláldozunk? A kenyér vagy pedig az Úr teste? Vagy más szavakkal: Mikor áldozzuk föl az adományokat, a megszentelődésük előtt vagy után?

3. Ha kenyér az, amit föláldoztunk, akkor először is: Miféle áldozat lehet a kenyérből? Aztán meg számunkra nem csupán annyit jelent a szentség, hogy a kenyér föláldozását látjuk, hanem hogy az Isten Bárányát látjuk leöletve, aki áldozatával *elveszi a világ bűnét*.²²³
4. Másrészt viszont az, hogy az Úr testét áldozzuk fel, még inkább lehetetlennek tűnik, hiszen ez már sérthetetlen és halhatatlan lett.²²⁴ Ha pedig még lehetséges volna, hogy ezt vele megtegyük, szükség lenne újra a keresztre feszítők jelenlétére is, és hogy együtt legyen itt minden, aminek az akkori áldozatbemutatásban szerepe volt; amennyiben az áldozatnak nemcsak ábrázolt formában²²⁵ kellene itt megjelennie, hanem magát a valódi leöletést kellene megjeleníteni.
5. Akkor viszont hogyan lehetséges, hogy Krisztus *egyszer halt meg, és miután föltámadt, már nem hal meg*,²²⁶ és miképpen szólhat így az Írás, hogy *egyszer jelent meg szenvedve az idők teljességében; és egyszer áldozta föl magát, hogy sokak bűnét elvegye*?²²⁷
6. Ha ugyanis minden egyes alkalommal Őt áldozzuk föl, akkor minden alkalommal meg is hal.
7. Mit lehet ezekre mondani?
8. Az áldozatbemutatás nem a kenyér megszentelődése előtt, de nem is a megszentelődés után megy végbe, hanem a megszentelődés folyamán. Ez szükségszerű ahhoz, hogy ezzel kapcsolatban a hit összes tanítását, kivétel nélkül megtartsuk.
9. Milyen tanításokról beszélek itt?
10. Arról, hogy ez az áldozat nem egyszerűen képe és ábrázolása az igazi áldozatnak, hanem valódi áldozat. Aztán hogy már nem kenyér az, ami itt áldozattá lesz, hanem maga Krisztus teste. Végül pedig hogy mégis egy az Isten Bárányának áldozata, és csak egyetlen egyszer történt meg.
11. Először tehát lássuk be, hogy valóban nemcsak ábrázolás a szertartás, hanem tényleges áldozat.
12. Mert mi a Bárány föláldozása? Az, hogy meg nem gyilkolt s föl nem áldozott lényből teljeseen leöltté változik. Ugyanez történik meg itt is. A kenyér, mely még nem volt áldozat, leöltté változik. A fel nem áldozott kenyér egyszerre tényleg magának az Úrnak valóban megölt testévé vál-

223 vö. Jn 1,29

224 vö. Róm 6,9

225 τύπος

226 Róm 6,9

227 Zsid 9,26.28

tozott. Amint tehát a Barányt az ilyen változás valóban áldozattá teszi, úgy itt is az átváltozás révén valóban áldozatbemutató megy végbe. Mert nem csupán valami jelképes ábrázolássá változik a kenyér, hanem ténylegesen a leöletett valósággá, magának az Úrnak leöletett testévé.

13. Ha kenyér maradna még, és úgy menne végbe az áldozat, akkor magára a kenyérre vonatkozna a leöletés, és a leölés ekkor csupán a kenyér föláldozását jelentené.
14. Mivel azonban mind a föláldozatlan dolog, mind a kenyér átalakult, és a föláldozatlan helyébe föláldozott került, a kenyér helyébe pedig Krisztus teste, ezért a leöletés tárgyának már nem a kenyéret, hanem az annak anyagát felváltó Krisztus testét kell tekintenünk, s nem a kenyérral, hanem Isten Barányával valósul meg az áldozatbemutató.
15. Ezeket figyelembe véve viszont nyilván nem kell olyasmit feltételezni, hogy az Úr teste sokszor lenne áldozatként bemutatva. Hiszen ez az áldozat már nem úgy történik, hogy a Barányt most megölik, hanem a kenyér változik át a megölt Barányá, s így nyilvánvaló, hogy az átváltozás ugyan megtörténik, de a leöletés ekkor már nem megy végbe.²²⁸ Így jóllehet ami átváltozott, az sokszoros, tehát az átváltozás gyakran megtörténik: ugyanakkor nincs akadálya annak, hogy amivé ez változik, az egy és ugyanazon valóság legyen: s amint ez egy test, úgy ennek a testnek a megöletése is egyszeri esemény legyen.
16. De ezekről most ennyi elég is lesz.

[AZ ÁLDOZATBEMUTATÁS UTÁNI IMÁK]

33. *Miért emlékezik meg a pap az áldozatbemutató után²²⁹ a szentekről, kiváltképpen a legszentebb Istenszüllőről?*

1. Miután a pap már befejezte az áldozatot, szeme előtt láthatja Isten emberszeretetének zálogát. Most már az Isten Barányának közbenjárását élvezheti, és vele mint pártfogójával tárhatja ismét Isten elé kéréseit, s jó és szilárd reménységgel öntheti ki eléje könnyörgését. Akikről még a kenyér felajánlásakor megemlékezett, tehát akikért az előkészületi imádságokat

228 vö. Aranyzajú Szent János 17. homíliája a Zsidókhoz írt levélről (3, PG 63,131): „Valóban mi ajánljuk fel, de ezzel az ő halálát elevenítjük föl, ezért ez az áldozatbemutató mégis egyszeri és nem több”.

229 Kabasziász itt „áldozat utáni”-aknak nevezi ezeket a közbenjárásokat. Szó szerint értve ezt esetleg megkérdőjeleznénk, hogy miért marad ki az áldozat fogalmából az ősegyházban még annak szerves részét jelentő áldozás. De a kifejezésnek ezzel a használatával Kabasziász csak azt hangsúlyozza, hogy számára a megszentelés (*konszekráció*) az áldozatbemutatóval azonosítható.

végezte, aztán az adományokat fölajánlotta, és akik érdekében ezek elfogadásáért könyörgött, most az elfogadás után ezek hatékony megsegítéséért imádkozik.

2. Mik ezek a hatások?
3. Az élőkre és elhunytakra egyaránt közösen vonatkozik az a könyörgés, hogy az ajándékokat elfogadó Isten küldje le ezekért a kegyelmét. Az elhunytak lelki nyugalmaért külön is könyörög a pap, hogy a már megdicsőült szentekkel együtt örökölhessék a mennyországot; s az élők számára pedig külön kéri azt, hogy a szent asztalközösségben részesülve megszentelődjenek, s ez a részesülés ne váljon „ítéletükre vagy kárhozatukra”. Imádkozik még az élők bűneinek bocsánatért, békességükért, a föld terményeinek bőségéért, létszükségleteik megadásáért, s végül pedig azért, hogy Isten színe előtt méltóknak bizonyuljanak az ő Országára.
4. Minthogy pedig az áldozat felajánlása nemcsak kérő jellegű, hanem hálaadó is – akárcsak a szertartás kezdetén, mikor a pap a fölajánlott adományokat bemutatva egyben hálát ad és könyörög is –, ezért most az adományok föláladozása és megszentelése után is a pap hálát ad általuk Istennek, s egyúttal könyörög is. Először elmondja a hálaadás indokait, azután pedig felsorolja azokat a szándékokat, amelyekért könyörgését végzi.
5. Kik is adnak okot a hálaadásra? A szentek, amint már korábban is említettük.²³⁰ Bennük ugyanis az Egyház már megtalálta azt, amit keresett, s elnyerte imádságának végcélját, a mennyországot.
6. S kikért végzi könyörgéseit az Egyház? Azokért, akik még nem értek célba, tehát akik még rászorulnak az Egyház imáira.
7. A szentekkel kapcsolatban ezt mondja a pap, hogy „fölajánljuk ezt a szellemi szolgálatot”²³¹ a hitben elhunyt ősatyákért, atyákért, pátriárkákért, prófétákért, apostolokért, hithirdetőkért, evangélistákért, vértanúkért, hitvallókért, önmegtartóztatókért, s a hitben megdicsőült minden igaz lélekért, kiváltképpen legszentebb, legtisztább, legáldottabb dicső Nagyaszonyunkért, az Istenszülő és mindenkorszűz Máriáért,²³² és így szépen felsorolja a szentek egész gyülekezetét.²³³ Ők adnak okot az Egyház-

230 vö. 10. fejezet illetve a továbbiakban majd a 48–50. fejezet fejtegetései.

231 A Liturgia szövege itt a Róm 12,1-t idézve ennek a keresztyén áldozatbemutatásnak kiválóságára utal. A *logiké* jelzőt lehetne értelmes, okos vagy eszmei szolgálatnak is fordítani. Ennek a Szent Liturgiára való alkalmazásáról az 51. fejezetben lesz szó.

232 A Kabaszilasznál itt szereplő görög szöveg nem teljesen azonos a ma használatossal. Az „ősatyák”-on mindenestre az Úr test szerinti őseit, az „atyák”-on pedig inkább az egyházatyákat érti. Az Istenszülő említése eredetileg a szentek közül a legelső lehetett, s csak a 6. század után, a *Valóban méltó* kezdetű ének megjelenésekor kerülhetett közvetlenül az Istenszülőt dicsőítő himnusz elé.

233 A mai görög Liturgiában itt csak Keresztelő Szent János, az apostolok és az aznap ünnepezt szentek nevét említi meg a pap.

nak hálaadásra Isten felé. Érettük hálálkodva mutatja be az Egyház ezt az értelmes istentiszteletet Istennek, mégpedig mindenkinél inkább a boldogságos Istenszülőért, mint aki szentségben mindenki mást fölülmúl. Ezért egyébként nem is értük imádkozik a pap, hanem inkább maga kéri arra őket, hogy itteni imádságaiban legyenek segítségére. Hiszen nem könyörgő, hanem hálaadó imával végzi itt érettük az adományok felajánlását.

8. Ennek végeztével aztán a könyörgést is elvégzi. Felsorolja mindazokat, akikért imádkozik, s mindenkire kéri az üdvösséget, majd pedig kinek-kinek azt, ami neki szükséges és egymásra nézve is hasznos. Közben azt mondja: „Fölajánljuk még neked ezt a szellemi szolgálatot az egész földkerekségért, a szent, egyetemes és apostoli Egyházért, és azokért, akik tisztaságban, tisztas életben töltik napjaikat; az igazhitű s Krisztust szerető uralkodónkért”. Ilyenek tehát a pap imádságai.
9. A **boldog emléké** (Arany^sszájú) Szent János így mutatja meg ennek a szent szolgálatnak kettős, hálaadó és könyörgő jellegét, hogy egymástól különválasztva említi azokat, akikért hálát ad, és azokat, akikért könyörög. Az isteni ihletésű Vazul viszont már a könyörgésbe belekapcsolja a hálaadást. Egyébként ő ezt teszi Szent Liturgiájában végig, hiszen majdnem minden imádságában megtalálható mind a kétféle alkalmazás. Megemlékezik ugyan Szent Jánoshoz hasonlóan ezekről a szentekről is, méghozzá a szertartásnak ugyanazon helyén; de nem ugyanilyen módon. Először ugyan ő is azért imádkozik, hogy Isten mindnyájunkat méltasson a szentségben való részesülésre, s hogy ez „ne ítéletre vagy kárhozatra történjék”, de aztán azt a szándékot teszi hozzá, „hogy kegyelmet találjunk a kezdettől fogva előtted kedves összes szenteiddel, az ősatyákkal, atyákkal, pátriárkákkal együtt”, és így tovább, majd pedig „kiváltképpen a legszentebb Istenszülővel” együtt. S habár ebben a szövegben is főként a könyörgés található meg, de azért kitűnik belőle a hálaadás is, hiszen emberi nemünk jótevőjeként hirdeti Istent, amikor megemlíti az általa megszentelt és tökéletességre jutott embereket. Mintha csak ezt mondaná: Add meg nekünk kegyelmedet, amelyet korábban megadtál a szenteknek, s szentelj meg bennünket, amint előbb már másokat is megszenteltél emberi nemünkből!
10. Ezekről talán elég is lesz ennyi.²³⁴

234 Később Kabasziász mégsem elégszik meg ennyivel, mert tovább folytatja ezeket a fejtegetéseit a 48–50. fejezetben.

34. *Mit imádkozik a pap magáért és a szent adományokért, s milyen imádságra szólítja föl a híveket?*

1. Miután a pap már mindenki számára kérte a szükséges dolgokat, önmagáért is imádkozik, hogy a följánlott adományok jóvoltából ő is megszentelődjék.
2. Mi ez a megszentelődés? A bűnbocsánat elnyerése. Hiszen ez a legfőbb hatása ezeknek az ajándékoknak. Honnan tudjuk ezt? Onnan, hogy az Úr ezt mondta apostolainak a kenyérre mutatva: *Ez az én testem, mely érettetek megtöretik a bűnök bocsánatára*, s hogy a kehely fölött is hasonló módon utalt erre.
3. „Emlékezzél meg Uram az én méltatlanságomról is – mondja a pap – , és bocsásd meg minden szándékosan vagy akaratlanul elkövetett vétkeimet, s ne vond meg bűneim miatt Szentlelked kegyelmét az előtted levő ajándékoktól!”²³⁵
4. Tehát a Szentlélek adja meg a bűnbocsánatot azoknak, akik ezekben a megszentelt ajándékokban részesülnek. Hiszen ezt mondja a pap: „Ne vond meg a kegyelmet ezektől az ajándékoktól az én bűneim miatt!” Kétszer is állítja tehát, hogy ezekben a drága ajándékokban a kegyelem működik: egyik módon úgy, hogy azokat megszenteli, másik módon pedig úgy, hogy a kegyelem általuk bennünket szentel meg.
5. Azt, hogy az előző módon működjék a kegyelem az adományokban, semmilyen emberi gyarlóság nem képes megakadályozni. Minthogy ugyanis azok megszentelése nem emberi erény műve, úgy semmilyen emberi vétek nem tudja meggátolni sem.
6. A másik fajta megszenteléshez azonban szükség van saját buzgóságunkra is. Ezért a mi hanyagságunk is gátat vethet ennek. Hiszen a kegyelem úgy szentel meg az adományok által bennünket, hogyha a megszentelés befogadására alkalmasnak talál. Ha azonban felkészületlenül fogadjuk, akkor semmi hasznot nem jelent, sőt mérhetetlen kárt okoz. Ezért könyörög tehát Istenhez a pap, hogy ne vonja meg az ajándékoktól kegyelmét, akár pusztán a bűnök bocsánatát jelenti ez, akár ezenkívül még mással is megajándékozza azokat, akik tiszta lelkiismerettel fogyasztják ezt a szent eledelet, mert ezt meggátolhatja az emberi gonoszság.
7. Ezt az imádságot kis idő múlva már az egész néppel együtt mondja a pap. Egyetértésért könyörög mindenki számára, „hogy egy szájjal és egy szívvel dicsőítsék” Istent, majd pedig akik ezt megfogadva felkészültek, azok számára megígéri „a mi nagy Istenünk és Üdvözítő Jézus Krisztusunk

235 Jelenleg ez az ima csak Szent Vazul Liturgiájában található meg ilyen formában, de Kabaszilas korában még Aranyaszájú Szent János Liturgiájában is szerepelt.

kegyelmét”. Aztán felszólítja őket, hogy könyörögjenek Istenhez azzal az imádsággal, melyet ő már elkezdett; az összes szent segítségéért folyamodva. Mert pontosan ezt jelenti a „minden szentekről” való megemlékezés: hogy segítségül hívjuk őket imádságunkban.²³⁶

8. Aztán mit mond még? „A megszentelt ajándékokért könyörögjünk az Úrhoz!” Nem azért, hogy ezek a megszentelésben részesüljenek – hiszen épp azért beszélünk „megszentelt” ajándékokról, hogy ilyesmi eszedbe se juthasson –, hanem hogy bennünket is részesítsenek a megszentelésben. Ezt jelenti ugyanis a következő könyörgés: „hogy a mi emberszerető Istenünk elfogadva azokat küldje le nekünk kegyelmét”. Mintha azt mondaná: Azért könyörögjünk a följánlott adományokért, hogy hatékonyan működjenek bennünk, vagyis hogy semmi ne tehesse hatástalanná ezt a kegyelmet. Hiszen amikor az emberek között megjelent az ő mindenható teste, akkor is voltak olyan városok, ahol nem tudott csodákat művelni az ott lakók hitetlensége miatt.²³⁷
9. Miután tehát a pap hangosan szólt a néphez, csöndben imádkozik ezekért az Istenhez könyörgő hívekért, hogy „tisztá lelkiismerettel részesüljenek a félelmetes Titkokban”,²³⁸ s így élvezhessék is ennek a szent asztalnak a gyümölcsét: Hadd szolgáljon az „bűneik bocsánatára, a Szentlélek közösségére, a mennyország elnyerésére, nem pedig ítéletre vagy kárhazatra”.
10. Ezek után Isten segítségét és oltalmát kéri mindenkire, és megkéri a híveket, hogy ők is imádkozzanak „az egész napnak tökéletes, szent, békességes és vétek nélküli eltöltéséért”, illetőleg hogy őrzőjük a „békesség hűséges angyala” legyen, szemben a hazugság angyalával, akire igen veszélyes volna bármit is rábízniuk. Amikor az őrangyalért könyörgünk, nem azt kérjük, hogy most adja őt mellénk Isten – hiszen már kezdettől fogva mindegyik hívő kapott ilyen angyalt –, hanem hogy hathatósan működhessen, s végrehajthassa velünk is a kötelességét. Hogy vigyázzon ránk, hogy a helyes úton járjunk, s ne hagyjon magunkra még akkor se, ha bűneinkkel felbosszantjuk.
11. Mindezek után kérjük még a bűnök bocsánatát, minden jót és hasznosat „lelkünknek, és a világnak békességet”, aztán még a jövővel kapcsolatos bizonyosságot, hogy életünknek hátralevő részét békében és bűnbánatban töltve el keresztény módon fejzthessük be. Majd pedig „a hitnek egységét és a Szentlélek közösségét kérve önmagunkat, egymást és egész életünket Istennek ajánljuk”.

236 Ezt az ekténiát már a diakónusnak kellene mondania.

237 vö. Mt 13,58; Mk 6,5–6

238 A szentségnek ilyen megjelölését itt is az Isten iránti nagy tisztelet indokolja.

12. Arról pedig, hogy mit is jelent „a hitnek egysége és a Szentlélek közössége”, és hogy miért kérjük ezeket itt, már korábban sokat beszéltünk.²³⁹

[FELKÉSZÜLÉS AZ ÁLDOZÁSRA]

35. *Az Úrtól kapott imádság, a főbajtás, majd a hálaadás és könyörgés Istenhez, s végül a dicsőítés*

1. Miután a pap ennyire épületes módon vezetgette híveit, és úgy egybe-kovácsolta őket a jóra, hogy már véget érhetett az előkészületük, és az istenfiúságra méltókká lettek, azt kéri Istentől, hogy „méltasson minket bizalommal elmondani” azt az imát, amelyben „Mi Atyánk”-nak merjük nevezni Őt.²⁴⁰ Miután pedig ezt vele együtt az egész közösség végigimádkozta, ő maga fejezi be az imát, fennhangon dicsőítve Istent.²⁴¹
2. Aztán békéért könyörög mindenki számára. Miután pedig az imádság így föllevenítette azok nemes hovatarozását, akik Atyjuknak nevezték Istent, most felszólítja őket arra is, hogy mint Urat ismerjék el Őt, és szolgálai mivoltukat kifejezésre juttatva hajtsák meg előtte fejüket, és ezzel a testtartással vallják meg szolgálai mivoltukat. S ne csak úgy hódoljanak neki, mint teremtmények Uruknek, Teremtőjüknek és Istenüknek; hanem úgy is, mint megváltott szolgálak annak, aki egyszülött Fiának vére árán váltotta meg őket. Ezzel ugyanis kétszeresen is szolgálai lettünk, de egyúttal fiaivá is tett bennünket. Mert még szolgáságunk kötelekeit is megnövelte és megjavította ugyanaz a vér, amelynek árán saját fiaivá tett minket Isten.
3. Miután mindenki meghajtotta fejét, a pap önmagában hálát ad a mindenséget teremtő Istennek, s kinek-kinek hasznára való dolgokat kér tőle. Ezért emlékezteti is Őt Egyszülöttjének nevére, az ő kegyelmére és emberszeretetére, hogy így fogadja el kéréseinket, az Üdvözítő isteni ígérete szerint: *Bármit kértek az Atyától az én nevemben, megadja nektek.*²⁴² Aztán a körülálló nép számára is hallhatóan dicsőítést kapcsol ehhez, s úgy magasztalja a legszentebb Háromságot, hogy a nép is részt vegyen ebben a dicsőítésben.

239 vö. 14. fejezet, amely teljesen ennek a följajánlásnak van szentelve, s végül már ezt a Miatyánk előtti formulát is idézi.

240 A pap csendes imája ezekkel a hangosan elmondott szavakkal fejeződik be: „és méltass minket, Urunk, hogy bizalommal, elítélés nélkül bátorkodjunk Téged, mennyei Isten, Atyánknak nevezni és mondani!”

241 A *Miatyánk* végén lévő *doxológiát* a Szentírás-kéziratokba is bekerült szentháromsági dicsőítéssel éneklő a bizánci papság.

242 vö. Jn 16,23

4. Majd ismét befelé fordul, és magában csendesen imádkozik. Imádságában magát Krisztust mint Áldozatot, Papot, Kenyeret kéri arra, hogy az ő közvetítésével adja át magát szolgálóinak.

36. *Miről szól a szentséget fölemelő pap a néphez, és a hívek mit felelnek arra?*

1. Amikor már a pap a szent asztalhoz akar járulni, és másokat is ide akar hívni, mivel nem mindenkinek szabad részesülnie a szentségekből, ő maga nem is mindenkit hív meg oda, hanem megfogja az életadó kenyeret, fölemeli azt, és azokat hívja a benne való részesülésre, akik méltók erre: „Szentség a szenteknek!” Mintha csak azt mondaná: Itt van az élet kenyere, amint látjátok. Tehát akik részesülni akartok ebből, igyekeztek. De ne mindnyájan, hanem csak az, aki szent! Hiszen a szentséghez csak a szentek járulhatnak.²⁴³ A „szentek”-en azonban itt nem csupán az erényben tökéleteseket érti, hanem azokat is, akik erre a tökéletességre törekednek, csak még épp nem érték el. Az ilyeneket semmi sem akadályozza abban, hogy a szentségben részesülve majd megszentelődjenek, s ebből a szempontból már szentek legyenek. Hiszen az egész Egyházat is szentnek szokás nevezni. A boldog Apostol pedig az egész választott népet így szólítja meg: *Szent testvéreim, akiknek mennyei hivatás jutott osztályrészül!*²⁴⁴ Szenteknek nevezhetők ők a szentség vétele és az Úr testében és vérében való részesülés miatt. Mert tagjai vagyunk az ő testének, *hús az ő húsból, csont az ő csontjából.*²⁴⁵ Amíg tehát vele össze vagyunk kapcsolódva és összhangban maradunk, addig szent életet élünk, és elérjük a szentség révén a megszentelődést, amely ebből a főből és szívből árad. Ha azonban elvágánánk tőle magunkat, és kiesnénk ennek a legszentebb testnek egészéből, hiába vágyódnánk a szentségre, hiszen a halott és levágott tagokhoz nem jut el az élet.
2. S vajon mi szakítja el az ilyen részeket a szent testtől? *A bűneitek* – mondja Isten –, *amelyek közém és közétek ékelődnek.*²⁴⁶
3. Mi a helyzet tehát? Minden bűn élettelené teszi az embert?
4. Nem, hanem csupán a halálra vezető bűn. Azért is nevezik az ilyet halálra vezetőnek, hiszen Szent János szerint ezenkívül van nem halálos bűn is.²⁴⁷ Ezért a megkereszteltek – mindaddig, míg olyan vétket nem követtek el, amely Krisztustól elszakítaná őket, és halált hozna rájuk – nem le-

243 A „Szentség a szenteknek” latin formulája (*Sancta sanctis*) a középkorban sokáig használatos volt a latin liturgiákban is. Az ezzel kapcsolatos erkölcsi követelményeket és esetleges félreértéseket tisztázza ez a fejezet.

244 Zsid 3,1

245 V.ö. Ef 5,30; Ter 2,24 LXX

246 Iz 59,2

247 1Jn 5,16–17

hetnek akadályoztatva abban, hogy e szentségben részesülve megszentelődjenek. Rájuk tényleg, még elnevezésük szerint is érvényes ez a „szent” szó, mert ők még élő tagok, akik valóban kapcsolatban állnak a fővel.

5. Ezért is, amikor a pap így szól: „Szentség a szenteknek!”, a hívők ráfelelnek: „Egy a szent, egy az Úr, Jézus Krisztus, az Atyaisten dicsőségére!” Mert senki sem kaphatja meg máshonnan a megszentelődést, és nem is emberi erény eredménye az. Ezt mindenki tőle és általa kapja meg. Mint amikor sok tükörcdarabot helyez valaki a Nap alá: mindegyik tündöklök és ragyog, s te úgy véled, hogy sok napot látsz, pedig valójában egyetlen Nap van, mely mindegyikben benne ragyog. Ugyanígy az egyetlen Szent is, aki a hívekre kiárasztja önmagát, sok lélekben tündöklök fel, és sokakat nyilvánít szentnek: mégis csak egyedül Ő a Szent, mégpedig az Atya dicsőségére. Mert Istent egy ember sem dicsőítette meg a neki kijáró dicsőséggel. Ezért korholta így a zsidókat: *Ha Isten vagyok én, hol van az én dicsőségem?*²⁴⁸ Csakis az Egyszülött adta meg neki az őt megillető dicsőséget. Ezért mondta a szenvedésre készülve az Atyának: *Megdicsőítettelek Téged a földön.*²⁴⁹ Vajon hogyan dicsőítette meg? Úgy, hogy megmutatta az ő megszentelését az embereknek, hogy szentnek bizonyult, amint maga az Atya szent. Mert ha abból indulunk ki, hogy ennek a Szentnek az Atyja Isten, akkor a Fiú ragyogása az Atya dicsőségére válik; ha pedig embersége alapján tekintjük Őt Istennek, akkor is a legfőbb teremtménynek ekkora méltósága és erényessége a mindenség Teremtőjének dicsőségére válik.

37. Mit jelent a szentségbe öntött forró víz?

1. Miután a pap így összehívta a hívőket a szent vacsorára, ő maga fog abból elsőként részesülni, illetve akik vele együtt az egyházi rendhez tartoznak és az oltárnál szolgálok. Előbb azonban még forró vizet önt a kehelybe, hogy ezzel jelezze a Szentlélek lejövetelét az egyházra.²⁵⁰ Ő ugyanis akkor szállt le az Egyházra, amikor már az Üdvözítő beteljesítette egész megváltói művét. Most pedig az áldozat bemutatása és az ajándékok megszentelődése után újra eljön azokhoz, akik méltóan áldoznak.
2. Az eucharisztikus Liturgiában a pap Krisztus egész üdvözítő művét jelezte a kenyéren mint valami táblán. Először persze még csak előképileg

248 Mal 1,6

249 Jn 17,4

250 *A zeonnak* nevezett szertartás már a 7. századtól bekerült a bizánci Liturgiába. A görög elnevezés forró vizet jelöl, amit a pap az áldozás előtt önt a kehelybe. Ez eredetileg Krisztus emberségének a kifejezője is lehetett, illetve a *proskomidia* során már egyszer kehelybe öntött hideg vízhez képest a feltámadást is jelezhetette.

szemlélhettük őt, mint csecsemőt, majd mint halálra juttatott és végül mint keresztre feszített, átszúrt mellű férfit. Aztán már azt is szemlélhettük, hogy ugyanaz a kenyér az ő legszentebb testévé változik, amely mindezt valóban elszenvedte, föltámadt, mennybe ment, és az Atya jobbján ül. Ezek után tehát most már mindennek a célját is jelezni kell, hogy teljes legyen a szentség titkába való beavatás. Tehát hogy a megváltás művéhez az annak egész beteljesülését jelző eseménysor is kapcsolódjék.

3. Mi is a végcélja és eredménye Krisztus szenvedéseinek, szavainak és tetteinek? A velünk való kapcsolat szempontjából nem más, mint a Szentlélek eljövetele az Egyházba. Tehát az előbbieket után ezt is jelölnünk kell. Ezt pedig a szentségbe öntött forró víz jelzi.²⁵¹
4. Ez ugyan víz, de egyúttal a tűzből is tartalmaz valamit; s így jelölheti a Szentlelket, akit víznek is neveznek, s aki tűzként jelent meg akkor, amikor leszállt Krisztus tanítványaira.²⁵²
5. A Liturgiának ez a pillanata tehát az akkor történt eseményt eleveníti föl. Pünkösdkor a Szentlélek azután szállt le, hogy Krisztus már minden reá vonatkozó jövendölést beteljesített. Most ezt a vizet olyan megszentelt adományokhoz önti a pap, amelyek szintén teljességre jutottak.
6. A szentség pedig egyúttal az Egyházat is jelöli, amely *Krisztus teste s egyenként is az ő tagja*,²⁵³ s amely Krisztus mennybemenetele után maga is befogadta a Szentlelket. Most is azután fogadja be a Szentlélek ajándékát, miután Isten már elfogadta a megszentelt adományokat mennyei oltárára, s maga küldte el értük ezt az említett ajándékot. Hiszen akkor is, és most is ugyanaz a Közbenjáró²⁵⁴ és ugyanaz marad a Lélek.

38. Milyen értelemben jelölheti az Egyházat a szentség?

1. Az Egyházat a szent Titkok nem csupán jelképesen jelölik, hanem mint ahogyan a szív magában foglalja a testrészek jelzéseit, a növény gyökere

251 A Szentlélek tüzére utaló forró vizet az arra áldást kérő diakónus „forróság”-nak vagy „hevület”-nek is nevezheti, a pap pedig ezekkel a szavakkal áldja meg: „Áldott a te szentjeid buzgósága mindig, most és mindenkor és örökkön-örökké”. Erre a diakónus kereszt alakot rajzolva önti bele a forró vizet a kehelybe, miközben ezt mondja: „A Szentlélek buzgósága” (hosszabb formulával: „A hit buzgósága, telve Szentlélekkel”). Ezt egyébként a pap az előző teendőjéhez és a „Bárány” megtöréséhez kapcsolt kommentárjával is magyarázza: „A Szentlélek hitének teljessége”. Mindez tanúságtétel arról is, hogy Jézus Krisztussal együtt a Szentlélek is jelen van a kenyér és bor színe alatt, és önmagát közli az áldozókkal.

252 Jn 7,38 és ApCsel 2,3

253 1Kor 12,27

254 μεσίτης

az ágakéit, vagy – az Úr példázata szerint – a szőlőtő a szőlővesszőkéit.²⁵⁵ Nemcsak névleges közösséget vagy egymáshoz viszonyított hasonlóságot jelöl ez, hanem tényleges azonosságot.

2. Mert a szentség²⁵⁶ tényleg Krisztus teste és vére. Krisztus Egyháza számára pedig ezek úgy jelentenek ételt és valóban italt, hogy aki ezekben részesül, nem ezeket változtatja át saját emberi testévé, mint valami más ételt, hanem maga az emberi test alakul át olyanná, mint az erősebb lény, Akinek a hatalma itt felülkerekedik.²⁵⁷ Amint a vas tűzbe rakva maga is tűzzé válik, nem pedig a tüzet alakítja át vassá, és amint a tűzzel átjárt vasat már nem vasnak, hanem egyszerűen tűznek látjuk, mivel a vas sajátosságait teljesen elrejti a tűz; ugyanígy ha valaki Krisztus Egyházát a vele való egyesüléskor s az ő testéből való részesüléskor szemügyre vehetné, nem láthatna mást, csak egyedül az Úr testét. Ennek alapján írja Pál: *Krisztus teste vagytok, s egyenként az ő testrészei.*²⁵⁸ Hogyha őt fejnek, minket pedig testnek nevez, ezzel nem csupán Krisztusnak rólunk való gondoskodását, nevelő célzatú fenyítéseit és a mi alávetettségünket akarja megmutatni – mint ahogy mi némi túlzással egyeseket rokonaik vagy barátaik tagjainak szoktuk nevezni –, hanem pontosan szó szerint érti ezt: hogy a hívők eme vér által már Krisztusban élnek, és már tényleg mint fejükhöz tartoznak őhozzá, sőt ebbe a testbe is vannak beöltöztetve.
3. Éppen ezért nem helytelen azt állítani, hogy a szentségi Titkok az Egyházat is jelölik.

39. Hogyan hívja a pap áldozni a híveket, s hogyan válaszolnak ők a szent ajándékok láttán?

1. Miután a pap részesült a megszentelt adományokban, a néphez fordul, és felmutatja a szentséget, hogy akik részesülni akarnak belőle, azokat odahívja. Arra hívja fel őket, hogy „istenfélelemmel és hittel”²⁵⁹ közeledjenek! Ne vessék meg a szentséget a látszat miatt, s ne is bizonytalankodjanak amiatt, mert a hit tárgya fölülmúlja az értelmet, hanem ismerjék el annak méltóságát. Higgyék el azt, hogy ez az örök élet forrása a benne részesülők számára, s ilyen hittel közeledjenek.

255 vö. Jn 15,1

256 τὰ μυστήρια

257 Az eucharisztíának mint az egész embert átalakító tápláléknak a hatásait Kabaszilas az Élet Krisztusban című művének 4. kötetében fejtette ki (SC 355,288–336).

258 1Kor 12,27

259 A görög Liturgia későbbi szövegekönvei szerint ehhez a „hittel” szóhoz a diakónus még a „szeretettel” szót is hozzákapcsolja, s a pap helyett már ő maga mondja el végig ezt a meghívást, mégpedig a nép felé fordulva.

2. A hívek kifejezésre juttatják áhítatos tiszteletüket és hitüket: leborulnak, áldják és Istenként magasztalják a szentségben (szellemileg) fölismerhető Jézust. S hogy ez a dicsőítés igazán tündöklő legyen, a próféták szavaiból rakják azt össze: Áldott, aki az Úr nevében jön, Isten az Úr, ki megjelent nekünk.²⁶⁰ Hiszen így szólt az Úr: *Atyám nevében jöttem, s nem fogadtatok el. Ha valaki a saját nevében jönne, azt elfogadnátok!*²⁶¹ Az igazi Úr-nak, az Egyszülött Fiúnak épp az a sajátos tulajdonsága, hogy megdicsőíti az Atyát. A szökött szolgának pedig éppen a kevelység és az elpártolás a jellemzője. Tudatában volt ennek a próféta is, aki fölismerte azt, hogy mi különbözteti meg a jó Pásztort a farkastól, s ezért már messziről áldja azt, *aki az Úr nevében jön.* Az Atyát nevezi itt Úr-nak, aki pedig megjelent, azt Istennek hívja. Ezekkel a szavakkal áldják maguk a hívők is itt a közójük érkező Krisztust, s így magasztalják a megjelenőt.

40. A pap imádsága a hívekért az áldozás után

1. Az áldozás után a pap imádkozik azokért, akik a Titkokban részesültek; üdvösséget és áldást kér számukra Istentől. Hogyan hangzik ez az imádság? Üdvöztssd Isten a te népedet, és áldd meg örökségedet!
2. Ez is prófétai szó,²⁶² s ilyesmit a zsolttáros még máshol is mond, ahol az Atya nevében szól a Fiúhoz: *Neked adom a pogányokat örökségül, és birtokul a föld határait.*²⁶³ Mert amit Ő Istenként kezdettől fogva birtokolt, annak emberként csak később lett örököse.
3. De mivel Ő a Teremtőnk is, miért nem szólítjuk meg őt Alkotóként? Például így: „Áldd meg a te műveidet!” Miért az „örökség” szót mondjuk ehelyett? Hogy még inkább irgalomra induljon irántunk, hiszen ezzel felidéztük számára azt a szegénységet, amelyet értünk viselt el. Mert szinte azt mondja a pap: Azokért imádkozom, akikért Te, mindennel rendelkező, kegyeskedtél a szolgálóiddal együtt lenni, parancsszót elfogadni, és beállni azok sorába, akik befogadnak Téged.²⁶⁴ Sőt még azt is elfogadtad, hogy „örökös”-nek hívjanak Téged, jóllehet semmit sem kell megszerezned!
4. Az, hogy föllevenítjük előtte a Krisztussal való szorosabb kapcsolatunkat, nyilván még inkább irgalomra indítja őt, az „örökös” cím pedig va-

260 A hívek a 117. zsolttárnak a 26–27. versével válaszolnak a pap meghívó szavaira.

261 Jn 5,43

262 Zsolt 27(28),9

263 Zsolt 2,8

264 Krisztus önkéntes szegénységével és önküüresítésének többi szempontjával kapcsolatban vö. a 17. fejezetet, amely szerint az első *antifóna* témája „a Fiú önkéntes kiüresedése és szegénysége, a testben végbevitt művei és szenvedései... S nemcsak részvétet mutatott szerencsétlenségünk iránt, hanem bajainknak részese is lett: velünk közösen vállalta a pusztulást és a halált.”

lóban szorosabb hovatartozást fejez ki, mint teremtett mivoltunk. Hiszen aki saját örökösivé tett, így sokkal inkább és jobban a tulajdonába vett bennünket, mint korábban a teremtő cselekvése folytán. A teremtés folytán ugyanis egyszerűen az emberiség természete fölött nyert uralmat; az örökösség révén viszont értelmünknek és akaratunknak is Ura lett, és az emberiség fölötti igazi uralmat ez jelenti. Az előbbi ugyanis közös vonásunk az értelem és lélek nélküli lényekkel, mert természete révén minden alá van rendelve Istennek, mint teremtmény a Teremtőnek.

5. De hogyan lett Ő örökség folytán Ura az értelemnek és akaratnak? Úgy, hogy miután eljött a világba, megfeszítettetett és feltámadt, neki rendeltük alá értelmünket és akaratunkat. Értelmünket azért, mert elismertük Őt igazi Istenünknek és az egész teremtés Urának. Akaratunkat pedig azért, mert szerettük Őt és uralmát, és igáját örömmel vettük a vállunkra.
6. Így vette birtokba Isten tökéletesen az embereket; így kerültünk ténylegesen az ő tulajdonába. Erre a birtokba vételre Izajás próféta már régen vágyott, hiszen ezt mondta: *Úristenünk, hadd legyünk tied!*²⁶⁵
7. Ilyen az az örökség, melyet az Írás szerint a Fiú az Atyától kapott meg, az imádság pedig erről szól.²⁶⁶

41. A mindezeket követő hálaadás és végső dicsőítés

1. Ezzel az egész Szent Liturgia befejeződik, és az isteni eucharisztia véget ér. Az adományok megszentelődtek. Megszentelték a papot és mindazokat, akik körülötte jelen voltak, sőt az ő közvetítésükkel megszentelték és tökéletessé tették az Egyház többi tagját is.
2. Ezért befejezésül mind a pap, mind pedig a jelenlévő hívek hálát adnak Istennek és dicsőítik őt. A pap ezt mondja: „Áldott a mi Istenünk öröktől fogva, most és mindenkor és örökkön-örökké! Ámen.”
3. A nép pedig elkezdí azt az éneket, melynek elejét a próféta szövegekből vettük át: *Teljenek be ajkaink dicséretteddel, hogy énekeljük Uram, a te dicsőséged!*²⁶⁷ Mert nem vagyunk ugyan méltók arra, hogy himnuszt ajánljunk fel neked, Urunk, azokért a javakért, melyekből részesítettél minket,

265 Iz 26,13 szó szerint (a görög szöveg szerint) így hangzana: *Úristenünk, végy birtokba minket! Rajtad kívül mást nem ismertünk, a te nevedet nevezzük.*

266 A kommentárban hiányzik az utalás az áldozás utáni első énekre, amely az „Üdvözítsd, Isten, a te népedet, és áldd meg örökségedet!” papi áldás után a pünkösdi *sztichira* hitvallását eleveníti fel: „Láttuk az igazi világosságot, vettük a mennyei Szentlelket, megtaláltuk az igaz hitet”. Meglepő lenne, ha Kabaszilas is ismerhette volna ennek liturgikus használatát, s itt mégsem emelte volna ki a Szentháromság hálát adó ima sajátosságait.

267 Zsolt 70(71),8. Ezt az áldozás utáni éneket a *Chronicon paschale* (PG 93,1001) tanúságtétele szerint 624-ben Szergiosz pátriárka vezette be, s bár Kabaszilas idejében még

- de Te add meg ezt is! Hogyan? „Töltsd be ajkainkat dicséreteddel”, és amint imádságot adsz az imádkozók számára – mert nem tudjuk, mit és hogyan kell kérnünk –, a te magasztalásodra is adj képességet ajkunknak!
4. Ezek után azért imádkoznak, hogy az elnyert megszentelődés megmaradjon bennük: tehát semmilyen áruulás folytán ne vesszen el a kegyelem, s ne semmisüljön meg az ajándék, melyet az ő kezéből kaptunk. „Tarts meg minket megszentelédben!” Mit kell tennünk ehhez? Hiszen a mi részünkről is szükség van bizonyos tettekre. „Hogy egész nap elmélkedjünk a te igazságosságodról”. Igazságosságnak nevezzük itt Istennek a szent Titkokban szemléltethető bölcsességét és emberszeretetét, amint Pál kifejtette: *Nem szégyellem Isten evangéliumát. Benne nyilvánul meg ugyanis Isten igazságossága mindenkinek és minden hívőnek.*²⁶⁸ Ennek az igazságosságnak a szemléltető átemlékedése²⁶⁹ alkalmas arra, hogy megőrizze bennünk a megszentelődést. Hiszen növeli az Istenbe vetett hitet, fellobbantja a szeretet tüzét, és semmilyen rosszat nem enged lelkünkhöz férkőzni. Nyilván előzőleg sem hiába mondtuk azt, hogy a szent Titkokhoz illő gondolatok nélkül nem szilárdulhatna meg és nem maradhatna fenn bennünk a megszentelődés.²⁷⁰

[A SZENTSÉG TEOLÓGIÁJA]²⁷¹

42. Megszentelődhetnek-e az elhunytak is az oltáron lévő adományok révén úgy, mint az élők?

1. Ez egy olyan kérdés, amellyel ki kell egészíteni az elmondottakat.
2. Úgy látszik, hogy az isteni és szent szertartás elvégzésének kétféle megszentelő hatása van. Az első a közvetítés: a fölajánlott adományok ugyanis már magával a fölajánlással megszentelik a fölajánlókat és azokat, akikért fölajánlják ezeket, mert kiengesztelik irányukban Istent. A másik pedig az áldozás: amikor mindez már az Úr szava szerint valódi étel és ital lesz.

mindenütt énekelhették, ma már a legtöbb görög *liturgikonból* kimaradt, s jobbra csak a szláv imakönyvekben szerepel.

268 Róm 1,16 elég szabadon idézve. Az eredeti szövegben Isten erejéről van szó, s csak a 17. versben történik utalás Isten igazságosságának megnyilvánulására, *amelyet a hívő a hittel nyer el.*

269 ἡ μελέτη

270 A Liturgia befejező részének kommentárja az 53. fejezetben folytatódik majd. Addig a szerző egy hosszú teológiai kitérőt tesz az eucharisztia hatásainak alkalmazásáról.

271 A következő tizenegy fejezetben Kabasziász egy egész sor olyan teológiai kérdést tárgyal, amely igen érdekelhette és meg is oszthatta vitázó kortársait. S ha nem is sikerül mindig meggyőző logikai érvelést alkalmaznia, de a szentségre vonatkozó hite átsugárzik legbonyolultabb feleletein is.

3. E kétféle mód közül az előbbi egyaránt vonatkozik élőkre és megholtakra, mivel az áldozatot egyaránt ajánljuk fel mindegyikért. Az utóbbi viszont nyilván csak az élőkre vonatkozhat, mert a holtak már nem tudnak sem enni, sem inni. Mi is hát a helyzet? Emiatt tehát a szentáldozással nem szentelődhetnek meg az elhunytak, s így talán kisebb mértékben részesednek ebben, mint az élők? Semmi esetre sem. Hiszen Krisztus őket is részesíti önmagából, csak olyan módon, amit egyedül Ő ismer.²⁷²
4. S hogy ez most nyilvánvaló legyen, vegyük sorra a megszentelődés okait. Vajon miért ne részesülhetnének ebben az elhunytak úgy, akárcsak az élők?
5. Mert mik is azok a kiváltó okok, amelyek a megszentelődést létrehozzák? Vajon az, hogy testben él valaki? Vagy hogy saját lábán járulhat az oltárhoz? Az, hogy saját kezébe vagy szájába kaphatja a szentséget, s megeheti és megihatja azt? Semmiképp sem! Hiszen sokaknak azok közül, akiknek ez mind megvolt, s így járultak a szentségekhez, nem vált hasznukra ez, sőt számtalan bűn terhével távoztak innen!²⁷³
6. Akkor tehát mik okozhatják azok megszentelődését, akik tényleg megszentelődnek? Mik azok a feltételek, amelyeket elvár tőlünk Krisztus? A lélek tisztasága, az Isten iránti szeretet, a szentség utáni vágyakozás, készség a szentáldozásra, élénk buzgóság, sóvárgó elszántság. Ez hozza magával a megszentelődést. Ilyen felkészülten kell Krisztushoz járulni, e nélkül pedig nem szabad.
7. Márpedig ezek nem testi előfeltételek, hanem egyedül a lélektől függenek. Nincs tehát akadálya annak, hogy ezeket az elhunytak lelke is ugyanúgy elnyerhesse, mint az élőké.
8. Hogyha pedig ezek a lelkek megfelelő módon felkészültek, és készen állnak a szentség vételére – a megszentelést végző és beteljesítő Úr pedig mindig kész megszentelni, és csak arra vár, hogy részesíthessen magából –, akkor ugyan mi akadálya lehet ennek a részesedésnek? Semmi!²⁷⁴
9. Persze erre közbevetethné valaki: Vajon ha egy élő ember lelkében az említett jó készségek mind megvannak, s nem járul a szentségekhez, akkor talán mégis részesülhet a megszentelődésben?

272 Ebben a tömör kijelentésében Kabaszilas nagyszerűen összefoglalja mindannak a lényegét, amit a következőkben ki akar fejteni.

273 Ez a kijelentés hasonló következtetésekhez vezet el, mint a korabeli nyugati skolasztikában főként Szent Tamás óta (*De sacramento altaris*, 17) megfogalmazódó „pusztán szentségi áldozás” fogalma, amely a rossz keresztényekre is vonatkozhat, akiknél ez nem társul „a lelki áldozás kegyelmeivel”.

274 A nyugati egyházban is meglévő hasonló elméletnek az egyik példája a korabeli (Jean de Fécamp által kiadott) latin liturgikus gyűjteményben Szent Ambrusnak tulajdonított közbenjáró ima az elhunyt lelkékért: „Hogy a szeretetnek ez a nagy szentsége üdvösségükre, örömükre és vigasztalásukra szolgáljon, Úristenünk, legyen ma ez számukra a te nagy és tökéletes vendéglátásod, ó mennyből leszállt Kenyér, ki életet adsz a világnak; s a te szent és áldott tested lakomája”.

10. Nem minden esetben. Csak ha már testileg tényleg nem tud oltárhoz járulni, mint az elhunytak lelke, meg mint például akik *a pusztában, a hegyek közt, a föld barlangjaiban és szurdokaiban bolyongtak,*²⁷⁵ s akik nyilván nem is láthatnak oltárt vagy papot. Az ilyenek számára maga Krisztus biztosította láthatatlan módon a megszentelődést. Miből tudjuk ezt? Abból, hogy igazi élet volt bennük. Márpedig nem lehetett volna akkor, hogyha nem részesültek volna ebből a szentségből. Hiszen maga Krisztus mondotta: *Ha nem eszitek az Emberfia testét és nem isszátok az ő véréét, nem lesz élet bennetek!*²⁷⁶ Ezt akarta megmutatni azzal is, hogy több ilyen szentnek angyalokkal küldte el a megszentelt adományait.
11. Ha viszont valaki annak ellenére nem járult az oltárhoz, hogy meg lett volna rá a lehetősége, az ilyeneknek már teljesen lehetetlen az általuk elért megszentelődésre eljutnia. Nem egyszerűen azért, mert nem ment oda, hanem amiatt, mert tudott volna, s ennek ellenére nem járult az oltárhoz. Ebből ugyanis már kiderül, hogy a szentségekhez szükséges javak nincsenek meg lelkében.
12. Mert ugyan mekkora a szent oltár asztalközössége iránti sóvárgás és vágyakozás az olyan emberben, aki könnyedén eljuthatna oda, csak épp nem akar? S milyen az istenhit abban, aki még az Úr fenyegető szavaitól sem fél, amelyeket Ő azok ellen intézett, akik ezt a titkos vacsorát lenézik? Hogyan is lehetne elhinni az olyan emberről, hogy szeret, aki még azt sem fogadja el, amit tényleg magához vehetne?
13. Ezért tehát nincs mit csodálkozni azon, hogy Krisztus olyanokat részesít ebben a lakomában, akiknek a testüktől elvált lelkük nem vádolható semmilyen evilági gonosszággal. Inkább az tekinthető csodálatos és rendkívüli dolognak, hogy egy romlásban élő ember táplálkozhat romolhatatlan testtel. Abban viszont mi volna különös, hogy egy lényegénél fogva halhatatlan lélek éppen a természetének megfelelően részesül a halhatatlanság táplálékában? S hogyha az előbb említett különös és természetfölötti dolog megvalósítására Isten a maga kimondhatatlan bölcsességével és emberszeretetével módot talált, hogyne hihetnénk el ennek a megvalósulását a még nyilvánvalóbb és valószínűbb módon?

43. A megszentelés a szentséghez járulónak elsősorban a lelkében valósul meg

1. A még testben élők a megszentelt adományt a testük révén kapják meg, de ez először a lelket járja át, s csak a lélek által jut el a testhez. Ezért

275 Zsid 11,38

276 Jn 6,53

mondja a boldog Apostol: *Aki az Úrral egyesül, egy lélek lesz vele,*²⁷⁷ mert ez az egyesülés és összekapcsolódás elsősorban a lélekben valósul meg.

2. Az ember lényege ugyanis tulajdonképpen a lélekben van, ezért itt valósul meg az erények és az emberi buzgóság folytán elérhető megszentelődés. Mivel itt van a bűn központja is, ezért ennek a résznek van szüksége a megszentelt adományok által elősegített gyógyulásra is. A test számára viszont minden a lélekből fakad, s amint ez a szívből eredő gonosz gondolatok által szennyeződhet be,²⁷⁸ úgy a megszentelődése is innen ered, egyrészt az erényes életmód, másrészt pedig a szentségek folytán. Némelyeket pedig még testi ártalmak is érik a lélek rossz állapotából kifolyólag. Ezt akarta kifejezésre juttatni az Üdvözítő azzal, hogy amikor a bűnök megbocsátásával meggyógyította a betegek a lelkét, egyúttal a testét is megszabadította gyöngeségétől.²⁷⁹
3. Így hát a megszentelődés elnyeréséhez nem annyira a léleknek van szüksége a testre, hanem inkább a testnek a lélekre.
4. Ugyan mennyivel lehetne több hasznuk a szent szertartásból a testüktől már megszabadult lelkeknél a még testben élőknek abból, hogy a papot látják, s tőle veszik át a megszentelt adományokat? Hiszen nekik is megvan már az örök Főpapjuk, Aki mindenük lett; ugyanaz, aki maga részesíti ezekben az élőkét is, ha igazán²⁸⁰ veszik őt magukhoz. Mert nem mindazok részesednek igazán a szentségből, akiknek azt a pap adja, hanem tulajdonképpen csak azok, akiknek azt Krisztus adja. A pap ugyanis megkülönböztetés nélkül adja a szentséget mindazoknak, akik eléje járulnak, Krisztus viszont csak azoknak adja ezt át, akik méltók a benne való részesedésre. Ebből nyilvánvaló, hogy csak egyvalaki teheti tökéletessé a lelkeket a szentséggel, mert egyedül maga az Üdvözítő szenteli meg mind az élőkét, mind pedig az elhunytakat.
5. Mindabból tehát, amit itt tisztáztunk, az derül ki, hogy az áldozatbemutatás során megvalósuló szentség közös az élők és az elhunytak számára. Aztán a megszentelődést kialakító lelki javak is egyaránt érvényesek mind ezekre, mind pedig amazokra, hiszen a megszentelődéshez legfőképpen hozzátartozó előfeltételek egyaránt megvannak élőkben és megholtakban; a megszentelést végző Főpap pedig egy és ugyanaz. Ilyen szempont-

277 1Kor 6,17

278 Mt 15,11–20

279 vö. Mt 9,2–8; Mk 2,5–12; Lk 5,20–25

280 *ὡς ἀληθῶς*. Ennek az igazi áldozásnak a hangsúlyozása majd a következő mondatokban válik érthetővé. A keleti teológia egy időben ilyen módon fejezte ki azt, hogy csak megfelelő lelki és testi előkészületek után tartja az áldozást igazán hatékonynak és eredményesnek. A görög kifejezést körülírással „méltó és gyümölcsöző mód”-nak lehetne fordítani.

ból a testben élők helyzete csak annyiban különbözik a már elhunytakétól, hogy ebben az életben még a szentségekre méltatlanok is kelhetnek olyan látszatot, mintha megszentelődnének, mert szájukba veszik az adományokat, a túlvilágon viszont már lehetetlen fölkészületlenül a szentséghez járulni, mert csakis az arra méltóknak lehet részesülniük benne. Az ilyesmi viszont már semmivel sem járul hozzá az élők megszentelődéséhez, hiszen a méltatlan részesedés következménye a végső büntetés. Emiatt tehát az élőknek még többet kell tenniük ahhoz, hogy ez hasznukra legyen.

6. Egyébként a már említett okok folytán az elhunytak lelkének nemcsak lehet részesednie – mégpedig akadálytalanul – a szent adományokból, hanem szükségszerűen kell is. Hiszen ha odaát valami más szerezne igazi örömet és nyugalmat a lelkeknek, akkor épp azzal lenne megjutalmazva az arra méltók tisztasága, s nem is lenne mindenképp szükségük erre az eledelre. Valójában bárminek is hívjuk azt, ami az odaát levőknek örömet és boldogságot ad – legyen ez a név akár a paradicsom vagy Ábrahám kebele, vagy a minden szomorúságtól és fájdalomtól mentes, ragyogó rét és felüdítő hely, vagy maga a mennyország –, mindez nem más, mint éppen ez a kehely és ez a kenyér.
7. Mert mindennek a boldogságnak az oka maga a Közvetítő,²⁸¹ aki *elsőnek ért be érettünk a szentélybe*,²⁸² aki egyedül vezet az Atyához,²⁸³ lelkünk egyedüli Napja, aki most a test kötelékeiben lévőknak így ragyog fel, és akarata szerint részesíti őket önmagából; de akit később már fátyol nélkül szemlélhetünk és vehetünk magunkhoz, amikor majd *látni fogjuk, amint van*,²⁸⁴ mondja (Szent János); amikor majd holttest köré gyűjti a sasokat,²⁸⁵ s amikor majd *felövezi magát, asztalhoz ülteti őket, és megy, hogy kiszolgálja őket*,²⁸⁶ amikor majd a felhőkön tündöklék fel,²⁸⁷ és általa ragyognak az igazak, mint a nap.²⁸⁸ Akik viszont nem egyesültek vele ebben az asztalközösségben, azoknak teljesen lehetetlen lesz majd nyugalmat találniuk vagy bármiféle kisebb-nagyobb jót is elérniük odaát.

281 vö. Zsid 8,6; 9,15

282 Zsid 6,20

283 Zsid 2,10; Jn 14,6

284 1Jn 3,2

285 vö. Mt 24,28; Lk 17,37

286 Lk 12,37. Jézus Krisztusnak ez a kijelentése a virrasztó szolgának ígért jutalmat fejezi ki.

287 Mt 24,30

288 Mt 13,43

44. *Krisztus közvetítő szerepéről*

1. Krisztus a közvetítő, aki által mindazok a javak valóra váltak, amelyeket Isten nekünk adott. Jobban mondva, amelyeket szünet nélkül megad. Hiszen ez nemcsak egyszerre valósult meg, hogy Ő közvetítőként egyszer csak átadta nekünk mindazt, aminek létrejöttében közvetítő szerepet vállalt, s aztán visszavonult volna. Ő szüntelenül közvetít, s nem is csak bizonyos szavakkal s kérésekkel, mint a követek, hanem ténylegesen, cselekedettel. S mi ez a cselekvése? Az, hogy magához kapcsol, s általa saját kegyelmeinek részesévé tesz mindenkit érdeme és megtisztulásának mértéke szerint.
2. Amint a látást a szemeknek önmagában a fény biztosítja, s akik számára ez megszűnik, azoknak a látása is megszűnik, úgy lelkünknek a Krisztussal való folytonos egyesülésre van szüksége ahhoz, hogy teljes egészében élhessen és megnyugodhasson. Mert ahogyan világosság nélkül nem láthat a szem, ugyanúgy Krisztus nélkül sem lehet igazi élet és békesség a lélekben. Egyedül Ő békíthet ki ugyanis Istennel, s Ő biztosítja ezt a békességet, amely nélkül Isten ellenségei vagyunk, és semmi reményünk nem marad arra, hogy valamiképpen Isten javaiban részesedjünk.
3. Ha tehát valaki vagy eredetileg sem kapcsolódott Krisztushoz, vagy pedig egyszer ugyan egyesült vele, de aztán nem maradt kapcsolatban vele, az ilyen ember Isten ellensége, s így távol áll az isteni javaktól.
4. Valójában mi is engesztelte ki az emberek természete iránt Istent? Csakis az, hogy Ő emberként látta szeretett Fiát. Ugyanígy egyénileg is kibékül Ő az emberekkel, hogyha valaki Egyszülöttjének alakját és az ő testét viseli magán, s vele egy testnek bizonyul. Enélkül viszont mindenki megmarad a régi, Istentől eltaszított embernek, akinek semmi köze hozzá.
5. Ha tehát hinnünk kell azt, hogy a papok imádsága és a szent adományok felajánlása biztosít a lelkeknek megnyugvást, akkor még előbb kell hinnünk azt, hogy ez egyedül csak így valósulhatott meg, amilyen módon az ember tényleg megnyugvásra is juthat. S ezt milyen módon érhetjük el? Ahogy már mondtuk: Ha kiengeszteljük Istent, s már nem maradunk ellenségei. Ez pedig hogyan valósul meg? Hogy egyesülünk²⁸⁹ Istennel, s egy lélek leszünk a szeretett Fiúval, akiben egyedül találta kedvét az Atya. Eppen ez a szent oltár fő műve is, amely az elmondottak értelmében közösen vonatkozik az élőkre és elhunytakra.

289 Az itt szereplő görög ige szó szerint egészen testközelezi érintkezést illetve keveredést fejez ki. Az Istennel való egyesülésnek ilyen realista megfogalmazását sok görög atya kifejezetten kedvelte (vö. Aranyzájú Szent János *Szent Máté evangéliumához fűzött 82. homíliája*: „Jézus Krisztus közénk akart vegyülni és egyesülni akart velünk, hogy egy testté legyünk vele” – PG 57, 743).

45. A megszentelődés az elhunytak esetében tökéletesebb

1. A testben élőkhez képest valamivel nagyobb mértékben szentelődnek meg a már testük nélkül élő lelkek. Egyrészt nem kevésbé tisztulnak meg és nyernek bűnbocsánatot a papok imái és az adományok közvetítése által, mint maguk az élők. Másrészt pedig mivel nem vétkezhetnek, már nem halmoznak újabb bűnöket a régiekre, amint az élők többsége teszi. Vagy már teljesen megszabadultak a vétkes állapotuktól is, vagy legalább mindenkorra mentesülnek az újabb bűnök elkövetésétől. Így pedig már jobban készen állnak és szebben fölkészültek az Úrral való együttlétre nemcsak a testben élők többségénél, hanem annál is, amilyenek ők maguk lennének a testi állapotuk szerint. Hiszen már az a pusztá tény is, hogy testüktől különváltak, sokkal alkalmasabbá teszi mindnyájukat a szentségek vételére, mint amennyire testbe zártan képesek voltak erre.²⁹⁰
2. A túlvilágon sok különböző hely van,²⁹¹ hogy odaát minden erényt megfelelő megbecsülés érje, és semmit se kelljen jutalmazás nélkül hagynia az igazságos és emberszerető Bírónak. Akik tehát a legnagyobb jutalomra lettek méltóvá, és tökéletes boldogságban részesülnek, mint Pál és a hozzá hasonlók, még tisztábban részesednek ebben átköltözésük után,²⁹² mint életükben. Így aztán még azok is, akik az ottani nyugalomban csak kisebb boldogságra jutottak, még mindig jobban élvezhetik azt ott, mint az itteni testi életük során.
3. Azt már bemutattuk, hogy a lelkek összes nyugalma és mindenféle kisebb-nagyobb erénynek a jutalma nem más, mint ez a kenyér és ez a kehely, amelyből egyaránt részesednek élők és elhunytak. Ezért is hívta maga az Úr lakomának az igazak eljövendő élvezetét, mert nyilvánvalóan ennél a lakománál semmi sem nyújthat többet.
4. Így hát az eucharisztikus Liturgiát mind az elhunytakért, mind pedig az élőkért végzik. Ahogyan már elmondtuk, kétféleképpen szentelődnek meg az utóbbiak, de kétféleképpen szentelődnek meg az előbbieik is, s az élőkhez képest nincsenek hátrányban az elköltözöttek, sőt bizonyos szempontból előnyben vannak.²⁹³

290 A vitathatatlan első állítás után a szerző ismét egészen merész következtetésekre jut, s nem keres közbülső fogalmat az áldozatbemutatás és annak az elhunyt lelkekre gyakorolt hatása között.

291 vö. Jn 14,2

292 Az „átköltözés”-sel a szerző Szent Pál halál utáni sóvárgására utal (Fil 1,23).

293 Az *Élet Krisztusban* IV. kötetében a szerző már sokkal árnyaltabban vázolja föl a megszentelődésre eljutott lelkekre váró túlvilági asztalközösség sajátosságait: „Egyik asztaltól egy másik asztalhoz jutnak el: a még titokteljes asztaltól a már teljesen feltárult asztalhoz, a kenyértől a testhez. Jelenleg, földi életükben Krisztus még kenyér számukra, ...ott viszont már teljesen leleplezett testén nyugodhatnak.”

46. *Miért lehetnek ezek az adományok mindig kedvesen fogadottak Isten részéről?*

1. A továbbiakban még egy másik kérdést is meg kellene vizsgálnunk. Mert az, hogy az áldozatbemutatástól megszentelődhet minden hívő, már kiderül az előbb elmondottakból. Az a kérdés viszont, hogy mindig megszentelődnek-e, még további vizsgálatot igényel.
2. A Szent Liturgia tulajdonképp az adományok felajánlása. Ám az adományokat nem mindig fogadja el Isten, hanem előfordul olyan is, hogy a felajánlók gonoszsága miatt valami visszaszító, és ezért elutasítja. Erre sok példát adott már az Ószövetség, de sokszor történik ilyesmi már a kegyelem korszakában élőkkel is.²⁹⁴ Vizsgáljuk meg tehát, hogy vajon nem hiába történik-e néha ezeknek az adományoknak a fölajánlása, vagyis úgy, hogy azok nem szentelődnének meg, és a szertartás szavai szerint nem válnak „kedvesen fogadott” szentséggé, egyszerűen azért, mert nem mindig jó emberek, hanem néha gonoszak ajánlják fel.
3. Az, hogy Isten még ezeket az adományokat is elveti akkor, hogyha a felajánló bűnös, nyilvánvalóan kitűnik abból is, amit az Egyház ilyenkor tesz. Akikről ugyanis tudja, hogy halálos bűn állapotában vannak, azokat nem engedi ilyen adományokat felajánlani, s hogyha mégis ilyesmit merészelnének tenni, nem fogadja el, hanem elveti őket adományaikkal együtt. Ám mivel az Egyház nem ismeri jól az összes ilyen bűnöst, hanem azok többsége ismeretlen marad, és így adományaik is fölkerülnek az isteni asztalra, végül is mit kell tartanunk ezekről az adományokról? Vajon ezeket sem fogadja el Isten, és így a megszentelődés is elmarad? Ha ez tényleg így lenne, nem tudhatnánk azt, hogy mikor valósul meg szentség, mert a fölajánlók többségének lelkiállapota kétséges vagy teljesen ismeretlen előttük. Ám hogyha a hívők ilyen kétségekkel telve hit nélkül járulnának a szentséghez, akkor ez már nem hasznos, hanem végzetes lenne számukra.
4. Mit lehetne akkor válaszolni mindezekre?
5. Mindenekelőtt azt, hogy az adományok felajánlása két részből áll. Először is aki ezeket otthonról elhozza, átadja a pap kezeibe. Majd pedig az Egyház felajánlja ezeket Istennek.
6. Így az első fölajánlaskor ha a fölajánló bűnös, akkor fölösleges és számára teljesen hasztalan a fölajánlása, minthogy bűnös állapotban van. De az adományok önmagukban akkor sem visszaszítóak Isten számára, hiszen Istennek minden teremtménye jó.

294 A legelső ószövetségi példa talán Áron fiainak, Nadabnak és Abihunak az áldozatbemutatása lehetett (Lev 10,1–2), amiért nekik halállal kellett bünhődniük. A „kegyelem korszaka” kifejezés egyszerre utal az újszövetségre és az Egyház történelmére is.

7. Amikor ugyanis a második följánlást jó emberek végzik²⁹⁵ Isten és a szentek dicsőségére és a világ lakóinak üdvösségére, vagyis bármiféle jogos szándékkal, akkor minden akadály nélkül kedvesen fogadja azt Isten. Hiszen az adományokat semmivel sem szennyezheték be azok a kezek, melyek azokat először elhozták, úgyhogy ezek tisztán maradva és tiszta kezek által följánlva megszentelődnek, és megszentelik azokat is, akik hozzájuk járulnak. A bűn szennye ugyanis semmilyen dologra nem tapadhat rá, és egyetlen lélek nélküli lénybe sem juthat el, mivel a bűn tulajdonképpen a szabad akarat baja, s így csakis az értelemmel rendelkező lényeket érheti el a bűn szennye.
8. De hogyha az adományok még bűnösök kezeiből följánlva is mindig tiszták, akkor miért nem fogadja el ezeket az Egyház törvénye? Hogy megszügyenítve elrettentse őket. Hadd ismerjék fel végre Isten ellenük támadt haragjának túlaradását, hogy Ő még a saját ártatlan teremtményeit is elveti és visszautasítja miattuk. A kemény lecke hadd indítsa tehát őket félelemre, hogy megjavuljanak. De egyébként Isten maguknak az adományoknak nem tulajdonít semmi rosszat. Ezért is nincs akadálya annak, hogy mindez kedvesen fogadott áldozat legyen, és megszentelődjék a jó emberek által végzett második felajánlás során.
9. Persze azt is közbevehetné valaki: Még a följánlást végző papok sem kivétel nélkül jók, sőt közülük egyesek egészen gonoszak; emiatt tehát értelmünk újra csak az előbbi kétségekkel küszködik. Amikor ugyanis az a helyzet, hogy mindkét felajánló istentelen – hiszen ez is megtörténhet –, akkor hogy lehetnének az általuk felajánlott adományok Isten részéről mégis kedvesen fogadottak és szentek, sőt még megszentelő erejűek is? Nyilván sehogy, hanem ilyenkor már tényleg nem elfogadottak. Ám ez mindig kétséges, mert bizonytalan marad az adományozók és felajánlók lelkiállapota. Mert az apostol szerint *senki sem ismeri biztosan az ember bensőjét, csak a benne lakó Lélek.*²⁹⁶ Így aztán sok kétség és hitetlenkedés támadna az áldozat körül, s már semmiben sem lehetne biztos az ember. Ebben az esetben viszont a szentségek vétele mit sem használna az ilyen hit nélkül szentáldozáshoz járulóknak.
10. Sorolni lehetne még az ilyen kétségeket akkor, hogyha valaki tényleg úgy vélhetné, hogy maga a pap az ura ezen adományok följánlásának. De nem ez a helyzet, hanem a följánlást tulajdonképpen a megszentelő kegyelem végzi. Tehát az, hogy valamit följánlottak, már egyet jelent a megszentelődéssel, mert a szertartást végző pap csak szolgálja ennek a kegyelemnek. Semmit sem tesz hozzá ehhez önmagától, s nem is merne

295 A fejezet logikája szerint itt az is szerepelhetne, hogy „akár erényes, akár vétkes papok végzik” – mert végül is Kabasziász erre a következtetésre jut.

296 1Kor 2,11

bármit is tenni vagy mondani a saját ítélete és gondolatai alapján. Csak azt ajánlhatja fel, amit maga is átvett, akár valamilyen dolog ez, akár szó vagy cselekedet, és csakis az előírt módon adhatja ezt vissza Istennek. Mivel tehát ezeket az adományokat mindig Isten tetszése szerint ajánlják fel, ezek szükségképpen mindig kedvesen fogadottak is.

11. Mit számít tehát ehhez képest az, ha önmagában véve rossz ember az, aki az adományt hozza? Az ő gonoszsága semmit sem változtathat ezeken az adományokon, s nem is ronthatja el a felajánlást, amint egy gyógyszer sem szűnik meg egészséges hatású lenni attól, hogy épp egy közönséges ember állította össze, aki nem ért a mesterséghez. Egyedül csak az a lényeg, hogy ő az orvos parancsára tette ezt, aki megmutatta neki az elkészítés egész műveletét. Az ilyen gyógyszer nem hatástalan a beosztott műveletlensége miatt, hanem éppen gyógyító hatású a rendelő orvos hozzáértése folytán. A gyógyszer ugyanis a beosztott tudatlanságából semmit sem őrzött meg, hanem épp az orvos hozzáértése folytán nyerte el hatékony összetételét.
12. Így tehát az oltáron is a kegyelem végez el mindent. A pap csupán szolgálatot végző beosztottja ennek. S még ezt a beosztását sem önmagától kapta, hanem a kegyelemtől. Mert tulajdonképp a papság a szent dolgok szolgálatára képesít.

47. Mennyire kedvesen fogadottak ezek az adományok?

1. Az, hogy minden adomány minden hívőt mindenkor megszentelhet, mivel Isten mindig kedvesen fogadja ezeket, az eddig elmondottakból már világos. Most viszont azt kell megvizsgáljunk, hogy milyen mértékben kedvesen fogadottak ezek előtte?
2. Nos, mit is jelent tulajdonképpen az emberek között egy ajándék elfogadása? Akik elfogadnak valamit, azok általában milyen cselekvéssel juttathatják kifejezésre, hogy elfogadták azt? Csakis úgy, hogy valóban kezükbe fogják vagy ölükbe veszik? Dehogy. Sok olyan dolog van, amit sem megfogni, sem ölbe venni nem lehet, például ha valaki szántóföldet kap, vagy házat, vagy más hasonlót.
3. Hát akkor mit jelent egy ajándék elfogadása? Azt nevezzük elfogadásnak, ha valamit magunkévá teszünk, azaz már a saját dolgaink között tartunk számon.
4. Márpedig Isten ezeket az adományokat úgy veszi a maga birtokába, hogy saját egyszülött Fiának testévé és vérévé teszi. Így tehát, mivel ehhez a magához vételhez fogható még elgondolni sem lehet, akkor nyilván annak mértékét sem lehet elképzelni, hogy ez mennyire kedvesen fogadott.
5. Egyébként az még a viszonzásból is ki szokott derülni, hogy mennyire veszi kedvesen az elfogadó a neki adott dolgot.

6. Nos, akkor mi is itt a viszonzás? Újra csak pontosan Krisztus teste és vére. Mert amikor tőlünk kenyeret és bort fogad el Isten, cserébe ezekért a Fiút adja. S honnan tudjuk azt – vethetné közbe valaki –, hogy ezeket a fölajánlott adományainkért cserébe kapjuk ajándékként Istentől? Onnan, hogy éppen az, aki ebben a testben él, azt mondja nekünk: *Vegyétek*, s ezzel juttatja kifejezésre az ajándék jelleget. Ez a szava egyszerre utal az átadóra és az elfogadóra, sőt magára a fölajánlott ajándéokra.
7. De egy másik módon is lehet valamit átvenni. Úgy például, mint letéteményt, amelyet az elfogadója nem használhat kedvére.
8. De hogy te ne ilyesmire gondoldj, hanem tudd meg, hogy ez valóban a tied, ezért parancsolta meg a fölhasználását is, amikor így szólt: *Vegyétek!*
9. Ilyen kedvesen fogadja tehát Isten az adományokat, ennyire túlaradó kegyességgel.
10. Ezért is szentelik meg ezek minden kereszténynek a lelkét, akár élők, akár holtak, ha még tökéletlenek, és rá is szorulnak a megszentelésre. A tökéletességre jutott szentek viszont már az angyalokkal lesznek, s már tökéletesen helyet foglaltak a mennyei hierarchiában, nekik tehát a továbbiakban már nincs szükségük a földi hierarchiánk segítségére.

48. Milyen alapon tiszteljük meg a szenteket is ezekkel a fölajánlott adományokkal?

1. Az előbbieknél most vizsgáljuk meg még a következő kérdést!
2. Hogyha a szentséget azért ajánljuk fel Istennek, hogy az megszentelje a megszentelődésre várókat, akkor miért hisszük azt, hogy az áldozat felajánlása a már megszentelt és tökéletességre jutott szentekért is történik? S hogyha valamilyen szükségünkben segítségül hívjuk valamelyiküket, akkor miért szenteljük nekik az adományok bemutatásának Liturgiáját úgy, mintha ezeket számukra vagy érettük akarnánk felajánlani, a javulásukért?
3. Azért, mert amint az imént mondtam, másik módja is van ennek a felajánlásnak, amely szerint ezeket az adományokat a szentekért is fölajánljuk. Ilyen esetben a hálaadó felajánlást az ő dicsőségükért végezzük, amellyel Isten megdicsőítette őket, illetve a tökéletességükért, amelyet megvalósított bennük. Az így fölajánlott adományok egyrészt Istenéi, mivel neki ajánljuk fel, ugyanakkor viszont a rászoruló híveknek is segítséget nyújtanak, és együttal a szentekéi is, mivel érettük ajánljuk föl hálából Istennek.
4. Hogyha valamit az én kedvemért adnak ajándékkul, azt tulajdonképp én kapom, bárki is veszi azt át. Hiszen ha különféle helyről sokféle dolgot kapunk, azt nem mind csak otthon, saját kezűleg vehetjük át, hanem átvehetjük a barátaink vagy rokonaink keze által, vagyis mindazokéval,

akiknek azokat az ajándékozók a mi kedvünkért átadják. Ezért mondja az Úr is arra az esetre, amikor a szegények kapnak valamit, hogy akik az ő kedvéért adják nekik az adományukat, azoknak fölajánlását Ő maga fogadja el.²⁹⁷ Így fogadják a szentek is ezeket az adományokat, melyeket értük ajánlunk Istennek. Mert ahogyan a szeretetadomány Krisztusért történik, úgy ez az áldozatbemutatás a szentek kedvéért. Mi ugyanis nagyon szeretjük őket, a javaikat már sajátjainknak is tekintjük, s úgy örülünk velük együtt boldogságuknak, mintha már mi magunk is részesednénk ezekben a javakban. Így tehát mivel már örülünk azoknak az ajándékoknak, melyeket az Úr megadott nekik, hálát adunk ezzel az Ajándékozónak, és hálánk jeléül ajánljuk föl neki ezeket az adományokat.

5. Ám a szentek nem csupán amiatt fogadják el adományainkat, mivel az ő kedvükért végezzük a felajánlást, hanem azért is, mert számukra sincs ennél inkább tetsző és kedvelt dolog, mintha éppen őérettük mutatunk be Istennek hálaadást és dicsőítést. Mert hogyha a gonosz emberek legnagyobb bűne az, hogy miattuk káromolják Isten nevét, akkor ugyanígy a szentek életének a legnagyobb eredménye és legfőbb célja éppen ez, hogy Isten általuk megdicsőül. Hiszen ők testi életük folyamán is szüntelenül azért küzdöttek, s most a mennybe jutva is folytonosan ezzel törődnek, úgyhogy ebben áll örömük és legfőbb boldogságuk. Amikor még ezeknek a javaknak csak a reményében éltek, már akkor is hálát adtak mindenben Istennek, és mindent az ő dicsőségére tettek.²⁹⁸ Mennyivel hálásabbak lehetnek tehát most, ha már közben minden erényben tökéletességre jutva, ezeket a javakat nem is csak remélik, hanem már tapasztalatból ismerik az Úr bőkezűségét! Most, amikor már láthatják azt, hogy milyenek voltak és milyen méltóságra emelkedtek: sár helyett napokká, hasznavehetetlen szolgáló helyett drága fiakká és a mennyország örökösivé váltak. Hajdan még vétkeikért vádlottak voltak, most pedig már másokat is meg tudnak szabadítani rabságukból a Bírónál kapott szólásjoguk folytán. Éppen ezért közülük nem is elégelheti meg soha senki Isten dicsőítését, és senki sem gondolja azt, hogy egymagában is elengedő volna a hálaadáshoz. Így azt akarják, hogy minden angyal és ember kapcsolódjon bele dicshimnuszukba, hogy még méltóbb módon adhassanak hálát Istennek, s hogy a dicsőítést zengők gyarapodásával együtt növekedhessen a hálájuk is.
6. Ennek tanúi az Azariás által vezetett szent ifjak, akik legyőzték a tüzet, és még Istentől erre is kaptak kegyelmet.²⁹⁹ Hálát kellett adniuk ezért a

297 vö. Mt 25,40

298 1Tessz 5,18

299 Dán 3,56–88. A három babiloni zsidó ifjú Istent dicsőítő himnuszáról van szó, amelyet a bizánci egyház nagyszombatán már a húsvéti diadal jeleként énekel, s amelynek

csodálatos szabadulásukért az Üdvözítőnek, de nem akartak úgy énekelni, hogy csak magukban zengjék a dicsőítést, hanem segítségül hívták az angyalokat és minden nemzetbeli embereket, sőt magát az eget, a napot, a csillagokat, a földet és a hegyeket is, s végül minden értelem és lélek nélküli lényt is, vagyis az összes teremtményt. Hogyha a szentekben már testi életükben ekkora vágy élt Isten dicsőítésére, mennyivel inkább megvan ez azóta, hogy a testüktől felszabadultak!

7. Ezért tehát az olyan hívő, aki megemlékezik kiválóságukról, boldogságukról és dicsőségükről, nyilván az őket megkoronázó Istent magasztalja, s ezzel minden öröm közül a legdrágábbat adja nekik, főként hogyha nem pusztá szavakkal, hanem a szent adományok följánlásával ad hálát. Isten ugyanis ezt igen kedvesen fogadja, és minden drágaságnál többre becsüli. Annak pedig, hogy az Üdvözítő ezeket kegyesen fogadja, és minden törvényes áldozatnál többre értékelve cserébe saját testét és véréát adja nekünk, maguk a szentek is jobban örvendeznek, mintha bármi mással tisztelnék meg őket. Ezért ilyenkor teljesen rendelkezésünkre bocsátják magukat, s készek bármit megtenni, ami csak hasznunkra van, hiszen ők már mindenben Urukat követik.

49. Azok ellen, akik szerint a pap a Liturgiában a szenteket megemlítve még érdekükben intéz könyörgést Istenhez

1. Ezzel kapcsolatban némelyek tévedésbe estek, mert úgy vélik, hogy nem hálaadasként, hanem könyörgésben emlékeznek meg a pap a szentekről. Nem is tudom, hogyan juthattak ilyen gondolatra, mert ilyen hiedelem sem a tényekből nem következhet, sem pedig a szertartás szavaiból.
2. Először is a dolgok tényleges rendje eleve ellentmond ennek, mert túl sok mindent kellene megengedni egy ilyen következtetés elfogadásához.
3. Mert ha az Egyház valójában a szentekért imádkozna, nyilván értük is olyan könyörgéseket végezne, amilyeneket mindenhol szokott végezni. Mit is kér például az elhunytak számára? Bűnbocsánatot, a mennyország elnyerését és Ábrahám kebelén való megnyugvást az összes megdicsőült szenttel együtt. Ez az Egyház imádsága, s ezen kívül semmilyen imát nem találhatunk az elhunytakkal kapcsolatban. Csakis erre szorítkozik az Istenhez intézett könyörgés-sorozatunk. Mert nem szabad kinek-kinek kénye-kedve szerint akármióért imádkozni, hanem itt van törvény és határ is, amelyeket nem szabad átlépni. Hiszen az apostol is ezt mondja: *még*

mintájára minden reggeli zsolozsmán szerepel két óda. Ezeknek (a VII. és VIII. ódának) a refrénje az egész teremtett világot Isten dicsőítésére hívja fel: „Áldjátok az Urat, az Úrnak minden művei, dicsérjétek és magasztaljátok őt mindörökké!”

azt sem tudjuk, hogyan kell imádkozni, hanem maga a Lélek jár közben értünk,³⁰⁰ vagyis az egyháztanítók értelmezése szerint Ő tanít meg bennünket arra, hogy mit is kell imádkoznunk.

4. Nézd tehát végig, hogy az Egyház valamelyik szertartásában vagy liturgikus szövegében található-e másfajta ima. Nem fogsz másat találni!
5. Vajon hát itt ártatlanok számára kérnénk bűnbocsánatot, mintha nekik még a vétkeikről számot kellene adniuk? S akkor talán a szentek számára is úgy kellene kérni a szentekkel való megnyugvást, mintha ők még nem szentelődtek volna meg? Vagy még tökéletesedést kérnénk a tökéletesek számára, mintha még nem jutottak volna tökéletességre?
6. Akik tehát az imént említett módon gondolkodnak, két hiba közül valamelyikbe mindenképpen beleesnek. Lehet, hogy vallják ugyan a szentek boldogságát és tökéletességét, de akkor szántszándékkal csak a szót szaporítják Isten felé, s hiábavalóan imádkoznak értük, amely persze nem papokra, hanem inkább szent dolgokat kigúnyoló emberekre vall. Vagy pedig azért végzik buzgón az imáikat, mert még érdemet akarnak szerezni a szenteknek, de ilyen módon megtagadják azok dicsőségét. Ezzel viszont már nem is csak őket, hanem még Istent is káromolják, mintha Ő hazudott volna ígéreteiben. Hiszen Ő azt ígérte, hogy megdicsőíti és Országának tagjává teszi szentjeit.
7. Vagyis még inkább kettős káromlásról van itt szó. Az egyik esetben ugyanis teljesen tagadják a szentek boldogságát, másik részről pedig egészen úgy viselkednek, mintha megtagadták volna. Mert akikről egyrészt hiszik, hogy boldogok, tehát az Isten fiainak sorába jutottak, és a mennyország örökösei lettek, azokról mégis úgy beszélnek, mintha még érdemek nélkül becstelenek és vétkesek lennének, s erről tanúskodnak is imáikkal, amelyeket értük végeznek.
8. Ezért tehát helytelennek bizonyult az a vélemény, amely szerint az Egyház a szentekért esedezve ajánlja fel adományait Istennek.
9. De nézzük meg most magát a szöveget:
10. „Fölajánljuk még neked ezt a szellemi szolgálatot³⁰¹ a hitben elhunyt ősatyákért, atyákért, pátriárkákért, prófétákért, apostolokért, hithirdetőkért, evangélistákért, vértanúkért, hitvallókért és önmegtartózkodókért, s a hitben megdicsőült minden igaz lélekért, kiváltképpen legszentebb, legtisztább, legáldottabb dicső Nagyasszonyunkért, az Istenszülő és mindenkorszűz Máriáért, Keresztelő János próféta és előkövetért, a

300 Róm 8,26

301 Az eucharisztikus ima (*anafóra*) záró szakaszának imája kezdődik ezekkel a Róm 12,1 apostoli intelmét fölelevenítő szavakkal, és aminek magyarázata az 51. fejezetben következik majd.

szent, dicső és legdicséretesebb apostolokért, s összes szenteidért, kiknek könyörgései által kegyesen tekints ránk Istenünk, és emlékezzél meg az örök életre való feltámadás reményében elhunytakról, s nyugtasd meg őket, hol arcod fényessége tündöklük!”

11. Ebben a szövegben bizony szó sincs a szentekért Istenhez intézett esedezésről, s még csak nem is a szokásos könyörgéseket imádkozza itt a pap. Amikor viszont a többi elhunyt hívőről emlékezik meg, akkor ezt rögtön kiegészíti az értük végzett esedező imával: „Nyugtasd meg őket ott, ahol arcod fényessége tündöklük”. A szentekkel kapcsolatban tehát éppen ezzel ellenkezőleg, nem könyörgést végez értük a pap, hanem inkább őket állítja közbenjárókként elének. Miután ugyanis megemléltette őket, még azt is hozzáteszi a szentek felsorolásához: „kiknek könyörgései által kegyesen tekints reánk, Istenünk!”
12. Ezek a szövegek tehát nem könyörgés *vagy* esedezés formájában hangzának el, hanem inkább hálaadásként a szentekért. S ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az itt felsorolt szentek sorában első helyen Isten Anyja szerepel.³⁰² Ő bizonyára nem került volna bele a felsorolásba, hogyha e szentek karának még közbenjárásra volna szüksége. Ő ugyanis már minden közbenjárás fölött áll. Nemcsak az emberek között, hanem még az angyali rendben is, mivelhogy összehasonlíthatatlanul szentebb még a legmagasabb rendű szellemi lényeknél is.
13. Erre azt mondhatná valaki, hogy maga Jézus végzi ezt a Szent Liturgiát, akkor pedig mit kell csodálkozni azon, hogyha Ő a szentekért és saját anyjáért is közbenjár?
14. Ez az ellenvetés viszont teljesen értelmetlen, hiszen nem ez a módja Krisztus közvetítésének. Jóllehet Ő közvetítő lett Isten és az emberek között,³⁰³ de nem egyszerű szavakkal és imádságokkal, hanem saját személyében. Ő ugyanis egyszerre lett Isten és ember, s Istent az emberekhez kapcsolta úgy, hogy önmagát tette meg a két természet találkozási pontjává. Aki pedig úgy véli, hogy Ő a Liturgiában végzett imádságok során mindig csak közvetítő szerepet tölt be, annak a véleménye mindenféle káromlással és képtelenséggel van tele.³⁰⁴
15. Mert még ha Ő maga végzi is a Szent Liturgiát, de azért nem minden itt zajló és elhangzó dolgot tulajdoníthatunk neki. Persze a misztériumokba

302 Miután a szerző immár több ízben is élesen megkülönböztette egymástól a szentekhez intézett közbenjárást és az elhunytakért följánlott imát, most még ugyanennek hangsúlyozására említi az Istenszülőt, aki minden angyalnál szentebb.

303 1Tím 2,5

304 Természetesen Kabasziász itt sem tagadja Krisztus közvetítői mivoltát – amelynek az imént még egy egész fejezetet (a 45.) is szentelt –, hanem csak azt akarja hangsúlyozni, hogy az Egyháznak a pap ajkára adott közbenjáró imáit nem lehet mindig és minden további nélkül Jézus Krisztusnak tulajdonítani.

való bevezetés műve és végcélja, az adományok és a hívők megszentelése egyedül neki tulajdonítható. De az ezekhez kapcsolódó imákat, könyörgéseket és esedezéseket már a pap végzi. Az előbbiek ugyanis még az Úr művei, emezek viszont a szolgálóra jellemzők. Az utóbbi imádkozik, s az Úr az, aki meghallgatja az imákat. Az Üdvözítő ajándékoz meg, a pap pedig a kapott javakért hálát ad. A pap följánlja az adományokat, az Úr pedig elfogadja azokat. Igaz ugyan, hogy az Úr is följánlást végez, de Ő az Atyának saját magát áldozza föl, illetőleg ezeket az adományokat akkor, amikor vele azonosulnak, vagyis az ő testévé és vérévé változnak. Mivel önmagát ajánlja fel, ezért lehet Ő egyszerre „a föláldozó és a föláldozott s maga az elfogadó”³⁰⁵ is, mint Isten. Emberként pedig följánlott adomány, amit még kenyérként és borként a pap ajánl föl, de maga az Úr fogad el.

16. Milyen cselekvéssel fogadja el Ő az adományokat? Úgy, hogy megszenteli és saját testévé és vérévé változtatja azokat. Mert az előbb mondottak szerint éppen ezt jelenti az elfogadás és a saját tulajdonba vétel. Márpedig Krisztus éppen ilyen módon végzi ezt a Szent Liturgiát, s pontosan ez jelenti az ő papságát.
17. Ha tehát valaki az elmondottakon kívül még más imákat is, vagy a Liturgia összes imádságát is Krisztusnak tulajdonítaná, akkor ezen a téren semmiben sem különbözne azoktól az istentelenektől, akik az ő dicsőségét vakmerően megcsorbították. Olvassa csak végig az ilyen az összes imát, s lássa be, hogy ezek a szövegek mind szolgálknak a szavai. Olvassa el aztán a szenteket említő részt is, amelyet ők vakmerően Krisztusnak tulajdonítanak. Bizony nem fog találni olyan részt, amely az Atyával egyenrangú Fiúhoz illene, mivel minden szó a szolgálkra jellemző. Először is az, hogy nem egy személy részéről, hanem egész emberi nemünk részéről hangzik el a hálaadás. Olyan bűnös emberek adnak itt hálát, akiket még nem hagyott cserben Isten emberszeretete. Ez a hálaadás nem is csak az Atya felé irányul, hanem a Fiú és a Szentlélek felé is. Ezenkívül pedig szolgálkként emlékezünk meg Isten anyjáról mint Úrnőnkéről. Az ő és a szentek könyörgéseire kérjük Isten kegyességét és irgalmának elnyerését.
18. S vajon például a következő imának mi köze lehetne az egy Úrhoz, Isten egyszülött Fiához, aki bűn nélküli és mindeneknek Uralkodója? „Hálát adunk neked – kezdődik az imádság – és egyszülött Fiadnak”. Talán Krisztus ad hálát Isten egyszülött Fiának, s akkor majd végül már két Fiú is lesz Nesztoriosz³⁰⁶ örült tanai szerint? Mert pontosan ennyire volna

305 Ezek az áldozatbemutató teológiáját páratlan tömörséggel megfogalmazó szavak a *kerubének* közben elmondott csöndes papi ima végén szerepelnek: „Te vagy a Felajánló és a Felajánlott, az Elfogadó és a Kiosztandó, Krisztus Istenünk”.

306 Konstantinápolyi püspök (428–431), aki nem fogadta el Szűz Máriát Istenszülőként, arra hivatkozva, hogy ő csak az Emberfiát szülhette. A 431-es Efezusi Zsinat elítélte. 451-ben halt meg száműzetésben Egyiptomban.

tiszteletlen és esztelen dolog Krisztust a szentekért végzett közbenjárással elképzelni, és neki ilyen közbenjárást és közvetítést tulajdonítani.

19. Bebizonyosodott tehát, hogy nem ez a szent szavak értelme. Ezek után nem marad más hátra, minthogy hálaadásnak tekintsük ezeket a megfogalmazásokat.
20. „Igen – mondhatná valaki –, csakhogy az eredeti szöveg nem erre, hanem kérésre utal. Hiszen erre utal az a szó, hogy 'értük' ajánljuk fel.”
21. Ám nem minden esetben! Hiszen nem mindenhol könyörgést jelöl ez. Nem csak akkor használjuk ugyanis ezt a szót, amikor valakiért esedezünk, hanem akkor is, ha valamiért hálát adunk. Erre sokféle bizonyíték van, többek között az előbb idézett imádság: „Mindezekért hálát adunk neked, egyszülött Fiadnak és Szentlelkednek, ... amiről tudunk és amiről nem tudunk... Hálát adunk neked ezért a szent szolgálatért is, melyet kezünkéből elfogadni méltóztattál.”³⁰⁷ Belátod-e, hogy ez azért már a hálára vonatkozik? Következésképp tehát az ilyen tévedésre nincs lehetőség.
22. Így lehetetlen az, hogy a szentekről megemlékező imádság könyörgés legyen. S már ez önmagában is arra utal, hogy hálaadó. Ennek ugyanis szükségszerűen vagy könyörgőnek, vagy hálaadónak kell lennie. Mert ilyen módon emlékezünk meg Istennél a tőle kapott javokról: vagy azért, hogy megkapjuk, vagy azért, mert már megkaptuk. Az előző még könyörgés, az utóbbi már hálaadás. Ezt igazolja már az is, hogy Istennek az emberek felé küldött legnagyobb ajándéka a szentek megdicsőülése. S éppen ezért kell az Egyháznak is hálát adnia értük. De miért csak Isten legnagyobb ajándékának nevezném a szentek megdicsőülését? Valójában ez Isten összes ajándéka! Mert bármiféle jótéményt is tanúsított Ő felénk, mindegyiknek ez a végcélja és gyümölcse: a szentek kara. Ezért teremttette Ő az eget és földet és mindazt, amit csak látunk. Ezért lett a paradicsom, ezért a próféták, ezért jött el maga Isten testben, ezért jelentek meg itt az ő igéi, tettei, szenvedései és halála: hogy az emberek átjussanak a földről az égbe, és a mennyország örökösivé váljanak.
23. Ha tehát a Liturgia során hálaadást végzünk, és ezek az adományok egyszerre hálánk és könyörgésünk jelei, akkor szükségszerű, hogy hálaadásunkra főként a megdicsőült szentek adjanak okot.
24. De akkor végül is mi indít bennünket a hálaadásra: nem az, hogy kérünk valamit, s megkapjuk a kért dolgot? Ez mindenki előtt nyilvánvaló. De akkor nem ugyanazért adunk-e hálát, mint amit kérünk?
25. Mi az tehát, amit Istentől kér az Egyház? Az, aminek kérésére tőle kapott parancsot: hogy a hívők elnyerjék a mennyországot, s hogy szentek legye-

307 Ezek a mondatok Aranyszájú Szent János eucharisztikus imájának (az *anafórának*) első részében szerepelnek, amely bizonyos értelemben a latin *prefáció*nak felel meg.

nek, amint a meghívójuk is szent. Hogyha pedig ezt kéri Istentől és ezért könyörög az Egyház, nyilvánvalóan hálát is ad mindezekért. Imádkozik azért, hogy a hívők szentségben fejezzék be életüket, így szükségképpen hálát kell adnia a már megdicsőült szentekért is Annak, aki megadta nekik a végső tökéletességet. S éppen a szentekért végzett hálaadás miatt nevezik magát a szertartást is hálaadásnak.³⁰⁸ mert még ha sok más dologról is említést tesznek, de azért a szentek maradnak ezek fölött a végcél, úgy minden mást csak ezért kell kérni. Ezért amikor az Egyház mindezekért hálát ad, akkor is csak a szentek tökéletességre való eljutásáért ad hálát.³⁰⁹ Ahogy az Úr is mindent ezért tett, hogy létrehozza a szentek karát, úgy az Egyház is, amikor mindezekért Istent dicsőíti, ezt tulajdonképpen már a szentek karára való tekintettel teszi. Ezért amikor az Üdvözítő átadta ezt a titkot, Atyjának hálát adva tette ezt, mert ezáltal akarta nekünk megnyitni az eget, és egybegyűjteni *az elsősülöttek ünnepi sokadalmát*.³¹⁰ Ezt követi az Egyház is azzal, hogy nemcsak könyörgéssel, hanem hálaadás-ként is végzi az adományok fölajánlását. Ezt pedig más helyeken is megmutatja, főként pedig abban az imában, amelyben a Szent Liturgia teljes célja fogalmazódik meg. Mert miután a pap már felsorolta Isten összes nekünk nyújtott ajándékát, majd mindezekért hálát adott, s végül megemlégtette az Úr testben való eljövetelét és e szentség alapítását, akkor az ő rendelkezését is fölelevenítve hozzáteszi: „Megemlékezvén tehát ezen üdvösséges parancsolatról és mindarról, ami értünk történt, a keresztről”, s miután már mindazt felsorolta, ami a kereszt után következett, hozzáteszi: „Tieidet a tieidből néked ajánljuk föl mindnyájunkért³¹¹ és minde- nekért – Téged dicsérünk, Téged áldunk, néked hálát adunk, Urunk, és imádunk Téged, Istenünk!”

26. Látod-e? Az ima szövege szerint a jótéteményekről megemlékezve végezzük ezt a felajánlást. A hálaadás pedig éppen ez, hogy a már nekünk juttatott javakért ezekkel az adományokkal megtiszteljük jótévőnket. Aztán, hogy a hálaadás még világosabban megmutatkozzon, hozzátesszük: az adományt felajánlva „Téged dicsérünk, Téged áldunk, néked hálát adunk, Urunk, és imádunk Téged, Istenünk”.
27. Ez tehát az értelme az adományok felajánlásának: éneklünk, hálát adunk, esedezünk, hogy – amint kezdettől fogva mondtuk – ez egyszerre hálaadó és könyörgő is legyen.

308 A görög szövegben itt ismét az eucharisztia szerepel, ami hálaadást jelent.

309 A szentek tökéletességre való utalás Krisztus főpapi imájából eredhet, de ugyanezt a görög szót olvashatjuk a Zsidókhöz írt levél 2,10; 5,9; 10,14; 11,40 és 12,23 verseiben is.

310 Zsid 12,23

311 Amennyiben a befejező formulában a *κατὰ πάντα* Krisztus felsorolt üdvözítő tetteire vonatkozik, ennek fordítása „mindezek szerint” lehet.

28. Amikor ezt tesszük, az ima szövege szerint két dologról emlékezünk meg. Az Úrnak ránk hagyott rendelkezéséről: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*, s mindarról, ami értünk történt. A jótéteményekről való megemlékezés ugyanis viszonzásra buzdít bennünket, hogy valamit már mi magunk is ajánljunk föl neki, hogyha Ő ily kimondhatatlanul sok kegyelem kezdeményezője volt. Az ő parancsolatának fölelevenítése megtanít ennek a viszonzásnak a formájára is, hogy milyen szavakkal kell az adományokat följánlani: Azt az adományt ajánljuk föl neked, amelyet maga az Egyszülött ajánlott föl neked, Atyjának és Istenének, s közben hálát adunk, mert a felajánlásakor Ő is hálát adott. Így tehát semmit sem teszünk hozzá magunktól ehhez a felajánláshoz, hiszen maguk az adományok sem a mieink, hanem a tieid, mindenek Teremtője, s nem mi találtuk ki a hódolatnak ezt a formáját sem. Sőt nem is magunktól akartuk ezt végezni, s nem saját magunktól kezdeményeztük, hanem Te magad tanítottál, Te bízattál erre Egyszülötted révén. Ezért amit most följánlunk neked a tiedből – amiket nekünk adtál –, ezek a tieid mindnyájunkért és mindenekért.
29. Így tehát még magáért a hálaadó följánlásért is tulajdonképpen újra hálát kellene adnunk Istennek, mivel ebből semmi sem a miénk, hanem minden az ő adománya, mert övé az akarás és övé a végrehajtás, amint az isteni ihletésű Apostol mondja: ő műveli ezt bennünk.³¹² Ezért az imádságokban is ez jut kifejezésre: „Hálát adunk neked ezért a szent szolgálóért is, amelyet a kezünkből elfogadni méltóztattál”.
30. Mindez tehát megérteti velünk azt, hogy a Liturgiában a szentek említésekor nem könyörgést végzünk érettük Istenhez, hanem hálát adunk értük.

50. Hányféle módon végeznek a Szent Liturgiában megemlékezést a szentekről, s mi a különbség ezek között?

1. Nézzük meg tehát, hogy hányszor és hol szerepel a Szent Liturgiában ilyesfajta megemlékezés!
2. Kétszer, mégpedig először az elején, az adományok felajánlásakor,³¹³ második alkalommal pedig akkor, amikor ezeket feláldozzák.
3. A följánlás ugyanis kétféle: az első még egyszerűen a kenyérnek és a bornak mint adományoknak az előhozatala, amint már korábban mondtuk; a második pedig már az áldozat följánlása. Így tehát akikért ezeket följánljuk, azokat egyaránt meg kell említeni mind a két följánlásakor.

312 vö. Fil 2,13

313 A *proszkómídiá* imáiról van szó, amelyek már az előkészületi szertartás elemzésekor többször is szóba jöttek.

4. Az elsőnél ezt mondja a pap: „A mi Urunk, Istenünk és Üdvözítőnk Jézus Krisztus emlékezetére”. A másodiknál pedig: „Megemlékezvén tehát mindarról, ami érettünk történt, a keresztről” és mindarról, amit értünk szenvedett el Krisztus. Mert amit itt a keresztről és az azt követő dolgokról való megemlékezés jelent, mindarra előbb az Úrról való megemlékezés utalt. Hiszen a pap már ott sem úgy emlékezett vissza az Üdvözítőre, mint aki csodákat tett, hanem mint akit keresztre feszítettek és meghalt, amint ezt már a megfelelő helyen több ízben is bemutattuk.
5. Aztán az első följajánláskor így fejezi ki magát a pap: „A legszentebb Istenszülő tiszteletére és a szentek közbenjárásáért”. A második alkalommal ugyanilyen értelemben mondja: Minden szentért, „kiváltképpen a legszentebb Istenszülőért”.³¹⁴ Amint ugyanis az előbb azzal mutatott rá az Istenszülő kiválóságára, hogy minden szentnél előbbre helyezte, utóbb már mások után említve őt, hozzáteszi nevéhez ezt is: „kiváltképpen”.
6. S amint az első följajánláskor a szentek után az irgalomra szorulókról emlékezik meg a pap, és így esedezik élőkért és holtakért, úgy tesz a második felajánláskor is.
7. Mindenesetre a kettő között különbség is van. Második alkalommal a pap magyarázatot is fűz a felajánláshoz, hiszen ezt mondja: „Följajánljuk neked ezt a szellemi szolgálatot”, és „tiedet a tiedből néked ajánlva fel Téged éneklünk”. Majd ezután indokolja is a felajánlást azzal, hogy előbb fölleveníti az Üdvözítő szenvedéseit, majd a szentek emlékét, és végül megemlíti a megváltásra szorulóknak üdvösségét is. Az előzőkkel kapcsolatban csak a felajánlást indokolja ezekkel a szavakkal: „Az Úr emlékezetére, a legszentebb Istenszülő tiszteletére”. A folytatásban pedig megemlékezik azokról, akikért hálát ad és akikért könyörög. Mi tehát a magyarázata annak, hogy ennek során csak tettben mutatja meg, hogy följajánlást végez? Az, hogy csak egy kenyérdarabot szelt ki adományként Istennek. S éppen ezért nem volt itt szükség magyarázó szavakra.
8. A második följajánláskor már látszólag semmit sem tesz a pap. Mégis megtörténik a följajánlás, mégpedig láthatatlanul. Az áldozat ugyanis láthatatlan módon kegyelem folytán megy végbe, a pap megszentelő imáinak közvetítésével. S épp ezért volt szükség ezekre a szavakra, amelyek meghirdették ezt a láthatatlan följajánlást.

314 A liturgiatorténészek szerint ebben a második felsorolásban is elől szerepelt az Istenszülő említése, és csak a 6. század után, a *díptüchonok* elmaradása folytán, s a „Valóban méltó” kezdetű ének bevezetése miatt került a névsor végére, közvetlenül a dicsőítő himnusz elé.

51. Miért nevezi a pap az áldozatot szellemi szolgálatnak?

1. Pontosán ezért is nevezi „szellemi szolgálat”-nak³¹⁵ ezt a följajánlást, mert nem ő maga kezd valamit végezni ekkor, hanem csak a megszentelő szavakkal ajánlja föl mindezt.³¹⁶
2. Az első följajánlás ugyanis még ember számára is elvégezhető mű, s ezért ez a pap által végzett, cselekvéssel kifejezett szolgálat volt.³¹⁷ A második följajánlaskor viszont az maga az áldozat, hogy az adományok az isteni testté és vérré változnak át. Ekkor minden emberi képességet fölülmúlóan maga a kegyelem működik, s ilyenkor már a pap csak imádkozik.
3. Tehát jóllehet az áldozat valóban végbevitt mű, de maga a pap semmit sem tesz azon kívül, hogy a szavakat elmondja. Éppen ezért jogos az, hogy ezt nem egyszerűen tevékeny vagy „tettleges”, hanem „szellemi szolgálat”-nak nevezi

52. Miért csak hálaadás (és nem pedig könyörgés³¹⁸) a neve az eucharisztikus Liturgiának?

1. Még egy további kérdést érdemes megvizsgálni.
2. Hogyha a szertartás egyszerre hálaadó és könyörgő jellegű, akkor miért csak „eucharisztianak”, „hálaadásnak” hívják?
3. Azért, mert a nevet a fontosabb rész határozza meg. Márpedig itt több okunk van a hálaadásra, mint könyörgésre, mert többet kaptunk meg már, mint amire még szükségünk van. Ez utóbbi ugyanis csak egy részt jelent, az előbbi pedig teljes egész. Amiknek elnyeréséért még könyörgünk, mindaz csak töredéke annak a sok mindennek, amit már megkaptunk. Hiszen ami Istent illeti, tőle már mindent megkaptunk, s nincs olyan dolog, amit ne adott volna meg nekünk. Csak persze vannak olyan adományai is, melyeknek még számunkra nem jött el az ideje, mint pél-

315 A 33. fejezetben már szerepelt idézet szerint a pap a följajánlást a Róm 12,1-ben szereplő „szellemi” (vagy másutt: értelmi, okos) szolgálattal azonosítja. Ennek legfőbb indokát éppen az előző mondatokban sikerült letisztázni, hogy a megszentelés nem emberi cselekvésnek, hanem az isteni mindenhatóságnak a műve. Annak idején a római *misekánon* is tartalmazott hasonló utalást: „Quam oblationem... rationabilem”.

316 Itt tehát egy bibliai eredetű, mégpedig Szent Páltól átvett liturgikus szöveg szolgál az előző fejezet alaptételének bizonyítására.

317 Ez a följajánlás nyilvánvalóan a *proskomidia*, amelynek során a papnak még fő szerepe volt az adományok kiválasztásában és elkülönítésében.

318 Ez a zárójelbe tett kifejezés nem szerepel az eredeti görög szövegben, de a probléma megértéséhez szükségesnek látszik. Amint a második mondatból mindjárt kiderül, a hálaadást jelentő „eucharisztia” szó jogosságát kell megvédeni, amely Kabaszilasz egész művében alapvető jelentőségű.

dául a test enyészhetetlensége, a halhatatlanság és a mennyország elnyerése. Bizonyos adományait pedig noha már átvettük, még nem tartottuk meg igazán magunknak, mint például a bűnbocsánatot és a többi szentség által nekünk juttatott ajándékokat. Némely ajándékát pedig – mivel rosszul használtuk – már elvesztettük, így például a jólétet, az egészséget és gazdagságot. De talán éppen ezek elvesztésének köszönhető az, hogy nem lettünk még rosszabbak, hiszen mi mindezt csak élvezet és gonoszság tárgyává tettük volna. Vagy az is lehet, hogy Jóbhoz hasonlóan a nagyobb javak reményében lettünk itt megfosztva jelenlegi javainktól.

4. Ebből már nyilvánvaló, hogy Isten a maga részéről már nem hagyott indokot további könyörgésre, a hálaadásra viszont minden okot megadott. A kérést mi tettük szükségessé, akik hanyagságunk folytán saját magunkat tettük rászorulókká.
5. Nézzük csak végig, hogy mikért is könyörgünk!
6. Bűnbocsánatért? De hiszen ezt már bőségesen megkaptuk minden fáradozás nélkül a szent keresztségben. Akkor miért kérjük ezt újra? Mert ismét a bűn rabjai lettünk. S vajon ki az oka ennek a bűnösségnek? Mi magunk! Így hát magunk adunk indokot erre a könyörgésre.
7. S aztán a mennyország elnyeréséért könyörgünk? De hiszen egyszer már ezt az örökséget is elnyertük! Annak az Istennek lettünk gyermekei, aki maga a mennyország közepe. Ugyan ki lenne az örökös, ha nem épp a gyermek? S vajon az atyai javak közül mi kerülhetne máshoz, mint az örököshöz? Semmi! Hát akkor miért kérjük azt, amit egyszer már megkaptunk? Mert miután Istentől megszülettünk, és ekkora tisztességre jutottunk, az istengyermekségtől idegen életmódra vetemedtünk, és az ő fiai helyett gonosz szolgálókká lettünk. Ezért könyörgünk úgy a mennyországért, mint ami idegen tőlünk, s amihez semmi közünk nincsen! Így hát erre a könyörgésre is saját magunk miatt szorulunk rá.
8. A testünket szolgáló javakkal kapcsolatban az Úr ezt parancsolta: *Kérjétek elsősorban Isten országát, s ezeket majd mind megkapjátok hozzá!*³¹⁹ Illetve: *Ne aggodalmaskodjatok élelem és ruházat miatt, mert mennyei Atyátok mindent megad nektek, amire szükségetek van.*³²⁰ Hogyha pedig nekünk mindez hiányzik, akkor ez hanyagságunknak és hitetlenségünknek a következménye, illetve még annak, hogy nem tartottuk meg az ő parancsát. Így hát rajtunk múlik az, hogy rászorulókká lettünk, és mindezt könyörgést kell végeznünk. Vagy esetleg – mint Jób esetében – Isten gondviselése és emberszeretete is okozhatta ezt, hogy nagyobb és drágább kincseket nyerjünk; úgyhogy a szükséglet Istenen múlik, de akkor

319 Mt 6,33 és Lk 12,31

320 vö. Mt 6,25; Lk 12,22.31

ez nem is könyörgésre, hanem dicsőítésre és hálaadásra ad okot, ahogyan Jób mondta: Áldott legyen az Úr neve mindörökké!³²¹

9. Látod-e most már, hogy mindaz, ami Istentől ered, csak dicsőítésre és hálaadásra adna okot, s hogy mindezekre a kérésekre és könyörgésekre mi magunk adunk okot? Ezért tehát amikor Istennel beszélünk, ezekről a testi vagy lelki javakról mindig hálásan emlékezünk meg, akár még megvannak, akár nem. Ő ugyanis egyszer s mindenkorra megadta nekünk mindezeket, és semmit sem tartott vissza magának belőlük. Ennek tudatában kötötte lelkünkre a boldogságos apostol is, hogy mindenért adjunk hálát. Így írt erről: Örüljete mindenkor, s adjatok hálát mindenért!³²²
10. Éppen ezért az Istennel való kapcsolatunk legtökéletesebb és legtisztább formáját, a benne való részesedés szertartását – amelynek keretében nem is csak egy sajátos kegyről, hanem Isten összes reánk árasztott jótéteményéről emlékezünk meg – *eucharishtiának*³²³ kellett elnevezni. Nem lehet ugyanis ezt a saját szükségleteinkért végzett könyörgésekről elnevezni, amikre mi szorulunk rá, hanem csak Isten irántunk tanúsított jótéteményeiről, amelyek már nem a mi szegénységünkből, hanem csak az ő határtalan jószívűségéből fakadnak.
11. Kétségtelen, hogy az *eucharishtián* belül hol könyörgünk Istenhez, hol meg hálát adunk neki, de az előbb elmondottak szerint a hálaadásra Isten ad okot, a könyörgésre pedig az emberi gyarlóság. Hálaadást több ajándékért végzünk, könyörgést pedig kevesebért, minthogy az előbbi mindenféle jó adományra vonatkozik, az utóbbi pedig csak némelyekre. Ezért kellett a Szent Liturgiát a nagyobb és bőségesebb rész alapján *eucharishtiának* nevezni. Ugyanilyen alapon szokás az embert is „értelmes lény”-nek hívni, noha az értelem nélküli természetből is részesül, de az elnevezését mégis a nagyobb és bőségesebb rész alapján kapta.
12. Egyébként pedig a legfontosabb érv az, hogy Urunk Jézus Krisztus, aki elsőként mutatta be ezt az áldozatot, nem könyörögve, hanem az Atyjának hálát adva végezte ezt, s ilyen formában hagyta ránk ennek végzését. Éppen emiatt az Egyház is, mely már a meglévő szentséget vette át, ugyanígy *eucharishtiának* hívja ezt.
De ezekről elég is lesz ennyi.

321 Jób 1,21. A Szent Liturgia utolsó éneke éppen ezeket a szavakat eleveníti föl.

322 1Tessz 5,18

323 Ennek megértéséhez tudatosítanunk kell azt, hogy ez az *eucharisztia* a görög szövegben a szó szoros értelmében vett hálaadást jelent.

53. *Az áldozás utáni hálaadás és a Liturgia befejező imái*

1. A pap felszólítja azokat, akik a Titkokban részesültek, hogy a szentség vételéért adjanak hálát Istennek, aki ebben részesített bennünket, s ne közönyösen vagy hanyagul tegyék meg ezt, hanem buzgón. Hiszen ezt jelenti az első szava, hogy „egyenesen állva”,³²⁴ tehát hogy ne lepihenve vagy ülve, hanem lelkünket és testünket Isten felé irányítva végezzük mindezt.
2. Majd miután még egyszer arra buzdítja a híveket, hogy a többi szokásos kérésüket is tárják Isten elé, kijön az oltártól, s az ajtó előtt megállva a mindenkiért végzett imádságot olvassa fel.
3. Ennek kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy itt, a Szent Liturgia végén, a dicsőítés után,³²⁵ amikor már az Istent megillető szolgálatok mind befejeződtek, a pap szinte kivonja magát az Istennel való bensőséges együttlétből, és ebből a magasságból lassanként leszáll az emberek közé beszélgetni. Persze mindezt paphoz illően imádkozva végzi, és maga az imádság módja és helye is erről a leereszkedésről tanúskodik.
4. Hiszen előzőleg a szentély bensejében, önmagában és egészen Istenhez fordulva könyörgött, hogy senki sem hallotta, most viszont kijön az oltártól, és a néptömeg között megállva, mindenkinek füle hallatára az egész Egyházért és minden hívőért végez könyörgést.³²⁶ Aztán az előkészületkor felajánlott kenyeret, melyből a szent kenyeret kimetszette, sok részre szétvágva kiosztja a híveknek. Ez már bizonyos értelemben szent lett épp azért, hogy Istennek szentelték, neki ajánlották, ezért a hívők teljes áhítattal veszik át, és megcsókolják a pap jobbát, amely még az imént Üdvözítőnk legszentebb testét érintette, és általa megszentelést nyert illetve közöl is azoknak, akik hozzáérnek.³²⁷
5. Így aztán mindannyian együtt dicsőítik ezeknek a javaknak létrehozóját és megadóóját, mégpedig a Szentírás dicsőítő énekével: Áldott legyen az Úr neve!³²⁸ Miután pedig ezt többször elismételték, felolvassák a dicsőítés és hálaadás zsoltárát. Melyik is ez? Áldom az Urat minden időben.³²⁹
6. Miután pedig már a kenyeret kiosztották, és a zsoltár is befejeződött, a pap a befejező imádságot mondja el a népnek, mégpedig nem is csak

324 ὀρθοί (vö. 21. fejr., 9; 158. jegyzet)

325 Vagyis az imént említett utolsó könyörgéseket lezáró *doxológia* befejeztével.

326 Ezt a latin *postcommunio*nak megfelelő imát az *ambon mögötti imának* nevezi a görög *Liturgiákon*, és sokfelé ennek végzésére csaknem a templomhajó közepébe megy a pap, aki hálaadó szövegében Jak 1,17 versét idézi.

327 Ennek a megszentelt kenyérnek a kiosztása így részben kárpótolja is azokat, akik nem áldozhatnak – s ez az áldozás gyakoriságának elmúltával egyre népszerűbb lett.

328 Jób 1,21

329 Zsolt 33,1

egyszerűen a szentélyen kívül és mindenki füle hallatára, hanem most már egyenesen a nép felé irányítva szavait. Ezzel még az előbbinél is nagyobb mértékben mutatja meg a velük való közösségét. Mit is kér ez az imádság? Hogy könyörüljön meg rajtunk Isten, és üdvözítsen minket, mivel mi magunktól nem tudunk üdvösséget érdemlő dolgot felajánlani neki, s ezért csak az ő üdvözítő emberszeretetére tekinthetünk fel. Ezért említi itt meg a pap a sok közbenjárót is, akik ebben segítségünkre vannak, mindenekelőtt pedig a legszentebb Istenanyát, aki által eredetileg is elnyertük az irgalmat.

7. Ez az imádság így kezdődik: „Krisztus, igaz Istenünk”, tehát nem egy a hazug és álnevekkel megnevezettek istenségek közül, akiket valaha tiszteltünk, hanem az, akire végül rátaláltunk: „igaz Istenünk”.
8. Ezért egyedül Őt mint Istent illeti minden dicsőség, tisztelet és imádság, kezdetnélküli Atyjával és legszentebb, jóságos és elevenítő Lelkével együtt, most és mindenkor és örökkön-örökké. Ámen.

Az igen bölcs Nikolaosz Kabaszilasz úr a szent öltözetről

1. A diakónus öltözetének ujjai vannak, ugyanis a diakónusnak olyannak kell tűnnie, mint akinek a keze kész a munkára. A pap öltözete pedig, amelyet *felónion*nak is hívnak, ujjatlan, és azt jelzi, hogy a pap nem foglalkozik emberi tevékenységekkel, akár azért, mert életében egyszerűen olyan, mintha a testen és a világon kívül lenne, akár azért, mert a szent szolgálat közben a Liturgia teljes egészében egyedül Isten kezétől függ, a pap pedig semmilyen emberi tevékenységet nem kapcsol hozzá.
2. A nyakon függő szalag (*epitrachélion*) a papság kegyelmét jelzi, amely a papra kiáradt. Ez a kegyelem a pap nyakán nyugszik, aki elfogadta Krisztus igáját. A mellén keresztül egészen a földig csüng; a kegyelem eltölti a szívét, egész testét megszenteli. Az övvel kell a papoknak magukhoz szorítaniuk, és mintegy magukba olvasztaniuk (ezt a kegyelmet), miközben az erényeket gyakorolják, és elfojtják a testi vágyakat, amint az Istenről ihletett Pál parancsolja Timótesunak: *Ne hanyagold el a benned levő adományt.*³³⁰
3. Azt a jelvényt, amely a főpapok vállán fekszik, miután felvették a felóniont, *omofórion*nak is nevezik, és jelzi az alárendeltjeiről való gondoskodást és a felettük gyakorolt felügyeletet. Ez a püspökök osztályrésze, akik mintegy felemelik a gondjaikra bízottakat. Ugyanígy tesznek az anyák is gyermekeikkel, akik még nem tudnak járni; ölbé veszik őket, úgy mennek ide-oda, és a vállukon viszik. Így tehet a püspök is az alárendeltjeivel.

330 1Tim 4,14

Az isteni Liturgia magyarázata

4. Minthogy nemcsak atya és nevelő, hanem bíró is, aki lelkileg vághat és büntethet, övére kard alakú ruhadarabot függesztenek, az úgynevezett *hüpogonationt*. Azért hasonlít a kardhoz, mert (valahányszor felölti, azt) halljuk: „*a Lélek kardját*”,³³¹ és ebből ez nyilvánvaló. Valahányszor pedig az övére köti, azt mondja: „*Kösd derekadra kardodat, ó hatalmas!*”³³², ugyanis valóban hatalmas az, akiben az erős Isten lakozik.

Ugyanő az Isteni Liturgia szertartásairól

Az előkészület szertartásai

1. Az előkészületben a feláldozásra szánt kenyérrel kapcsolatos cselekedetek Krisztus szenvedésének gyakorlati magyarázatát nyújtják, ugyanis annak az emlékére történnek, hogy értünk szenvedett és meghalt.³³³ És így azután az Úr halálát nem csak azok által hirdetik,³³⁴ amiket a papok mondanak, hanem amiket tesznek is. Ősi szokás volt ez, hogy olykor tettekkel is buzdítottak és jövendöltek. Amikor az egyik istenhordozó atyát megkérdezték, hogy mi a szerzetes, semmit sem felelt, hanem levetette a szerzetesi öltözetet, amelyet viselt, és megtaposta, ezzel mutatva meg, hogy a szerzetesnek alázatosnak és engedelmesnek kell lennie.³³⁵ A próféta megkötöztette magát, mert hírül akarta adni a zsidók fogságát,³³⁶ Agabosz pedig ugyanezt tette, ezzel jelezve Pál bilincseit.³³⁷

Énekek és olvasmányok

2. A drága adományok bemenete előtt felhangzó énekek és olvasmányok előkészítenek a közösség megszentelésének fogadására, és mivel az Úrra és üdvöngözésére vonatkoznak, az ószövetségek jövendölések és a bekövetkezendőt hirdetik, az újszövetségek pedig a már megjelent Urat mutatják és hirdetik.

Bemenet az evangéliummal

3. Az evangélium bevonulása gyakorlati célt szolgál, mivel a sekrestyében³³⁸ őrzik, és onnan kell a hajóba vinni a felolvasásra, mégpedig kísérettel, mert becses. Azt is jelezheti, hogy az igehirdetés először rejtett volt, azután vált nyilvánossá.

331 Ef 6,17

332 Zsolt 45,4

333 vö. 1Kor 11,24,25

334 vö. 1Kor 11,26

335 Zakariás 3. *A szent öregek könyve*, 245.

336 vö. Ez 3,25; 4,8

337 vö. ApCsel 21,10–11

338 ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ

A szent adományok bevonulása

4. Hasonlóképp a szent adományok bevonulása is gyakorlati célt szolgál, mert ezeket is a sekrestyében szokták őrizni, és szokás szerint kísérettel, énekek és tömjénezés közepette, lámpákkal viszik be az Istennek szánt adományokat. Így vonulnak be. Ezért amikor a császárok által Istennek szentelt ajándékokat viszik, maguk a császárok viszik, fejükön koronával. Leborulunk tehát, és kérjük a papot, hogy emlékezzen meg rólunk, amikor felajánlja az áldozatot. Méltán, hiszen nincs más mód arra, hogy a papok ilyen alkalmasan könyörögjenek értünk Istenhez, és biztos reményt nyújtsanak, mint e szent áldozat által, amely ingyen eltörölte a világ összes bűnét és gonoszságát.³³⁹ Ha pedig egyesek leborulnak, mintha Krisztus teste és vére lennének a drága adományok, így imádnák és annak neveznék, őket megtévesztette az Előre Megszentelték Liturgiája. Akkor ugyanis a megszentelt adományokat viszik be (a szentélybe), és azokat Krisztus testeként és véreként kell imádni.

Betakarják az ajánlatokat

5. Az oltárra helyezett adományokat betakarják, hogy aztán kitakarják, és a megszentelés után feldarabolva a hívőket megáldoztassák belőle. Ezzel az isteni Dénes szerint³⁴⁰ azt mutatják, hogy Jézus az elrejtettségből és oszthatatlanságból nyilvánosan érzékelhetővé és megoszthatóvá vált, hogy átadja magát nekünk és boldogságát.

Felajánló ima és megemlékezés a szentekről

6. A szent adományok elhelyezése után rögtön következik a név szerint való megemlékezés egyes szent férfiakról, akik Krisztussal közösségben hunytak el, ami az isteni Dénes szerint³⁴¹ azt jelzi, hogy ugyanakkor, amikor Krisztus a szimbólumok által megjelenik, ők is megjelennek azáltal, hogy név szerint említik őket.

Kézmosás

7. Az, hogy a pap kezét mos a drága ajándékok előtt, azt tanítja, hogy a papnak szíve legmélyéig meg kell tisztítania magát Isten tekintete előtt.

Leteszi az omofóriont

8. Mielőtt a püspök belekezdene a szent szolgálatba,³⁴² leteszi az omofóriont, mivel az a hatalmát jelképezi; amikor pedig papként cselekszik, semmi

339 vö. 1Jn 1,7

340 EH III,3,12–13 (lásd fentebb 52. o.)

341 uo. 9

342 T.i. az anafóra

Az isteni Liturgia magyarázata

olyat nem tesz, ami hatalmához fűződik.³⁴³ Amikor azonban papot szentel vagy a megszentelt adományokkal áldoztat, újból felölti, mert pásztori minőségben végzi a papszentelést és az (eucharisziával való) áldoztatást.

Az eucharisztikus áldozat természete

9. Minthogy a papot áldozónak nevezik, az adományokat pedig áldozatnak és felajánlásnak, feltehetjük a kérdést, hogy mikor lesz feláldozva a kenyér: a megszentelődés előtt vagy után? Ha ugyanis a megszentelődés előtt, akkor csak közönséges kenyér lesz feláldozva, és nem Isten Bárányának áldozata, ez pedig ellentmond a helyes véleménynek. Ha viszont a megszentelődés után, akkor a pap áldozza fel, ez pedig ellentmond annak, hogy *egyszer áldoztatott fel, hogy sokak bűnét elvegye*,³⁴⁴ és a többi. Mit mondjunk tehát? Mert a kenyér sem a megszentelődés előtt, sem pedig utána nem áldoztatik fel, hanem a megszentelődés pillanatában, hiszen akkor lesz a kenyér az Úr testévé. Minthogy pedig Krisztus teste ajánlatott és áldoztatott fel, ezért maga az Úr a felajánló és a feláldozott. A kenyér felajánlása és feláldozása azonos azzal, hogy az Úr testévé válik az, ami felajánlatott és feláldoztatott. Így teljesül Isten Bárányának üdvös áldozata és ugyanakkor az Úr teste marad egyszer felajánlva.

Az oltár szimbolikája

10. Ennélfogva az oltár is egyrészt valódi asztal, mert a rajta levő szent adományok az Úr szava szerint *valóban étel és ital*,³⁴⁵ ugyanaz az oltár azonban valóban áldozati hely, mert áldozatbemutató történik rajta. Azáltal válik áldozati helyé, hogy a legszentségesebb mürónnal kenik fel. A kenet ugyanis magát Jézust hozza el, mondja az isteni Dénes.³⁴⁶ Jézus pedig a mi áldozati oltárunk – mondja Dénes³⁴⁷ –, *aki által szabad utat kaptunk*.³⁴⁸

Az áldozáskor a kehelybe öntött forró víz

11. A forró víz, amely tüzet is tartalmazó víz, a Szentlélek jelképe, aki tűzként lett látható,³⁴⁹ és víznek nevezik.³⁵⁰ Azután öntik (a kehelybe), hogy beteljesültek és megszentelődtek a drága adományok, jelezve a Szentlélek alászállását az Egyházra: ez először azután történt, hogy Krisztus

343 ἀρχικόν

344 Zsid 9,28

345 Jn 6,55

346 vö. EH III,4,3

347 uo.

348 Róm 5,2

349 vö. ApCsel 2,3–4

350 vö. Iz 44,3; Jn 7,38–39

leöletett, feltámadt, és az egész üdvöngöndozást beteljesítette; attól kezdve pedig mindig megtörténik, miután beteljesült az áldozat; ugyanis a Vigasztaló leszáll azokra, akik méltó módon részesednek ebben. Mivelhogy ugyanaz az áldozat valósult meg akkor és teljesül most is, és ugyanaz a Krisztus a közvetítő, ezért hisszük, hogy hasonlóképp ugyanaz a Szentlélek jön el. A szentségekhez ezt a forró vizet nem azért töltik hozzá, mint ha akkor szállott volna le a drága adományokra a Szentlélek, ugyanis már a megszenteléskor megkapták az isteni kegyelmet, hanem hogy jelezzék, milyen módon részesült benne az Egyház, és részesül mindig is a Szentlélekben, hiszen a közvetítő, Üdvözítőnk Krisztus által részesedik. Ezért öntik először a kehelybe a forró vizet, majd pedig a megszentelt adományokkal együtt áldoznak belőle a papok, és nyújtják a többieknek, mert a Szentlélek is először az Úr Istent hordozó testét³⁵¹ töltötte be önmagával, utána pedig ebből mint forrásból és ezzel együtt áradt ki az Egyházra, és árad rá ma is; az Istentől sugalmazott János ezt jelzi, amikor azt mondja: *Az ő teljességéből vettünk mindnyájan.*³⁵²

Az Eucharisztia és az Egyház

12. És mivel Krisztus teste az ő Istennel azonos legszentebb teste is meg az Egyház, amint az Apostol mondja: *Ti pedig Krisztus teste vagytok,*³⁵³ ezért ami az ő legszentebb testében történik, valamiképp azt is jelzi, ami az Egyházban történik vagy történni fog. Amint ugyanis Krisztus a Szentlélektől született az alanti születés szerint, úgy az Egyház *sem vérből, sem a test akaratából, hanem Istentől született.*³⁵⁴ És amint az *meghalt és feltámadt*³⁵⁵ dicsőségben, úgy az Egyház is ugyanabban a dicsőségben támad fel az utolsó napon. Krisztus felvételét a mennybe, és az Egyház is elragadtatik *a felhőkön az ő fogadására a levegőbe.*³⁵⁶ Egyszerűen úgy találjuk majd, hogy ha alaposan megvizsgáljuk, nagyon sok esemény egyezik egymással. Az egyik Istent hordozó atya azt mondta, hogy az a verejték, amely Krisztusról imája közben mintegy vércseppenként omlott,³⁵⁷ a vértanúk vérével jelzi előre,³⁵⁸ és azt, hogy az Egyház a vérre alapul.³⁵⁹ Ezért amikor a pap forró vizet önt a megszentelt kenyérhez és borhoz a megszen-

351 vö. Mopszuesztiai Theodórosz, *16. Homília*, 11–12.

352 Jn 1,16

353 1Kor 12,27

354 Jn 1,13

355 vö. 1Tessz 4,14

356 uo. 4,17

357 vö. Lk 22,44

358 vö. Aranyszájú Szent János, *A szent vértanúkról* 2; (PG 49,709)

359 vö. Aranyszájú Szent János, *Milyen feleséget kell venni*, hom. 3,3 (PG 51,229); *Homíliák János evangéliumához* 85,3 (PG 59, 463)

telődés után, amikor már valóban Krisztus teste és vére az oltáron fekvő adomány, így áldozik belőlük és nyújtja a többieknek, mivel a forró víz a Szentlélek alászállását jelzi az Egyházra, és ez akkor történt, amikor Krisztus beteljesítette az üdvöngözt, és mindig is megtörténik, valahányszor felajánlják az áldozatot. Hiszen ugyanaz a közvetítés, a közvetítő és az áldozat, amely Poncius Pilátus idején feláldoztatott, mindig felajánlatik Istennek. Ezért *pap Krisztus mindörökké*.³⁶⁰ A Szentlélek is szüntelenül alászáll. A Szentlélek jelképe a forró víz, hiszen tűzként jelent meg, amikor leszállt az apostolokra,³⁶¹ és víznek nevezik.³⁶² Ebben a forró vízben mindkettő benne van, mert a vízzel egyesült a tűz. A jelkép jelzi, hogyan történik a Szentlélekben való részesedés: az Üdvözítő teste által részesülünk a Szentlélekben. Amint ugyanis nem vehetnénk a Szentleket, ha Krisztus nem közvetítené, úgy nem ihatnánk ezt a (kehelybe) öntött forró vizet, ha nem részesülnénk az isteni eucharishtiában.

360 vö. Zsid 5,6; 7,17,21

361 vö. ApCsel 2,3–4

362 vö. Iz 44,3; Jn 7,38–39

8. THESSZALONIKÉI SZENT SIMEON

1381 és 1387 között született Konstantinápolyban, ott is élt szerzetesként, talán a Xanthopuloszok monostorában mindaddig, amíg 1416/17-ben meg nem választották Thesszaloniké érsekévé. A hészüchazmus tántoríthatatlan híve volt. Az ortodoxiát védelmezve határozottan ellenállt minden olyan törekvésnek, amely a várost akár a velenceieknek, akár a törököknek át akarta volna adni. A város erkölcsi hanyatlását ostorozta, és úgy látta, hogy a török terjeszkedést Isten azért engedte meg, hogy megbüntesse a hanyatló Bizánc bűneit. Liturgikus értekezéseiben, melyek közül kiemelkedik *Magyarázat a templomról* és *A Szent Liturgiáról*,¹ kérdés-felelet formában tárgyalja a szentségeket. *Az eretnekségek ellen* címmel dogmatikus értekezés-gyűjteményt is írt. 1429-ben halt meg. 1981-ben kanonizálta a Konstantinápolyi Egyetemes Patriarchátus.

Kritikai kiadása: *St. Symeon of Thessalonika, The Liturgical Commentaries*. Edited and translated by Steven Hawkes-Teeples. Pontifical Institute of Medieval Studies (Studies and Texts 168), Toronto 2015. Magyarra Baán István fordította és jegyzetekkel ellátta.

* * *

Magyarázat az isteni templomról

[A. Cím]

1. *Simeon úr, Thesszaloniké legszentebb érseke által készített* magyarázat az isteni templomról és mindarról, ami hozzá tartozik, valamint a papokról, diakónusokról és püspökökről, illetve azokról a szent öltözetekről, melyeket ők magukra öltenek, továbbá az isteni misztagógiáról, ahol egyenként meg lesz indokolva, hogy miféle isteni dolgok mennek benne végbe. (Ez a ma-

1 vö. Hans-Joachim Schulz, *A bizánci liturgia*. 304–319.

gyarázat el lett küldve a vallásos² krétaiaknak, akiknek kívánságára készült.)

[B. Bevezetés: az üdv gondozás]

2. Az isteni szeretet arra indított titeket, hogy megtanuljátok, mit nyilatkoztatnak ki azoknak a szertartásoknak a szimbólumai, amelyek az isteni szünaxiszban³ történnek, és mit jelentenek a szent öltözékek. Szeretettel fogadjátok tehát erőnkhez képest kifejtett gondolatainkat ezekről a dolgokról – mi is a Lélek szeretetének bátorítására merünk előhozakodni velük –, különösen pedig Isten legnagyobb tette miatt, aki maga a szeretet. Ő – amint írva van – *olyannyira szeretett bennünket, hogy egyszülött Fiát adta érettünk.*⁴
3. Ő tehát szeretettel jött el, és a mindenütt jelenlévő *köztünk élt.*⁵ Kisdedként Szűztől született, és betöltötte az életkorokat, hogy teljes egészemben megtisztuljak, tettei és szavai által megszentelődjek, végül pedig önmagát közösségként adta nekem.⁶ Mivel ugyanis annak a zsenyének révén egyesült velem, melyet a Szűztől vett fel, ezt az egyesülést gyakorlatilag az összes hívőre is ki kellett terjeszteni. Mert ezt jelenti számomra, hogy újjáalkot és éltet. Így szól: *Ha nem eszitek az Emberfia testét, és nem isszátok az ő véréét, nem lesz élet bennetek,*⁷ és Én élek, és aki engem eszik, általam él.⁸ Ezt jóságában a titkokban⁹ valósította meg.
4. A keresztséggel valóban újjászülsz, mivel önmaga szenvedélytől mentes¹⁰ születését adja nekünk, a kézrátétellel és a ráleheléssel a kenet¹¹ kegyelmét árasztja ránk.

(1.) *Mi a szent keresztség hatása?*

2 Az εὐσεβής szó szerint „ájtatos”-t jelent, de a keresztény szóhasználat kezdettől fogva nem a buzgóságot akarja hangsúlyozni, hanem a pogány ill. heterodox kultusszal szemben a helyes istentisztelethez (εὐσέβεια), vagyis az ortodoxiához való ragaszkodást.

3 összejövetel – az (eucharisztikus) Isteni Liturgia

4 Jn 3,16

5 Jn 1,14

6 A szentáldozásban.

7 Jn 6,53

8 Jn 6,57

9 A „misztérium” (μυστήριον) a szentségeket jelöli.

10 Utalás Krisztus születésére, amely férfi közbejötté nélkül (vagyis emberi szenvedélytől mentesen) történt.

11 műron (μύρον)

A kenet Ő maga, mert azt mondja: *Kiöntött kenet a neve(d)*.¹² Ő mint Isten önmagát kente fel, mint ember pedig Ő a felkent. Ezért amikor minket is jószágonosan felken, a Lélek illatozó és élettel teli erejét nyújtja nekünk.

(2.) *Mi a szent kenet?*

5. Harmadszor pedig mindenké közt a legnagyobbat adja: azt, hogy részesülünk Őbenne, amit a titkok átadásával mutatott meg. Vette ugyanis a kenyeret, és megszentelte,¹³ hasonló módon a kelyhet is, és ezt mondta: *Ez az én testem*,¹⁴ majd pedig: *Ez az én vérem*. De nem csak megszentelte ezeket, hanem a közösségre is hívott, mert azt mondta. *Vegyetek, egyetek, és igyatok belőle mindnyájan*.¹⁵ És nem csak akkor tette ezt, hanem övéinek is meghagyta, hogy örökké teljesítsék. Így szólt ugyanis: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*.¹⁶
6. És méltán, mert ha változhatatlan Isten létre hozzáink hasonlóan részesedett húsból és vérből, és olyan emberként láttuk, mint amilyenek mi vagyunk, ez azért történt, hogy részesedhessünk átistenülésében.¹⁷ Ezt ama legistenibb és (emberi) értelmet meghaladó módon tette, önmagát vegyítve¹⁸ abba, amit eszünk és iszunk, jóllehet mindenütt jelen van, és a kenyeret és a kelyhet testté és vérré változtatva isteni ereje révén, mivel mindenható.
7. Tehát ezek által vegyül el és egyesül velünk,¹⁹ és mivel Ő *az igazságosság napja*,²⁰ ráink ragyog, tisztaság(unk)

12 A kenet (bérmálás) szentségénél mondott főhajtási ima.

13 *ἱεροῦργησε*

14 Simeon a szinoptikusoknál olvasható idézetet (Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου; Mt 26,26–27; Mk 14,22–24; Lk 22,17–20) használja, mert ez szerepel a régebbi bizánci liturgikus szövegekben. Később Pál idézete (Τοῦτό μου ἐστι τὸ σῶμα; 1Kor 11,24) vált azonban általánossá, s ez használatos a jelenlegi (nyomtatott) liturgia-szövegekben.

15 Vö. Mt 26,26–27

16 Lk 22,19. Ez az idézet csak a Vazul-liturgiában szerepel, Arany-szájúében nem.

17 Vö. Zsid 2,14

18 *καταμίξας*

19 Vö. Palamasz Szent Gergely, Tr I,3,38 (*A szentül élő beszűchaszták védelmében*, Baán 119–120)

20 Mal 4,2

arányában árasztva ránk sugarait. Nem egyszerűen úgy hat, mint a Nap, hogy csak árasztja a sugarakat, hanem megtisztítja azokat, amik nem tiszták, és a fény befogadására alkalmassá teszi őket.

8. Mivel tehát ilyen a szent szolgálat²¹ titka, és Isten emberré levésének²² ez a befejezése, általa ugyanis közösségbe kerülünk Istennel,²³ kegyelem szerinti istenek leszünk,²⁴ Krisztus Egyháza pedig emiatt még nagyobb és istenibb buzgalmat tanúsít.
9. Ezért az Egyház is szüntelenül azt teszi, amit kezdettől fogva kapott, szent szimbólumok által tanítja azt, ami meghaladja a megértést, és oly nagy dicsőségben részesülnek még a látható módon végzett cselekmények is, hogy mindenkiből csodálatot váltanak ki. Azonban nem mindenkinek az értelme jut el e cselekmények megértéséig, ezért is bizonytalankodnak sokan, és keresik azok értelmét. Ami a szent szertartáson történik, teljesen felülmúl minden értelmet, és nemcsak az emberi, hanem az angyali értelem sem képes felfogni akár Isten megtestesülését, akár a vele való közösséget, vagy bármit is, amit az Egyház hirdet és tesz.
10. Isten mégsem hagyta, hogy a vele kapcsolatos dolgokról egyáltalán ne nyerjünk beavatást,²⁵ hanem támpontokat nyújtott, hogy a lehetőséghez képest belássuk, megtudjuk, kutassuk, ráleljünk és megértsük műveit, mivel miattunk is tette mindezeket. Tehát amennyire képesek voltunk megtudni és megadatott – nekünk, kicsinyeknek és alázatosaknak, akikről úgy vélitek, hogy valamik vagyunk –, kéréseteknek megfelelően összegyűjtöttük a legtöbbet az Atyáktól, és szeretettel elmondjuk.

21 *ἱεραουργίας*

22 Simeon két kifejezést használ Krisztus üdvöngöztetésére: „megtestesülés” (*σάρκωσις*) és „emberré levés” (*ἐνανθρώπησις*). A fordításban megkülönböztettük a két görög terminust.

23 Vö. 2Pt1,4

24 vö. Palamasz, Tr III,2,13 (Baán 315–316)

25 *ἀμύητος*, szó szerint beavatatlan

[C. Bevezetés: A kinyilatkoztatott Isten a hagyományban]

11. Semmi mást nem nyújtunk, ami újabb lenne annál, amit ránk hagyományoztak, nem is változtattunk azon, amit kaptunk, hanem úgy őriztük meg, mint a hitvallást is. Úgy végezzük a szent szertartást, ahogyan maga az Üdvözítő, az apostolok és az Atyák adták nekünk. Amint ugyanis az Úr végezte a szent szertartást, amikor tanítványaival volt, megtörve a kenyeret, odaadva nekik meg a kelyhet is, így tesz az Egyház is, amikor a püspök a papokkal együtt végzi a szent szertartást, és mindenkinek átnyújtja (a szentséget), vagy egy pap a többieknek.
12. Ezt tanúsítja az apostolok utóda, vagyis Szent Dénes,²⁶ aki úgy tanítja a szent szertartás végzését, ahogyan mi tesszük. Ahogyan az Istenről beszélő Vazul és Arany-szájú²⁷ bővebben kifejtették a *misztagógia* rendjét, úgy hagyományozták ránk annak végzését, ahogyan a mi Egyházunk végzi. Ezt bizonyítják a szertartásainkban mondott imáik, az első és második bemenetnél, valamint a szent szertartás folyamán többi ima.²⁸
13. Az Atyák azt hagyományozták ránk, hogy a szent templomba nem mindenki léphet be, hanem (ez a hely) istenfélelmet kíván, leginkább pedig a félelmetes szentély.²⁹ Nyilvánvaló, hogy kiküldik innen a hitjelölteteket. Szent Ambrus a templomból és a szentélyből is kitiltotta Theodosius császárt,³⁰ Dialogosz Szent Gergely³¹ pedig nemcsak arról tanúskodik, hogy kovászos kenyérből kell az áldozatot felajánlani,³² hanem arról is, hogy a szent templomokkal szemben tiszteletet kell

26 EH 3; CD II,79–94 (lásd fentebb 43–56. o.)

27 Homiliáiban küzd a *hydroparaszttákkal* (ὕδροπαραστάται), Tatanosz követőivel, akik elutasították a bort, és vizet használtak az eucharisziához.

28 Simeon az Aranyszájú- és a Vazul-liturgiákban olvasható szövegekre hivatkozik.

29 θυσιαστήριον.

30 *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*. ed. Hippolyte Delehaye, Brussels, 1902, 284; Theodórétoz, *Egyháztörténet* 5,18; SC 501,530

31 I. (Nagy) Szent Gergely pápa (590–604)

32 *Dialogusok* 1,11; SC 260,110–112

tanúsítani, és tilos alacsony származású halottat oda-temetni.³³

14. Ismeretes, hogy Péluszioni Iszidórosz³⁴ is – a régi Atyák egyike – több levélben még világosabban elmagyarázta Liturgiánk rendjét.³⁵ Az isteni dolgokban bölcs Maximosz³⁶ az Isteni Liturgia egész titkát kifejti, amint a mi Egyházunk végzi, és részletesen elmagyarázza, ami abban történik.³⁷ Mi is mindezekre mint Atyákra támaszkodunk, és ha még valami mást is megtudtunk az előttünk járóktól, Isten kegyelmétől bátoríttatva megírjuk nektek.

[D. I. rész: *A templom*]

(3.) *Mi az isteni templom?*

15. Először is az isteni házról beszélünk. Mivel a szertartás eszköze a templom, meg a pap is: az előbbi végzi a szertartást, az utóbbiban van pedig a szentély, ezért illik, hogy mindkettőről beszéljünk. Bár a templom anyagi dolgokból épül, de világfölötti kegyelemmel rendelkezik, mert a püspök titokzatos imákkal szenteli fel, isteni műronnal keni meg, és az egész így Isten lakhelyévé válik. Nem minden részébe léphet be mindenki, hanem egyik részébe a papok, a másik részébe pedig a világiak.

(4.) *Miért van kettéosztva a templom?*

16. Az így kettéosztott templom az elzárt rész és a külső rész által jelképezi 1.) Krisztust magát, aki kettős: egyszerre Isten és ember – az előbbi láthatatlan, az utóbbi látható; 2.) az embert, aki hasonlóképpen (kettős): lélekből és testből áll; de 3.) a kiváltképpen a Háromság titkát, mely lényegében megközelíthetetlen, gondviselésében és hatóerőiben viszont megismerhető. Sajátosan pedig 4.) a látható világot és a láthatatlant ábrázolja, de 5.) csak ezt a láthatót: az égboltot a szent szentély által, a földet pedig a hajó által. Egy másik

33 Vö. *Dialógusok* 4,53–56; SC 265,176–184

34 Egyiptomi szerzetespap (megh. 435 körül)

35 Vsz. egy tévesen Iszidórosznak tulajdonított liturgikus kézikönyv, amely nem maradt fenn.

36 Maximosz hitvalló (580–662)

37 *A Műsztagógiát* lásd fentebb 57–88. o.

Magyarázat az isteni templomról

szempontból tekintve az egész isteni templom hármas felosztásúnak tekinthető: 6.) vagyis a templom előterére, a hajóra és a szentélyre³⁸ oszlik, ami a Háromságot jelzi, és a hármas csoportokra tagozódó magasságbeli rendeket, valamint az igazhitű nép hármas csoportját: azaz a papokat, a helyes életet folytatókat és a vezeklőket. Azonban 7.) a templom alakja a földiekre, az égiekre és az égfelettiekre is utal: a narthex a földiekre, a hajó az égre, a legszentebb szentély pedig az égfelettiekre.

17. Ezért a szentélyben is az isteni templom a félelmetes oltárral, vagyis a szent asztallal a menny Urára utal. Elnevezése pedig: 1.) szentek szentje, 2.) trón,³⁹ 3.) Isten helye és nyugvóhelye, 4.) engesztelés helye,⁴⁰ 5.) a nagy áldozat „műhelye”, 6.) Krisztus sírja, 7.) a dicsőség lakhelye.

(5.) Mire utal a szent asztal?

A szentély függönye az Istent körülvevő mennyei sátrat jelképezi, ahol az angyalok seregei (lakoznak) és a szentek nyugszanak.

(6.) Mit jelent a függöny?

A rács vagy a köztes oszlopok az érzékelhető és az értelemmel felfogható dolgok⁴² közti különbséget jelképezi.

(7.) Mit jelent a korlát?⁴¹

18. Négy szövetdarab van a szent asztal négy sarkán, mert a földkerekség széleiről indulva jött létre az Egyház teljessége. A négy sarkon azért áll a négy evangélista neve, mert általuk alapult meg az Egyház, és terjedt el az evangélium az egész világon.

(8.) Mit jelent az, hogy az oltártakarókon a négy evangélista neve olvasható

38 βῆμα

39 καθέδρα

40 ἱλαστήριον, vö. Kiv 25,17 az ószövetségi sátorban

41 κιγκλῖς; τὰ διάστυλα (cancelli) korlát avagy rács. Ez szolgál a későbbi képállvány (ikonosztászis) alapjául.

42 τὰ νοητά

(9.) *Mit jelent a „kataszarka”, és mit az oltártakaró?*

A *kataszarka*⁴⁴ közvetlenül borítja az oltárt, föléje pedig egy másik oltártakaró is kerül, mivel az Jézus sírja és trónja. Az előbbi olyan, mint a sírlepel, amelybe a holttestet burkolják, az utóbbi pedig mint a dicsőség palástja, amint a zsoltár is mutatja, amelyet akkor énekelnek, amikor a kendőt az oltárra borítják: *Az Úr országol, ékességbe öltözött.*⁴⁵

(10.) *Miért van kőből az oltár?*

19. Kőből van az oltár, 1.) mert Krisztust ábrázolja, aki szikla⁴⁶ mint a mi alapunk,⁴⁷ sarokkövünk⁴⁸ és szegletkövünk;⁴⁹ 2.) mert hajdan szikla volt előképe ennek az asztalnak, mégpedig az a szikla, amelyből egykor Izrael ivott.⁵⁰ Most viszont minket itat, az új Izraelt, de nem vizet áraszt, hanem az örök élet folyamait, a Logosz élő véréét.

Mit jelent a szent szünthronosz? (11.) Mit jelentenek a szentélyhez vezető lépcsők? (12.) Kit jelképez a szentélybe bevonuló püspök? (13.) Mit jelent az oltáron lévő evangélium és a kereszt?

20. A szent trón viszont a megtestesült Fiút jelképezi, aki a mennyben az Atya jobbján ül. A lépcsők jelentik a papság és az angyali rend egyes tagjainak besorolását és felemelkedését. A püspök⁵¹ Jézust jelképezi.⁵² Őt jelképezi az oltáron látható szent evangélium is, a kereszt pedig az ő áldozatára utal.

(14.) *Miért vannak a szent oltár alatt a vértanúk ereklyéi? (15.)*

21. Az asztal alatt vannak a vértanúk szent ereklyéi, 1.) mert ők lélekben mindig együtt vannak Krisztussal, az Atya nagy tanújával. 2.) Ezekre támaszkodik az oltár mint az Egyház alapjaira, mert először Krisztus vére, majd pedig általa a vértanúk vére révén jött létre. Azért kenik meg szent műronnal, 1.) mert az telve van

Miért kenik meg a szent asztalt műronnal?

(16.) *Miért borítják be terítők az oltárt? (17.)*

Miért helyezkedik el magasabban az oltár?

43 *τραπέζοφόριον*

44 *τὸ κατασάρκα*, „test-takaró”

45 Zsolt 92,1

46 Vö. 1Kor 10,4

47 Vö. 1Kor 3,11

48 Vö. Mt 21,42; Mk 12,10; Lk 20,17

49 Vö. Ef 2,20; 1Pt 2,6

50 Vö. Kiv 17,6; 1Kor 10,4

51 Szó szerint *ἀρχιερέυς* (főpap).

52 *τυποί*

53 T.i. a gyertyák vagy mécsesek.

a Lélek hatóerejével,⁵⁴ 2.) és benne van az élő és megszentelő olaj. Terítők borítják és díszítik, mert az, ami rajta történik, nehezen ismerhető fel, és nem mindenki számára érthető. Az oltár azért van magasabban, és igen ragyogó, mert Isten trónja.

22. Azok rendjei, akik beléphetnek a szentélybe, a földöntúli erőket ábrázolják. Az oltártól kezdődő tömjénezés a Lélek osztogató és jóillatú kegyelmét jelképezi. A lobogó fények a Léleknek a szentekben soha ki nem alvó megvilágosítását jelképezik. Mindezeket az Egyház a szentély által jelképezi, az egész hajó pedig a földi világot, amint már említettük, vagy a látható égboltot. Amikor ugyanis a hajó előtt végezzük az imákat, azt mondjuk, hogy az isteni templom a mennyei és az Édenben levő paradicsomot képviseli. Ezért zárják el függönyökkel a szent monostorokban a hajókat akkor, ha kívül a zoltárokat éneklik. Bevonuláskor félrehúzzák a függönyt, azt jelezve ezzel, hogy Krisztus leereszkedett hozzánk, miután pedig *a válaszfalat lebontotta*,⁵⁵ és békét ajándékozott nekünk, a mennyekbe vitt fel bennünket. Ám azoknak, akik vétket követtek el, tilos belépniük. Így járunk el templomszenteléskor is. Ha pedig bent imádkozunk, és a mindenkiért szóló szolgálatot végezzük, a szentély olyan, mint egy másik mennyország, a hajó pedig a földi térséget ábrázolja, mert mindnyájan oda futnak és ott gyülekeznek, és együttesen fohászknak Istenhez.

23. A szentély előtt lévő ambón a sírról elhengerített követ jelképezi. Innen hirdetik angyal módjára a diakónusok meg a papok az isteni Evangéliumot, mégpedig a diakónusok a szent szolgálaton, a papok pedig a hajnali istentiszteleten, amikor is a hajnali evangéliumi szakaszokat mondják. A templom ékessége a teremtés szépségére emlékeztet. A függő mécssek a csillagokat utánozzák, a csillár pedig az égboltot.

(18.) Kit ábrázolnak azok, akik a szentélyben vannak? (19.) Mit jelképez a tömjén? 20.

Mit jelképeznek a lobogó fények?⁵³

(21.) Mit jelképez a szentélyen kívül levő hajó? (22.) Mit jelképeznek az előcsarnok ajtajain levő függönyök?

(23.) Mit jelképez az ambón? (24.) Mit jelez a templom ékessége?

54 τῆς ἐνεργείας

55 Ef 2,14

[E. II. rész: *A Liturgiát végző személyek és ruházatuk*]

24. Olajat, viaszt és tömjént ajánlunk föl: az olaj az isteni irgalmasság jelképe; a viasszal, melyet ezernyi virágból gyűjtenek össze (a méhek), tökéletes odaadásunkat nyilvánítjuk ki és a mindenség felajánlását, a tömjén pedig az isteni szeretet jelképe, amelyben mindenki részesül, és a Lélek jó illatáé.

(26.) Kiket jelképeznek a papok? (27.) Kiket jelképez a többi klerikus? (28.) Kiket jelképez a hívő nép?

25. A papok, akik a szent szentélyben rázendítenek az Istent dicsőítő himnuszokra, az Istent környező első rendeket⁵⁶ jelképezik. A diakónusok a felolvasókkal és az énekesekkel együtt, akik egymást szabályosan felváltva előadják az isteni zsoltárokat és a Szent Írásokat, a mennyei lények középső karára utalnak.⁵⁷ Az egész nép, amely igazhitű módon gondolkodik és érez, az énekesekhez kapcsolódik, Isten irgalmasságáért folyamodva. Az utolsó rendet ábrázolja,⁵⁸ amelyhez nem csatlakozhat sem gonosztevő, sem másvallású,⁵⁹ hiszen *milyen közösség van a világosság és a sötétség között.*⁶⁰ Ám ha valamelyikük visszatérne a világosság-hoz, azoknak, akik a világossághoz tartoznak, be kell Őt fogadniuk. Ezt jelképezi az isteni templom is, bár ezeknél nagyobb dolgokra is gondolhatnak azok, akik megkapták Istentől a szemlélődés⁶¹ képességét.

26. A papot mindenekelőtt a Szentírás a mindenható Úr angyalának⁶² nevezi, egyrészt mert Isten dolgait hirdeti, másrészt Isten akaratát hajtja végre. Azonban a pap Jézust is ábrázolja, minthogy a kézrátétel által az ő erejét⁶³ kapta meg.

56 Areopagita Dénes szerint az első rendek: a trónusok, kerubok és szeráfok. (A mennyei hierarchiáról VI.2; in Erdő Péter ford., *Az isteni és emberi természetéről. Görög egyházatyák II*, Atlantisz, Budapest 1994, 229)

57 Hatalmasságok, uralmak, erők (uo.)

58 angyalok, arkangyalok, fejedelemségek (uo.)

59 heterodox (ἑτεροδόξος), vagyis „eretnek” eredetileg téves tanokat valló keresztényt jelentett, később azonban mindenkire alkalmazták, aki az ortodox Egyháztól eltérő nézeten volt, így pl. a muszlimokra is.

60 2Kor 6,14

61 θεωρεῖν

62 Vö. Mal 2,7

63 τὴν δύναμιν

A püspök sokkal magasabb fokon áll a papnál. Róla mondja (az Írás), hogy Krisztus székében ül, és az ő hatalmát bőségesen birtokolja, mert Isten kegyelme által oldhat és köthet.⁶⁴ A püspök ugyanis az apostolok utódja. Mivel tehát Krisztust ábrázolva a szent szolgálathoz készül, a szent ruhákat ölti magára, amelyek mindegyike jelentésterjes és szellemi értelmet hordoz.⁶⁵ Tekintsük tehát át a kissé fentebb mondottakat.

(29.) Kit jelképez a püspök?

27. A szentélyben kézzrátétellel fölszentelteket három rendbe soroljuk: püspök, pap és diakónus. Egyiket *beteljesítő*nek⁶⁶ nevezik, tudniillik a püspököt, mint aki mindenkit tökéletessé tesz a tökéletessé tevő kegyelem által, mivel felszenteli őt az Istent utánzó mozgás és erő.⁶⁷ Valamennyien ugyanis általa nyerik el a felszentelést: a papok és a klerikusok a kézzrátételt és a (fölvátás) pecsétjét, a templomok a felszentelést, a világiak a keresztséget, a (vétkes) elengedését és a megszentelődést,⁶⁸ továbbá a Titkokban való részesedést. Mindez a Háromság mindenható és tökéletessé tevő ereje folytán fakad a püspöki tisztség kegyelméből.⁶⁹

(30.) Melyek azok a rendek, amelyeket a szentélyben adnak föl? Mit jelképez a „beteljesítő”?

28. A papot, akit „megvilágosító”-nak is neveznek, csak a papi tevékenység teljesítésének kegyelme illeti meg, de a továbbadás kegyelme nem. Keresztel, de szüksége van a műronra, és végzi a szent szolgálatot, de szüksége van oltárra. A kézzrátételt nem alkalmazhatja, sem nem hatalmazhat föl senkit sem a papságra vagy bizonyos hivatalokra azok közül, akik részesültek a szent rendekben.

(31.) Mit jelképez a megvilágosító?⁷⁰

29. A diakónus, akit „liturgikosz”-nak és „megtisztító”-nak neveznek, alárendelt, és pap nélkül sem végezhet, minthogy feladata az angyalok utolsó

(32.) Mit jelent a „liturgikosz” és „megtisztító”⁷¹?

64 Mt 16,19; 18,18

65 θεωρίαν πνευματικήν

66 τελεστικού: t.i. megszentelőnek

67 Simeon itt nem szó szerint idéz, hanem csak összefoglalja az Areopagita nézeteit.

68 άγιασμόν

69 Vö. L 16.

70 Vö. L 28.

71 καθαρτικός

rendjének felel meg. Megtisztítja a közeledőket, vezeti őket, és megnyitja értelmüket, hogy befogadhassák a titkokat⁷² azzal, hogy felszólítja őket: „Figyelmezzünk!” „Bölcsesség! Emelkedjete fel!” és „Istenfélelemmel és hittel közeledjete!” és imádságra buzdít, amikor azt kiáltja. „Békességben könyörögjünk az Úrhoz!” „Könyörögjünk az Úrhoz!” és „Fejünket hajtsuk meg az Úrnak!”. Ezek megtisztítják hallgatóikat, és megvilágosodásra vezetik.

30. Az említett három fokozat mindegyike rendjének megfelelő öltözetet is vesz fel; a diakónus olyat, amely az angyalok rendjére utal, a pap szintén ezt az öltözetet – hiszen korábban ő is a diakónus karizmáját kapta meg –, ráadásul a megvilágosító kegyelem ruhadarabját is magára ölti, melyet a fejétől egészen a ruha aljáig csüngő epitrachélion jelez, mint a *felülről, a világosság Atyjától származó ajándék*⁷³ jelképe. A püspök e ruhadarabokon kívül még omofóriót is visel, amely a megtestesült Fiúra utal, a megszentelést beteljesítő Igére, aki a tökéletes egyesüléssel tökéletesen megszentelt bennünket.

(33.) *Mit jelképez a szticháron?*⁷⁴

31. Ezért amikor (a klerikus) a szent ruhákba öltözködik, először a szticháriót veszi magára. 1.) A szticháron pedig az angyalok ragyogó köntösére utal. Gyakorta látták ugyanis az angyalokat fényes ruhába öltözve, miként a sírnál lévő, fehér ruhás angyalt is.⁷⁵ 2.) A papi rend tisztaságát és szennytelenségét is szimbolizálja, mely tisztaság révén válik méltóvá a pap erre a kegyelemre; valamint 3.) jelenti az isteni megvilágosítást, melyet az evangélium és a többi szolgálat által közvetít a híveknek. Erről tanúskodik, amit az öltözködés közben mond: Örvendezzen lelkem az én Istenemben, mert az üdvösség ruházatába öltöztetett engem,⁷⁶ és a többi.

72 Ez itt a kettős értelemben vett Igére utal: a szóbelire és a szentségre.

73 Vö. Jak 1,17

74 Vö. L 10.12.17

75 Vö. Mt 28,3; Mk 16,5; Jn 20,12

76 Vö. Iz 61,10

32. Mivel a diakónus, amint említettük, az angyalok rendjéhez tartozik, magára veszi a sztichá里昂, a vállán pedig az úgynevezett orá里昂 viseli. Az orá里昂 mintegy szárnyként az angyalok rendjének anyagtalan és értelmi⁷⁷ mivoltát jelöli. Ezáltal a kerubokat is utánozza, akik elfödik arcukat.⁷⁸ Az orá里昂nal körülövezve magát készen áll rá, hogy megáldozzon. Magán az orá里昂on is megtalálható a *Szent, szent, szent*⁷⁹ fölirat, mely a szent angyalok liturgikus rangjára utal.
- (34.) *A diakónus sztichá里昂t és orá里昂t visel. (35.) Mit jelképez az orá里昂? (36.) Miért övezi körül magát a diakónus az orá里昂nal, amikor áldozik?*
33. A püspök sztichá里昂ján fölülről lefelé úgynevezett „folyók”⁸¹ húzódnak. 1.) Ezek a benne lakó tanítási kegyelmet jelképezik, egyúttal pedig a fölülről jövő eltérő karizmákat is, melyek általa áradnak ki mindenkire. Mert az angyalok között sem ugyanaz a rangja mindenkinek, hanem vannak köztük, akik az alacsonyabb rendeket tanítják, és vannak, akik a megvilágosítást közvetítik. 2.) Azért is nevezik „folyók”-nak, mert az Üdvözítő így szól az evangéliumban: *Aki hisz bennem, annak bensejéből élő víz folyói fakadnak.*⁸²
- (37.) *Mit jelképeznek a püspöki sztichá里昂on lévő „folyók”?*⁸⁰
- Ezt tanítja a püspöki mandiász is az ismertetett okok alapján: szintén vannak rajta „folyók”. Az „italok”⁸³ a régi és az új kegyelmet jelképezik. A „folyók” felett találhatók, ami azt jelenti, hogy a tanítónak a két Szövetségből kell merítenie és azokból építenie tanítását. Ennyit a sztichá里昂ról.
- (38.) *Mit jelképeznek a mandiászon a „folyók” és az „italok”?*
34. Az epitraché里昂 pedig 1.) a megvilágosító isteni kegyelmet képviseli, amely *felülről, a világosság Atyjától*⁸⁵ a megtestesült Ige által a Lélekben száll alá. Ezért mondja a püspök és a pap, mikor a ruhát a fején átvéve
- (39.) *Mit jelképez az epitraché里昂?*⁸⁴

77 νοερός

78 Simeon nem következetes, mivel a kerubok az első angyali rendbe tartoznak.

79 Iz 6,3

80 Vö. L 10–12.17

81 ποταμός, itt „csík”.

82 Jn 7,38

83 πώματα: a mandiász nyakánál levő két, négyzet alakú kép.

84 Vö. L 18

85 Vö. Jak 1,17

fölveszi: „Áldott az Isten, aki kegyelmét kiönti papjaira”. Ezért használja azt minden pap és püspök minden szent ténykedésnél. 2.) Azonban mint vállkendő is azt tanúsítja, hogy a pap Krisztusnak van alárendelve, mivel a ténykedéseket ama Beteljesítőnek a hatalma alatt kell végeznie, és alázatosan alá kell vetnie magát Krisztus igájának. Krisztus tetteit vele együtt kell végrehajtania, semmit sem nélküle, mert nélküle semmit sem képes tenni. *Mert minden Óáltala lett*⁸⁶ és lesz.

- (40.) *Mit jelképez az öv?*⁸⁷ 35. Az öv az Üdvözítő értünk teljesített szolgálatát jelenti, amelyet Ő itt vitt véghez, és megígérte, hogy továbbra is véghez fogja vinni értünk, mert megmondta: *Felövezi magát, asztalhoz ülteti őket, aztán megy, és kiszolgálja őket.*⁸⁸ Azonban az öv Krisztus hatalmának erejét és nagyságát is, valamint mértékletességét⁸⁹ is jelképezi. Az ágyékot körülvevő öv a léleknek a testtel együttes megszentelésére is utal, és erről⁹⁰ tanúskodik, amit mond: Áldott az Isten, ki felövezett engem erővel, és feddhetetlenné tette utamat.⁹¹
- (41.) *Mit jelképez az epigonácion?*⁹² 36. A püspök ezenkívül az övre erősítve fölcsatolja az epigonáciont is, 1.) amely jelképezi a halál fölött aratott győzelmet, természetünk romolhatatlanságát és Isten erejének nagyságát a gonosz zsarnokságával szemben. Ez a győzelem azáltal valósult meg, hogy az Úr bűn nélkül született egy szűztől, büntől mentesen élt és keresztre feszítettet, legyőzte a bűn szülőjét, feltámadásával pedig az Ádám vétke által elbukottat föl támasztotta. 2.) Azért is kard alakú az epigonácion, és függesztik a csípőre, mert – mint mondják – itt van az ember erejének és önfegyelmének a helye. Ezt bizonyítják a felöltésekor mondott szavak is, mert így

86 Jn 1,3
87 Vö. L 19
88 Lk 12,37
89 σωφροσύνη
90 σωφρονεῖν
91 Zsolt 17,32
92 Vö. L 20,29

Magyarázat az isteni templomról

szól: *Kösd derekadra kardodat, ó, Hatalmas!*,⁹³ és ezt tanítja (az Írás) is: *Erősségbe öltözött az Úr, és felövezte magát.*⁹⁴

37. Az úgynevezett kézelők 1.) egyrészt Isten mindent teremtő tevékenységét jelképezik, 2.) másrészt azt, hogy Jézus saját kezével végezte el testének és vérének szent szolgálatát. Ezért a kézelő fölvételekor saját szavait mondják: *A te jobbod, Uram, fölmagasztaltatott erősségben;*⁹⁶ továbbá: *Kezeid teremtettek és alkottak engem.*⁹⁷ 3.) Azonban – amint egyesek mondják – a kézelők jelképezik azokat a kötelekeket is, melyekkel az Üdvözítő kezeit összekötötték, amikor Pilátus elé vezették. *(42.) Mit jelképeznek a kézelők?*⁹⁵
38. A szent felónion utal 1.) a Lélek magasztos és fölülről áradó erejére és megvilágosítására, minthogy a fenti nagyobb rendek ragyogását is felülmúlja; 2.) de rámutat Istennek mindenre kiterjedő, gondviselő, mindenható és jótékony isteni erejére is, mely miatt az Ige leereszkedett hozzánk, és mivel megtestesült, keresztre feszítettetett és föltámadt, a föntieket és a lentieket ön maga által önmagában egyesítette.⁹⁹ Ezért jelképezi különleges módon is a felónion azt a (zsák)ruhát,¹⁰⁰ melyet az Üdvözítő viselt, mikor csúfot úztek belőle. Ezért zsák formájú, hiszen ujjatlan, ezzel mutatva, hogy mindeneket átölel. *(43.) Mit jelképez a felónion?*⁹⁸
39. Még világosabban utal erre az a szakkoszznak nevezett ruhadarab, amelyet a kiváltságos püspökök viselnek, de nyilvánvalóan ezt mutatja a többi püspök is, akik keresztekkel sűrűn díszített felóniont vesznek föl – miért is ezt polüsztaurionnak szokták nevezni –, ez

93 vö. Zsolt 44,3

94 Zsolt 92,1

95 ἐπιμάνικα/ἐπιμανίκια. Vö. L 21

96 Kiv 15,6

97 Zsolt 118,73

98 φαινόλιον/φελόνιον. Vö. L 22

99 Vö. Ef 2,15

100 σάκκον

pedig világosan mutatja, hogy az Üdvözítő szenvedését juttatja kifejezésre, és azt utánozza, aki szenvedése és keresztyje által beteljesítette az igazi igazságosságot, megszabadított minket a zsarnoktól, és egyúttal valamennyiünket üdvözített. Ezért mondja a püspök, amikor fölveszi: *Papjaid öltözzenek igazságba, és szentjeid örvendezzenek!*¹⁰¹ Mert valóban a kereszty által szerzett igazság nyújtott nekünk örvendezést. Amikor ezeket felölti a püspök, az epigonácion kivételével pedig a pap, a mondottakat jelképezik, amint láthattuk.

(44.) *Mit jelképez az omofóron,¹⁰² és miért készül gyapjúból?¹⁰³*

40. Minthogy a püspök mindenki előtt kitűnik az epigonácionnal és az egyéb ruhadarabokkal, de kiváltképpen a püspöki hatalommal, a szent omofóron is felölti. 1.) Ez gyapjúból készül, és elöl is meg hátul is fekszik körben a vállon.¹⁰⁴ Igen kifejezően jelképezi az Igének a Szűztől érettünk történet megtestesülését és emberré válását, valamint megszentelő kegyelmét,¹⁰⁵ amelyet természetünk újjáalkotása végett megtestesülve a papság révén ajándékozott nekünk. 2.) Azért is van gyapjúból, hogy az eltévedt juhra utaljon, amelyet az Üdvözítő a vállára vett – tudniillik a mi természetünket –, és mert a mennyből alászállva megtestesült, és 3.) mert Ő maga is értünk leölt Baránynak¹⁰⁶ nevezetett. A szavak, amelyeket a püspök akkor mond, amikor vállaira helyezi az omofóron, megerősítik ezt az értelmezést. Ezt mondja ugyanis: „Krisztus, Te válladra véve az eltévedt természetet, mennybemeneleddel az Atyához és Istenhez vezetted”. Ez a magyarázata a szent öltözetnek.

(45.) *Miért ünneplik a püspökök és a papok az alexandriai főpap kivételével fődetlen fővel a Liturgiát? Jobb, hogy fejjedő nélkül végzik a Liturgiát.*

41. Keleten minden püspök és pap, az alexandriai főpap kivételével, fődetlen fővel végzi a liturgiát, nemcsak azért, hogy kisebbség magukat, hanem egy sokkal magasabb rendű, isteni okból. 1.) Ezt az okot említi

101 Zsolt 131,9

102 ὀμοφόριον

103 Vö. L 23

104 Ennek kicsinyített változata a latin püspökök *palliuma*.

105 τελειοποιόν χάρις

106 Vö. Jn 1,29; Jel 5,6

Magyarázat az isteni templomról

és tanítja az Istenről beszélő Pál, aki Krisztust a mi főnknek¹⁰⁷ nevezi, bennünket pedig az ő tagjainak,¹⁰⁸ és Krisztus, a mi főnk iránti tiszteletből fedetlen fővel kell imádkoznunk. 2.) Ám nem csak ezért, hanem mert a szentelendő fedetlen fővel kapja a kézzrátételt, és úgy kell imádkoznia és végeznie a szent szolgálatot, ahogy felszentelték. 3.) Mindenekelőtt a püspökre vonatkozik, hogy ne legyen más fejfedője a legszentebb szolgálat végzésénél, mert fejére a szenteléskor az Istentől adott igéket, vagyis a szent evangéliumot helyezik.

42. Néhányan talán megkérdézik: Vajon akkor az alexandriai (fő)pap és sokan mások, akik ősi hagyomány szerint szent fejfedőt viselnek a fejükön, szentségtelen módon járnak el?

Egy kétségre vonatkozó kérdés

Ezt én nem mondanám. Ugyanis létezik egy ősi hagyomány, amely azokra vonatkozik, akik így járnak el, de ez inkább az (ószövetségi) törvénynek felel meg. A törvény szerinti főpap ugyanis a fején a „kidarisz”-t¹⁰⁹ viselte, amelyet mitrának is neveztek, mint ahogy az ezt viselő püspökök is előszeretettel hívják így. Talán azért, mert az Úr töviskoronájának¹¹⁰ hasonlatosságára viselik, vagy a síri kendőjére, amivel a fejét fedték le.¹¹¹ Mivel azonban a mitrát a szent szolgálat idején nekik is ünnepélyes időpontokban le kell tenniük,¹¹² ezzel bizonyítják, hogy fontosabb a boldog Pál által adott hagyomány.¹¹³ A töviskoronát ugyanis a felszentelt fején a haj lenyírása jelképezi, amikor a szent megpecsételést végzik.¹¹⁴ Ez még inkább nyilvánvaló a felszentelt szerzeteseken, akik koszorú alakban megnyírt hajat visel-

Megoldás

107 Vö. Ef 5,23; Kol 1,18; 2,10

108 Vö. 1Kor 6,15

109 κίθαρις, Kiv 28,4.39.40; Lev 8,13; 16,4 (LXX); Ezd 3,6; Judit 4,15; Sirák 45,14; Zak 3,5; Ez 21,26 (31); 44,18. A görög szóval négy különböző héber kifejezést fordít a Hetvenes-szöveg, melyeket a mai fordítások „turbán”-nal adnak vissza.

110 vö. Mt 27,29; Mk 15,17; Jn 19,5

111 σουδάριον, vö. Lk 19,20; Jn 20,7

112 Pl. az evangélium olvasásakor vagy az anafóra alatt.

113 Vö. 1Kor 11,3–4.

114 Amikor a püspök kereszt alakban megnyírtja a szentelendő haját.

nek a fejkön, amely ezen felül szüzességük koszorújára is utal. Krisztus síri fejkendőjét pedig az iliton¹¹⁵ jelképezi, és mivel összehajtják, ezért nevezik így. Tehát sokkal illőbb födetlen fővel imádkozni és a szent szolgálatot végezni, és nem szabad elhanyagolni, különösen az ünnepélyes időpontokban.

[F. III. rész: a Liturgia enarxisza¹¹⁶]

(46.) Mit jelképez az, hogy a püspök leszáll a püspöki trónról? (47.) Mit jelképez a püspöki ruhába való öltözés?¹¹⁷
(48.) Mit jelent az, hogy nyugat felé a templom kapuihoz megy?

43. A szent szolgálatra készülő püspök leszáll a trónról, amin eddig ült, ezzel jelképezve az isteni Ige hozzánk való leereszkedését. Azáltal, hogy a szent ruhát felölti, utal az Ige legszentebb megtestesülésére. Azzal, hogy egészen a templom kapuihoz megy, utal Krisztus földön való megjelenésére és kinyilvánulására, valamint a sírig és az alvilágig történt alászállására. Ezt jelenti, hogy nyugat felé megy, és egészen a kapukig. A Szent Liturgia akkor kezdődik, miután a püspök jelt adott rá, hiszen nélküle semmit sem szabad végezni. A papok bent¹¹⁸ mondják az imákat, jelképezve a mennyei hatalmakat.¹¹⁹

(49.) Miért kísérik a kegyelem himnuszai¹²⁰ a zsoltárokat?¹²¹

44. Zsoltárénekesek éneklük a zsoltár-antifónákat, a próféták karát jelképezve. A Háromság tiszteletére három részre osztják: először a zsoltárverseket éneklük, és ezekhez fűzik a kegyelem himnuszait. A zsoltárversek az ószövetség (idejében élőknek) is előre hirdették az Isten Ige megtestesülését, a dicsőítő versekkel¹²² pedig bizonyítják a kegyelem beteljesedését, elénk állítják a megtestesült Isten Fiát és mindazt, amit értünk tett.

115 ειλητόν, az a kisebb terítő, amelybe az oltáron fekvő antimenziont összehajtvá teszik (είλεω; ειλω—ból: „teker”, becsavar)

116 enarxisz a Szent Liturgia bevezető része.

117 Vö. L 8.24.117.120

118 T.i. a szentélyben.

119 Simeon nem említi sem a Liturgia kezdő áldását, sem a békesség ekténiát, bár az ő korában ezzel kezdődött Thesszalonikében a Szent Liturgia, mint ahogy ma is.

120 Vö. Róm 5,12–17. A kegyelem az új szövetségre utal.

121 Vö. L 121

122 ἐφύμνιον a himnusz refrénje

45. Ezért elsőként azt tiszteljük, aki szüzi módon szülte Őt, kérve, hogy járjon közbe értünk. Hiszen először és egyedül általa szabadultunk meg, ezért így imádkozunk: „Az Istenszülő közbenjárásai által, Üdvözítő, üdvözíts minket!”¹²⁴ Aztán a szenteket említjük, akik a titokért harcolva szentként fejezték be életüket, és az ő közbenjárásukat kérjük. Majd üdvösségünk szerzőjét és bevégzőjét, Krisztust¹²⁵ fennhangon dicsőítve rázendítünk: „Üdvözíts minket, Isten Fia”.¹²⁶
46. Miután a püspök (a szentélyen) kívül befejezte a szent imákat, állva marad, és vele együtt a diakónusok is, akik nem csak az apostolokat jelképezik, hanem a Krisztus misztériumát szolgáló angyalokat is. Amikor a szentélyben levő papok befejezték imáikat, és onnan kijönnek, ezáltal a Krisztus feltámadásánál és mennybemenetelénél alászálló isteni angyalokat jelképezik. Akkor a püspök a papokkal együtt fejét meghajtva azért imádkozik, hogy az angyalok is vele együtt vonuljanak be, és végezzék a szent szolgálatot. A fej meghajtása és felemelése mindenki számára nyilvánvalóvá teszi az Úr feltámadását. Ezt hirdeti az evangéliumos könyvet magasra emelő diakónus is, aki maga is bejelenti Krisztus feltámadását, és hangosan kiáltja: „Bölcsesség! Emelkedjete fel!”, ezáltal pedig tettel és szóval is bizonyágot tesz a feltámadásról. Erre rögtön következik a mennybemenetel megjelenítése: elől mennek a gyertyavivők, utánuk párosával a diakónusok, miközben az evangéliumot viszik, majd a püspök maga is elindul, két oldalról diakónusoktól kísérve, mögöttük pedig a többi pap halad.
47. Az, hogy hangosan és érthetően énekelik a „Jertek, imádjuk Krisztust...” (himnuszt), és éltetik a püspök
- (50.) *Először az Istenszülőt szólítjuk.*¹²³
(51.) *A második helyen a szentekhez szólunk.*
(52.) *A harmadik helyen és végül magát a mi Üdvözítőnket szólítjuk.*
- (53.) *Mit jelent az, hogy a püspök a kíséretével a szentélyen kívül és lejjebb*¹²⁷ *áll?*¹²⁸
(54.) *Mit jelent az, hogy először a papok kijönnek a szentélyből, majd a püspökkel együtt az evangéliummal vonulnak be?*
- (55.) *Mit jelképez a „Jertek, imádjuk Krisztust...” és a bemenetnél a püspök éltetése?*

123 Vö. L 121

124 A Szent Liturgia első antifónájának refrénje.

125 Vö. Zsid 12,2

126 A Szent Liturgia második antifónájának refrénje.

127 T.i. a hajóban.

128 Vö. L 122

köt, az Üdvözítő feltámadását és mennybemenetelét jelképezi, amint fentebb mondtuk. A fentebb említett hangos felkiáltással¹²⁹ a diakónus az Üdvözítő feltámadását hirdeti, a papok és a diakónusok kara pedig – mint mondtuk – az Úrral együtt levő és Őt szemlélő apostolokat ábrázolják meg a legszentebb angyalokat is.

- (56.) Mit jelent, hogy a püspök felmegy és bemegy a szentélybe?²¹³⁰
48. A püspök magát a feltámadott Urat jelképezi, aki megjelent a tanítványoknak, és a földről felvételre a mennybe. Úgy is mondhatnánk: a templomhajó egésze a föld jelképe, a szentély pedig a mennyé. Ezért – mint ahogy Dávid is jövendöli – angyalok kísérték felvételükkor az Urat, és így kiáltottak a fenti szellemeknek: *Emeljétek fel a kapukat*, és megvallották, hogy Ő a dicsőség királya, az Úr és a Hatalmas.¹³¹
- (57.) Mit jelent az, hogy az eddig zárt királyi ajtókat a püspök előtt kinyitják, hogy belépjen?²¹³²
49. Valójában az Egyház is így jár el: éljenzi a díszkisérettel a szentélybe bevonuló püspököt. Erre utalnak a szentély kapui, melyek a bevonulás előtt be vannak zárva, majd pedig kinyílnak a bevonuláshoz.
- (58.) Mit jelent, hogy körülömjénezi az oltárt?²¹³³
50. Az oltárnak a bemenet utáni körülömjénezése a Szentlélek eljövetelét jelképezi, aki Krisztus mennybemenetele után eljött hozzánk a mennyekből.
- (59.) Mit jelent a dikérian, ¹³⁴ és miért áldja meg vele a püspök az Evangéliumot?
51. Azáltal, hogy a püspök a dikérianal megáldja a szent Evangéliumot, 1.) arra utal, hogy a kettős természetű Jézus emberré létele által a mennyben és a földön árasztja a világosságot; 2.) általa értelmi és érzékelhető üdvösséget kaptunk, hiszen a megtestesülése által az Isten Igéje nem csak az embereket világosítja meg kettős módon, hanem az angyalokat is, és 3.) Ő maga a megtestesült az Isten Fia.

129 ἐκφώνησις

130 Vö. L 124

131 Vö. Zsolt 23 (24),7–8

132 Vö. L 125

133 Vö. L 126

134 δικήριον (kettősgyertya)

52. Az ekkor énekelt háromszorszent himnusz a Háromság titkára utal, amelyet 1.) a Szentháromság egyikének megtestesülése adott tudtul az embereknek, hiszen a megtestesült Ige által ismertük meg az Atyát és a Lelket, 2.) de az angyalok és az emberek összhangjára és egyesülésére is, 3.) ezért a szentélyben a papok, azon kívül pedig a klerikusok és a világiak éneklük. Krisztus által ugyanis eggyé vált az angyalok és emberek Egyháza.¹³⁶
- (60.) *Mit tanít a háromszorszent¹³⁵ himnusz?*
53. Miközben ezt éneklük, a püspök ismét keresztet jelez az Evangéliumra – ezúttal a trikérionnal –, utalva a Háromság hirdetésére az evangéliumban, és azért imádkozik, hogy a Háromság erősítse meg ezt az igehirdetést, amelyet *szólónek*¹³⁸ nevez mint ami az igazi vidámságot nyújtja,¹³⁹ utána pedig azért imádkozik, hogy méltó legyen az Isten-Atyával együtt a isteni felügyeletre¹⁴⁰ és megerősítésre.
- (61.) *Miért jelez újból a püspök keresztet az evangéliumra a trikérionnal?¹³⁷*
- [G. IV. rész: az ige liturgiája]
54. Amikor a püspök felmegy a szentélyben levő szünthronosra, amely Krisztusnak az Atyaisten jobbján levő trónjára utal, és innen ad áldást a trikérionnal, tanúsítja, hogy a Háromság által kapjuk a megszentelődést, és hogy Krisztus a mennybe való fölmenetelével ránk árasztotta a Háromság világosságát, amelyre a gyertya fénye utal, és áldását. Miután Krisztust utánozva a szünthronosra ült, mellette pedig székeken az apostolok mintájára püspök-/és paptársai ülnek,
- (62.) *Mit jelent, hogy a püspök felmegy a szünthronosra,¹⁴¹ és az áldás, amit innen oszt a trikérionnal?¹⁴² (63.) Mit jelent a trónon ülése és a köszöntése: „Békesség mindnyájatoknak!”?*

135 τρισάγιος

136 Vö. Ef 2,15

137 τρικέρριον (háromgyertya), vö. L 129

138 Vö. Zsolt 79 (80),15

139 Vö. Zsolt 103 (104),15

140 ἐπισκοπῆς θείας. A görög ἐπίσκοπος (ma a püspököt jelöli) eredeti jelentése: felügyelő.

141 συνθρόνος, szó szerint „közös trón”. Az apszis végében levő kiemelt trón („felső hely”), amelynek két oldalán folytatása az a, kissé alacsonyabb padsor, amelyen a papok ülnek.

142 Vö. L 127.130

így szól: „*Békesség mindnyájatoknak!*” Ez pedig az egyesülésre utal, hiszen – mint Szent Pál mondja – Krisztus az, *aki saját testében lebontotta az ellenségeskedést, és a kettőt eggyé tette.*¹⁴³

- (64.) *Miért az apostoli szakaszt olvassák fel először, és csak utána az evangéliumot?*¹⁴⁴ (65.) *Miért ülnek a püspökök és a papok az apostoli olvasmányok alatt, viszont a diakónusok nem?*
55. Aztán az apostol felolvasása történik, ami az apostoloknak a nemzetekhez való küldetésére utal. Azért ülnek az apostol alatt a püspökök és a papok, a diakónusok viszont nem, mert csak az előbbiek birtokolják az apostoli kegyelmet.
- (66.) *Miért énekelünk az evangélium előtt alleluját?*¹⁴⁵ (67.) *Mit jelent az evangélium felolvasása?*
56. Az evangélium előtt az alleluja-himnuszt énekeljük. Ez Isten dicséretére és az isteni kegyelem eljövételére utal, ami az evangélium felolvasása. Maga a felolvasás kinyilvánítja, hogy az evangéliumot az Úr tanítványai a mennybemenetele után az egész világon hirdették. Ezért kerül sor először az apostol, utána pedig az evangélium felolvasására, mert először az erővel felruházott tanítványok küldettek el, majd a földkerekségre szétoszolva hirdették az evangéliumot.
- (68.) *Miért van tömjénezés az evangélium előtt?*
- Az evangélium előtt azért van tömjénezés, mert az evangéliumból a Szentlélek kegyelme áradt az egész földkerekségre. Az evangélium alatt a püspök azért veszi le az omofóriót, hogy ezzel kifejezze, ő az Úr szolgálója. Minthogy Krisztus az evangélium által érzékelhető módon beszél és jelen van, ezért a püspök nem meri megtestesülésének képét, vagyis az omofóriót viselni, hanem leveszi válláról, és átadja a diakónusnak.
- (69.) *Miért veszi le a püspök az omofóriót az evangélium olvasása alatt?*
57. A diakónus a püspök mellett áll, jobb karján tartva a kettéhajtott omofóriót, amikor pedig a szent adományok előtt halad, (bal) kezében tartja a trikériót.
- (70.) *Miért hajtja ketté a diakónus az omofóriót, teszi karjára, és így tartja a trikériót, miközben a szent adományok előtt halad?*¹⁴⁶

143 Ef 2,14

144 vö. L 131

145 Vö. L 132

146 Vö. L 136

Magyarázat az isteni templomról

Ez azt jelenti, hogy az eljövendő korszakban mindenki szemlélni fogja az értünk megtestesült és sebeket szenvedett Jézust, aki a Szentháromság egyike lévén megvilágosít minket az istenség sugaraival.

58. A püspök a trónról való leereszkedésével azt a gondoskodást és törődést jelzi, amellyel az Üdvözítő irántunk a mennyből viseltetik, mert a mennybe fölemelkedve sem vált el tőlünk. Ezért amikor a királyokért mondott ima alatt az evangélium után a trikérionnal megáldja a népet, jelzi, hogy Krisztus papsága és evangéliuma tartja fenn az istenfélő uralmat. Azért imádkozik, hogy az a Háromság kegyelméből továbbra is fennálljon, mert Ő maga biztosított minket arról, hogy velünk van. Ez arról is tanúskodik, hogy az ő második megjelenésekor újból leszáll hozzánk. Ezt még nyilvánvalóbban jelzi a szent adományokkal való dicsőséges bevonulás, mert ezt a püspök és a szent adományokkal való bevonulás is mutatja. Az oltárhoz járulva kezd bele a püspök az imádságokba, ezzel jelezve, hogy ő a titok szolgája.¹⁴⁸

(71.) Mit jelent az, hogy a püspök leszáll a szünthonoszról, és a trikérionnal háromszor áldást ad?¹⁴⁷ (72.) Mit jelent a püspöknek az oltárhoz való odajárulása és imája?

59. Rögtön ezután elbocsátják a katekumeneket, a hívőket pedig arra buzdítják, hogy maradjanak. Ez az időpont a beteljesülés időpontjára utal, hiszen megmondattott: „Miután az egész világon hirdették az evangéliumot, *akkor jön el a vég.*¹⁵⁰ Mivel pedig – mondja (az Írás) – a végidőben *küldi el* (Isten) *angyalait,*¹⁵¹ akik elválasztják a bűnösöket az igazaktól, ezt teszi az Egyház is. Felszólítja a katekumeneket, hogy távozzanak, és csak a hívők maradhatnak. Ebből lehet megérteni, milyen elővigyázatosnak kell a hívőknek lenniük, nehogy közösségben legyenek azokkal, akik ki vannak zárva a közösségből. Ez leginkább a papokra érvényes. Ha ugyanis már az imádságban való részvé-

(73.) Mit jelent a katekumenek elbocsátása?¹⁴⁹

147 Vö. L 134

148 ὑπηρέτης

149 A katekumenek azok a hitjelöltek, akik még nem részesültek a keresztségben. Vö. L 135

150 Mt 24,14

151 Mt 24,31; Mk 13,27

tel is szigorúan meg van tiltva, mennyivel inkább az áldozatban való közösködés.

(74.) *Hogyan és kikért kell az áldozati adományoknál a részecskéket felajánlani?*²¹⁵³

60. A nyilvános bűnös hívektől nem szabad az áldozathoz hozott proszforákat¹⁵³ megszokott módon elfogadni, hanem előtte bűnbánatot kell tartaniuk. Közösség jön ugyanis létre a felajánlott részecskével, ezért sem vehetnek részt a méltatlanok az áldozatban.
61. Tudom, hogy egyesek itt is szívesen vitatkoznak: Hogy mondhatjuk, hogy a katekumeneknek távoznuk kell, amikor már egyáltalán nincsenek is katekumenek? Mint ahogy más dolgokban is tévednek, mert nem ismerik sem az Írásokat, sem az Egyház titkait, ugyanúgy ebben a kérdésben is. Az Egyházban ugyanis mindig vannak katekumenek. Először is katekumen a hívők minden, még meg nem keresztelt gyermeke, aki fölött születése után szent imádságokat mondanak, de még nem lett hívővé, mert a kereszttség által még nem lett tökéletessé,¹⁵⁴ tehát még katekumen. Értük tehát mindig is imádkozunk, és különösen a szent negyvennap (böjti) időszakban végzünk imákat és könyörgéseket azokért, akik a szent megvilágosodásra¹⁵⁵ készítünk elő. Másodszor katekumeneknek tekintjük azokat, akik ugyan a gonoszok¹⁵⁶ hatalma alatt vannak, de még szívükben hordják a hitet, és elszándékoznak szakadni a gonoszoktól, és csatlakozni akarnak az Egyházhoz. Mind a csatlakozók, mind pedig a katekumenek még nem tökéletesedtek az isteni kenet¹⁵⁷ által. Harmadszor katekumennek tekintjük mindazokat, akik akár gyilkosság, akár más súlyos vétség miatt büntetés alá estek. Ezeknek is tilos a Titkokban részesülniük, csak az isteni ígéket szabad hallgatniuk. Ezt csak később engedélyezték embersze-

152 Vö. T 108–109; L 105.135

153 προσφορά

154 τέλεια, vagyis nem teljes jogú tagjai az Egyháznak.

155 φώτισμα (megvilágosodás) a kereszttség szinonímája.

156 ἄσεβής az ókeresztény szóhasználatban a nem-ortodox (heterodox)

157 A „kenet”, a műronnal való megkenés („bérmálás”) szerves része a kereszttségnek.

Magyarázat az isteni templomról

retetből¹⁵⁸ az Atyák, régebben ugyanis – amint a kánonok mondják – őket is kiküldték.

[H. 5. rész: *Az eucharisztia liturgiája*]

62. Mielőtt az isteni adományokat felajánlják, a püspök mindenki szemeláttára kezét mos, ezzel jelezve a szent szolgálattal kapcsolatos tisztaságot és feddhetetlenséget,¹⁵⁹ és hogy amennyire emberileg csak lehetséges, minden szennytől mentesen kell a Legtisztábbhoz járulni, és legtisztább Titkait szolgálni. *(75.) Miért mossa meg a püspök a kezét a szent adományokkal való bemenet előtt?*
63. Ezután következik a felolvasók, diakónusok, papok felvonulása a tiszteletreméltó adományokkal és ünnepléses bevonulása a szent edényekkel, miközben ezek előttük és mögöttük haladnak. Ez utal Krisztus végső eljövételére – mint mondtuk –, amikor majd dicsőséggel fog eljönni. Ezért halad elöl a kereszttel díszített omofóron, jelezve Jézus jelét, amely az égen fog megjelenni, és egyben magát Jézust is. Ez után jönnek a diakónusok, akik az angyalok rangjával rendelkeznek, majd pedig azok, akik az isteni adományokat hozzák. Utánuk pedig a többiek és azok, akik a fejükön hozzák azt a szent leplet,¹⁶¹ amelyen a mezítelen, halott Jézus van ábrázolva. *(76.) Milyen ünnepélyességgel történik az isteni adományokkal való bemenet?¹⁶⁰*
64. Miután tehát átvonultak a templomon, és imádkoztak a népért, bemennek a szentélybe, közben pedig mindannyian a püspökért imádkoznak, amikor is nem másért imádkoznak, hanem az Isten Országáról emlékeznek meg. Mindez azt tanítja, hogy amint a végidőben az Üdvözítő megjelenése után a gonoszokat visszautasítják, és mint ellenségeket Istentől eltávolítják, a hívők öröksége nem lesz más, mint az Isten Országáé. Az Isten Országáé pedig maga Jézus és az ő *(77.) Azok a felszentelt személyek, akik belépnek a szentélybe, miért imádkoznak a püspökért, amikor megemlékeznek az Isten Országáról?¹⁶²*

158 φιλανθρωπία

159 ἄληπτον

160 Vö. L 110

161 ἱερὸν ἐπιπλον, mai szóhasználatnál ἄηρ. Ezen a leplen ma már nem ábrázolják a sírban fekvő, halott Krisztust.

162 vö. L 136

üdvöngözésének szemlélése: az, hogy a halálig alázza meg magát, érettünk leöletett, hogy látni hagyja az Ő leölt, elevenítő és isteni testét sebeivel együtt, amely egyrészt halhatatlan lett, és halálával számunkra győzelmet vívott ki, sebeiből pedig romolhatatlanságot, életet és az angyalokkal együtt átistenülést nyújt nekünk, táplálékot, italt, életet és fényt, mert Ő az élet kenyere, az igazi fény, az örök élet, ami maga Jézus Krisztus. Ezért jelenti ez a bevonulás az Üdvözítő második eljövetelét és a sírbatételt, mert Ő lesz – amint mondtuk – a jövő korszakbeli szemlélés, Ország és gyönyörűség. Ezt ismerte fel és hirdette előre a kereszthen megvilágosodott lator, amikor azt mondta: *Emlékezzél meg rólam, Uram, a te Országodban!*¹⁶³

(78.) *A nagybemenet
alkalmával miért
borulnak le a hívők a
papok előtt?*¹⁶⁴

65. Méltán borul le az összes hívő a papság előtt, 1.) ugyanis egyrészt kérik imáikat, és azért könyörögnek, hogy a papok emlékezzenek meg róluk a szolgálatban, másrészt az isteni adományok iránti tiszteletből. Bár még nem szentelődtek meg, de az előkészület során fel lettek ajánlva Istennek, a pap pedig akkor egy imát mondott, és azt kérte, hogy ezek az adományok elfogadást nyerjenek a magasságbeli oltárra.¹⁶⁵ Még ha nem is szentelődtek meg, de elő lettek készítve a megszentelésre,¹⁶⁶ Istennek felajánlott adományok, és az Úr testének és vérének a képmásai.¹⁶⁷
66. 2.) A hetvenkedők, akik irigykednek ránk, mint Káin Ábelre, és káromkodva gőgösen rárontanak a szent dolgokra, szégyenkezzenek, és féljenek Isten ítéletétől. Hiszen mi a leborulásunkkal nem bálványimádó módon tiszteljük az isteni adományokat – dehogy! –, hanem sokkal inkább tiszteletet tanúsítunk az imádság által Istennek készített adományok iránt, amelyek még nincsenek átváltoztatva, mert a felajánlás által megszentelődtek, az imádságokkal lettek megszen-

163 Lk 23,42

164 Vö. L 111

165 A protheszisz imája

166 εἰ γὰρ καὶ μὴπω τετελεσμένα, ἀλλὰ πρὸς τὸ τελεσθῆναι ἡτοιμασμένα εἰσι

167 ἀντίτυπα, vö. Vazul-liturgia

Magyarázat az isteni templomról

teltek, és mert ezek Krisztus testének és vérének a képmásai. Akik azt mondják, hogy ezek az általunk felajánlott adományok még azelőtt, hogy elhangzott volna a többi imával együtt az Úr szava, bálványnak tartják őket. Mit hozhatnak fel védelmükre, akik – ó, jaj! – bálványnak nevezik az előkészületben Istennek ajánlott adományokat?

Még az istentelen képrombolóknál is rosszabbak, hiszen az isteni képek azért szentek, mert valódi személyek képei, az Istennek felajánlott adományoknak pedig az a céljuk, hogy Krisztus testévé és vérévé legyenek. Tehát ha a szent képek iránt tiszteletet és hódolatot kell tanúsítanunk, mennyivel inkább maguknak az adományoknak, mivel képmások, amint a nagy Vazul mondja.¹⁶⁸

3.) Az isteni edények miatt is le kell borulnunk a papok előtt, akkor is, ha néhány ezekből az edényekből üres, hiszen a megszentelődésben mindegyiknek része van, mivel ezekben történik az átváltoztatás. Azon egyáltalán nem kell csodálkozni, hogy egyes edények üresek. A papok az isteni adományok iránt való tiszteletükből tartják ezeket, hiszen minden és mindenki megszentelődik, akit látnak vagy hozzájuk közeledik.

67. Az előkészületi asztalra letett szent adományok azért vannak letakarva, mert kezdetben Jézus nem volt mindenki által ismert, és mert megtestesülve nem szakadt el rejtett istenségétől és az Őt körülvevő gondviselőtől, mert Ő felfoghatatlan és örökké végtelen, és csak annyira ismert, amennyire Ő magát kinyilatkoztatta.

68. A püspök mindenkit felszólít, hogy imádkozzanak érte, mialatt ő meghajol. Ő ugyanis ismeri saját gyarlóságát, remeg és megborzong a nagy mű előtt.¹⁶⁹ Teljesíti az apostol szavát, hogy ismerjük meg egymás hibáit, és imádkozzunk egymásért,¹⁷⁰ mert ő sem bíz-

Válasz azoknak, akik nem értenek velünk egyet.

(79.) A bevonuláskor a papok miért visznek üres edényeket is?

(80.) Az előkészületi asztalon miért vannak a szent adományok letakarva?

(81.) Miért szólít fel a püspök mindenkit, hogy imádkozzanak érte?

168 vö. Vazul-anafora.

169 vö. Zsid 5,3–4

170 Vö. Lk 5,16; Jak 5,16

hat csupán egyedül önmagában, mivel ő is csak egy ember.

(82.) Mit jelent a nagybemenet után a nép trikérionnal való megáldása?

69. A püspök megáldja a népet, miután elfogadta a papok imádságát. Itt a népért esedezik, mint ahogy mindenkiket arra kért, hogy érte esedezzenek. Ekkor a nép nem azt mondja, hogy „Uram, irgalmazz!” hanem hogy „Sok évig, Uralkodó!”, amivel azt kéri, hogy a püspök haladjon előre az ő szent ténykedésben, és sokáig gyakorolja papságát.

(83.) Az áldás után miért zárják be az ajtókat?¹⁷¹

70. Miután a püspök belépett, bezárják az ajtókat, 1.) mert nem mindenki láthatja a misztériumot, csak azok, akik papként tevékenykednek. 2.) Ahogy az angyalok között rangsor van (mert az elsők közvetlenül részesednek az isteni fényben, míg a második rend csak az elsőkön keresztül, és az utolsók közvetítőkön keresztül, ahogy Dénes, az isteni dolgok nagy ismerője mondja),¹⁷² úgy ez az Egyházban is láthatóvá válik. A püspök ugyanis közvetlenül közeledik a szent oltárhoz, a papok és a liturgikus szolgák rajta keresztül, a laikusok pedig a papokon és az isteni szolgálattelvőkön keresztül részesednek az egységben és a szent énekekben.

(84.) Miért recitálják a hitvallást, és miért van békecsók?¹⁷³

71. Az első ima után a szent hitvallást recitálják, mialatt megtörténik a békecsók. 1.) A Szentháromság igaz ismeretén és a Szentháromságban lévő Egy megtestesülésén keresztül ajándékozott nekünk az Egység. Ez az ismeret egyesített minket az angyalokkal: 2.) tudniillik hogy szeressük egymást, mivel Krisztus is szeretetből lett áldozat, és hogy aki részesedni akar benne, az nem járulhat hozzá haraggal a szívében, és 3.) hogy a jövőben most már mindenki barátja és nem ellensége a másoknak; mert az ellenségeskedők ki fognak vettetni.¹⁷⁴

171 vö. L 137

172 vö. EH 7–8; CD II,30.32.33–34

173 vö. L 141

174 Vö. Mt 25,30

72. A szent takarót a hitvallás végéig az adományok felett tartják. Ugyanis mindent tisztán kell megvallani, ami Jézust illeti, ahhoz, hogy Őt közvetlenül láthassuk. Ehhez járul hozzá a Liturgiát ünneplő püspök, aki mialatt az isteni művet dicsóíti és mindenért hálát ad, egyesül az arkangyalokkal. (85.) *Miért maradnak a szent adományok a hitvallás végéig letakarva?*
73. A püspök a többi pappal együtt kiáltja a győzelmi éneket: „Szent, szent, szent”. Éppen így énekel a nép is, ami utalás a jövőbeli világunkban megvalósuló, az angyalokéhoz hasonló dicsőítésre és a velük való egyesülésre. (86.) *Hogyan éneklük a háromszorszent éneket a szentélyen belül és kívül?*
74. Amikor aztán a püspök Isten művei közül a legnagyobbat himnusz módjára dicsóíti, tudniillik az Egyzüzlött emberré válását, másrészt az üdvtörténet legnagyobb művét, az értünk vállalt halálát, akkor kezdi el a misztériumokról való megemlékezést, és kiáltja azokat a szent szavakat, amelyeket az Üdvözítő papi szolgálatában mondott: *Vegyétek, egyétek, ez az én testem és Igyatok ebből mindnyájan, ez az én vérem*¹⁷⁵ és így tovább a következőket.
75. Miután pedig a püspök mindenért hálát adott¹⁷⁶ és az adományokat mindenkiért felajánlotta, lehívja önmagára és a felajánlott adományokra a Szentlélek isteni kegyelmét. Az után, hogy ezzel a kegyelemmel és a kereszttel jelével s a Szentlélek lehívásával¹⁷⁷ az adományokat átváltoztatta,¹⁷⁸ azonnal az ott lévő, élő Jézusra pillant, arra, Aki a kenyérben és a kehelyben valóságosan jelen van, mert a kenyér az ő teste, és a bor a kehelyben az ő vére: az egész világért való áldozat, az együttes engesztelés, az élő felüdítés, a vég nélküli öröm, az egek királysága, az egyedüli igazán jó, mindez, ami mindenki számára az isteni oltáron fekszik. Ebből származik a püspök bizalomteljes, mindenkiért való imádsága, azért van telve bizalommal, mert az Emberszeretőt és Türelmest áldozatként maga előtt látja. Ekkor hálát ad, imádkozik mindenkiért, és megemlékezik az elhunyt szentekről.

175 vö. Mt 26,26–27; Mk 14,22–24; Lk 22,17–20; 1Kor 11,24–25

176 vö. L 142

177 ἐπικλησει

178 τετελεχώς

- (87.) *Miért emlékezik meg a pap az áldozat bemutatása alatt a szentekről és az Istenszülőről is?*
76. Elsősorban az Istenszülő leányról emlékezik meg, aki Őt (Jézust) szűzen szülte. Ezzel igazolja, 1.) hogy a szentekkel egyesülünk, és ezen az áldozaton keresztül a társaik leszünk, és 2.) hogy nyíltan odaléphetünk elé, hozzá, Aki szeret, és Akit szeretnek, és megvan a lehetőségünk, hogy kiengeszteljünk és egyesüljünk vele.

[*Kitérés: A pap fobáskodására létrejön a megszentelődés*]

- (88.) *Válasz azoknak, akik gyalázkodva mondják: hogy hibetjük azt, hogy egy ima segítségével megszentelődnek az isteni ajándékok?*
77. Vannak olyanok, akik ostobán gondolkodnak a Szentlélek leedsével és az isteni ajándékokkal kapcsolatban, és ellentmondanak annak, amit az Üdvözítő és apostolai, valamint az ő követőik, az Isten igéjét hirdető Atyák hátrahagytak: Hogy van az, hogy az isteni ajándékok kérésénél nem elégszünk meg Isten szavaival, hanem a saját imáinkban bízunk? Ezek merészen és a Szentlelket gyalázza – ó, jaj! – elvetik a leedsét, és megtagadják ennek hatalmát és eredményességét, melyet az Üdvözítő személyesen ígért meg és ajándékozott az apostoloknak. Ez az erő szentelte fel őket pappá és pásztorrá, amikor a Szentlélek alá szállt, és tüzes nyelvek formájában átadta az erejét. Ezáltal mutatták be az apostolok az áldozatot, és feladatukká vált a kézzel való áldás, valamint a gyógyítás és a csoda. Mert nemcsak abban a mondatban rejlik az erő: „Tedd ezt a kenyeret Krisztusod drága testévé! stb.”,¹⁷⁹ hanem abban, hogy a pap ezt a Szentlélekkel mondja, azzal a természetfeletti adománnyal¹⁸⁰, amelyre csak a papság rendelkezik.
78. Ezt a következő gondolatmenet is megvilágítja: Még ha nekünk minden király, vagy ha minden vallásos ember, akik közt nincs pap, vagy az összes hívő a földön tízezerszer elmondaná is az Isten szavait, és a Szentlélek lejöveteléért esdene – ha nincs jelen pap, semmi nem fog lejönni, és semmiképp nem lesz megszentelve az, amit ők felajánlottak. Nem fog Krisztus testévé és vérévé válni. Mert nem az ember, hanem az Isten munkálkodik a papban, amikor ő a Szentlélek kegyel-

179 Az epiklézis Aranyszájú Szent János Liturgiájából.

180 μετά τοῦ χαρίσματος

mét kéri. Amit a pap mond, az a papság hatalma által lesz eredményes. Ez azonban Isten ereje, amivel nem rendelkezik minden hívő, csak az, akit pappá szenteltek. A pap minden imája az isteni kegyelem által lesz hatásos. És aki ezt nem hiszi, nem fogadja el a keresztséget sem, a szent műron általi bérmálást sem, a pap-pá szentelés szentségét sem, a bűnbocsánat szentségét sem, a szerzetességet sem.¹⁸¹ Egy ilyen ember hasonlít a hitetlenekre, és saját magát számúzi a krisztusi örökségből. Mert mindezek csak a papi imádságok által mennek végbe.

79. Mert úgy keresztelünk, ahogy Jézus megtanította nekünk: az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében, mivel a keresztelésnél a Szentháromságot hívjuk segítségül. Mert nem elégszünk meg a Szentlélek leedsével, amit az Üdvözítő nekünk meghagyott, hanem a keresztelendőit megtisztítjuk elsősorban a kereszt jelével, a rálehelés által, a szentelt olajjal való megkenéssel, a Szentháromság jelével, leheletével és hívásával. A Szentlélek jelével és hívásával szenteljük meg a keresztvizet, hasonló módon a szent műront, mely a püspök imája és áldása által válik megszenteltté. Miután megkereszteltek és műronnal megkentek valakit, szent imákkal tesszük tökéletessé.
80. Imákkal szenteljük meg a vizet Úrjelenéskor, mivel a papok attól kapták a hatalmukat, akit a vízben megkereszteltek, mikor a Szentlélek rászállt. A kézrátétel által felszentelt püspököt vagy papot papi imák és a Szentlélek hívása által ismerjük el – ezek olyan dolgok, melyek a Vigasztaló hatalma és ajándéka által erőttől bővelkednek, és melyek hitünk szerint tüzes nyelvek alakjában – mint már mondtuk – az apostolokra szálltak.
81. Az, hogy a kenyér Krisztus teste és vére lesz, egyértelműen a pap által elmondott imáknak köszönhető, és az áldás a Szentlélek leedséklése által válik teljessé. Az Úr azért tanította meg az apostoloknak és követőiknek ezeket a szavakat „Vegyétek, egyétek, és igyatok

181 A bizánci felfogás szerint a szerzetesség is misztérium, azaz szentség.

ebből...” és „Ezt tegyétek az én emlékezetemre!”, hogy imáink által hatásosak legyenek.

82. Mikor a pap a híveknek az Atyát dicsérve az egy Istenről beszél, először Krisztus isteni szavait mondja el, és azt, hogy ezek az ő szavai, és ezért mutatjuk be neked (Istennek) parancsod szerint az áldozatot, és végül kérünk: „Küldd le Szentlelkedet reánk, s ezen előtted levő ajándékokra! És tedd ezt a kenyeret Krisztusod drága testévé, és ami e kehelyben van, Krisztusod drága vérévé, átváltoztatván a te Szentlelkeddel!” És miután a pap ezt mondja, keresztet rajzol, és miután ezt háromszor megtette, meg van győződve arról, hogy a kenyér és a bor test és vér: tehát Krisztus maga az, aki a papon keresztül munkálkodik az Atyával és a Szentlélekkel egyetemben. Ő a „Felajánló és a Felajánlott”, a Feláldozandó és a Feláldozott, „az Elfogadó és a Kiosztandó”, ahogy ezt a nagybemenet szent imájában is elmondjuk.
83. Hogy még egyértelműbben hangsúlyozzuk: a pap az adományokat (nálunk) nem áldja meg, mikor azt mondja: „Vegyétek és egyetek ebből mindnyájan”, így sokkal inkább azt fejezi ki, ahogy már mondtuk, hogy ő ezeket a szavakat az Atyának mondja, mert ezek után az áldozat (még mindig) képmás,¹⁸² ahogyan azt a nagy Vazul mondja (anaforájában).
84. Sokkal inkább: miután a Szent Áldozatot Ő bemutatta, így szól: „Tieidet a tieidből”, és hívta a Szentlélek kegyelmét, és meg volt győződve arról, hogy ez a kegyelem a papi ima által van ott. Tehát az isteni áldozatot (a kereszt jelével) megáldja és így szól: „Tedd ezt a kenyeret Krisztusod drága testévé!”, és megáldja a kenyeret, és így szól: „És ami e kehelyben van Krisztusod drága vérévé!”, és megáldja a kelyhet, aztán megáldja mindkettőt, és azt mondja: „Átváltoztatván a te Szentlelkeddel”, és a misztérium elismerésére azt mondja, hogy „Ámen”. Ezzel bizalomteljesen elismeri, hogy ami előtte van, az Krisztus teste és vére, és az Atya és a Fiú és a Lélek által vált azzá, és semmi emberi nincs itt jelen, hanem minden isteni kegyelem által történt.

182 ἀντίτυπα

85. A felajánlót kézzel megáldják, és megáldják az áldozati oltárt is, melyen az áldozatok találhatók, és pap s oltár nélkül semmi sem mehet végbe.¹⁸³ Tehát az áldozat alapja kezdetektől fogva az Úr szava – ahogy már mondtuk –, ezek azonban a pap imáin keresztül hatásosak. Ugyanakkor nem egy ember az, aki munkálkodik – habár a pap ember –, hanem Krisztus a Szentlélekkel egységben a papok papi mivolta által. És ahogy Isten mondta: *Hajtson a föld füvet!*,¹⁸⁴ és ez a szó hatásos: mert a föld folyamatosan füvet hajt, és: *Legyen világosság!*,¹⁸⁵ és mindig van fény, így hat Ő (Krisztus) azáltal, hogy azt mondja: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!*¹⁸⁶ a pap szavain keresztül. Ezért hatásosak a papon keresztül ezek a szavak: „Tedd ezt a kenyeret Krisztusod drága testévé!”, és ezért az áldozat valójában nem csupán Krisztus testének s vérének képmása,¹⁸⁷ hanem Ő maga – ahogy már mondtuk –, mely a pap által lesz az. Ő maga hagyta meg nekünk, hogy ez így történjen, hogy az áldozatot imák segítségével vigyük véghez.
86. Mert Ő kezébe vette a kenyeret, felnézett az égre, és ahogy meg van írva, hálát adott az Atyának, megtörte a kenyeret, és tanítványainak adta és így szólt: „Vegyétek, egyétek és igyatok ebből!” – és folytatta. Így mutatta be az áldozatot imák segítségével, habár neki, a Mindenhatónak nincs szüksége imádságokra. Sokkal inkább azt akarja nekünk megmutatni, hogy a Háromság hatalma egy, és hogy ahol Ő munkálkodik, ott jelen van az Atya hozzájáruló tetszése és a Szentlélek együttmunkálkodása úgy, ahogy ez az ő isteni megtestesülésnél is történt. Mert habár Ő, az egyetlen Egyszülött testesült meg, de az Atya is tetszését lelte ebben, és a Lélek is együttmunkálkodott a megtestesülésben, amint a Szűzhöz intézett arkangyali szó tanítja. Ugyanis egy a Háromság hatalma és munkálkodó ereje, és a Fiú megtestesülésében semmi olyan nem

183 Vö. Mt 23,19

184 Ter 1,11

185 Ter 1,3

186 Lk 22,19; 1Kor 11,24

187 τύπος

ment végbe, amivel az Atya nem értett volna egyet, vagy amiben a Szentlélek nem segített volna.

87. Tehát aki lebecsüli a pap imáit a misztériumok teljesítésénél, az összes többi szentségnél sem fogadja el az imákat, melyek beteljesítik azokat. Egy ilyen ember pedig nem keresztény, mert nem fogadja el a keresztséget, ahogy már mondtuk, sem a műronnal való megkenést, sem a bűnbánatot, sem a szent olajat, sem a bűnök bocsánatát, sem az isteni papságot, sem a szerzetességet, sem a templomszentelést, sem a tiszteletreméltó házasságot, és semelyik szentséget. Márpedig mindezek a papi imák által működnek.
88. Ezért aztán ha valaki úgy gondolja, hogy az áldozat bemutatása előtt vagy után nem mond imát, akkor a Lélek kegyelmét se kérje, mintha nem is lenne Krisztussal közösségben; ugyanígy a keresztségnél vagy más szentségeknél se hívja a Lélek kegyelmét, nehogy jelen legyen az Egyház misztériuma, ez az ember pedig egyáltalán nem is keresztény.
89. Vagy ha azt mondja, hogy ő keresztény, s elfogadja a pap imáit, akkor el kell fogadnia az áldozat bemutatásához szükséges szavakat, melyek az Atyához szólnak, és az isteni Lélek leedsére szolgálnak, ahogy ezt nekünk az Üdvözítő tanította, mikor hálát adott az Atyának – ahogy már említettük –, amikor a misztériumokat véghezvitte. Ezt mutatták az apostolok is a tettükkel, mikor hálát adtak, és egyúttal megtörték a kenyeret, és ezt hagyták ránk Vazul és Aranyszájú atyák is.
90. A másképp gondolkodókat azonban a saját liturgiáikkal kell megcáfolni. Ők is imádkoznak, hogy a felajánlott adományok változzanak Krisztus testévé és vérévé, megáldják az adományokat, rálehelnek az isteni hagyománytól eltérően, mert nem elégszenek meg csupán az Úr szavaival. Hadd újítsanak, mi azonban tartjuk azokat a hagyományokat, amelyeket úgy örö-zünk, ahogyan maga az Üdvözítő hagyta az apostolokra és az Atyákra. A rettenetes közösség titkainak szolgálatát az isteni Lélek leedsége révén az Úr szavai és a papi imák által végezzük, és az összes isteni szertartást a pap imádságával az isteni leedségben és az áldásban. Higgyük tehát, hogy elnyerjük a beteljesedést az isteni hagyomány szerint. De erről legyen elég ennyi.

[*Visszatérés az eucharisztikus Liturgiához*]

91. Végül a püspök azért imádkozott, hogy „egy szájjal és egy szívvel” dicsérjük az Istent, és „a mi nagy Istenünk, Jézus Krisztus kegyelméért” esedezett, elvezet ahhoz, hogy a mennyfeletti Atya gyermekeivé váljunk. Azért imádkozik, hogy akik a természete szerint Fiú által megtisztultak, kegyelem szerinti fiakká váljunk, és méltán nevezhessük Atyánknak a mennyei (Atyát). Ez pedig jelzi, hogy az eljövendő korszakban vele azonos módon fogunk vélekedni, és egyesülünk Istennel az Egyszülött által a Szentlélekben. Ezért miután a püspök imádkozott a békéért, hálát adott és kérte Jézust, hogy adja át neki a szentség egy részét, és méltassa arra, hogy általa a többiek is részesülhessenek belőle, mert befejeződött a szent szolgálat, és elérkezett az áldozás.
92. Újra felveszi az omofóriót, annak jeléül, hogy eddig alárendelt szolga volt, és óvakodott attól, hogy felvegye ezt a szent öltözetet, most azonban, hogy bemutatta az áldozatot, itt az ideje, hogy felemelje a kenyeret, darabokra törje, magához vegyen belőle és kiossa, ezért méltóságának összes szent szimbólumát fel kell öltenie. Mivel püspöknek kiváltképpen az omofórión az öltözéke, ezt is fel kell vennie, és ebbe öltözve kell a legistenibb szentségekben részesülnie. Miután tehát ezt magára öltötte, fölemelte a kenyeret, és azt mondta: „Szentség a Szenteknek!” – az összes szentet a szent asztal isteni, élő Eledeléhez hív, amikor így szól: „Szentség a Szentek!”
93. A nép egyöntetűen kiáltja: *Egy a Szent*,¹⁹⁰ *egy az Úr*,¹⁹¹ *Jézus Krisztus, az Atyaisten dicsőségére*, Pál pedig azt mondja, hogy ez a végső napon lesz kihirdetve, mikor *minden térd meghajol Jézus előtt, és minden nyelv megvallja, hogy Jézus Krisztus Úr az Atyaisten dicsősé-*
- (89.) *Mit tanít és jelent a „Mi Atyánk”?*
- (90.) *Miért veszi fel újra a püspök az omofóriót?*¹⁸⁸
- (91.) *Mit jelent, és mit tanít az „Egy a Szent, egy az Úr”?*¹⁸⁹

188 vö. L 145–146

189 vö. L 145–146

190 vö. Jel 15,4

191 Ef 4,5; vö. Mk 12,32; MTörv 6,4

gére.¹⁹² Ezzel vallják tehát meg, hogy az összes hívő közösen eggyé vált, és hogy mindenki egyhangúan hirdeti a megtestesült Isten Fiát, aki mindenkin uralkodni fog, és az ő „Országának nem lesz vége”,¹⁹³ amint meg van írva. A „Szentség a Szenteknek!” felszólításra adott válasz – „Egy a Szent” – mindenekelőtt Isten önmagában való szentségét hirdeti, továbbá azt, hogy mindazok, akik megszentelődnek, tőle kapják a megszentelést. De benne van a megaláztatás is, mert így szól: Melyikünk lesz tiszta vagy szent? Csak egy a Szent, egyedül Krisztus, aki emberszeretően fog megszentelni bennünket.¹⁹⁴

(92.) *Mit jelez az isteni kenyér fölemelése?*¹⁹⁵

94. A kenyér fölemelése Krisztusnak a keresztre való fölemelését jelzi. Ezért áll ott az ő szent oldalából kifolyt vérrel és vízzel teli kehely is.

(93.) *Miért töri az isteni kenyeret négyfelé, és teszi le kereszt alakban?*¹⁹⁶

95. A püspök négyfelé töri a kenyeret, és a részeket kereszt alakban teszi le, mintha ezzel a keresztre feszített Jézust látná. Mert semmilyen más szemlélet sincs ilyen csodálatos, mint ez, ha az értünk megalázkodott fenséges Istent szemléljük. A püspök a felső részt megfogja, a kenyérral keresztet jelez, a kehelybe ejti, és ezáltal teljesíti a Titkok egyesítését.

(94.) *Miért tölt forró vizet a Titkokhoz?*

96. Ezek után forró vizet¹⁹⁷ tölt a kehelybe. Ezt annak tanúbizonyosságául teszi, hogy az Úr halott teste, amelytől az isteni lélek elvált, továbbra is éltető maradt, mivel az istenség nem szakadt el tőle, és a Lélek egyetlen tevékenysége¹⁹⁸ sem különült el tőle. Tehát mivel a forró víz – a melegsége által – életadónak látszik, ezért önti (a diakónus) az áldozás idején a kehelybe, hogy mikor a kelyhet ajkunkkal érintjük s a vérben részesülünk, úgy érezzük, hogy mintegy az éltető oldalból iszunk,

192 Fil 2,11

193 Nikaia-konstantinápolyi hitvallás

194 vö. Zsid 10,10

195 vö. L 145–146

196 vö. L 149–150

197 ζέον

198 τῶν ἐνεργειῶν

Magyarázat az isteni templomról

mert a forróság beleöntése és ízlelése azt jelképezi, hogy az istenség nem szakadt el tőle, hiszen – ahogy meg van írva – *a mi Istenünk tűz*.¹⁹⁹ Ezzel kapcsolatban más – és igazán csodálatos – érveket is felsorakoztatnak kiváló férfiak. Nekünk azonban ez az egy érv is elég. Így – amint mondtuk – a forró víz hozzáadását kísérő szövegből felismerhető az Egyház szándéka: „A Szentlélek buzgósága”.²⁰⁰

97. Az, hogy a forró vizet az Előremegszentelt Áldozatokhoz is hozzáöntjük, még világosabbá teszi ezt. Egyáltalán nem lenne szükséges forró vizet önteni az Adományokhoz, ha más szándékot vennénk alapul, mivel már a megelőző Liturgiában is lett töltve forró víz a kehelybe. *(95.) Miért öntünk az Előremegszentelt Áldozatokhoz is forró vizet?*
98. Miután a püspök a fennmaradó részt is részecskékre osztotta, Jézus főpapi tevékenységének példáját követi. Ő ugyanígy *megettörte a Kenyeret* – ahogy meg van írva –, és *tanítványainak adta*.²⁰¹ Először a püspök a kenyérből áldozik, majd a félelmetes kehelyből részeseül; mivel senki más nem áldoztathatja meg őt, kivéve az egyik vele egyenrangú püspököt. *(96.) A kenyér szétoztása az Üdvözítő főpapi tevékenységének példáját követi. (97.) Hogyan áldozik a püspök és a papság?*
99. Ezután a püspök megáldoztatja a (szentélyben levő) többieket, azok pedig megcsókolják a kezét és az arcát, ezzel kinyilvánítva a Krisztussal való testszerinti közösséget és a vele való jövőbeli, elszakíthatatlan egységet. A kéz és az arc kapják a csókot; az első azért, mert mint szolgáló érinti a félelmetes kegytárgyakat, az arc pedig azért, mivel a beszéd szerve, ami a beszéd szerve, ahonnan az imák erednek, és a krisztusi egység és szeretet miatt, amit azok a szavak is megerősítenek, melyeket közben mondanak: „Krisztus közöttünk!”²⁰² Ezenkívül az Úr elszenvedett arculcsapása miatt is, hogy *(98.) Mit jelképez az, hogy áldozásnál a főlszenteltek megcsókolják a püspök kezét és arcát?*²⁰²

199 MTörv 4,24

200 Ez az ősi formula, jelenleg kibővítve szerepel a Liturgia szövegében: „A hit buzgósága teljes Szentlélekkel”.

201 Vö. Mt 26,26

202 vö. L 152

203 A békecsókra a válasz: „Van és lesz!”

emlékeztesse a püspököt, hogy az Uralkodó az alázat tanítómestere lett, és nehogy elragadja a püspököt a hév az isteni és nagy tettek végzése közben.

(99.) *Miért részesülnek a felszenteltek (papok és diakónusok) a szentségben a bémán²⁰⁴ belül, mégpedig a kezükkel és ajkukkal, míg a laikusok a szentélyen kívül az áldoztató kanállal?²⁰⁵*

100. Miután a bémán belül mindenki részesült a szentségben – a maguk rendje szerint, ahogy már Pál is tanítja a jövőre nézve is, mikor mondja: *Mindenki a saját rendje szerint*²⁰⁶ –, mégpedig úgy, hogy az isteni kenyeret a kezükkel fogadták, és ajkukkal a kehelyből részesültek, ezek után a legszentebb Adományokat betakarják, és így láthatja meg a nép. Ez arra utal, hogy nem mindenki láthatja ezeket befedetlenül. Amikor valaki felkészült az áldozásra, és tisztelettel és félelemmel odajárul, nem közvetlenül részesül a szentségben, hanem a püspök a kezében lévő kanállal áldoztatja meg. A népnek is felmutatja a püspök a szentségeket, hogy leboruljanak Az előtt, Aki értünk a Szent Liturgiában föláldoztatott, leöletett és az Atyának följánlatott, és hogy a hívők az imádás, a hálaadás és a szemlélés által teljesen megszentelődjenek. Ám nemcsak a jelenlevők nyernek kiengesztelést, hanem azok is, akik helyes ok folytán vannak távol és a az egész világon élő összes hívő; sőt azok is megnyugvásban részesüljenek, akik korábban az igaz hitben hunytak el.

101. Ezért²⁰⁷ imádkozzon minden hívő saját magáért és az övéiért, akik még élnek vagy már elhunytak, belátva, hogy az Úr a közvetítő, Aki mindenkiért áldozattá és kiengeszteléssé lett. Félelemmel és vágyakozással telve, fedetlen fővel szemlélje minden hívő az isteni adományokat, egyúttal tisztelettel és reszketéssel boruljon le, és ahogy említettük, imádkozzon önmagáért, övéiért és minden hívőért, amíg a pap az Adományok megtömjénezése után elviszi azokat az előkészületi asztalhoz. Senki nem viselkedjen hanyagul ebben a félelmetes pillanatban, hiszen maga Krisztus jelenik meg; a kehelyben az ő legszentebb teste és legistenibb vére van. És ha valaki hittel kér bármit is, megkapja az

204 *béma*: szentély

205 vö. L 95, L 153

206 1Kor 15,25

207 vö. L 157

Magyarázat az isteni templomról

ő szent nevében megkapja, ahogy Ő maga mondta.²⁰⁸
Ezt a félelemmel teljes imádást és imádságot kell tanúsítanunk az előremegszentelt adományok bemenetekor is, amikor is magát Krisztust látjuk, amint a pap a fején viszi.

102. Miután a püspök imádkozott Isten örökségéért és a választott népért,²¹⁰ az Adományok tömjénezése alatt eltávozik, miközben arról szól, ami az Üdvözítő fölemelkedésére, utal és az egész földkerekségen ezt követő igehirdetés dicsőségre, mintegy párbeszédet folytatva az Üdvözítőhöz: „Te leereszkedtél hozzánk, láttunk téged, és fölemelkedtél a mennybe, majd pedig az egész földet betöltötted hatalmad dicsőségével. Ez által a hatalom által végezzük mi is szent titkaid szolgálatát, részesülünk benned, és maradsz velünk örökké.”²¹¹
103. Mialatt²¹² a szentséget az előkészületi asztalhoz viszik, mégpedig úgy, hogy a diakónus a fején viszi a diszkoszt, a papok pedig kezükben a kelyheket, a püspök hálaadó imát mond, majd a kézmosás után ki-megy a nép közé, és kiosztja az ún. antidóron.
104. Mivel a püspök Krisztust jelképezi – ahogy említettük –, Őt áldozta föl és benne részesült, majd részesítette a felszenteltek, a népnek is részesülnie kellett a megszentelődésben, amennyiben a hívők a megszentelődésből már a félelmetes szent szolgálat imádságai révén is szellemileg részesültek. Mivel azonban a jelenlévőknek mint testtel rendelkezőknek a megszentelést érzékelhető dolgok által is meg kell megtapasztalniuk, erre szolgál az antidóron. Ez az előkészület folyamán megszentelt kenyér, amelyből a közepe ki lett vágva, és fel lett ajánlva. Később pedig ezt a kenyeret, mivel
- (100.) *Mit jelent az ezt követő tömjénezés és a hozzá fűzött szavak: „Emelkedj föl, Isten”?*²⁰⁹
- (101.) *Mi az az ún. antidóron, és mit jelent a kiosztása?*²¹³

208 Vö. Mt 21,22

209 vö. L 157

210 vö. Tit 2,14

211 Ez a Simeon által idézett himnusz nem szerepel a mai liturgikus gyakorlatban.

212 vö. L 159

213 vö. L 160

lándzsával át lett szúrva, és isteni szavakat hangzottak el fölötte, a félelmetes adományok, vagyis a Titkok helyett adják azoknak, akik nem áldoztak. Miután a püspök így tett, és áldást kért a népre, befejezi a szent szertartást.

105. Szerettük volna részletesebben elmagyarázni a legszentebb szertartást. Mivel azonban gyenge fel-fogásúak vagyunk, és egyes igazán nagy és isteni férfi erről már kiváló tudásához méltóan írt, hozzájuk utalunk titeket, mi pedig hallgatunk. De mindazt, amit mondtunk, nem saját magunktól mondtuk, hanem az Atyák és mindenekelőtt az igaz hit kiemelkedő tanítóira támaszkodva, akik ezekről magasztos okfejtéssel tanítottak. Szándékunkban állt, hogy az előkészület szertartását is taglaljuk, mivel azonban ők erről is írtak magyarázatokat, nem volt szükséges, hogy bármit is mondjunk.

[*Befejező megjegyzések*]

106. De²¹⁴ fontosnak tartottuk, hogy megemlékezzünk az előkészület szertartásának egyik eleméről, mégpedig arról, hogy a hagyomány szerint a pap először a kenyeret ajánlja fel, és ezután elegyíti a kehelyben (a bort és a vizet).

*(102.) Mi az értelme a
föjlajánlott részecskéknek,
és milyen lelki hasznuk
van?*²¹⁵

Azután részecskéket ajánl föl Istennek, egyet az Úr anyjának tiszteletére, néhányat a szentekért, a többit pedig az élő és elhunyt hívőkért.

107. Kérdés, hogy milyen erővel bírnak ezek a részecskék, és hogy az Úr testévé változnak-e, és hogy milyen hatásuk van arra nézve, akikért föl lettek ajánlva. Az Atyák azon a véleményen vannak, hogy nagy a lelki hasznuk a föjlajánlott részecskéknek, hiszen helyettesítik azokat a személyeket, akikért föl lettek ajánlva, és egyúttal Istennek értük föjlajánlott áldozat is, ahogy a pap is mondja a föjlajánlásnál: „Fogadd el, Uram, ezt az áldozatot!” A szentekért föjlajánlott részecskék a

214 Vö. L 34, L 63

215 Vö. L 84, L 86

dicsőségükre és tiszteletükre szolgálnak, tekintélyük növelésére és az isteni megvilágosítás még nagyobb befogadására; az elhunyt hívókért felajánlott részecskék bűneik elengedésére és az isteni kegyelemmel való egyesülésre; az élőkért felajánlottak pedig – feltéve, hogy bűnbánatban élnek –, a büntetések megszüntetésére, a bűnök elengedésére és az örök élet reményére. Tehát így nyernek, mint említettük, a szentek az isteni áldozat nyomán fölemelkedést, és így részesülnek a hívők az isteni irgalomban.

108. Tehát ennyire hasznos a szent cselekmény, ha méltó személyekért történik a felajánlás, de ugyanilyen veszélyes és ártalmas, ha olyanokért történik, akik (életvitelükkel) nem viselkednek úgy, amennyire embernek lehetséges. Az a részecske ugyanis, amelyet valakiért fölajánlott a pap – mivel az isteni kenyér közelében van, amely részt vesz a szent áldozatban, és Krisztus testévé válik –, nyomban részesül a megszentelődésben. Ráadásul a kehelybe ejtve egyesítetik a vérrel, ezért közvetíti a kegyelmet annak a léleknek, akiért föl lett ajánlva. Lelki közösség jön létre; és ha a részecske olyan valakiért lett szánva, aki a vallásosságra törekszik, vagy olyanért, aki bűnt követett el, de már megbánta, az az ember – mint mondtuk – láthatatlanul befogadja lelkébe a Lélek közösségét. Gyakran testi hasznot is nyer, ahogy tapasztalhattuk is.
109. De²¹⁷ ha valaki bűnös életet él, és semmilyen módon sem próbál ebből szabadulni, méltatlan a (Krisztussal való) közösségre; ítéletére válik az érte fölajánlott áldozat. Ezért kell ügyelni arra, hogy a pap ne fogadja el az adományt olyantól, vagy ne mutasson be áldozatot olyanért, aki aggályok nélkül ragaszkodik a bűnhöz, nehogy vele együtt a pap is ítélet alá essen. A következményei kísértésekkel és szomorúsággal járnak. *Ezért erőtlenek és betegek közöttünk sokan, és ezért halnak meg számosan,*²¹⁸ ahogy az Írás mondja.

*(103.) A papnak ügyelnie kell arra, kiért ajánlja föl a részecskéket.*²¹⁶

216 Vö. T 60; L 105

217 Vö. T 60; L 105

218 1Kor 11,30

110. A papnak is ügyelnie kell magára a szerfölktt hatalmas isteni műveknél, megvizsgálnia magát, ahogy meg van írva,²¹⁹ és lehető legnagyobb elővigyázatossággal eljárni. Ha ugyanis másokkal szemben résen kell lennie, mennyivel inkább saját magával szemben! Ha ugyanis az, aki méltatlanul eszik és iszik, vagyis áldozik, *saját itéletét eszi és issza,*²²⁰ mennyivel inkább az, aki méltatlanul mutatja be a szent áldozatot! Ezért minden erőnkkel ügyeljünk magunkra mi, akik a papságot osztályrészüi kaptuk, és minden módon azon fáradozzunk, hogy tiszta és elnéző életmódot folytassunk. Az alázat és a szeretet növekedjen lelkünkben (hiszen ezt műveli Az, aki a szent szolgálatban önmagát áldozta fel érettünk) azért, hogy a mostani korszakban méltóan részesüljünk Őbenne, és az eljövendőben is méltóak legyünk kimondhatatlan és örök közösségére, Krisztus, az élő Isten Fia kegyelme és emberszeretete által, akit dicsőség illet kezdetnélküli Atyjával és szent és elevenítő Lelkével, most és mindenkor, és örökkön-örökké. Ámen.

219 Vö. Lev 22,2; 1Kor 11,28

220 1Kor 11,29

A Szent Liturgiáról

[A. Bevezető megjegyzések]

1. Püspök: Köszönet nektek, testvérek, ugyanis azzal, hogy e mű megírására készítettetek, megtanulok bizonyos szükséges dolgokat, s ezt nem is szégyellem bevallani. Tehát javatokra és a magam javára is elmondom majd, amire csak képes vagyok.
2. Ezután úgy lenne illő, hogy a félelmetes és isteni szent cselekményről tárgyaljak. Hiszen a nagy Dénes is így járt el, amikor a legistenibb műron szertartása után erről beszélt.¹
3. Ám nehogy bárki is azt vélje, hogy merészségünkben, netán fennhéjzásból próbálunk ilyen magasztos dolgok tárgyalásába bocsátkozni, amelyeket apostoli és isteni férfiak magyaráztak el, mégpedig olyanok, akik a mennyek fölé ragadtattak, és Isten kimondhatatlan titkaiba nyertek beavatást.
4. Tehát² nem mintha bármit is hozzá tudnánk fűzni – távol álljon tőlünk, Uram, az efféle esztelenség, sőt káromlás! –, hanem mivel az általuk mondottak révén értelmünk megszentelődött, és gyermeküként és szolgájként a még istenibb tudás világosságára jutott, mindabból, amiket (e férfiak) mennyei és hozzájuk méltó módon megalkottak, szeretettel adom elő mind magam, mind pedig a testvérek javára, már amennyire tőlem telik. Ezt pedig ők parancsolták és rendelték el. Mivel pedig imáik által kegyelmükre méltóknak találtattunk, meg kell vizsgálnunk azokat az isteni szertartásokat, amelyeket végzünk, és töprengenünk kell rajtuk, hogy alaposabb tudásra tegyünk szert, amikor azokat utánozzuk. Hiszen ők is évégett magyarázták az isteni szertartásokat.

*A Szent Liturgia
tárgyalásának kezdete*

1 Simeon itt téved a sorrendben. *Az egyházi hierarchia* 3. fejezete az eucharisztikus összejövetellel foglalkozik, a 4. a műronnal való megkenéssel és az 5. a papszenteléssel. Vö. CD 2,79–114

2 Vö. T 12

5. A Szent Liturgiáról³ már másutt is beszéltünk, amennyire képességünkben tellett. Ezt az apostolokkal egyenrangú szent Dénes hálaadásnak⁴ és közösségnek⁵ nevezi,⁶ mi pedig belőle és a többi hozzá hasonlóból indultunk ki, amikor az isteni templomról, a szent öltözetekről és a szent misztagógiáról szóltunk.⁷ Most pedig a mondottak folytatásaképp tőlünk telhetően röviden ezt fogjuk elmagyarázni a gondolatmenet és a titkok rendje szerint.
6. A közösség⁸ tehát⁹ Istennek velünk való egyesülése, a mi átistenülésünk, megszentel(őd)és, a kegyelem teljessége, megvilágosodás, megelőzése mindannak, ami ellenünk támad, minden jó adományozása. Mi más még az Isten elvegyülése¹⁰ és közössége? Ez a titkok titka, a szentek megszentel(őd)ése, valóban a szentek szentje, az összes szertartás szertartása, a szertartások kezdeményezője és betetőződése. És mivel az egyetlen kezdeményező, az Ige vitte végbe és adta át, Ő maga ez a szertartás. És azért adta át, hogy velünk maradjon. Az isteni Dénes tehát e nagy titok végzésének minden részletét egybegyűjtve ékes kifejezésekkel és gondolatokkal röviden kifejti,¹¹ és ragyogóan szemléli, mint ahogy a többi titok esetében is.
7. Mi pedig gyengék lévén és tanítványainak legutolsói, hogyan is érthetnénk a műveit? Minthogy azonban igyekeztünk lelkünk megvilágosítására tőle okulni, nemkülönben a többi utódától a kegyelemben és isteni Atyáinktól, képességünk szerint elmondjuk majd, amint kértétek. Ezért igyekszünk majd mindazokról a

3 λειτουργία

4 εὐχαριστία

5 κοινωνία

6 A felsorolt három kifejezésből az eucharisztia nevének magyarázatánál Dénes csak kettőt használ: εὐχαριστία és κοινωνία. Ezen kívül hívja még λειτουργία-nak (lásd Simeon T 8, 10, 12, 15, 22, 23 stb. és L 2, 21, 26, 29, 34 stb.) és συνάξις-nak (ezt Simeon nem használja kommentárjaiban). CD 2,79–80.

7 Az előző, a szent templomról szóló kommentárban. (fentebb 237–278. o.)

8 κοινωνία

9 vö. T 6, T 8

10 σύγκρασις

11 EH 3; CD 2,79–94 (fentebb 43–56. o.)

A Szent Liturgiáról

szertartásokról tárgyalni, amelyek az előkészületnél¹² és az oltárban folynak, és erőnkhez képest kifejtteni, mit is jelentenek. Nos, Krisztusban beszélünk.

[B. *A püspök és a pap öltözködése*]

8. Az, hogy a püspök leszáll a trónjáról, Isten leereszkedését jelenti, és hogy háromszor meghajolva Isten előtt kegyelmet és erőt kér a szent szertartás(ok) végzéséhez, azt mutatja, hogy ő Isten szolgálja, és (Isten) erejével segíti szolgáit.
9. Azután beöltözik a szent öltözetekbe, szám szerint hétbe a Lélek hét tevékenységének megfelelően. Ezek a következők: szticháron, epitrachélion, öv, kézelők,¹⁴ epigonácion, felónion¹⁵ vagy szakkosz, vagy polüsztaurion, végül pedig az omofórion. Mindezek együtt Krisztus emberré létét jelzik, az egyes darabok pedig külön-külön az emberrélevés egyes szempontjait
10. A fehér szticháron¹⁶ Isten fényét és tisztaságát, és azt, hogy tisztának teremtette természetünket, és így vette fel. Ha pedig bíborszínű, akkor ez a szenvedés miatt ilyen, mert vérét ontotta érttünk az emberré lett Ige. A rajta levő csíkok¹⁷ a tanítás karizmáit, valamint Üdvözítőnk vérsugarait. Ezért tehát csak a püspöki szticháronon találhatók.
11. Ugyanígy a mandíasz is.¹⁸ Egyrészt Isten gondviselő, segítő és oltalmazó kegyelmét jelképezi, mivel az egész testet beburkolja és körbefogja. Másrészt a csíkok az Ó- és az Újszövetségből állandóan forrászó tanítás különféle áramlatait jelképezik, a két szövetségre vonatkoznak az „italok”.¹⁹ Ezen felül Krisztus evangéliu-

(79.) Mit jelent az, hogy a püspök leszáll a trónról, valamint a szent öltözékek és az, hogy felölti őket?

12 πρόθεσις. Ebben az értekezésben e szó ötször vonatkozik az előkészületi szertartás helyére, négyszer magára a szertartásra, tizenkétszer pedig vagy egyikre, vagy másikra. Vö. προσκομιδή, L 25

13 Vö. T 43

14 ἐπιμανίκια, másutt ἐπιμάνικα-nak is nevezi (vö. T 37)

15 A pap felsőruhájára (φαινόλιον) Simeon az általánosabban használt felónion (φελώνιον) szót használja.

16 Vö. T 31, L17

17 Szó szerint „folyók, folyamok” (ποταμοί).

18 Vö. T 33

19 πάματα

mának a kebelben, azaz a szívben megnyílt ismeretét, ugyanis a kézrátételkor nyitott evangéliumot helyeztek a felszentelt személy fejére.

12. Ezért²⁰ is mondja: *Aki hisz énbennem, bensejéből élő víz folyamai áradnak,*²¹ vagyis a Lélek tevékenységei,²² amint maga a szent Evangélium tanítja: *Ezt pedig a Lélekről mondta, akit a benne hívőknek kellett kapniuk.*²³ És mivel kegyelmet kapunk, nem pedig a Lélek természetét, hozzáteszi: *Még nem adatott meg ugyanis a Szentlélek, mivel Jézus még nem dicsőült meg.*²⁴ Mit jelent az, amit mond: *Még nem volt Szentlélek?* Hiszen volt, van és lesz természete és személye szerint, és örökké a karizmák forrása.

(80.) *A püspöki mandiásról, az enkolpionról és a pásztorbotról*

13. De még nem adattak meg a Lélek karizmái, mert még nem ajánltatott fel a kereszt által az áldozat. Ezt jelenti az, hogy *mivel Jézus még nem dicsőült meg*, mert Krisztus dicsősége a kereszt. Amikor tehát feláldoztatott, meghalt, feltámadt és elment (a mennybe) értünk Krisztus, akkor jött le a Lélek, és akkor kaptuk meg a kegyelmet. És a hívők szívéből áradnak az adományok folyamai. És ezt mutatja a mandiász.
14. A hit pecsétjét és megvallását pedig a püspök mellén függő kereszt vagy enkolpion mutatja. Márpedig azért függ a mellén, hogy a szívéből fakadó hitvallást mutassa. A kezében tartott bot pedig a Lélek hatalmát jelenti, hogy képes támogatni a népet, pásztorolni és kalauzolni, fenyíteni az engedetleneket, és magához gyűjteni az elszéledetteket, (ezért is van a végén horgony alakú fogantyú), elűzni az elvadultakat és a kártékonyakat, végül pedig Krisztus keresztjét és győzelmi jelvényét jelenti, amelyben győzünk, megerősödünk, amely vezet és terel, megpecsétel és oktat, és Krisztushoz vonz, ha holtá tesszük a szenvedélyeket, elűzzük az ellenfeleket, és mindenfelől oltalmat nyerünk.

20 Vö. T 33

21 Jn 7,38

22 ἐνεργεῖται

23 Jn 7,39

24 uo. Szó szerint: „Még nem volt Szentlélek”.

15. Azért is visznek előtte égő gyertyát, amely a püspökben működő kegyelem ragyogását mutatja, és azt, hogy általa átadatik ez a felszenteltnek és az összes többi hívőnek. Az összes adomány ugyanis mindenkiben a püspöki kegyelem révén van meg, és enélkül egyáltalán nincsen.
16. Ezért is hívja a püspököt a szent Dénes felszentelőnek,²⁵ mert ő szentel fel mindenkit, és ő a szertartások forrása,²⁶ és a világosság Atyját²⁷ utánozza, meg Jézust, az igazi világosságot,²⁸ az apostolok kegyelmének birtokában van, akik a világ világosságának nevezettek.²⁹ Az előtte haladó fény³⁰ pedig a tanítói karizmát jelenti, amely az Isten-ismeret és az erények ismeretének ragyogását nyújtja, valamint a szent férfiak angyali és isteni, nemkülönben megtisztult és ragyogó életmódját, akikről azt mondja az Írás: *Úgy ragyogjon a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák jó tetteiteket, és dicsőítsék mennyei Atyátokat!*³¹ Ezen kívül a Krisztust, a világ világosságát utánzó püspök – amint megmondatott – a világosságra kalauzol, minthogy bővelkedik kegyelmében, és hozzá vezeti az őket követőket. Ezt jelentik ezek, és még nagyobb dolgokat is, ami csak elképzelhető az isteni dolgokról.

17. Mint ahogy mondtuk, a püspök egyrészt a sztichárioriont ölti fel mint a romolhatatlanság ragyogó öltözetét meg a szentségét, amely Jézus tisztaságát és megvilágosítását jelenti, valamint az angyalok tisztaságát és ragyogását, és a zsoltárból vett imát mondja: *Örvendezzen lelkem az Úrban.*³³

*(81.) Hogy hét szent öltözete van a püspöknek, és melyek is ezek, és mindegyikük mit jelképez.*³²

25 τελεστικός; szó szerint beteljesítő.

26 Simeon itt nem szó szerint idéz, hanem csak összefoglalja az Areopagita nézeteit.

27 Vö. Jak 1,9

28 Vö. Jn 1,9

29 Vö. Mt 5,14

30 T 27

31 Mt 5,16

32 T 31, L 10

33 vö. Iz 61,10

18. Majd³⁴ az epitrachéliont, amely a fejre felülről, a mennyből adott kegyelmet jelzi, az ima pedig ezt mondja: *Áldott az Isten, aki kiöntötte kegyelmét papjaira*.³⁵
19. Majd³⁶ az övet, amely a csípőre helyezve az Istentől kapott erőt ábrázolja, és az ima ezt tanúsítja. Miközben körülövezi magát, ezt mondja ugyanis: *Áldott az Isten, aki felövezett engem erővel*.³⁷ Egyúttal pedig a diakónusi szolgálat munkáját is mutatja. Aki ugyanis diakónusként szolgál, fel van övezve. És a mértékleteséget és a vesékre meg az ágyéokra vonatkozó tisztaságot is jelzi.
20. Azután³⁸ az epigonátiont, amely a halál felett aratott győzelmet és az Üdvözítő feltámadását jelzi, ezért is kard alakú. Az ima pedig azt mondja: *Kösd derekadra kardodat, ó, Hatalmas!*,³⁹ ezzel mutatva Krisztusnak a tisztaság és büntelenség által birtokolt erejét, valamint kivívott győzelmét és feltámadását. Ezért is függ a (püspök) derekán. És azt mondja: *A te ékességeddel és szépségeddel indulj meg! Járj szerencsével, diadallal az igazságért, szelidségért és igazságosságért!*⁴⁰ *Az igazságért*, mert *Ő az igazság, és irgalom és igazság jár Isten színe előtt*.⁴¹ *A szelidségért* a szenvedések eltűrése miatt, és *az igazságosságért*, mivel bünt nem követett el, és halálával megsemmisítette a halált.⁴²
21. Azután⁴³ felveszi a kezelőket, amelyek Isten mindent alkotó hatalmát jelképezik, és ezt az imát mondja: *Jobbod, Uram, erőben megdicsőült*,⁴⁴ és *Kezeid teremtettek és alkottak engem*.⁴⁵ Azért is, mert Krisztus saját kezeivel végezte önmaga Titkainak szent szolgálatát, és a kezei meg voltak kötve.

34 T 34

35 vö. Zsolt 132,2

36 T 35

37 vö. Zsolt 17,32

38 T 36, L 29

39 Zsolt 44,3

40 vö. Zsolt 44,4

41 vö. Zsolt 88,15

42 vö. húsvéti tropáron: „halállal letiporta a halált”.

43 T 37

44 Kiv 15,6

45 Zsolt 118,73

22. Majd⁴⁶ a felóniont, amely vagy szakkosz, vagy polüsztaurion alakú, amely a szenvedés idején viselt köpenyt jelenti, vagy a szakkoszt, amely inkább zsákalakú. A polüsztaurion pedig Istennek gondviselő, mindenkor védelmező és megtartó kegyelmét, amely miatt úgy jelent meg, mint mi, és elviselte a szenvedéseket.
23. És végül felveszi az omofórint, amely körbecsavarva a válláról függ alá, az elkóborolt báránynak, azaz nekünk, embereknek az üdvözítését és visszahívását jelenti, amiért is (emberi) alakot öltött az Üdvözítő, amelyben a kereszt által szenvedve üdvözített bennünket. Ezért van gyapjából, és elől-hátul meg a mellén keresztalakban négy kereszt van rajta, jelezve a keresztre feszítést.
24. És így felöltözve áll a püspök, és megáldja a szolgálattevőket. Ezek pedig a diakónusok, akik a megtestesülésben segédkező angyalokat mintázzák. Velük együtt, akik párosával mennek elől a mennyei rendnek megfelelően, amelyet a földön utánoznak, csendben vonul (a menet), maga a püspök pedig mögöttük halad, ezzel mutatva, hogy alázatosan és egyszerűen élt az Üdvözítő az első eljövetelekor, maga előtt pedig kettesével küldte az apostolokat, akikkel angyalok is együttműködtek. A püspök tehát a nyugat felé néző kapuknál (meg)áll a diakónusokkal, ezzel mutatva Krisztusnak a földig, sőt az alvilágig való üdvözítő alászállását, ami által kiszabadította az élőket és a holtakat.
25. A pap a szentélyben először meghajol a püspök felé, mutatva alávetettségét, és áldást kapva elvégzi az előkészületet.⁴⁸ Az isteni műveket ugyanis imának kell megelőznie, és engedélyt kell rá kérni. Ezért aztán előtte áldást kapva, és a püspök kezét megcsókolva járul a pap a szent cselekményhez, mint ahogy a diakónusok (tették), mielőtt felöltötték volna papi ruháikat. Ők
- (82.) Kiket jelentenek a püspök kísérői, és mit jelent, hogy (a trónról) nyugat felé száll le?⁴⁷*
- (83.) Mit jelent az, hogy az első püspöktől kapják az áldást az öt rangban követő püspökök, papok és klerikusok, amikor be akarnak öltözni a szent öltözetekbe, és meghajolnak feléje?*

46 T 38–39

47 T 40, T 43

48 προσκομιδή a Liturgia magyarázatában hétszer jelenti a Szent Liturgia előkészületi szertartását, egyszer pedig annak helyét. Gyakorlatilag azonos jelentésű a πρόθεσις-szel.

meg a papok és püspökök is mind bizonyítják, hogy így kell tenni, mivel ezen első püspök keze által lettek felszentelve, és lettek püspökökké, papokká és klerikusokká,⁴⁹ ezért részesülnek az áldásából, megőrzik az alázatosságot és a rendet. És áldás és engedély birtokában járulnak Istenhez, és mindegyik alázattal és békével végzi szolgálatát.

26. A második pap az engedély és az áldás vétele után elmegy, mivel ő végzi a szent szolgálat bevezető részét, második lévén az első után. Jobban mondva kinyilvánítja a próféták előképszerű rejtélyeit,⁵⁰ tetteit és hírladásait, ugyanis az előkészület során elmondja azokat az Izajástól és a többiektől vett idézeteket, amelyek Krisztus leöletéséről és haláláról szólnak,⁵¹ valamint az adományok előkészítése során mindazt, amit a Keresztelő tanított az Úr eljöveteleig. A Krisztust megkeresztelő Keresztelő tanított és róla hirdette az igét, és az ő szolgája volt. A második pap itt úgy szolgál, mint ő.
27. Ez tehát elmegy, és a többi pappal együtt felveszi a papi öltözetet. Háromszor meghajolva ugyanis a szentély előtt ő is elimádkozza azokat az imákat, amelyeket a püspök is elmondott. A szent asztalt megcsókolva megmutatja Isten iránti szeretetét és a vele való egységet, és azt, hogy az oltár által válik megszenteltté. Mint a püspök, ő is egyenként megáldja és megcsókolja a szent öltözeteket, és így veszi fel mutatva, hogy azok meg vannak szentelve, és Krisztus keresztje szenteli meg őket, valamint felöltve megszentelést nyújtanak.
28. Őt⁵² öltözetet vesz tehát magára, minthogy maga is megszentelt,⁵³ és kegyelmet nyert arra, hogy szertartásokat végezzen, és mint megvilágosító és annak nevezett, a Titkokkal, vagyis a keresztséggel és az (áldozási) közösséggel megvilágosítsa a hívők lelkét és testét. Őt teljes szerve van ugyanis a testnek, és őt ké-

49 Simeon a leírt püspöki liturgia celebrálásának a metropolitát tekintti, aki nem csupán saját egyházmegyéjének papjait szentelte, hanem az egyháztartomány püspökeit is.

50 τυπικὰ αἰνύματα

51 vö. Iz 53,7b.c.8a.b. a kenyér kivágását kísérő idézetek

52 T 28

53 τελεσθεῖς

pessége a léleknek, melyeket a pap is megszentel, amikor megkereszteli és a szentáldozással⁵⁴ megszenteli az embert. Amiket felölt, a következők: szticháron, epitrachélión, öv, kézelők és felónion. Ezek fehérek, mert a kegyelem tiszta és ragyogó. Sok esetben viszont bíborszínűek a böjti időkben, mivel bűneink miatt gyászolunk, és az érettünk leölt miatt, hogy utánozzuk Őt emlékezve szenvedésére, amelyet majd meg is ünneplünk.

29. Az első⁵⁵ papok közül egyesek, azaz a sztauroforoszok,⁵⁶ meg néhány archimandrita⁵⁷ epigonátiont is visel. Ez püspöktől adományozott kitüntetés, mint ahogy a kereszt is. A püspökön kívül senki sem viselhet keresztet a felónionon meg a fejfedőn, és epigonátiont sem hordhat. Ezeket csak azok kapják, akik a többiek előtt elsőként kapták a kézfeltételt, hogy a fejükön csak egy keresztet hordjanak, a szent cselekmény alkalmával pedig epigonátiont. Egyesek ugyanis a papszenteeléssel együtt bíróvá és nagy egyházi szolgálatra való avatásban is részesülnek, másokat meg lelkipásztorokká és gondnokokká⁵⁸ neveznek ki, és az első Pásztor jeleit viselik, hogy Őt utánozzák.

[C. *Az előkészület*]

30. Miután a második pap a diakónussal együtt, aki előkészítette a szent edényeket, elment az előkészület helyére, Isten előtt háromszor meghajlik, majd áldást mond.⁵⁹ Kezébe veszi az egyik felajánlási kenyeret, a lándzsával keresztet jelez rá, amivel Krisztus üdvözítő szenvedését ábrázolja, és miután megemlékezik – amint mondtuk – szenvedéseiről, és háromszor hozzáfűzi: „Urunk, Istenünk és Üdvözítőnk Jézus Krisztus emlékezetére”, világosan megmutatja, hogy az ő hagyományát teljesíti.

(84.) *Az előkészület szertartásairól.*

54 τῆ κοινωσίᾳ

55 Vö. T 36; L 20

56 Mellkereszt viselésével kitüntetett papok.

57 Szerzetesi előjáró.

58 οἰκονόμος

59 „Áldott a mi Istenünk mindig, most és mindenkor és örökkön örökké.”

31. Azután a lándzsával, amely azt jelképezi, amivel az Urat átdöfték, a proszforából kivágja a négy részből álló pecsétet, miközben idézi Izajás szavait: *Mint a bárány vitetett leöletésre,*⁶⁰ és a többi,⁶¹ mutatva, hogy előre hirdette a titkot. Amikor pedig azt mondja: *Elvitetik a földről az ő élete,*⁶² oldalt beleszúrja a lándzsát, kiveszi a pecséttel együtt a négyszögletű kenyeret, és a diszkoszra helyezi.

(85.) *Mit jelez az előkészületkor használt diszkosz és a többi?*

32. A diszkosz tehát a mennyet ábrázolja, és ezért köralakú, és a menny Urát fogadja magába. Az úgynevezett csillag⁶³ pedig a csillagokat, és azt mutatja, amely Krisztus születésekor jelent meg, amint a takarók is az égboltot, a pólyákat meg a sírleplet és a halotti takarókat. Együtt jelképezik ugyanis a megtestesülés és a halál eseményeit, mert azért testesült meg, hogy éretünk leölessék. De az előkészületi hely is jelzi a barlangot meg a jászlat, a kehely pedig azt, amiben a vérét ajánlotta fel szent áldozatként az Üdvözítő.

33. Ezért, miután elmondta a kenyér felett a prófétai szavakat, amelyek előre hirdetik a Jézus leöletését és áldozatát, *hiszen ő az Isten báránya, aki elveszi a világ bűnét,*⁶⁴ és *elvitetett a földről az ő élete,*⁶⁵ mert a szenvedés után feltámadt és felment a mennyekbe, ott él és onnan szentel meg bennünket, a pap újból bemetszi középen kereszt alakban a kenyeret, teljes egészében mutatva ezzel Krisztus keresztre feszítését, és azt mondja, hogy ez Krisztus áldozata, vagyis megfeszítése. Prófétai szóval fejezi ki: *Feláldoztatik Isten báránya a világ életéért és üdvösségéért.*

34. Ezután⁶⁶ a kenyeret átszúrja jobb oldalt a lándzsával, mindazt ábrázolva és megtéve, ami az Üdvözítő üdvösséget adó testével történt. Majd azonnal megáldja a bort és a vizet, beleönti a kehelybe, és amikor átszúrja,

60 vö. Iz 53,7b

61 vö. Iz 53,7c, 8a.b

62 vö. Iz 53,8c és ApCsel 8,33

63 Kereszt alakú, domború pánt.

64 Jn 1,29

65 Iz 53,8c. Életének véget vetettek a földön (ApCsel 8,33) Vö. L 31

66 T 106

A Szent Liturgiáról

azt mondja: *Az egyik katona lándzsáját az oldalába döfte, amikor pedig beleönti a bort a vízzel: És azonnal vér és víz jött ki és a többi,⁶⁷ tanúsítva, hogy Krisztusnak ugyanazt az áldozatát és szent szertartását végzi, és azt ábrázolja, amit értünk szenvedett, elvégezve a rá való megemlékezést, amint Ő meghagyta.*

[*Kitérés: A kenyér kovászos és négyszögletű kell, hogy legyen, nem olyannak, mint a latinoké*]

35. A kenyér tehát egyrészt kovászos, mivel élő⁶⁸ a kovász révén, és valóban illő. Másrészt viszont azt bizonyítja, hogy teljes volt a felvett (természet), amelyet Isten Igéje érettünk felvett. És *hússá lett*,⁶⁹ miközben nem változott meg, gondolkozó és értelemmel bíró lélekkel⁷⁰ rendelkezett maga az emberség, amelyet felvett. Teljes Isten és teljes ember, hogy engem teljes egészemben újjáformáljon.
36. És három alkotórész van benne a lélek három részének megfelelően, és a Háromság tiszteletére: 1.) búzaliszt kovással, amely a lelket jelenti, és 2.) víz, amely a kezeszséget jelenti, és 3.) só, amely az értelmet⁷¹ jelzi és az Ige tanítását, aki azt mondta a tanítványoknak: *Ti vagytok a föld sója*,⁷² vagyis a tanítók. És *legyen bennetek só*,⁷³ ezzel utalva egyszerre az ismeretre és a szeretetre, mert a Háromság egyike az, aki megtestesült. A kenyér tűzben sül meg, mert Isten lévén egészében egyesült velünk, és erejét és energiáját átadta nekünk, vagyis inkább a maga egészében egyesült a mi zsen-génkkel.⁷⁴
37. Négyszögletű, nem pedig kerek és kovásztalan a kenyér, mint az, amelyet a latinok áldoznak fel, mert
- (86.) *Miért kovászos kenyeret ajánlanak fel?*
- (87.) *Miért négyszögletű a szent szertartásra felajánlott kenyér?*

67 vö. Jn 19,34–35

68 ἔμψυχος: lélekkel rendelkező

69 Jn 1,14

70 μετὰ ψυχῆς λογικῆς τε καὶ νοεῖας

71 τὸν νοῦν

72 Mt 5,13

73 Mk 9,50

74 Vö. Jak 1,18

teljes is, mint mondtuk, mivel a lélekből és a négy elemből álló teljes, egész embert vette fel magába az Isten; és mivel négyszögletű az egész világ, maga az Ige pedig a világ alkotója; és mivel négy elemből áll a test, amelyet Krisztus magára vett; és mivel a világ összes határát megszentelte megtestesülésével az Ige, mind a mennyeieket, mind pedig a földieket; és mivel ennek az alakja a keresztet ábrázolja, amelyre főlsegezve meg is halt, minket pedig és az egész világot helyreállította.

(88.) Hogy ebben sem helyesen járnak el a latinok, amikor ezeket kovásztalanokként és köralakúakként ajánlják fel, hiszen Krisztus megtestesült, a test pedig elemekből áll.

38. A latinok azonban azt mondják, hogy a köralak a kezdetnélküliségét jelzi és az istenség végnélküliségét. És mit mondunk erre mi, akik ortodox módra gondolkozunk? Most ugyanis nem a teológiáról van szó.⁷⁵ A megtestesülés és a szenvedés titkának hirdetése folyik itt, és az emberrélevés meg a keresztre feszítés eseményeit ábrázolják itt, mindamelllett nem hagyjuk el ezt a formát⁷⁶ vagy tesszük félre, hanem ez a pecsétben látható.
39. Sőt szükséges, hogy egyrészt az, ami az Üdvözítő üdvöndözésére vonatkozik, a kenyérben és annak négyszögletű részében láthatók legyenek, másrészt pedig ami istenségére, az a kenyér pecsétjében, ami köralakú, közepén pedig a kereszt, vagy pedig maga az Üdvözítő van ábrázolva, és minden együtt a kezdetnélküli és végnélküli, megtestesült Igét mutatja, aki Isten, és köztünk láthatóvá lett, valóban megtestesült és szenvedett, és miközben Isten alakjában volt, ember alakjában is létezett.⁷⁷
40. Ezért nem csak az istenség tulajdonságait kell ábrázolni, hanem az emberségét is, nehogy úgy tűnjék, ahogy egyes eretnekek vélik, hogy az emberség tulajdonságai megszűntek, és az egész Istenné lett, amint azok vélik, akik egy természetet vallanak.⁷⁸ Azonban nem így történt, nem is ezt a tanítást vettük át, hanem mindkét természetben tökéletes marad, és az istenség tökéletesen egyesült az ő emberségével.

75 A „teológia” kifejezés a Szentháromságra vonatkozó tanítást jelenti.

76 τὸ σχῆμα

77 Vö. Fil 2,6–7

78 T.i. a monofiziták.

41. Ugyanis az egész emberséget átistenítette, és Istennel eggyé⁷⁹ tette a tökéletes egyesülés révén. Megőrizte azonban a saját természetét, és tökéletes ember egy adott helyen is, amint tökéletes Isten is mindenütt és a mindenségen túl, és hordozza a test tulajdonságait. Ezért aztán feltámadása és romolhatatlansága után is szemlélhető és tapintható volt, és bement a zárt ajtón át.⁸⁰ Látod, hogy romolhatatlan is volt meg saját tulajdonságait is megőrizte? Ugyanő teremtetlen is meg teremtett is? És két természetből van, habár egy tökéletes személyben? Ezért tehát továbbra is kövesd az ortodoxia tanításait, és ne ajánlj fel halott és lélektelen⁸¹ dolgokat, se ne állítsd helyre a zsidók szokásait: ne vezesd be az (ószövetségi) törvényt, ne ünnepelj kovásztalannal.
42. Pál azonban azt mondja – szól a latin –, hogy kovásztalannal kell a felajánlást végezni. Azt mondja: *Ne régi kovással ünnepeljünk, hanem a tisztaság és az igazság kovásztalan kenyérével!*⁸² Ó jaj, mekkora esztelenség! – mondjuk mi, akik ortodox módon gondolkodunk. Azt gondolod, hogy Isten hírnöke így vélekedik? Azért mondja ezt, ó ember, hogy kiirtsa a bűn gyökerét és okát.
43. Ezért *ne a rosszaság és gonoszság régi kovásával*⁸³ – mondja –, és bizony helyesen. Tè vesd el ezt a kovászt, a Korintusban paráználkodó paráznaságát, és az összes többi tisztátalanságot, mert ezt veszi célba az egész (idézett szakasz), és róla szól. Ezért mondja: *Távolítsátok el az ilyet! Nem tudjátok, hogy egy kicsiny kovász az egész tésztát megkeleszti!*⁸⁴ Ekképp ugyanis a gonoszság ártalmas betegségként kezdődik valakinél, majd a többieket is megfertőzi.

(89.) *A kovásztalanokat felajánló latinok ellen*

79 δμότης

80 vö. Jn 20,19

81 Apollinarisz a 4. században azt állította, hogy Krisztusban az Ige lépett az emberi értelem (nűsz) helyébe, emberi természete tehát nem teljes. Ennek analógiájára az a kenyér, amelyben nincs kovász (vagyis kovásztalan), nem teljes, azaz „lélektelen”.

82 1Kor 5,8

83 uo.

84 1Kor 5,6, vö. Gal 5,9

44. Ezért is mondja, hogy *Távolítsátok el a régi kovászt, hogy új tésztaává legyetek*⁸⁵ ti, akik Krisztusban keltetek meg, mintegy újak és büntelenek vagytok, mint Krisztus, mivel új Ádám Krisztus, általa pedig *kovásztalanok* vagytok, vagyis mentesek a bűntől a keresztség és a műron révén. *Mert a mi húsvéti bárányunk, Krisztus feláldoztatott értünk*,⁸⁶ amikor kivezetett bennünket a bűn Egyiptomából. Erre gondol Pál, és erről beszél. Eszerint távolítsd és kergesd el a bűn kovaszát, és teljesen légy mentes tőle.

(90.) *Mit jelent az, hogy Hasonlít a mennyek országa a kovászhoz?*⁸⁷

45. Ne dobd el a romolhatatlanság kovaszát, amelyhez hasonlította (Jézus) a mennyek országát, mivel összegyűjt, magával egyesít és magában megváltoztatja az isteni ígéhirdetésben hívőket. Ezt ugyanis *az asszony*, a mennyfeletti vőlegény Egyháza *belekeverte három mérő lisztbe*, az üdvözülők három rendjébe: a rabszolgák, a béresek és a fiak rendjébe, akik mértékletesek a házasságban, meg akik szüzek, *amíg az egész meg nem kel*⁸⁸ a feltámadásban méltóvá válva Isten országára, amely egybegyűjtötte a törvény előtti igazakat is meg azokat is, akik a törvény idején és a kegyelemben igazultak meg, ezután pedig az evangélium kegyelme tett teljessé.

46. Maga az Üdvözítő pedig, aki a valóban isteni és legtisztább kovász, valamint *az élet kenyere*⁸⁹ is, és örök király, megtestesülve és a világba jöve üdvözítette a törvény előtt és a törvény alatt élőket is, elszakította bilincseiket, és egyesítette a benne hívőket. Egy másik szempontból nézve mint tiszta és élő kovász rejtőzik. Értelmes teremtésének arányában jelenleg háromfelé oszlik: az angyalokra, az elhunyt szentekre és a ránk, akik hiszünk benne és még élünk, *amíg az egész meg nem kel*, teljesen fel nem támad általa, és egyetlen egésszé nem lesz, mert részesévé lett dicsőségének angyalainak természete és a miénk is.

85 1Kor 5,7

86 1Kor 5,7

87 vö. Mt 13,11

88 Mt 13,33; Lk 13,21

89 Jn 6,35.48

47. Légy tehát te is kovászos az Úrban, és igyekezz a menynek országa kovászának részesévé lenni, nem pedig a törvény szerinti kovásztalan kenyerekből részesedni, mert a törvény csak árnyék,⁹⁰ lélek nélküli és nem élő kép. És ezért tartotta (Pál) holtaknak és árnszerűeknek a kovásztalan kenyereket, amelyeket nem neveztek egyszerűen kenyereknek, hanem kovásztalanoknak, mert csak átvitt értelemben⁹¹ és névleg voltak kenyerek. Légy közösségben Melkiszedek nagy áldozatával, amely nem kovásztalan kenyér és bor. Ez az áldozat Melkiszedek új áldozatának bevezetője, az örök és igazi Melkiszedeké és egyetlen Püspöké, Jézus Krisztusé, akiről meg van írva: *Té pap vagy mindörökké Melkiszedek rendje szerint.*⁹²
48. Ha tehát nem vagy hajlandó, akkor a kovásztalanokkal együtt értelem nélküli bárányt is áldozz, és a zsidók (szokása) szerint részesülj belőle, vagy ünnepej is velük együtt. A kovásztalanokat fogadd vendégbaráti ajándékként, amit atyáimnak tilos volt megtenni, sőt metéltesd körül magad, és tartsd meg a szombatot, mert ebből ez következik. Hiszen számodra semmi sem utálatos: közösködsz és sokszor étkezel együtt a zsidókkal,⁹³ és alig van különbség számodra ezek meg az istenyilkosok és istentelenek között.
49. Nekünk azonban semmi közünk sincs hozzájuk. *Minden régi a múlté, íme, új dolgok jöttek létre,*⁹⁴ kiált fel Pál. És amint számunkra a körülmetélés helyébe a keresztség lépett, az értelem nélküli állat feláldozása helyébe Isten báránya, a kovásztalan kenyerek helyébe is Krisztus Országának kovászos kenyere, aki *a mennyből alászállott élő kenyér* ama manna helyett. Ahogy ő mondta: *Aki ezt eszi, nem hal meg.*⁹⁵
50. Ha pedig szokásod szerint még vitatkozol, és továbbra is túlságosan érvelsz, és azt mondod, hogy a felajánlott kenyér akkor kovásztalan volt, mivel a törvény által

(91.) *Miért voltak a törvény idején kovásztalan kenyerek, a kegyelem idején viszont kovászosak?*

90 vö. Zsid 10,1

91 *κατὰ μετοχήν*

92 Zsid 5,6; Zsolt 109,4; Ter 14,18

93 Utalás lehet a népes thesszalonikéi zsidó közösségre.

94 2Kor5,17

95 vö. Jn 6,58

előírt pászkat kovásztalanokkal végzik, igen tekintélyes és isteni férfiak számos és nagyon igaz kijelentései porrá zúzzák elbizakodottságodat és tudatlanságodat, mely szerint mintha még nem használta volna a kovászt az Üdvözítő, amikor a Titkokat átadta (tanítványainak).

51. Az evangélium is tanúsítja ezt, mert azt tanítja, hogy nem a kovásztalanok napja volt, amikor Önmagát áldozta fel szent áldozatként Krisztus, hanem a kovásztalanok előtti. *A húsvét ünnepe előtt Jézus tudva,*⁹⁶ odaadta az áldozatot is, amikor megtartotta a vacsorát. Akkor pedig a lábmosás szertartását is elvégezte. És ez a zsidó húsvét előtt történt. Lásd, mit mond (az evangélium) a szenvedés napján: *Ők nem mentek be a helytartóságra, hogy tisztátalanná ne váljanak és megehessék a húsvéti vacsorát,*⁹⁷ a keresztre feszítéskor pedig ismét így szól: *Mivel az előkészület napja*⁹⁸ *volt, mert az a szombat nagy nap volt.*⁹⁹
52. És ezekről újból azt mondja az evangélium: *Kenyeret vett*¹⁰⁰ (kezébe), és nem teszi hozzá, hogy „kovásztalan”. Amit pedig az Úr mondott: *Vágyva vágytam arra, hogy szenvedésem előtt elfogyassam veletek ezt a húsvéti vacsorát,*¹⁰¹ a legvilágosabban ezt tanítja, hiszen nem a zsidó vacsorára vágyik, amit gyakran elfogyasztott. Azért jött, hogy véget vessen az árnyéknak.¹⁰²
53. Ha pedig el is fogyasztotta a törvény szerinti vacsorát, azt korábban tette, később pedig a sajátját nyújtotta: erre vágyott, hogy szenvedése előtt átadja, hogy velünk maradjon, hogy igaz legyen, amit mondott: *Aki eszi az én testemet és issza az én véreimet, bennem marad, és én őbenne.*¹⁰³ Ezért nem teljesítette a törvény által előírt összes dolgot azon a vacsorán, hanem elvégezte a lábmosást, és letelepedett. Nemcsak sült hús

96 Jn 13,1

97 Jn 18,28

98 Vagyis péntek.

99 Jn 19,31

100 1Kor 11,23; vö. Mt 26,26 Mk 14,22; Lk 22,19

101 Lk 22,15

102 Az ószövetség csak árnyéka az eljövendő dolgoknak (vö. Kol 2,17; Zsid 10,1).

103 Jn 6,54–56

volt (előtte), hanem egy tálka is, amelybe belenyúlt Júdás. Mivel még nem volt ott a zsidó húsvét ideje, akkor nemcsak hogy nem a zsidók húsvéti vacsoráját költötte el, hanem a sajátját, amelyről meg is mondta: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre,*¹⁰⁴ és *Az én testem valóban étel, és az én testem valóban ital.*¹⁰⁵

54. És újból Ő bizonyítja, hogy a régi (szokások) megszüntek, mondva: *A törvény és a próféták Jánosig tartottak.*¹⁰⁶ Bizony igaz, hogy nem a zsidók húsvéti (lakomáját) nyújtotta, amely értelem nélküli bárányból és állati vérből állt, és nem elégedett meg azzal, hanem arra vágyott, hogy a sajátját nyújtsa a tanítványoknak, és oda is adta, amit akkor egyszer tett, és megparancsolta, hogy örökké így legyen.
55. Ha tehát mindezek és amit az Atyától tanultunk, nem szüntetik meg tudatlanságodat, mint ahogy kellene, és ha kovásztalant ajánlott fel akkor Krisztus, manapság tökéletesebben kellene eljárnod, amint a hagyományunk szerint a többi dologban is túl kell szárnyalnunk a törvényt, igazságosságunknak pedig *messze felül kell múlnia az írástudókéét és a farizeusokét.*¹⁰⁷
56. Azonban szabadokká lettünk a törvénytől Jézus Krisztus vére által. Krisztus ugyanis felszabadított bennünket a törvény átka alól, mondja Pál.¹⁰⁸ Semmi közünk sincs a törvényhez kapcsolódó vallásossághoz.¹⁰⁹ Ha ugyanis újból teljesítjük a törvény előírásait, *Krisztus semmit sem használ nekünk,*¹¹⁰ mondja ismét Pál. Krisztus ugyanis azzal szabadított fel bennünket, hogy mindent beteljesített értünk.¹¹¹ Mivel körülmetéltetett, mi nem metéltetünk körül, a Lélekben kereszteltetünk meg, és nem feláldozott húst és vért eszünk, hanem az ő testét és véréét.

104 Lk 22,19; 1Kor 11,24

105 Jn 6,55

106 Mt 11,13

107 Mt 5,20

108 vö. Gal 3,13

109 τῆ λατρεία

110 Gal 5,2

111 vö. Lk 24,44

57. Tehát még inkább nyilvánvaló, hogy a ránk bízott hagyomány nem más, mint az ő áldozata, mégpedig a félelmetes kenyéré és kehelyé, nem pedig a törvény által előírt húsvéti lakoma, mert ezt mondja: *Ez az új szövetség az én véremben,*¹¹² és *ez az én vérem, az új szövetségé,*¹¹³ mint ahogy ezelőtt önmaga testét adva nekünk eledelül, azt mondta: *Vegyétek, egyétek, ez az én testem,*¹¹⁴ amit nem utánozhatsz. Ennyire meggyőzött a kovásztalan. És képtelen vagy megválni és megosztani a testet, mint ahogy a vért sem, még ha azt is mondod: *Igyatok ebből mindnyájan, ez az én vérem.*¹¹⁵ De te nem ezt teszed. A hozzád áldozásra közeledőknek nem nyújtod a kelyhet,¹¹⁶ ennyire újítottál mindent.
58. Mi azonban Krisztusban végezzük a szent szolgálatot, Őt követve, és a kenyeret törjük meg, amint Ő megtörte, és eszünk, amint mondta, és átadjuk a híveknek, és tökéletes kenyeret ajánlunk fel, mert Ő tökéletes ember is, és a törvény szerinti áldozat megsemmisítéseként, mivel az igazság megjelenésével az megszűnt.
59. És hisszük, hogy kovászos, tökéletes kenyeret használt a szent szertartáshoz az Üdvözítő a húsvéti lakomára, amely után vágyakozott, még ha korábban el is végezte a törvény által előírt húsvéti lakomát. Minthogy letelepedett, és egy tálka volt előtte, amelybe Júdás bemártott egy falatot, nem úgy tűnik, hogy a törvény által előírt húsvéti lakomát végezte, mert a törvény azt mondja, hogy ott mindent tűzön kell megsütni, nem pedig vízben megfőzni.¹¹⁷ Nyilvánvaló tehát, hogy egy másik időpontban ülte meg a törvény szerinti lakomát, ekkor pedig a saját húsvétját, amely után vágyakozott.
60. És gyakran mondom ezt, mert én is vágyom rá, hogy benne ízelem meg mindig ezt az élő húsvétot, az ő kegyelméből most és az eljövendő korszakban. És azért könyörgök, hogy állandóan ez történjék velem és az

112 vö. 1Kor 11,25

113 Mk 14,24

114 Mt 26,26; Mk 14,22; Lk 22,19; 1Kor 11,24

115 Mt 26,27–28; Mk 14,24; Lk 22,20; 1Kor 11,25

116 Utal a latin egyházban szokásos egy szín alatti áldoztatásra.

117 vö. Kiv 12,8–9

A Szent Liturgiáról

összes testvérrel. És amikor a szent szertartást végezve megszenteljük a szent kelyhet magában Krisztusban, a mi Istenünkben, aki Önmagát adta nekünk, és inni adunk szeretettel Őbelőle az összes testvérnek, amint erre parancsot kaptunk, eggyé válunk vele is – amint ezért imádkozott¹¹⁸ –, és az Atyával és a Lélekkel együtt egy vagyunk. De ennyi elég is. Többet beszélünk annál, mint amit röviden elterveztünk, mert a téma erre sarkalt.

[*Visszatérés az előkészülethez*]

61. Klerikus: Fontos dolgokat mondtál, Mester, és Istennek legyen hála érte. Megerősítenek bennünket, és mély belátást és megerősítést nyújtanak arról, mi a helyes és igaz.
62. Püspök: Számos, valóban isteni és kiváló értelemmel megáldott férfi beszélt ezekről a dolgokról, testvérem. Úgy vélem, fölösleges és merész dolog tehát, hogy én is, alacsony észjárású létemre beszéljek róluk. De mivel a szeretet sarkall, kérlek benneteket, fogadjátok tőlünk, ami tehetségüinktől telik. Ami pedig ennél teljesebb, kérdezzétek a kiválóbbaktól, és tőlük tanuljátok, mert az Írás azt mondja: *Mindaz, aki keres, talál.*¹¹⁹
63. Így¹²⁰ aztán a pap a kenyér közepéből kiveszi azt a kovászos kenyeret, ezzel is utalva arra, hogy a mi természetünkéből, nem pedig egy másik lényegből testesült meg az Üdvözítő, és egy áldott és szent, örökké szűz leányból. Miután a kelyhet pedig borral és vízzel megtöltötte a hagyomány szerint, más részeket is felajánl Istennek. Minthogy borral és vízzel történik ez a cselekedet, mutatja – amint az evangélium mondja –, hogy *az egyik katona lándzsáját az oldalába döfte, ahonnan azonnal vér és víz jött ki.*¹²¹ Ez tehát a kehely, és az Üdvözítőnek abból az oldalából, aki azt mondta: *Ez az én vérem, amely érettetek kiontatik.*¹²²

(92.) *Újból az előkészületi cselekményekről.*

118 vö. Jn 17,21–23

119 Mt 7,8; Lk 11,9

120 T 106, L 34

121 Jn 19,34

122 vö. Lk 22,20

[Kitérés: *A kelyhet vegyíteni kell, nem úgy, mint az örményeknél*]

- (93.) *Az örmények ellen.*
64. Vízvel keveredett vér ömlött ki,¹²³ amint az evangélium mondja, és ebből az oldalból iszunk. Az Aranyszavú¹²⁴ gyakran beszél erről,¹²⁵ amit az örmények elvetnek, az összes Atya viszont ezt mondja. És az egész, ami kifolyt, az Üdvözítő oldalából eredő közösség, hiszen az Úr testéből folyt ki, és belőle van, nem pedig másból, jóllehet egyszer vérnek, másszor meg víznek mondják. Ezek pedig, mint ahogy a tanúságok szólnak, valóban vér és víz. Mivel pedig a két forrásnak kellett megjelennie, amelyek által újjászületünk és élünk a Lélekben, ezek magából az életből áradnak ránk.
65. Ezért mindig is kell a félelmetes kehelyben víznek is lennie, mint ahogy bornak is, hogy megmutassa a titkot.
66. És nem csupán víznek, amint a hüdroparaszatészek istentelen¹²⁶ eretneksége¹²⁷ vallja, amely elutasítja a Titkok hagyományát, valamint az agarénusok¹²⁸ istentelen és gonosz szektája, mert rossz dologként elvetik a bort, nem pedig a részegséget, mert ezt sugallja nekik az őket mozgató leggonoszabb démon, és ellenünk, keresztények ellen ingerli őket, hogy tudniillik egyrészt vessék meg a legszentebb áldozatot, másrészt pedig szégyenkezzenek és lebeszélje őket (a bor használatáról).
67. Ne legyen pusztán bor sem, amint az eretnek örmények teszik, akik tudniillik egy másik eretnekséget szeretnének elkerülni, de még rosszabba zuhannak, mint ahogy ez másokkal is megesett, akik elfordultak

123 Jn 19,34

124 Azaz Aranyszájú Szent János (megh. 407) konstantinápolyi érsek.

125 *Katekézisek* 3,16–18 (SC 50,160–162); *Homiliák János evangéliumához* 85,3 (PG 59,463); *Homiliák Máté evangéliumához* 88,2 (PG 58,776); *Homiliák a zsoltárokhoz* 46,2 (PG 55,210). Aranyszájú nem említi műveiben kifejezetten a kevert kelyhet.

126 *δυσεβής* = nem ortodox

127 Akik csak vizet használtak az eucharisziához, bort nem.

128 Hágár leszármazottai, vagyis az arabok.

az igazságtól. Mivel Nesztoriosztól¹²⁹ akartak ugyanis ezek elfordulni, aki szakadást vélt Krisztusban azt tanítva, hogy külön van az Ige, és külön az emberiség, odáig jutottak, hogy egy természetet mondanak Krisztusban,¹³⁰ mert elvetették az üdv gondozást a nyomorultak. Hogyan lehetne ugyanis egy természet a megtestesült Isten Ige? És milyen az a természet: isteni vagy emberi? Megcáfolják tehát az egy természetet. Így aztán ellentétbe kerülnek az isteni tanokkal.

68. A hüdroparaszatészek eretnekségével az Aranyszavú is szembeszáll,¹³¹ amikor arról beszél, amit az Úr mondott: *Nem iszom mostantól fogva a szőlőtő terméséből.*¹³² A szőlőtő bort, nem pedig vizet terem. Tehát az eretnekséget cáfolja meg, nem pedig a vizet veti el. Ugyanis nem csupán bort mondott víz nélkül, hanem a szőlőtő bort terem, és nem vizet. Kell tehát bornak is lennie, de vele együtt víznek is, mert mindkettő folyt az isteni oldalból. A csaló megtévesztő eljárásai azonban sokakat letérítettek az egyenes útról.
69. Mi azonban, akik a királyi úton haladunk, azt a tanítást kaptuk, hogy vér és víz folyt az életadó oldalból, ezért vízzel kevert bort is töltünk a kehelybe. És a Szentháromságnak a kovászos kenyérral együtt ajánljuk fel, amint Krisztus Istenünktől kaptuk, meg apostolaitól és Atyáinktól. És a kovászos kenyér kezdettől fogva így adatott nekünk felajánlás végett, a szent imák is tanúsítják meg a régi hagyomány és szokás; a kehely pedig bor és víz.
70. Ezt bizonyítja az Aranyszavú Isteni Liturgiája, és még nyilvánvalóbban az Istent kinyilatkoztató Vazulé. Mert azután, hogy azt mondja: „Kenyeret vett szent, tiszta és szeplőtelen kezeibe”,¹³³ és „felmutatta neked, Isten és Atya, hálát adván, megáldván, megszentelvén, megtörvén adta”, majd folytatja: „Ugyanígy vevén a szőlővessző gyümölcseivel telt kelyhet, azt fölvegyít-

129 Konstantinápolyi patriarcha (428–431), akit 431-ben elítélt az efezusi zsinat.

130 Monofiziták, akiket elítélt a 451-es khalkédóni zsinat.

131 *Homiliák Máté evangéliumához* 88,2 (PG 58,776) vagy 82,2 (PG 58,740)???

132 Mt 26,29; Mk 14,25; Lk 22,18

133 1Kor 11,23

vén, hálát adván, megáldván, megszentelvé adta”. Látod? „Vevén a szőlővessző gyümölcsével telt kelyhet” – mondja –, „azt fölvegyítvé”, vagyis vízzel elkeverve. Ezt jelenti ugyanis a „fölvegyítvé”.

71. Azonban az isteni Jakab is a neki tulajdonított Szent Liturgiában – amely sokhelyütt megtalálható – így szól: „vette a kelyhet, és felvegyítvé borral és vízzel.” Így végezték a felajánlást összes Atyáink a katolikus¹³⁴ egyházakban és az apostoli trónokban.
72. És kezdettől fogva így hagyományozták ránk ők egymást követve¹³⁵ ezt az áldozatbemutatást. Nem egyesektől, nem is e föld egyik (eldugott) sarkában¹³⁶ kaptuk a hagyományokat, hanem a kezdettől fogva élt összes utódtól, az apostoloktól és hitvalló atyáktól, akik csodáktól tündököltek, gyakran pedig a mi határainkon belül gyűltek össze, sőt Konstantin Krisztust szerető városában;¹³⁷ ez ugyanis Krisztusra alapult és virágzott az ő legszentebb Anyjának oltalma alatt.
73. Itt pecsételte meg a Nikaiában összegyűlt atyák által készített hitvallást a második isteni egyetemes zsinat.¹³⁸ És hasonlóképp az akkor és azóta is a földkerekség határaitól gyakran összegyűlt atyák, akik gyakorta együtt végezték a szent szertartást, mind pontosan hagyták ránk a misztagógia elemeit.
74. És a többi egyháznál még pontosabban különösen a konstantinápolyi egyház tartja tisztán, helyesen és makulátlanul Krisztus hitét, és azt, ami az isteni hagyományokból kezdettől fogva sértetlenül fennmaradt. Minthogy kitartott a vallásosságban, az apostolokkal egyenrangú pásztorok tűntek fel benne, alapköve pedig az apostolok vezetője és az elsőként meghívott,¹³⁹ és olyan keresztény császárok, mint Konstantin és a többi, Krisztusért buzgólkodó építette és oltalmazta. Az isteni tanokkal és más szent hagyományokkal kapcsolatos, időről-időre felmerülő viták idején nem

134 T.i. az egyetemes hitet valló.

135 ἡ διαδοχή

136 Vagyis Örményországban.

137 Konstantinápoly

138 381-ben.

139 Szent András

egy ottani főpap hozott törvényeket, hanem a jámbor császárok rendelkezése és igyekezete folytán az egész földkerekség püspökei is ott gyűltek össze, hogy gondoskodjanak a vallásosságról.

75. És megjelent ott Róma püspöke, akár személyesen, mint hajdan Agapétosz,¹⁴⁰ később pedig Márton,¹⁴¹ akár képviselők által, ugyanúgy Alexandria és Antiochia, valamint az isteni város, Jeruzsálem püspökei. Ezeken kívül a mindenünnen érkezett válogatott férfiak színe-java, akik egyetértésben oldották meg a vitatott dolgokat, a sértetlen és igaz tanokat pedig döntésekkel szilárdították meg, jól megerősítették. Ezt az eljárást az apostoloktól vették át.
76. Amikor ugyanis egyesek felvetették a körülmetélés kérdését, Pál és Barnabás nem vállalkozott rá, hogy maguk hozzanak róla törvényt, hanem az apostolok zsinatára bízták, amelytől írásban kaptak utasítást arra, mi a teendő. Akkor nem egyedül Péter szólalt fel, hanem Jakab, János meg a többiek is, így aztán együtt írnak levelükben.¹⁴²
77. Ezelőtt pedig Péter, amikor a tanítványok tizenkettes testületét egy taggal ki akarta egészíteni, egymagában nem vállalkozott rá, hanem a többséggel közösen, és velük együtt végezte el a feladatot.¹⁴³ És amikor kinyilatkoztatás révén befogadta Kornélioszt, számos érv és a jelenlevők tanúsága alapján, hogy ez Isten műve volt, nem pedig egyéni kezdeményezése, a többi apostol is megerősítette, hogy ők is befogadják.¹⁴⁴ Pál is hasonlóképpen felment (Jeruzsálembe), és megtárgyalta a hirdetett ígét, nehogy hiába fusson vagy futott volna,¹⁴⁵ az a Pál, aki Krisztust hordozta, és akit mindig a Szentlélek mozgatott.
78. Ki merészelne tehát bármit is teljesen egyedül leszögezni, ha nem kapcsolódik Istenhez és Isten szolgálói-

140 I. Agapitus pápa (535–536)

141 I. Márton pápa (649–655), akit 653-ban II. Konsztansz császár elhurcolt Rómából Konstantinápolyba.

142 vö. ApCsel 14–15

143 vö. ApCsel 1,15–26

144 vö. ApCsel 10–11

145 vö. Gal 2,2

hoz? Avagy mely tanítót részesíthetnének előnyben¹⁴⁶ az Atyákkal szemben? Vajon a hazug tanok és profán misztériumok egy, két vagy több tanítóját? Inkább hamis tanítóknak kellene nevezni őket, akik mást tanítanak, és új törvényeket hoznak, mint amiket közösen tanítottak és megerősítettek az összes Atyák, akik a közös zsinatokon és mindenütt ezt hagyományozták ránk. Erről elég ennyi.

[*Visszatérés az előkészülethez*]

79. A szent diszkoszon van a legszentebb kenyér, az isteni kehelyben pedig a vízzel egyesített bor, amiket felajánlottak Istennek. A pap ezután vesz egy másik proszforát, a közepén levő pecsétből a lándzsával kivesz egy részt, és az Istenanya tiszteletére és emlékezetére ajánlja fel. Ezt a diszkoszon fekvő szent kenyér jobb oldalára helyezi. Maga a kenyér ugyanis még képmása¹⁴⁷ Krisztus testének, az a rész pedig Krisztus szűz szülője helyett van. Mivel a tüposzban is megmarad az igazság, a zoltár szava szerint a királyné a Fiú és király, Krisztus jobbán áll,¹⁴⁸ mert az első rangot kapja mint anya. Ugyanis a jobb oldalon levő az első hely.

(94.) *Az előkészület során a szentekért és az összes jámborért¹⁴⁹ felajánlott részekről.*

Bal oldalon pedig a pap az összes szentről emlékezik meg, és egy másik proszforából a pecsétből keresztalakban lándzsával darabokat vesz ki, és odateszi. Az egyiket a tiszteletreméltó mennyei erők tiszteletére és emlékezetére ajánlja fel. Fel kell értük ajánlani, mivel az üdv gondozás titkánál is közreműködtek, egyesültek velünk, és egy Egyház vagyunk. És vágynak rá, hogy bepillantsanak az Egyház titkaiba, miközben felfelé kísérik. És mert velünk vannak, őrzőink és közvetítőink Isten felé.

81. Aztán egy rész(ecské)t a tiszteletreméltó Előhírnök és az összes szent próféta és igaz tiszteletére és emlékezetére, akik előre hirdették az Úr emberré levését.

146 t.i. az örmények.

147 ἀντίτυπος

148 vö. Zsolt 44,10

149 T.i. ortodoxért.

Egyet-egyet a szent és legdicséretesebb apostoloknak mint Krisztus szolgálóinak, mint első papoknak és a hit tanítóinak tiszteletére és emlékezetére, meg azokéra, akik űtánuk buzgólkodtak a vallásosságért, a szent püspökökére, a szent diadalmas vértanúkéra és a szentéletűekére minden szenttel együtt. Végül pedig egyet ajánl fel az aznapi szentnek vagy ünnepeltnek a tiszteletére és emlékezetére, és az Aranyszájú atya vagy Vazul emlékére, akinek a Liturgiája van, majd ismét az összes szentére, mivel mindnyájan egyesülnek Krisztusban.

82. Az Úrra való emlékezés után szolgálóiról is meg kell emlékezni. Először is arról, aki szüzen szülte űt, mint mondtuk, általa teljesedtek be üdvösségünk titkai; majd a szent angyalokról mint olyanokról, akik szolgáltak a titoknak, és ezáltal egyesültek velünk, és őriznek minket.
83. Majd a titokkal kapcsolatos dolgokat előre hirdető prófétákról és igazakról, akik közül kivált és akiknek pecsétje a Keresztelő. Ezután az Isten látókról és hírnökökről, a világot megvilágosító apostolokról, velük együtt pedig püspök-utódaikról, és az ígehirdetés gyümölcséről, a vértanúkról és a szentéletűekről. Végül pedig együttesen mindről, mivel ezzel a szent áldozattal mindnyájan: az angyalok és a szent emberek együtt egyesültek Krisztussal, benne megszentelődtek, és vele egyesítenek minket.
84. „Akiknek könyörgéseire tekints reánk, Isten” – mondja –, és ajándékozz meg minket „mindennel, amiért üdvösségünk végett könyörögtünk”, és az örök élettal. Belátod hát, hogy a szenteket helyettesítik a rész(ecské)k? Hogy az ő tiszteletükre és emlékezetükre vannak odahelyezve, általuk pedig a mi üdvösségünkre ajánltnak fel? Hiszen ők is részt vesznek ezen a félelmetes misztériumon, miként Krisztus küzdőtársai, nagyobb dicsőségben és felemelkedésben részesülnek az üdvösséget szerző áldozatban való közösségük révén, minket pedig kiengesztelnek vele és hozzá csatolnak, minél inkább megemlékeztünk róluk.

85. Ezek a részek azonban nem változnak át az Úr avagy a szentek testévé,¹⁵⁰ hanem csupán felajánlási adományok maradnak és a kenyér általi áldozatok az Úr utánzása révén, és a szentek nevében vannak neki felajánlva.
86. És a misztériumok szent cselekménye során (az Úrral való) egyesülésük és közösségük révén megszentelődnek, és ezt a megszentelődést közvetítik azok számára, akikért bemutatták, miként az adományok által képviselt szentek révén felénk is. Amint ez történik az imák révén, amikor megemlékezünk róluk, vagy amikor valamit felajánlunk templomaiknak vagy ereklyéiknek vagy képeiknek. A szenteket ugyanis Isten közvetlenül megszenteli, amikor pedig elfogadják felajánlásainkat, általuk megszentelnek bennünket. Ha tehát a többi (esetben) elfogadják azt, amit felajánlanak az ő tiszteletükre és emlékezetükre, mennyivel inkább elfogadják a legszentebb áldozatnál. Bár anyagtalanul és értelmi módon részesednek lelkükkel Krisztus közösségében, de szent szertartása révén, amelyet azért hagyott ránk, hogy a világért végezzük, a legnagyobb dicsőség részeseivé válnak mint munkatársai és akik vele együtt dicsőülnek meg. Azonban a legistenibb angyalok is a kegyelem részeseivé válnak, mivel ők is egyesültek velünk, és a misztérium segítői.
87. Kiváltképp az Isten Ige Anyja, a nagy üdv gondozás szolgálója, a velünk való isteni egyesülés műhelye, e nagy áldozat gyökere, szülője és látható oka a Teremtő számára, nyeri el mindeneket megelőzve a dicsőséget és a ragyogást a belőle a szót felülhaladó módon, szűzi és szent módon megtestesült Krisztustól, aki végtelen jósága folytán egyesült velünk. Ezért is áll a jobbján, és egyúttal a szent kenyér jobb oldalára helyezük az őt (képviseelő) részecskét, mutatva, hogy ő mindenkinél magaszosabb, és közelebb áll Istenhez. Bal oldalon pedig az angyalok és az összes szentek vannak, mert a rangsorban mindezek foglalják el a második helyet,

150 Ebből a megjegyzésből kiviláglik, hogy Simeon idejében egyesek úgy vélték, hogy a szentekről megemlékező részecskék átváltoznak a szentek testévé, mint ahogy a Bárány-kenyér is átváltozik Krisztus testévé.

vagyis amely inkább össze sem hasonlítható (az Istenszülő) méltóságával. Ugyanis rajta keresztül jut el hozzájuk a fény, és először tőle (kapva) üdvözülünk a szentek által. Mert szintén rajta keresztül egyesültünk Istennel.

88. Miután tehát ezt elvégezte, a pap a többi részecskét is felajánlja: elsőként a püspökért, mert ő a papság forrása; majd az egész papi rendért, akik a Titok szolgálatát végzik. Ugyanis először a fáradozót kell venni, mint ahogy Pálnak is tűnik;¹⁵¹ majd a jámborságért és üdvösségünkért küzdő, hívő császárokért, és a Krisztust szerető népért, és utána a kathégumenoszáért, ha monostorban folyik a Liturgia, és a testvériség többi tagjáért.
89. Ha pedig egy (világi) templomban, akkor az alapítóért vagy akinek az emlékét tartják, és az ott összegyűltekéért; és még azért, aki felajánlást hozott, és akikért az adományokat hozta; végül pedig a Krisztusban elhunytakért, (beleértve) az egész papi és szerzetesi rendet, és az összes elhunyt ortodox hívőért; de azokért is, akikért a pap akar vagy akikről meg kell emlékeznie. Végül pedig közösen ajánl fel egy részt minden ortodox keresztény lélekért.
90. És Istenhez intézve szavait hozzáfűzi azt az egész imát, amelyet a virrasztás könyörgésfüzérében mondunk: „Fogadd el, Urunk ezt az áldozatot, minden szorongatott és kimerült keresztény lélekért, akik irgalmaért és segítségéért könyörögnek” és egész a végéig. Ezeket az élőkért és megholtakért (felajánlott) részeket a szent kenyér alá teszi, mivel mi, nyomorultak, rászorulunk a kiengesztelésre és közvetítésre, és várjuk Isten nagy irgalmát.

[*Kitérés: Az áldozás és a megemlékező részecskék*]

91. Tudvalevő, hogy a félelmetes Titkokban való részese-déskor a papnak oda kell figyelnie, nehogy a részecskéből vegyen, hanem az Úr testéből, és ebből áldoztassa meg az áldozókat, jöllehet a legszentebb vérrrel

151 vö. 1Tim 5,17 és 2Tim 2,6

való egyesülés révén minden eggyé vált, és az Úr véreből részesül az is, aki egy részecske által áldozik.

92. Minthogy¹⁵² azonban minden hívőnek egyszerre Krisztus testéből és véreből kell áldoznia, a pap, aki a kanállal a vérrel együtt az Úr testét is meríti, így áldoztassa meg az áldozásra jövőt. Igaz ugyan, hogy az összes részecske a kehelybe téve részesül Krisztus testében és vérében, és aki belőlük áldozik, mivel egyesültek (a testtel és a vérrel), a testből és a vérből részesülnek, azonban úgy vélem, jobb, ha a pap odafigyel, és a kanállal az isteni testből vesz (egy darabkát).
93. És ez felel meg a legősibb hagyománynak, mint ahogy a szent atyáktól kaptuk, úgyszólván Istenünk és Üdvözítőnk hagyományát az áldozáskor is teljesítjük, mert testéből és véreből is részesítette az apostolokat.
94. Ezért a szentélyben az összes felszentelt személy azután, hogy az isteni kehely és az Úr testének életadó kenyere teljessé vált, nem csak a testből vesznek, hanem külön áldoznak a kenyérből, és újból külön a kenyérral egyesített kehelyből, amint ezt az áldozásnak az Úr által adott hagyománya kezdettől fogva tartja.
95. Korábban¹⁵³ a világiak is így szoktak áldozni, és kezükbe vették a kenyeret, amint a hatodik zsinat is mondja.¹⁵⁴ Később azonban az Atyák úgy látták jónak, hogy egy esemény miatt kanállal áldozzanak. Azután

152 T 103

153 T 100, L 153

154 A trullloszi zsinat 101. kánonja. „Az áldozás módjáról. Krisztus testének és templomnak nevezi hatalmas hangon az Apostol az Isten képére teremtett embert. Tehát, mivel minden érzékelhető teremtmény fölött áll (az ember), aki az üdvözítő szenvedés által mennyei tisztességre tett szert, azáltal, hogy eszi és issza Krisztust, valóban átalakul az örök életre, megszentelvé az isteni kegyelemben való részesüléssel testét és lelkét; ezért, aki a Szeplőtelen Testet a gyülekezés idején magához akarja venni és azzal, az átalakulás révén, eggyé (akar) lenni, kezeit kereszt formájára alakítsa, úgy járuljon (az oltárhoz) és fogadja a kegyelem közöltetését. Mert azokat, akik – kezük helyett – aranyból, vagy más anyagból készített edényeket az Isteni ajándék befogadására, hogy azok útján méltattassanak a szeplőtelen Kinoniára, semmiképpen sem engedjük (hozzá), mert többre tartják az Isten képénél a lélektelen és alárendelt anyagot. Ha pedig valakit azon érnek, hogy a szeplőtelen Kinoniát átadja olyannak, aki ilyen edényeket hoz, ő is közösítettessék ki, valamint az is, aki azokat

a részecskéket is hozzáadja (a pap), és eggyé válnak az életadó vérrel meg a darabokra tört isteni testtel, és Krisztussal kerül közösségbe, aki az egészen átitatott részecskékből áldozik. Az isteni hagyományt is meg kell azonban tartani, és a kanállal magából a testből kell venni a vérrel együtt, és így kell nyújtani az áldozóknak.

96. Mondottuk, hogy nem változnak át a szentek és a hívek emlékezetére készített részecskék, mivel ez magából a fent említett hagyományból következik. Amikor ugyanis a pap az előkészületkor felajánlja a kenyeret, csak ezt vágja ki „az Úr emlékezetére”,
97. és hogy engesztelést¹⁵⁵ kérjen egy élő vagy megholt számára. A részecskék (kivágása) előtt, rögtön a kenyér felajánlásakor a kelyhet is betölti, és utána ajánlja fel a részecskéket. Ha pedig több kenyeret kell felajánlani az előre megszenteltekhez,¹⁵⁶ először az összeset felajánlja, és azt mondja: „az Úr emlékezetére”, és így tölti be, és utána ajánlja fel a részecskéket. Úgyhogy csak a kenyerek szolgálnak az Úr emlékezetére. Azt a proszforát, amelyből az Úr emlékezetére szolgáló kenyér származik, „első antidóronnak” hívják, és külön díszkoszra helyezve osztja szét a pap a híveknek.
98. A második (antidóron) pedig az, amelyből az Isten-szülő része kerül ki az ő tiszteletére. A többi proszforát, amelyekből a szentek részei kerülnek ki, nem nevezik antidóronnak. A beteljesítéskor,¹⁵⁷ ha csak egy kenyér van, a pap azt mondja: „És tedd ezt a kenyeret”, a részecskék miatt pedig nem azt mondja: „ezeket a kenyereket”. Ha pedig több kenyér van, amelyeket előre meg kell szentelni, azt mondja: „És tedd ezeket a kenyereket”, és a felemeléskor a kenyeret – vagy ha több van, a kenyereket – emeli fel, a részecskéket pedig nem.
99. Amikor megtöri a kenyeret, a kenyér felső részét ejti a kehelybe, nem pedig a részecskék valamelyikét. És

hozta.” Berki Feriz ford. *Kánonok könyve, I. Apostoli kánonok és az egyetemes zsinatok kánonjai*. Budapest 1946, 161.

155 ἱλασμός

156 T.i. az Előre megszentelt áldozatok Liturgiájához.

157 ἐν τῇ τελειώσει

az isteni és életadó kenyér többi három darabját töri meg, ebből nyújt a papoknak és a diakónusoknak, nem pedig a részecskékből. Az előre megszentelteként nem részecskéket őriz meg, a szent nagycsüörtökön sem a részecskékből tesz félre megőrzés végett, hanem a tökéletes kenyeret tartja meg. A papot szentelő püspök tökéletes felajánlott kenyeret, nem pedig részecskét ad a kezébe, e szavakkal: „Vedd ezt a letétet!” Egy pap a tökéletes kenyereket ajánlja fel az előkészületkor, bár láttuk, hogy diakónusok is ajánlanak fel részecskéket, még ha meg is tiltottuk.

100. Ezekből a kezdettől fogva átadott hagyományokból ki lehet következtetni, hogy csak a kenyér vagy a kenyerek vannak az Úr emlékezetére. Ez az Úr teste, a Szűztől való test, és nem más, a kehely pedig maga az ő vére, amely az ő oldalából csordult, és nem más, amint Ő maga mondta és Pál, tanítványai és utódaik, kiváltképp pedig a legnagyobb hierarchák, Vazul és az Aranyszavú.

101. A részecskék azok emlékezetére vannak, akikért felajánlják¹⁵⁸...az egyik kenyér Krisztus emlékezetére, sok pedig, mivel ahányat az egész világon az összes szent szolgálattelvő felajánl a szent szertartásban, az összes által Ő ajánlja fel magát áldozatul, a nagy Főpap, aki az áldozatot végrehajtja, és aki az áldozat maga.

102. Ezt pedig általunk, (papok által) teszi, hogy mindenütt jelen lévén mindenkihez eljusson. A szenteket felemeli, a többi szolgáját pedig megtisztítja és ragyogóvá teszi, a szentek és a hívők mindegyikét arányosan: az összes fölött az ő szent szülőjét, mivelhogy egyedül szent és az első angyalokat is hasonlíthatatlanul felülmúlja, ezután az értelmeket¹⁵⁹ és a szenteket, és hasonlóképp a híveket. És jól teszi az egyház, hogy felajánlja a részecskéket: megmutatja az üdv gondozás titkát mint élő sziklát, amely átistenítve mindenkit megszentel. Azonban nem a természet szerint teszi őket Istenné, mint ahogy magát a Szület sem, aki személy szerint fogadta méhébe az Igét, és véréből testet

158 Itt a kézirat hiányos.

159 T.i. a többi angyalokat

kölcsönzött neki. Ezért mindenkit felülmúlóan kegyelemmel elárasztott és kiváltképpen szent. Az Isten-szülő is tulajdonképpeni értelemben Isten a kegyelem szerint, de nem természet szerinti Isten. Az Ige az, aki az egyetlen Isten természet szerint, aki a Szűzből testesült meg. A test, amelyet felvett hozzá, az Isten személyé, ezért Istennel azonos¹⁶⁰ és tőle elválaszthatatlan. Ezért a szentek is, akik közösségben vannak Krisztussal, átistenülnek ugyan kegyelem szerint, de nem lesznek Istenné természet szerint.¹⁶¹

103. Az értük felajánlott részecskék közösségbe kerülnek a testtel és a vérrel, és az elkeveredés révén eggyé lesznek velük, önmagukban azonban, ha megkülönbözteted őket, nem azonosak magával a testtel és a vérrel, hanem a testtel és a vérrel való egyesülés révén. Ezért aki belőlük áldozik, mivel azok beteltek a testtel és a vérrel, magából a testből és a vérből áldozik, azonban nyilvánvalóan nem a részecskék révén, ezt pedig nem hittételként¹⁶² mondom, hiszen mindig az egyház tanait követem úgy, ahogy azt hirdette.

[*Visszatérés az előkészülethez*]

104. Lássuk tehát, minek is tartjuk ezen isteni tüposz és a szent előkészület cselekedete révén magát Jézust, egyházát pedig egy egésznek látjuk, amelynek közepén az igazi világosság, az örök élet van, amely megvilágosítja és összetartja. Ő, Krisztus van a kenyér által a közepén, az Anya a részecske révén a jobbján, angyalok és szentek a balján, alul pedig a benne hívők egész jámbor gyülekezete. Ez a nagy titok: Isten az emberekben és Isten az istenek között, akik az értük megtestesült, valóban természet szerinti Isten (kegyelméből) átistenültek. Ez az eljövendő Ország és az örök élet városa.¹⁶³ Isten, Aki láthatólag velünk van, és Akit magunkhoz veszünk.

160 ὁμόθεος

161 vö. Palamasz Szent Gergely, Tr II,3,52 (Baán 241)

162 δογματικώς

163 πολιτεύμα

105. Itt nincs hely sem a hitetlenek, sem a másképp vélekedők¹⁶⁴ számára. *Mi köze a világosságnak a sötétséghez?*¹⁶⁵ Mert eltávolítják – mondja az Írás – az angyalok a gonoszokat az igazak közül.¹⁶⁶ Ezért a papnak egyáltalán nem szabad részecskét felajánlania egy heterodoxért vagy megemlékezni róla, de a nyilvános bűnösökért és a bűnbánatot nem tartókért sem, mert ítéletükre van, ha az áldozáshoz járulnak, mint ahogy a bűneiket meg nem bánóknak is a félelmetes Titkokban való részesülés, amint az isteni Pál mondja.¹⁶⁷

*Nem szabad
részecskét felajánlani
heterodoxokért vagy
megemlékezni róluk*

*(95.) Miért van
tömjénezés az előkészület
után?*

106. Miután a pap ezekkel (a részecskékkel) befejezte az előkészületet, tömjént ajánl fel Istennek hálaadásul az elvégzett cselekményért és a Lélek energiájának lejövetelért. Ennek a képét nyújtja bőségesen a tömjén, és bizonyítja az ima, amely így szól: „Tömjént ajánlunk fel neked, Krisztus Isten, kellemes illatként, mit is elfogadva mennyfeletti oltárodra, küldd le vizonzásul nekünk legszentebb Lelked kegyelmét.” Ugyanakkor a pap Istent is tiszteli a tömjén felajánlásával és kellemes illatával, és azt mutatja, hogy a Lélekkel végzi ezt a cselekedetet, és ebből a titokból a Lélek kegyelme áradt a világra.

*(96.) Mit jelent a csillag,
a szent takarók és az aér?*

107. Ezért először az Üdvözítő tiszteletére megtömjénezi a csillagot, és a kenyér fölé helyezi azon szavak kíséretében: *Es íme, eljött a csillag, és megállt a fölött a hely fölött, ahol a gyermek volt,*¹⁶⁸ szimbólumok révén mutatva be azt, ami a születésnél lezajlott, mivel a barlang és a jászol képe az előkészületi asztal, amint mondtuk.

108. Ezt követően a takarót veszi fel, amely a többi takaróval együtt a pólyát jelképezi, és a következő zsol-tárverseket mondja, amelyek az Ige emberré levését

164 t.i. a heterodoxok számára.

165 2Kor 6,14

166 vö. 1Kor 5,13

167 1Kor 11,29; Róm 14,23

168 vö. Mt 2,9

adják hírül: *Az Úr uralkodik, ékességbe öltözött,*¹⁶⁹ és így tovább. S így fedi be egy vagy több takaróval azt, ami a kehelyben van, hozzáfűzve azokat a zsolttárverseket, amelyek hasonlóképp az Úr megtestesülését mutatják: *Befedte az eget az ereje, és értelmével teljes a föld.*¹⁷⁰

109. Ő, Jézus Krisztus az, Aki mint Isten az erényekkel befedi az eget. Belátásával, vagyis tudásával megtelt a föld, ugyanis amikor megtestesült, az egész föld megismerte Őt az Atyával és a Lélekkel együtt. Ezt a zsolttárverset idézi az összes kehely fölött, még ha több is van belőlük. Ugyanis egy a felajánlott és egy a kehely, még ha különbözőkben is látható, mivel egy személyé az egy test, és egyé a vér.
110. Végül pedig az aért helyezi el rajta megtömjénezve, mivel az égboltot jelképezi, amelyen a csillag jelent meg, és a sírleplet jelzi, ezért fogja körül az aér többszörösen a megkent halott Jézust, és sírlepelnek¹⁷¹ nevezik; világosan, mint egy táblán tanítja nekünk az egész misztériumot: azt, hogy az Urat báránynak jövendölték meg a próféták, lejött a mennyből, és test szerint barlangban és jászolban született meg. A szenvedés titkai megjelentek előképi jelleggel rögtön már a születéskor is. A csillag, amely fölötte állt, megjelenítette Őt a bölcseknek.¹⁷² Heródes azonban üldözte Őt. Simeon pedig karjaiba vette,¹⁷³ és olyan jelként hirdette Őt, Akinek ellene mondanak, és kard járja át Anyjának lelkét.¹⁷⁴ Ezért jelenítik meg előre így a szenvedés körülményeit is.
111. Miután tehát megtömjénezte az isteni előkészületben elkészített adományokat mint olyanokat, amelyek Istennek lettek szentelve és felajánlva, és a legszentebb test és vér képmásai lettek, hozzáfűzi az előkészület imáját, és könyörög az Istenhez és Atyához, aki leküldte hozzánk Fiát, a mennyei kenyeret, hogy áldja meg

169 Zsolt 92,1a

170 Hab 3,3b

171 ἐπιτάφιος

172 vö. Mt 2,1–12

173 vö. Lk 2,25–28

174 vö. Lk 2,34–35

a felajánlottakat, és fogadja mennyfeletti oltárára, és emlékezzen meg azokról, akik felajánlották, és akikért azt hozták, és őrizze meg elítéltetés nélkül azokat, akik a szent szolgálatot végzik.

112. És így elvégezve az elbocsátást, kereszt alakban megtömjénezi a szent (oltár)asztalt, majd az egész oltárteret, ezzel mutatva, hogy az Istentől jövő ajándékok első átadása a szentélyben történik, a szentély által pedig a többi helyen. Ismerünk olyanokat is, akik az egész templomot is meg a népet is végigtömjénezik, ahogy azt szent Dénes is mondja, hogy a Liturgiát megelőzően az oltár teréből kiindulva a tömjénezést az egész templomban elvégzik, ami ismét csak az oltárnál végződik,¹⁷⁵ mivel a javak kezdete és vége az Isten, az ő trónja és helye pedig az oltár. Ezért minden tömjénezés így zajlik: a tömjénező az oltártól kezd, és ott is fejezi be.
113. Mivel pedig Krisztus *tüposza* a püspök, és az ő erejében bővelkedik, továbbá a lelkek minden előjárója Krisztus képe, ezért bennük is ez van. Ugyanis elsőként a püspök áldja meg a tömjént mint aki Istennek ajánlja fel, és a szent asztal és a szent ikonok után őt tömjénezi meg, aztán a többieket, az összes után pedig megint őt, minthogy ő a szent cselekedetek kezdete és vége, és ő adja át a szent karizmákat. Ennek mintájára ez a szokás azokban a monostorokban is, ahol a kathégumenosz nincs püspökké szentelve. A szent szertartás elején nemcsak belül, hanem kívül is végeznek tömjénezést, amint Thesszaloniké legnagyobb templomában¹⁷⁶ látható a Szent Liturgia első bemene-
tekor, amikor a tömjénező kijön a szentélyből, amivel a diákonus megtömjénezi az evangéliumot és a püspököt meg a vele együtt szolgáló papságot. Ez a világra a Krisztus Jézus által a mennyből árasztott kegyelmet és ajándékot jelzi és a Lélek jóillatát, amely általa újból feljut a mennybe. És ez mindig Jézus Krisztus által történik velünk.

175 EH III,2; CD 2,82

176 Vsz. a Szent Demeter bazilikában.

114. Így folynak tehát az előkészület cselekményei, amelyben az összes pap is végez felajánlást a rászorulókért, és leginkább az ünneplőkért¹⁷⁷ és a püspökéért, meg a többiekéért, akiknek szükségük van rá, az összes diakónus pedig a papok révén.
115. Diakónusok¹⁷⁸ maguktól nem végezhetnek felajánlást, mert nem rendelkeznek azzal a karizmával, hogy előkészítsék a felajánlásokat Istennek. A diakónusoknak csak szolgáló feladatuk van. Ha tehát nem ölthetnek magukra papi öltözetet a püspök vagy a pap áldása nélkül, nem is kezdenek akármilyen szent szolgálatot pap nélkül vagy a pap áldása nélkül, hát hogyan végezhetnének felajánlást maguktól? És ha a kánon tiltja, hogy diakónus a papot megelőzve részesüljön a már beteljesült¹⁷⁹ tisztes ajándékokból, hogy mindenki tartsa be a rangsort, akkor hogyan készíthetné elő az ajándékokat egy diakónus?
116. Az tehát, ami korábban Thesszalonikében előfordult, most pedig Áthosz Szent Hegyén, hogy diakónusok végzik a felajánlást, nem illő dolog, és nincs is összhangban (a kánonnal). Ügyelni kell tehát rá. Ha pedig valamelyik diakónus kötelességből szeretne részecskéket felajánlani Istennek, a pap közvetítésével tegye. A pap, amikor a kezében tartja a proszforát és a lándzsát, és miközben kiemeli a részecskét e szavakkal: „Fogadd, Uram, ezt az áldozatot N.-ért”, akár valamelyik szent tiszteletére és emlékezetére, akár valamely élő vagy elhunyt számára engeszteléséért¹⁸⁰ és bűnbocsánatáért, a diakónus mindegyik részecskénél mondja: „Emlékezzél meg, Uram, N. szent tiszteletére és emlékezetére”, akiről akar, vagy annak a bűnbocsánatáért, akinek szüksége van rá; vagy pontosabban mondja azt: „Emlékezzél meg, Uralkodó, N.-ről”, akiért a felajánlást tenni akarja. Nem szabad ugyanis Istenhez felemelni hangját, amikor jelen van a pap.

177 Vagyis a Liturgiát végzőkéért.

178 L 100

179 t.i. az átváltozott

180 ἱλασμός

[D. Az enarxisz]

117. Aztán¹⁸¹ a püspök jelzi az első diakónusnak, hogy ideje kezdeni a Liturgiát. Semmit sem lehet ugyanis nélküle tenni, és a nagy Főpap, Jézus mondja: *Nélkülem semmit sem tehettek.*¹⁸² A diakónus tehát felszólítja a papot, hogy mondjon áldást, az a pap pedig, aki az előkészületet az előkészület helyén végezte, áldja Istent, és így folyik a szertartás, amint azt a Liturgia magyarázatában erőnkhez képest hosszabban is kifejtettük.

(97.) *Kit jelképez a püspök, és kiket a vele levők?*

118. Mindent felölelve azt mondjuk itt, hogy a szentély belsejében levő papok az első mennyfeletti rendeket képviselik, a püspök az Urat, a vele együtt szolgálók az isteni megtestesülésnél szolgáló angyalokat és az Istent hirdető apostolokat.

(98.) *Mit jelez a szent szentély, és mit a szent oltár?*

119. És¹⁸³ a szentély a mennyek fölötti szentek szentjét és a mennyet jelképezi, a szent oltár Isten trónját, Krisztus feltámadását és a tiszteletreméltó sírt; a hajó egyszerre a mennyei térséget és a paradicsomot, a hajó végében levő tér és a narthexek a föld értünk való teremtését és azt, ami a földön van.

120. Az,¹⁸⁴ hogy a püspöki ruhába öltözött püspök nyugat felé leszáll,¹⁸⁵ mutatja, hogy a megtestesült Úr a földre jött, egészen a föld alsóbb részén levő alvilágig a szent angyalokkal, megölte a sötétség fejedelmét, és kiszabadította az ott öröktől fogva tartottak lelkeit. Ezért az első bemenet a földre való lejövetelét, halálát, feltámadását és mennybemenetelét jelzi. Ugyanis azzal hajtotta ezt végre, hogy először leszállt a földre.

121. Ezért¹⁸⁶ a bemenetet megelőzve az antifónákat éneklük, mégpedig hármat a Háromság tiszteletére. Bennük az Istenszülőt és a szentek rendjeit dicsérik,

181 T 43, L8, L 120

182 Jn 15,5

183 T 16

184 T 43, L 8, L 117

185 A jelenlegi gyakorlatban ez már nincs meg.

186 T 44–45

majd pedig Isten egyszülött Fiának zengenek himnuszt. Mert Ő a Háromság egyike, aki megtestesült, és kiválasztotta értünk Anyját és a szentek seregeit, akik közbenjárnak értünk. És Ő, aki miattunk testesült meg, Ő jár közben értünk az Atyánál. A prófétákat mutatják azok, akik a prófétai verseket zengik, mivel a próféták is Krisztust hirdették előre.

122. A papok¹⁸⁷, akik sorrendben vonulnak ki a szentélyből, az angyalok első szent rendjeit képviselik, a püspökhöz mennek mutatva, hogy örvendeznek Krisztus fölött, aki győzelmet aratott a kereszten halálával, feltámadásával és mennybemenetelével, és hogy találkoznak vele. Mikor pedig először meghajtja fejét a püspök és az összes pap, és imádkozik, nyilvánvalóan azt jelzi, hogy az Úr leszállt egészen hozzánk, meghalt, eltemették, és alászállt az alvilágba.
123. Aztán, mikor az ima után kiegyenesedtek, a feltámadás mutatkozik meg, amelyet a felemelt szent evangélium is hasonlóképp mutat, és a diakónus felhívása: „Bölcsesség! Emelkedjete fel!” Kiegyenesített ugyanis is a feltámadt Krisztus, és felemelt. Ezért vonul fel ekkor a menet, és éljenez, amint az angyalok is szóltak, amikor Krisztus felment: *Ki ez a dicsőség királya?*¹⁸⁸
124. Ezért¹⁸⁹ éljenzik meg a felfelé vonuló püspököt is, aki a mennybe menő Krisztust ábrázolja. És a segédkezők mondják, hogy „Sok esztendőre, Uram”, bizonyítva, hogy nem embert, hanem Jézus Krisztust, a nagy királyt és Főpapot éljenzik, aki a földön jámbor birodalmát és a főpapságot megalapította. Ezért a kegyelmét is hordozó püspököt mint Krisztust illeti az éljenezés, vagy inkább általa Krisztust, mint ahogy mondtuk. Előtte angyalokként diakónusok haladnak és segítik, hasonlóképp zsoltárénekesek jönnek elé és éljenzik.
125. Bezárják¹⁹⁰ a kapukat, mert a zsoltáros azt mondja: *Emeljétek föl a kapukat!*¹⁹¹ és amikor a püspök

187 T 46

188 Zsolt 23,8

189 T 48

190 T 49

191 Zsolt 23,9

megcsókolja azokat, mert Krisztus a fentiek és az élet kapuja, kinyílnak, mert Krisztus adja meg nekünk a szentélybe való bejutást testének függönyén keresztül.¹⁹² A püspök pedig megáldja a kapunyitókat, mert Krisztus az erők Ura.

126. És¹⁹³ rögtön körbetömjénezi a szentélyt, mert ez Isten trónusa és nyughelye. És magát a leölt és (mégis) élő Krisztust ábrázolja, aki értelmi módon¹⁹⁴ ott feláldozva fekszik, és szüntelenül felajánltatik a szent szolgálatban.
127. És¹⁹⁵ megtömjénezi Istennek a kelet felé néző, magasságos trónját, amely az Atya jobbán ülő Krisztus mennyei trónját jelzi. Ott a lépcsők is a felmeneteleket és az angyalok rendjeit jelzik, valamint a magasabb rangú szent férfiak (helyét), ahová a diakónusok sem ülhetnek.
128. Majd a tömjénezést követi a császárok és a püspökök megjelenése, mivel Krisztus az üdvöndözést befejezve és a mennybe felvétetve jámbor püspököket, általuk pedig hívő császárokat rendelt.
129. Ezután¹⁹⁶ pedig dikérionnal megáldja a szent evangéliumot. A püspök Krisztus két természetére utal, aki személye révén egy és osztatlan. A trikérionnal pedig a háromszorszent éneklése közben, a „Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek” éneklésekor adva áldást azt mutatja, hogy személyeire nézve három, természetére nézve pedig egy a Háromság, amelynek ismeretét az egész világon világosságként ragyogtatta fel a Háromság kettős természetű, megtestesült egyikének evangéliuma. És azért imádkozik, hogy (Isten) állítsa helyre mint élő szőlőskertet, amely életadó, örvendezést nyújtó és felülről ültetett.¹⁹⁷

192 vö. Zsid 10,19–20

193 T 50

194 νοητῶς

195 T 54

196 E51, T 53

197 vö. Zsolt 79,15–16

[E. *Az ige liturgiája*]

130. Ezután¹⁹⁸ felmegy a szent szünthronoszhoz és leül rá, ezzel ábrázolva a mennyekbe fölment Jézus Krisztust, aki az Atya jobbára ült.
131. Rögtön¹⁹⁹ következik az apostol szent felolvasása, mert a mennybe fölmenő Krisztus elküldte a tanítványokat, hogy az egész világnak hirdessék az Urat.
132. Majd²⁰⁰ az alleluja után az ambonon hirdetik a szent evangéliumot, mert eltávozva ezt hirdették az apostolok. És mivel Jézus Krisztus igehirdetése és az evangéliumi szavai magának Krisztusnak a szavai, ezért a püspök mint Krisztus szolgálja a felolvasáskor leveszi az omofóriót.
133. De békét is kíván a felolvasónak, és megáldja előtte is meg utána is, egyrészt azért, hogy erőt kapjon az igehirdetéshez, másrészt jutalmat az elvégzett munkáért, mint ahogy előtte az apostoli igéket felolvasónak is békét kívánt és áldást adott. Azonban nem maga adja a békét, hanem az utána következő első püspök vagy pap által, mert akkor ezek is az apostolok rendjében annak, az első püspök pedig Krisztus rangját viseli. Ezért nyújtja ő a békét az evangéliumnál, mint aki Krisztust mintázza, a többiek pedig az apostolnál, mivel az apostolok képét őrzik. De nem maguktól teszik ezt, hanem áldást kapva nyújtják a békét, mert a béke szava Krisztus sajátja, és Ő hagyta ránk örökségként.²⁰¹
134. Az pedig,²⁰² hogy a püspök rögtön leszáll a szünthronoszról, mutatja, hogy megáldja a császárokat, mert Krisztus az igehirdetéssel győzelmet aratva a világ felett a jámbor birodalmat a hitetlenségből a hitre hívta meg, és az meg is szilárdult. Megáldotta, és most is megáldja a főpapság révén.
135. Ezután²⁰³ következik a katekumenek távozása, amely azt mutatja, hogy a bűnösöket elválasztják az

198 T 54

199 T 55

200 T 56

201 vö. Jn

202 T 58

203 T 59

igazaktól az evangélium hirdetése után a korszakok végén. Miután az evangéliumot az egész világon hirdették tanúbizonyságul minden népnek, *akkor jön el a vég*²⁰⁴ – mondja.

[F. *Az eucharisztia liturgiája*]

136. Ezért²⁰⁵ következik a katekumenek (elbocsátása) után a második nagy bemenet, amely Krisztusnak a mennyből dicsőséggel történő második eljövetelére utal. Ezért egy népes kíséret halad vele az Úr ama dicsőségének ragyogása miatt, amivel akkor el fog jönni. De előtte halad a kereszttel díszített omofóron is, Jézus jelét mutatva, amely akkor előtte a mennyből fel fog tűnni, mint ahogy meg van írva.²⁰⁶ Utána gyertyavivők és testőrök haladnak, és a misztériumok által vonuló Krisztus, a mennyei kenyér,²⁰⁷ és a szüntelen öröm kelyhe, az élő és kifogyhatatlan gyönyörűség, aki a bárány által leöltként látható, akkor pedig majd élőként és sebeket hordozóként fogjuk látni. *Majd azt fogják ugyanis nézni az istengyilkosok, akit átszúrtak,*²⁰⁸ mi pedig, akik hittünk benne, örvendezni fogunk benne, hiszen *az ő sebe által gyógyultunk meg.*²⁰⁹
137. Majd bezárulnak²¹⁰ az ajtók, mert ez a rend az eljövendő korszakban is, és az alacsonyabb rendűek és alatt levők nem szemlélhetik a fentebbvalókat, és nem mindenki számára ismeretesek a titkok, mert akkor is sokak számára el lesznek takarva, és csak apránként nyilatkozik meg Jézus.
138. Majd kinyílnak az ajtók, mint ahogy akkor is majd az előrehaladottakkal és tökéletesebbekkel arányos lesz a szemlélés. És miután kihirdették a hit megvallását, és a hitvallással mindenki egyetértett, a szeretet révén az angyalokkal, a csók révén pedig az emberekkel jön

204 Mt 24,14

205 T 57, T 64

206 vö. Mt 24,30–31

207 vö. Bölcs 16,20 LXX

208 Jn 19,37; vö. Zak 12,10

209 1Pét 2,24

210 T 70

létre és válik láthatóvá az egység, mert akkor egyetértés lesz, és mind barátok és szeretettek lesznek. Jézus a legszebb áldozat lesz összes szentjei közepette, Ő lévén mindenki békéje és egysége, pap és a szent szertartásban feláldozott áldozat, aki egyesít mindenkit és mindenkivel egyesül, de arányosan. Ugyanis nem mindenki részesül benne közvetlenül, hanem egyesek tisztán, függönyök nélkül kerülnek a közelébe, akik a szent szertartás végzőiként érintkeznek a tökéletesebbekkel.

139. Ezt²¹¹ mutatja itt az első püspök, amikor az oltárhoz lép, megérinti azt, és bemutatja a titokzatos áldozatot, s közben azt jelképezi, akit érettünk feláldoztak; a többiek azonban rajta mint közvetítőn keresztül vesznek részt a cselekményben, és élvezik gyümölcseit. Emiatt a többi püspök és a papok, bár a szentélyben tartózkodnak, és együtt végzik a szertartást, mégsem közelednek úgy az oltárhoz, miként az első püspök. A többi, rangban utána következő felszentelt személy viszont nem mondhatja ugyanazt, és utoljára kerülnek sorra a félelmetes szent áldozásnál, hasonlóan azokhoz, akik a diakónusok liturgikus és megtisztító²¹² rendjéből valók.
140. Utánuk²¹³ áldoznak a szent ajtók előtt a többiek: hüpodiakónusok és a felolvasókkal együtt az énekesek, majd pedig őutánuk a szerzetesi öltözet viselői, akik kiemelkednek a népből. Őutánuk pedig sorrendben a világiak, de ők sem mind egyenlők. Egyesek ugyanis megfelelő állapotúak, mások viszont bűnbánatot tartanak. Mindez azt mutatja, hogy milyen rendben és felmenetelben részesülnek Istenben az egyes emberek, és milyen a szentáldozás megfelelő és illő módja.
141. A csók²¹⁴ a hitvallással együtt az Isten megvallásával való összhangot, a békét és a szeretetet mutatja.
142. A csók²¹⁵ után a Titkok szent szertartása a Lélek leledésével folytatódik. Mert egy a Háromság ereje, és

(99.) Amint a mennyben, úgy a földön is sorrendben állnak és részesülnek a Titkokból, a szentélyben és azon kívül, a felszenteltek és a világiak.

211 T 29, L 152

212 καθαρτικῆς τάξεως

213 L 95, 153

214 T 71

215 T 75, T 78–89

amikor megtestesült a Fiú, az Atya beleegyezett, a Fiú maga működött, a legszentebb Lélek pedig együttműködött.

143. A szent cselekmény²¹⁶ után következik a mindenkiről való megemlékezés az áldozat üdvösséges hatása végett, és a szentek felemlítése,²¹⁷ hogy vele haltak, most pedig vele együtt dicsőülnek meg. Kiváltképpen a legszentebb és egyedüli Istenszülőt említik, mert az üdvösség most is meg akkor is ugyanaz az egész világ számára. Őt mindnyájan himnuszokban dicsérik, mert általa is reméljük az üdvözülést. Miután megemlékeztek mindenkiről, a püspök könyörgése következik az összes kérés megpecsételésül, hogy „egy szájjal és egy szívvel” dicsőítsük a Háromságos Istent, és hogy az értünk megtestesült és feláldozott Jézus Krisztusnak, a nagy Istennek, aki a szent szertartás során felajánltatott és előttünk fekszik, az ő kegyelme legyen „mindenkor veletek”.
144. Ezután a püspök azért imádkozik, hogy a fiúvá fogadtatás kegyelme éljen bennünk, és azt kéri, hogy a Titkokban már feláldozott és (az oltáron) fekvő, természet szerinti Fiú által méltasson bennünket, akik természet szerint teremtmények és szolgák vagyunk, hogy a mennyei Istent Atyának nevezzük.
145. Az ima,²¹⁸ a béke és a főhajtás után, amelyek azt mutatják, hogy Isten szolgái vagyunk, és vele egyesülünk, következik az élethordozó kenyér fölemelése, amely az Üdvözítőnek értünk való keresztre feszítését ábrázolja, és ugyanaz a Krisztus eljött, és Önmagát adta oda nekünk, mert ez Az, Aki értünk keresztre feszítettett, és titokzatosan mutatja nekünk Azt, Aki értünk szenvedett.
146. Ezért²¹⁹ kiáltja: „Figyelmezzünk!” hogy felismerjük a Titkot. És hozzáteszi: „Szentségek a szenteknek!”, mivelhogy szent a keresztre feszített, és a benne részesülőknak szenteknek kell lenniük. Mindnyájan hittel kiáltva vallják meg hitüket: „Egy a szent, egy az

216 T 76

217 ἀνακήρυξις

218 T 92–94

219 T 92–94

Úr, Jézus Krisztus”, mint ahogy az eljövendő korszakban is, amint Pál mondja.²²⁰

147. E megtestesült és keresztre feszített egyszülött Fiú által szenteltettünk meg, halála által szabadultunk meg, és nyertük el a halhatatlanságot. Majd akkor is Őt fogjuk szemlélni és élvezni, mert korábban meghaltunk ugyan, mivel félrevezetett bennünket a vágy, hogy Istennel egyenlők legyünk, és amikor időnek előtte próbáltunk halhatatlanná és istenné válni, halandókká lettünk. Most viszont feltámadtunk és élünk, Isten kegyelmeiben részesülünk, és istenek vagyunk mi, akik a parancs áthágása miatt ugyan ellenségekké lettünk, mert a halhatatlan Isten megtestesült értünk, a szolga alakját vette fel,²²¹ halandóvá és olyaná lett, mint a teremtmények, valóban emberként mutatta meg magát, és feláldoztatott érettünk.
148. Ezért ostobaság volt arra vállalkoznunk, hogy istenek akarjunk lenni, és megszegjük a parancsot, mert teremtmény létünkre lehetetlen istenekké válnunk. Az Isten Igéjének mint egyetlen mindenhatónak az üdvöngözése igaz és jó, és üdvösségünk előmozdítója. Ezért a legnagyobb mértékben egyesült velünk, amit értünk tett. Érettünk testben meghalt, ez volt a jóság csúcsa, halhatatlanságot és az istenség dicsőségét ajándékozta nekünk halála által. Látjátok, mekkora titokról van szó?
149. Következik²²² a szent kenyér megtörése. Miattunk osztatik ugyanis részekre az oszthatatlan, hogy mindnyájan részesedjünk benne, és oszthatlan létére értünk részekre oszlik, egyesítve és eggyé téve bennünket Önmagával, amint ezért imádkozott.²²³
150. Következik²²⁴ a kehely egyesítése, vagyis az Isteni kenyérnek a kehelybe helyezése, mert Krisztus egy, még ha a kehelyben is meg a kenyérben is látható. Ugyanő szilárdság a kenyér által, és öröm a kehely által, és a békességünk.

220 vö. Fil 2,11

221 vö. Fil 2,7

222 T 95

223 vö. Jn 17,11–23

224 T 95

151. Ezután következik az áldozás, mert ez mindenké-
célja: az Istennel való közösség, ami a legeslegjobb és
legóhajtottabb. Rangsor szerint történik ez is, mint
mondtuk, a helyes sorrendnek, az igazságosságnak és
az alázatosságból fakadó istenfélelemnek megfelelő-
en. Mindenki a saját rangja szerint részesül a Titkok-
ban. Hiszen igaz és egyenes az Úr, aki igazságosságban
nyújtja magát külön-külön mindnyájunknak.
152. Ezért²²⁵ a püspök az egyetlen, aki elsőként és köz-
vetlenül áldozik, miként az arkangyalok közül is az el-
sők az első részt kapják, s rajtuk keresztül a középsők,
s utánuk pedig a többi, miként Dénes állítja.²²⁶ Így
részesülnek a püspök által a püspökök és a papok, a
papok révén pedig a többi pap és a diakónusok.²²⁷
153. Később,²²⁸ miután az isteni kenyér megmaradt
szent részeit beletették a szent kehelybe, mindenki lát-
hatja, mi is Krisztus, mivel ez valóban az ő teste és vére,
amelyeket értünk, az ő választott népéért a szertartás
folyamán megszentelt, és azért nyújtja és engedi, hogy
ízleljük, lássuk és benne részesedjünk. Ezért a szent
nép is lélekben látja ezt, leborul és kéri, hogy ezek az
üdvösségre szolgáljanak. Ekkor a diakónus azt kiált-
ja, hogy istenfélelemmel és hittel közeledjenek, ne-
hogy egyes áldozók ítéletükre részesedjenek belőlük;
a püspök pedig kanállal áldoztatja az oda járulókat. Ez
Izajás látomása²²⁹ miatt van, mert nem szabad – amint
az Írás mondja – mindenkinek közvetlenül részesed-
nie az isteni és félelmetes Titkokból, és félelemmel és
alázatosan kell viszonyulni az isteni dolgokhoz. És ha
a kerubok félelemmel veszik körül, mennyivel inkább
kell félnünk nekünk, akik ezeket nem képmásként,
hanem valóságosan látjuk.
154. Ezért²³⁰ annak, aki az áldozáshoz közeledik, meg-
kell hajolnia az isteni Titkokat osztó püspök vagy pap
felé, és bocsánatot kell tőle kérnie, mint ahogy ko-

225 T 99, L 98, L 139

226 vö. CH VII–XI; CD 2,27–41

227 vö. EH III, 14; CD 2,93–94 (lásd fentebb 56. o.)

228 L 95, L 140, L 156

229 vö. Iz 6

230 T 100

rábban az összes hívő is tette. És a kehelyben a vérral együtt levő élő kenyér előtt lelke mélyéből földig kell hajolnia, és így keresztbe kulcsolva kezeit tanúsítva, hogy szolgája a Megfeszítettnek és megvallja Őt, mert azért közeledik, hogy vele jusson közösségre. Ezért félelemmel, rettegéssel és alázatos szívvel kell közeledni.

155. Tehát szabályosan áldoznak; először is a hüpodiakónusok, akik mindig minden egyes szertartáson áldoznak, mert a diakónusok után következnek. Nem áldozhatnak a szentélyben, mert nem a szentélyben kapták a felszentelést. Aztán következnek a felolvasók és a szerzetesek, utánuk pedig a világiak. A püspökök, papokon és diakónusokon kívül senki sem áldozik a szentélyben, mivel csak ez a három rend kapja a szentélyben a felszentelést.
156. A többiek,²³¹ akik a szentélyen kívül vannak, nem a kezükbe kapják az isteni kenyeret, mivel alacsonyabb rendűek, és a rangsor legvégén vannak, még ha erény szempontjából magasabb rendűek is. Ezért mindegyiknek be kell tartania a rangsorban nekik járó helyét, amint Pál is hirdeti: *Mindenki maradjon meg abban a rangban, amelyben a meghívást kapta,*²³² hogy még jobban meglegyen benne az erények alapja, az alázatosság, ami megvan az angyalokban is, és az eljövendő (korszakban) is így lesz. *Mindegyik a maga rendjében*²³³ – mondja ismét Pál.
157. Ezután²³⁴ kapja a nép az áldást, mintha maga az Üdvözítő adná, ezt pedig a püspök adja, és mindenki számára üdvösséget esdekel. Majd megtömjénezi újból az oltáron fekvő szent adományokat, miközben a mennybemenetelről szól,²³⁵ hálát adva Őérte, Aki értünk megtestesült, szenvedett, testben feltámadt, felemelkedett a mennyekbe, és él, dicsősége pedig betölti az egész földet, és miután áldotta az Urat, átviteti az előkészületi asztalra azt, ami megmaradt a szent adományokból, és a diakónusok gondjaira bízva.

231 L 95, L 140, L 153

232 Vö. 1Kor 7,20

233 vö. 1Kor 15,23

234 T 101–102

235 vö. Zsolt 56,6

158. A második pap a népért szóló, ambón mögötti imádságot a szentélyen kívül, hangosan mondja. Ezt az utolsó imát egyrészt a népért mondja, másrészt ezzel a püspök dolgát teszi, mert az imák kezdete és vége a püspököt illeti meg, bár a püspök is a szentélyben (ezzel az imával) csendben fohászkodik Istenhez. Ezért tehát megáldja a papot, aki az ima után hozzá közeledik, mint aki szolgált neki.
159. A püspök²³⁶ visszahajtja az ilitont, ráhelyezi az evangéliumot, és megcsókolja az oltárt is, ezzel mutatva, hogy ezek szentelték meg őt, és egyesült az oltárral. Mivel befejezte a Liturgiát, kimegy a szentély ajtajához, és antidóronot oszt a népnek, minthogy a nép nem a szentélyhez tartozik, és az alacsonyabb rendűekhez a magasabb rendű ereszkedik le, és sokféleképp nyújtja önmagát nekik.

*(100.) Az antidóronról,
és hogy ez megszentelt
kenyér*

160. Ez²³⁷ az antidóron megszentelt kenyér, amelyet az előkészületnél ajánlottak fel, amelynek legközepét kivágva végezték a szent szertartást, és Krisztus testvé lett. Mivel nem mindenki volt méltó, hogy részesüljön a félelmetes közösség ama nagy ajándékában, ehelyett kapják ezt, és helyesen nevezik antidóronnak, mert Isten kegyelmi ajándékát nyújtja, mivel ez a kenyér is meg van szentelve, minthogy lándzsával keresztet jeleztek rá, szent szavak kíséretében, de mégsem Krisztus testének közössége. Azok ugyanis a Titkok, ez viszont csak a megszentelést közvetíti, és az előkészületkor elhangzott szavakból származó isteni ajándékot nyújtja.
161. Végül a püspök még egyszer keresztet vetve és az Úr áldásáért könyörögve elbocsátja a népet. Esedezik igaz Istenünkhöz, Krisztushoz legszentebb Anyjának és minden szenteknek közbenjárásai által, hogy könyörüljön mindenkin és üdvözítse őket, egyúttal pedig hirdetve és tanúsítva, hogy az Üdvözítő üdvgonдозása és a szent szolgálat révén nyertünk szabadulást és fogunk üdvözülni a nagy titok szolgálatának imái,

236 T 103

237 T 104

az Istenszülőnek és az ezáltal megszentelődöttnek közreműködése folytán.

162. Akkor a zsoltárénekesek kórusa azonnal himnuszszal imádkozik a császárokért és a püspökért, nem csupán az embert éljenezve, hanem a hívő birodalom és az ortodox főpapság megmaradásáért is imádkozva, hogy örökké akadálytalanul végezhesék értünk a szent szolgálát művét. Utána a püspök háromszori áldással újból megáldja a népet, magában elimádkozza a „Most bocsátod el” és a többit, megemlékezve Simeonról, amikor karjába vette Krisztust.²³⁸ Miután imádkozott és elbocsátót mondott, mindenért hálát ad, és háromszor meghajolva az oltár felé távozik.
163. Ezek a nagy és szent szertartás részei, és bár magában is hatalmas jelentéssel bírnak, és felülhaladják a szavakat, erőnkhez képest mégis lehetőleg összefoglaltuk és megvizsgáltuk, mivel sok szent férfi szólt róluk, fennkölt és csodálatos módon. És nem magunk miatt merészkednénk erre, mivel értetek tettük.
164. Klerikus: Hála legyen Istennek, hogy eme magas és isteni dolgokról hallva kielégítő hasznot nyertünk. Igyekszünk meg is tanulni, ami a szertartásról és a templomszentelésről szól, hogy a bennük levő jelképek értelmét is megismerjük.

9. ΙΟΣΖÉPH BRÜENNIOΣZ

Iószéph Brüenniosz (Jozsif Vrienniosz) 1350 táján született, és valószínűleg 1430/31-ben halt meg. 1382 és 1402 között a Velence fennhatósága alá tartozó Kréta szigetén élt, prédikált és hithirdetői tevékenységet folytatott. Ezután Konstantinápolyba ment, a Sztudiosz-monostorba, majd 1406-ban I. Matthaiosz patriarcha Ciprusra küldte, hogy tárgyaljon az ottani egyházzal avégett, hogy egyesüljenek a konstantinápolyi patriarchátussal. 1416 és 1427 között a főváros Charszianeitész-monostorában élt, és mint udvari szónok erőteljesen lépett fel a Rómával kötendő unió ellen. Számos teológiai művet írt az ortodox szentháromságtan védelmében, és kiterjedt levelezést folytatott korának elitjével. Azt tartotta, hogy a birodalom hanyatlása Isten büntetésének köszönhető a keresztények bűnei miatt, és nagyra értékelte az iszlám által tanúsított vallási türelmet, és egyes muszlimok erkölcsös életvitelét.

Kiadás: *Ἰωσήφ μοναχοῦ τοῦ Βρυεννίου τὰ εὐρεθέντα* II. Leipzig 1768. (I, 486) ἐκδ. Δεύτερα. Ἐκδότικος οἶκος Βασ. Πηγήπουλου. Θεσσαλονίκη 1991. I, 413.

Baán István fordítása

* * *

A szent liturgiáról¹

Mindaz, ami a szent liturgiában történik, és amit a pap az egész szertartás folyamán végez, Krisztus Üdvözítőnk testben történt üdvöngözését jelenti, leginkább azt, ami a szenvedésével kapcsolatban történt. Azért, hogy szemünk elé tárva megszentelje a lelkeket, és alkalmassá tegye a szent adományok befogadására; egyrészt azzal, hogy nem csak szavakkal jelzi, hanem láthatóvá is teszi, másrészt dicséretes szenvedést kelt bennünk, és nem engedi, hogy addig más gondolat felé forduljon, amíg a félelmetes oltárhoz nem vezet, ezért rendelkezett úgy, hogy a szentek minden egyes részletet így végezzenek, nehogy bármiképpen is elfeledkezzenek ama hatalmas jótéteményről.

Tehát nem rögtön a szentélybe viszik és mutatják be az oda szánt kenyeret, hanem először Istennek szánt ajándékképpen, mivel a régiek áldozatai értelem nélküli állatok tetemei és vére volt, de olyan ajándékokat is ajánlottak fel, mint arany- és ezüstedények; Krisztus teste pedig látszólag mindkettő. Igaz,

1 40. fejezet, 103–104

hogy az áldozat később történt, de kezdettől fogva fel lett ajánlva Istennek, mert neki szánt becses ajándék volt, (emberi) nemünk zsengeje, (amelyet az Ige) felvett, és mert elsőszülött volt, mégpedig tulajdonképpeni értelemben. De mivel a régiek egész vagyonuk zsengeit szánták oda, ezeket szánjuk oda emberi életünk és üdvösségünk zsengeiként. A felszelt kenyér ugyanis mindaddig, amíg az előkészületi oltáron fekszik, csak közönséges kenyér, csak azért van odatéve, hogy az Úrnak legyen félretéve, és ajándék legyen. Akkor Krisztust jelzi abban az életkorban, amitől fogva ajándékká lett, azután pedig, hogy beteljesedett a szent és isteni oltárasztalon, már nem kenyér, hanem testté lett. Ezeket az adományokat, amelyeket naponta felajánlunk Istennek – hálát adva a velünk történt jó dolgokért, és könyörögve, hogy jótéteményekben részesüljünk – bennük mindent a kegyelem művel. A pap csupán megbízott szolgál, és nem magától rendelkezik a szolgálattal. A kezdetnél énekelt prófétai kijelentések (Krisztus) eljövételét jelzik, amikor már jelen volt, de még nem nyilvánult meg sokak előtt. Ezért mintegy a próféták nevében énekeljük egymást felváltva, hogy „Jertek, örvendezzünk az Úrnak, stb.” Az Evangéliumoskönyv felmutatása után véget érnek a prófétai versek, és újszövetségi verset énekelnek. Az úgynevezett nagybemenet Krisztus Jeruzsálembe való bevonulását jelzi, amikor is számárháton vonult be a városba, közben pedig a sokaság kísérte és dicsőítette. A beteljesedés után a titkokhoz hozzáadott forró víz a Szentléleknek az Egyházra való leszállását jelképezheti. Amikor a pap ezután a nép felé fordul, és felmutatja az adományokat, miközben fennhangon mondja: „Közeledjetek!”, az Ige második eljövételére utal. Egyszerűen mindaz, amiről nem szóltam egyenként, nyilvánvaló emlékezés az egész istenemberi üdvöngöndözásra. Mivel tehát a kimondhatatlan és félelmetes misztérium oly nagy és csodálatos üdvöngöndözését mutatja meg a szertartás, félelemmel álljunk, és reszketve közeledjünk, akik arra lettünk méltatva, hogy a szentségek beavatottjai és részesei lehetünk.

FÜGGELÉK

Aranyszájú Szent János Liturgiája¹

Pap: Áldott a mi Istenünk öröktől fogva, most és mindenkor s örökkön-örökké. Ámen.

[Előkészület a Szent Liturgiához]

Mennyei Király, Vigasztaló, igazságnak Lelke, ki mindenütt jelen vagy és mindeneket betöltesz, minden jónak kútfeje és az életnek megadója, jöjj el és lakozzál mibenünk, és tisztíts meg minket minden szennytől és üdvözítsd, Jóságos, a mi lelkünket.

Szent Isten, Szent Erős, szent Halhatatlan, irgalmazz nekünk. *(háromszor)*

Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek, most és mindenkor s örökkön-örökké. Ámen.

Szentháromság, könyörülj rajtunk! Urunk, tisztíts meg bűneinktől!

Uralkodó, bocsásd meg vétkezéseinket! Szent, tekintsd és gyógyítsd meg betegségeinket a te szent nevedért!

Uram irgalmazz, Uram irgalmazz, Uram irgalmazz!

Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek, most és mindenkor és örökkön-örökké. Ámen.

Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy, szenteltessék meg a te neved. Jöjjön el a te országod. Legyen meg a te akaratod, amint a mennyben, úgy a földön is. Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma, és bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek. És ne vigy minket kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól. Mert tied az ország, a hatalom és a dicsőség, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor és örökkön-örökké.

Krisztus képéhez fordulva:

Szent képed előtt leborulunk, Jóságos, bűneink bocsánatát kérve, Krisztus Istenünk! Mert önként kegyes-

1 Készült Stefano Parenti, *Hieratikon 2014-libre* és Joannis Fundúlisz (szerk.) *Ἱερατικὸν Α', ΣΤ' Ἐκδόσεις, ΕΚΔΟΣΙΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΣΙΜΟΝΟΣ ΠΙΕΤΡΑΣ, ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ 2004* alapján.

Függelék

kedtél testileg a keresztre fölmenni, hogy az ellenség rabságából szabadítsd meg azokat, akiket alkottál. Ezért hálásan kiáltjuk neked: mindeneket örömmel töltöttél be, Üdvözítőnk, eljövén a világot üdvözíteni.

Az Istenszülő képébe fordulva:

Irgalom kútfeje, Istenszülő, méltass bennünket kegyességedre. Tekints bűnös népedre. Nyilvánítsd mint mindig, hatalmat; mert benned bízva kiáltjuk neked: Örvendezz!, mint egykor kiáltott Gábor, az angyalok fővezére.

Uram! Nyújtsd ki kezedet mennyei hajlékodból! Erősíts meg engem elvégzendő szolgálatodra, hogy elítélés nélkül állva félelmetes trónusod előtt végezzem el a vérontás nélküli szent szolgálatot; mert tiéd a hatalom mindörökön-örökké. Ámen.

Bemenetkor a szentélybe:

Bemegyek házadba, leborulok szent templomodnál a te félelmedben.

Isten, tisztíts meg engem, bűnöst, és könyörülj rajtam.

Beöltözés

Áldott a mi Istenünk öröktől fogva, most és mindenkor és örökkön-örökké. Ámen.

A szticháriónnál:

Örvendezzen lelkem az én Istenemben, mert az üdvösség ruházatába öltöztetett és a vígasság öltözetével környezett meg engem, mint koronával fölékesített vőlegényt, és mint függőivel fölcsinosított menyasszonyt.

Az epitrachéliónnál:

Áldott az Isten, ki kegyelmét kiöntötte papjaira, mint feje a kenetet, mely lefolyik a szakállra, Áron szakállára, mely lefolyik ruhája szélére.

Az övnél:

Áldott az Isten, ki felövezett engem erővel, és feddhetlenné tette utamat. Olyanná teszi lábamat, mint a szarvasét, és magas helyre állít engem.

A jobb kézelőnél:

A te jobbod, Uram, fölmagasztaltatott erősségen; jobbod, Uram, megverte az ellenséget.

A bal kézelőnél:

Kezeid teremtettek és alkottak engem; adj értelmet nekem, hogy megtanuljam parancsaidat.

A felóniónnál:

Aranyszájú Szent János Liturgiája

Papjaid öltözzenek igazságba és a te szenteid örven-
dezzenek mindig; most és mindenkor s örökkön-örökké.
Ámen.

Kézmosásnál:

Ártatlanságban mosom meg a kezem, és körülveszem,
Uram, oltárodát, hogy halljam a dicséret szózatát, és elbe-
széljem minden csodádat. Uram, szeretem a te házad ékes-
ségét, és dicsőséged lakhelyét. Ne vesítsd el a gonoszokkal
együtt lelkemet, és véres kezű férfiakkal életemet, akiknek
kezén gonoszság szárad, jobbjuk telve ajándékokkal! Én
pedig hűségesen jártam utamat. Válts meg engem Uram,
és irgalmazz nekem! Lábam szilárdan áll az egyenes úton, a
gyülekezetekben áldalak Téged, Uram.

A felajánlási asztalnál:

Isten, légy irgalmas nekem bűnösnek.

A szent edényeket rendezve:

Megváltottál bennünket drága véreddel a törvény át-
kától, keresztre szegeztetvén és lándzsával átszúratván, az
emberekre halhatatlanságot ömlesztettél, Üdvözítőnk, di-
csőség néked.

Diakónus: Mondj áldást, uram!

Pap: Áldott a mi Istenünk öröktől fogva, most és min-
denkor és örökkön örökké. Ámen.

*Keresztalokban háromszor jelzi a kenyér felületét, és
ugyanannyiszor mondja:*

A mi Urunk, Istenünk és Üdvözítőnk, Jézus Krisztus
emlékezetére.

Jobb oldalát metszi a lándzsával:

Mint a juh leölésre vitetik.

Baloldalát:

És megnémul, mint az ártatlan bárány nyírója előtt, és
nem nyitja meg száját.

A pecsét felső részét:

Alázatosságával odatott fel az ő ítélete.

A pecsét alsó részét:

Az ő nemzedékét ki fogja elbeszélni.

Diakónus minden metszés előtt:

Könyörögjünk az Úrhoz!

Az utolsó metszés után pedig ezt mondja:

Emeld ki, uram!

Pap aláválgja a pecsétet, s kiveszi:

[*Proszkomidia*]

Függelék

Mert kiemeltetik az élők földjéből.

Diakónus:

Áldozd föl, uram!

Pap keresztet vág annak hátsó oldalán:

Feláldoztatik az Isten báránya, ki elveszi a világ bűneit a világ életéért és üdvösségéért.

Diakónus:

Szúrd át, uram!

Pap egy szúrást tesz a kereszt jobb oldalán:

Az egyik katona lándzsával megnyitotta az ő oldalát, és legottan vér jött ki és víz. És aki látta ezt, bizonyoságot tesz erről, és igaz az ő bizonyága.

Megáldja a bort és a vizet, és beleönti a kebelbe:

Diakónus:

Áldd meg, uram, a szent egyesülést.

A pap megáldja a kelyhet, majd vesz egy részecskét a kenyérből, az Istenszüdő tiszteletére:

A mi legáldottabb Nagyasszonyunk, az Istenszüdő, mindenkor szüő Mária tiszteletére s emlékére, kinek könyörgései által fogadd, Urunk, ezt az áldozatot mennyfeletti szent oltárodra.

Ezen részecskét az áldozati bárány jobb oldalára helyezve mondja:

A királyné jobbod felöl áll aranyos ruházatban, körülvéve fényes, sokszínű pompával.

Az áldozati bárány bal oldalára egyenkint kilenc részecskét tesz a következő ima kíséretébe.

1. Szent Mihály és Gábor főangyaloknak és az összes tiszteletreméltó testnélküli mennyei erőeknek.

2. A tisztos és dicső próféta, előkövet és Keresztelő Jánosnak, a szent és dicsőséges prófétáknak: Mózesnek és Áronnak, Illésnek és Elizeusnak, Dávidnak Jessze fiának, a három szent ifjúnak és Dániel prófétának és valamennyi szent prófétának

3. A szent, nevezetes és minden dicséretre méltó Péter és Pál apostolnak és a többi szent apostolnak.

4. Szent atyáinknak, a nagy főpapoknak és az egyetemes egyház tanítóinak: Nagy Vazulnak, Teológus Gergelynek, Aranyszájú Jánosnak, Atanáznak és Cirillnek, Miklós mirai érseknek és minden szent püspöknek.

5. Szent István apostol, első vértanú és fődiakónusnak, György, Demeter és Teodor nagyvértanúnak és minden szent vértanúnak és vértanúnőnek.

Aranyszájú Szent János Liturgiája

6. Szentéletű s istenhordozó atyáinknak; Antalnak, Eftimiosznak, Szavvasznak és Onufriosznak, Áthoszi Atanázsnak és minden szentéletű atyának és anyának.

7. A szent és csodatevő ingyenes orvosoknak: Kozmának és Damjának, Cirusznak és Jánosnak, Pantaleimonnak és Hermolaosznak és minden szent ingyenes orvosnak.

8. A szent, igaz istenősöknek: Joákimnak és Annának, szent N.-nek (kinek tiszteletére a templom épült) és szent N.-nek (kinek napja van), és minden szenteknek, kiknek imádságai által látogass meg minket Isten.

9. Szent atyáinknak, Aranyszájú Jánosnak, Konstantinápoly érsekének tiszteletére és emlékezetére.

Most az élőkért tesz részecskéket:

Emlékezzél meg, emberszerető Uralkodó, az ortodoxok összes püspökeiről, istenszerető N. püspökünkről (érsekünkről), a tisztas papi rendről, a Krisztusban szolgáló diakónusok rendjéről és az egész egyházi (és szerzetesi) rendről (monostorokba*Nép: N. atyánkról, és Krisztusban egész testvériségünkről*), a velünk szolgáló testvéreinkről: papokról, diakónusokról és összes testvérünkről, kiket Te, jószágos Uralkodónk, könyörületesseged szerint elhívtál a te közösségedbe.

Emlékezzél meg, Uram, N.-ről (*akiről meg akar emlékezni*), bűneinek bocsánatáért és minden jó kéréلمe teljesítéséért.

E szent templom (monostor) boldog alapítóinak emlékéért és bűneiknek bocsánatáért.

Halottakért téve részecskéket: Emlékezzél meg Uram, N.-ről...

Végezetül mondja:

...és összes ortodox atyáinkról és testvéreinkről, akik az örök életre való föltámadás és a veled való egyesülés reményében hunytak el.

Legalul önmagáért tesz részecskét, mondván:

Emlékezzél meg, Uram, az én méltatlanságomról is, és bocsásd meg minden szándékos és nem szándékos vétke-met.

Diakónus tömjént hint a füstölőbe.:

Áldd meg, uram, a tömjént!

Pap: Tömjént ajánlunk fel neked, Krisztus Isten, szellemi jó illatszert gyanánt, melyet mennyei oltárodra fogadván, viszont küldd le nekünk Szentlelked kegyelmét.

Függelék

A csillagot a diszkoszra teszi:

És eljutván a csillag, megállapodott a hely fölött, ahol a gyermek volt.

Diakónus:

Könyörögjünk az Úrhoz. Öltöztess fel, uram!

Pap a kis takaróval befödi a kelyhet:

Az Úr országol, ékességbe öltözött, erősségbe öltözött az Úr, és felövezte magát. Mert ő erősítette meg a földkerekséget, mely nem fog ingani. Trónod készen áll már akkortól, öröktől fogva vagy te. Fölemelték, Uram, a folyók, fölemelték a folyók hangjukat, fölemelik a folyók zúgó habjaikat a hatalmas vizek morájával. Csodálatos a tenger dagálya, de még annál is csodálatosabb az Úr a magasságban. A te bizonyágtételeid egészen hitre méltók, a te házat szentség illeti, Uram, végtelen időkre.

Diakónus:

Könyörögjünk az Úrhoz. Borítsd be, uram!

A kelyhre ráteszi a diszkoszt az ajánlatokkal s befödi a közép takaróval:

A te dicsőséged, Krisztus, elborítja az eget, és dicsérettel teljes a föld.

Diakónus: Könyörögjünk az Úrhoz. Takard be, uram!

Pap ráborítja a nagy takarót:

Takarj be minket szárnyaid árnyékával, és űzz el tőlünk minden ellenséget és támadót. Adj nekünk, Urunk, békés életet. Könyörülj rajtunk és világodon, s üdvözítsd lelkeinket, mint jóságos és emberszerető.

Az ajánlatokat tömjénezve:

Áldott a mi Istenünk, kinek ebben kedve telik; dicsőség néked! 3-szor.

A diakónus mindannyiszor:

öröktől fogva, most és mindenkor és örökön örökké. Ámen.

A tisztas ajándékok fölajánlásakor könyörögjünk az Úrhoz.

Pap: Isten, mi Istenünk! ki leküldted a mennyei kenyeret az egész világ táplálására, Urunkat Istenünket Jézus Krisztust, az Üdvözítőt, Megváltót és jótevőt, aki megáld és megszentel bennünket: magad Urunk áldd meg ezt a felajánlást, és fogadd mennyei oltárodra. Mint jóságos és emberszerető, emlékezzél meg azokról, akik azt hozták, s akikért hozták, és őrizz meg bennünket, hogy elítélés

Aranyszájú Szent János Liturgiája

nélkül teljesítsük isteni titkaidnak szent szolgálatát. Mert megszentelt és megdicsőített a te legtiszteltebb és fölséges neved Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor s örökön-örökké. Ámen.

Dicsőség neked, Krisztus Istenünk, a mi reménységünk, dicsőség neked.

Diakónus:

Dicsóság az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek, most és mindenkor és örökön örökké. Ámen. Uram irgalmazz (3-szor). Adj áldást, uram.

Pap (vasárnap): Halottaiból feltámadt Krisztus, igaz Istenünk, az ő legtisztább anyjának, a szent, dicső és mindenek felett dicséretes apostoloknak, Aranyszájú Szent Jánosnak, Konstantinápoly érsekének, szent és isteni ihlettségű atyáinknak, és minden szenteinek esedezése által könyörüljön rajtunk, s üdvözítsen minket, mint jóságos és emberszerető.

A diakónus az ajánlatokat és az oltárt tömjéneze:

A sírban testileg, az alvilágban lélekkel mint Isten, a paradicsomban a gonosztevővel, a királyi székben az Atyával és Szentlélekkel voltál, Krisztus, mindeneket betöltvén, körülírhatatlan.

A szentélyből kimenvén tömjénezi a szent képeket és az egész templomot, miközben az 50. zsoltárt mondja:

Könyörülj rajtam Isten...

Pap: Áldott a mi Istenünk öröktől fogva, most és mindenkor és örökön-örökké! Ámen.

[Hitjelöltek liturgiája]

Mennyei király, Vigasztaló, igazságnak Lelke, ki mindenütt jelen vagy és mindeneket betöltesz, minden jónak kútfeje és az életnek megadója, jöjj el és lakozzál mibenünk, és tisztíts meg minket minden szennytől, és üdvözítsd, Jóságos, a mi lelkünket!

Dicsőség a magasságban Istennek, békesség a földön, és jóakarát az emberekben! *(kétszer)*

Uram, nyisd meg ajkaimat, és szám a te dicséretedet fogja hirdetni

Diakónus: Mondj áldást, uram!

Pap: Áldott az Atya és Fiú és Szentléleknek országa most és mindenkor és örökön-örökké!

Nép: Amen.

Diakónus: Békességben könyörögjünk az Úrhoz!

Függelék

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: A mennyből eredő békéért és lelkünk üdvösségéért könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Az egész világ békességéért, Isten szentegyházainak jólétéért és a mindenek egyesítéséért könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Ezért a szent hajlékért s mindazokért, kik ide hittel, buzgósággal és istenfélelemmel járnak, könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Istenszerető N. püspökünkért (érsekünkért), a tisztas papi rendért, a Krisztusban szolgáló diakónusok rendjéért, az egész egyházi rendért és a népért könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Országunk vezetőiért és népünkért könyörögjünk az Úrhoz!²

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Ezért a városért (községért, monostorért), minden városért, községért és az azokban lakó hívekért könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Kedvező időjárásért, a föld terményeinek bőségéért és békességes időkéért könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: A hajózókért, utazókért, betegekért, szenvedőkért, foglyokért s ezek üdvösségéért könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Hogy mentsen meg minket minden bántatótól, haragtól, veszélytől és szükségtől, könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Oltalmazz, ments meg, könyörülj és őrizz meg minket, Isten, a te kegyelmeddel!

2 Ez a könyörgés az újkori állapotot tükrözi. A bizánci korban a következőképpen hangzott: „A legvallásosabb és Istentől kedvelt császárainkért, egész udvarukért és hadseregükért könyörögjünk az Úrhoz. – Hogy együtt harcoljon velük, és vesse lábuk alá összes ellenségüket és támadóikat, könyörögjünk az Úrhoz.”

Aranyszájú Szent János Liturgiája

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Legszentebb, legtisztább, legáldottabb dicső Nagyasszonyunkról, az Istenszülő és mindenkorszűz Máriáról minden szentekkel együtt megemlékezvén, önmagunkat, egymást s egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk!

Nép: Néked, Uram!

Pap: Urunk, Istenünk, kinek hatalma hasonlíthatatlan és dicsősége felfoghatatlan, kinek irgalma megmérhetetlen s emberszeretete kimondhatatlan; Te, Urunk, kegyességed szerint tekints reánk s erre a szent hajlékra, és áraszd reánk s a velünk esedezőkre gazdag irgalmadat és könyörületedet! Mert Téged illet minden dicsőség, tisztelet és imádás, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor s örökkön-örökké.

Nép: *Amen.*

I. antifona

[Antifonák]

Diakónus: Ismét és ismét békességben könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Oltalmazz, ments meg, könyörülj és őrizd meg minket, Isten, a te kegyelmeddel!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Legszentebb, legtisztább, legáldottabb dicső Nagyasszonyunkról, az Istenszülő és mindenkorszűz Máriáról minden szentekkel együtt megemlékezvén, önmagunkat, egymást s egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk!

Nép: Néked, Uram!

Pap: Urunk, Istenünk, üdvözítsd népedet, és áldd meg örökségedet! Egyházad teljességét őrizd meg! Szenteld meg azokat, kik házad ékességét szeretik! Te viszont dicsőítsd meg őket isteni erőddel, s ne hagyj el minket, kik benned bízunk! Mert tied a hatalom, tied az ország, az erő és a dicsőség, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor s örökkön-örökké.

Nép: *Amen.*

II. antifona

Diakónus: Ismét és ismét békességben könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Oltalmazz, ments meg, könyörülj és őrizz meg minket, Isten, a te kegyelmeddel!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Legszentebb, legtisztább, legáldottabb dicső Nagyasszonyunkról, az Istenszüdő és mindenkorszú Máriaóól minden szentekkel együtt megemlékezvén, önmagunkat, egymást s egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk!

Nép: Néked, Uram!

Pap: Aki nekünk ezeket a közös és összhangzó imádásokat ajándékoztad, s azok kérelmeit, kik a te nevedben ketten vagy hárman egyetértének, meghallgatni ígérted; most is tenmagad, Urunk, teljesítsd szolgálóidnak javukra szolgáló esedezéseit! Add, hogy a jelen világban igazságot megismerjük, a jövendőben pedig ajándékozz nekünk örök életet! Mert jóságos és emberszerető Isten vagy, és Téged dicsőítünk, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor és örökkön-örökké.

Nép: *Ámen.*

III. antifona

[*Kisbemenet*]

Pap: Uralkodó Úristenünk, ki a mennyekben az angyalok s arkangyalok rendjeit és seregeit dicsőség szolgálatára rendelted, add, hogy a mi bemenetelünkkel együtt a szent angyalok is bevonuljanak, akik velünk együtt neked szolgálnak, és dicsőítik a te jóságodat; mert Téged illet minden dicsőség, tisztelet és imádás, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor és örökkön-örökké. *Ámen.*

Diakónus: Áldd meg, uram, a szent bemenetet!

Pap: Áldott a te szenteid bemenete öröktől fogva, most és mindenkor és örökkön-örökké. *Ámen.*

Diakónus: Bölcsesség, emelkedjetek fel!

Nép: *Jertek, imádjuk Krisztust, és boruljunk, le élötte! Üdvözíts minket, Isten Fia, aki halottaidból föltámadtál, énekelünk néked: Alleluja, alleluja, alleluja!*

Aranyszájú Szent János Liturgiája

Pap: Szent Isten, ki a szentekben nyugszol, kit a szeráfok háromszorszent hangon magasztalnak, a kerubok dicsőítenek, és az összes mennyei erők imádnak; ki a nemlétből hoztad létre a mindenséget; ki az embert képedre és hasonlatosságodra teremtetted, és minden adományoddal felékesítetted; ki a tehozzád esedezőnek bölcsességet s értelmet adsz, és meg nem veted a bűnöst, hanem üdvösségére bűnbánatot rendeltél; ki bennünket, alázatos és méltatlan szolgálodat arra méltattál, hogy ebben az órában is szent oltárod dicsősége előtt álljunk, s neked a Téged megillető imádást és dicsőítést megadjuk; Tenmagad, Urunk, fogadd bűnös ajkainkról a háromszorszent dicséneket! Látogass meg minket jóságoddal! Bocsásd meg minden szándékosan vagy akaratlanul elkövetett vétkeinket! Szenteld meg lelkeinket és testeinket, s add, hogy életünk minden napján szent életet élve szolgáljunk néked, a szent Isten-szülő s a világ kezdete óta előtted kedves minden szenteid könnyörgései által!

Diakónus: Áldd meg, uram, a háromszorszent idejét!

Pap: Mert szent vagy Te, mi Istenünk, és Téged dicsőítünk, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor...

Diakónus: ...és örökkön-örökké.

Nép: Ámen.

Szent Isten, szent Erős, szent Halhatatlan, irgalmazz nekünk! (háromszor) [Háromszorszent]

Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek, most és mindenkor és örökkön-örökké! Ámen. Szent Halhatatlan, irgalmazz nekünk! Szent Isten, szent Erős, szent Halhatatlan, irgalmazz nekünk!

Diakónus: Parancsolj, uram!

Pap: Áldott, ki az Úr nevében jön.

Diakónus: Áldd meg, uram, a magas trónt!

Pap: Áldott vagy a te országod dicsőségének trónján, ki a kerubokon ülsz öröktől fogva, most és mindenkor és örökkön-örökké!

Diakónus: Figyelmezzünk!

Pap: Békesség mindnyájatoknak!

Nép: És a te lelkednek!

Diakónus: Bölcsesség, figyelmezzünk!

[Olvasmányok]

Függelék

Prokimen

Diakónus: Bölcsesség!

A felolvasó mondja az apostoli szakasz címét.

Diakónus: Figyelmezzünk!

A felolvasó olvassa az apostoli szakaszt.

Pap: Békesség néked, felolvasó!

Diakónus: Bölcsesség, figyelmezzünk!

Nép: Alleluja, alleluja, alleluja!

Pap: Gyűjtsd föl szíveinkben, emberszerető Urunk, istenséged ismeretének tiszta világosságát! Nyisd meg lelki szemeinket evangéliumi tanaid megértésére! Oltsd belénk a te boldogító parancsolataid félelmét, hogy minden testi kívánságot legyőzve lelki életet éljünk, mindent tetszésed szerint gondolva és cselekedve! Mert te vagy lelkünk és testünk megvilágítója, Krisztus Isten, és Téged dicsőítünk kezdetnélküli Atyáddal, legszentebb, jóságos s elevenítő Lelkeddel együtt, most és mindenkor s örökkön-örökké. Ámen.

Diakónus: Áldd meg, uram, Szent N. apostol és evangélista hirdetőjét!

Pap: Isten az ő dicsőséges Szent N. apostolának és evangélistájának könyörgései által adjon neked, örömhirdetőnek nagyerejű szót az ő kedves Fia, és a mi Urunk, Krisztus Jézus evangéliumának hirdetésére.

Diakónus: Ámen. Bölcsesség, felállva hallgassuk a szent evangéliumot!

Pap: Békesség mindnyájatoknak!

Nép: És a te lelkednek!

Diakónus: Szent N. evangéliumának olvasása.

Nép: Dicsőség néked, Uram!

Pap: Figyelmezzünk!

A pap ill. a diakónus olvassa az evangéliumot.

Nép: Dicsőség néked, Uram, dicsőség néked!

Pap: Békesség néked, örömhirdetőnek!

Diakónus: Mondjuk mindnyájan, teljes lelkünkől és teljes elménkből mondjuk!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Mindenható Urunk, atyáinknak Istene, kérünk Téged, hallgass meg minket és könyörülj!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Könyörülj rajtunk, Isten, a te nagy irgalmasságod szerint, kérünk Téged, hallgass meg minket és könyörülj!

Aranyszájú Szent János Liturgiája

Nép: Uram, irgalmazz! Uram, irgalmazz! Uram, irgalmazz!

Diakónus: Könyörögjünk még istenszerető N. püspökünkért, a tisztes papi rendért, a Krisztusban szolgáló diakónusok rendjéért, a szerzetesekért és minden istenfélő és igazhitű keresztényért!

Nép: Uram, irgalmazz! Uram, irgalmazz! Uram, irgalmazz!

(A monostorokban: Könyörögjünk még atyánkért, N. szerzetespapért és testvéreinkért: szerzetespapokért, diakónusokért, szerzetesekért és egész testvériségünkért Krisztusban!)

Diakónus: Könyörögjünk még Istennek e városban lakó szolgálói számára irgalomért, életükért, békességükért, egészségükért, üdvösségükért, isteni meglátogatásukért és bűneiknek bocsánatáért és elengedéséért!

Nép: Uram, irgalmazz! Uram, irgalmazz! Uram, irgalmazz!

Diakónus: Könyörögjünk még e szent egyház boldog és örök emlékü alapítóiért, összes eddig elhunyt atyáinkért és testvéreinkért, és az itt és mindenütt nyugvó igazhitűekért.

Nép: Uram, irgalmazz! Uram, irgalmazz! Uram, irgalmazz!

Diakónus: Könyörögjünk még azokért, akik ebbe a szent és tiszteletreméltó templomba gyümölcsöket hoznak, jótékonyt gyakorolnak, fáradoznak, énekelnek, az itt jelenlévő s tőled nagy és bőséges irgalmat váró népért, a mi jótévedőinkért és minden igazhitű keresztényért!

Nép: Uram, irgalmazz! Uram, irgalmazz! Uram, irgalmazz!

Pap: Urunk, Istenünk, fogadd ezt a buzgó fohászzkodást a te szolgáláidtól, és könyörülj rajtunk könyörületed sokasága szerint! Küldd irgalmasságaidat reánk és minden népedre, amely bő kegyelmeidet várja! Mert irgalmas és emberszerető Isten vagy, és Téged dicsőítünk, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor s örökkön-örökké.

Nép: Ámen.

Diakónus: Jelöltek, könyörögjétek az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Hívek, a jelöltekért könyörögjünk, hogy az Úr irgalmazzon nekik!

Függelék

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Oktassa őket az igazság igéire!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Nyilatkoztassa ki nekik az igazság evangéliumát!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Egyesítse őket szent, egyetemes és apostoli Egyházával!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Mentsd meg, könyörülj, oltalmazd s őrizd meg őket, Isten, a te kegyelmeddel!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Jelöltek, fejeteket hajtsátok meg az Úrnak!

Nép: Néked, Uram!

Pap: Urunk, Istenünk, ki a magasságban lakozol s az alázatosokra letekintesz, ki az emberi nem üdvözítésére leküldötted egyszülött Fiadat, a mi Urunkat és Istenünket, Krisztus Jézust; tekints le hitjelölt szolgálóidra, kik előtted fejüket meghajtották! Alkalmas időben méltasd őket az újjászületés fürdőjére, bűneik megbocsátására s a romolhatatlanság köntösének elnyerésére! Egyesítsd őket szent, egyetemes és apostoli egyházzal, és számítsd őket választott nyájadhoz! Hogy ők is velünk együtt dicsőítsék legtisztesebb és fölséges nevedet, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor s örökkön-örökké.

Nép: Ámen.

[*Hívők liturgiája*]

Diakónus: Jelöltek, távozzatok! Jelöltek, mindnyájan távozzatok! Senki a jelöltek közül ne maradjon! Hívők mindnyájan, ismét és ismét békeességben könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Oltalmazd, ments meg, könyörülj és őrizd meg minket, Isten, a te kegyelmeddel!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Bölcsesség!

Pap: Hálát adunk neked, Urunk, seregek Istene, ki méltattál bennünket, hogy most is szent oltárodnál álljunk, s a mi bűneinkért és a nép tudatlanságból elkövetett vétségeiért irgalmadhoz esedezzünk! Fogadd el, Istenünk, könyörgésünket, s tégy méltókká, hogy kéréseket, esedezéseket és vérontás nélküli áldozatokat ajánljunk fel neked

Aranyszájú Szent János Liturgiája

egész népedért! Tégy alkalmasakká minket, kiket Szentleked ereje által e szolgálatodra rendeltél, hogy feddhetetlenül és botlás nélkül, lelkiismeretünk tiszta bizonyosságában segítségül hívhassunk Téged minden időben és minden helyen, hogy így meghallgatván minket, irgalmazz nekünk, jóságod sokasága szerint! Mert Téged illet minden dicsőség, tisztelet és imádás, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor és örökkön-örökké.

Nép: Ámen.

Diakónus: Ismét és ismét békességben könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Oltalmazz, ments meg, könyörülj és őrizz meg minket, Isten, a te kegyelmeddel!

NÉP: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Bölcsesség!

Pap: Ismét és sokszor leborulunk előtted, és kérünk Téged, jóságos és emberszerető, tekints le könyörgéseinkre! Tisztítsd meg lelkünket és testünket minden testi és szellemi fertőzéstől! Engedd, hogy elítélés nélkül s ártatlanul állhassunk meg szent oltárod előtt! Ajándékozz, Isten, a velünk esedezőknek is előmenetelt a szent életben, a hitben és lelki belátásban! Add meg nekik, hogy ők is, akik mindenkor félelemmel és szeretettel szolgálnak neked, ártatlanul és elítélés nélkül részesüljenek szent Titkaidban, és mennyei országodra méltókká legyenek! Hogy hatalmad által mindenkor megőrizve dicsőítsünk Téged, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor s örökkön-örökké.

Nép: Ámen.

Kik a kerubokat titkosan ábrázoljuk, és az elevenítő Háromságnak háromszorszent éneket ajánlunk, tegyünk félre mostan minden földi gondot... [Kerubének]

Pap: Senki sem méltó azok közül, akiket a testi kívánságok és gyönyörúségek lekötve tartanak, hogy hozzád járuljon vagy közeledjék vagy neked szolgáljon, dicsőség királya, mert neked szolgálni nagy és rettenetes maguknak a mennyei erőknél is. Te azonban, aki kimondhatatlan és mérhetetlen emberszeretetednél fogva minden változás és átalakulás nélkül emberré lettél, és főpapunknak nevezettél, mint a mindenek Ura, mégis reánk bíztad e liturgikus és vérontás nélküli áldozat szertartását. Mert, Urunk

Függelék

Istenünk, te egyedül uralkodsz az égiesen és földieken, ki kerub-trónon hordoztatol, ki a szeráfok Ura, Izrael királya, egyetlen szent vagy, s a szentekben nyugszol. Kérlek tehát, ki egyedül vagy jó, és kegyesen meghallgatsz, tekints reám, bűnös és haszontalan szolgádra. Tisztíts meg lelke­met és szívemet a rossz lelkiismerettől! Szentleked erejével tégy alkalmassá engem, ki a papi rend kegyelmével felruháztattam, hogy e szent asztalod előtt álljak, s áldozatul mutassam be szentséges és szeplőtelen testedet és drága véredet! Mert meghajtott fővel járulok hozzád, és kérek, ne fordítsd el tőlem orcádat, se gyermekeid közül ki ne zárj, hanem tégy méltóvá engem, bűnös és érdemtelen szolgál­dat, hogy ezeket az ajándékokat neked felajánljam. Mert te vagy a Felajánló és a Felajánlott, az Elfogadó és Kiosz­tandó, Krisztus Istenünk, és Téged dicsőítünk kezdetnélküli Atyáddal, legszentebb, jóságos és elevenítő Lelkeddel együtt, most és mindenkor s örökkön-örökké. Ámen.

Kik a kerubokat titkosan ábrázoljuk, és az elevenítő Háromságnak háromszorszent éneket ajánlunk, tegyünk félre mostan minden földi gondot; mert a mindenek királyát fogadjuk, kit láthatatlanul hordoznak az angyali ren­dek. Alleluja, alleluja, alleluja!

Az előkészületi asztalhoz menve:

Isten, légy irgalmas nekem, bűnösnek! (*háromszor*)

Diakónus: Emeld föl, uram!

Pap: Emeljétek kezeiteket a szentségekhez, és áldjátok az Urat!

[*Nagybemenet*]

Diakónus: Mindnyájatokról emlékezzék meg az Úris­ten az ő országában, mindig, most és mindenkor és örök­kön-örökké!

Nép: Ámen. ... *Mert a mindenek királyát fogadjuk, kit láthatatlanul hordoznak az angyali rendek. Alleluja, alleluja, alleluja!*

Diakónus: Papságodról emlékezzék meg az Úr az ő or­szágában mindig, most és mindenkor és örökkön örökké.

Pap: Diakónusságodról emlékezzék meg az Úr az ő or­szágában mindig, most és mindenkor és örökkön örökké.

Az istenfélő József levevén a fáról a te legtisztább tes­tedet, tiszta gyolcsba göngyölte, és illatos szerekkel ellátva új sírba helyezte.

Aranyszájú Szent János Liturgiája

Tégy jót, Uram, jóakaratedből Sionnal, hogy felépüljenek Jeruzsálem kőfalai! Akkor veszed kedvesen az igazság áldozatát, az ajándékokat és égőáldozatokat, akkor tesznek oltárodra borjakat.

Emlékezzél meg rólam, testvérem és szolgatársam!

Diakónus: Papságodról emlékezzék meg az Úr az ő országában mindig, most és mindenkor és örökkön örökké.

Pap: Imádkozzál értem, szolgatársam!

Diakónus: A Szentlélek szálljon le reád, és a Magasságbeli ereje borítson be árnyékával!

Pap: Maga a Lélek szolgáljon velünk életünk minden napján!

Diakónus: Emlékezzél meg rólam, szent atyám!

Pap: Emlékezzék meg rólad az Úristen az ő országában mindig, most és mindenkor és örökkön örökké.

Diakónus: Ámen.

Teljesítsük könyörgésünket az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: A felajánlott drága ajándékokért könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Ezért a szent hajlékért, s mindazokért, kik ide hittel, buzgósággal és istenfélelemmel járnak, könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Hogy őrizzen meg minket minden aggodástól, haragtól, veszélytől és szükségtől, könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Oltalmazz, ments meg, könyörülj és őriz meg minket, Isten, a te kegyelmeddel!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Hogy ezt az egész napot tökéletesen szentül, békeességben és vétek nélkül töltsük el, kérjük az Úrtól!

Nép: Add meg, Uram!

Diakónus: A békeesség angyalát, a hűséges vezetőt, lelkünk és testünk őrzőjét kérjük az Úrtól!

Nép: Add meg, Uram!

Diakónus: Bűneink és vétségeink bocsánatát és elengedését kérjük az Úrtól!

Nép: Add meg, Uram!

Függelék

Diakónus: Jókat és hasznosakat, lelkünknek és a világnak békességet kérjünk az Úrtól!

Nép: Add meg, Uram!

Diakónus: Hogy életünknek hátralevő részét békében és bűnbánatban töltsük, kérjük az Úrtól!

Nép: Add meg, Uram!

Diakónus: Hogy életünket keresztény módon, győtrelem és szegényen nélkül, békességben végezzük be, s hogy Krisztus félelmetes ítélőszéke előtt jó feleletet adjunk, kérjük az Úrtól!

Nép: Add meg, Uram!

Diakónus: Legszentebb, legtisztább, legáldottabb dicső Nagyasszonyunkat, az Istenszülő és mindenkorszűz Máriát minden szentekkel együtt említvén, önmagunkat, egymást s egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk!

Nép: Néked, Uram!

Pap: Mindenható, egyedül szent Úristen, aki a dicséret áldozatát elfogadod mindazoktól, akik teljes szívből segítségül hívnak Téged, fogadd el tőlünk, bűnösöktől is ezt a könyörgést, és vidd ezt szent oltárodra. Tégy alkalmassá bennünket, hogy ajándékokat és lelki áldozatokat mutassunk be neked bűneinkért s a nép tudatlanságból elkövetett vétségeiért. Méltass minket kegyelmedre, hogy áldozatunk kedves legyen előtted, és kegyelmed jó Lelke szálljon le ránk, ezekre az előtted levő ajándékokra és egész népedre a te egyszülött Fiadnak könyörülete által, kivel áldott vagy, legszentebb, jóságos és elevenítő Lelkeddal együtt, most és mindenkor és örökkön-örökké.

Nép: Amen.

Pap: Békesség mindnyájatoknak!

Nép: És a te lelkednek!

Diakónus: Szeressük egymást, hogy egyetértőleg valljunk!

Nép: Az Atyát, a Fiút és a Szentlelket, az egylényegű és osztatlan Szentháromságot.

Pap: Szeretlek Téged, Uram, én erősségem, az Úr az én erősségem és oltalmam.

Diakónus: Az ajtókat, az ajtókat! Bölcsességben figyelmezzünk!

[Hitvallás]

Nép: Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek és földnek, minden látható és láthatatlan dol-

Aranyshájú Szent János Liturgiája

goknak teremtőjében. És az egy Úrban, Krisztus Jézusban, Isten egyszülött Fiában, aki az Atyától öröktől fogva született, világosság világosságtól, igaz Isten igaz Istentől, aki született és nem teremtett, aki az Atyával egylényegű, aki által mindenek lettek. Aki miérettünk, emberekért és a mi üdvösségünkért mennyből alászállott, és megtestesült a Szentlélektől és Szűz Máriától, és emberré lett. És megfeszítettett miérettünk Poncius Pilátus alatt, és szenvedett és eltemtetett és feltámadott harmadnapon az Írások szerint. És fölment a mennyekbe, és ül az Atyának jobbján, és ismét eljön dicsőséggel ítélni eleveneket és holtakat, és az ő országának nem lesz vége. És a Szentlélekben, Urunkban és Elevenítőnkben, ki az Atyától származik, aki az Atyával és Fiával együtt imádatik és dicsőítetik, aki szólt a próféták által. Hiszek egy, szent, egyetemes és apostoli Egyházban. Vallok egy keresztséget a bűnök bocsánatára. Várom a holtak föltámadását és a jövődő örök életet. Ámen.

Diakónus: Álljunk illően, álljunk félelemmel, figyelmezzünk, hogy a szent áldozatot békességben följánljuk!

Nép: A békesség irgalmát, a dicséret áldozatát.

Pap: A mi Urunk, Jézus Krisztus kegyelme, az Isten és Atya szeretete és a Szentlélek közössége legyen mindnyájatokkal!

Nép: És a te lelkeddel!

Pap: Emeljük föl szívünket!

Nép: Fölemeltük az Úrhoz!

Pap: Adjunk hálát az Úrnak!

Nép: Méltó és igazságos.

Pap: Méltó és igazságos Téged magasztalni, Téged áldani, Téged dicsőíteni, neked hálát adni, téged imádni uralkodásod minden helyén; mert Te vagy a kifejezhetetlen, elgondolhatatlan, láthatatlan, felfoghatatlan, örökké létező és változhatatlan Isten, te és a te egyszülött Fiad és Szentlelked. Te bennünket a nemlétből létrehozta, és miután elestünk, ismét fölemeltél, és nem tettél le arról, hogy mindent elvégezz, amíg csak föl nem vezetsz a mennyekbe, és jövődő országot nem ajándékozod nekünk. Mindezekért hálát adunk neked, egyszülött Fiadnak és Szentlelkednek mindenért, amiről tudunk és amiről nem tudunk, a velünk nyilván és titokban cselekedett jótéteményeidért. Hálát adunk neked ezért a szent szolgálatért is, amelyet kezünkől elfogadni méltóztattál, noha előtted az arkangya-

[Anafora]

Függelék

lok ezrei és az angyalok tízezrei, a hatszárnyú, sokszemű, lebegő szárnyas kerubok és szeráfok állnak győzelmi himnuszt énekelve, kiáltva, harsogva és mondva:

[*Szent, szent, szent*] *Nép: Szent, szent, szent a Seregek Ura, teljes az ég és a föld a te dicsőségeddel, hozsánna a magasságban! Aldott, aki az Úr nevében jön, hozsánna a magasságban!*

[*Post-Sanctus*] *Pap: Ezekkel a boldog hatalmakkal, emberszerető Uralkodó, mi is kiáltjuk és mondjuk: Szent vagy és legszentebb, Te, egyszülött Fiad és a te Szentleked. Szent vagy és legszentebb, és magasztos a te dicsőséged, aki világot adtál úgy szeretted, hogy egyszülött Fiadat adtad, hogy mindaz, aki őbenne hisz, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.*

[*Alapítási elbeszélés*] Aki eljövén és irántunk a teljes üdv gondoskodást betöltvén, azon az éjszakán, amelyen átadatott, vagy inkább önmagát adta át a világ életéért, szent, tiszta és szeplőtelen kezébe vette a kenyeret, hálát adván, megáldván, megszentelvén és megtörvén, szent tanítványainak és apostolainak adta, mondván: „Vegyétek, egyétek, ez az én testem, mely érettetek a bűnök bocsánatára.”

Nép: Ámen.

Pap: Hasonlóképpen a kelyhet is, miután megvacsoráztak, mondván: „Igyatok ebből mindnyájan, ez az én vérem, az új szövetségé, mely érettetek és sokakért kiontatik a bűnök bocsánatára.”

Nép: Ámen.

[*Anamnézis*] *Pap: Megemlékezzvén tehát erről az üdvösséges parancsolatról és mindarról, ami érettünk történt: a keresztről, a sírról, a harmadnap feláradásról, a mennybemenetelről, a jobbkez felől való ülésről, a második és dicsőséges eljövetelről tiedet a tiedből neked felajánlva mindezek szerint és mindenekért...*

Nép: Téged dicsérünk, Téged áldunk, neked hálát adunk, Urunk, és könyörgünk hozzád, Istenünk.

Pap: ...ismét felajánljuk neked ezt a szellemi és vérontás nélküli szolgálatot, és kérünk, könyörgünk, esedezzünk, küldd le Szentlekedet reánk és ezekre az előtted fekvő ajándékokra!

Aranyszájú Szent János Liturgiája

Diakónus: Áldd meg, uram, a szent kenyeret!

[*Epiklézis*]

Pap: És tedd ezt a kenyeret Krisztusod drága testévé...

Diakónus: Ámen. Áldd meg, uram, a szent kelyhet!

Pap: ...és ami e kehelyben van, Krisztusod drága vérévé...

Diakónus: Ámen. Áldd meg, uram, mindkettőt!

Pap: ...átváltoztatván a te Szentlelkeddel...

Diakónus: Ámen, ámen, ámen.

Pap: ...hogy a benne részesülőknél legyenek a lélek józanságára, a bűnök bocsánatára, Szentlelkeddel való közösségre, a mennyek országának teljességére, a benned való bizalomra, nem pedig ítéletre vagy kárhozatra!

Felajánljuk még neked ezt a szellemi szolgálatot a hitben elhunyt ősatyákért, atyákért, pátriárkákért, prófétákért, apostolokért, hithirdetőkért, evangélistákért, vértanúkért, hitvallókért, aszkétákért és a hitben elhunyt minden igaz lélekért, kiváltképpen legszentebb, legtisztább, dicsőséges, áldott Úrnőnkért, az Istenszüdő és mindenkorszűz Máriáért,...

[*Megemlékezések*]

Nép: Valóban méltó boldognak mondani téged, Istenszüdő, a boldogságot és szeplőtelet, és a mi Istenünknek Anyját, aki a keruboknál tiszteltebb és a szeráfoknál hasonlíthatatlanul dicsőbb vagy, aki az Isten-Igét sérülés nélkül születed, téged, valóságos Istenszüdő, magasztalunk.

Pap: ... a próféta, előhírnök és Keresztelő Szent Jánosért, a szent, dicsőséges és legdicséretesebb apostolokért, Szent N.-ért, akinek emlékét ünnepeljük, és összes szenteidért, akiknek esedezései által segíts meg bennünket, Isten. És emlékezzél meg azokról, akik az örök életre való feltámadás reményében hunytak el (*felsorolja nevüket*), és nyugtasd meg őket ott, ahol arcod fényessége öröklik. Kérünk még, emlékezzél meg, Urunk, az ortodox püspökök egész testületéről, akik helyesen tanítják igazságod ígétjét, az egész papságról, a Krisztusban szolgáló diakónusságról és az egész papi és szerzetesi rendről. Felajánljuk még neked ezt a szellemi szolgálatot az egész földkerekségért, a szent, egyetemes és apostoli Egyházért, azokért, akik tisztaságban és Istennek szentelt életben töltik napjaikat; országunk

Függelék

vezetőiért.³ Adj nekik békés uralmat, Urunk, hogy az ő nyugalmuk révén mi is csendes és nyugalmas életet éljünk teljes istenfélelemben és tisztességben. Az elsők között emlékezzél meg, Urunk, N. püspökünkről, és tartsd meg őt, hogy szent egyházaidnak békességben, épségben, tisztességben, teljességben és hosszú időn át helyesen fejtegesse a te igazságod igéjét.

Diakónus: És mindazokról, akiket bármelyikünk is szívében hordoz,...

Nép:...és mindenkiről.

Pap: Emlékezzél meg, Urunk, erről a városról, amelyben lakunk és minden városról és vidékről és az azokban lakó hívekről. Emlékezzél meg, Urunk, a hajózókról, úton levőkről, betegekről, szenvedőkről, rabságban élőkről és szabadulásukról! Emlékezzél meg, Urunk, azokról, akik szent egyházaidba gyümölcsöket hoznak, jótékonyt cselekednek, a szegényeket gyámolítják, és mindnyájunkra küldd le irgalmadat! És add, hogy egy szájjal és egy szívvel dicsőítsük és magasztaljuk a te legdrágább és fölséges nevedet, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor és örökkön-örökké!

Nép: Ámen.

Pap: És legyen a mi nagy Istenünk és Üdvözítő Jézus Krisztusunk irgalma mindnyájatokkal!

Nép: És a te lelkeddel!

Diakónus: Minden szentekről megemlékezvén ismét és ismét békességben könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: A bemutatott és megszentelt drága ajándékokért könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Hogy a mi kegyelmes Istenünk kedves lelki illat gyanánt elfogadván azokat szent, mennyei és szellemi oltárára, küldje le nekünk isteni kegyelmét s a Szentlélek ajándékát, könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Hogy mentsen meg minket minden bá-

3 A fenti szöveg a jelenlegi helyzetnek felel meg. A bizánci korban a következőképp hangzott: „a legvallásosabb császárrért, a Krisztust szerető császárnéért, egész udvarukért és hadseregükért”.

Aranyszájú Szent János Liturgiája

nattól, haragtól, veszélytől és szükségtől, könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Oltalmazz, ments meg, könyörülj és őrizd meg minket, Isten, a te kegyelmeddel!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Hogy ezt az egész napot tökéletesen szentül, békességben és vétek nélkül töltsük el, kérjük az Úrtól!

Nép: Add meg, Uram!

Diakónus: A békesség angyalát, a hűséges vezetőt, lelkünk és testünk őrzőjét kérjük az Úrtól!

Nép: Add meg, Uram!

Diakónus: Bűneink és vétségeink bocsánatát és elengedését kérjük az Úrtól!

Nép: Add meg, Uram!

P: Jókat és hasznosakat, lelkünknek és a világnak békességet kérjünk az Úrtól!

Nép: Add meg, Uram!

Diakónus: Hogy életünknek hátralevő részét békében és bűnbánatban töltsük, kérjük az Úrtól!

Nép: Add meg, Uram!

Diakónus: Hogy életünket keresztény módon, győtrelem és szégyen nélkül békességben végezzük be, s hogy Krisztus félelmetes ítélőszéke előtt jó feleletet adjunk, kérjük az Úrtól!

Nép: Add meg, Uram!

Diakónus: A hitnek egységét s a Szentlélek közösségét kérvén önmagunkat, egymást s egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk!

Nép: Néked, Uram!

Pap: Néked ajánljuk egész életünket és reménységünket, emberszerető Urunk. Kérünk, könyörgünk és esedezünk, méltass minket arra, hogy erről a szent és szellemi asztalról tiszta lelkiismerettel részesüljünk mennyei és rettenetes titkaidban, a bűnök bocsánatára, a vétkek elengedésére, a Szentlélek közösségére, a mennyország elnyerésére, a benned való bizalomra, nem pedig ítéletre vagy kárhozatra!

És méltass minket, Urunk, hogy bizalommal, elítélte-
tés nélkül bátorkodjunk Téged, mennyei Isten, Atyánknak
nevezni és mondani:

[Miatyánk]

Függelék

Nép: Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy, szenteltesd meg a te neved! Jöjjön el a te országod! Legyen meg a te akaratod, amint a mennyben, úgy a földön is! Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma, és bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek! És ne vígy minket kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól!

Pap: Mert tied az ország, a hatalom és a dicsőség, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor s örökkön-örökké.

Nép: Ámen.

Pap: Békesség mindnyájatoknak!

Nép: És a te lelkednek!

Diakónus: Fejünket hajtsuk meg az Úrnak!

Nép: Néked, Uram!

Pap: Hálát adunk néked, láthatatlan Király, ki mérhetetlen hatalmaddal mindeneket alkottál, és irgalmaságod sokasága szerint a nemlétből létrehozta. Tenmagad, Urunk, tekint a mennyekből azokra, akik előtted fejüket meghajtották, mert nem a testnek és vérnek hajtották meg, hanem neked, félelmetes Istennek. Te tehát, Urunk, igazítsd el javunkra mindnyájunk dolgait, kinek-kinek saját szüksége szerint: a hajózókkal együtt hajózzál, az utazókkal együtt utazzál, a betegeket gyógyítsd meg, mert te vagy lelünk és testünk orvosa.

A te egyszerűlt Fiadnak kegyelme, könyörülete és emberszeretete által, kivel áldott vagy, legszentebb, jóságos és elevenítő Lelkeddal együtt, most és mindenkor s örökkön-örökké.

Nép: Ámen.

Pap: Figyelmezz reánk, Úr Jézus Krisztus, mi Istenünk, a te szent lakodból s országod dicsőségének trónjáról! Jöjj el, szentelj meg bennünket, ki a magasságban az Atyával együtt ülsz, és velünk itten láthatatlanul jelen vagy! Hatalmas kezeddal méltóztassál nekünk átadni legtisztább testedet és drága véredet, s általunk az egész népnek!

Isten, légy irgalmas nekem, bűnösnek! (*háromszor*)

[Áldozás]

Figyelmezzünk! Szentség a szenteknek!

Nép: Egy a szent, egy az Úr, Jézus Krisztus, az Atyais-ten dicsőségére! Ámen.

Diakónus: Törd meg, uram, a Szent Kenyeret!

Pap: Megtöretik és megosztatik az Isten Báránya, ki megtörhető, de meg nem osztható, ki mindenkor eledelül

Aranyszájú Szent János Liturgiája

szolgál és soha el nem fogyasztható, ki a benne részesülőket megszenteli.

Diakónus: Töltsd be, uram, a Szent Kelyhet!

Pap: A Szentlélek teljessége.

Diakónus: Ámen. Áldd meg, uram, a zeont!

Pap: Áldott a te szenteid buzgósága mindig, most és mindenkor és örökkön-örökké. Ámen.

Diakónus: A Szentlélek buzgósága.

Pap: Átadatik nekem, N. papnak a mi Urunk Istenünk és Üdvözítőnk, Jézus Krisztus drága, szent teste bűneim bocsánatára és az örök életre!

Pap: Diakónus, közeledj!

Diakónus: Add át nekem, uram, a mi Urunk Istenünk és Üdvözítőnk, Jézus Krisztus drága, szent testét bűneim bocsánatára és az örök életre!

Pap: Átadatik neked, N. diakónusnak a mi Urunk Istenünk és Üdvözítőnk, Jézus Krisztus drága, szent teste bűneid bocsánatára és az örök életre!

Pap és diakónus mondja:

Hiszem, Uram, és vallom, hogy te vagy valóban Krisztus, az élő Istennek Fia, aki a világra jöttél üdvözíteni a bűnösöket, akik között az első én vagyok. Hiszem még, hogy ez, amiben most részesülök, valóban a te valóságos és legtisztább tested és a te valóságos, elevenítő véred. Kérlek, add, hogy ezeket méltóan vegyem magamhoz bűneim bocsánatára s az örök életre! Ámen. Könnyörgök tehát Hozzád, irgalmazz nekem és bocsásd meg szándékos és akaratlan vétkezéseimet, melyeket szóval, cselekedettel, tudva vagy nem tudva követtem el. És méltass arra, hogy ezeket méltóan vegyem magamhoz bűneim bocsánatára s az örök életre! Ámen.

A te titkos vacsorádnak részesévé fogadj ma engem, Isten Fia; mert nem mondom ki ellenségeidnek a titkot, sem csókot nem adok neked, mint Júdás, hanem mint ama gonosztevő, megvallak Téged:

Emlékezzél meg rólam, Uram, midőn eljössz a te országodba!

Ne váljék, Uram, ítéletemre vagy kárhozatomra a te szent titkaidban való részesülés, hanem lelkem és testem meggyógyulására!

Pap: Én, Istennek méltatlan szolgája, N. pap, részesülök az Úristennek s a mi Üdvözítőnk, Jézus Krisztusnak

Függelék

drága, legszentebb és legtisztább testében bűneim bocsánatára s az örök életre. Ámen.

Én, Istennek méltatlan szolgája, N. áldozópap, részeseülök az Úristennek s a mi Üdvözítőnk, Jézus Krisztusnak drága, legszentebb és legtisztább vérében bűneim bocsánatára s az örök életre. Ámen.

Íme, ez érintette ajkaimat, eltörli vétkezéseimet, és bűneimet lemossa.

Pap: Diakónus, újból közeledj!

Diakónus: Újból közeledem a halhatatlan Királyhoz. Add át nekem, uram, a mi Urunk Istenünk és Üdvözítőnk, Jézus Krisztus drága, szent vérét bűneim bocsánatára és az örök életre!

Pap: Átadatik neked, N. diakónusnak a mi Urunk Istenünk és Üdvözítőnk, Jézus Krisztus drága, szent Vére bűneid bocsánatára és az örök életre!

Íme, ez érintette ajkaidat, eltörli vétkezéseidet, és bűneidet lemossa.

Pap: Istenfélelemmel, hittel és szeretettel közeledjetek!

Nép: Áldott, ki az Úr nevében jó, Isten az Úr, ki megjelent nekünk.

Pap: Istennek szolgája, N. részesíttetik az Úristennek s a mi Üdvözítőnk, Jézus Krisztusnak drága, legszentebb s legtisztább testében és vérében bűneinek bocsánatára s az örök életre. Ámen. Íme, ez érintette ajkaidat, eltörli vétkezéseidet, és bűneidet lemossa.

Pap: Üdvözítsd, Isten, a te népedet, és áldd meg örökségedet!

Nép: Láttuk az igazi világosságot. Vettük a mennyei Szentlelket. Megtaláltuk az igaz hitet. Imádjuk az osztatlan Szentháromságot; mert ez üdvözített minket.

Pap: Magasztaltassál föl az egek fölött, Isten, és a te dicsőséged az egész földön!

Áldott a mi Istenünk, öröktől fogva, most és mindenkor és örökkön-örökké!

Nép: Ámen.

Teljenek be ajkaink dicséretteddel, hogy énekeljük, Uram, a te dicsőséged; mert méltattál minket, hogy részeseüljünk halhatatlan, éltető, szent, égi titkaidban. Erősíts meg minket szentséged által, hogy egész nap elmélkedjünk a te igazságosságodról. Alleluja!

Aranyszájú Szent János Liturgiája

Diakónus: Emelkedjete föl! Részesülvén Krisztusnak szent, legtisztább, halhatatlan, mennyei, elevenítő és félelmetes Titkaiban, méltóan adjunk hálát az Úrnak!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Oltalmazz, ments meg, könyörülj és őrizz meg minket, Isten, a te kegyelmeddel!

Nép: Uram, irgalmazz!

Diakónus: Ennek az egész napnak tökéletes, szent, békességes és vétek nélküli eltöltését kérvén, önmagunkat, egymást s egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk!

Nép: Néked, Uram!

Pap: Hálát adunk neked, emberszerető Urunk, lelkünk jótevője, hogy e mai napon is méltattál bennünket mennyei és halhatatlan Titkaidra. Igazgasd ösvényeinket! Erősíts meg a te félelmedben! Őrizd meg életünket! Biztosítsd lépteinket a dicsőséges Istenszüdő s mindenkorszűz Máriának és összes szenteidnek imái és könyörgései által! Mert te vagy a mi megszentelésünk, és Téged dicsőítünk, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor s örökkön-örökké.

Nép: Ámen.

Diakónus: Békével távozzunk!

Nép: Az Úr nevében.

Diakónus: Könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Pap: Uram, ki megáldod a Téged áldókat és megszen-teled a benned bízókat, üdvözítsd népedet és áldd meg örökségedet, Egyházad teljességét őrizd meg! Szenteld meg azokat, kik házad ékességét szeretik! Te viszont dicsőítsd meg őket isteni erőddel, és ne hagyj el minket, kik benned bízunk! Ajándékozz békességet a te világodnak, egyházaidnak, papjaidnak, uralkodóinknak, a hadseregnek és minden népednek; mert minden jó adomány és minden tökéletes ajándék felülről van, leszállván tőled, a világosság Atyjától. És Téged dicsőítünk, imádunk s neked hálát adunk, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor s örökkön-örökké.

Nép: Ámen.

Aldott legyen az Úr neve mostantól mindörökké! (háromszor)

Pap: Krisztus Istenünk ki magad vagy a törvény és a próféták beteljesedése, ki betöltötted Atyád egész üdvöng-

Függelék

dozását, töltsd be örömmel és vígsággal szívünket mindig, most és mindenkor s örökkön-örökké! Ámen.

Diakónus: Könyörögjünk az Úrhoz!

Nép: Uram, irgalmazz!

Pap: Az Úr áldása és irgalma szálljon reátok az ő kegyelmével és emberszeretetével, mindig, most és mindenkor s örökkön-örökké.

Nép: Ámen.

Pap: Dicsőség néked, Krisztus Istenünk, a mi reményiségünk, dicsőség néked!

Nép: Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek, most és mindenkor s örökkön-örökké! Ámen. Uram, irgalmazz! Uram, irgalmazz! Uram, irgalmazz! Adj áldást, Uram!

[*Elbocsátó*]

Pap: Halottaiból feltámadt Krisztus, igaz Istenünk, az ő legtisztább Anyjának, a szent, dicső és mindenekfölött dicséretes apostoloknak, Aranyszájú Szent Jánosnak, Konstantinápoly érsekének, Szent N.-nek, kinek ma emlékét tiszteljük, a szent és igaz istenősöknek, Joákimnak és Annának, szent és isteni ihletésű atyáinknak és minden szenteinek esedezései által könyörüljön rajtunk és üdvözítsen minket, mint jóságos és emberszerető!

Nép: Ámen.